

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**KARADAĞ'IN BAĞIMSIZLIĞINI
KAZANMASI (1851-1878)**

VAHİT CEMİL URHAN

TARİH ANABİLİM DALI

OCAK 2015

KARADAĞ'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI (1851-1878)

Vahit Cemil URHAN

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2015

Vahit Cemil Urhan tarafından hazırlanan “Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması (1851-1878)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Necdet HAYTA

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

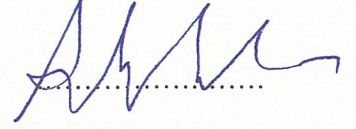
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

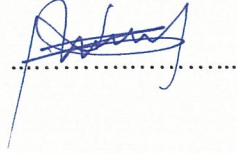
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Mustafa TURAN

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

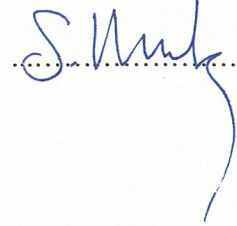
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Selda KAYA KILIÇ

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 08/01/2015

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Vahit Cemil URHAN

08. 01. 2015

KARADAĞ'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI (1851-1878)
(Doktora Tezi)

Vahit Cemil URHAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak 2015

ÖZET

Osmanlı Devleti, Crnojeviç Hanedanlığı'na son vererek 1479 yılında hakimiyeti altına aldığı Karadağ'da özerk bir yönetim kurdu ve ülke, 1516 yılından itibaren seçim ile göreve gelen vladika adlı Ortodoks din adamları tarafından yönetilmeye başlandı. Bu durum, 1696 yılında I. Danilo Petroviç'in vladika seçilmesine kadar devam etti. I. Danilo Petroviç, kendisinden sonra vladikalığı akrabalarına bırakarak hanedanlık kurdu ve böylece 1918 yılına kadar Karadağ'ı yönetecek olan Petroviç ailesinin iktidar dönemi başlamış oldu. Petroviç ailesine mensup vladikalar, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden kurtulmak için mücadele etmeye başladılar. Bu mücadelenin en önemli aşamalarından birisi, II. Danilo'nun 21 Mart 1852'de Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetini temsil eden vladikalık yönetimini kaldırarak prensliğini ilan etmesiydi. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Karadağ Sorunu ile daha yakından ilgilenmeye başlayan Avrupa devletleri, Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan 1852-1853 Savaşı'nda ve 1862 Savaşı'nda Karadağ lehinde müdahalelerde bulundular. Avrupa devletlerinden aldığı desteğe güvenen Karadağ, 1876 ve 1877 yıllarında Osmanlı Devleti ile tekrar savaşa girdi ve 1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nı Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi üzerine savaştan sonra imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile bağımsızlığına kavuştu.

Bilim Kodu : 1161.2.292

Anahtar Kelimeler : Karadağ, Osmanlı Devleti, Balkanlar, Vladika

Sayfa Adedi : 470

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Necdet HAYTA

THE EARNING OF ITS INDEPENDENCE BY MONTENEGRO (1851-1878)

(Ph. D. Thesis)

Vahit Cemil URHAN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

January 2015

ABSTRACT

Ottoman State abolished Crnojević Dynasty and founded an autonomous regime in Montenegro which it domineered in 1479. As of 1516, Orthodox men of religion called vladika who were appointed by election, started to govern Montenegro. This situation continued until I. Danilo Petrović was chosen as vladika in 1696. I. Danilo Petrović left the reign to his relatives and established a dynasty thereby starting the rulership of Petrović Family who governed Montenegro until 1918. Vladikas who were the members of Petrović Family started struggling in order to free themselves from Ottoman rule. One of the most important stages of this struggle was that II. Danilo declared a princedom in Montenegro on 21th March 1852 after abolishing the vladika rule that represented Ottoman hegemony. As from the mid 19th century, European countries that were much more interested now with Montenegro conflict interfered in the problem in favour of Montenegro during the 1852-1853 Montenegro-Ottoman State War and the 1862 Montenegro-Ottoman State War. Confiding in the support of European countries, Montenegro went to war again with Ottoman State in the years between 1876 and 1877. In 1877 Ottoman State lost the Russian-Ottoman War starting in 1877 and Montenegro gained its independence following the Berlin Agreement which was signed on 13th July 1878.

Science Code : 1161.2.292

Key Words : Montenegro, Ottoman State, Balkans, Vladika

Page Number : 470

Supervisor : Prof. Dr. Necdet HAYTA

TEŞEKKÜR

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi, Balkan tarihinin ve Osmanlı tarihinin en önemli konulardan birisi olmasına karşın Türkiye'de bugüne kadar bu konuda sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Çalışma konumuz belirlenirken bu durum dikkate alınmıştır. Karadağ'da prenslik yönetiminin ilan edilmesi, Karadağ'ın bağımsızlık sürecinde dönüm noktası olduğu için çalışmamızın zaman dilimi olarak 1851-1878 dönemi belirlenmiştir. Karadağ'da prenslik yönetimi, 21 Mart 1852 tarihinde ilan edilmesine rağmen çalışmamızın zaman dilimini 1851 yılından başlatmamızın sebebi, II. Danilo'dan önce Karadağ'ın başına geçme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanan Pero Tomov'un da 1851 yılının Kasım ayında kendisini prens ilan etmesidir.

Çalışmamızda Karadağ Sorunu'nun ortaya çıkışını, tarihî gelişimini ve Karadağ'ın bağımsızlık sürecinde son aşama olan prenslik yönetiminin ilan edilmesini ve Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilme mücadelesini, Osmanlı Devleti'nin ve Avrupa devletlerinin Karadağ Sorunu'na yaklaşımları çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık. Bu doğrultuda çalışmamızı altı bölümde ele aldık. Giriş kısmında Karadağ'ın coğrafi, idarî, toplumsal, kültürel, ekonomik özelliklerinden bahsettik ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girişine kadar olan tarihini ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girişini inceledik. Birinci bölümde Karadağ'da Osmanlı hakimiyetinin zayıflamasını, ikinci bölümde II. Danilo'nun prenslik yönetimini kurmasını, üçüncü bölümde Nikola'nın başa geçmesinden sonra 1876 yılına kadar yaşanan gelişmeleri, dördüncü ve beşinci bölümlerde Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan 1876 ve 1877 yıllarındaki savaşları ve altıncı bölümde Karadağ'ın bağımsızlığına kavuşmasını sağlayan savaş sonrasındaki diplomatik gelişmeleri ve bağımsızlık döneminde Karadağ'ı ele aldık.

Çalışmamızın hazırlanmasında ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve ATASE Arşivi belgelerinden faydalandık. Yayınlanmış olan İngiliz ve Fransız arşiv belgeleri, yazma eserler, dönemin gazeteleri ve konumuzla ilgili Türkçe, Fransızca ve İngilizce eserler de çalışmamızın kaynakları arasında yer aldı.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında değerli vakitlerini ayırıp yol gösteren, bilgi ve metot bakımından olan eksiklerimi tamamlayan değerli Hocam Prof. Dr. Necdet HAYTA'ya teşekkür ederim. Çalışmamız sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa TURAN'a, Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU'ya, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve ATASE Arşivi çalışanlarına ve aileme de teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KARADAĞ'DA OSMANLI HAKİMİYETİNİN ZAYIFLAMASI

1.1. KARADAĞ'DA BAĞIMSIZLIK DÜŞÜNCESİNİN OLUŞMASI	25
1.2. PETROVİÇ HANEDANININ İKTİDARA GELMESİ VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNİN BAŞLAMASI	30

2. BÖLÜM

II. DANİLO DÖNEMİ (1852-1860) VE PRENSLİK YÖNETİMİNİN KURULMASI

2.1. II. DANİLO'NUN PRENSLİK YÖNETİMİNİ KURMASI VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNE BAŞLAMASI	65
2.1.1. II. Danilo'nun İktidar Mücadelesine Girmesi ve Prenslik Yönetimini Kurması	65
2.1.2. 1852-1853 Osmanlı-Karadağ Savaşı	69
2.1.2.1. Savaşı Hazırlayan Gelişmeler	69
2.1.2.2. Savaşın Başlaması ve Gelişmesi	77
2.1.2.3. Savaşın Sona Ermesi	81
2.2. KIRIM SAVAŞI VE KARADAĞ SORUNU	86
2.2.1. Karadağ'ın Kırım Savaşı'nda İzlediği Politika	86
2.2.2. Paris Kongresi ve Karadağ Sorunu	92

Sayfa

2.3. KIRIM SAVAŞI'NDAN SONRA KARADAĞ SORUNU'NA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	93
2.4. 1858 OSMANLI-KARADAĞ SAVAŞI.....	110
2.5. İSTANBUL KONFERANSI VE OSMANLI-KARADAĞ SINIRININ ÇİZİLMESİ.....	118
2.6. KARADAĞLILARIN 1859-1860 YILLARINDA KARADAĞ VE HERSEK'TE GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ EŞKİYALIK FAALİYETLERİ.....	128
2.7. II. DANILO DÖNEMİNDE YAPILAN ISLAHATLAR	133

3. BÖLÜM**NİKOLA'NIN BAŞA GEÇMESİ VE 1876 OSMANLI-SIRP-KARADAĞ
SAVAŞI'NA KADAR YAŞANAN GELİŞMELER (1860-1876)**

3.1. 1862 OSMANLI-KARADAĞ SAVAŞI.....	136
3.1.1. Savaşı Hazırlayan Gelişmeler	136
3.1.2. Savaşın Başlaması ve Gelişmesi	147
3.1.3. İşkodra Sulh Muâhdesi'nin İmzalanması ve Savaşın Sona Ermesi	155
3.1.4. Çetine Mutabakatı'nın ve İstanbul Protokolü'nün İmzalanması	162
3.2. DIŞ POLİTİKADA SIRBİSTAN VE RUSYA İLE YAKINLAŞMA SİYASETİNİN BENİMSENMESİ.....	167

4. BÖLÜM**1876 OSMANLI-SIRP-KARADAĞ SAVAŞI**

4.1. SAVAŞI HAZIRLAYAN GELİŞMELER	175
4.1.1. Milliyetçilik Akımının ve Büyük Devletlerin İzledikleri Balkan Politikalarının Etkileri.....	175
4.1.2. 1875 Hersek İsyanı	181
4.1.3. Sırbistan-Karadağ İttifakının Kurulması	196
4.2. SAVAŞIN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ.....	201
4.2.1. Avrupa Devletlerinin Tepkileri.....	202

Sayfa

4.2.2. Osmanlı Ordusunun Durumu.....	203
4.2.3. Karadağ Ordusunun Durumu	206
4.2.4. Tarafların Savaş Planları ve Hazırlıkları	211
4.2.5. Kuzey Cephesi'ndeki Muharebeler	213
4.2.5.1. Hotovo Kulesi Kuşatması	215
4.2.5.2. Gaçko ve Nevesin Kuşatmaları	218
4.2.5.3. Bileke-Vuçidol Muharebesi.....	225
4.2.5.4. Trebin Civarında Yaşanan Çarpışmalar	230
4.2.5.5. Grahovo Civarında Yaşanan Çarpışmalar	234
4.2.5.6. Lubin Müsâdemesi	237
4.2.6. Güney Cephesi'ndeki Muharebeler	239
4.2.6.1. Medun Kalesi Kuşatması	239
4.2.6.2. Virpazar Harekâtı	240
4.2.6.3. I. Medun Harekâtı.....	241
4.2.6.4. II. ve III. Medun Harekâtları	242
4.2.6.5. IV. Medun Harekâtı	244
4.2.6.6. V. Medun Harekâtı	249
4.2.6.7. Martiniçi Harekâtı	256
4.2.6.8. Medun Kalesi'nin Teslim Olması	260
4.2.7. Yenipazar Cephesi'ndeki Müsâdemeler	262
4.2.7.1. Şekular Köyü ve Arzaniça Dağı Müsâdemeleri	262
4.2.7.2. Ograniça Müsâdemesi	263
4.3. BARIŞ TEŞEBBÜSLERİ.....	264

5. BÖLÜM

1877-1878 OSMANLI-KARADAĞ SAVAŞI

5.1. OSMANLI ORDUSUNUN DURUMU, HAZIRLIKLARI VE SAVAŞ PLANI ...	304
5.2. KARADAĞ ORDUSUNUN DURUMU, HAZIRLIKLARI VE SAVAŞ PLANI..	306
5.3. KUZHEY CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELER	309
5.3.1. Krstac Muharebesi	310
5.3.2. Piva Muharebeleri	314
5.3.3. Presjeka Muharebesi ve Nikşik Kalesi'nin Kurtarılması	314
5.3.4. Ostrog Boğazı Muharebeleri	316
5.4. GÜNEY CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELER	320
5.4.1. Martiniçi Muharebesi	321
5.4.2. Razina Glaviça Muharebesi	324
5.4.3. Jelenak Muharebesi	325
5.4.4. Danilovgrad Seferi ve Kolorduların Buluşması	326
5.5. YENİPAZAR CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELER.....	328
5.6. KARADAĞLILARIN TAARRUZA GEÇMESİ VE GELİŞMELER	333
5.6.1. Karadağlıların Taarruza Geçmesini Hazırlayan Gelişmeler.....	333
5.6.2. Hersek Cephesi.....	339
5.6.2.1. Nikşik Kuşatması ve Nikşik'in Teslim Olması	339
5.6.2.2. Hersek Cephesi'nde Yaşanan Diğer Çarpışmalar	348
5.6.3. Yenipazar Cephesi	351
5.6.4. İşkodra Cephesi	353
5.6.4.1. Bar Kuşatması ve Bar'ın Teslim Olması.....	355
5.6.4.2. Karadağlıların Ülgün'ü İşgal Etmesi	367

6. BÖLÜM

KARADAĞ'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI

6.1. EDİRNE MÜTAREKESİ'NİN İMZALANMASI.....	371
6.2. AYASTEFANOS ANTLAŞMASI'NİN İMZALANMASI	376
6.3. BERLİN ANTLAŞMASI'NİN İMZALANMASI VE KARADAĞ'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI	380
6.4. BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDE KARADAĞ.....	389
SONUÇ	397
KAYNAKLAR	403
EKLER.....	419
EK-1. Katunska, Crnica, Lješenska ve Rijecka nahiyelerinin sınırları	420
EK-2. Heinrich Kiepert'in 1862 yılında yayınlanan Karadağ haritası	421
EK-3. Friedrich Handtke'nin 1878 yılında yayınlanan Sırbistan ve Karadağ prenslikleri haritasının Karadağ kısmı	422
EK-4. Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'nın Karadağ'daki iktidar mücadelesine ilişkin olarak İstanbul Hükümetine gönderdiği 18.12.1851 tarihli yazı	423
EK-5. Karadağ Vladikas'ının iki defa Spuz'a saldırdığından bahseden 17 Kasım 1851 tarihli tezkire-i sâmiyye.....	425
EK-6. Karadağ Vladikas'ı II. Danilo'nun prenslik iddialarının kabul edilmeyeceğine dair arz tezkiresi	427
EK-7. Avusturya Hâriciye Nâzırı Kont Buol tarafından Avusturya Sefâretine gönderilen 16.05.1858 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi.....	429
EK-8. Kont Andrassy'nin İstanbul'daki Avusturya Sefâretine Gönderdiği 16.02.1876 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi	431
EK-9. Osmanlı Devleti'nin Roma Sefâretinden Hâricîye Nezâretine gönderilen 15.02.1876 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi.....	433
EK-10. Osmanlı Devleti'nin Petersburg Sefâretinden Hâriciye Nezâretine gönderilen 15.03.1877 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi	435
EK-11. Karadağ Vladikas'ı Nikola'nın İstanbul Hükümetine gönderdiği 13. 04. 1877 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi	437

Sayfa

EK-12. Derviş Paşa'nın Karadağlıların Medun Kalesi'nden ve Hersek Fırkasından esir aldıkları Türk askerlerinin âkıbetinden bahseden 09. 11. 1876 tarihli telgrafnâmesi	439
EK-13. Bosna'dan Bâb-ı Seraskerîyeye gönderilen 21. 06. 1877 tarihli telgrafnâme	441
EK-14. Bağımsızlık döneminde Karadağ ordusunun kıyafeti.....	443
EK-15. Karadağ topçusu	444
EK-16. Karadağ ordusunda kullanılan askerî kıyafetler.....	445
EK-17. Karadağ bandırası ve nişânları	446
EK-18. Karadağ hanedân arması	447
EK-19. Petroviç-Njegoş hanedânının arması	448
EK-20. Vladika I. Petar	449
EK-21. Vladika II. Petar	450
EK-22. Vladika II. Danilo.....	451
EK-23. Vladika Nikola.....	452
EK-24. Çetine Manastırı	453
ÖZGEÇMİŞ	454

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
A.AMD.	Bâb-ı Âli Evrak Odası Sadâret Evrakı Divân-ı Hümayûn Âmedi Kalemî
A.M.	Sadâret Müteferrik
A.MKT.MHM.	Bâb-ı Âli Evrak Odası Sadâret Evrakı Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemî
A.MKT.NZD.	Bâb-ı Âli Evrak Odası Sadâret Evrakı Sadâret Mektûbî Nezâret ve Devâir Kalemî
A.MKT.UM.	Bâb-ı Âli Evrak Odası Sadâret Evrakı Sadâret Mektûbî Umûm Vilâyât
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md.	Adı geçen madde
a.g.t.	Adı geçen tez
ATASE	Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
B:	Belge
B.	Receb
B D.	British Documents
bkz.	Bakınız
B.No:	Belge Numarası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Böl:	Bölüm
Bşk.	Başkanlığı
C.	Cemâziyelâhir
C.	Cilt
Ca.	Cemâziyelevvel
C.AS.	Cevdet Askeriye
C.HR.	Cevdet Hâriciye

Kısaltmalar**Açıklama**

Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Doc.	Document
Ed.	Editor
Éd.	Éditeur
Eds.	Editors
Éds.	Éditeurs
G:	Gömlek
Gn.Kur.	Genelkurmay
gös.yer.	Gösterilen yer
Haz.	Hazırlayan
HR.MKT.	Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi
HR.SFR.3.	Hâriciye Nezâreti Sefâretler Evrakı (Londra)
HR.SFR.4.	Hâriciye Nezâreti Sefâretler Evrakı (Paris)
HR.SYS.	Hâriciye Nezâreti Siyasî Kalemi
HR.TO.	Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası
İ.DH.	İrâde Dâhiliye
İ.HR.	İrâde Hâriciye
İ.MMS.	İrâde Meclis-i Mahsûs
İ.MVL.	İrâde Meclis-i Vâlâ
K:	Kutu
kıs.	Kısım
L.	Şevvâl
M.	Muharrem
N.	Ramazân
ORH	Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu
OSK	Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu
Pt.	Part
R.	Rebûlâhir
Ra.	Rebûlevvel
Red.	Redaksiyon
S.	Safer

Kısaltmalar**Açıklama**

s.	Sayfa
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Ş.	Şabân
Ter.	Tercüme
Trans.	Translator
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	ve devamı
Vol.	Volume
Yay.	Yayınlayan
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
Y.EE.	Yıldız Esas Evrakı
Z.	Zilhicce
Za.	Zilkâde

GİRİŞ

Karadağ, Orta Akdeniz’de, Balkan Yarımadası’nın batısında yer almaktadır. Kuzeyinde ve kuzeybatısında Bosna-Hersek, kuzeydoğusunda Sırbistan, doğusunda Kosova, güneyinde Arnavutluk ve batısında Hırvatistan ve Adriyatik Denizi yer almaktadır¹. Karadağ coğrafyasının büyük bölümünde ılıman Akdeniz iklimi hakim olup, ülkenin kuzeyinde Karasal iklim görülmektedir. Karadağ topraklarının önemli bir kısmını yüksek dağlar, derin vadiler ve nehir kanyonları oluşturmaktadır. Ovalar, güneyde sahile yakın yerlerde yer almaktadır².

Karadağ’ın coğrafi sınırları, tarih boyunca değişiklik göstermiştir. İlk zamanlarda Zeta bölgesinin küçük bir parçası olarak Lovcen Dağı’nın alt kısmındaki dağlık bölgeyi kapsayan topraklar, Karadağ olarak adlandırılmaktaydı³. Sonradan Zeta bölgesi, Karadağ olarak adlandırılmaya başlandı⁴. 17. yüzyılın başlarında Kotor (Cattaro)’dan doğuda Podgorica’ya doğru ve güneydoğudaki İşkodra Gölü’nün kuzeybatı ucuna doğru uzanan hattın oluşturduğu üçgen şeklindeki alan, Karadağ coğrafyası olarak kabul edilmeye başlandı. Karadağ adı ile ifade edilen coğrafi bölgenin sınırları, 19. yüzyılda daha da genişledi. Artık İşkodra Gölü kıyılarının batı yakası ve Boyana Nehri’nin ağzı ile Kotor kıyıları arasında kalan Ülgün (Ulcinj, Dulcigno) ve Bar (Antivari) limanlarını kapsayan sahile de Karadağ denilmeye başlandı⁵. Bu değişimden sonra Karadağ’ın yüzölçümü, 1859-1876 yılları arasında 5.150 km²’ye ulaştı. Karadağ’ın yüzölçümü, bağımsızlığına kavuştuktan sonra daha da artarak 1881-1912 yılları arasında 8.629 km²’ye ulaştı⁶. Karadağ’ın günümüzdeki yüzölçümü, 13.812 km²’dir⁷.

¹ T.C. Podgorica Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Karadağ İle İlgili En Sık Sorulan Sorular 2013 Yılı**, Aralık 2013, s. 5-6.

² T.C. Podgorica Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Karadağ’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri 2010-2011 Yılı**, Haziran 2011, s. 18.

³ Osman Karatay, *“Ortaçağ’da Karadağ Tarihi”*, **Balkanlar El Kitabı**, C 1: Tarih, KaraM&Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 141.

⁴ *a.g.m.*, s. 149-150.

⁵ Besim Darkot, *“Karadağ”*, **İslam Ansiklopedisi**, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, s. 221-222.

⁶ Michael Palairat, **Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim**, (Çeviri. Ayşe Edirne), Birinci Basım, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 25.

⁷ T.C. Podgorica Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Karadağ İle...**, gös.yer.

Karadağ, adını ülkenin yarısını kaplayan koyu renkli ormanlarla örtülü dağlarından almıştır⁸. Karadağlılar, ülkelerini kendi dillerinde Karadağ manasına gelen “Crna Gora” kelimesi ile ifade etmektedirler. Karadağ adının kullanımı, çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Bajro Agović’e göre Karadağ kelimesi, tarihte isim olarak ilk defa Papaz IX. Lav’ın 9 Ekim 1053 tarihinde yazdığı Ulu Meryem Manastırı’nın yerini ve haklarını tanıtan belgede “Monte Nigro” şeklinde geçmiştir. Karadağ adı, daha sonra 1296 yılında Kral Milutin Milutinoviç’in Ahitnamesi’nde de yer almıştır⁹. Bununla birlikte Karadağ adının ilk defa Karadağ’da Sırp hakimiyetinin başlamasından sonra Kraliçe Jelena döneminde (1276-1309) kullanıldığını ileri süren bir görüş de vardır¹⁰. Karadağ adı, 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren o döneme kadar Karadağ coğrafyasının adlandırılmasında kullanılmış olan Zeta ve Duklja adlarının yerine kullanılmaya başlanmış ve bir devlet adı olarak benimsenmiştir¹¹.

Karadağ (Crna Gora) adının kökenine ilişkin görüşlerden birisi de 15. yüzyılda bölgeye hakim olmuş olan Crnojeviç hanedanının adından geldiği görüşüdür. Söz konusu görüşe göre Crna Gora adı, Crnojeviç (Kara Prens) döneminden önce yoktu. Ülkenin adı, Prens’in adından gelmektedir. Dağlar da adını Prens’in adından almıştır¹². İ. Halil Sedes’e göre Karadağlılar, kendilerine voyvoda olarak Stefan Crnojeviç (Crnagoraç)’i seçtikten sonra çocuklarına da Crnojeviç adını verdiler ve bu ada nisbetle ülke, 1433 yılından itibaren Crna Gora yani Karadağ olarak adlandırıldı¹³. 1435 yılında Cura Brankoviç ile Venedikliler arasında imzalanan antlaşmada da Crna Gora (Kara Dağ) adı geçmiştir. Antlaşmada, Crna Gora adının Slav kökenli yer adı olduğu ve komşu ülkelerin buraya kendi dillerine uygun bir isim verdiğinden bahsedilmiştir¹⁴. 1496 yılına doğru Crna Gora’nın İtalyan-Venedik tercümesi olan Montenegro kelimesi kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra bölgenin, Türkçe kaynaklarda

⁸ T.C. Podgorica Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Karadağ’ın...**, gös.yer.

⁹ Bajro Agović, **Islamska Zajednica u Crnoj Gori, Istorijski razvoj i organizacija**, Mešihat Islamske zajednice u Republici Crnoj Gori, Podgorica, 2007, s. 175.

¹⁰ Karatay, “ *Ortaçağ’da...* ”, s. 144.

¹¹ Uğur Özcan, **II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 2.

¹² **a.g.e.**, s. 2., Dip not: 2.

¹³ İ. Halil Sedes, **1875-1878 Osmanlı Ordusu Seferleri, 1876-1877 Osmanlı-Karadağ Seferi**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s. 5.

¹⁴ Agović, **gös.yer.**

Karadağ kelimesi ile ifade edildiği görülmüştür¹⁵. Karadağ bölgesi, Osmanlı vesikalarında Karacadağ olarak da ifade edilmiştir¹⁶. Karadağ, Osmanlı döneminde “nevâhî-i erba’a” olarak da adlandırılmıştır¹⁷. Karadağ’ın Arnavutçadaki karşılığı, Mali i Zi’dir¹⁸.

Arkeolojik kazılardan elde edilen veriler, bugünkü Karadağ coğrafyasında, 180.000 yıl önce de insan topluluklarının yaşadığını ortaya koymaktadır¹⁹. Karadağ’da yaşadığı bilinen ilk topluluk, İllirya kabileleridir²⁰. İlliryalılar, M.Ö. 1500-1000 yılları arasında Karadağ’da yerleşik bir yaşam sürdürdüler²¹. Eskiçağ’da Karadağ’ın iç kesimlerinde yaşayan İlliryalıların yanında sahil bölgesinde de Yunan kolonileri vardı²². Karadağ, M.Ö. 168’de Roma İmparatorluğu’nun hakimiyetine girdi²³. İlliryalı kabilelerin bir kısmı, Romalılaştıktan kendi kimliklerini korudular²⁴. Roma döneminde sahildeki Yunan kolonilerinin yerine Latinler yerleşti ve Hristiyanlık, Karadağ’da yayılmaya başladı²⁵. Roma İmparatorluğu, Karadağ coğrafyasında idarî bütünlüğü sağladı. Ancak Roma İmparatorluğu’nun Kavimler Göçü neticesinde 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra bu bütünlük bozuldu²⁶. Bölgeyi, 5. yüzyılda Gotlar, 6. yüzyılda da Avarlar istila etti²⁷. Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasından sonra Kotor, Budva, Bar ve Ülgün gibi sahil bölgeleri, Bizans İmparatorluğu’nun kontrolüne girdi²⁸.

Bizans İmparatorluğu döneminde Karadağ’ın etnik yapısının değişmesine yol açan gelişmeler yaşandı. Hunların Orta Avrupa’dan çekilmesinden sonra Balkanlar’a yönelik olarak ortaya çıkan Slav göçünden Karadağ da etkilendi.

¹⁵ Darkot, *a.g.md.*, s. 221.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, Bölüm: I, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 71; Hâmit Hacıbegiç, “*Karadağ Sahilinde Grbaly Nahiyesi Hakkında Resmi Türk Vesikaları*”, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı’ndan ayırıbasım**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s. 68.

¹⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, (Yayınlayan. Cavid Baysun), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s. 188.

¹⁸ Agović, **gös.yer.**

¹⁹ Akkan Suver, **Prenslik’ten Krallığa, Krallık’tan Cumhuriyet’e, Osmanlı’dan Türkiye’ye Karadağ**, Almanah Yayınevi, Podgorica, 2013, s. 49.

²⁰ Darkot, *a.g.md.*, s. 222.

²¹ Suver, **gös.yer.**

²² Karatay, “*Ortaçağ’da...*”, s. 140.

²³ Darkot, **gös.yer.**

²⁴ Agović, **a.g.e.**, s. 177.

²⁵ Karatay, “*Ortaçağ’da...*”, s. 141.

²⁶ Darkot, *a.g.md.*, s. 223.

²⁷ Özcan, **a.g.e.**, s. 3.

²⁸ Darkot, **gös.yer.**

Slavlar, 602 yılından itibaren Karadağ'ın iç kesimlerine yerleşmeye başladılar. Balkanlar'a Slav göçlerinin başladığı bu dönemde Karadağ ve çevresindeki Bizans hakimiyeti zayıflamıştı²⁹. Slav göçlerinden sonra Güney Karadağ ve İşkodra Gölü'nün batı kıyılarını içine alan bölgede, Doclea (Dioklia) isimli Slav devleti ortaya çıktı. Aynı dönemde Kuzey-Batı Karadağ, Travunia Prenslığı'nin hakimiyetine girdi. Doğu ve Kuzey Karadağ da Sırbistan'ın hakimiyetine girdi³⁰. Bizans İmparatoru Constantine Porohyrogenitus, "De Administrando Imperio" adlı eserinde, Doclea şehri civarında yaşamalarından dolayı Karadağlılardan Doclealılar olarak bahsetmiştir. Doclealılar, 9. yüzyılın başlarında Bizans'a bağlı bir idare kurdular. Bulgar Çarı Simeon'un 917 yılında Bizanslıları mağlup ederek sınırlarını Doclea'ya kadar genişletmesinden sonra bağımsızlıklarına kavuştular ve 10. yüzyılın sonuna kadar bağımsızlıklarını korudular. 10. yüzyılın sonlarından itibaren Doclea'yı Prens Vladimir, yönetmeye başladı. Prens Vladimir'in iktidarı, 11. yüzyılın başlarında da devam etti ve kendisinin Makedonya Çarı Vladislav tarafından öldürülmesi ile sona erdi. Doclea, bu gelişmeden sonra tekrar Bizans hakimiyetine girdi. Prens Vladimir'in öldürülmesinden sonra kuzeni (bazı kaynaklara göre kardeşi)³¹ Stefan Vojslav, Bizans'a karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesini kazandı ve ülkesini, 1041 yılında bağımsızlığa kavuşturdu. Bağımsızlık dönemi başladıktan sonra Doclea'nın sınırları hızla genişledi³². Vojslav'ın ölümünden sonra yönetimi, Mihailo Vojslavjevic ele geçirdi. Mihailo da selefleri gibi Bizans ile mücadele etti ve Papa VII. Gregory'den krallık ünvanını tanımasını istedi. Mihailo'nun 1082 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu Bodin başa geçti. Kral Bodin döneminde Doclea en geniş sınırlarına ulaştı. Ancak Kral Bodin'in 1101 yılında ölmesinden sonra yönetim zayıfladı ve Sırp Nemanjic hanedanının hakimiyetine girdi³³.

Karadağ'da Sırbistan hakimiyeti, 170 yıl sürdü³⁴. Sırp, daha önce Karadağ'da yayılmış olan Katolikliğin hakimiyetine son verip, Ortodoksluğu yaymaya çalıştılar³⁵. Kral Uros döneminde (1243-1276) Doclea adı terk edildi ve

²⁹ Karatay, **gös.yer.**

³⁰ Darkot, **gös.yer.**

³¹ Suver, **a.g.e.**, s. 28-31.

³² Karatay, " *Ortaçağ'da...* ", s. 142-143.

³³ Suver, **a.g.e.**, s. 33-35.

³⁴ Darkot, **gös.yer.**

³⁵ Karatay, " *Ortaçağ'da...* ", s. 144.

bölgenin adı, Zeta olarak değiştirildi³⁶. Sırp Kralı Stefan Dušan'ın 1355 yılında ölmesinden sonra Sırbistan parçalandı ve Karadağ (Zeta)'ın kontrolü, daha önce bölgeyi yönetmiş olan Ulah asıllı Balşa'nın oğullarının kontrolüne girdi. Balşa'nın oğulları, Karadağ'da bir prenslik kurdular³⁷. I. Balşa, 1356 yılında prensliğin başına geçti. Bu prenslik, daha önce kurulmuş olan Zeta Prensliği'nin devamı niteliğindeydi ve bir Arnavut prensliği idi. Prenslik; Ülgün, Leş ve Draç gibi topraklara sahip oldu³⁸. Prensliğin başına I. Balşa'dan sonra 1368 yılında Stratimir, 1373 yılında I. Georges ve 1379 yılında II. Balşa geçti³⁹. Ortodoks mezhebine mensup olan prens ailesi, 1379 yılında Katolikliği benimsedi ve Kuzey İtalya'daki Venedik Cumhuriyeti ve Güney İtalya'daki Napoli Cumhuriyeti gibi Katolik devletlerin nüfuzuna girdi⁴⁰. Balşa Prensliği'nin Karadağ'daki hakimiyeti, II. Balşa döneminde zayıfladı⁴¹.

Sırp Krallığı'nın dağıldığı ve Karadağ'da Balşa Prensliği'nin hakim olduğu dönemde Balkan Yarımadası gibi Balkan Yarımadası'nın dışında da siyasi dengeler değişmeye başlamıştı. Bu değişim, Zeta bölgesi ve tüm Balkanlar'ı etkilebilecek nitelikteydi. Nitekim bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti, topraklarını Balkanlar'a doğru genişletmeye başlamıştı. Orhan Bey, 1354 yılında Çimpe Kalesi'ni alarak Rumeli'ye geçti. I. Murad döneminde 1364 yılındaki Sırsındığı Savaşı'nda Haçlılar mağlup edildi⁴². Bu dönemde ilk defa Osmanlı Devleti ile Balşa Prensliği karşı karşıya geldi. Arnavutluk ve Makedonya'yı ele geçirmek için uğraşan Hayrettin Paşa'yı durdurmayı amaçlayan II. Balşa, 1385 yılında Avlonya'nın kuzeyinde Berat'ta Osmanlı kuvvetlerinin karşısına çıktı. II. Balşa, yaşanan muharebede mağlup oldu ve öldürüldü⁴³. Bu savaştan sonra Kroye (Akçahisar) ve geçici olarak Balşa Prensliği'nin başkenti olan İşkodra, Osmanlı hakimiyetine girdi. II. Balşa'nın ölümünden sonra prensliğin

³⁶ Suver, *a.g.e.*, s. 35.

³⁷ Darkot, *a.g.md.*, s. 224.

³⁸ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar, Avrupa Devletleri*, C. IV, Genişletilmiş 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 59.

³⁹ P. Coquelle, *Histoire du Monténégro et de la Bosnie Depuis les Origines*, Éditeur Ernest Leroux, Paris, 1895, s. 23-25.

⁴⁰ Öztuna, *gös.yer.*

⁴¹ Karatay, “*Ortaçağ'da...*”, s. 146.

⁴² Sedes, *gös.yer.*

⁴³ Adnan Pepiç, “*Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi*”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 18, Ekim 2005, s. 276-277.

başına 1385 yılında Strasimir'in oğlu II. Georges geçti⁴⁴. II Georges (Curac), Osmanlı vasallığını kabul etti⁴⁵. Bununla birlikte 1389 yılında Haçlı ordularının Osmanlı Devleti ile yaptığı I. Kosova Savaşı'na katıldı⁴⁶. Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanmasından sonra birçok Sırp kabilesi, Balşa Prenslığı'nin dağlık ve ormanlık arazisine sığındı⁴⁷. Balşa Prenslığı, Kosova Savaşı'ndan sonra Venedik ve Osmanlı Devleti arasında kaldı⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin Balşa Prenslığı ile ikinci savaşı, I. Bayezid döneminde yaşandı. I. Bayezid, 1394 yılında düzenlediği sefer ile Balşa Prenslığı'ni geçici olarak hakimiyeti altına aldı. II. Georges, bu sefer sırasında Osmanlı kuvvetlerine esir düştü ve esaretten kurtulmak için İşkodra'yı, Drivast'ı ve Boyana Nehri'ndeki Sveti Sırc'i Osmanlı Devleti'ne verdi. Osmanlı Devleti, kısa bir süre sonra bu şehirleri kendisine geri iade etti. Ancak II. Georges, 1396 yılında Yukarı Zeta beylerinden Radiç Crnojeviç ile girdiği mücadelede rahatlamak için İşkodra Gölü'nün batısındaki ve kuzeyindeki topraklar ile hakimiyetine aldığı Ülgün'ü, Bar'ı, Budva'yı ve Osmanlı Devleti'nin iade ettiği şehirleri, 1.000 duka karşılığında Venedik'e bıraktı⁴⁹.

Sırbistan Prensesi Yelena ile evlenen II. Georges'un ölümünden sonra prensliğin başına 1403 yılında oğlu III. Balşa geçti⁵⁰. III. Balşa döneminde Ortodoksluk, devlet dini oldu⁵¹. III. Balşa'nın bir kız kardeşi, Yıldırım Bayezid ile evlendi. Diğer kız kardeşi de Sırbistan Despotu Lazar ile evlendi. III. Balşa, kendi kızı Yelena'yı da Hersek Dugası Stepan ile evlendirdi⁵². III. Balşa, akrabalık yolu ile komşuları ile yakınlık kurarken topraklarını genişletmek için Venedikliler ile mücadele de ediyordu. Venedikliler ile uzun süren savaşlar yaptı. Venedikliler ile giriştiği 1419 yılındaki savaşta, yardım istemek için Belgrad'a gittikten sonra bir daha geri dönmedi ve 1421 yılında ölmeden kısa bir süre önce ülkesini, Sırp

⁴⁴ Öztuna, **gös.yer.**

⁴⁵ Pepiç, *a.g.m.*, s. 277.

⁴⁶ Karatay, **gös.yer.**

⁴⁷ Sedes, **gös.yer.**

⁴⁸ Karatay, **gös.yer.**

⁴⁹ Pepiç, *a.g.m.*, s. 278.

⁵⁰ Öztuna, **gös.yer.**

⁵¹ Karatay, “*Ortaçağ'da...*”, s. 147.

⁵² Öztuna, **gös.yer.**

Prensi Stefan Lazareviç'e bıraktı. Böylece Karadağ, ikinci defa Sırp'ların yönetimine girmiş oldu ve Karadağ'da Balşa Prenslığı'nın hakimiyeti sona erdi⁵³.

Karadağ'da ikinci Sırp döneminin başlamasından sonra bölgenin nüfuzlu ailelerinden Crnojeviçlerin çıkarttığı sorunlar, Sırp yönetimini zorlamaya başladı⁵⁴. Stephan Crnojeviç, 1427 yılında zayıf Sırp yönetimine karşı ayaklanarak Karadağ Prenslığı'ni kurdu, Zabljak'ı başkent yaptı ve Yukarı Zeta'daki dağlara yerleşti⁵⁵. Ancak kısa bir süre sonra Venedikliler, Bar ve Budva'yı alarak Voyvoda Stefan Crnojeviç'i kendisine bağladılar⁵⁶ ve Stefan Crnojeviç, Osmanlı Devleti'ne karşı Venedikliler ile ittifak yaptı⁵⁷. Osmanlı Devleti de 1439 yılında Sırp Despotluğu'na geçici olarak son verdi ve Zeta bölgesinde Bratosav adlı kişiyi görevlendirdi. Bratosav, Osmanlı Devleti adına 1441 yılına kadar Zeta'da çalıştı. Bu dönemde Karadağ'da etkili olan güçlerden birisi de Bosnalılardı. Bosna asillerinden Stjepan Vukçič, 1441 yılında Podgorica ve Yukarı Zeta bölgesini ele geçirdi. Ancak bu topraklar, bir süre sonra Sırp Despotluğu'nun eline geçti⁵⁸.

15. yüzyılda Karadağ'da prenslik kuran Crnojeviç hanedanı, Osmanlı Devleti'ne karşı sadece Venedik ile ittifak yapmadı. Stefan Crnojeviç ve bazı Karadağlı prensler, Arnavut senyörleri ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye girişen İskender Bey'in 1 Mart 1444 tarihinde Adriyatik Denizi yakınında bulunan Venedik kontrolündeki Leş kasabasında düzenlediği kongreye katıldılar. İskender Bey, kongrede bütün Arnavutların başı seçildi. Daha sonraki dönemlerde de İskender Bey ile Karadağlıların işbirliği devam etti. İskender Bey'in 1447 yılında Venediklilere karşı Sırp'lar ile kurduğu ittifaka, Stefan Crnojeviç de katıldı⁵⁹. Ancak Stefan Crnojeviç, 1455 yılında tekrar Venedik hakimiyetini kabul etti⁶⁰.

⁵³ Karatay, *gös.yer.*

⁵⁴ Darkot, *gös.yer.*

⁵⁵ Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (Çeviren. Bahar Tırnakçı), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 136.

⁵⁶ Darkot, *gös.yer.*

⁵⁷ Sedes, *gös.yer.*

⁵⁸ Peçiç, *a.g.m.*, s. 279.

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 60-61.

⁶⁰ Pitcher, *gös.yer.*

Osmanlı Devleti, Karadağlıların Balkanlar'da kendisine karşı ittifaklara girdiği 15. yüzyılın ortalarında Balkanlar'daki topraklarını genişletmeye devam ediyordu. Osmanlı Devleti bu dönemde Venedik'e karşı Adriyatik ve Doğu Akdeniz'de üstünlük sağlamak için Venedikliler ile Karadağ'da mücadeleye girişti⁶¹ ve Fatih Sultan Mehmed'in 1451 yılında tahta çıkmasından sonra Karadağ'da toprak ele geçirmeye başladı. 1456 yılında Medun'un ele geçirilmesi ile Osmanlı kuvvetlerinin Zeta bölgesine akın düzenlemesi kolaylaştı⁶². Medun Kalesi'ne yerleşen Osmanlı kuvvetleri, 1456 ve 1459 yıllarında Stefan Crnojeviç'in topraklarına saldırdı⁶³. Nikşik (Niksiç), 1465'de Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti⁶⁴. Osmanlı kuvvetleri ile mücadele eden Stefan Crnojeviç, 1465 yılında öldü. Yerine Zeta Beyi (Gospodar Zetski) ünvanını taşıyan oğlu Ivan Crnojeviç, iktidara geldi⁶⁵. Kara Ivan olarak da tanınan Ivan Crnojeviç, babası gibi Venedik hakimiyetini tanıdı. Venedik Cumhuriyeti, Ivan ve babasını, Yukarı Zeta kaptanları ve voyvodaları ünvanı ile tanıdı⁶⁶.

Ivan Crnojeviç'in prensliğin başına geçtiği dönemde 1459 yılında Sırbistan'ı ve 1464 yılında Bosna'yı ele geçirmiş olan Osmanlı Devleti, 1466 yılında da Hersek'i ele geçirerek Karadağ coğrafyasının kuzeyini ve doğusunu kuşattı ve Karadağ coğrafyasına hakim olan Venedik ile komşu oldu⁶⁷. Osmanlı kuvvetleri, Venedik ile komşu olduktan sonra 1466 yılından itibaren Podgorica'da sürekli olarak kalmaya başladılar ve 1474 yılında Podgorica Kalesi'ni onarmaya başladılar⁶⁸. Karadağlılar bu dönemde Venedik'in kendilerini Osmanlı kuvvetlerine karşı koruyamaması sebebi ile Türk vasallığını kabul etmek zorunda kaldılar. Ivan Crnojeviç, 1471 yılında Osmanlı Devleti'ne yıllık 700 dükat haraç vermeye başladı. Bu gelişme üzerine Venedik, 1473 yılında Ivan Crnojeviç'e yardım gönderdi. Ivan Crnojeviç, bunun üzerine tekrar Venediklilerin tarafına geçti. 1474'de İşkodra'ya

⁶¹ Suver, **a.g.e.**, s. 52.

⁶² Pepiç, **gös.yer.**

⁶³ Suver, **a.g.e.**, s. 40.

⁶⁴ Aleksandre Popovic, **Balkanlar'da İslâm**, (Türkçesi. Komisyon), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 185.

⁶⁵ Darkot, **gös.yer.**

⁶⁶ Pitcher, **gös.yer.**

⁶⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VI, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 70.

⁶⁸ Pepiç, **a.g.m.**, s. 279.

saldıran Osmanlı kuvvetleri, Venedikliler ile birlikte Venediklilere yardıma gelen Karadağlılar ile de savaştılar⁶⁹.

Osmanlı kuvvetleri, İşkodra saldırısından sonra da bölgedeki sınırlarını genişletme çalışmalarını sürdürdüler. Podgorica Kalesi'nin yapılması ile birlikte 1476 yılında Bjelo Pavloviç'in büyük bir kısmını ve 1477 yılında Aşağı ve Yukarı Moraça ve Rovci'yi ele geçirdiler. Ivan Crnojeviç, 1478 yılının başında Osmanlı kuvvetlerinden büyük bir darbe yedi ve 1478 yılı baharında Ivan Crnojeviç'in yönetim merkezi durumunda olan Zabljak ve İşkodra, Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti⁷⁰. Venedikliler ile yaptığı savaşlardan sonra İşkodra Kalesi'ni ele geçiren Fatih Sultan Mehmed, 1478 yılında Arnavutlara ve Venediklilere karşı İşkodra'nın güvenliğini sağlamak için Podgorica (Podgoriç) Hisarı'nı yaptırdı⁷¹. Osmanlı Devleti, İşkodra Kalesi'nin alınması sırasında Karadağ Prensi Ivan Crnojeviç'in Venediklilere yardım etmesi sebebi ile İşkodra'nın alınmasından sonra Karadağ'ın oturulabilecek yerlerini ele geçirdi ve idare merkezi olan Zabljak'ı tahrip etti⁷². Ivan Crnojeviç, Osmanlı saldırısı karşısında Zabljak'daki tahtını bırakarak yardım almak için İtalya'ya gitti⁷³. Böylece Karadağ, 1479 yılında Osmanlı hakimiyetine girdi⁷⁴. Yeni dönemde Karadağ'ın merkezi Çetine oldu⁷⁵. Karadağ'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi ile Balkanlar'daki son bağımsız kilise ve Hristiyan hanedanı sona ermiş oldu⁷⁶.

Ivan Crnojeviç, Karadağ'ı terk ettikten sonra mücadeleyi bırakmadı. Fatih Sultan Mehmed'in 1481 yılında ölmesinden sonra tekrar Karadağ'a geldi ve Osmanlı Devleti ile mücadele etmeye çalıştı. Ancak bu teşebbüsten bir sonuç elde edemedi⁷⁷. Sultan II. Bayezid ile Ivan Crnojeviç arasında 1482 yılında yapılan bir

⁶⁹ Suver, **a.g.e.**, s. 41-42.

⁷⁰ Pepiç, **a.g.m.**, s. 280.

⁷¹ **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon [Estergon], Cigerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije**, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), 6. Kitap, C. I, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 128-129.

⁷² Mehmed Subhi, **Karadağ ve Ordusu, Karadağ'ın Ahvâl-i Târihiyye ve Coğrafiyyesiyle Kuvve-i Askeriyyesinden Bâhisdır**, 1. Baskı, Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî-Tüccârzâde İbrâhim Hilmî, Kostantiniyye, 1317, s. 11.

⁷³ Agović, **a.g.e.**, s. 177.

⁷⁴ Darkot, **gös.yer.**

⁷⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 44. Öztuna'ya göre prensler, III. Balşa'dan sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak 1480 yılına kadar Zabljak'da, bu tarihten sonra da Rijeka'da beylik yapmışlar ve duga ünvanını kullanmışlardır. **a.g.e.**, s. 59.

⁷⁶ Suver, **a.g.e.**, s. 52.

⁷⁷ Darkot, **gös.yer.**

anlaşma ile Sultan II. Bayezid, Ivan Crnojeviç'i Karadağ hakimi olarak tanıdı. Ivan Crnojeviç de Osmanlı Devleti'ne haraç vermeyi kabul etti. Bu tarihten sonra Ivan Crnojeviç ile Sultan II. Bayezid arasındaki ilişkiler genel olarak sorunsuz devam etti⁷⁸. Ivan Crnojeviç, Çetine'de 1482 yılında bir saray, 1484 yılında da bir manastır yaptırdı⁷⁹. Karadağ'da Ortodoksluğu yaymaya yönelik olarak kilise ve manastırlar yaptıran Ivan Crnojeviç, Çetine'de bir başpiskoposluk kurdu ve eğitim işleri ile de ilgilendi⁸⁰. Ivan Crnojeviç'in Çetine'de yaptırdığı mütevazi manastıra Doğu Zeta Grek Piskoposu yerleşti⁸¹.

Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurduktan sonra ülkesinde yönetimi ele alan Ivan Crnojeviç, babasından kalan "Büyük Dük" ünvanını ve Balşa (Balsic) hanedanının kullandığı "Lord" (Dominus) ünvanını kullandı. Bu ünvanların yanında hükümlanlık alâmeti olarak 1481 yılından sonra üzerinde "Zeta Lordu Ivan Crnojeviç" yazısının bulunduğu mührü kullanmaya başladı. En küçük oğlu olan Stanisa'yı, 1485'de Padişah'ın yanına yolladı. Stanisa, Müslümanlığı kabul ederek Skenderbeg (İskender Bey) adını aldı⁸². Ivan Crnojeviç, 1487 yılında Türklerin Obod'a gerçekleştirdikleri 7 saldırıyı püskürttü⁸³. 1490 yılında Venedikliler ile Karadağlılar arasında savaş çıkınca Osmanlı Devleti soruna müdahale ederek barış yapılmasını sağladı. Ivan Crnojeviç döneminde ilk defa Venedik'ten matbaa getirildi ve 1493 yılından itibaren kitap basılmaya başlanıldı⁸⁴. Ivan Crnojeviç, 1490 yılının Temmuz ayında öldü⁸⁵. Ölümünden sonra adı, Karadağlıların millî şarkılarında saygı ile anıldı⁸⁶.

Ivan Crnojeviç öldükten sonra yerine oğlu Georges (Durad) geçti. Georges, Karadağ'ın başına geçtikten sonra bağımsızlık için Fransa ile görüşmelerde bulununca Osmanlı Devleti, Georges'dan İstanbul'a gelmesini ya da Karadağ'ı terk etmesini istedi. Georges, bu gelişme üzerine 1496 yılında Karadağ'ı terk etti.

⁷⁸ Karatay, "Ortaçağ'da...", s. 149.

⁷⁹ Suver, **a.g.e.**, s. 44.

⁸⁰ Karatay, **gös.yer.**

⁸¹ Darkot, **gös.yer.**

⁸² Suver, **a.g.e.**, s. 44-45. Karatay, Stanisa'nın sonradan Ivan'ın yerine geçen kardeşi Georges'un yönetimini kabul etmeyerek İstanbul'a gittiğini belirtmektedir. "Ortaçağ'da...", s. 150. Darkot ise Stanisa'nın rehine olarak İstanbul'a götürüldüğü bilgisini vermektedir. **gös.yer.**

⁸³ Zorka Milich, **A Stranger's Supper: An Oral History of Centenarian Women in Montenegro**, Twayne Publishers, New York, 1995, s. 147.

⁸⁴ Karatay, "Ortaçağ'da...", s. 149.

⁸⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 45.

⁸⁶ Sedes, **gös.yer.**

Karadağ, aynı yıl vasal statüsünü kaybetti ve özel bir bölge olarak İşkodra Sancakbeyi'nin yönetimine alındı⁸⁷. Karadağ'ın başına 1496 yılında II. Stephan (II. Étienne) geçti⁸⁸. Osmanlı Devleti, 1499 yılında II. Stephan'a baskı yaparak Karadağ'ı terk etmesini sağladı ve 1499 yılında Karadağ'ın özel statüsü kaldırıldı. Kardeşinin Karadağ'ı terk etmesi üzerine tekrar Karadağ'ın başına geçmek için umutlanan Georges, Karadağ'a döndü ve İşkodra Valiliğine talip oldu. 1500 yılının Mart ayında İstanbul'da Sultan II. Bayezid ile görüştü. Sultan II. Bayezid, Georges'a Karadağ'da bir görev vermedi. Bunun yerine Anadolu'da ömrünün kalanını geçirebileceği bir tımar verdi⁸⁹.

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın başında Karadağ'ın büyük bir kısmına hakim olmasına rağmen yine de bir kısım Karadağ toprağı Venediklilerin elindeydi. Sultan II. Bayezid döneminde Venedikliler ile yapılan savaşlardan sonra 14 Aralık 1502'de yapılan antlaşma ile Venedik Cumhuriyeti İnebahtı, Mudon, Koron, Draç gibi yerlerdeki Osmanlı hakimiyetini tanıdı. Buna karşın Bar ve Ülgün gibi Karadağ toprakları Venedik Cumhuriyeti'nde kaldı⁹⁰. Venedikliler, 1504 yılının başında Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu kabul ettiler. Osmanlı Devleti, Karadağ'ı hakimiyeti altına almasına rağmen burada sağlıklı bir idarî sistem kuramadı⁹¹. Tımar sisteminin uygulanmasında yaşanan aksaklıklar, bölge halkı ile Osmanlı Devleti arasında ilk anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açtı. 16. yüzyılın başlarında anlaşmazlık ve çatışmalar sıklaştı. Karadağlılar, 1513 yılında vergi vermeyi reddettiler. Osmanlı Devleti, bu gelişmeler üzerine sorunu güç kullanmadan çözmeye çalıştı. Yavuz Sultan Selim, 1513 yılının sonlarında Karadağ'ı müstakil bir sancak haline getirdi ve daha önce Müslümanlığı kabul etmiş olan ve Karadağlılar üzerinde olumlu bir etkisi olan Ivan Crnojeviç'in oğlu İskender Bey Crnojeviç'i sancakbeyi olarak atadı. Ancak İskender Bey'in halka kötü davranması, bölgedeki sıkıntıyı arttırdı⁹². İskender Bey'in yerine 1515 yılında

⁸⁷ Suver, **a.g.e.**, s. 45-47. Coquelle, Ivan Crnojeviç'in yerine oğlu IV. Georges'in tahta geçtiği bilgisini vermektedir. **a.g.e.**, s. 57. Öztuna ise Ivan'dan sonra III. Georges'un Karadağ'ın başına geçtiği bilgisini vermektedir. **gös.yer.**

⁸⁸ Coquelle, **a.g.e.**, s. 65.

⁸⁹ Suver, **a.g.e.**, s. 47-48. Coquelle'ye göre II. Stephan, 1515 yılına kadar Karadağ'ın başında kalmıştır. **gös.yer.** Öztuna, III. Georges'un Elisabeth Erizzo isimli bir İtalyan ile evlendiğini ve 1499 yılında ihtidâ ederek Anadolu'ya gittiğini ve 1504 yılında Anadolu'da öldüğünü belirtmektedir. **gös.yer.**

⁹⁰ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s. 224., Dip not: 1.

⁹¹ Pitcher, **a.g.e.**, s. 137.

⁹² Suver, **a.g.e.**, s. 49-51.

II. Ivan başa geçti. II. Ivan, 1516 yılına kadar iktidarda kaldı⁹³. 1516 yılında I. Ivan Crnojeviç'in torunu olan Georges (Yorgi) Crnojeviç, Karadağ'ın başına geçti. Georges Crnojeviç, iktidara çıktığı yıl İslamiyeti kabul etti ve bu gelişmeden sonra Crnojeviç hanedanının iktidarı sona erdi⁹⁴.

Crnojeviç hanedanının iktidarının sona ermesinden sonra Karadağ'ın siyasî hayatında yeni bir dönemin başlamasına yol açacak gelişmeler yaşandı. Kabilelere dayalı bir toplumsal yapıya sahip olan Karadağlılar, Crnojeviç hanedanının hakimiyetini yitirmesi üzerine kendi geleceklerine karar vermek için harekete geçtiler ve bir konsey ile bir meclis topladılar. Görüşmelerden sonra kabileler üstü tek bir yönetimin belirlenmesine karar verdiler. Kabilelerin hakimiyetinin bozulmamasına da dikkat edilerek yeni yönetim, vladika adı verilen Ortodoks metropolitlere (piskopos) verildi. Prince-Bishop (Prens-Piskopos) olarak da adlandırılan⁹⁵ ve Osmanlı vesikalarında uladuga, vladuga, uladika şekillerinde de geçen vladikalara⁹⁶ giydikleri kıyafetten dolayı kara-keşiş de denilmiştir⁹⁷. İpek Patrikliğine bağlı olan⁹⁸ bu vladikalar, seçimle iş başına gelecekti ve halkın menfaatleri doğrultusunda hareket edip, halka egemenliklerini zorla kabul ettirmeyecekti⁹⁹. Osmanlı yönetimi ile mücadele etmek gibi bir misyonları da yoktu. Daha ziyade dinsel yetkilerini kullanarak kabileler arasındaki sorunları çözmeye çalışacaklardı¹⁰⁰. Vladikaların seçimi, kabile reislerinin katılımı ile toplanan meclis tarafından gerçekleştirilecekti ve farklı ailelerden seçileceklerdi¹⁰¹. Yeni sistemde ilk olarak Babylas vladika seçilerek Karadağ'ın başına geçti¹⁰² ve böylece

⁹³ Coquelle, **a.g.e.**, s. 65-69.

⁹⁴ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 12. Öztuna'ya göre Karadağ'ın başına 1499 yılında Rijeka'da duga ünvanı ile son prens Stanisa (Staniška) geçirildi. Bu tarihten itibaren Karadağ'da teokratik yönetim başladı. Stanisa, 1512 yılında ihtidâ ederek İskender Bey adını aldı. Duga ünvanı yerine Zabljak veya Karadağ sancakbeyi ünvanını kullanmaya başladı. İskender Bey 1528 yılında ölünce Zabljak (Karadağ), İşkodra sancağına bağlı bir kaza haline getirildi. Böylece esasında bir Arnavut devleti olan Karadağ Prensliği sona erdi. **a.g.e.**, s. 59-61.

⁹⁵ Milich, **a.g.e.**, s. 4-5.

⁹⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 72., Dip not: 1.

⁹⁷ Abidin Temizer, **Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013, s. 22.

⁹⁸ Mehmed Suphi, **gös.yer.**

⁹⁹ Milich, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁰⁰ Ali Gökçen Özdem, **Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2012, s. 39.

¹⁰¹ Elizabeth Roberts, **Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro**, First Edition, Cornell University Press, New York, 2007, s. 116.

¹⁰² Coquelle, **a.g.e.**, s. 171. Şemseddin Sami, Yorgi Crnojeviç'in 1516 yılında istifa ederek yönetimi metropolite bıraktığı bilgisini vermektedir. **Kamûs-ül-a'lâm**, C. V, Mihran Matbaası, İstanbul, 1314, s. 3638.

Karadağ'da prenslik yönetiminin başladığı 1852 yılına kadar devam edecek olan vladikalar dönemi başladı. Bazı kabileler, yeni hükümeti tanımadılar. Stanisa (Istanisa) ve Maksim Crnojeviç kabileleri, İslamiyeti kabul ettiler¹⁰³. 1519 yılında ayaklanma çıktı. Ayaklanma, komşu sancaklardan gönderilen kuvvetler ile bastırıldı¹⁰⁴.

Vladika'nın yönetimindeki Karadağ, 1528 yılından sonra İşkodra sancağına bağlı bir kaza haline getirildi¹⁰⁵. İşkodra Valisi, 1530 yılında Çetine'ye girdi¹⁰⁶. Karadağ'ın tamamını ele geçiren İşkodra Valisi Âli Paşa, vergi vermek şartıyla bir vladika tayin etti. Bir devlet memuru konumuna gelen Vladika'ya "Paşa" ünvanı verildi¹⁰⁷. Karadağ'ı Venedik'e karşı tampon bir bölge olarak gören Osmanlı Devleti, bundan sonra Karadağlıları kazanmak için Karadağlılara bazı ayrıcalıklar tanıdı. İç meselelerinde yargısal özerkliğe sahip olmaları, bu ayrıcalıklardan birisiydi¹⁰⁸. Bu gelişmelerin neticesinde, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Vladika'nın ülkedeki etkinliği artmaya başladı¹⁰⁹.

Osmanlı Devleti, 15. yüzyılın sonlarında ve 16. yüzyılda Karadağ'ın iç kesimlerini Crnojeviçlerden ve Sırp Despotluğu'ndan, kuzeyini ve sahil kesimlerini de Boşnaklardan aldıktan sonra Boyana ve Kotor arasındaki sahil şehirlerini de zamanla Venediklilerden aldı¹¹⁰. 1537-1540 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Venedik arasında yaşanan savaşta, Karadağ sahili savaş alanına döndü. Venedikliler, Andrea Doria'nın komutasındaki İspanyol donanmasının yardımıyla 1538 yılında Yeni Hersek (Herceg Novi) ve Risan'ı ele geçirdiler. Ancak Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Türk donanması, bu iki şehri, 1539 yılında geri aldı¹¹¹. Osmanlı Devleti, II. Selim döneminde (1566-1574) tekrar Venedik ile savaşmaya başladı ve 1571 yılında Venediklileri mağlup ettikten sonra Ülgün, Bar

¹⁰³ Sedes, *gös.yer.*

¹⁰⁴ Suver, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰⁵ Darkot, *a.g.md.*, s. 225.

¹⁰⁶ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 6.

¹⁰⁷ Mehmed Suphi, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁰⁸ Suver, *gös.yer.*

¹⁰⁹ Popovic, *a.g.e.*, s. 193.

¹¹⁰ Osman Karatay, "*Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ*", **Balkanlar El Kitabı**, C 1: Tarih, KaraM&Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 361.

¹¹¹ Suver, *a.g.e.*, s. 55.

ve Budva kale ve limanlarını ele geçirerek Karadağ sahillerinin fethini tamamladı¹¹².

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda Karadağ'daki sınırlarını genişletirken genelde vergi sebebi ile Karadağlı kabilelerin çıkarttığı isyanları da sert bir şekilde bastırdı¹¹³. Bu yüzyılın sonunda Osmanlı coğrafyasında yaşanan iktisadî bunalım, Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetini de olumsuz etkilemeye başladı¹¹⁴.

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetimi ile sorunlar yaşamaya başlayan Karadağlılar, Güney Slavlarından olan Sırp milletine mensup bir topluluktur¹¹⁵. Bazı kültürel özellikleri, kendileri gibi Osmanlı hakimiyetine girmiş olan Arnavutlara benzemektedir¹¹⁶. Karadağ coğrafyasında yaşamış olan ve nüfusu Karadağlılardan az olan diğer milletler; Çinganeler¹¹⁷, Katolik Arnavutlar, Hırvatlar ile Müslüman olan Arnavut, Boşnak ve Türklerdir¹¹⁸. Karadağ'ın bilinen en eski halkı Arnavutlardır. Sırp, Bizans döneminde bölgeye yerleştikten sonra Arnavut nüfusuna üstünlük sağlamışlardır¹¹⁹.

Karadağlılar, dinî açıdan Ortodoksturlar. Karadağ Vladikalığı, başlangıçta 1557'de Sırp tarafından kurulan ve Sırp millî kimliğinin oluşmasında önemli rol oynayan İpek (Peç) Patrikliğine bağlıydı¹²⁰. Sırp Ortodoks Kilisesi ile olan bağları nedeni ile tarihte kendilerini etnik açıdan Sırp milletin bir ferdi olarak kabul etme ya da ayrı bir ırk olarak kabul etme konusunda çelişki yaşamışlardır¹²¹. Karadağ Vladikalığı, İpek Patrikliğinin 1766 yılında kaldırılmasından sonra İstanbul Rum Patrikliğine bağlandı. Ancak Karadağlılar, bu durumu kabul etmediler ve Osmanlı

¹¹² Özcan, **a.g.e.**, s. 6. Bar şehri, 1571 yılında Osmanlı Devleti'nin deniz korsanları tarafından ele geçirildi. Bar Türkleri, günümüze kadar dillerini ve adetlerini korumuşlardır. Ayşe Suroy Recepoğlu, “ 400 Yıllık Bar Türkleri”, **Güneyde Kültür**, Sayı 38, Nisan 1992, s. 26-27.

¹¹³ Karatay, “ *Osmanlı...* ”, s. 361-362.

¹¹⁴ Suver, **a.g.e.**, s. 56.

¹¹⁵ Roberts, **a.g.e.**, s. 1.

¹¹⁶ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹⁷ **Karadağ Coğrafyası**, (Çeviren. Ahmed Tevfik), Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1329, s. 52.

¹¹⁸ Temizer, **a.g.t.**, s. 87.

¹¹⁹ Karal, **a.g.e.**, C. VI, s. 177.

¹²⁰ M. Türker Acaroğlu, **Balkanlar'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 106.

¹²¹ Nenad Moaçanın, “*Karadağ*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2001, s. 385.

Devleti ile ilişkilerini kestiklerini göstermek ve Rusya'ya yakınlaşmak için Rusya Kilisesine bağlılıklarını bildirdiler¹²².

Karadağ'da Hristiyanlığın dışında yayılmış olan diğer büyük din İslamiyettir. Karadağ, daha Osmanlı hakimiyetine girmeden önce İslam kültürü ile temas etmişti. Bu temas, Kuzey Afrika'dan Adriyatik kıyılarına gelen Arap korsanları vasıtasıyla sağlanmıştı. Bölgede İslamlaşma süreci, Osmanlı Devleti döneminde 15. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar sürdü. Bu süreç, özellikle 17., 18. ve 19. yüzyıllarda daha da yaygınlaştı¹²³. Anadolu'dan gelen Türk nüfus, bölgeye yerleştirildi. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı belgelerinde bahsedilen Bar şehrindeki Türkler, Manisa'dan gelmişlerdi¹²⁴. Müslüman nüfus, daha çok şehirlerde yaşadı¹²⁵. 1878 öncesindeki Müslüman nüfus miktarı ile ilgili bugün elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak 1878 öncesindeki Hristiyan nüfus dikkate alındığında, büyük çapta bir İslamlaşma yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Merkezi Karadağ (Eski Karadağ)'da İslamiyet fazla yayılmamıştır. Nitekim 1860 yılında Karadağ'daki nüfusun tamamına yakını Hristiyandı¹²⁶.

Sırp lar ile aynı mezhebe mensup olan Karadağlılar, millî kültürün oluşmasında önemli etkenlerden birisi olan dil konusunda da Sırpçanın bir lehçesi olan Karadağcayı kullanmaktadırlar. Karadağ'daki Hristiyanlar, Karadağcanın yanında Arnavutçayı da kullanmaktadırlar¹²⁷. Karadağlılar, coğrafyalarının dağlık olması ve diğer bölgeler ile ilişki kurmanın güç olması sebebi ile kültür, gelenek, görenek ve anadillerini olduğu gibi muhafaza etmişlerdir¹²⁸.

¹²² Karadağlılar arasında batıl inançlar da vardı. Bazı Karadağlılar, Vila adlı bir perinin Karadağ'ın koruyucusu ve sahibi olduğuna inanırlardı. Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **1268 den 1279 Târihine Kadar Cereyân Eden (Osmanlı-Karadağ) Muhârebâtına Dâir Tarihçedir**, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmet Zeki Pakalın Koleksiyonu, Arşiv Numarası: 34 Mzp 112, varak: 2b.; Tophâneli Kâmil Kapudan, **Karadağ, Karadağ Hakkında Ba'zı Ma'lûmatı Şâmildir**, Mihran Matbaası, İstanbul, 1294, s. 15. İpek ve Ohri'deki Sırp ve Bulgar kiliseleri, İstanbul Rum Patrikhanesinin 1765 ve 1767 yıllarında aldığı kararlar ile kapatıldı. Hale Şıvgın, "*Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1908 Yıllarında Makedonya (Rumeli Vilayeti) Sorunu*", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 12, Sayı 1-2, 1996, s. 242.

¹²³ Agović, **a.g.e.**, s. 180-181.

¹²⁴ Acaroğlu, **a.g.e.**, s. 127.

¹²⁵ Moaçanın, **gös.yer.**

¹²⁶ Abidin Temizer, "*Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913)*", **History Studies, International Journal of History**, Volume 5 Issue 3 2013, s. 223-224.

¹²⁷ Temizer, **a.g.t.**, s. 92.

¹²⁸ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 16.

Karadağ kültürünün zenginleşmesine katkıda bulunan önemli etkenlerden birisi, Osmanlı döneminde inşa edilen eserlerdir. Osmanlı döneminde Karadağ'da çok sayıda vakıf eseri inşa edildi¹²⁹. Bu eserler arasında cami, saat kulesi, medrese, hamam, misafirhâne, bedesten, şadırvan, çeşme, su kemeri, köprü, imarethâne ve kervansaray gibi yapılar vardır. Karadağ'da Osmanlı döneminde inşa edilen toplam cami sayısı 162 olup, bu camilerin 26'sı Taşlıca (Plyevlya)'da, 25'i Ostros ile Bar'da, 24'ü Vladimir ile Ülgün (Ulsiny)'de, 20'si Bijelo Polje'de, 13'ü Podgorica (Podgorisa)'da, 10'u Nikşik civarında, 9'u Yeni Hersek, Risno, Bijelo ve Sutori'nde, 8'i Karadağ'ın eski topraklarında, 10'u Plav ve Gusinye (Gusinje)'de, 4'ü Danilovgrad ve Spuz'da, 3'ü Rojay'da, 2'si Berane'de ve 1'i Petnyice'dedir. Bu camilerden 88 tanesi isyan, savaş, yangın, deprem gibi sebeplerle yıkıldı¹³⁰.

Karadağ'da Osmanlı döneminde inşa edilen medrese sayısı ise 11'dir. Medreselerin dışında, Taşlıca ve Yeni Hersek'te ikişer tane ve Podgorica, Nikşik, Bijelo Polje, Bar, Ülgün, Plav ve Rojay'da birer tane sıbyan mektebi yapıldı. 1840 yılından sonra Plav, Podgorica, Nikşik, Bar, Bijelo Polje, Kolaşin, Berane ve Gusinye'de rüştiye mektebi inşa edildi. Bu mektepler, bölgedeki Türk hakimiyetinin sona ermesi ile kapatıldılar¹³¹.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ coğrafyasına kazandırdığı bir diğer kültürel zenginlik de kale duvarlarının dışında kurduğu yerleşim yerleridir. Bu yerleşim yerleri ile şehirlere doğulu bir görünüm kazandırıldı. Bu görünüm; Taşlıca, Podgorica, Yeni Hersek, Nikşik, Bijelo Polje, Eski Bar ve Ülgün'de kendisini göstermektedir¹³². Bu şehirlerin dışında Yenipazar, Gusinye, Plav, Berane ve Kolaşin gibi şehirler de Osmanlı döneminde kuruldu¹³³.

Karadağ'da Osmanlı döneminde kültürel alanda zenginlik yaşanmaya başlamasının yanında idarî alanda da değişiklikler yaşandı. Fatih Sultan Mehmed,

¹²⁹ Rahman Ademi, “ *Karadağ Vakıfları: Hukuksal Perspektif* ”, **Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu İstanbul-Edirne 9-10-11 Mayıs 2012**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2012, s. 278.

¹³⁰ Agović, **a.g.e.**, s. 183-185. Ademi'ye göre Osmanlı döneminde Karadağ'da 171 adet cami yapılmıştır. Bu camilerden 91 tanesi sonradan yok edilmiştir. *a.g.m.*, s. 277.

¹³¹ Agović, **gös.yer.**

¹³² **gös.yer.**

¹³³ Mustafa Memiş, “Tarihsel Süreç İçerisinde Sancak'taki Müslüman Varlığı”, **Muhacirlerin İzinde – Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**, (Derleyen: Hayri Kolaşinli), 3. Basım, Lotus Yayınevi, Ankara, 2004, s. 134, 141.

1479 yılında Karadağ'ı ele geçirdikten sonra bölgeye bir çeşit özerklik statüsü verdi¹³⁴. Tarıma elverişsiz dağlık bir araziye sahip olması ve gelirlerinin yetersiz olmasından dolayı çevreye zarar vermemek ve vergilerini ödemek şartıyla iç işlerinde serbest bırakıldı¹³⁵. Osmanlı Devleti, elverişsiz bir coğrafî yapıya sahip olması sebebi ile hiçbir zaman tam bir hakimiyet kuramadığı¹³⁶ Karadağ'ı yönetecek kişilerin atanmasına karışmadı. Dış ilişkilerinde de bağımsız bir devlet gibi hareket etmesine göz yumdu¹³⁷. Karadağ'da devlet teşkilatı, kabileler dikkate alınarak kurulmuştu¹³⁸. Bu anlayış, Osmanlı döneminde de devam etti ve ülke, aşiretler konfederasyonu şeklinde yönetildi¹³⁹. Osmanlı yönetimi, vergi meselesi yüzünden isyanlar çıkmaya başlaması üzerine düzeni sağlamak ve vergileri toplayabilmek için 1609 yılında Karadağ Sipahiliği kurumunu oluşturdu. Karadağ sipahisi, İşkodra sancakbeyi tarafından atanıyordu. Sipahilik kurumu, 17. yüzyılın sonlarında yaşanan savaşlar sırasında kaldırıldı¹⁴⁰. Bu gelişmelerin yanında, 1516 yılında yönetimi devralmış olan vladikaların ülkedeki etkinliği, 17. yüzyılda da artmaya devam etti ve bu yüzyılın ortalarından itibaren Karadağlıları, Osmanlı yönetimine karşı temsil eden en önemli güç haline geldi¹⁴¹.

18. yüzyıla gelindiğinde vladikaların göreve gelme usulünde önemli bir değişiklik yaşandı. 1696 yılında vladika seçilen Danilo Petroviç, kendisinden sonra vladikalığı akrabalarına bırakarak hanedanlık kurdu ve böylece 1516'dan beri sürdürülen vladikaların seçim ile göreve gelmesi usulü sona erdi¹⁴². Nyegoş kabilesine mensup olan Danilo Petroviç, kendisini Çetine piskoposu ve Sırbistan'ın lideri ilan ederek Osmanlı Devleti'nin kurduğu idarî sistemi değiştirdi. Her kabilenin kendi bölgesinde otonom bir hakimiyetinin bulunduğu ve tüm kabile reislerinin kendisine bağlı olduğu bir sistem kurdu. Vladikalar, bu sistemde de hem dünyevî hem de ruhanî yetkilere sahip oldular¹⁴³. Bununla birlikte kabilelerin isteği ve

¹³⁴ Cemalettin Taşkiran, **Balkanlar'daki İzlerimiz, Kosova Arnavutluk Karadağ Hırvatistan Bosna-Hersek**, 5. Baskı, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010, s. 89.

¹³⁵ Karatay, "Osmanlı...", s. 361.

¹³⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 5.

¹³⁷ Zafer Gölen, "1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları", **Belleten**, C. LXXV, Sayı 273, Ağustos 2011, s. 503., Dip not: 2.

¹³⁸ Özcan, **a.g.e.**, s. 324.

¹³⁹ Palaiet, **a.g.e.**, s. 163.

¹⁴⁰ Suver, **a.g.e.**, s. 60,65.

¹⁴¹ Popovic, **gös.yer.**

¹⁴² Karatay, "Osmanlı...", s. 363.

¹⁴³ Zafer Gölen, "1852-53 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları", **History Studies, International Journal of History**, Volume 1/1 2009, s. 214.

Venedik'in müdahalesi ile 1717 yılından itibaren vladikanın yanına sivil bir idareci olarak vali (guvernador) atanmaya başladı. Siyasî işlerin sorumluluğu, valiye bırakıldı. Valiler, Kotor'da oturmaya ve Venedik'ten maaş almaya başladılar. İlk vali olarak Radonjiç ailesinden Vukodin Vukotiç atandı. Valilik makamı, 1832 yılına kadar varlığını korudu. Vladikalar, valilik kurumunun tesis edilmesinden sonra da ülkenin başındaki en yetkili idareci olarak konumlarını korudular¹⁴⁴. Vladikaların dinî yetkileri, 1766 yılına kadar Çetine Piskoposluğunun bağlı olduğu İpek Patrikliği tarafından onaylandı. Vladikalar, dinî yetkilerini, İpek Patrikliği kaldırıldıktan sonra İstanbul Rum Patrikliğine bağlanmalarına rağmen Karlofça ve Petersburg'da onaylattılar¹⁴⁵. Vladikalar, dinî reis oldukları için evlenememekteydiler. Bu sebeple yönetim, 19. yüzyılın ortalarına kadar amcadan yeğene geçti. Vladika II. Danilo (Daniel), 1852 yılında piskoposluktan feragat ederek evlenince, Karadağ'da bir prenslik sülalesi kuruldu¹⁴⁶. Prens olma hakkı, büyük erkek evlada verildi¹⁴⁷. Böylece dinî ve idarî-askerî yetkilerin tek elde toplanmasına son verildi. Danilo, knez yani prens ünvanını kullanmaya başladı¹⁴⁸.

Karadağ'da vladikalık makamının dışındaki diğer önemli idarî kurumlar, Millî Meclis ve Senato idi. Skupstina adı verilen ve her kabilenin reisinin toplantılarına katıldığı Millî Meclis; savaş, barış ve vladika seçimi gibi konuları karara bağlamaktaydı. 1831 yılında Millî Meclisin onayı ile kurulan ve üyeleri Vladika tarafından atanan Senatonun görevi ise yönetimde vladikaya yardımcı olmak, kanunlar çıkarmak ve üst mahkeme görevini yürütmektir. Millî Meclisin kararları, vladika ve Senatoyu bağlayıcı nitelikteydi¹⁴⁹.

Karadağlılar, hukuk alanında da Osmanlı yönetiminden bağımsız hareket ettiler. Her yıl Saint Basil Günü toplanarak her türlü dava ve anlaşmazlıklarını halletmek üzere hâkimler seçtiler. Bu hâkimler, bir yıl görev yaparlar ve tekrar seçilemezlerdi. Mümkün olduğu kadar fazla aileden bu hakemlik hizmetine ortak

¹⁴⁴ Temizer, **a.g.t.**, s. 24-25.

¹⁴⁵ Francis Seymour Stevenson, **A History of Montenegro**, Jarrold & Sons, Warwick Lane, E.C., London, 1912, s. 138.

¹⁴⁶ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 4, Türkiye Yayınevi Tarih Serisi, İstanbul, 1955, s. 187. Karadağ'da vladikaların gelirleri, aile başına cüzi bir miktar vergi ile tuz, tütün ve pastırmadan alınan rüşûmattan oluşuyordu. Bu gelirlerin değeri, yaklaşık olarak 30.000 Macar altını kadardı. Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 5b.

¹⁴⁷ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, **gös.yer.**

¹⁴⁹ Özdem, **a.g.t.**, s. 38.

olması amaçlanırdı¹⁵⁰. Hâkimler, küçük davalara bakarlar, büyük davaları nahiye müdürlerine ya da Senatoya havale ederlerdi. Eğer hâkimin yetersiz olduğu anlaşılırsa azledilerek yerine başkası atanır ve bu durum, vladikaya bildirilirdi¹⁵¹. Karadağ'da hukuk alanında ilk önemli reform, 1798 yılında hem idarî hem hukukî görevleri olan "Kuluk" adlı merkezi mahkemenin kurulmasıdır¹⁵². Bu reformdan sonra II. Danilo döneminde 21 Mart 1852'de prenslik yönetimine geçişi sağlayan 6 maddelik yasal düzenleme yapıldı¹⁵³ ve 23 Nisan 1855 yılında 93 maddelik anayasa kabul edildi¹⁵⁴.

Karadağ'ın Osmanlı mülki taksimatı içerisindeki konumu da tarih boyunca çok sık değişikliğe uğradı. 1499 yılında İşkodra sancağına bağlandı¹⁵⁵. 1513 yılında ise müstakil bir sancak haline getirildi. Sancakbeyi, eski hanedan ailesinden Crnojeviç İskender Bey oldu¹⁵⁶. İskender Bey için müstakil hale getirilen sancağa, İskender Bey'in aile ismi sebebi ile Crnogorski adı verildi. Sancak merkezi de İşkodra Gölü'nün kuzeyindeki Zabljak (Jabliyak) şehri oldu. Ancak bu durum, uzun sürmedi ve Karadağ, 1528 yılından sonra İşkodra sancağına bağlı bir kaza haline getirildi¹⁵⁷. 1539'da Venedikliler ile yapılan savaştan sonra Bosna beylerbeyliğine bağlandı. Karadağ'da ilk defa Osmanlı genel valisi olarak Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa görev yaptı¹⁵⁸. Karadağ, Bosna beylerbeyliğinden sonra 1566 yılında Dukagin sancağına bağlandı. 1576 yılına doğru tekrar İşkodra sancağına bağlanan Karadağ, 16. yüzyıl sonlarında birkaç yıl müstakil sancak olarak kaldı. 17. yüzyılda yine İşkodra sancağına bağlandı¹⁵⁹. Karadağ'ın mülki taksimat içerisindeki konumu, 18. yüzyılda da değişti ve 1756 yılında Hersek sancağına bağlandı¹⁶⁰.

Osmanlı Devleti, mülki taksimat içerisinde zaman zaman müstakil sancak ve zaman zaman kaza haline getirdiği Karadağ'da kabileleri dikkate alarak

¹⁵⁰ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 5b.

¹⁵¹ **a.g.e.**, varak: 6a.

¹⁵² Temizer, **a.g.t.**, s. 120-121.

¹⁵³ Coquelle, bu düzenlemeyi anayasa olarak adlandırmıştır. Coquelle, **a.g.e.**, s. 315-316.

¹⁵⁴ Temizer, **gös.yer.**

¹⁵⁵ Pitcher, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁵⁶ Hacıbegiç, **a.g.m.**, s. 69. İskender Bey, Ivan Crnojeviç'in İstanbul'a gelerek Müslüman olan oğludur. Karatay, "*Osmanlı...*", s. 361.

¹⁵⁷ Darkot, **a.g.md.**, s. 225.

¹⁵⁸ Özcan, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁵⁹ Hacıbegiç, **gös.yer.**

¹⁶⁰ Temizer, **a.g.t.**, s. 32.

nahiyeler oluşturdu. Nahiyeler, içine birkaç tane kabileyi alan yönetim birimleri olarak kuruldu¹⁶¹. Nahiyenin alt birimi kabile (kaptanlık), kabilenin alt birimi köy (klan) ve köyün alt birimi aile (kuşa) idi¹⁶². Karadağ, başlangıçta 4 nahiye ayrıldı. Bunlar Katunska, Rijecka, Lješenska ve Crnica nahiyeleriydi¹⁶³. Bu bölge, Lovcen (Eski Karadağ) olarak adlandırılmaktaydı¹⁶⁴. II. Bayezid döneminde (1481-1512) bu nahiyelere Pjesivaska da eklenerek nahiye sayısı 5'e çıktı¹⁶⁵. 1796 yılından sonra Bijelo Pavloviç, Piperi, Moraça ve Kutska nahiyelerinden oluşan Brda bölgesi, Karadağ sınırlarına dahil edildi¹⁶⁶. Nahiye sayısı, 1840 yılında 7'ye ulaştı. Bu nahiyeler; Katunska, Crnica, Rijecka, Lješenska, Bijelo Pavloviç, Moraça ve Vasoviç'ti. Nahiye sayısı, 1860'larda 8'e çıktı¹⁶⁷. Nahiyeleri, serdarlar (serdarî) yönetiyordu¹⁶⁸.

Nahiyelerin alt birimi olan kabilelerin başında ise voyvodalar vardı. Serdarlara bağlı 9 voyvoda bulunuyordu¹⁶⁹. Osmanlı Devleti'nin sıkı merkezi yönetimine tabi olmayan Karadağlılar, Balkanlar'a yerleşen diğer Güney Slavlarından farklı olarak kabileleşme sürecini yaşadılar ve daha geç uluslaştılar. İllir-Arnavut kabileleri ve Kuzey Arnavutluk'taki toplumsal yapı, Karadağlıları etkiledi¹⁷⁰. Kabile reisleri, Karadağlılarda seçilerek kabilenin başına geçirdi¹⁷¹. Kabilelerin yönetiminde, kabile reisleri ile birlikte vergi toplayıp, klan ahlakı ve kan davasına dayalı bir adalet uygulayan ihtiyar heyetleri de söz sahibi idi¹⁷². Her kabilede bayraktar bulunurdu. Kabile ileri gelenleri bir araya gelerek Zbor adı verilen meclisi oluştururdu¹⁷³.

Kabilenin alt birimi olan köyün yani klanın başındaki kişilere knez denirdi. Voyvodalara bağlı 34 knez vardı¹⁷⁴. Karadağ'daki köy sayısı, 1614 yılında 90'dı.

¹⁶¹ Karatay, **gös.yer.**

¹⁶² Özcan, **a.g.e.**, s. 247.

¹⁶³ Bu nahiyelerin sınırları için bkz. EK-1.

¹⁶⁴ Temizer, **a.g.t.**, s. 14.

¹⁶⁵ **a.g.t.**, s. 29.

¹⁶⁶ **a.g.t.**, s. 15.

¹⁶⁷ **a.g.t.**, s. 30.

¹⁶⁸ Özcan, **a.g.e.**, s. 245-247.

¹⁶⁹ **gös.yer.**

¹⁷⁰ Karatay, "*Osmanlı...*", s. 368-369.

¹⁷¹ Darkot, *a.g.md.*, s. 224.

¹⁷² Georges Castellat, **Balkanların Tarihi, 14.-20. Yüzyıl**, (Çeviren. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 314-315.

¹⁷³ Karatay, "*Osmanlı...*", s. 361, 369.

¹⁷⁴ Özcan, **gös.yer.**

Hane sayısı da 3.524'tü¹⁷⁵. Karadağ'ın merkezi olan ve yaklaşık 40 haneden oluşan Çetine, ülkenin başlıca köylerinden birisiydi. Çetine'de birçok ev, kulübe şeklindeydi¹⁷⁶.

Köyü oluşturan ailenin başındaki kişilere, domaçin ya da staraşına denilirdi¹⁷⁷. Aile yapısı, ataerkildi. Büyük aileler, bir araya gelerek daha büyük toplulukları (kardeşlik, bratsvo) oluşturunuyordu¹⁷⁸.

Karadağ'ın ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Ancak coğrafyasının büyük bir kısmı tarıma elverişli olmadığı için tarımsal üretim sınırlıydı¹⁷⁹. Osmanlı Devleti, Karadağ'ı hakimiyetine aldıktan sonra 15. yüzyılın sonlarında tımar sistemini kurdu. Üç tımar bölgesine ayrılan Karadağ'da nüfusun küçük bir bölümüne serbestçe sığır yetiştirme hakkı tanındı. Karadağ'daki ilk tımar sahipleri yani sipahiler, eski soylu sınıfından seçildi. Sipahiler, Karadağlılar ile Osmanlı yönetimi arasında irtibatı sağlıyordu. Osmanlı yönetimi, sipahiler vasıtasıyla Karadağ'ı kontrol etmeye çalıştı. Ancak halkın tımar sisteminin yüklediği vazifeleri yerine getirememesi ve bölgedeki Türklerin arazinin elverişsizliği sebebi ile öşür, haraç ve ispendiç gibi vergileri ödeyememesi yüzünden uygulanan tımar sistemi uzun ömürlü olmadı ve 1523'de kaldırıldı. Bundan sonra Karadağlılardan hane başına 55 akçe olan filuria adlı vergi alınmaya başlandı¹⁸⁰. 19. yüzyıla gelindiğinde tarımsal üretimde tahıl, patates ve şarap gibi ürünler başı çekmekteydi. Tarımsal ve hayvansal ürünler, Kotor bölgesine ihraç ediliyordu¹⁸¹. 19. yüzyılda mevcut olan toprak rejimi, özel mülkiyetin gelişmesine elverişli değildi. Köylülerden alınan vergiler ile şehirlerde yaşayan memurlar, toprak sahipleri ve bunlara mal ve hizmet sunan nüfus besleniyordu¹⁸². İktisadi sıkıntılar yüzünden 19. yüzyılda Sırbistan'a göçler yaşandı. Ayrıca birçok Karadağlı genç, 19. yüzyıl boyunca çalışmak için İstanbul ve çevresine göç etti¹⁸³. Karadağlılar, tarım ve hayvancılıkla uğraşmanın yanında

¹⁷⁵ Darkot, **gös.yer.**

¹⁷⁶ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 5a.

¹⁷⁷ Özcan, **gös.yer.**

¹⁷⁸ Karatay, “ *Osmanlı...* ”, s. 368-369.

¹⁷⁹ Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁸⁰ Suver, **a.g.e.**, s. 48-49.

¹⁸¹ Palairat, **a.g.e.**, s. 164,167.

¹⁸² **a.g.e.**, s. 242.

¹⁸³ **a.g.e.**, s. 174-175.

Grbalj tuz madenlerinde de çalıştılar¹⁸⁴. El uğraşlarını ve ticareti, küçük düşürücü faaliyetler olarak gördüler¹⁸⁵.

Karadağ toplumunda kadınlar da çalışır ve zirâatle uğraşırlardı. Bununla birlikte toplum içinde ikinci plandaydılar¹⁸⁶. Kadınlar, toplumda güçsüzlüğün simgesi olarak algılanırdı. Ancak Petroviç hanedanı döneminde ve özellikle Nikola'nın 1860'da başa geçmesi ile birlikte toplumdaki kadın algısında kadınların lehine değişimler yaşanmaya başlandı¹⁸⁷. Erkekler ise boş gezerler ya da eşkıyalık¹⁸⁸, çobanlık ve askerlik yaparlardı¹⁸⁹. Eli silah tutan Karadağlılar, önceleri Osmanlı Devleti'nin Venedik'e açtığı harplere katılır ya da kendi akrabaları olan Brda asilerine karşı düzenlenen harekâtlara katılırlardı¹⁹⁰. Savaş zamanında gaddarlaştan Karadağlıların, savaş sırasında başlıca hedefleri, kelle kesmekti. Savaş esirlerini affetmezler ve kafalarını keserlerdi. Düşman kafasının kesilmesi, onlar için büyük bir iftihar kaynağıydı. Kestikleri kelleleri, hükümet merkezi olan Çetine'ye götürüp burada kalenin üzerinde mızraklara dikerek uzun süre sergilerlerdi. Kendileri de savaşta düşmana kelle vermemeye özen gösterirlerdi. Savaşta yaralanıp da yürüyemeyecek durumda olanların kellelerini, düşman eline geçmemesi için kesip, yanlarına alırlardı¹⁹¹. Savaş meydanları, ganimet ve kestikleri düşman kellesi, Karadağlıların zafer alâmetleriydi¹⁹². Karadağlıların kelle kesme adeti, Nikola döneminden itibaren zayıflamaya başladı¹⁹³. Osmanlı Devleti, bu vahşi karakterlerinin de etkisiyle Karadağlıları, Dağlılar olarak da isimlendirmiştir¹⁹⁴.

¹⁸⁴ Suver, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁸⁵ Palaiet, **a.g.e.**, s. 414.

¹⁸⁶ Uğur Özcan, "Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılda Karadağ Kadını", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19, Mayıs 2009, s. 25.

¹⁸⁷ Uğur Özcan, "II. Abdülhamid'in Diplomasisinde Yüksek Topuklar: Karadağ Prensesi Milena ve Sultan Abdülhamid", **OTAM**, Sayı 32, 2012, s. 116-117.

¹⁸⁸ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 5a; Uğur Özcan, "Sultan Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devletinde Yabancı İşçiler: Karadağlılar", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Motif Academy Folklore Journal)**, **Balkan Özel Sayısı**, 2012/2, s. 85-86.

¹⁸⁹ Palaiet, **a.g.e.**, s. 169.

¹⁹⁰ Darkot, *a.g.md.*, s. 225.

¹⁹¹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 4a; Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 4-5.

¹⁹² Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁹³ Abidin Temizer, "Karadağ Ordusu (1876-1913)", **History Studies, International Journal of History**, Volume 2/2 2010, s. 319.

¹⁹⁴ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, Altıncı Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 404.

Karadağ toplumunun kötü adetlerinden birisi de kan davalarının yaygın olmasıydı¹⁹⁵. Kan davaları, genelde arazi anlaşmazlığından çıkıyordu¹⁹⁶. Kabileler ve köyler arasında kavgalar yaşanmakla birlikte dış düşmana karşı kendi aralarındaki kavgalara son verirler, ittifak yaparlardı. Vladikanın savaş için askere ihtiyacı olduğu durumlarda özel bir asker toplama uygulaması yoktu. Savaş kararını duyan kişiler, silahlarını alarak vladikanın yanına giderlerdi. Karadağlılar, savaş zamanında 15.000-20.000 kadar asker çıkarabiliyorlardı. Bir Karadağlının savaşta ölmesi, onun mensup olduğu aile ve kabile için bir şerefti¹⁹⁷.

Kabile hayatının hakim olduğu Karadağ'ın nüfusu, tarih boyunca değişiklik göstermiştir. Karadağ'daki nüfus değişimleri ile ilgili yapılan araştırmalarda, Balkanlar'ın diğer bölgelerine göre gerçek rakamlara ulaşmak daha zor olmuştur. Karadağ nüfusu ile ilgili farklı kaynaklarda farklı rakamlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumun meydana gelmesinde yetkililerin, 1914 öncesinde Karadağ'ı daha güçlü göstermek için nüfus oranını olduğundan daha fazla göstermelerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁸. Karadağ'ın nüfusu, 1614 yılında 17.620 kişiydi¹⁹⁹. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında sürekli artış gösterdi. 1800 yılında 29.000 olan nüfus, 1838'de 47.000'e, 1868'de 67.486'ya, 1875'de 72.386'ya, 1879'da 117.495'e, 1880'de 144.967'ye, 1881'de 152.494'e, 1889'da 165.628'e, 1900'de 185.558'e ve 1911'de 211.909 kişiye ulaştı. Aynı dönemde km²'ye düşen nüfus yoğunluğu da arttı. 1860 yılında 12,0 olan nüfus yoğunluğu, 1870'de 13,4'e, 1890'da 19,4'e, 1900'da 21,6'ya ve 1910'da 24,6'ya ulaştı²⁰⁰. Karadağ'ın nüfusu, 2011 yılındaki nüfus sayımına göre 630.029'dur²⁰¹.

¹⁹⁵ Karal, **a.g.e.**, C. VI, s. 70.

¹⁹⁶ Karatay, **gös.yer.**

¹⁹⁷ Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 8-9.

¹⁹⁸ Palairret, **a.g.e.**, s. 17-18.

¹⁹⁹ Öztuna, **a.g.e.**, s. 60.

²⁰⁰ Palairret, **a.g.e.**, s. 18,24. Jean Henri Abdolonyme Ubicini, 1855 yılında yayınladığı *La Turquie actuelle* isimli eserinde, Karadağ'ın nüfusunun 200.000 kişi olduğu bilgisini vermektedir. **1855'de Türkiye**, (Çeviren. Ayda Düz), C. I, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 14. Sedes'e göre Karadağ'da ilk nüfus sayımı 1864 yılında yapıldı. Yalnız savaşa alınacak erkeklerin sayıldığı bu sayım sonuçlarından hareketle genel nüfusun 196.328 olduğu hesaplandı. En kalabalık nahiye Katunska nahiyesi olduğu tespit edildi. **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 15. Karârgâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi tarafından hazırlanan 1915 tarihli Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle adlı çalışmada, Karadağ'ın Balkan Harbi'nden önceki nüfusunun yaklaşık olarak 280.000 kişi olduğu belirtilmektedir. **Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle**, 1331, s. 3.

²⁰¹ T.C. Podgorica Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Karadağ İle...**, **gös.yer.**

1. BÖLÜM

KARADAĞ'DA OSMANLI HAKİMİYETİNİN ZAYIFLAMASI

1.1. KARADAĞ'DA BAĞIMSIZLIK DÜŞÜNCESİNİN OLUŞMASI

Balkan toplulukları arasında millî bilinç, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ilk hakimiyet kurmaya başladığı dönemlerde mevcuttu¹. Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed döneminde dinî inançları esas alarak bir millet sistemi tesis etmişti. Bu sistem, Balkan Ortodokslarının etnik kimliklerini geri plana itmekle birlikte 400 yıl boyunca dinsel kimlik bünyesinde etnik siyasal kimliklerinin gelişmesine izin verdi². Osmanlı Devleti'nin kurduğu millet sisteminin Balkan toplulukları arasında milliyetçilik düşüncesinin gelişmesine uygun bir zemin hazırlamasının yanında Balkan Yarımadası'nın dışında yaşanan gelişmeler de Balkan toplulukları arasında millî duyguların güçlenmesine katkıda bulundu. Balkanlar'da milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkışında etkili olan ilk önemli dış gelişme, Avrupa'da 15. ve 16. yüzyılda ortaya çıkan Rönesans hareketidir. Balkanlar'da milliyetçilik düşüncesinin ilk izleri de 16. yüzyılda İtalya'da Rönesans'ın etkili olduğu yerler ile yakın ilişkisi olan ve 1433'de Osmanlı idaresine girmiş olan Dubrovnik'te görüldü³. Rönesans hareketi ile ortaya çıkan yeni fikirler, Slav ve Rum aydınları arasında millî düşüncelerin oluşmaya başlamasına yol açtı. 1789 Fransız İnkılâbı'ndan önce ortaya çıkan bu milliyetçi düşünceler, Balkan topluluklarının Ortaçağ'da kurdukları devletler ve sahip oldukları kültürlerden ilham almıştır⁴.

Balkan toplulukları arasında milliyetçilik düşüncesinin gelişmesinde, Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında yaşadığı Viyana bozgunundan sonra Balkanlar'da otoritesini kaybetmeye başlaması da etkili oldu. Bu durum, bölgede milliyetçi düşüncelerin gelişmesi için uygun bir ortam oluşturdu. Bu gelişmeye, Viyana bozgunundan sonra Rusya ve Avusturya'nın Tuna boylarında ticarî ve kültürel etkilerini arttırmaları da katkı sağladı. Balkan toplulukları, Viyana

¹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 38. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 67.

² Kemal H. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, (Çeviren. Recep Boztemur), 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21-24.

³ Yahya Kemal Taştan, *"Balkanlar'da Ulusçuluk Hareketleri"*, **Balkanlar El Kitabı**, C 1: Tarih, KaraM&Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 429.

⁴ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 69-70.

bozgunundan sonra Osmanlı Devleti'nin mağlup edilebilir bir devlet olduğunu gördüler ve millî örgütlenmelere yönelme konusunda cesaretlendiler⁵. Balkanlar'da devletin otoritesinin zayıfladığı dönemde milliyetçilik düşüncesinin güçlenmesine, taşradaki otorite boşluğunu ayanların doldurmaya başlaması da katkıda bulundu. Ayanlara duyulan tepki, Hristiyanlar arasında yayılan milliyetçi duyguların güçlenmesinde etkili oldu⁶.

Balkanlar'da milliyetçilik düşüncesinin gelişmesinde etkili olan faktörlerden birisi de 18. yüzyıldan itibaren Orta ve Batı Avrupa ile artan ticaret neticesinde bölgenin sosyal ve ekonomik yapısının değişmeye başlamasıdır. Balkanlar'da 18. ve 19. yüzyılda Batı ile gelişen ticaret sayesinde Batı'ya bağlı üst tarımsal gruplar ve ticaret burjuvajisinden oluşan yeni bir orta sınıf oluştu. Bu yeni orta sınıf, kendi içerisinde Batı Avrupa'nın değerlerini benimseyen aydınlar çıkardı. Bu aydınlar; Avrupa'daki ulus-devlet modelinden, Aydınlanma düşüncesinden ve Fransız İnkılâbı fikirlerinden etkilendiler ve Balkanlar'da milliyetçilik akımının yayılmasına öncülük ettiler⁷. Avrupa'ya eğitim görmeye giden ve Avrupalı büyük devletler tarafından desteklenen Balkanlı Hristiyan seçkinler; Batı Avrupa'da Geç Ortaçağ döneminden başlayarak 18. yüzyıla kadar devam eden süreçte şekillenen ulus, ulus devlet gibi düşünceleri, Balkanlar'a taşıdılar ve bir ulus-devlet inşa etmek için çalışmaya başladılar. Ancak tarihte hiçbir dönemde Batı Avrupa ulusları gibi uluslar, Balkanlar'da ortaya çıkmamıştı. Bu sebeple Ortaçağ'da kurulan Balkan devletlerinden kalan kültürel mirastan istifade ederek millî bilinç yaratmak zorunda kaldılar. Millî bilinci oluşturmak için diğer Balkan toplulukları ile ortak olan kültürel özelliklerini, kendilerine mal etmeye çalıştılar⁸. Millet inşa etme çalışmalarını, dil birliğini esas alan Alman millet modeline göre sürdürdüler. Önce milleti yaratıp, sonra devleti kurmak için çalıştılar⁹. Balkan toplulukları arasında güçlenen

⁵ gös.yer.

⁶ Karpat, a.g.e., s. 34.

⁷ a.g.e., s. 35, 57.

⁸ Andrew Baruch Wachtel, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, (Çeviren. Ali Cevat Akkoyunlu), 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 21, 85.

⁹ a.g.e., s. 90.

bağımsız devlet kurma fikri, İtalyanların 1861’de ve Almanların 1871’de millî devletlerini kurmaları ile daha da pekişti¹⁰.

Balkan toplulukları arasında milliyetçi düşüncelerin ortaya çıkışında, kendi aralarındaki çatışmalar da etkili oldu. Osmanlı hakimiyetine giren topluluklardan birisi olan Ortodoks Slavlar, Osmanlı yönetimi tarafından dinî açıdan İstanbul’daki Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlandılar. Bu durum, Ortodoks Slavlar arasında bir tepkinin gelişmesine ve milliyetçi düşüncelerin canlanmasına yol açtı. Slavlar, Osmanlı yönetiminden kendi bağımsız kiliselerinin kurulmasını talep ettiler¹¹.

Slavlar arasında milliyetçilik düşüncesinin gelişmesinde, İstanbul Rum Patrikhanesi ile yaşanan sorunun dışında, 18. yüzyıldan itibaren güçlenen ticaret burjuvazisinin ve köylülerin milliyetçi fikirleri benimsemesi¹² ve Rusya’nın zaman zaman Balkan Slavlarını, Panslavist söylemler ile kışkırtmaya çalışması da etkili oldu¹³. Rusya, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Balkan Slavları üzerinde etkili bir Panslavist propaganda yapmaya başlayacaktır.

Balkanlar’daki Slav topluluklarından birisi olan Karadağlılar arasında milliyetçi düşüncelerin ortaya çıkmaya başlaması, diğer Balkan toplulukları ile aynı dönemde gerçekleşti. Osmanlı millet sistemi içerisinde Ortodoks millete mensup olan Karadağlılar, mensup oldukları İpek Sırp Kilisesinin 1557’de tekrar açılmasından sonra diğer Slav toplulukları gibi etnik kimliklerini geliştirdiler¹⁴. Bağımsızlık, milliyetçilik gibi düşüncelerini Ortaçağ’da kurdukları Zeta Devleti’ne dayandırdılar¹⁵. Karadağlıların Osmanlı Devleti’ne karşı bağımsızlık mücadelesine girişmelerini hazırlayan süreç, Osmanlı yönetimi ile sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı ilişkilerinin bozulması ile başladı. Osmanlı Devleti’nde 16. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan iktisadî bunalım, Karadağ’ın ekonomik durumunu ve Karadağlıların ayrıcalıklarını olumsuz etkiledi. Bu dönemde diğer birçok sancakta olduğu gibi Karadağ’da da sancakbeyinin otoritesi güçlendi. Karadağlılar, ortaya

¹⁰ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, **Balkan Savaşları’nda Edirne**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 1.

¹¹ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 71-75.

¹² **gös.yer.**

¹³ Yaşar Onay, **Batı’ya Direnen Devlet Rusya, Rus Devlet Geleneği ve Kutsal Devletin Meşruiyeti**, 1. Baskı, Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2008, s. 120-121.

¹⁴ Karpas, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁵ Gölen, “1852-53...”, s. 223.

çıkan bu durum karşısında ayrıcalıklarını korumak için yönetime karşı bir direniş başlattılar ve 1603 yılının Haziran ayında yeni vergiler koymak isteyen İşkodra Sancakbeyi Âli Bey Memibegoviç'i mağlup ettiler. Bu zafer, Karadağlıların Türklere karşı ilk zaferiydi ve psikolojik açıdan önemlidir. Karadağ'da isyanlar, 1603 yılından sonra da devam etti. 1610-1612, 1613, 1618, 1619, 1624, 1632, 1634, 1638, 1641 ve 1642 yıllarında vergi sorunları ve İşkodra sancakbeylerinin hoşgörüsüz tutumları sebebi ile isyanlar çıktı. Osmanlı Devleti, vergilerini ödemeyen Karadağlıların yakınlarını rehin almaya başlayınca, vergi ödeyenlerin sayısı artmaya başladı¹⁶.

Karadağ'da 16. yüzyıldan itibaren vergi anlaşmazlıkları sebebi ile çıkan isyanlar, 17. yüzyılın ortalarından itibaren devletin iç ve dış politikada karşılaştığı sıkıntıların da etkisi ile siyasî bir özellik taşımaya başladı ve giderek arttı. Bu gelişmelerin dönüm noktası, yıllarca süren Girit Savaşı oldu. Osmanlı Devleti, Girit'i Venediklilerden almak için 1645 yılında adaya saldırınca, Venedikliler de Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırıdılar¹⁷. İşkodra Sancakbeyi, 1645 yılında vergi meselesi yüzünden Karadağlılar ile çatıştıktan sonra Karadağlı liderler ve Vladika Visarion, 1648 yılında Venedik'in hakimiyetini tanıdıklarını açıkladılar. Karadağ Sipahisi Martin de mecburen bu durumu kabul etti. Karadağlılar, 1649 yılında Karadağ sahiline saldıran Venediklilere destek verdiler. Osmanlı Devleti de 1657 yılında Kotor'u Venediklilerin elinden almak için kuşattı. Osmanlı ordusu, başarısızlık ile sonuçlanan bu kuşatma sırasında Karadağ'da düzeni sağladı ve Karadağlılar, bu kuşatmada Venediklilere yardım etmediler¹⁸.

Osmanlı Devleti'nin Girit Savaşı sırasında yaşanan Karadağ isyanlarını bastırmasından sonra 1683 yılında yaşadığı Viyana bozgunu sonrasında Venedik'in Osmanlı Devleti aleyhine oluşturulan ittifaka katılması ile birlikte Karadağ'da tekrar savaş başladı. Venedikliler, Karadağ'daki kabileleri ve haydut çetelerini Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırttılar¹⁹ ve Mora, Adalar, Bosna ile birlikte

¹⁶ Suver, **a.g.e.**, s. 56-60. Milich, Piskopos Rufim ve 400 eşkıyanın, 1604 yılında yaşanan Ljesko Polje Savaşı'nda İşkodra Sancakbeyi'ni mağlup ettikleri bilgisini vermektedir. Milich, **a.g.e.**, s. 147.

¹⁷ Karatay, " *Osmanlı...* ", s. 362-363.

¹⁸ Suver, **a.g.e.**, s. 61-63.

¹⁹ Karatay, " *Osmanlı...* ", s. 363.

Karadağ'daki Osmanlı kuvvetlerine de saldırdılar²⁰. Viyana bozgunundan sonra başlayan Osmanlı-Venedik Savaşı sırasında Girit Savaşı zamanındakinden daha fazla Karadağlı, Venedikliler ile ittifak yapmak istedi. Bununla birlikte Karadağlıların yarısı, Venedikliler ile ittifak yapmak istemiyordu. Karadağ Metropolitani Ruvim de Venedikliler ile ittifak yapılmasına karşı olanlar arasındaydı. Venedikliler, 1684 yılında Yeni Hersek'e saldırdılar ve şehri ateşe verdiler²¹. 1685 yılı başlarında Karadağ'da Sign Kalesi üzerine yürüyen ve Venedik, Hırvat, Uskok gibi unsurlardan oluşan 20.000 kişilik bir ordu, Çetine Nehri kenarında 7.000 kişilik bir Osmanlı kuvveti tarafından mağlup edildi. Aynı yıl Osmanlı Devleti'ne ait Adriyatik Denizi kıyısındaki Kotor (Kataro) Kalesi'ne saldıran 20.000 kişilik Venedik ordusu, İşkodra Sancakbeyi Süleyman Bey tarafından mağlup edildi. Süleyman Bey; Nove, Ülgün, Bar gibi yerleri Venedik saldırılarından korudu ve İstavigrod Kalesi'ni ele geçirdi²². 1685 yılı Mayıs ayında Venedik ordusundaki Karadağlılardan oluşan birliği Çetine yakınlarında mağlup eden İşkodra Sancakbeyi Süleyman Paşa, Karadağlıları kontrol altına almak için Çetine'ye girdi. Karadağlılar, vergi vermek ve Venedikliler ile tekrar ittifak yapmamayı garanti etmek için Osmanlı yönetimine rehine verdiler. Bu gelişmeden sonra çok sayıda Karadağlı, Osmanlı ordusuna alındı²³.

Viyana bozgunu ile birlikte Balkanlar'da Osmanlı topraklarına yönelik olarak başlayan Venedik saldırıları ilk zamanlar Osmanlı kuvvetleri tarafından geri püskürtülse de sonradan Venedikliler bazı yerlerde sonuç almaya başladılar. Kartaro, Karnaro, Sin kaleleri ve Yeni Hersek (Kastelnova), 1687 yılında Venedik'in eline geçti²⁴. Karadağlılar, Yeni Hersek saldırısında Venediklilere destek verince İşkodra Paşa'sı, Karadağlıların üzerine yürüdü ancak mağlup oldu. Karadağlılar, bu başarı üzerine 1688 yılında meclislerinde Venedik hakimiyetine girdiklerini ilan ettiler²⁵. Venedikliler, bu gelişmeden sonra 1689 yılında Nove, Zara

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Kısım: I, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 478.

²¹ Suver, **a.g.e.**, s. 63-64.

²² Uzunçarşılı, **gös.yer.** Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul'e ve Tophâneli Kâmil Kapudan'a göre İşkodra Valisi Süleyman Paşa, Petroviç sülalesinin iktidara gelmesinden önce Karadağ'ın tamamına hakim olmuş ve Karadağlılara vergi koyarak Karadağ'ı 80 sene yönetmişti. **a.g.e.**, varak: 3b; **a.g.e.**, s. 3.

²³ Suver, **a.g.e.**, s. 64.

²⁴ Uzunçarşılı, **gös.yer.**

²⁵ Suver, **gös.yer.** Darkot, Karadağlıların 1688 yılında Vladika Visarion'un teşviki ile Kotor ve Budva'da sınır komşusu oldukları Venedik Cumhuriyeti'nin himayesine girdiklerini belirtmektedir. *a.g.md.*, s. 225.

ve Kotor kıyılarına asker çıkardılar²⁶. İşkodra Valisi Süleyman Paşa, Karadağlıların Venedik'in himayesine girmesi sebebi ile 1692 yılında Çetine'yi tahrip etti²⁷. Venedikliler de 1694 yılında Nikşik ve Nikşik'in kuzeybatısındaki bazı yerleşim yerlerini yağmaladılar. 1696 yılında da Ülgün'e saldırdılar ancak başarısız oldular²⁸. Karadağ'da Venedik-Osmanlı mücadelesinin yaşandığı 1690'lı yıllarda kabileler arası çatışmalar da yaşandı²⁹. Neticede Osmanlı Devleti, 1683-1699 yıllarında birçok bölgede topraklarını kaybetmesine rağmen Karadağ'daki birçok kale ve şehirde hakimiyetini güçlendirdi³⁰.

1.2. PETROVIÇ HANEDANININ İKTİDARA GELMESİ VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNİN BAŞLAMASI

Karadağ'da, 17. yüzyılın sonlarında Karadağ topraklarına yönelik Venedik saldırılarının sürdüğü dönemde, bağımsızlık mücadelesi sürecinin başlamasına yol açacak ve Karadağ tarihinin 20. yüzyılın başlarına kadar olan döneminin şekillenmesinde etkili olacak olan bir yönetim değişikliği yaşandı. Herako'nun oğlu olan Stefan Herakoviç Njegoş'un oğullarından Danilo Petroviç'in 1696 yılında vladika seçilmesi ile Petroviç ailesi, Karadağ'da yönetimi ele geçirdi ve Karadağ'da yeni bir dönem başladı. Ortodoks olan I. Danilo Petroviç, kendisinden sonra yönetimi yakınlarına bıraktı ve bir hanedanlık kurdu. Bu yönetim değişikliği ile birlikte modern Karadağ'ın temeli atıldı. Karadağ'ı yıkılışına kadar bu aile yönetti³¹. Karadağ yönetiminde değişiklik yaşanırken Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki mücadele de 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nın imzalanması ile sona erdi. Bu antlaşma ile Venedik'in ele geçirmiş olduğu Yeni Hersek (Nove, Hersek Novesi) ve Risan (Risen) kaleleri ile daha kuzeybatıdaki bazı kaleler, Venedik'e bırakıldı³².

²⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, Kıs: I, s. 544.

²⁷ Darkot, **gös.yer.**

²⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, Kıs: I, s. 574.

²⁹ Milich, **a.g.e.**, s. 147.

³⁰ Karatay, **gös.yer.**

³¹ Öztuna, **a.g.e.**, s. 60-62. Karadağ'da 1516 yılından 1697 yılına kadar 11 vladika seçildi. Bu vladikalar şunlardır: Babylas (1516-1520), Germain (1520-1530), Paul (1530-1540), Nicodin (1540-1549), Makarios (1549-1585), Pachomije (1585-1600), I. Roufin (1600-1620), II. Roufin (1620-1650), I. Basile (1650-1680), Vissarion (1680-1692), I. Sava (1692-1697). Coquelle, **a.g.e.**, s. 171-197.

³² Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, Kıs: I, s. 592.

18. yüzyıla kadar iç ve dış gelişmelerin etkisi ile sıkı sık karışıklıkların yaşandığı Karadağ'daki Osmanlı hakimiyeti, 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde iyice zayıfladı. İşkodra Sancakbeyi, artık Karadağ'dan ara sıra vergi toplayabiliyordu. Karadağ, resmi olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasına rağmen fiilen böyle bir durum söz konusu değildi³³. Bu ortamda vladika olan I. Danilo, göreve başladıktan sonra Visarion'un Osmanlı Devleti aleyhindeki politikasını sürdürdü³⁴. I. Danilo'nun amacı, Karadağ'ı bağımsızlığına kavuşturmaktır. Vladika olduktan sonra görevini, Osmanlı Devleti tarafından atanan İpek'teki Rum kökenli Turcophile Patriği Kalinik'e takdis ettirmeyi reddetti³⁵. Bunun yerine İmparator Leopold'un çağrısı ile 1690 yılında çok sayıda Sırp ailesi ile birlikte Yukarı Raska'dan Macaristan'a göç etmiş olan Karadağlı Patrik III. Arsenije Crnojeviç'e 1700 yılında Macaristan'da Secuj'da takdis ettirdi³⁶. Onun bu hareketi, Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki siyasî bağların kopuşu olarak kabul edilmektedir³⁷.

I. Danilo'nun vladika olmasından bir süre sonra Osmanlı-Venedik Savaşı sona ermişti. Ancak bu dönemde Karadağ üzerindeki Osmanlı hakimiyetini tehdit eden yeni bir güç ortaya çıktı. 1700 yılında İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak Osmanlı Devleti ile barış yapan Rus Çarı Petro, 18. yüzyılın başlarında tekrar Osmanlı Devleti ile savaşmayı düşündü ve Karadağlılar ile Rumeli'deki diğer Hristiyanları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma politikası izlemeye başladı³⁸. Rusya'nın Balkanlar'da izlediği yayılma politikasında Karadağ'ın, coğrafi konumu sebebi ile ayrı bir önemi vardı. Karadağ'ın dağlık bir coğrafyaya sahip olması ve denizden silah alma imkanına sahip olması, Karadağ'ı zaman içerisinde Balkanlar'daki Rus kışkırtmalarının merkezi haline getirdi³⁹. Venedik'ten daha güçlü bir müttefik arayan I. Danilo da Rusya ile işbirliğine sıcak bakıyordu⁴⁰. Bu ortamda Karadağ'da 18. yüzyıldan itibaren Karadağlılar ile Boşnaklar arasındaki ideolojik ayrışma arttı. Karadağ'daki Hristiyanlar, Müslümanlardan yerleşim yerleri açısından da ayrıştı. Türkler; Tsetinye, Podgorica, Zabljak ve Bar gibi kaleli

³³ Suver, **a.g.e.**, s. 65.

³⁴ Darkot, **gös.yer.**

³⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 67.

³⁶ Stevenson, **a.g.e.**, s. 137-138.

³⁷ Suver, **gös.yer.**

³⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 72.

³⁹ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 76-77.

⁴⁰ Suver, **gös.yer.**

şehirlerin etrafındaki düzlüklerde etkiliydiler⁴¹. Karadağlılar, 1701 ve 1702 yıllarında Türk askerlerine karşı direnerek vergi vermediler⁴² ve 1702 yılının İsa Yortusu Gecesi'nde Müslümanlara yönelik büyük bir katliam gerçekleştirdiler ve Karadağ'ın tamamına hakim oldular⁴³. Bu olaya, "Karadağ Akşam Duası" adı verildi. 1702 yılından sonra Karadağ'ın yüksek yerlerinde Müslüman kalmadı⁴⁴. Müslümanlara yönelik bir soykırım olduğunu kabul etmeyen ve bunun bir mit olduğunu iddia eden Božidar Jezernik, olaydan sonra Karadağ'ın özgür olduğunu ilan etmek isteyen herkesin Çetine'deki kilisede toplandığını belirtmektedir. Jezernik'e göre gerçekliği tartışmalı olan bu olayın, Karadağ'ın bağımsızlık mitolojisinde önemli bir yeri vardır. Bu olay, 1912-1913 Balkan Savaşları'nda bile Karadağlı askerlere örnek bir hareket olarak hararetle anlatılmıştır⁴⁵. Hersek Valisi, bu saldırıdan sonra intikam için Karadağ'a asker gönderdi⁴⁶. Karadağlılar ile Osmanlı kuvvetleri, aynı yıl Crmnica (Çermaniçe) nahiyesinin merkezi olan Virpazar kasabasının Besaç adı verilen mevkinde çarpıştılar⁴⁷.

Karadağ'da Müslümanlara yönelik olarak 1702 yılında gerçekleştirilen saldırıdan sonraki yıllarda da Osmanlı yönetimi ile Karadağlılar arasındaki çatışma devam etti. İşkodra Paşası; 1704, 1705 ve 1706 yıllarında Karadağ'a seferler düzenledi. Karadağlılar, İşkodra Paşası'na direniş gösterdiler⁴⁸. Vladika I. Danilo, 1706 yılında Çetine'ye bağlı Çuče köyünün Trešnevo adı verilen mevkinde Osmanlı ordusunu mağlup etti⁴⁹. 1709 yılında da Çar Petro ile Vladika I. Danilo arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak yapıldı⁵⁰. Rus Çarı'nın desteğinden cesaret alan I. Danilo, Bosna ve Hersek bölgelerine ve Karadağ'daki

⁴¹ Safet Bancoviç, "Müslümanlar'ın Karadağ'dan 19. Yüzyıldaki Göçü", **Muhacirlerin İzinde –Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**, (Derleyen: Hayri Kolaşinli), 3. Basım, Lotus Yayınevi, Ankara, 2004, s. 16.

⁴² Suver, **a.g.e.**, s. 66.

⁴³ Mehmed Suphî, **a.g.e.**, s. 14. Metropolit Danilo Petroviç'in yazdığı Isrtazi Poturica (Türkleşenlerden Arındırma) adlı eser, milliyetçi Karadağlılara, Müslümanları yok etmek için rehber olacaktır. Bancoviç, **gös.yer.**

⁴⁴ Castellan, **a.g.e.**, s. 315.

⁴⁵ Božidar Jezernik, **Vahşi Avrupa, Batı'da Balkan İmajı**, (Tercüme. Haşim Koç), (Redaksiyon. N. Bilge Özel), Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 121-122.

⁴⁶ Mehmed Suphî, **gös.yer.**

⁴⁷ **Karadağ Coğrafyası**, s. 15. Eserde, I. Danilo'nun Podgorica yakınında bulunan Seriska'daki kilisede Osmanlı kuvvetleri tarafından esir edildiği bilgisi verilmektedir. **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁸ Suver, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁴⁹ **Karadağ Coğrafyası**, s. 9. Sedes, I. Danilo'nun 1707 yılında Karadağ'daki bütün Müslümanları öldürttüğünden bahsetmektedir. **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 5.

⁵⁰ Bu ittifaktan sonra Rusya'nın Karadağ üzerindeki etkinliği giderek arttı. Rus çarlarının vladikalara para yardımı yapmaları, bölgede Rus nüfuzunun artmasında etkili oldu. Halk, 18. yüzyılın sonuna doğru vladikalara Çar'a şikayet etmeye başladı. Karal, **a.g.e.**, C. VI, s. 71.

Müslümanlara saldırdı⁵¹. Dağda yaşayan Müslümanlar katledildi⁵². İslamı seçmiş ve Türkleşmiş olan Karadağlılara yönelik 1709 yılında gerçekleştirilmiş olan bu katliamdan sonra geleneksel Karadağ topraklarında Müslüman kalmadı⁵³. Osmanlı Devleti'nin yaşanan gelişmeler karşısında ciddi bir tedbir almaması üzerine isyan, Rusya'ya karşı yapılan 1711 yılındaki Prut Seferi sırasında ve seferden sonra giderek büyüdü ve devlet için önemli bir sıkıntı haline geldi⁵⁴. Rus Çarı I. Petro, 1711 yılında yayınladığı özel bir bildiride, Karadağlılardan bahsetti ve Karadağlılara Türklere karşı savaşma çağrısında bulundu. Rus Çarı'nın bildirisi ve I. Danilo'ya yazdığı mektup, Rus Albay Mihailo Miloradoviç ve Yüzbaşı Ivan Lukaceviç tarafından I. Danilo'ya iletilti. Karadağ'da Türkler ile savaşmak üzere bir birlik oluşturuldu. Bu birlik, 1711 yılının Temmuz ayında Grahovo, Nikşik (Niksic), Spuz, Gaçko gibi Türk kalelerine saldırdı. Karadağlılar, bu saldırılardan bir sonuç elde edemediler ancak Çar'a sadakatlerini göstermiş oldular ve Çar'ın Balkan Hristiyanlarına yaptığı Türklere karşı silahlanma çağrısına yanıt veren tek Balkan topluluğu oldular. Osmanlı Devleti, bu gelişmeler üzerine I. Danilo'yu yakalamak için 20.000 kişilik bir ordu hazırladı. Bu ordu, o güne kadar Karadağ'a gönderilen en büyük kuvvetti. Harekât, 1712 yılının Temmuz ayında başladı. Karadağlılar, Carev Laz'da mağlup edildiler. Bosna Valisi Ahmed Paşa, Ağustos ayında Karadağlıların savunma hattını geçti. Ancak I. Danilo ve adamları, Venedik'e kaçtılar⁵⁵.

Karadağ'da çıkan isyanı bastıran Bosna Valisi Ahmed Paşa'nın Karadağ'dan ayrılmasından sonra bu defa Venediklilerin tahrikleri ile tekrar isyan başladı. Bosna Valisi Ahmed Paşa'dan kaçarak Venedik'e sığınan I. Danilo, tekrar Karadağ'a döndü. İsyân karşısında nasihatler bir işe yaramayınca, yeni Bosna Valisi Köprülüzade Numan Paşa, 1714 yılında isyanı bastırmakla görevlendirildi. Numan Paşa, Karadağ'a girdikten sonra İşkodra Sancakbeyi ile birleşti⁵⁶. I. Danilo, Numan Paşa'nın ordusu Karadağ'a girmeden önce tekrar Venedik'e kaçtı. Numan

⁵¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 72.

⁵² Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 3.

⁵³ Karatay, **gös.yer.**

⁵⁴ Uzunçarşılı, **gös.yer.**

⁵⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 67-68. Uzunçarşılı, Rus Çarı'nın Karadağ'da isyan çıkarması için Belvardoğlu lakaplı Mihail adındaki şövalye ile iki kardeşini Karadağ'a gönderdiğini, bu kişilerin Çetine'de I. Danilo ile görüştüğünü ve Karadağ ile İşkodra Hristiyanlarını ayaklandığını ve ayaklanmanın Hersek sancağında da etkili olduğunu belirtmektedir. **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 98-99.

⁵⁶ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 99-100.

Paşa, 30.000 kişilik bir ordu ile 1714 yılı Eylül ayında başlattığı harekâtı, Kasım ayının başına kadar sürdürdü⁵⁷ ve Karadağ'ı baştan başa tahrip etti. 1704 yılında imar edilmiş olan Çetine, tekrar harap oldu⁵⁸. Osmanlı Devleti, Venediklilerden I. Danilo'yu istedi ancak daha önce kendisine iltica edenleri kabul etmeyeceğine dair söz vermiş olan Venedikliler, I. Danilo'yu teslim etmediler. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin 1715 yılında Venedik üzerine düzenleyeceği seferin sebepleri arasında yer aldı⁵⁹.

Osmanlı ordusundan kaçarak Karadağ'ı terk eden I. Danilo, 1715 yılının Nisan ayında Petersburg'a gitti ve Çar Petro'dan Rusya'nın Karadağ'ı resmen himayesi altına almasını istedi ve maddi yardım talep etti. Karşılığında da Karadağlıların Rus Çarı için ölmeye hazır olduklarını belirtti. Çar Petro, Karadağlıların menfaatlerini koruma ve kilise vasıtası ile Karadağlılara malî yardımda bulunma sözü verdi. Rus Çarı, 10.000 ruble yardımda bulunarak ve Çetine Manastırı'nın inşasına destek vererek sözünde durdu. I. Danilo'nun Petersburg ziyareti, uzun yıllar devam edecek olan Rusya-Karadağ dostluğunun temellerini attı⁶⁰.

I. Danilo, Petersburg ziyaretinden sonra Karadağ'a uluslararası alanda destek sağlama çalışmalarını sürdürdü ve 1715 yılında Viyana'ya gitti. Burada Savoy Prensi Eugene ve birçok Avusturyalı yetkili ile görüştü. Ancak Avusturya ile ittifak kurma teşebbüslerinden bir sonuç elde edemedi⁶¹.

I. Danilo'nun Petersburg ve Viyana ziyaretlerini gerçekleştirdiği sırada Osmanlı Devleti, Venedik ile savaş halindeydi. Osmanlı ordusu, 1715 yılındaki çatışmalarda güzergâh olarak Karadağ topraklarını kullanıyordu. Venedikliler, I. Danilo'dan yardım istediler. I. Danilo, yardım isteğine siyasî koruma ve Ortodoks Karadağlılar üzerinde manevi yetki verilmesi şartıyla olumlu cevap verdi⁶² ve 1717 yılında özerklik şartıyla Venedik hakimiyetini tanıdığını bildirdi. Venedikliler, I.

⁵⁷ Suver, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁵⁸ Darkot, *a.g.md.*, s. 225.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. IV, Böl: I, s. 100-101.

⁶⁰ Suver, *a.g.e.*, s. 69.

⁶¹ *a.g.e.*, s. 69-70.

⁶² *a.g.e.*, s. 70. Karadağ Coğrafyası adlı eserde, I. Danilo'nun 1716 yılında Çetine'ye bağlı Çuçe köyünün Treşnevo adı verilen mevkinde 1706 yılında olduğu gibi bir kez daha Osmanlı ordusunu mağlup ettiği bilgisi verilmektedir. **Karadağ Coğrafyası**, s. 9.

Danilo'nun isteklerini kabul ettiler ve Osmanlı Devleti'ne karşı ortak cephe açıldı⁶³. Venedik Cumhuriyeti, 1717 yılında Adriyatik sahilindeki Kotor ve Yeni Hersek (Nova) bölgesine asker çıkararak bölgedeki Karadağlılar ile asi Arnavutlara silah dağıttı ve Venedik'teki Vladika I. Danilo'yu isyan başlatması için Karadağ içlerine gönderdi. Venedikliler, bir yandan söz konusu isyan faaliyetlerini başlatırken diğer yandan da Bar Kalesi'ni kuşattılar. Ancak Kurt Mehmet Paşa karşısında tutunamayarak geri çekildiler. Venedikliler, Bar Kalesi kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra 24 Temmuz 1718'de Ülgün'ü kuşattılar. Ancak yine bir netice elde edemediler⁶⁴. Karadağlılar da Bar ve Ülgün'ün kendilerine kalabileceğini düşünerek söz konusu kuşatmalara katıldılar⁶⁵. Karadağlılar, savaşta Venediklilere destek verirken Venedik Senatosu da 1718 yılının Mayıs ayında I. Danilo'ya Boka Kotorska'da yaşayan Ortodokslar üzerinde salahiyet hakkını verdi. Venedik Cumhuriyeti ayrıca Karadağ idarî sistemi içinde Guvernadurlük (Vali) kurumunu tesis ederek I. Danilo'yu siyasî açıdan Russophile Metropolitani ile eşit hale getirdi⁶⁶.

Karadağ coğrafyasındaki çatışmalar, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Venedik ile girdiği savaşın bitmesinden sonra sona erdi. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Venedik ile 21 Temmuz 1718 tarihinde Pasarofça Antlaşması'nı imzalamasından sonra bir süre Karadağ'da çatışma yaşanmadı⁶⁷. Bu antlaşma ile Viyana mağlubiyetinden sonra Venedik'in eline geçmiş olan Karadağ'ın kuzey sahillerindeki Yeni Hersek ve Risan şehirleri tekrar Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girdi⁶⁸. Ancak eskiden Osmanlı toprağı olan Grbalj, Maine, Pobori, Brajici ve Krivosije gibi Karadağ'ın karasal kısmı Venedik'in eline geçti. Bununla birlikte 1718 yılından sonra Venedik'in Adriyatik'te siyasî bir önemi kalmadı⁶⁹. Karadağ, Pasarofça Antlaşması sonrasında Venedik'e dayanma siyasetini terk etti

⁶³ Karatay, “ *Osmanlı...* ”, s. 364.

⁶⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. IV, Böl: I, s. 123-124.

⁶⁵ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ...*, s. 234., Dip not: 1.

⁶⁶ Suver, *gös.yer.*

⁶⁷ Darkot, *gös.yer.*

⁶⁸ Karatay, “ *Osmanlı...* ”, s. 361.

⁶⁹ Suver, *gös.yer.*

ve bundan sonra Rusya'nın kısmen de Avusturya'nın yardımına dayalı olan bir dış politikayı benimsedi⁷⁰.

Tarihe Karadağ'ı bağımsızlığına kavuşturmaya çalışan ilk vladika olarak geçen I. Danilo, bu mücadelesinin yanında Karadağ'da ıslahatlar da yaptı. 1713 yılında ilk defa aşiret teamüllerine dayalı üst düzey bir mahkeme kurmaya çalıştı. Yönetimini meşrulaştırmak için hanedanlığının tarihî temellerini ortaya koymaya çalıştı. Crnojeviç hanedanının haleflerinin Çetine metropolitleri olduğunu savundu ve Karadağ'ın bağımsızlığına kavuşmasının eski düzenin yeniden tesis edilmesi anlamına geleceğini iddia etti. Arma olarak Crnojeviç hanedanının arması olan iki ak kartalı kullandı⁷¹. Vladikalığın Petroviç ailesine irsen intikal etmesini sağlamak için düzenlemeler yaptı⁷². I. Danilo, 1735 yılında öldü ve yerine yeğeni II. Sava geçti⁷³.

I. Danilo'nun halefi olarak seçtiği 19 yaşındaki II. Sava, siyasette I. Danilo gibi yetenekli değildi. Bağımsızlık fikrini savunmuyordu ve sade bir siyasî programı vardı. Osmanlı Devleti ile barışı sürdürerek ve Venedik ile ilişkileri geliştirerek sıkıntıya girmemeyi tasarladı⁷⁴. Vladika olduktan sonra yönetimde etkili olamadı ve halktan destek görmedi⁷⁵. Bu dönemde Karadağ'da tekrar karışıklıklar yaşanmaya başladı. Karadağlıların bir kısmı Türkler ile anlaşmak isterken Venedik ile de yakınlaşmaya çalışıldı ve Rusya'ya yardım için murahhas gönderildi⁷⁶. II. Sava, Rusya'nın yardımına da özel önem verdi. Rusya'nın söz verip de göndermediği yardımlar sebebi ile üç defa Rusya'ya gitti⁷⁷. 1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı'nda Karadağlılar ve asi Arnavutlar arasından Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak için Avusturya ordusuna katılanlar oldu. Söz konusu savaşta Bosna'ya saldıran Avusturyalıları durduran Bosna Valisi Hekimoğlu Âli Paşa, savaş

⁷⁰ Karatay, “ *Osmanlı...* ”, s. 364.

⁷¹ Suver, **a.g.e.**, s. 71.

⁷² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 6.

⁷³ Öztuna, **a.g.e.**, s. 60.

⁷⁴ Suver, **gös.yer.**

⁷⁵ Karatay, “ *Osmanlı...* ”, s. 365.

⁷⁶ Darkot, **gös.yer.**

⁷⁷ Karatay, **gös.yer.**

sırasında Karadağlıların çıkardıkları isyanı da kontrol altına aldı⁷⁸. Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya karşısında başarılı olması, Karadağ'ı da etkiledi⁷⁹.

II. Sava, Karadağ'ı tek başına yönetmiyordu. Kendisine yardımcı olarak I. Danilo'nun kuzeni Metropolit Vasilije atanmıştı. Vasilije, II. Sava'nın Rusya'ya gittiği sırada yönetimi ele geçirdi. 1744 yılında kilisenin ve halkın manevi lideri ünvanını aldı. Rusya'dan dönen II. Sava, tekrar yönetimi ele geçiremedi. Vasilije, Avusturya ya da Rusya'nın himayesinde bağımsızlığa ulaşılması gerektiğini savunuyordu. İlk defa Karadağ'ın bağımsızlık programını hazırladı. Eski Karadağ sınırlarını kapsayan bağımsız bir Karadağ kurmak istiyordu. Tarihî sınırlar olarak Crnojeviç Devleti'nin sınırlarını görüyordu. Ancak hayallerindeki Karadağ'ın sınırları daha genişti. Vasilije, 1751 yılında Avusturya'dan Karadağ'ı himayesine almasını istedi. Ancak olumlu yanıt alamadı. Bunun üzerine 1752 yılında Rusya'ya gitti. 1755 yılına kadar kaldığı Rusya'da gördüğü ilgi üzerine ateşli bir Rus taraftarı oldu. Karadağ'ın Rusya'ya bağlanmasını talep etti. Rus Hükümeti ise Vasilije'ye siyasî ve malî destek verme sözü ile yetindi ve 5.000 ruble para ve birkaç yüz adet dinî kitap verdi. Vasilije, Rusları bilgilendirmek için Petersburg'da 1754 yılında 12. yüzyıl ile 1750 yılı arasını anlatan "Karadağ'ın Tarihi" adlı kitabını bastırdı. Bu kitap, Karadağ tarihi ile ilgili yazılmış ilk kitaptır. Vasilije, 1755'te Karadağ'a döndü ve artık Karadağ'ın Rusya'nın himayesinde olduğunu açıklayarak Osmanlı Devleti'ne vergi vermek zorunda olmadıklarını belirtti. Meclis, 1756 yılında Osmanlı Devleti'ne vergi vermeme kararı aldı. Bu gelişme üzerine 1756 yılının sonunda 20.000 kişilik bir Osmanlı kuvveti, Karadağ üzerine yürüdü ve Karadağlılara geri adım attırdı. Osmanlı Devleti karşısında başarısız olan Vasilije, önce Venedik'e sığındı sonra da 1757 yılında tekrar Rusya'ya gitti. Ancak Rusya'dan siyasî destek alamadı. Rus Hükümeti, sadece Karadağ'da düzeni sağlaması için 15.000 ruble ve halka dağıtması için 1.000 altın verdi. Vasilije, 1759 yılında Karadağ'a döndü⁸⁰. Karadağlılar, 1761 yılında Osmanlı ordusuna saldırdılar ve Yukarı Zeta'ya tekrar hakim oldular⁸¹. Vasilije, bu başarıdan sonra

⁷⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 270-277.

⁷⁹ Karatay, " *Osmanlı...* ", s. 364.

⁸⁰ Suver, **a.g.e.**, s. 72-74.

⁸¹ Temizer, **a.g.t.**, s. 43.

1765 yılında üçüncü defa Rusya'ya gitti ve 1766 yılının Mart ayında Petersburg'da rahatsızlanarak vefat etti. Vasilije, Petersburg'da defnedildi⁸².

Vasilije'nin ölümünden sonra II. Sava, 1766 yılında ikinci defa vladika oldu⁸³. II. Sava'nın ikinci vladikalığı döneminde Karadağ'a tekrar anarşi hakim oldu ve II. Sava, ilginç bir olay ile tahtını kaybetti. Karadağ'da ortaya çıkan bir Rus, kendisinin 4 yıl önce öldürüldüğü sanılan Çar III. Petro olduğunu iddia etti ve kısa sürede büyük bir taraftar topladı. Halk, yalancı Çarı, Küçük Stefan (Sćepan Mali) adı ile vladika yaptı. II. Sava, bu durumu kabul etmek zorunda kaldı. Stefan, II. Sava'yı hapsedtirdi. Rusya, yaşanan bu gelişmeler sonunda Stefan'ı tanıdı. Osmanlı Devleti, Stefan'ı ele geçirmek için Karadağ'a harekât düzenlediyse de kötü hava şartları ve Rusya ile savaş ihtimâlinin belirmesi üzerine harekâtı durdurdu⁸⁴.

Karadağ'da yönetime hakim olan Stefan, kendisinin Karadağlı olmayışının da etkisi ile ilk defa kabilelere önem vermeyen bir yönetim kurdu. Vladikalar rahip olmalarına karşın Stefan, laik bir yönetici olarak ön plana çıktı. Kendi özel korumalarını güvenlik teşkilatı olarak kullandı ve mahkeme uygulamasını hayata geçirmeye çalıştı⁸⁵. Hırsızlık, cinayet ve kan davası gibi suçlara ağır cezalar getirdi. 12 reisten meydana gelen bir divan oluşturdu⁸⁶.

Karadağ'da Stefan'ın iktidarı ele geçirdiği dönemde dış politikada yaşanan en önemli gelişme, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş çıkmasıydı. Osmanlı Devleti'nin 1768 yılında Rusya'ya savaş açmasında etkili olan gelişmeler arasında Rusların, Karadağlıları isyana teşvik etmesi de yer aldı⁸⁷. Çariçe II. Katerina, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Karadağlıları isyan ettirip, onlara askerî malzeme ve zabıtlar gönderdi⁸⁸. Rusya, bu savaş sırasında Karadağlılara bağımsızlık fikirlerini aşıladı ve daha sonra onları barışa dahil edeceğini vadetti. Ancak Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti ile müttefik olduğu için Rusya, bu

⁸² Suver, **a.g.e.**, s. 75.

⁸³ Coquelle, **a.g.e.**, s. 221.

⁸⁴ Karatay, “*Osmanlı...*”, s. 365-366.

⁸⁵ *a.g.m.*, s. 366.

⁸⁶ Suver, **a.g.e.**, s. 77.

⁸⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 368.

⁸⁸ **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 377.

vaadini yerine getiremeyecektir⁸⁹. İsyan eden Karadağlılar, Müslüman köylerine saldırdılar. İsyan, Bosna Valisi Danacı Mehmed Paşa tarafından bastırıldı⁹⁰. Stefan'ın iktidarı da savaşın sonunda 1774 yılında yaşanan bir müsâdemede öldürülmesi ile sona erdi⁹¹.

Karadağ'da Stefan'ın öldürülmesinden sonra iç karışıklıklar tekrar başladı ve kabileler arasındaki kan davaları canlandı⁹². Stefan'dan sonra bir süre Karadağ'da kontrolü sağlayacak etkili bir kişi iktidara gelmedi⁹³ ve 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı topraklarındaki Ortodoksları himaye etme imtiyazı kazanan Rusya ile ilişkiler bozuldu. 1777 yılında Petersburg'a gönderilen Karadağ Misyonu, Çariçe Katerina tarafından kabul edilmedi. Venedik ile işbirliği yapmaya başlayan Rusya, Batı Balkanlar'daki sorunlara karışmak istemiyordu. Karadağlılar, Avusturya ile yakınlaşma çabalarından da bir sonuç alamadılar⁹⁴. İşkodra Paşası, bu ortamda, bağımsızlık için mücadele eden Karadağlıları 1779 yılında mağlup etti⁹⁵. Karadağ'ın yasal lideri olan II. Sava da 1781 yılında öldü⁹⁶.

Stefan'dan sonra yaşanan iç karışıklıkların ortaya çıkmasında, iki büyük aile olan Petroviçler ile Radonjiçler arasındaki mücadele rol oynamıştı. Stefan'dan sonra Jovan Radonjiç, Venedik ve Avusturya'nın desteği ile vladikalığını ilan etti. Ancak kabile temsilcileri, Petroviç ailesinden I. Petar (Genç Petro)'ı vladika olarak seçtiler⁹⁷ ve I. Petar, 1782 yılında Karadağ'ın başına geçti⁹⁸.

Karadağ Vladikalığı, İpek Patrikliğinin 1766 yılında kapatılmasından sonra İstanbul Rum Patrikhanesine bağlanmış olmasına rağmen I. Petar, 1784 yılında

⁸⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, s. 247.

⁹⁰ Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 30.

⁹¹ Sedes, **gös.yer.** Karatay, Stefan'ı İşkodra Sancakbeyi Buşatlı Mahmud Paşa'nın öldürttüğü bilgisini vermektedir. **gös.yer.** Suver ise Stefan'ın 1773 yılında hizmetçisi tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir. **gös.yer.**

⁹² Karatay, **gös.yer.**

⁹³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 617., Dip not: 1.

⁹⁴ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi, 18. ve 19. Yüzyıllar**, (Tercüme. İhsan Durdu, Haşim Koç-Gülçin Koç), C. I, Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 95.

⁹⁵ Hale Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 147, Aralık 2003, s. 137.

⁹⁶ Suver, **gös.yer.**

⁹⁷ Karatay, **gös.yer.**

⁹⁸ Öztuna, I. Petar'ın II. Sava'nın öldürülmesi üzerine vladika olduğu bilgisini vermektedir. **gös.yer.**

Karlofça'da Metropolit Putnik tarafından takdis edildi⁹⁹. I. Petar, iktidara geldikten sonra sonradan Osmanlı yönetimine de isyan edecek olan İşkodra Sancakbeyi Buşatlı Kara Mahmud Paşa ile uğraşmak zorunda kaldı. Dağılan kabileleri toplayarak Buşatlı Kara Mahmud ile mücadele etti. Buşatlı Kara Mahmud Paşa'ya karşı yardım istemek için Rusya'ya gitti ancak bir yardım alamadı¹⁰⁰. Buşatlı Kara Mahmud Paşa, I. Petar'ın 1785 yılında Petersburg'da II. Katerina'nın yanında olduğu sırada¹⁰¹ Karadağ'ın yıllardır Osmanlı Devleti'ne ödemediği cizye borçlarını tahsil etmek için Çetine'ye girdi¹⁰². I. Petar, bu gelişme üzerine ülkesine dönerek Buşatlı Kara Mahmud Paşa'nın kuvvetlerine karşı mücadeleye başlayınca, Buşatlı Kara Mahmud Paşa'nın kuvvetleri, çekilmek zorunda kaldı¹⁰³. I. Petar, Karadağ'a döndüğünde ülkesinin harabeye çevrildiğini görmüştü ve Karadağ'da kıtlık ve salgın hastalık ortaya çıkmıştı. Karadağlılar, yaşanan bu gelişmelerden sonra Rusya ve Avusturya'dan yardım istediler¹⁰⁴. Avusturya İmparatoru II. Jozef ile Çariçe II. Katerina, 1786 yılında Vladika I. Petar'ı Osmanlıları Avrupa'dan atmak için mücadeleye davet etti. I. Petar, bu çağrıya olumlu yanıt verdi. Bunun üzerine Avusturya, Karadağ'a asker ve mühimmât gönderdi¹⁰⁵. Karadağlılar, 1787 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında savaş çıkması üzerine Buşatlı Kara Mahmud Paşa'ya karşı direnmeye başladılar¹⁰⁶. Rusya, Karadağ'ı Avusturya'nın himayesine terk etmişti. Avusturya, Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne karşı bir cephe olarak görüyordu. 1787-1792 Savaşı'nın ilk yılında Karadağlılar ile Avusturyalıların düzenledikleri ortak harekâtlar başarısızlıkla sonuçlandı ve Avusturyalıları, 1788 yılında bölgeyi terk ettiler¹⁰⁷. Bununla birlikte Karadağlılar, 1791 yılına kadar Osmanlı ordusunun 50.000 kişilik bir kısmını meşgul ettiler¹⁰⁸ ve Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1791 yılında başlayan barış görüşmelerinde Karadağ Sorunu'nun da yer alması için çabaladılar. Böyle bir girişimde bulunmalarında

⁹⁹ Stevenson, **a.g.e.**, s. 138,162.

¹⁰⁰ Karatay, "*Osmanlı...*", s. 366-367. Buşatlı Kara Mahmud Paşa, Karadağlılar üzerine gereksiz sefer düzenlemekle ve Karadağ'a zarar vermekle suçlanmıştır. Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁰¹ Âli Fitrî, (91-92) **Hersek Seferi, 92-293 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i Hâzır Dârü'l-harekâtı**, İkinci Kitâb, Mekteb-i Harbiyye Matbaası, Dersââdet, 1327, s. 20.

¹⁰² Özcan, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁰³ Âli Fitrî, **gös.yer.**

¹⁰⁴ Karatay, "*Osmanlı...*", s. 367.

¹⁰⁵ Âli Fitrî, **gös.yer.**

¹⁰⁶ Tophâneli Kâmil Kapudan, **gös.yer.**

¹⁰⁷ Karatay, **gös.yer.** Sedes, Karadağlıların 1788 yılında Avusturya İmparatoru II. Jozef ve Rus İmparatoriçesi II. Katerina'nın yayınladığı beyannamelerin etkisi ile silahlandıkları bilgisini vermektedir. **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 6.

¹⁰⁸ Sedes, **gös.yer.**

İstanbul'dan af dileme düşüncesi etkili oldu¹⁰⁹. Karadağlılar, Ruslardan söz almış olmalarına rağmen¹¹⁰ savaş sonunda 1791 yılında imzalanan Sistova Antlaşması'ndan ve 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması'ndan bir şey elde edemediler¹¹¹. Rusya, barış sürecinde Karadağ'a Avusturya kadar önem vermedi¹¹².

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı'ndan sonra da Karadağ'daki karışıklıklar devam etti. İllir¹¹³ devleti kurma niyetinde olduğu iddia edilen ve Osmanlı yönetimi ile arası bozuk olan Buşatlı Kara Mahmud Paşa, kendisine itaat etmeyen Brda bölgesindeki Piper ve Bjelopavliç adlı Karadağlı kabileleri cezalandırmaya karar verdi ve bu kabilelere yardım etmemesi konusunda I. Petar'ı uyardı. Bu gelişme üzerine 1796 yılında Çetine'de toplanan Karadağ Meclisi (Zbor), Brdalılara yardım etme ve Karadağ'ı Buşatlı Kara Mahmud Paşa'ya karşı savunma kararı aldı¹¹⁴. Buşatlı Kara Mahmud Paşa, 11 Temmuz 1796'da Martiniçi'de ve Eylül 1796'da Krusi'de Karadağlılara mağlup oldu¹¹⁵ ve Krusi (Kruse) Muharebesi'nde öldürüldü¹¹⁶. Karadağlılar, Buşatlı Kara Mahmud Paşa'nın başını keserek kesik başını, kılıcı ve sarığıyla birlikte Çetine Manastırı'na götürdüler ve burada özel bir ceviz sandıkta muhafaza ettiler¹¹⁷. Krusi'deki başarı, Buşatlı Kara Mahmud Paşa'ya ve Osmanlı ordusuna karşı kazanılan en büyük zaferdi¹¹⁸. Karadağlılar, Buşatlı Kara Mahmud Paşa'nın ölümünden sonra birçok yeri ele geçirdiler. Karadağ'ın yüzölçümü iki katına çıktı¹¹⁹. Brda bölgesindeki Bijelopavliçi ve Piperi kabileleri, Karadağ'a katıldılar¹²⁰. Buşatlı Kara Mahmud Paşa'ya karşı elde edilen zafer, Petroviç ailesini güçlendirdi ve Radonjiç ailesini

¹⁰⁹ Karatay, **gös.yer.**

¹¹⁰ Sedes, **gös.yer.**

¹¹¹ Castellan, **a.g.e.**, s. 315.

¹¹² Karatay, **gös.yer.**

¹¹³ İllirler, Arnavutların atası olarak kabul edilen en eski Balkan topluluklarından birisidir.

¹¹⁴ Karatay, **gös.yer.** Uzunçarşılı, 1796 yılının Eylül ayında Avusturya ve Rusya'nın kışkırtmaları sonucunda isyan çıktığını belirtmektedir. **gös.yer.**

¹¹⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 78. Darkot, Kara Mahmud Paşa'nın Slatina'da da mağlup olduğunu belirtmektedir. **a.g.md.**, s. 225.

¹¹⁶ Darkot, **gös.yer.**; **Karadağ Coğrafyası**, s. 21. Tophâneli Kâmil Kapudan, Buşatlı Kara Mahmud Paşa'nın ölümü ile ilgili olarak 1796 yılında Karadağ Seferi sırasında hanesinin gece vakti Karadağlılar tarafından basıldığı ve idam edildiği bilgisini vermektedir. **gös.yer.** Ahmed Cevdet Paşa ise Buşatlı Kara Mahmud Paşa'nın Bijelo Pavloviç tarafından idam edildiğini belirtmektedir. **Tezâkir 13-20**, s. 189.

¹¹⁷ Jezernik, **a.g.e.**, s. 146.

¹¹⁸ Suver, **gös.yer.**

¹¹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **gös.yer.**

¹²⁰ Darkot, **gös.yer.**

gözden düşürdü¹²¹. I. Petar, bu zaferden sonra Rusya'dan resmi koruma ve maddi yardım istedi. Rus Çarı, resmi koruma talebini kabul etmedi ancak Karadağ'a düzenli maddi yardımda bulundu ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti ve Avusturya'nın baskısından korunmasına karar verdi¹²².

Buşatlı Kara Mahmud Paşa'yı mağlup ettikten sonra Karadağ'ın iç bölgelerinde rahatlayan I. Petar, bundan sonra dikkatini Adriyatik'te yaşanan gelişmelere yöneltti. Nitekim Napolyon'un ordusu, 1797 yılında Venediklileri mağlup etmiş ve Adriyatik'te Karadağlıları yakından ilgilendiren gelişmeler yaşanmaya başlamıştı. Napolyon'un Venediklileri mağlup etmesinden sonra Fransa ve Avusturya arasında Leoben Barışı yapıldı ve Venedik toprakları ikiye bölündü. İyon Adaları Fransa'ya; İstria, Dalmaçya ve Karadağ sahili Avusturya'ya verildi¹²³. 17 Ekim 1797 tarihinde imzalan Campo Formio Antlaşması ile Venedik tarihe karıştı ve bundan sonra Karadağ, Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri etkileyen bir sorun haline gelmeye başladı¹²⁴. Avrupa devletlerinin bir Osmanlı toprağı olan Karadağ'a müdahaleleri, Karadağ Sorunu'nu Şark Meselesi'nin konusu haline getirmeye başladı¹²⁵. Avrupa devletlerinin Karadağ Sorunu'na müdahale etmeye başlamaları, Karadağlıların bağımsızlık konusunda daha kararlı hareket etmelerine yol açtı¹²⁶. Venedik'in elinde olan Karadağ sahili, Campo Formio Antlaşması ile Avusturya'ya bırakıldı. Böylece Avusturya, Karadağ'ın yeni komşusu oldu¹²⁷. Campo Formio Antlaşması ile Kotor'un da Avusturya'nın eline geçmesi ile Karadağ'ın Adriyatik Denizi'ne açılan kapısı kapanmış oldu¹²⁸.

¹²¹ Karatay, " *Osmanlı...* ", s. 368.

¹²² Suver, **a.g.e.**, s. 78-79.

¹²³ **a.g.e.**, s. 80.

¹²⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 17.

¹²⁵ Tarihin herhangi bir döneminde, Türkler ile Batılı devletlerin mücadelesinde, Batılı devletlerin Türkler hakkındaki emelleri Şark Meselesi olarak tanımlanmıştır. Bu tanım bağlamında; Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ni siyasî ve iktisadî açıdan kontrol altına almak ve parçalamak istemelerinden kaynaklanan tarihî meselelerin tümüne Şark Meselesi denilmektedir. Mustafa Turan, **Siyasi ve Hukuki Açıdan Milli Mücadele (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 13. Şark Meselesi'nin farklı tanımları için bkz. Abdullah Gündoğdu, **Yusuf Akçura'ya Göre Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı**, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 79-88. Şark Meselesi tabiri, ilk defa 1815 Viyana Kongresi'nde Rus delegeler tarafından Osmanlı idaresinde yaşayan Hristiyan halkın durumunu ifade etmek için kullanıldı. **a.g.e.**, s. 8.

¹²⁶ Özcan, **gös.yer.**

¹²⁷ Suver, **gös.yer.**

¹²⁸ Özcan, **a.g.e.**, s. 10-11.

Avusturya, bundan sonra Karadağ üzerinde etkinlik sağlayabilmek için 1800 yılında Karadağ'a maddi yardımda bulundu¹²⁹.

Osmanlı Devleti, Avusturya'nın Karadağ sahiline yerleştiği dönemde Ortadoğu'da beliren Fransız tehdidine karşı Rusya ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştı. Amiral Feodor Uşakov komutasındaki Rus Karadeniz Filosu, Osmanlı kadırgaları ile birlikte Adriyatik Denizi'ne çıktı ve Fransızları, İyon Adaları'ndan çıkarttı. Uşakov'un başarısı, Adriyatik'te büyük bir etki yarattı. Karadağlılar, 1799 yılında Rusya'ya bağlılıklarını bildirdiler¹³⁰. Bu dönemde Yanya Valisi Âli Paşa'dan çekinen I. Petar, Rusya'nın desteğini istiyordu. Rus Çarı Pavel, 1799 yılında Karadağ'a 3.000 rublelik yardım gönderdi. I. Petar, Rusya ile ilişkileri geliştirmek ve malî yardımın sürekliliğini sağlamak için 1801 yılında Vukotiç adlı temsilcisini Çar Pavel'e gönderdi. Ancak Vukotiç, I. Petar'ı Çar'a kötüleyince, Rus yönetimi, I. Petar'ı kınadı ve Albay Marco Iveliş adlı bir Sırp'ı, suikast yapması için Karadağ'a gönderdi. Ancak bu teşebbüs, başarısızlıkla sonuçlandı. Bu gelişme üzerine I. Petar, Rusya'ya Karadağ'ın Rus Kilisesine bağlı olmadığını bildirdi. İki yönetim arasında 19. yüzyılın başında böyle bir gerilim yaşanmasına rağmen iki tarafın birbirlerine ihtiyaç duymalarından dolayı bir süre sonra ilişkiler tekrar düzeldi¹³¹.

Resmi olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasına rağmen fiilen bağımsız hareket eden Karadağ'ın 19. yüzyılın başlarında iktisadî ve sosyal durumu iyi değildi. Karadağlılar, Sırbistan'a, Rusya'ya ya da Habsburg topraklarına göç ediyordu. Ülkedeki gerçek otorite, Çetine'deki piskoposluk ve vali ofisinde değil kabilelerdeydi. Yerel liderlere ve aile tabanlı gruplara bağlılık vardı. Vergilerin düzenli toplanmadığı, ordunun bulunmadığı, yolların olmadığı, kan davasının yaygın olduğu, farklı bölgeler için idare sisteminin ve adalet sisteminin bulunmadığı bir ortam vardı. Kabiledeki yaşlılar, kabile üyelerini yargılıyorlardı ve kabileler arası ilişkiler geleneksel hukuka göre düzenleniyordu. Piskopos ve valinin ikili yönetiminden kaynaklanan sorunlar mevcuttu. Valilerin yetkileri hiçbir zaman tam olarak açıklanmamıştı. Valilik, sürekli olarak Radonjiç ailesinin elindeydi.

¹²⁹ Suver, **gös.yer.**

¹³⁰ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, (Çevirenler. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 242.

¹³¹ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 133. I Petar, Rusya'dan birçok kez malî yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Rusya, yılda 1.000 duga ödeyeceği vaadinde bulundu. Ancak bu para, düzenli ödenmedi. Darkot, **gös.yer.**

Yönetim merkezi Çetine bile bir manastır ve birkaç taş evden oluşuyordu. Siyasî yapı kurmak için elverişsiz bir ortam vardı¹³². Ancak I. Petar'ın niyeti Karadağ'ı bağımsızlığına kavuşturmaktı. Sultan III. Selim'in 19. yüzyılın başında kendisine verdiği Karadağ'ı yönetme imtiyazını, bağımsızlık olarak yorumladı ve bağımsız bir prens olduğunu ilan ederek prensliğinin diğer devletler tarafından tanınmasını istedi. Ancak Osmanlı Devleti, hiçbir zaman kendisine böyle bir hak vermediğini öne sürerek I. Petar'ın isteklerini kabul etmedi¹³³.

İdari, sosyal ve ekonomik açıdan kötü durumda olan ve bağımsızlık isteği kabul görmeyen Karadağ'ın üzerindeki Rusya etkisi, 19. yüzyılda da devam etti. Ruslar bu dönemde Sırlar ile birlikte Karadağlıları da Osmanlı yönetimine karşı kışkırttılar¹³⁴. 19. yüzyılın başında ortaya çıkan Sırp İsyanı'na Karadağlılar da katıldılar¹³⁵. Sırların 1804 yılında başlattıkları isyanı fırsat olarak gören Karadağlılar, Podgorica üzerine yürüdüler. Karadağlılar, ilk defa bu dönemde Rus bayrağını kullanmaya başladılar¹³⁶.

Balkanlar'da Sırp İsyanı'nın başlamasından sonra Adriyatik kıyılarında da önemli gelişmeler yaşanmaya başladı. Fransız İnkılabı'ndan sonra Napolyon Bonapart'ın orduları ile koalisyon devletlerinin orduları arasında yaşanan savaşlar, Karadağ'ı da etkileyecek gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Fransa'nın III. Koalisyon Savaşı'nda Avusturya-Rus kuvvetlerini Austerlitz'de mağlup etmesinden sonra Fransa ve Avusturya arasında 22 Aralık 1805'de Pressburg Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Fransa, Dalmaçya'yı işgal etti ve Karadağ ile komşu oldu¹³⁷. Böylece Fransız İnkılâbı fikirlerinin Karadağ'a girmesi de kolaylaştı. Bazı Karadağlılar, milliyetçi ve özgürlükçü fikirler ile tanıştı¹³⁸. Bu gelişmeler üzerine Fransa'nın Dalmaçya'ya girmesini istemeyen Rusya, bölgedeki Fransız kuvvetleri ile savaşmaya başladı. Karadağlılar da bu ortamda 1805 yılında Bar ve Ülgün

¹³² Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 273-280. Hans Kohn, 1801 yılında Karadağ'ın dağlık kesiminde nüfusu 108.000'i geçmeyen küçük Krakovi Devleti olduğu bilgisini vermektedir. **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, (Çeviren. Ağâh Oktay Güner), 1. Baskı, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 26.

¹³³ Gölen, "1862...", s. 505.

¹³⁴ Tophâneî Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 42.

¹³⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. V, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 105.

¹³⁶ Tophâneî Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 43.

¹³⁷ Darkot, *a.g.md.*, s. 225.

¹³⁸ Roberts, **a.g.e.**, s. 189.

bölgesine saldırdılar¹³⁹. Karadağlılar, Fransız-Rus ve Osmanlı-Rus savaşlarında Rusların yanında yer aldılar. 1806 yılında Fransız ve Osmanlı kuvvetlerine saldıran Ruslara destek verdiler¹⁴⁰. Bu süreçte Kotor'un ağzı, Napolyon ile Karadağlılar arasında anlaşmazlık konusu oldu. Karadağlılar, Ruslar ile birlikte Kotor'u işgal ettiler¹⁴¹. 1806 yılında Ruslar ile birlikte 10.000 kadar Karadağlı, Adriyatik kıyılarındaki Sutorina (Suttorina) Limanı'na çıktı ve Yeni Hersek civarında bulunan Fransızlara saldırdı. Rus-Karadağ kuvvetleri, Fransızları Ragusa (Raguza) şehrine kadar kovalayarak şehri ele geçirdiler ve halka vergi koyup, şehrin Gravuzia isimli limanını tamamen yaktılar. Fakat bir süre sonra Fransızlar karşısında tutunamayarak şehri terk etmek zorunda kaldılar¹⁴².

Rus-Karadağ kuvvetleri, 1806 yılında Hersek'teki Osmanlı kuvvetleri ile de savaştılar. Hersek'teki Hotovo (Huttova) Kalesi'nin komutanı ve Hotovo kaptanı olan Hacı Bey, Klobuk'ta Ruslara ve Karadağlılara karşı Fransızlar ile birlikte mücadele etti¹⁴³. I. Petar, Ruslar ile ittifak yaptığı bu dönemde Çar I. Aleksander'a mektup göndererek Rusya'nın koruyuculuğunda ve kendi prensliğinde Karadağ, Hersek ve Arnavutluk'un bir kısmını içine alan ve başkenti Dubrovnik olan bir devlet kurmayı önerdi. Bölgede Karadağlı askerlerden istifade eden Rusya, Karadağ'ın siyasî taleplerine olumlu bir cevap vermedi¹⁴⁴.

Balkanlar'daki Rus-Fransız çatışması uzun sürmedi ve Rusya ile Fransa arasında 9 Temmuz 1807 tarihinde Tilsit Antlaşması imzalandı. Antlaşma ile Rusya, Fransa'nın Dalmaçya kıyıları ve Kotor'daki hakimiyetini tanıdı¹⁴⁵. Ancak Karadağlılar, Fransızların kazanımlarını kabul etmeyerek Kotor ve Boyana bölgesini Napolyon'un elinden almak için mücadele ettiler¹⁴⁶. Osmanlı Devleti de Fransızların kışkırtması ve yardımı ile 1812 yılına kadar Karadağ'a hakim olmaya çalıştı ancak kalıcı bir başarı elde edemedi. I. Petar, İngiliz ve Rusların

¹³⁹ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 234., Dip not: 1.

¹⁴⁰ **a.g.e.**, s. 6.

¹⁴¹ Castellan, **a.g.e.**, s. 315-316.

¹⁴² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 4b; Tophâneî Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 5-6.

¹⁴³ H. Mirgöl Eren Griffe, **Osmanlı'nın Hizmetkari, Galip Ali Paşa Rızvanbegovic-Stocevic**, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2005, s. 105.

¹⁴⁴ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 134.

¹⁴⁵ Karal, **a.g.e.**, C. V, s. 98-99.

¹⁴⁶ Mehmed Suphî, **a.g.e.**, s. 14.

yardımla¹⁴⁷ 1812 yılında Kotor Limanı'nı ele geçirdi¹⁴⁸ ve Fransızlara karşı savaşmasının karşılığı olarak Ruslardan 28 Mayıs 1812'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Bükreş Antlaşması'nda Karadağ'ın bağımsızlığının hukuken tanınmasını istedi. Ancak Rusya, Karadağ'ın bu talebine destek vermedi¹⁴⁹. I. Petar, 1813-1814 yıllarında da İngilizlerin yardımı ile Fransızlara karşı savaşa girdi ve 1813 yılında şehrin kendisine verileceği ümidi ile Kotor Muhasarası'na katıldı¹⁵⁰. 7.000 kişilik Karadağ birliği, Eylül ayının sonlarında Napolyon'un kontrolündeki topraklara girerek Budva, Yeni Hersek ve Boka civarındaki tüm bölgeyi ele geçirdi. 1814 yılında da harekâta devam eden Karadağlılar, Ocak ayında Kotor'u kontrol altına aldılar¹⁵¹. Ancak Avrupa devletleri, 1815 yılında düzenledikleri Viyana Kongresi'nde Dalmaçya sahilleri, Ragusa ve Kotor Körfezi'ni Avusturya'ya bıraktılar. Alınan bu karar ile Karadağ'ın sahil ile irtibatı kesildi¹⁵². Rusların Karadağlılara verdiği denize inme vaadi gerçekleşmedi ve Karadağlılar, Kotor'u boşaltmak zorunda kaldılar. I. Petar, bağımsızlık amacına ulaşamadı¹⁵³.

Fransızlar ile yapılan savaşlardan sonra Karadağ'da kötü günler başladı. Ekonomik yardım alamayan ve savaşlar ile fakirleşen ülkede kıtlık ortaya çıktı. 2.000 kişinin bu kıtlıkta öldüğü iddia edilmektedir¹⁵⁴. Karadağ'da ambargo sebebi ile yaşanan olumsuzluklara bir de 1817 yılında yaşanan depremin getirdiği sıkıntılar eklendi¹⁵⁵.

Karadağlılar, Fransızlar ile mücadele ettikleri dönemde Osmanlı Devleti aleyhine olan faaliyetlerini de ihmal etmemişlerdi. 1811 yılında Bosna eyaletine bağlı olan Nikşik'te ve Taşlıca kazasına bağlı Drobnjak nahiyesinde çıkan

¹⁴⁷ Osman Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", **Balkanlar El Kitabı**, C 1: Tarih, KaraM&Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 459.

¹⁴⁸ Sedes, **gös.yer.**

¹⁴⁹ Gölen, "1852-53...", s. 216.

¹⁵⁰ Darkot, **gös.yer.**

¹⁵¹ Suver, **a.g.e.**, s. 81-82.

¹⁵² Mehmed Suphi, **gös.yer.**

¹⁵³ Castellan, **a.g.e.**, s. 316.

¹⁵⁴ Karatay, **gös.yer.**

¹⁵⁵ Özcan, **a.g.e.**, s. 16., Dip not: 83.

isyanlarda asiler ile birlikte hareket ettiler. İsyan, Bihke Mutasarrıfı Süleyman Paşa tarafından kontrol altına alındı¹⁵⁶.

Karadağlılar ile Osmanlı yönetimi arasındaki mücadele, Viyana Kongresi'nden sonraki dönemlerde de devam etti. I. Petar, Fransızlar ile yapılan savaşlardan sonra saldırılarını Bosna eyaletine yöneltti ve Brda bölgesindeki hakimiyetini genişletmeye çalıştı¹⁵⁷. Türkler ile Karadağlılar arasında 1817-1820 yılları arasında sınır boylarında küçük çatışmalar yaşandı. Moraçalılar, 1820 yılında Osmanlı yönetiminden ayrılarak Karadağ'a tabi oldular¹⁵⁸. Aynı yıl Osmanlı kuvvetleri, önemli miktarda araziye hakim oldu¹⁵⁹. Ancak Bosna Valisi Celaledin Paşa, 1821 yılında Karadağlılara mağlup oldu¹⁶⁰.

I. Petar, Osmanlı kuvvetleri ile sınır çatışmalarına girdiği dönemde Avusturya ile Viyana Kongresi döneminden kalan Kotor bölgesine ilişkin sorunlarını çözdü. Avusturya ile Karadağ arasında 14 Kasım 1820 ve 12-14 Haziran 1823 tarihlerinde Kotor sınırına ilişkin iki antlaşma yapıldı¹⁶¹.

Karadağlılar, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da Osmanlı kuvvetleri ile çatışmaya girdiler¹⁶² ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanırken bağımsızlıklarının hukuken tanınması için çabaladılar. Ancak Rusya'dan olumlu bir yanıt alamadılar¹⁶³.

1830 yılına kadar Karadağ'ın başında kalan I. Petar, Osmanlı ve Fransız kuvvetlerine karşı verdiği mücadelelerin yanında Karadağ'ın kalkınması için de çabaladı ve 50 yıllık iktidarı döneminde Karadağ'ı derinlemesine değiştirdi¹⁶⁴. Batılı seyyahlara göre o, mütevazî kral ideâlini gerçekleştirmişti. Gösterişli konak arabalarını kullanmadı ve sade bir ikametgâhda yaşadı¹⁶⁵. Karadağ'da ilk defa

¹⁵⁶ Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹⁵⁷ Darkot, **gös.yer.**

¹⁵⁸ Karatay, **gös.yer.** Moraça, bu dönemde Karadağ'ın orta kesiminde yer alan bir nahiye idi.

¹⁵⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁶⁰ Griffe, **a.g.e.**, s. 193.

¹⁶¹ Özdem, **a.g.t.**, s. 77.

¹⁶² Milich, **a.g.e.**, s. 148.

¹⁶³ Gölen, **gös.yer.**

¹⁶⁴ Castellan, **a.g.e.**, s. 315.

¹⁶⁵ Jezernik, **a.g.e.**, s. 130.

kanunları hazırladı¹⁶⁶. 1796 yılında askerlik kanununu yayınladı¹⁶⁷. Devlet idaresini laikleştirmeye çalıştı¹⁶⁸. 1798 yılında Çetine’de savunma konuları ve çeşitli sorunları görüşmek üzere kabile şefleri ile bir araya geldi. Hem idarî hem hukukî görevleri olan “kuluk” adlı merkezi bir mahkeme oluşturdu¹⁶⁹. 16 maddesi 1798 yılında, 17 maddesi 1803 yılında olmak üzere 33 maddelik Karadağ ve Brda Genel Kanunu (Zakonik Opšti Crnogorski i Brdski) çıkarıldı. Bu kanun ile mahkeme ve vergi işleri düzenlendi. İlk defa polis teşkilatı ve Perjanik adlı merkezi idarenin özel korumalığını yapan teşkilat kuruldu. Praviteljstvo adı verilen ve 50 kişiden oluşturulan bir meclis, bütün kabilelerin eşit bir şekilde temsil edilmesi prensibine dayandırıldı¹⁷⁰. Kabile şefleri birliği, yönetim ve savunma sorunlarının “zakonik” adlı ülkenin ilk yasaya dayanan ve hem vladika hem de adalet komisyonu görevini yerine getiren bir kuruluş tarafından eşgüdümüne alınmasını kabul etti. Kabilelerin vergi ödemesi ve kan davalarının sınırlandırılması için çalışmalar yapıldı¹⁷¹. Bu dönemde ülkeye aşı uygulaması ve patates zirâati de getirtildi¹⁷².

I. Petar, yaptığı tüm ıslahatlara rağmen taşrada merkezi bir hükümet otoritesi kuramadı. Kabilelerin hırsızlık, müsâdere ve birbirleriyle savaşları engellenemedi. Kabileler, vergilerini verme konusunda Bâb-ı Âli’yi Çetine’ye tercih ettiler¹⁷³. I. Petar, iktidarının son yıllarında kendi halkı ile uğraşmak zorunda kaldı¹⁷⁴. Kardeşi Tomo’nun oğlu olan ve sonradan Petar adını alacak olan Rade (Radivoje, Radi)’yi halefi olarak vasiyet ettikten sonra¹⁷⁵ 18 Ekim 1830 tarihinde kabilelere de birlik olmalarını vasiyet etti ve 81 yaşında hayata gözlerini yumdu¹⁷⁶.

Asıl adı Rade Tomov Petroviç olan II. Petar (Petro) Petroviç, amcası I. Petar’ın vasiyeti ile 19 Ekim 1830 tarihinde Karadağ vladikası ve piskoposu oldu¹⁷⁷. Henüz 17 yaşındayken ülkenin başına geçen II. Petar, rahip değildi ve resmi eğitim almamıştı. Geleneğe uyarak rahip oldu ve Petar adını bundan sonra

¹⁶⁶ Karatay, “*Karadağ’ın...*”, s. 461.

¹⁶⁷ Sedes, **gös.yer.**

¹⁶⁸ Suver, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁶⁹ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 274.

¹⁷⁰ Karatay, “*Karadağ’ın...*”, s. 461-462.

¹⁷¹ Castellan, **gös.yer.**

¹⁷² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **gös.yer.**; Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁷³ Jelavich, **gös.yer.**

¹⁷⁴ Karatay, “*Karadağ’ın...*”, s. 462.

¹⁷⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 82-83.

¹⁷⁶ Temizer, **a.g.t.**, s. 47.

¹⁷⁷ Gölen, **gös.yer.**

aldı. Diğer kullandığı ismi Njegoş'tu¹⁷⁸. Petersburg'da eğitim gördü¹⁷⁹. Dinî liderlikten ziyade dünyevî işleri yürütmeye yetenekli olan¹⁸⁰ ve Karadağ tarihinin en güçlü ve en bilge lideri olarak da tanınan II. Petar, aynı zamanda ülkesinin en iyi şairlerinden birisiydi¹⁸¹. “İnsanoğlunun Işığı” (1845), “Dağın Çelengi” (1847), “Küçük Stephan” (1851) gibi şiirsel eserleri, önemli eserleri arasında yer aldı¹⁸². Dağın Çelengi adlı eseri, Sırpçanın en ünlü şiiridir¹⁸³. Türk hakimiyetine karşı bağımsızlık mücadelesinin işlendiği¹⁸⁴ bu şiir, Karadağlıların duygusal dünyasını etkilemiş olan bir eserdir¹⁸⁵. II. Petar, Dağın Çelengi'nde Karadağ'da Müslümanlığın ve Türklüğün tamamen yok edilmesi gerektiğini dile getirdi¹⁸⁶. Karadağ tarihi ile özdeşleştirilen Sırp tarihi ile ilgili yazılar yazdı¹⁸⁷. Ortaya koyduğu eserleri sayesinde dünyada Sırp'ların Shakspeare'i olarak tanındı¹⁸⁸. Uzun boylu ve keskin nişancı olan¹⁸⁹ II. Petar, şair olmasına karşın sertliği ile de tanındı. Kendisi gibi düşünmeyen Senato üyelerini öldürecek kadar acımasız olan II. Petar, tarihteki en büyük Karadağ yöneticisi olarak kabul edilmektedir¹⁹⁰.

II. Petar, iktidara geldikten sonra ilk defa “Karadağlıların Hükümdarı” ünvanını aldı. Ancak bu bağımsızlık teşebbüsü, milletlerarası alanda kabul görmedi¹⁹¹. Dinî yetkilerini ve bağımsızlığını vurgulayan “Sahil Denizi ve İskenderiye Metropolit, Çetine Başpiskoposu, Peç'in Kutsal Tahtının Varisi, Karadağ Vladikası” ünvanını kullanan¹⁹² II. Petar, Osmanlı Devleti'nin 1830 yılında Osmanlı hakimiyetini tanınması karşılığında Sırbistan'a verilen imtiyazlar gibi

¹⁷⁸ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 275.

¹⁷⁹ Sedes, **gös.yer.**

¹⁸⁰ Darkot, **a.g.md.**, s. 226.

¹⁸¹ Christopher Deliso, **Culture and Customs of Serbia and Montenegro**, First Edition, Greenwood Press, London, 2009, s. 16; Roberts, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁸² Suver, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁸³ Robert D. Kaplan, **Balkan Ghosts, A Journey Through History**, First Edition, St. Martin's Press, Newyork, 1993, s. XV.

¹⁸⁴ Novak Kılıbarda, “*Similarities and Difference Between Njegoš's 'Mountain Wreath' and Gligor Prlićev's 'The Sirdar'* ”, **Literary And Cultural Connections Between Macedonia And Montenegro From The Ancient To The Present Day, Papers From A Conferences Held in Skopje, September 19th-20th, 1985**, Macedonian Academy Of Sciences And Arts, Skopje, 1987, s. 147.

¹⁸⁵ Milovan Djilas, **Montenegro**, (Translator. Kenneth Johnstone), First Edition, Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1962, s. 63.

¹⁸⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 18., Dip not: 90.

¹⁸⁷ Jelavich, **gös.yer.** Sırp millî kimliğinin oluşması konusundaki hizmetlerinden dolayı bugün kullanılmakta olan 20 Sırp dinarının üzerinde II. Petar'ın resmi basılıdır. Gölen, “ 1852-53... ”, s. 216., Dip not: 14.

¹⁸⁸ Griffe, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁸⁹ Jezernik, **gös.yer.**

¹⁹⁰ Karatay, **gös.yer.**

¹⁹¹ Moaçanın, **a.g.md.**, s. 385.

¹⁹² Zafer Gölen, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)**, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 73.

imtiyazlar verilmesi teklifini kabul etmedi¹⁹³ ve I. Petar'ın bağımsızlık faaliyetlerini devam ettirdi¹⁹⁴. Amcası gibi kendisinin de yetkileri çok sınırlandırılmıştı. Kendi kontrolünde bir ordu, milis gücü ya da bir polis teşkilatı yoktu. Sadece ailesinin ve kabilesinin sağladığı orduyu kullanabiliyordu. Bu sırada kenar bölgelerdeki kabileler kendisine itaat etmiyor ve muhaliflere katılıyordu. Bu kabilelerin Osmanlı topraklarına yağma akınlarını engellemek mümkün değildi ve bu akınlar bölgedeki iktisadî hayatın bir unsuru haline gelmişti. II. Petar, bu ortamda yönetimde kendi otoritesini güçlendirmeye yönelik olarak bazı tedbirler aldı. Piskoposluğun sahibi Petroviç ve valiliğin sahibi Radonjiç aileleri arasında güç mücadelesi vardı. Radonjiçlerin destekçileri Vali'nin gücünün Piskopos ile eşit olduğunu iddia ediyorlardı. Vuk Radonjiç kendi görevinin üstünlüğünü ve seküler konularda tam yetkili olduğunu kabul ettirmeye çalışıyordu¹⁹⁵. Daha önce I. Petar'a da muhalefet etmiş olan Radonjiçleri, Avusturya destekliyordu¹⁹⁶. Ancak kabileler, Petroviçleri destekledi ve Radonjiçler mücadeleyi kaybetti¹⁹⁷. Avusturya ile olan bağlantıları ispat edilen Radonjiçlerin lideri sürgüne gönderildi ve tüm mülkleri yakıldı¹⁹⁸. Valilik makamı, 1832'de kaldırıldı¹⁹⁹. Radonjiç ailesinin üyeleri öldürüldü ve sürüldü. Dinî ve dünyevî konularda Vladika tek yetkili haline geldi²⁰⁰. Petroviçlerin Radonjiçler karşısında elde ettiği bu başarı, Rusya'nın Avusturya'ya karşı elde ettiği bir başarıydı²⁰¹. II. Petar, bu gelişmelerin sonunda bütün idareyi kendi kontrolüne aldı. Ailesinin saygınlığını arttırmak için amcası I. Petar'ı aziz ilan etti²⁰² ve ülkedeki kabile şeflerinin yetkilerini sınırlandırdı²⁰³. Selefleri gibi Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetini zayıflatmaya yönelik bir politika izledi ve Osmanlı Devleti'nden ayrılma sevdasına düştü²⁰⁴.

¹⁹³ Özdem, **a.g.t.**, s. 94.

¹⁹⁴ Castellan, **a.g.e.**, s. 316.

¹⁹⁵ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 275.

¹⁹⁶ Karatay, **gös.yer.**

¹⁹⁷ Jelavich, **gös.yer.**

¹⁹⁸ Karatay, **gös.yer.**

¹⁹⁹ Temizer, **a.g.t.**, s. 25.

²⁰⁰ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 275-276.

²⁰¹ Karatay, **gös.yer.**

²⁰² Jelavich, **gös.yer.**

²⁰³ Darkot, **gös.yer.**

²⁰⁴ **Karadağ Mes'clesine Dair Fuâd Paşa İnşâsıyla fî 15 Rebî'ülevvel Sene 1269 Tarihinde Bi'l-cümle Sefâretlere İ'tâ' Olunan Takrîrin Sûretidir**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Demirbaş No: 239, Yaprak: 4.

II. Petar, Karadağ'da kendi otoritesini tesis etme ve Osmanlı hakimiyetinden kurtulma çalışmalarının yanında düzenli bir idarî sistem kurmak ve devlet kurumlarını oluşturmak için de çalıştı. Rus Hükümeti, 1831 yılında merkezi yönetimin daha güçlü yapılar kurmasına yardımcı olmak için İvan Vukotić ve Matija Vuçiçević isimli aslen Karadağlı olan 2 diplomatı Karadağ'a gönderdi. Onlara daha sonra II. Petar'ın sekreterliğini yapacak olan D. Milaković de eşlik etti²⁰⁵. II. Petar, Çar'ın gönderdiği danışmanlara karşı otoritesini korumak için birçok kez Petersburg'a gitmek zorunda kaldı. Rusların tavsiyesi ile 1831 yılında 12 üyeden oluşan bir senato kuruldu²⁰⁶. Senatodan sonra Gvardija teşkilatı oluşturuldu. Gvardija, Senatonun kararlarını uygulayan²⁰⁷, ücretli askerlerden oluşan ve bütün Karadağ üzerinde etkili bir icra organı haline getirilen silahlı güçtü²⁰⁸. Bu dönemde ilk defa Çetine'de hapisane açıldı²⁰⁹, birkaç adet barut imalathanesi kuruldu ve iki adet top satın alındı²¹⁰.

II. Petar döneminin ilk yıllarında idarî birimlerin kurulmasına yönelik ıslahatların yapılmasından sonra 1833 yılında bireysel hakları, mülkiyet haklarını, devlete karşı olan şahsi yükümlülükleri ve bazı suçların cezalarını düzenleyen 20 maddelik *Zakon Otacastva* adlı kanun çıkarıldı. Bu kanunun 20. maddesi ile vergi sistemi düzenlendi. Ancak kanun uygulanamadı ve 1798'de hazırlanan kanunun uygulanmasına devam edildi²¹¹. Bu dönemde Türklere vergi vermemek için savaşıyan kabileler, Vladika'ya da vergi vermek istemediler²¹².

²⁰⁵ Jelavich, *gös.yer.*

²⁰⁶ Castellan, *gös.yer.* Karatay, I. Petar döneminde kurulmuş olan Praviteljstvo isimli meclisin sonradan Praviteljstvujući Senat isimli yasayıcı meclise çevrildiğini ve en güçlü kabilelerin temsilcilerinden 12 ve 16 kişi seçilerek ilkel bir hükümet olarak kabul edilebilecek Vijećenin (kurul) oluşturulduğunu belirtmektedir. “*Osmanlı...*”, s. 366. Jelavich, önceki dönemlerde olduğu gibi reisler meclisinin bu dönemde de toplandığını ve 1833 yılında, 1798 yılında kurulan mahkemenin yerine Karadağ ve Brda İdari Senatosunun kurulduğunu, Senatonun merkezi yönetimin çıkarlarını temsil ettiğini ve merkezi yönetimden maaş alan 16 üyeden oluştuğunu, bu üyeliklere kabile reisleri ve önemli kişilerin atanarak muhtemel bir muhalefetin önlenmeye çalışıldığını belirtmektedir. *a.g.e.*, C.I, s. 276. Sedes, bu dönemde 150 kişiden oluşan Umumî Meclisin kurulduğu bilgisini vermektedir. *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 6.

²⁰⁷ Karatay, *gös.yer.*

²⁰⁸ Darkot, *gös.yer.* Jelavich'e göre bu dönemde polis ve yargı işlerini görmek üzere “muhafız” adlı bir organizasyon oluşturuldu ve sınırları korumak ve Senatonun kararlarını uygulamak amacıyla kabilelerin nüfuzlu adamlarından seçilen “kaptan” adlı komutanlar görevlendirildi. *gös.yer.*

²⁰⁹ Jezernik, *a.g.e.*, s. 133.

²¹⁰ Darkot, *gös.yer.*

²¹¹ Suver, *a.g.e.*, s. 84.

²¹² Karatay, “*Karadağ'ın...*”, s. 462.

II. Petar döneminde devlet hazinesi yoktu. II. Petar, devletin parasını kendi şahsi hazinesinde muhafaza ediyordu²¹³ ve kendisine bağlı hazine sorumlusu vardı. 1837 yılında hazine sorumlusu için kurallar oluşturdu. 1830'lu yılların sonunda Karadağ'ın yıllık geliri yaklaşık 60.000 florindi. Bu gelirin 40.000 florinini Rus yardımı, 20.000 florinini de vergiler ve manastır gelirleri oluşturuyordu. Aynı dönemde yıllık giderler ise 35.000 florin kadardı. Bu giderlerin 12.000 florinini Gvardija (Guardia) teşkilatının masrafları, 6.000 florinini Vladika'nın masrafları, 4.000 florinini Senatonun masrafları, 6.000 florinini binaların yapım ve tamir masrafları ve 4.000 florinini okulların masrafları oluşturuyordu. Bu dönemde Karadağ'a sadece Rusya malî yardımında bulunmadı. Sırbistan ile ilişkilerin gelişmeye başlamasından sonra Sırbistan Hükümeti, 1844 yılında Karadağ'a yıllık malî yardım yapmaya başladı²¹⁴.

II. Petar, idarî ve iktisadî alanda yaptığı ıslahatların yanında sadece papazların okuma-yazma bildiği ve eğitim kurumlarının olmadığı²¹⁵ ülkede, halkı cehalet ve eşkıyalıktan kurtarmayı da amaçladı. Kızlar arasında eğitimi yaygınlaştırmaya çalıştı²¹⁶. Rusya'dan aldığı paraların bir kısmı ile ilk defa 1834 yılında iki tane ilkokul açtı. 1835'te Venedik'ten matbaa makinesi getirtildi. Birçok genç, eğitim için Sırbistan'a gönderildi²¹⁷. Çetine'de kütüphane açıldı. II. Petar döneminde eğitim ve kültüre verilen önem, kendisinden sonraki Danilo ve Nikola dönemlerinde verilmedi²¹⁸. II. Petar'ın getirdiği kitaplar, kendisinden sonra unutulacak ve açtığı mektep ve basımhaneler kapanacaktır²¹⁹. Eğitim alanında ıslahatların yapıldığı bu dönemin bir diğer özelliği de ilk defa Karadağ'dan Amerika'ya göçlerin başladığı dönem olmasıdır²²⁰.

II. Petar döneminde medenileşme yolunda ıslahatlar yapılmasına karşın Karadağlıların vahşi adetleri varlığını sürdürdü. Sir Austen Layard, 1839 yılında Çetine'deki ikâmeti sırasında kafatası avcılığının sürdüğünü gördü. II. Petar, Sir

²¹³ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 277.

²¹⁴ Suver, **a.g.e.**, s. 84-86.

²¹⁵ Karatay, **gös.yer.**

²¹⁶ Deliso, **gös.yer.**

²¹⁷ Karatay, **gös.yer.** Castellan, II. Petar'ın 1833'de Çetine'de bir ilkokul açtığı bilgisini vermektedir. **a.g.e.**, s. 316. Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul de I. Petar döneminde ilk defa sıbyan mektebinin açıldığından bahsetmektedir. **a.g.e.**, varak: 4b.

²¹⁸ Tophâneli Kâmil Kapudan, **a.g.e.**, s. 6-7.

²¹⁹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 5a.

²²⁰ Karatay, "Karadağ'ın...", s. 467.

Austen'e Türk kafalarıyla dekore edilmiş bir kalede kabul yemeği verdi. 1796 yılında Karadağlılar tarafından öldürülen İşkodralı Mahmud Paşa'nın mumyalanmış kesik başı da Karadağlıların elindeydi²²¹.

II. Petar, Karadağlıları medenileştirmek için ıslahatlar yapmanın yanında Karadağlıları topyekün bir bağımsızlık savaşına girmek için de hazırlamaya çalıştı²²². Onun döneminde de dış politikada Rusya ile işbirliği yapıldı. Rus Çarı I. Nikolay, ilk defa Karadağ'da "Karadağlıların Hükümdarı" ünvanını alan Rus çarı oldu²²³. Osmanlı sınırları içinde yer alan Zeta Vadisi'ni ele geçirmeye çalışan II. Petar, bu konuda Rusya'dan destek isterken geçmişte Zeta ve Karadağ'ın Crnojeviç hanedanı tarafından idare edilen tek bir devlet olduğu, Petroviçlerin Crnojeviçlerin yasal varisi olduğu, Karadağ'ın Ortaçağ'daki Crnojeviç Devleti'nin devamı olduğu görüşlerini savundu. Crnojeviç Devleti'ne Crnojeviçlerin en ünlü üyesi olan Ivan'a nisbetle Ivanbegovina adı verilmişti. II. Petar'ın çabaları, Ivanbegovina'yı canlandırma çabaları olarak da kabul edildi²²⁴.

II. Petar'ın dış politikadaki ilk hedefi, 18. yüzyılda olduğu gibi Adriyatik Denizi ile bağlantı kurmaktır. Ancak Avusturya ve diğer Avrupa devletleri, Karadağ'ın sahilde bir limana sahip olmasının Rusya'nın Adriyatik'te bir üs kazanması anlamına geleceğini düşünüyor ve karşı çıkıyorlardı. Karadağ'ın Rusya ile yakınlaşması, Adriyatik Denizi'ne açılmasına engel teşkil ediyordu²²⁵. II. Petar, Avusturya toprakları sebebi ile deniz ile bağlantısı kesilen Karadağ'a İşkodra Gölü kıyısında toprak kazandırmak için 1832'de Zabljak'ı ele geçirdi²²⁶.

II. Petar'ın Adriyatik kıyıları dışında ilgilendiği diğer stratejik yerler, doğuda Spuz ve Podgorica ile kuzeybatıdaki Grahovo (Grahova) idi. 1831 ve 1832 yıllarındaki Podgorica'yı ele geçirme teşebbüsleri, başarısızlıkla sonuçlandı²²⁷. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzalayarak Osmanlı Devleti'ne ilişkin olan politikasını değiştiren Rusya, Karadağ'ı Osmanlı Devleti ile

²²¹ Jezernik, **a.g.e.**, s. 143-146.

²²² Gölen, "1862...", s. 506.

²²³ Özcan, **a.g.e.**, s. 17.

²²⁴ Suver, **a.g.e.**, s. 93.

²²⁵ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 276.

²²⁶ Castellan, **gös.yer.**

²²⁷ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 276-277.

savaşmaması konusunda uyardı²²⁸. Ancak iki taraf arasındaki çatışmalar, 1835 yılına kadar devam etti²²⁹.

II. Petar, 1833 yılında Rusya'ya ilk ziyaretini yaptı²³⁰. Petersburg'da 18 Ekim 1833'de Çar Nikola, bakanlar ve Kilise Meclisinin hazır bulunduğu bir tören ile metropolitliğe atandı. Böylece takdis merâsimi Rusya'da yapılan ilk Karadağlı kilise lideri olarak tarihe geçti²³¹ ve Karadağ'ın dinî açıdan İstanbul'daki Rum Patrikhanesine bağlı olmadığını göstermeye çalıştı. Karadağ'a para, destek sözleri ve çeşitli hediyeler alarak döndü. Bu ziyaretten aldığı güç ile yönetimdeki konumunu güçlendirdi²³². Ancak Rusya'nın geçmişte zaman zaman Karadağ'ı kendi çıkarları için kullanması, zaman zaman da Karadağ'ı desteklememesi yüzünden dış politika tamamen Rusya'ya emanet edilmedi ve bağımsız hareket edilmeye de çalışıldı²³³.

II. Petar'ın Rusya gibi iyi ilişkiler kurduğu yönetimlerden birisi de Sırbistan'dı. Sırp Knezi Miloş'un çabasıyla II. Petar'ın İşkodra Mutasarrıfı Buşatlı Mustafa Paşa ve Malisor Arnavutları ile arasındaki anlaşmazlık çözüldü. 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan Arnavut-Sırp ittifakına Karadağlılar da katıldı²³⁴.

II. Petar döneminde Karadağ'ın dış politikasını meşgul eden önemli sorunlardan birisi de Osmanlı yönetimi ile Hersek sınırında yaşanan anlaşmazlıktı. Başlangıçta Hersek-Karadağ sınırı, II. Petar ile Hersek Veziri Âli Paşa Rızvanbegoviç tarafından birlikte belirlenmişti ve sınırda 1836 yılına kadar fazla bir sıkıntı yaşanmamıştı. Bu ortamın oluşmasında, tarafların Âli Paşa Rızvanbegoviç ve II. Petar'a duydukları saygının da etkisi olmuştu²³⁵. Ancak 1836 yılında Grahovo yüzünden iki taraf arasında savaş çıktı. Osmanlı kuvvetleri, Karadağlıları Ağustos ayında Grahovo'da bozguna uğrattı²³⁶. Karadağ, bu

²²⁸ Özdem, a.g.t., s. 95.

²²⁹ Milich, a.g.e., s. 148.

²³⁰ Jelavich, a.g.e., C.I, s. 276.

²³¹ Suver, a.g.e., s. 83-84.

²³² Jelavich, gös.yer.

²³³ Karatay, "Karadağ'ın...", s. 461.

²³⁴ Yusuf Hamzaoğlu, **Balkan Türklüğü (Osmanlı Öncesi, Osmanlı Dönemi ve Osmanlı Sonrası Sırbistan Türklüğü)**, C. III, Logos-A Yayınevi, Üsküp, 2010, s. 396.

²³⁵ Griffe, a.g.e., s. 211.

²³⁶ Suver, a.g.e., s. 85.

bozgundan sonra Osmanlı yönetimi ile iyi geçinmeye çalıştı. Bu politikanın benimsenmesinde Rusların tavsiyeleri de etkili oldu²³⁷.

II. Petar, dış politikada Osmanlı Devleti ile sorunlar yaşadığı dönemde iç politikada da sıkıntılar yaşıyordu. Yaşadığı sıkıntıları anlatmak için 1837 yılında Rusya'ya gitti. Bu dönemde yaşanan kıtlığı aşmak için Rusya'nın verdiği desteğin ve hububatın arttırılmasını istedi. Ülkesine dönüşünde kendisine Rus Sefiri İakov Ozeretskovski eşlik etti²³⁸.

II. Petar, Rusya'dan döndükten sonra Karadağ sınırlarını Adriyatik Denizi'ne ulaştırmak için çabalamaya başladı ve Budva sınırındaki anlaşmazlık yüzünden Karadağlılar ile Avusturya kuvvetleri arasında 4 Ağustos 1838'de çatışma yaşandı. Araya Rusya'nın girmesi ile 8 Ağustos'ta Budva'da Avusturya ile Karadağ arasında ateşkes antlaşması yapıldı. Antlaşmayı, Avusturya adına Gabriel İvaciç, Karadağ adına Senato Başkan Yardımcısı George Petroviç imzaladı. Antlaşma ile Karadağ askerleri işgal ettikleri Pastroviç Dağı'nı tahliye ettiler²³⁹. Karadağ yönetimi, bu dönemde Avusturya'nın baskısı sonucunda bazı topraklarını Avusturya'ya sattı. Karşılığında da Avusturya, Karadağ'ı bağımsız bir ülke olarak tanıdı ve sınırları düzeltmeyi kabul etti. Karadağ ile Avusturya arasındaki sınır sorunu, 1841 yılında çözüldü ve Karadağ'ın bağımsızlığını ilk defa resmen tanıyan Avrupa devleti Avusturya oldu²⁴⁰.

II. Petar'ın 1838 yılında çatışmaya girdiği tek devlet Avusturya değildi. II. Petar, yeni topraklar elde etmek ve Osmanlı Devleti'nden intikam almak için Podgorica ve Spuz'a da saldırdı. Ayrıca Bosna'ya gönderdiği adamlar, Osmanlı cizyedârını öldürdüler ve hayvanları çaldılar. Bu olaya tepki gösteren Grahovolıları kışkırtan II. Petar, hırsızlık olayının isyana dönüşmesini sağladı. Hersek Sancakbeyi, isyanı bastırdı²⁴¹. İsyanın bastırılmasından sonra Osmanlı yönetimi ile Karadağ arasında yapılan antlaşma ile Hersek-Dalmaçya sınırı yakınındaki

²³⁷ Karatay, **gös.yer.**

²³⁸ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 277.

²³⁹ Özdem, **a.g.t.**, s. 96.

²⁴⁰ Suver, **a.g.e.**, s. 85-87.

²⁴¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 18-19.

Grahovo arazisi, tarafsız bölge haline getirildi ve buraya Bosna Valisi ve Karadağ Vladikası'nın onaylayacağı bir voyvodanın atanmasına karar verildi²⁴².

Grahovo arazisi konusunda Osmanlı yönetimi ile II. Petar'ın anlaşmasından doğan barış dönemi uzun sürmedi. Komşu Osmanlı vilayetlerindeki Hristiyanlardan destek gören Karadağlılar, taşkınlık yapıyorlardı. Hersek Valisi Âli Paşa Rızvanbegoviç, asilere Hersek eyaletinde bulunan Boşnak gazileri toplayarak müdahale etti. Karadağlılar ile birlikte hareket ederek civarlarındaki halkı taciz eden Grahovluları cezalandırdı²⁴³. Yaşanan gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında 1839 yılında savaş çıktı²⁴⁴. Hersek Valisi Âli Paşa Rızvanbegoviç tarafından Taşlıca Kazası Müsellimliğine tayin edilen Gaçko (Gačka) kazası eşrafından Çengiç İsmail Ağa, Piva ve Drobnjak yolu ile Taşlıca'ya giderken Drobnjak nahiyesinde Pizre'ye ulaştığı sırada burada asilerin saldırısına uğrayarak öldürüldü. Asiler, adetleri gereği Çengiç İsmail Ağa'nın başını keserek Çetine'deki II. Petar'a ulaştırdılar. Saldırıda, Çengiç İsmail Ağa'nın adamlarının çoğu ve Taşlıca Kadısı da öldürüldü. Hersek Valisi Âli Paşa Rızvanbegoviç, yaşananları öğrenince Kolaşin, Taşlıca, Prijepolje (Prepol), Foça, Çayniçe, Gaçko, Nikşik ve Trebin gazilerini, Drobnjak ve nahiyelerindeki asiler üzerine göndererek asileri cezalandırdı²⁴⁵.

Karadağlılar, 1839 yılında çıkan savaşta Grahovo Ovası'nı ele geçirdiler. Buna karşın Grahovo Ovası'ndaki Arnavutların, İşkodra Valisi'nin tarafına geçmeğe meyilli olmaları sebebi ile İşkodra Gölü'ndeki bir ada ve Zabljak şehri tekrar Osmanlı yönetimine geçti²⁴⁶. Karadağlılar, 1840 yılında da Osmanlı hakimiyetinde olan Podgorica ve Spuz'a saldırdılar. Bu gelişme üzerine Osmanlı kuvvetleri tekrar Karadağ'a girdiler²⁴⁷.

Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki sınır anlaşmazlıklarının bir türlü sonunun gelmemesi üzerine bu sorunu çözmek için II. Petar ile Hersek Valisi Âli Paşa Rızvanbegoviç, 1841 yılında müzakerelere başlama konusunda anlaştılar.

²⁴² Darkot, *a.g.md.*, s. 226.

²⁴³ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, *a.g.e.*, varak: 8b.

²⁴⁴ Âli Fitrî, *a.g.e.*, s. 21.

²⁴⁵ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, *a.g.e.*, varak: 9a.

²⁴⁶ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çeviren. Nilüfer Epçeli), (Yayına hazırlayan. Erhan Afyoncu), C. V, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 426.

²⁴⁷ Darkot, *gös.yer.*

Müzakerelere Dubrovnik'teki Rus Konsolosu Heremija Gagiç ve Bâb-ı Âli'nin temsilcisi Selim Bey de katıldı. Görüşmeler sonunda taraflar arasında barış yapılması konusunda bir anlaşma yapıldı ancak sınır sorunları çözülemedi²⁴⁸. Nitekim 1842 yılında iki taraf arasında tekrar bir muharebe yaşandı²⁴⁹ ve Âli Paşa Rızvanbegoviç ile II. Petar, 24 Eylül 1842'de bu defa iki Avusturya temsilcisinin önünde barış antlaşması imzaladılar. Antlaşma ile sınırların mevcut durumunun korunmasına ve Grahovo'nun durumunun Osmanlı, Rus ve Avusturyalı temsilcilerden oluşturulacak bir komisyon tarafından belirlenmesine karar verildi. 1843 yılında da sınırdan geçişlerin sıkı kontrole tabi tutulması konusunda anlaşma sağlandı²⁵⁰.

Osmanlı Devleti, 1843 yılında Karadağ ile anlaşma yapmanın yanında İşkodra Gölü'ndeki Vranjina ve Lessandria adalarına yerleşti²⁵¹. Bu adaların Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi ile Karadağlılar, İşkodra Gölü'nde balık avlama imkanından mahrum kaldılar²⁵². İki taraf arasındaki barış dönemi uzun sürmedi. 1844, 1847 ve 1849 tarihlerinde Zeta, Grahovo ve Virpazar civarlarında savaşlar yapıldı²⁵³. 1848 ve 1850 yıllarında Spuz'a yönelik gerçekleştirilen Karadağ saldırıları, Osmanlı kuvvetleri tarafından püskürtüldü²⁵⁴. Osmanlı Devleti, bu sürecin sonunda Vranjina ve Lessandria adaları ile Grahovo'ya tamamen hakim oldu²⁵⁵. Sir Gardner Wilkinson, bu çatışma döneminde bölgeyi ziyaret etti ve Mostar Valisi Âli Paşa Rızvanbegoviç'i barış için ikna etmeye çalıştı. Ancak Osmanlı Valisi, bunu istediğini ama bu zamana kadar yapılan tüm çabaların sonuçsuz kaldığını, artık Karadağ ile yapılacak bir uzlaşmaya güvenlerinin kalmadığını belirtti²⁵⁶.

Âli Fitrî'ye göre; bu dönemde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa, Karadağlıları itaat altına almak için Karadağ Vladikası'na, İşkodra Gölü sahilinde bir miktar

²⁴⁸ Suver, **a.g.e.**, s. 85.

²⁴⁹ Âli Fitrî, **gös.yer.**

²⁵⁰ Özdem, **a.g.t.**, s. 97.

²⁵¹ Darkot, **gös.yer.**

²⁵² Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 7.

²⁵³ Âli Fitrî, **gös.yer.**

²⁵⁴ Özdem, **a.g.t.**, s. 100.

²⁵⁵ Âli Fitrî, **gös.yer.**

²⁵⁶ Jezernik, **a.g.e.**, s. 151-152. Hamzaoğlu, Âli Paşa'nın Bosna'nın özerkliğini kazanması için Osmanlı Devleti ile mücadele ettiğini ve Türklere karşı Vladika II. Petar ile ittifak yaptığını belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 395.

araziyi vererek Karadağ sınırını genişletmek karşılığında Karadağ'ın da Sırbistan gibi Osmanlı Devleti'ne yarı bağlı bir müttefik olmayı kabul etmesini teklif etti. Böylece Karadağ'ın eskiden beri İşkodra civarında toprak elde etme isteği de gerçekleşmiş olacaktı. Ancak Karadağ Vladikası, bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Osmanlı ordusu, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın emri ile Karadağ'a girdi. Bundan sonra hemen her yıl Karadağlılar ile Osmanlı kuvvetleri arasında önemli çatışmalar yaşandı²⁵⁷.

II. Petar, Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşların yanında sürekli olarak kabile isyanları ile de uğraştı. 1846-1847 yılında İşkodra Paşası ile işbirliği yapan asilerin çıkarttığı isyanı, güçlükle bastırabildi²⁵⁸. Sırbistan Hükümetinin arabuluculuğu ile II. Petar ile Mirdit Arnavutlarının arasındaki sorunlar çözüldü ve II. Petar ile Mirdit Arnavutlarının lideri Bib Dod arasında barış muahedesi imzalandı²⁵⁹.

II. Petar, Slavcılık düşüncesinden etkilenmiş bir liderdi. Bunun delillerinden birisi, Karadağ piskoposu sıfatı ile Üsküp Veziri Osman Paşa Skopijak'ın kendisine yazdığı 17 Şubat 1846 tarihli mektuba cevaben yazdığı mektupta, Osman Paşa Skopijak'ın kendisine yönelik kötü niyetli olduğu ve sürekli bir şeyler talep ettiği yönündeki eleştirilerini reddederek Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a geldiği günden itibaren Osmanlı'nın yanında olma ya da karşısında olma tercihini Karadağlılar, Sırp ve Bosnalılar açısından sorgulaması ve bu üç topluluğun aynı kökten geldiğini vurgulamasıdır²⁶⁰. II. Petar, 1849 yılında çıkan Macar İsyanı sırasında da Rus, Sırp ve Hırvat gibi Slav yönetimleri ile yakınlaştı. Karadağlılar, Voyvodina Sırpalarının Macarlara karşı başlattığı isyana yardım gönderdiler²⁶¹. Avusturya yönetimi, II. Petar'ın Slavcılığa dayalı dış politikasından rahatsız oldu ve II. Petar'ın faaliyetlerini yakından takip etmeye çalıştı²⁶².

Avusturya'ya karşı 1849 yılında çıkan Macar İsyanı'nı yakından takip eden Karadağ yönetimi, aynı yıl Bosna'da Tanzimat reformlarına karşı çıkan isyandan

²⁵⁷ Âli Fitrî, **gös.yer.**

²⁵⁸ Jelavich, **gös.yer.**

²⁵⁹ Hamzaoglu, **a.g.e.**, s. 396.

²⁶⁰ Mektup için bkz. Griffe, **a.g.e.**, s. 165-168.

²⁶¹ Karatay, **gös.yer.**

²⁶² Roberts, **a.g.e.**, s. 210-211.

da etkilendi²⁶³. Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa, 1850 yılında isyanları bastırmak ve Tanzimat Fermanı'nın hükümlerini uygulamak için Bosna'da görevlendirildi ve emrine 30.000 kişilik bir ordu verildi²⁶⁴. Ömer Lütfi Paşa, isyana müdahale ederek Bosna ayanlarının siyasî nüfuzlarına son verdi ve reformları uygulamaya başladı²⁶⁵. Bu durum, Bosna'daki sosyal dengeleri bozdu. Bölgede Karadağlıların yayılmacı faaliyetlerinin önünde engel teşkil eden Müslümanların otoritesi zayıfladı. Ayrıca askerî harekât esnasında askerler ile isyancılar arasında kalan Karadağ sınırına yakın kasabalardaki insanlar, Karadağ'a sığındılar ve Karadağ-Bosna sınırında karışıklıklar yaşanmaya başladı²⁶⁶.

Bosna'ya geldikten sonra reformlara direnen yerel güçleri ve isyancıları bastıran Ömer Lütfi Paşa'nın amaçlarından birisi de Karadağ'a girmekti²⁶⁷. Bunun için Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya 4 Şubat 1851 tarihinde bir yazı gönderdi ve şu konulardan bahsetti:

— Bosna eyaleti ve Hersek sancağında ıslahatlar yapılırken Karadağ Sorunu'nun çözülmesi için de adım atılması uygun olacağı için Hersek'ten Karadağ'a geçmeye karar verdiğine dair Seraskerliğe arzısını takdim ettiği ve gizlice hazırlıklara başladı

— Karadağ'da ıslahatların yapılarak bir daha ihtilâl yaşanmayacak bir ortamın sağlanmasının şart olduğu

— Karadağ'daki asi idarenin etkinlik sahasının giderek genişlediği ve Karadağ yönetiminin ülkesini kayıt altına almadığı

— Karadağ ile Sırp sınırının arasının 4-5 saatlik bir mesafe olduğu ve iki tarafın birlikte hareket ederek sınırı birleştirmeleri halinde Bosna kıtasını ayırabilecekleri

²⁶³ Gölen, “1852-53...”, s. 222.

²⁶⁴ İ. Halil Sedes, **1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları, 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasî Olaylar**, Başlangıç I. Kısım, İkinci Bası, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1946, s. 50; Bosna isyanları için bkz. **Tebsiratü'l-eşkiyâ**, Basîret Matbaası, İstanbul, 1289, s. 3-4.

²⁶⁵ Necdet Hayta, “*Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İlhakı (5 Ekim 1908)*”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 18, Sayı 3, 1998, s. 21.

²⁶⁶ Gölen, **gös.yer.**

²⁶⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12**, (Yayınlayan. Cavid Baysun), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s. 14.

— Karadağ'ın Hersek sancağına bitişik yerlerinden olan Hersek sancağına bağlı Nikşik nahiyesinin Hersek tarafında kalan kısmının Müslüman olması ve Karadağ'ın Bosna eyaletine bitişik olan yerleri ile Üsküp eyaletine ve İşkodra sancağına bitişik bulunan yerlerinin dahi Osmanlı sınırları tarafında olan kısmının Müslüman olması sebebi ile yapılacak ıslahatlar sırasında Karadağ'ın tam ortasında 1.000 hane kadar nüfusun iskan edilebileceği ve zirâate elverişli Bijelo Pavloviç Ovası'na Bosnalılardan ve Arnavutlardan göç suretiyle münasip miktarda Müslüman nakil olunabileceği

— İşkodra ve Hersek sancakları ile Üsküp ve Bosna eyaletlerinden bazı yerler ayrılarak Karadağ eyaleti adıyla yeni bir eyalet oluşturulabileceği ve bu eyaletin de Bosna eyaleti gibi uygun kaymakamlıklara ayrılarak eyalet valilerininin ikametgâh yeri olarak Krşeva'nın seçilebileceği

— Krşeva'ya bir kışla inşa edilerek asker yerleştirildiği takdirde yaşanması muhtemel sıkıntıların bertaraf edilebileceği ve Karadağ ile Kefelik'te bulunan malisyalar tarafından da kontrolün sağlanabileceği.

Ömer Lütfi Paşa, Sadârete bu görüşleri bildiren yazıyı göndermesine rağmen Karadağ'a girme planını erteledi. 1851 yılının Nisan ayı ortalarında bir harekât düzenlemeyi tekrar planladı ve bu harekâtın hazırlıklarına başlanması için Bâb-ı Âli'den izin istedi²⁶⁸. Ancak söz konusu harekât planından Viyana'nın haberdar olması üzerine böyle bir planın olmadığı açıklandı. Ömer Lütfi Paşa, Bâb-ı Âli'ye gönderdiği başka bir yazıda; Karadağ planının gizli tutulması gerektiğini, Hersekli Âli Rızvanbegoviç Paşa'nın Karadağ Vladikası ile arasının çok iyi olduğunun Bosna İhtilâli ortaya çıkarken anlaşıldığını, Bosna'da ihtilâl çıkması ve Bosna ile Hersek'te reformların yapılmaması için Karadağ Vladikası'ndan yardım istemek amacıyla Karadağ planını Karadağ Vladikası'na Hersekli Âli Rızvanbegoviç Paşa'nın açıkladığını ve Vladika'nın da bu bilgiyi Kotor'da bulunan Avusturya görevlisine ilettiğini, Rusya'nın da plandan haberdar olduğunu ve Hersekli Âli Rızvanbegoviç Paşa'nın hain olduğunu ifade etti²⁶⁹.

²⁶⁸ BOA, İ.DH. 233/14044/2,3,4 1267.R.02 (04.02.1851).

²⁶⁹ BOA, İ.DH. 233/14044/5 1267.R.21 (23.02.1851).

Karadağ, tam bağımsız olmadığı için “imtiyaz hattı” olarak da adlandırılan²⁷⁰ Karadağ sınırındaki meseleleri hallettikten sonra Karadağ’a girerek burayı kontrol altına almayı arzulayan Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa’nın Karadağ’a askerî harekât düzenlenmesi ve bunun için gereken hazırlıklara ilişkin görüşleri, 28 Nisan 1851 tarihinde İstanbul’da Meclis-i Mahsûsda görüşüldü. Ömer Lütfi Paşa, Karadağ’ın idaresinin Vladika’dan alınarak diğer Osmanlı vilayetleri gibi idare edilmesi gerektiğini savunmuş ve bu meseleyi, 2 ay içinde çözeceğini iddia etmişti. Harekâtın dış politikada yol açacağı tepki de Bâb-ı Âli’nin gündemine geldi. Avrupa devletlerine, Karadağ harekâtı için geçerli bir mazeretin belirtilmesi gerekecekti. Rusya, eskiden beri Karadağ’a müdahale etmekteydi ve Karadağ’da yerleşmiş olan halk, Rum mezhebinden olduğu halde din işleri için Patrikhaneye müracaat etmeyerek bu konuda da Rusya’nın dinî yönetimine bağlıydı ve Rusya, bu durumun bozulması karşısında savaş açmasa bile memnun da olmayacaktı. Bâb-ı Âli’de bu işe Avrupa devletlerine bildirilecek tatminkâr bir mazeret bulunarak girişilmesi ve başarısızlık halinde sorumluluğun büyük kısmının kendisine ait olacağının Ömer Lütfi Paşa’ya bildirilmesi görüşü benimsendi²⁷¹.

Karadağlılar, Ömer Lütfi Paşa’nın Karadağ’a harekât planladığı Nisan ayında eskiden beri devam eden komşu Osmanlı bölgelerine yönelik saldırılarını daha da arttırmışlardı. 25 Mayıs 1851’de Bar kazasına bağlı Spiçi (İspiç) köyü, Karadağlı asilerin saldırısına uğradı. Ayrıca Hersek nahiyelerinden halkı Karadağlılar ile aynı mezhep ve milliyetten olan ve Karadağ’a katılmak için sürekli isyan etmelerinden dolayı “nevâhî asîye” olarak adlandırılan nahiyelerde taşkınlıklar yaşanmaya başladı. Crnica kazasındaki köylüler, Müslümanlara saldırıp, vergilerini II. Petar’a ödediler. II. Petar da onları isyana teşvik etmeye devam etti²⁷². Karadağ’a bağlı Uskok halkı da sınırı geçerek fakir halka zarar vermekteydi²⁷³. Bununla birlikte Hersek eyaletinin Karadağ sınırına yakın

²⁷⁰ Özcan, *a.g.e.*, s. 248-249.

²⁷¹ BOA, İ.DH. 233/14044/7 1267.N.1 (30.06.1851).

²⁷² Nevâhî-i âsîyye; Jupa, Şuma, Benan Grahovo, Piva ve Drobnjak (Derbenak) nahiyelerinden oluşmaktadır. Gölen, *a.g.m.*, s. 217-220. Ahmed Cevdet Paşa’ya göre Bosna ve Hersek’te önceden seferlere Müslümanlar ile birlikte Gayr-i Müslimler de katılırdı. Hersek Mutasarrıfı Âli Paşa, askerî harekâtlara dağ nahiyeleri Hristiyanlarını da dahil ederdi. Ancak Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa, Bosna ve Hersek beylerine üstünlük sağladıktan sonra bütün Hristiyanların silahlarını toplamaya kalktı. Bunun üzerine dağ nahiyeleri halkı isyan etti. Bu nahiyeler “Nevâhî-i âsîye” olarak adlandırıldılar. Bu nahiyelerin isyanlarına mezhepdâşları olan Karadağlılar daima yardım ettiler. **Ma’rûzât**, (Hazırlayan. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 69-70.

²⁷³ BOA, İ.DH. 237/14343/3 1267.Ş.23 (23.06.1851).

mahallerinde bulunan ve Karadağ'a yakınlık duyan halkın bir kısmı, 1851 yılında Osmanlı yönetimine karşı tutunduğu muhalif tavrı terketmişti²⁷⁴.

Ömer Lütfi Paşa'nın Karadağ Sorunu'na ilişkin olarak Bâb-ı Âli ile olan yazışmaları, Haziran ayında da devam etti. Ömer Lütfi Paşa, Bâb-ı Âli'ye gönderdiği 29 Haziran 1851 tarihli yazısında, Bâb-ı Âli'yi Balkanlar'daki Panslavizm tehdidine karşı uyardı ve şu bilgileri verdi:

— Panslavizm eteryası; Bosna, Sırbistan, Bulgaristan ve Rumeli'nin civar mahallerinde yerleşmeye başlamıştır

— Panslavistler, Sırbistan ve Karadağ'ı birleştirmek suretiyle Bulgaristan ve Bosna'yı da Panslavizm eteryası dairesine dahil etmeyi amaçlamaktadırlar

— Panslavizm eteryasına müsâmaha gösterilirse ileride devlete sıkıntı yaşatacaktır

— Panslavizm eteryası tehdidinin bertaraf edilmesi için Karadağ'da ıslahat yapılıp, idaresinin tamamen değiştirilmesi gerekmektedir

— Karadağ'a girilirse Bosna'da bir ihtilâl çıkarılma ihtimâli bulunmaktadır ancak Bosna'da Müslüman nüfus olduğu için bu ihtilâl teşebbüsü etkili olamaz.

Ömer Lütfi Paşa aynı yazıda, Karadağ'a düzenleyeceği harekâtta kumandanların ve Bosna, İşkodra ve Prezrin valilerinin emirlerine kusursuz bir şekilde uymaları halinde Karadağ Sorunu'nu üç ay içinde çözeceğini belirtti²⁷⁵.

Bâb-ı Âli'de Karadağ'a harekât düzenlenmesinin tartışıldığı günlerde Avusturya'da isyan çıkarttıktan sonra Osmanlı topraklarına sığınan Macarları kabul ettiği için Osmanlı Devleti'nden intikam almak isteyen Avusturya Hükümeti, Karadağlı asilere lojistik destek sağlıyor ve silah temin ediyordu²⁷⁶. II. Petar, 1851 yılında şahsi işleri için Avusturya'ya gittiği bir sırada kendisine vekalet eden

²⁷⁴ BOA, İ.DH. 235/14216/2 1267.Ş.19 (19.06.1851).

²⁷⁵ BOA, İ.DH. 237/14343/4,5 1267.Ş.29 (29.06.1851).

²⁷⁶ Gölen, "1852-53...", s. 226.

kardeşi Birun, Bosnalılar ile saldırmazlık anlaşması yaptı. Ancak II. Petar, Karadağ'a dönünce bu anlaşmayı bozdu ve sınır çatışmaları tekrar başladı. Karadağlılar, 8 Eylül'de Tokmil ve Zupçe köylerine, 18 Eylül'de Sistan köyüne, 26 Eylül'de tekrar Tokmil ve Zupçe köylerine saldırdılar²⁷⁷.

İktidarının son yıllarında Osmanlı Devleti ile sınır çatışmalarının yanında Brda ayaklanmaları ile de uğraşan²⁷⁸ II. Petar, 1834 yılından sonra sürekli olarak sağlık problemleri ile uğraşmaya başlamıştı. 1840'lı yılların sonuna doğru tüberküloz hastalığı ilerledi ve 1850 yılında iyice kötüleşti. Tedavi olmak için 1850 yılının Nisan ayında Kotor'a ve Venedik'e gitti. Kasım ayında da Viyana'ya gitti. Ancak olumlu bir netice elde edemedi. 1850 yılının sonuna doğru vasiyetnâmesini yazdı ve yeğeni II. Danilo (Danilo Stankov)'nun yerine geçmesini istedi. Senato başkanı olan kardeşi Pero Tomov'un da Danilo'ya yardımcı olmasını vasiyet etti. 1850-1851 kışını İtalya'da geçirdikten sonra 1851 yılının Mayıs ayında tedavi için tekrar Viyana'ya gitti ve Ağustos ayında Karadağ'a döndükten sonra 31 Ekim 1851 tarihinde tüberküloz hastalığı sebebi ile öldü²⁷⁹.

²⁷⁷ Zafer Gölen, **Tanzîmât Döneminde Bosna Hersek –Siyasî, İdarî, Sosyal ve Ekonomik Durum-**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 105. Gölen, II. Petar'ın 1851 yılında Petersburg seyahati dönüşünde nevâhî-i âsiye halkını Karadağ'a katılmaya davet ettiğini ve II. Petar'ın bu girişiminden sonra Karadağ'a katılıp katılmama konusunda dolayı Gaçko ve bazı yerlerde çatışmalar yaşandığını belirtmektedir. “ 1852-53... ”, s. 216-217.

²⁷⁸ Castellan, **a.g.e.**, s. 316.

²⁷⁹ Suver, **a.g.e.**, s. 88-89. Gölen, II. Petar'ın 1851 yılında tüberküloz tedavisi için 6 ay Petersburg'da kaldığı bilgisini vermektedir. “ 1852-53... ”, s. 216.

2. BÖLÜM

II. DANILO DÖNEMİ (1852-1860) VE PRENSLİK YÖNETİMİNİN KURULMASI

2.1. II. DANILO'NUN PRENSLİK YÖNETİMİNİ KURMASI VE BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNE BAŞLAMASI

2.1.1. II. Danilo'nun İktidar Mücadelesine Girmesi ve Prenslik Yönetimini Kurması

II. Petar, vasiyetinde kendi yerine II. Danilo'yu veliaht olarak ilan etmesine rağmen II. Petar öldükten sonra Çetine'de iktidar mücadelesi başladı. II. Petar öldüğünde II. Danilo Viyana idi¹. Asıl adı Zeko olan ve vladika olmak emeliyle adını Danilo'ya çeviren² II. Danilo'nun iktidar mücadelesinde rakibi, II. Petar'ın vasiyetinde II. Danilo'ya yardımcı olmasını istediği kardeşi Pero Tomov olacaktı. Pero Tomov, Senato başkanıydı ve Karadağ'daki en zengin ve en etkili kişiydi. Pero Tomov'un iktidarı, yeğeni acemi Danilo'ya bırakmaya niyeti yoktu³. Seçkinler Pero Tomov'u, halk ise II. Danilo'yu destekliyordu⁴. Pero Tomov, 1851 yılının Kasım ayında kendisini prens, II. Danilo'yu da dinî lider olarak seçmesi konusunda Senatoyu ikna etti. Böylece II. Petar'ın vasiyetinde belirtilen pispoposluk ünvanı, II. Danilo'ya verilmiş olacaktı. Ancak prens ünvanının getirilmesi ile piskopos sıfatının devlet yönetimindeki konumu geri plana itilmiş olacaktı. Dubrovnik'teki Rus Konsolosu, Pero Tomov'un iktidara gelmek için hazırladığı bu planı, II. Petar'ın vasiyetinin özünü değiştirmek olarak değerlendirdi ve tepki gösterdi. Bu gelişmelere o sırada Viyana'da bulunan II. Danilo da tepki gösterdi⁵. Karadağ'da bu gelişmeler yaşanırken İşkodra Mutasarrıfı Osman Paşa, Karadağ Vladikası'nın

¹ BOA, İ.DH. 246/14993/6 1268.S.23 (18.12.1851).

² BOA, İ.HR. 89/4370/3,6 1268.B.05 (25.04.1852).

³ Suver, a.g.e., s. 89. Ömer Lütfi Paşa, Karadağ'da iktidar mücadelesinin başladığı sırada İstanbul Hükümetine, yönetimin vekaleten bırakıldığı II. Petar'ın kardeşi Petro'nun bir çocuğunun olması üzerine Karadağlılar arasında Petro'nun vladikalık iddiasında bulunabileceği şüphesi ve endişesinin ortaya çıktığına dair bir bilgi göndermiştir. BOA, İ.DH. 246/14993/6 1268.S.23 (18.12.1851). Ömer Lütfi Paşa'nın yazısı için bkz. EK-4.

⁴ Karatay, “*Karadağ'ın...*”, s. 463.

⁵ Suver, gös.yer.

iki defa Spuz kasabasına saldırdığını ancak netice elde edemeyerek geri çekildiğini Bâb-ı Âlî'ye bildirdi⁶.

Dünyevî yetkilerinin elinden alındığını öğrenen II. Danilo, Karadağ'a hareket etti. II. Danilo'nun dünyevî yetkilerini bırakmaya niyeti yoktu. Aralık ayında Çetine'ye ulaştı ve prensliği ilan edilmiş olan Pero Tomov ile mücadeleye girişti. II. Danilo, gerekirse silahlı mücadeleye girişeceğini açıkladı. Uzun süre devam eden tartışmalardan sonra II. Danilo ile kavgayı göze alamayan Pero Tomov, yönetimi II. Danilo'ya bıraktı. Bu kararın alınmasında Rusya'nın baskısının da etkisi oldu. Millî Meclis (Şefler Meclisi), II. Danilo'nun başkanlığını onayladı ve 26 yaşındaki⁷ II. Danilo, 13 Ocak 1852'de vladika olarak Karadağ'ın başına geçti⁸.

II. Danilo'nun başa geçmesi ile Karadağ'da yeni bir dönem başladı. Paris, Venedik⁹ ve Rusya'da eğitim gören¹⁰ II. Danilo, amcası gibi dinî eğitim almamıştı ve piskopos olmak istemiyor, evlenmek istiyordu¹¹. Amacı, Karadağ'da uzun zaman önce varlık nedenini yitiren teokratik yönetim şeklini yani vladikalık sistemini kaldırmak ve prenslik yönetimi kurmaktır. Böylece hem kilisenin hem de devletin başkanı olmak yerine sadece devletin başında laik bir yönetici olarak yer alacaktı. Bu kararı almasında Pero Tomov'un prenslik ile piskoposluğu birbirinden ayırma politikasından etkilenmiş olması ihtimâli de bulunmaktadır. II. Danilo, 1852 yılının Ocak ayında görünüşte piskoposluğunu onaylatmak için ancak aslında prensliğini Çar'a kabul ettirmek için Petersburg'a hareket etti. Yolda Viyana'ya uğradı. Bu sırada Senato da Karadağ'da miras yoluyla sürecek olan bir prenslik yönetiminin kurulması için yasa çalışmalarına başladı¹². II. Danilo'nun seküler bir yönetim kurmasına karşı olan Petersburg'daki Ortodoks hiyerarşisi, onunla uzlaşma konusunda ısrarlıydı. Eski vladikalardan Vasilije'nin gömülü olduğu Alexander Nevski Kilisesi'nde II. Danilo'nun kutsanması için hazırlıklar dahi yapıldı. Ancak Karadağ'da kuracağı yeni yönetim konusunda kesin kararını vermiş olan II. Danilo, dinî merâsime katılarak papaz kıyafeti giymek istemedi ve kilise ile

⁶ BOA, A.AMD. 33/49 1268.M.22 (17.11.1851); BOA, İ.DH. 246/15021/1 1268.S.04 (29.11.1851).

⁷ Suver, gös.yer.

⁸ Özcan, a.g.e., s. 21.

⁹ Jorga, a.g.e., s. 426.

¹⁰ Pasco Wassa, *Esquisse Historique sur le Montenegro D'après les Traditions de l'Albanie*, Imprimerie du Courrier d'Orient, Constantinople, 1872, s. 71.

¹¹ Jelavich, a.g.e., s.151-152.

¹² Suver, a.g.e., s. 90-91.

işbirliğine yanaşmadı¹³. Çar Nikola, II. Danilo Petersburg'a ulaştıktan sonra Karadağlıların kendi yönetim şekillerini seçme haklarının olduğunu ifade ederek bir önerge ile II. Danilo'nun prensliğini tanıdı¹⁴ ve II. Danilo, Petersburg'da prens ünvanını aldı¹⁵. Çar Nikola, II. Danilo ile görüşmesinde, Karadağ'ın komşu bölgeler ile iyi geçinmesi gerektiğini belirtti ve II. Danilo'ya bir nişân verdi¹⁶. Karadağ Senatosu da II. Danilo'nun projelerini kabul etti ve 21 Mart 1852'de Karadağ'da prenslik yönetimine geçilmesini sağlayan 6 maddelik bir düzenlemeyi Millî Meclise sundu. Söz konusu düzenlemenin maddeleri şunlardır:

— Karadağ, bir prensin irsi yönetimi altında bulunan laik bir devlettir.

— Ülkenin yönetimine davet edilen Danilo Petroviç Njegoş'un halefi daima büyük erkek çocuğu olacaktır. Soyunun tükenmesi durumunda en yakın derecedeki erkek ebeveyn, prens olacaktır. Ebeveynlerin yakınlık derecesinin eşit olması durumunda en yaşlı erkek ebeveyn prens olacaktır.

— Dinî işlerin yürütülmesi için görevlendirilen piskopos veya başpiskopos, Njegos ailesinden ya da ülkenin en dindar ailelerinden seçilecektir.

— Mevcut olan yazılı ve yazısız tüm kanunların, kuralların ve adetlerin geçerliliği devam edecektir.

— Prens, iradesini göstermek için derhal ülkesine dönmeye ve kararnamenin uygulanmasında Senato ile uyum içinde davranmaya davet edilir.

— Olağanüstü yetkili komiserler, mevcut kararname hakkında bilgi vermek için Prens Danilo'ya gönderileceklerdir¹⁷.

¹³ Roberts, **a.g.e.**, s. 218. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde II. Danilo'ya ilişkin bilgiler veren bazı belgelerde, Danilo'nun genç olması ve piskopos olacak özelliklere sahip olmaması sebebiyle Petersburg'daki Ruhanî Meclis tarafından kendisine rütbe verilmediğinden bahsedilmektedir. **BOA, İ.HR.** 92/4498/2 1268.Za.17 (02.09.1852).

¹⁴ Suver, **gös.yer.**

¹⁵ **BOA, İ.MMS.** 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858).

¹⁶ **BOA, İ.HR.** 89/4371 1268.Za.23 (08.09.1852).

¹⁷ Coquelle, **a.g.e.**, s. 315-316. Suver'e göre Karadağ Senatosu, 7 Mart 1852'de II. Danilo'yu prens, Karadağ'daki yönetim şeklini de prenslik olarak ilan etti. **a.g.e.**, s. 91.

Bu düzenlemenin kabul edilmesi ile birlikte Karadağ'da dinî, idarî ve askerî yetkileri tek elde toplayan teokratik yönetim terk edildi ve prenslik yönetimi ilan edildi. Düzenleme ile iktidara gelme sistemi de değiştirildi ve iktidarın amcadan yeğene geçme uygulaması terk edilerek babadan büyük evlada geçme uygulaması başlatıldı¹⁸.

II. Danilo'nun prensliğini tanıyan Çar Nikola, Karadağ'da kendi himayesinde bir prenslik kurulmasını istiyordu. Bu konuda bazı devletlerin desteğini de aldı¹⁹. Çar Nikola, Çetine'deki kargaşayı sona erdirmek için Albay Kovalevski'yi 4 küçük top ile Çetine'ye gönderdi. Albay Kovalevski, 9 Nisan 1852'de Çetine'ye ulaştı. Burada Çetinelis reisler ile görüştü ve II. Danilo'nun iktidarını pekiştirmeye çalıştı. Albay Kovalevski, II. Danilo'nun isteği ile ileride kurulması düşünülen Karadağ Prenslığı'nin haritasını hazırladı²⁰. Haritada, Hersek sancağına bağlı olan Nikşik kazası nahiyyelerinden muhalif Jupa ve Grahovo nahiyyelerini de Karadağ sınırları içinde gösterdi²¹.

Karadağ'daki gelişmelerden İşkodra Mutasarrıfı vasıtasıyla bilgi alan ve geç haberdar olan²² Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu politikası sebebi ile Rusya'ya içişlerine karışmamasını isteyen bir nota verdi. Rusya, Osmanlı Devleti'nin notasına, Karadağ'da hiçbir zaman Osmanlı hakimiyetinin kurulmadığı ve II. Danilo'nun prensliğini desteklemeye devam edecekleri cevabını verdi²³. II. Danilo, Rusya'dan sonra Avusturya'ya da prensliğini onaylattı²⁴.

Karadağ'da Georges Crnojevic'ten sonra ilk laik hükümdar olan²⁵ II. Danilo, Rusya seyahatinden 2 Ağustos 1852'de döndü. Karadağ'a döndükten sonra kendisinin Rusya tarafından Karadağlıların başına atandığını ve yine Rusya tarafından vladika olarak başka birisinin atandığını ve onun da Karadağ'a

¹⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, Böl: I, s. 72., Dip not: 1; **Karadağ Mes'elesine Dair Fuâd Paşa İnşâsıyla fî 15 Rebî'ülevvel Sene 1269 Tarihinde Bi'l-cümle Sefâretlere İ'tâ' Olunan Takrîrin Sûretidir**, Yaprak: 4. Darkot, II. Danilo'nun kendisini "Knyaz i gospodar Crne Gore i Brda" ilan ettiği bilgisini vermektedir. *a.g.md.*, s. 226.

¹⁹ **BOA, İ.HR.** 89/4370/7 1268.N.19 (07.07.1852).

²⁰ Gölen, "1852-53...", s. 226-227.

²¹ **BOA, İ.HR.** 89/4370/5,9 1268.N.16 (04.07.1852).

²² **BOA, A.AMD.** 38/92 1268.Ş.10 (28.07.1852).

²³ Gölen, **gös.yer.**

²⁴ Stevenson, **a.g.e.**, s. 183.

²⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 91-92.

geleceğini, gelmediği takdirde kendi içlerinden bir vladika seçeceğini ilan etti ve kisvesini, Rusyalı kisvesi ile değiştirdi. Karadağ'ın bir hükümet şekline sokulduğunu bildirdikten sonra Rusya'dan getirdiği madalyaları bazı Karadağlı reislerle verdi²⁶. Prensiğini ilan ederek Osmanlı hakimiyetine de başkaldırmış olan II. Danilo, bu kararı ile ilk defa açık bir şekilde bağımsızlığını ilan eden vladika olarak tarihe geçti²⁷. II. Danilo, Karadağ'a döndükten sonra Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini sürdürerek kısa sürede bir Osmanlı-Karadağ savaşının çıkmasına yol açtı²⁸.

2.1.2. 1852-1853 Osmanlı-Karadağ Savaşı

2.1.2.1. Savaşı Hazırlayan Gelişmeler

Osmanlı Devleti, II. Danilo'nun kurduğu prenslik yönetimini tanımadı ve protesto etti²⁹. Fiilen olmasa da resmîyette İstanbul Rum Patrikhanesine bağlı olmasından dolayı Osmanlı Devleti açısından Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetini temsil eden en önemli kurum olan vladikalığın kaldırılmasının kabul edilmesi, Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ın bağımsızlığını tanıması anlamına gelecekti. II. Danilo da göreve başladıktan sonra Osmanlı Devleti ile bağlarını kesti³⁰. II. Danilo, amcası II. Petar gibi Ivanbegoniva'yı yani Ortaçağ'daki Crnojeviç Devleti'ni yeniden canlandırmak istiyordu. Böylece hem eski topraklar elde edilecek hem de uluslararası alanda itibar kazanılacaktı. Ivanbegoniva topraklarının elde edilmesi ile verimli topraklar, ticaret merkezleri ve bir liman ele geçirilmiş olacak ve ülke fakirlikten kurtulacaktı. II. Danilo, Karadağ'ın toprak talepleri karşılıp, bağımsızlığı tanınırsa Karadağ tarihinde yeni bir sayfanın açılacağına ve bundan sonra Karadağlıların barış döneminde kalkınmak ve çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak için uğraşacağını düşünüyordu. II. Danilo, Karadağ'ı bağımsızlığına ulaştırmak için Karadağ Sorunu'nu, uluslararası bir sorun haline getirmeyi gerekli görüyordu³¹.

²⁶ BOA, İ.HR. 89/4371 1268.L.25 (12.08.1852).

²⁷ Gölen, " 1852-53... ", s. 269.

²⁸ Suver, a.g.e., s. 92.

²⁹ Castellan, a.g.e., s. 316.

³⁰ Darkot, gös.yer.

³¹ Suver, a.g.e., s. 95.

II. Danilo, iktidara geldikten sonra ilk önce prensliğini kabul ettirmeyi; Karadağ sınırlarının açık bir şekilde tespit edilmesini sağlamayı; Grahovo, Nikşik, Spuz, Podgorica ve Jupa (Zupa) gibi şehirleri ele geçirmeyi ve başarabilirse Karadağ'ı bağımsızlığına kavuşturmayı amaçladı. Bu dönemde Hersek'teki asi nahiyelerin Hristiyan halkı, II. Danilo'nun amaçlarına uygun olarak Karadağ'a katılmak istiyorlardı. II. Danilo'nun önemli bir şansı da Karadağ'ın Hersek'e yaptığı saldırıların önünde önemli bir engel olan ve Karadağlı yöneticilerin çekindikleri bir isim olan Hersek Valisi Âli Rızvanbegoviç'in 1851 yılında ölmesiydi³².

Karadağlı asilerin Bosna ve Hersek'teki eylemleri, 1852 yılında da devam etti³³. Osmanlı Devleti, Karadağlıların saldırıları karşısında Karadağ sınırına derbent ve kaleler inşa etmeye ve mevcut kaleleri de takviye etmeye karar verdi. Karadağlıların saldırılarından bunalan Spuz halkı, 1852 yılının başında Karadağlılar ile ateşkes antlaşması yaptı. Osmanlı Devleti ise böyle bir antlaşmayı tanımadığını açıkladı³⁴. Bu ortamda Ömer Lütfi Paşa, Bâb-ı Âli'den Karadağ'ın ıslahatının tamamlanmasına kadar Karadağ'a komşu olan İşkodra ve çevresini Karadağlı asilerin saldırılarına karşı korumak için yetki istedi ve bu istek, Sultan Abdülmecid tarafından kabul edildi³⁵.

Karadağlılar, 1852 yılının ilkbahar aylarında Hersek'e bağlı Gaçko ve Trebin kazalarına saldırarak katliam yaptılar. Karadağ eşkıyası, saldırı bölgesine Nikşik kazasına bağlı Benan nahiyesinden geçerek ulaşmıştı³⁶. Bu saldırılar üzerine Bosna Valisi, bu tür saldırıların bir daha yaşanmaması için görüşmede bulunmak üzere Karadağ Vladikası'na bir memur gönderme konusunda Bâb-ı Âli'ye müracaat etti. Ancak bu teşebbüsten bir netice elde edilemedi³⁷.

II. Danilo, Rusya'dan döndükten sonra Hersek İsyanı ve Grahovo Sorunu ile karşılaştı³⁸. Grahovolular, Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmışlardı³⁹. Nikşik'e

³² Gölen, " 1852-53... ", s. 219-222.

³³ BOA, A.AMD. 41/57 1268.Ra.19 (12.01.1852).

³⁴ Gölen, " 1852-53... ", s. 217-219.

³⁵ BOA, İ.DH. 246/15021/3 1268.B.07 (27.04.1852).

³⁶ BOA, İ.DH. 253/15597/1 1268.B.18 (08.05.1852).

³⁷ BOA, İ.DH. 253/15597/4 1268.Ş.07 (27.05.1852).

³⁸ Suver, a.g.e., s. 91.

³⁹ BOA, İ.DH. 259/16008/3,4,5 1268.Za.19 (04.09.1852); BOA, İ.DH. 259/16008/6 1268.Za.27 (12.09.1852). Hersek sancağının Karadağ'a komşu olan ve Osmanlı yönetimine muhalif nahiyeleri arasında yer alan Grahovo nahiyesinin reayası, daha önce Karadağ eşkıyası ile ittifak yaparak yine Hersek

bağlı Jupa nahiyesi halkı da isyanlara katıldı⁴⁰. Bu isyanlara Drobnjak, Benan ve Piva nahiyelerindeki isyanlar da eklendi⁴¹. Bu dönemde Hersek sancağında Nikşik, Jupa, Grahovo, Drobnjak ve Piva gibi kaza ve nahiyelerin halkı, Karadağ ile ittifak halindeydi⁴². Kendisini amcası II. Petar'ın Karadağ topraklarına dahil etmek istediği Grahovo'daki isyan ile ilgilenmek zorunda hisseden II. Danilo, Grahovo'nun Karadağ toprağı olduğunu, Türklerin burayı zorla Karadağlıların elinden aldığını düşünüyordu. II. Danilo, bununla birlikte isyana müdahale edip etmeme konusunda bir kararsızlık da yaşıyordu. Ancak sonradan Hersek'teki isyanı körükleyerek Avrupa devletlerinin dikkatini Karadağ Sorunu'na çekebileceğini düşündü. Hersek İsyanı'ndan faydalanarak Karadağ'ın toprak ve siyasî taleplerini Avrupa devletlerine duyurmayı planladı⁴³. Hersek İsyanı'nı alevlendirmeye karar veren II. Danilo, Jupalı Hristiyanları tahrik etti. Jupalılar, Karadağ eşkıyası ile ittifak halinde ayaklanma başlattılar. Bölgede toplanan 2.500'den fazla eşkıyanın Nikşik'e yakın köyleri tehdit etmeye başlaması üzerine durumdan Nikşik Müdürü Mehmet Ağa ve Asâkir-i Muvazzafa Sergerdesi Mahmud Bey haberdar edildi. Asiler, 1 Eylül 1852 tarihinde Nikşik'e saldırma teşebbüsünde bulundular. Bu gelişmeler üzerine bölgedeki Osmanlı kuvvetleri, eşkıyaya müdahale etti ve Graçaniça mevziinde yaşanan 6 saatlik muharebeden sonra eşkıya dağıtıldı. Karadağ eşkıyası, bu eylemlerin dışında, 7 Eylül'de de Hersek sancağı dahilinde Gaçko kazasına giden Piva nahiyesi aşâr mültezimlerine saldırdı⁴⁴.

Hersek'teki karışıklıkların devam ettiği dönemde bölgeden Grahovo nahiyesi voyvodası ve başknezi olan Yako'nun Karadağ'a gittiği haberleri alınmaya başlandı⁴⁵. İstanbul Hükümeti, saldırılara karşı gerekli tedbirlerin alınmasını ancak Karadağ tarafına geçilmemesi talimatını verdi⁴⁶. Osmanlı Devleti, Karadağ

sancağına bağlı olan Gaçko ve Trebin kazalarına saldırmıştı. **BOA, İ.DH.** 260/16109 1268.Z.04 (19.09.1852).

⁴⁰ **BOA, İ.DH.** 259/16008/3,4,5 1268.Za.19 (04.09.1852); **BOA, İ.DH.** 259/16008/6 1268.Za.27 (12.09.1852); **BOA, İ.DH.** 260/16109/2 1268.Z.04 (19.09.1852); **BOA, İ.HR.** 92/4498/8,10 1268.Z.17 (02.10.1852); **BOA, İ.HR.** 92/4498/11 1268.Z.21 (06.10.1852).

⁴¹ **BOA, İ.HR.** 94/4586/3 1269.S.25 (08.12.1852); **BOA, İ.HR.** 94/4586/4 1269.Ra.01 (13.12.1852); **BOA, İ.HR.** 94/4586/5 1269.S.29 (12.12.1852).

⁴² **BOA, İ.HR.** 92/4498/9 1268.Z.28 (13.10.1852).

⁴³ Suver, **a.g.e.**, s. 91-94.

⁴⁴ **BOA, İ.DH.** 259/16008/3,4,5 1268.Za.19 (04.09.1852); **BOA, İ.DH.** 259/16008/6 1268.Za.27 (12.09.1852); **BOA, İ.DH.** 260/16109/2 1268.Z.04 (19.09.1852).

⁴⁵ **BOA, İ.HR.** 92/4498/11 1268.Z.21 (06.10.1852).

⁴⁶ Gölen, "1852-53...", s. 218.

sınırındaki nahiyelerin güvenliğini sağlamak için nahiyelerin halkından oluşan askerî birlikler kurma yoluna da gitti⁴⁷.

Eylül ayından beri Hersek'te olan Karadağ birlikleri, Ekim ayında da Hersek'teki eylemlerini sürdürdüler⁴⁸. 2.000 kadar Karadağlı, 26 Ekim'de Duga Boğazı'nda, Gaçko'dan dönüp Onogošte'ye giden ve Onogošte'nin muhafazasında memur olan Asâkir-i Muvazzafa Sergerdesi Gülek Zeynel Ağa ve 20 adamını öldürdü⁴⁹. Zeynel Ağa, Krstac'da defnedildi⁵⁰. II. Danilo, Zeynel Ağa'nın kellesi için 1.000 Macar ödül koymuştu⁵¹. Karadağlılar, aynı günlerde Gaçko kazasında Suteska adlı derbentte askeriyeye zahire taşıyan bir kafileye⁵², Nevesin kazasına bağlı bir karyeye⁵³, Taşlıca kazasına bağlı bir karyeye⁵⁴, Benan nahiyesine⁵⁵, Drobnjak nahiyesine⁵⁶ ve Liyubuška'ya saldırdılar⁵⁷.

Hersek sancağı dahilinde bulunan Grahovo, Piva, Drobnjak, Benan, Zupçe (Jupçe), Kurşovica ve Draçovica nahiyeleri ile İşkodra'ya bağlı Vasubey nahiyesinde yaşayan ve Osmanlı tebaası olan Karadağlılar ile aynı mezhep ve meşrepten olan Karadağlı asiler, bu nahiyelerin Karadağlı halkı ile birleşerek bölgedeki Müslümanlara saldırıyorlardı⁵⁸. Nahiyelerde Osmanlı askerlerine pusular kuruyor, öldürdürülen Osmanlı askerlerinin başları, zafer alameti olarak nahiye nahiye Karadağ topraklarında dolaştırılıyordu⁵⁹. Karadağ eşkıyasının Hersek'e yönelik saldırılarını arttırması, eşkıyanın saldırdığı bölgelerde askerî tedbirlerin arttırılmasına yol açtı⁶⁰.

⁴⁷ BOA, İ.HR. 92/4498/15,18 (Tarihsiz).

⁴⁸ Suver, a.g.e., s. 92.

⁴⁹ BOA, İ.HR. 92/4498/7 1269.M.20 (03.11.1852); BOA, İ.HR. 92/4498/5 1269.M.18 (01.11.1852); BOA, İ.HR. 92/4498/3 1269.S.01 (14.11.1852); BOA, İ.HR. 92/4498/4 1269.M.24 (07.11.1852); BOA, İ.HR. 92/4498/6 1269.S.22 (05.12.1852); BOA, İ.HR. 92/4498/13 1268.M.17 (12.11.1852); BOA, İ.HR. 92/4498/21 1269.M.20 (03.11.1852); BOA, İ.HR. 94/4586/1,2 1269.S.29 (12.12.1852).

⁵⁰ BOA, İ.HR. 92/4498/23 1269.M.16 (30.10.1852).

⁵¹ Belgede, ödül olarak sadece Macar kelimesi kullanılmış, muhtemelen Macar altını kastedilmektedir. BOA, İ.HR. 92/4498/17 1269.M.13 (27.10.1852).

⁵² BOA, İ.HR. 92/4498/19 1269.M.20 (03.11.1852).

⁵³ BOA, İ.HR. 92/4498/20 1269.M.20 (03.11.1852).

⁵⁴ BOA, İ.HR. 92/4498/22 1269.M.13 (27.10.1852).

⁵⁵ BOA, İ.HR. 92/4498/24 1269.M.18 (01.11.1852).

⁵⁶ BOA, İ.HR. 92/4498/25 1269.M.13 (27.10.1852).

⁵⁷ BOA, İ.HR. 92/4498/28 1269.M.12 (26.10.1852); BOA, İ.HR. 92/4498/29 1269.M.13 (27.10.1852).

⁵⁸ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 2a, 9a.

⁵⁹ Karadağ Mes'elesine Dair Fuâd Paşa İnşâsıyla fî 15 Rebî'ülevvel Sene 1269 Tarihinde Bi'l-cümle Sefâretlere İ'tâ' Olunan Takrîrin Sûretidir, Yaprak: 5.

⁶⁰ BOA, İ.HR. 94/4586/5 1269.S.29 (12.12.1852).

Karadağlı saldırıları karşısında bölgedeki Osmanlı mahalli idarecileri, gerekli tedbirleri aldılar. Sultan Abdülmecid ve Osmanlı Hükümeti, Ekim ayı sonunda bu saldırılar karşısında bölgede dikkatli bir politika izlenilmesi gerektiğine, Karadağ halkının eşkıyalık yapmasına neden olacak durumların ortaya çıkmasına izin verilmemesi gerektiğine, ancak yine de saldırılara devam ederlerse gerekli güvenlik önlemlerinin alınması gerektiğine karar verdiler⁶¹.

Karadağlılar, saldırılarını Kasım ayında da sürdürdüler. Bu dönemde İşkodra'dan Karadağlıların Spuz ve Bar taraflarına saldırdıklarına⁶² ve sınırda bulunan 100'e yakın Türk askerinin önemli bir kısmını başlarındaki binbaşlıları ile birlikte öldürdüklerine dair haberler alındı⁶³. Karadağlılar, 19 Kasım'da Osmanlı Devleti'nin tarafına geçmiş olan Piperi kabilesine yönelik katliam yaptılar⁶⁴. Karadağlıların Kasım ayındaki en büyük saldırıları, Zabjak Kalesi'ne oldu. 3.000 kişilik bir Karadağ kuvveti, 24 Kasım'da Zabljak Kalesi'ni ele geçirdi⁶⁵. Kaleyi ele geçiren Karadağlıların başında II. Danilo'nun amcası Georges Petroviç bulunuyordu⁶⁶. Zabljak Kalesi'nin düşmesi üzerine İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa, 28 Kasım'da⁶⁷ ordudan destek almadan elindeki mahalli kuvvetler ile Zabljak'ı kuşattı⁶⁸. Karadağlıların Zabljak'tan sonra diğer bölgelere ilerlememesi için de tedbir alındı⁶⁹. Karadağlılar, Zabljak'ı ele geçirdikten sonra şehri terk etmeyi reddettiler⁷⁰. Zabljak Kalesi'ndeki Karadağlıları yönetenler arasında Rusya'da miralaylık hizmetinde bulunmuş olan Lehli Kovalevski de yer almaktaydı. Kalede Avusturyalı topçular da vardı ve Karadağlılar, Avusturya yapımı gülle kullanıyorlardı. Aralık ayının ilk yarısında Zabljak'tan alınan haberlere göre Osman Mazhar Paşa, Zabljak Kalesi'ni 3 taraftan 12.000 asker ile kuşatmıştı. Bu sırada Moraça Nehri yakınında bir tepede Zeko adlı kişinin kumandasında 15.000 eşkıya bulunmaktaydı. Osmanlı kuvvetleri, bu tepeyi ele geçirdiler. Tepenin alınması

⁶¹ BOA, İ.DH. 260/16109/4 1269.M.11 (25.10.1852).

⁶² BOA, İ.HR. 94/4586/8 1269.S.04 (17.11.1852).

⁶³ BOA, HR.MKT. 51/76 1269.S.10 (23.11.1857).

⁶⁴ Özdem, a.g.t., s. 115-116.

⁶⁵ BOA, İ.HR. 95/4631/3 1269.S.17 (30.11.1852).

⁶⁶ Gölen, " 1852-53... ", s. 223-224.

⁶⁷ BOA, İ.HR. 95/4631/3 1269.S.17 (30.11.1852).

⁶⁸ BOA, İ.HR. 94/4587/11 1269.S.19 (02.12.1852); BOA, İ.HR. 94/4586/18 1269.Ra.16 (28.12.1852).

⁶⁹ BOA, İ.HR. 94/4586/5 1269.S.29 (12.12.1852).

⁷⁰ Suver, a.g.e., s. 92.

sırasında Türk tarafı, 300 kadar ölü ve yaralı verdi. Casusların rivayetine göre Karadağlıların kaybı bunun iki misliydi⁷¹.

Osman Mazhar Paşa, kuşatmanın ilerleyen günlerinde Zabljak kasabasının yarısını ele geçirdi⁷² ve Aralık ayının ortalarına kadar Zabljak Kalesi'ni geri alamasa da kalenin çevresinde bir hayli mahalleye hakim oldu. Osman Mazhar Paşa'ya destek için çok sayıda Toska askeri ve cephâne, İşkodra'ya gönderildi. Aynı günlerde Osmanlı birlikleri, Ohri'de toplanmaya başladı⁷³. Osmanlı kuvvetleri, Zabljak'ı önemli kayıplar vererek Osmanlı-Karadağ Savaşı başladıktan sonra ancak 8 Ocak 1853'de kurtaracaktır. Çarpışmalarda, Vladika Nikola'nın amcası Georges ölecektir⁷⁴. Zabljak'taki mücadelede, İşkodra'nın dağ kabilelerinden Hoti Dağı kabilesinin Hristiyan olan reisi Hasan Nika, Osmanlı Devleti lehinde bir tutum sergiledi⁷⁵.

Zabljak'ın Karadağlıların elinde olduğu günlerde Piperi nahiyesinde, Spuz ve Aleksandra kale ve kasabalarında ve bölgedeki diğer bazı kalelerde de Osmanlı kuvvetleri ile Karadağlılar arasında çatışmalar yaşandı⁷⁶.

Bu arada Karadağlıların Zabljak Kalesi'ni ele geçirmesinden bir gün önce, 23 Kasım'da eski vladika II. Petar'ın küçük kardeşi Filib Vukaçiç ile II. Danilo'nun dayısı Draga Kospodin, Belgrad'a gelerek gizlice Sırp Knezi Aleksandr ve dostları olan İşkodralı Duhâncı Arslan ile görüştüler⁷⁷. Sırp Knezi Aleksandr ile yaptıkları görüşmede, Yenipazar sancağına bağlı Seniça kazasında küçük bir kilise inşa etmek amacıyla ruhsat alabilmek için Knez Aleksandr'dan yardım istediler⁷⁸.

Karadağlıların Zabljak'a saldırması, Osmanlı yönetiminin sabrını taşırdı ve savaş hazırlıklarına başlanılmasına neden oldu. Karadağ'ın ablukaya alınacağına

⁷¹ BOA, İ.HR. 94/4587/10 (Tarihsiz).

⁷² BOA, İ.HR. 95/4631/5 1269.S.17 (30.11.1852).

⁷³ BOA, İ.HR. 94/4587/1 1269.Ra.07 (19.12.1852); BOA, İ.HR. 94/4587/2,3 1269.Ra.02 (14.12.1852); BOA, İ.HR. 94/4587/6 1269.S.25 (08.12.1852); BOA, İ.HR. 95/4631/2 1269.S.21 (04.12.1852); BOA, İ.HR. 95/4631/6 1269.S.21 (04.12.1852); BOA, A.AMD. 41/45 1269.Ra.15 (27.12.1852).

⁷⁴ Gölen, "1852-53...", s. 240-241.

⁷⁵ BOA, A.MKT.UM. 141/85 1269.Z.03 (10.07.1853).

⁷⁶ BOA, İ.HR. 95/4631/4 1269.S.16 (29.11.1852).

⁷⁷ BOA, İ.HR. 94/4587/4 1269.R.21 (01.02.1853); BOA, İ.HR. 94/4587/9 1269.S.21 (04.12.1852); BOA, İ.HR. 94/4587/12 1269.S.19 (02.12.1852).

⁷⁸ BOA, İ.HR. 94/4587/14 (Tarihsiz).

dair sefâretlere yazı gönderildi⁷⁹ ve Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa, Karadağ İsyanı'nı bastırmakla görevlendirildi⁸⁰.

Avrupa devletleri, Karadağ'da prenslik yönetiminin kurulması, Hersek İsyanı ve Osmanlı-Karadağ ilişkileri gibi konuları yakından takip ediyorlardı. Avrupalılar, 19. yüzyılın başında Yunanlıların bağımsızlık mücadelesine gösterdikleri ilgiyi, yüzyılın ortalarından itibaren Karadağlıların mücadelesine de göstermeye başlamışlardı⁸¹. II. Danilo'nun Petersburg'a giderek burada prensliğini tasdik ettirmesi ve prenslik yönetimini kurmasını hoş karşılamamış olan⁸² Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirleri haklı buldu⁸³. Fransa, Karadağ'ın mücadelesine sıcak bakmakla birlikte İngiltere gibi Osmanlı topraklarında Rusya'nın etkinlik kazanmasından endişe ediyordu. Bunu bilen Osmanlı Hâriciyesi, Karadağ harekâtı öncesinde Fransa'ya, Karadağ'daki Rus tehdidini anlatarak Fransa'nın desteğini aldı⁸⁴. Kasım ayında Karadağ'ın bağımsız olduğunu açıklayan⁸⁵ Rusya'dan ve Avusturya'dan ablukaya karşı bir tepki gelmedi⁸⁶. Avusturya ve Sırbistan, asilere gizlice yardım ediyordu⁸⁷. Bu ortamda Osmanlı ordusu ve donanması, Karadağ'ı 14 Aralık'ta hem denizden hem karadan abluka altına aldı⁸⁸. İstanbul'daki İngiliz Maslahatgüzarı Rose, Osmanlı Devleti'nin harekât kararına destek verdi. Osmanlı Hükümeti, harekât kararına ilişkin olarak Viyana ve Paris sefirlerine bir açıklama gönderdi. Bu açıklamada; II. Danilo'nun Petersburg'a gitmesinin ve orada prens olarak kabul edilmesinin hoş karşılanmadığından, II. Danilo'nun Karadağ'a döndükten sonra kendisini prens ilan etmesinin yanlış olduğundan, Karadağlıların Hersek'te saldırı ve tahriklerde bulunduklarından ve Karadağ askerlerinin 20 Türk askerini öldürdüklerinden bahsedildi. Osmanlı Hükümeti, Avrupa devletlerine, İngiltere'nin Karadağ Sorunu'nda Osmanlı

⁷⁹ BOA, İ.HR. 93/4539 1269.S.29 (12.12.1852).

⁸⁰ BOA, HR.MKT. 52/72 1269.S.29 (12.12.1852); M. C. Verloop, *Le Royaume de Monténégro*, Éditeurs Berger-Levrault, Paris, 1911, s. 19.

⁸¹ Gölen, "1862...", s. 505. Karadağ, 19. yüzyılda Batılı seyyahların ve yazarların büyük ilgi gösterdiği bir yer haline gelmiştir. Daha önce Avrupa kamuoyunda tanınmıyordu. Özcan, *a.g.e.*, s. 12.

⁸² BOA, İ.HR. 92/4497 1269.S.04 (17.11.1852); BOA, A.AMD. 41/13 1269.S.04 (17.11.1852).

⁸³ BOA, İ.HR. 94/4585 1269.Ra.12 (24.12.1852); BOA, A.AMD. 41/44 1269.Ra.10 (22.12.1852).

⁸⁴ Gölen, "1852-53...", s. 251.

⁸⁵ W. F. Reddaway-M. A., "The Crimean War and The French Alliance 1853-1858", *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919*, Volume II 1815-1866, Edited: A. W. Ward-Litt. D.-F. B. A.-G. P. Gooch-M. A., Cambridge University Press, Cambridge, 1923, s. 361.

⁸⁶ BOA, İ.HR. 94/4585 1269.Ra.12 (24.12.1852); BOA, A.AMD. 41/44 1269.Ra.10 (22.12.1852).

⁸⁷ BOA, İ.HR. 94/4587/13 1269.Ra.02 (14.12.1852).

⁸⁸ Gölen, "1852-53...", s. 240-241.

Devleti'nin benimsediği politikayı desteklediğini, aynı anlayışı kendilerinden de beklediğini bildirdi⁸⁹. Fransa, Osmanlı Devleti'ni haklı bulduğunu açıklamakla birlikte sorunu hukukun dışına çıkmadan çözmesinin uygun olacağını belirtti⁹⁰.

İngiltere, Karadağ Sorunu'nda Osmanlı Devleti'nin politikasını desteklemesine rağmen İngiltere Umûr-u Ecnebiye Nazırı Lord Malmesbury, Lordlar Kamarasında yaptığı bir konuşmada, Karadağ'ın 200 yıldan beri bağımsız olduğunu ve dinî açıdan Rusya Kilisesine bağlı olduğunu açıkladı. Malmesbury'nin bu açıklaması, Avrupa basınında yer aldı. Bunun üzerine Bâb-ı Âli, hem Malmesbury'e cevap vermek hem de bu dönemde yurt dışında Osmanlı Devleti'nin Karadağ politikası aleyhine yazılan makalelere cevap vermek için Karadağ'a ilişkin aldığı tedbirlerin haklılığını açıklayan ve Karadağ'ın Osmanlı mülkü olduğunu ispat eden bir mütâlaanâme hazırlayarak Avrupa'daki temsilcilerine gönderdi⁹¹. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki sefâretleri bilgilendirmenin dışında, Avusturya'da kamuoyu oluşturmak için bazı gazetelere maddi yardımda bulundu⁹².

Sultan Abdülmecid, Karadağ'a harekât düzenlenmesi kararının alınmasından sonra 15 Aralık'ta harekâta dair ferman yayınladı⁹³. Avrupa devletlerinin baskısından çekinen Osmanlı Hükümeti, Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'ya, harekât esnasında dikkat etmesi gereken hususlara dair bir talimatnâme gönderdi. Talimatnâmede şu hususlar yer aldı:

- Harekâtın amacı, Karadağ'ın statüsünü değiştirmek değildir.
- Harekât ile Karadağ doğal sınırlarına çekilecek.
- Karadağ'dan geçen İşkodra-Hersek yolu açılacak.

⁸⁹ *a.g.m.*, s. 229-231.

⁹⁰ **BOA, İ.HR.** 94/4591/1,3 1269.Ra.07 (19.12.1852).

⁹¹ **BOA, A.MKT.UM.** 121/72/1,2,3 1269.Ra.03 (15.12.1852); **BOA, A.MKT.UM.** 124/81/ 1269.R.08 (19.01.1853); **BOA, A.MKT.UM.** 125/61/ 1269.R.29 (09.02.1853); **BOA, HR.MKT.** 53/89 1269.Ra.20 (01.01.1853); **BOA, HR.MKT.** 55/11 1269.R.07 (18.01.1853); **BOA, HR.MKT.** 55/67 1269.R.14 (25.01.1853).

⁹² Gölen, *gös.yer.*

⁹³ Suver, *gös.yer.*

— II. Danilo, bağımsızlık niyetinde olduğu için vladikalık makamı ondan ve ailesinden alınarak lağvedilecek.

— Asıl Karadağ bölgesindeki sancaklara, yönetici olarak Karadağlı serdarlar atanacak ve içlerinden seçilen başserdar veya kaymakam, İşkodra Valisi'ne bağlı olarak güvenliği sağlayacak. Osmanlı hakimiyetini tanınması kaydıyla Nyegoş ailesinden birisi de kaymakam olabilecek. Serdarlar, masrafları için halkın rızası ile halktan vergi toplayabilecekler.

— Karadağlıların Osmanlı Devleti aleyhindeki tutumları değişene kadar Karadağ dışına çıkmaları yasak olacak.

— Birkaç koldan Karadağ'a girilerek Çetine'ye kadar ilerlenecek ve Çetine kuşatılarak Karadağlılar itâate davet edilecek

— Harekâtta, daha az zayıat vermek için Karadağlılar arasındaki birlik bozulmaya çalışılacak

— Halka, maddi-manevi hiçbir zarar verilmeyecek

— Avusturya sınırında dikkatli hareket edilecek, bilgi isteyen Avusturyalı yetkili olursa eşkıyaya karşı düzenlenen bir harekât olduğu ifade edilecek.

Osmanlı Devleti, bu talimatnâme ile Karadağ'daki sorunun kaynağı olan mevcut idareyi yıkıp, yerine serdarları atamayı ve Karadağ'ı yine içişlerinde serbest bırakmayı amaçladığını ortaya koydu. Ömer Lütfi Paşa'ya bu talimatnâmenin yanında Karadağ halkını Osmanlı yönetimine itâate davet eden bir ilannâme gönderildi⁹⁴.

2.1.2.2. Savaşın Başlaması ve Gelişmesi

Karadağ'a düzenlenecek harekâta komutan tayin edilen Ömer Lütfi Paşa'nın harekât için elinde 30.000'den fazla askeri vardı. Karadağlılar ise 20.000

⁹⁴ Gölen, "1852-53...", s. 232-236.

kadar asker toplayabilmişlerdi ⁹⁵ . Rum Kilisesine mensup birçok kabile, II. Danilo'nun yanında yer aldı. Banyanililer, Drobnigalılar ve bir Müslüman köyü, II. Danilo için 15.000 kişilik bir birlik hazırladı ⁹⁶ . Osmanlı ordusunun savaş planına göre; Karadağ'a 4 koldan saldırıya geçilecek, ana saldırı Spuz'dan Ostrog'a yapılacak, Bar'dan Virpazar'a, Nikşik'ten Ostrog'a ve Nikşik'ten Grahovo ve Tresjevo'ya ilerlenecekti. İlk hedef, Zeta Vadisi olacak, Orja Luka ve Krusi üzerinden Çetine'ye geçilecekti ⁹⁷ . Bar sahiline gönderilecek donanmanın hazırlıklarını tamamlayan ⁹⁸ Osmanlı ordusu, 24 Aralık 1852 tarihinde harekâtı başlattı ⁹⁹ .

Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa, Osmanlı-Karadağ Savaşı'nın başlamasıyla birlikte 27 Aralık 1852 tarihinde bütün sefâretlere Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğuna dair tarihî ve coğrafi delillerden bahseden bir takrîr gönderdi. Takrîrde bahsedilen deliller şunlardır:

— Karadağ; coğrafya kitaplarında, Avusturya'daki resmi ve askerî haritalarda ve Avrupa'daki tüm haritalarda Osmanlı toprağı olarak gösterilmektedir.

— Karadağ, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1476 yılında Venediklilerden alınmıştır. 1699 Karlofça (Karloviç), 1718 Pasarofça ve 1792 Zıştovi muâhedelerinde Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu ortaya koyan hükümler vardır.

— Avrupa haritalarından da anlaşılacağı üzere Karadağ'da nahiyelerdeki ve karyelerdeki yöneticilere serdar ve bayrakdar isimleri verilmiştir.

— Karadağ'ın bazı yerlerinde tımar ve zeâmet uygulaması vardır ve bazı yerleri de sultan hassıdır. Bunların kaydı, defter-i hâkanîde mevcuttur.

— Karadağ, bir ara İşkodra sancağından alınarak Hersek sancağına dahil edilmiş ve bu sancakların valileri tarafından yönetilmiştir.

⁹⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 92.

⁹⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 21., Dip not: 108.

⁹⁷ Suver, **gös.yer.**

⁹⁸ **BOA, İ.HR.** 94/4587/19 1269.Ra.18 (30.12.1852).

⁹⁹ Gölen, “ 1852-53... ”, s. 243.

— Karadağ ahalisinden vergi alınmaktadır.

— İstanbul'da 2.000 kadar Karadağlı, bağcı ve taşçı olarak çalışmaktadır ve bunlar, diğer tebaa ile aynı muameleyi görmektedir.

— Dinî açıdan Arnavutluk'daki İpek Patrikliğine bağlı olan Karadağ Vladikalığı, bundan 60 sene önce İpek ve Ohri patrikliklerinin kaldırılması ile birlikte İstanbul Rum Patrikhanesine bağlanmıştır.

— Karadağ'da çıkan isyanlar, Osmanlı askeri tarafından bastırılmıştır ve bu durum, halkın idare-i müstakileye değil, Devlet-i Âliye'ye bağlı olduğunu gösterir.

Fuad Paşa, takrîrin devamında vladikaların; bağlı oldukları İstanbul Rum Kilisesinden ayrılmalarının, Rum Kilisesine bağlı bir başka mezhep cemiyetinden ruhanî sıfatını tasdik ettirmeye başlamalarının, cismanî idareyi ele alıp, isyan ederek müstakil bir idare kurmaya çalışmalarının ve Osmanlı hakimiyetinden ayrılma yönündeki faaliyetlerinin kabul edilemeyeceğini belirtti ve Karadağ İsyanı karşısında alınan tedbirlerden bahsetti. Bu tedbirler; Hersek ve İşkodra taraflarından asiler üzerine asker sevk edilmesi için ve isyanın bastırılması için Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'nın görevlendirilmesi, askerî kuvvetin kullanılmasının yanında asilere nasihat edilmesine karar verilmesi, bölge halkının dinî faaliyetlerini yapmalarının sağlanmasına ve diğer Osmanlı tebaasının sahip olduğu ancak Karadağlıların isyan sebebi ile mahrum oldukları imtiyazlara tekrar sahip olmalarının sağlanmasına karar verilmesinden oluşuyordu¹⁰⁰. Sefâretlere bu takririn gönderilmesinin dışında, Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu ispat etmek için geçmişte bazı yıllarda Karadağlı knezlerin ödedikleri vergi kayıtlarının bulunması için Maliye Nezâretine talimat verildi¹⁰¹.

¹⁰⁰ Karadağ Mes'elesine Dair Fuâd Paşa İnşâsıyla fî 15 Rebî'ülevvel Sene 1269 Tarihinde Bi'l-cümle Sefâretlere İ'tâ' Olunan Takrîrin Sûretidir, Yaprak: 2-5.

¹⁰¹ Gölen, "1852-53...", s. 228.

Osmanlı Hükümeti, savaşın başlaması ile birlikte Aralık ayı sonunda Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa'nın emrine verilmek üzere Mecidiye Vapuru ile 2 tabur askerin Ülgün sahiline gönderilmesine karar verdi¹⁰².

Osmanlı ordusu, hazırlanan savaş planına uygun olarak 4 koldan Karadağ'a girdi. Ömer Lütfi Paşa, İşkodra tarafından Spuz (İşpuzi) yolu ile hareket etti. Ferik İsmail Paşa, Hersek tarafından Piva ve Drobnjak yolu ile ve Mirlivâ Derviş Paşa da Benan ve Grahovo yolu ile hareket etti. Ayrıca Bar tarafında da Osmanlı kuvvetleri, Karadağlıları deniz tarafından sıkıştırmaya başladı¹⁰³. Ferik İsmail Paşa; 28 Aralık 1852'de Piva'ya, 3 Ocak 1853'de Drobnjak'a, 7 Ocak'ta Nikşik'e girdi. Nikşik'te birkaç gün dinlendikten sonra Ocak ayının ikinci haftasında Karadağ topraklarına girdi ve Ostrog Boğazı'nı ele geçirdi¹⁰⁴. Ancak bölgede Osmanlı kuvvetleri aleyhinde gelişmeler de yaşandı. Karadağlılar, ot taşımak için İstanbul'dan gönderilen Piyade 3. Alayının 3. Taburundan bir kolağası refakatindeki 4 bölük askeri pusuya düşürdü. Yaklaşık 3.000 kişinin saldırısına uğrayan Osmanlı kuvvetlerinde, kolağası ve 45 asker öldü ve kalan askerler geri çekildi. Bu saldırının dışında, 4.000 kadar eşkiya, Osmanlı ordugâhına saldırdı. Karadağlılar, 5-6 saat kadar süren muharebe neticesinde mağlup oldular¹⁰⁵.

Ostrog'da aldıkları mağlubiyetten sonra bazı Karadağlı kabileler, Osmanlı Devleti'ne itaat ettiler. Ostrog'un Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmesinden sonra II. Danilo ve kardeşi Mirko, 29 Ocak'ta Ostrog'u geri alma teşebbüsünde bulundu fakat başarısız oldu¹⁰⁶.

Ferik İsmail Paşa, Ostrog zaferinden sonra ilerleyişini sürdürdü ve Şubat'ın ilk haftasında Bijelo Pavloviç'e kadar ilerledi. Ancak yoğun kar yağışı sebebi ile tekrar Nikşik'e dönmek zorunda kaldı¹⁰⁷.

¹⁰² BOA, İDH. 263/16387/1 1269.Ra.19 (31.12.1852); BOA, İHR. 94/4621/1 1269.Ra.26 (08.01.1853).

¹⁰³ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 9a-10b.

¹⁰⁴ Gölen, " 1852-53... ", s. 241-242. Osmanlı kuvvetleri Drobnjak'a girince, asilerin bir kısmı mağaralara saklandı. BOA, A.AMD. 41/82 1269.R.11 (22.01.1853).

¹⁰⁵ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **gös.yer.**

¹⁰⁶ Gölen, " 1852-53... ", s. 243. Karadağ Coğrafyası adlı eserde, Ostrog bölgesinde yaşanan çarpışmalar ile ilgili olarak, Voyvoda Mirko'nun 200 adamı ile Bredeska nahiyesinde Ostrog Manastır Kilisesi'ne kapanarak kiliseyi Osmanlı kuvvetlerine karşı savunduğu bilgisi verilmektedir. s. 25, 28.

¹⁰⁷ Gölen, " 1852-53... ", s. 244-245.

Harekâtta görev alan diğer komutanlardan Mirlivâ Derviş Paşa, 26 Aralık 1852'de Saraybosna'dan hareket etti ve Gorajda ve Foça ile Gačko arasında bulunan Suteska Boğazı'nı geçerek Bileke üzerinden Benan nahiyesine ulaştı. Bu nahiyeye bağlı Betilçe karyesinde karşılaştığı bir miktar eşkıyayı mağlup ettikten sonra Grahovo Voyvodası Yako'nun elinde tuttuğu kuleye hareket etti. Kule, Sofyalı Süleyman Ağa isimli bahadırın da çabaları ile ele geçirildi. Bu cephede, bundan sonra yolların elverişsiz olması, askerin erzâk ihtiyacı ve kış şartları gibi sebepler ile daha fazla ilerlenmedi ve 8 Mart 1853'de önce Klobuk Kalesi'ne oradan da Trebin Kalesi'ne ele geçirilen esirler ile birlikte döndü. Kış şartlarında ölen esirlerin dışında sağ kalan esirler serbest bırakıldı. Askerler, 5-10 gün Trebin'de kaldıktan sonra Mostar'a geçtiler¹⁰⁸.

Harekâtın komutanı olan Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa ise Bâb-ı Âli'ye, harekâtın kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin lehinde sonlandırılacağını bildirerek¹⁰⁹ Ocak ayında harekete geçti ve 2 Ocak'ta İşkodra'ya gitti. İşkodra'da 3-4 gün kaldıktan sonra Podgorica'ya geçti¹¹⁰. Ömer Lütfi Paşa'ya bağlı kuvvetler, bundan sonra Bijelo Pavloviç nahiyesine kadar ilerleyip, Nikşik kolu ile birleştikten sonra Çetine'ye kadar ilerlediler. Ancak Karadağlıların direnişi ve yoğun kar yağışı nedeniyle Çetine'ye giremediler¹¹¹. Osmanlı Devleti, harekât sırasında Karadağ'a komşu olan bölgelerde asayişin bozulmamasına özen gösterdi¹¹².

2.1.2.3. Savaşın Sona Ermesi

Karadağlılar, Osmanlı ordusunun elde ettiği başarı karşısında Avusturya ve Rusya'dan yardım istediler¹¹³. Çetine yolunun Osmanlı ordusuna açıldığını gören Rusya, Osmanlı Devleti'nden harekâtı durdurmasını talep etti ve savaş açma tehdidinde bulundu¹¹⁴. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Karadağ'daki hakimiyetini

¹⁰⁸ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, *gös.yer.*

¹⁰⁹ BOA, İ.HR. 94/4621/3 1269.R.05 (16.01.1853).

¹¹⁰ BOA, İ.HR. 94/4621/1 1269.Ra.26 (08.01.1853).

¹¹¹ Gölen, " 1852-53...", s. 246. Heamshaw, Ömer Lütfi Paşa'nın savaşta başarısız olduğunu ve ordunun sağlam kalan kısmını güçlkle kurtardığını belirtmektedir. F. J. C. Hearnshaw-M. A.-LL. D., "The European Revolution and After 1848-1854", *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919*, Volume II 1815-1866, Edited: A. W. Ward-Litt. D.-F. B. A.-G. P. Gooch-M. A., Cambridge University Press, Cambridge, 1923, s. 345.

¹¹² BOA, A.MKT.UM. 119/54 1269.Ra.22 (03.01.1853).

¹¹³ Karal, *a.g.e.*, C. VI, s. 72.

¹¹⁴ Suver, *gös.yer.*

inkâr eden¹¹⁵ Avusturya Hükümeti de Rusya'ya destek verdi ve Osmanlı sınırına asker yığdı¹¹⁶. Avusturyalılar, Osmanlı-Karadağ Savaşı'nın Bosna-Hersek'te milliyetçi bir hareketi başlatmasından¹¹⁷ ve Rusya'nın soruna müdahalesi ile isyanın kendi topraklarına sıçramasından endişe ediyordu¹¹⁸. Avusturya Hükümeti, gelişmeleri yakından takip etmek için 1853 yılının Ocak ayı başında Kont Leiningen'i olağanüstü sefir olarak Kotor'a gönderdi¹¹⁹. Ömer Lütfi Paşa'nın birliklerini Bosna-Hersek'ten çekmesini de isteyen¹²⁰ Avusturya İmparatoru Fransuva Jozef, Kont Leiningen'e 22 Ocak 1853 tarihli itimâdnâmesini vererek¹²¹ Kont'u Ocak ayının sonlarında İstanbul'a gönderdi. Kont Leiningen'in Avusturya'dan ayrıldığı tarihe kadar İstanbul seyahati gizli tutuldu¹²². Cepheden, Osmanlı ordularının başarı haberleri, İstanbul'a ulaşırken¹²³ 30 Ocak'ta İstanbul'a ulaşan Kont Leiningen, 31 Ocak'ta Bâb-ı Âli'ye gitti¹²⁴ ve 3 Şubat'ta Osmanlı Hükümetine bir nota vererek cevap için 4 günlük süre tanıdı. Notada; Avusturya'dan kaçan Macar mültecilerinin Karadağ'daki askerî harekâta kullanılmaması gerektiğinden, Karadağ'a gönderilen Osmanlı askeri miktarının bölgeyi ıslah etmek için gerekli olan asker sayısından fazla olduğundan, Klek ve Sutorina limanlarının Avusturya'ya ait olduğundan, Avusturya'daki Osmanlı tebaasına verilen hakların Osmanlı topraklarında bulunan Avusturyalılara da verilmesinin gerektiğinden ve Avusturya tüccarlarının uğradıkları bazı mağduriyetlerin giderilmesinin gerektiğinden bahsediliyordu¹²⁵.

Kont Leiningen'in bu notası üzerine Meclis-i Mahsûs toplandı ve gerçekleştirilen müzakerelerden sonra Karadağ'daki harekâtın devam ettirilmesine karar verildi¹²⁶. Kont Leiningen'e 10 Şubat'ta verilen cevapta; Klek ve Sutorina limanlarının Osmanlı toprağı olduğu ve Karadağ'daki statükonun

¹¹⁵ BOA, İ.HR. 95/4632/1 1269.R.02 (13.01.1853).

¹¹⁶ BOA, İ.HR. 94/4613/19 1269.R.25 (05.02.1853).

¹¹⁷ Suver, gös.yer.

¹¹⁸ Özcan, a.g.e., s. 22., Dip not: 111.

¹¹⁹ a.g.e., s. 22.

¹²⁰ Agatha Ramm-B. H. Sumner, "The Crimean War", **The New Cambridge Modern History**, Volume X The Zenith of European Power 1830-70, Edited: J. P. T. Bury, Cambridge University Press, Cambridge, 1960, s. 472.

¹²¹ BOA, İ.HR. 94/4613/26 1269.R.11 (22.01.1853).

¹²² BOA, İ.HR. 94/4613/22 1269.R.21 (01.02.1853).

¹²³ BOA, İ.HR. 95/4631/7 1269.R.19 (30.01.1853).

¹²⁴ BOA, İ.HR. 94/4613/1,2 1269.R.21 (01.02.1853).

¹²⁵ Gölen, "1852-53...", s. 253-257; BOA, İ.HR. 94/4613/9,10,11,12 1269.R.23 (03.02.1853).

¹²⁶ BOA, İ.HR. 94/4613/25 1269.R.29 (09.02.1853).

değiştirilmeyeceği ancak harekâtın devam edeceği ifade edildi. Diğer konularda ise Avusturya'nın hassasiyetlerinin dikkate alınacağı mesajı verildi. Bu cevabın verilmesinde İstanbul'daki İngiliz ve Fransız sefirlerinin de etkisi oldu¹²⁷. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Karadağ Sorunu karşısında izlediği politikayı desteklemeye devam ediyordu¹²⁸.

Kont Leiningen, Osmanlı Hükümetinin cevabını yetersiz buldu ve 11 Şubat'ta yeni bir nota verdi. Yeni notada; önceki isteklerini yineledi ve Osmanlı Hükümetine cevap için üç günlük süre verdi ve istediği cevabı alamazsa İstanbul'u terk edeceğini bildirdi¹²⁹. Avusturya ile ilişkilerini tamamen bozmak istemeyen Osmanlı Devleti, yeni notaya 14 Şubat'ta cevap verdi ve Klek ile Sutorina limanları sorununun müzakere edilebileceğini ve orduyu en kısa sürede Karadağ'dan çekeceğini bildirdi. Kont Leiningen, aynı gün Osmanlı Devleti'ne tekrar cevap verdi ve Avusturya'nın beklediği cevabı alamadığını, Bosnalıların Avusturya'da taşkınlıklar yaptıklarını, son askerî harekâta Hristiyan mülteciler yüzünden Avusturya'nın zarara uğradığını, Avusturya'nın zararlarını Osmanlı Devleti'nden tazmin etmek için gerekenleri yapacağını ve Avusturya'ya döneceğini bildirdi. Kont Leiningen'in Avusturya'ya dönmesi, Osmanlı-Avusturya savaşının başlaması anlamına geliyordu ve Rusya, Karadağ Sorunu yüzünden bir savaş çıkması durumunda Avusturya'ya destek olma sözü vermişti. Buna karşın İngiltere ve Fransa, Avusturya ile bir savaş çıkması durumunda Osmanlı Devleti'ne destek veremeyeceklerini belirttiler¹³⁰.

Muharebelerde Karadağlılardan daha fazla para ve insan kaybeden Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın Kutsal Yerler Sorunu ile ilgilenmesi sebebi ile Rusya ile çıkacak bir sorunda Avusturya'nın desteğini almak için¹³¹ Klek ve Sutorina limanlarının Avusturya'ya bırakılması maddesi dışındaki Avusturya isteklerinin tamamını kabul etti. Osmanlı Devleti'nin Avusturya'nın isteklerini kabul etmesi ile birlikte 24 Şubat'ta Avusturya'nın aracılığı ile Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında ateşkes yapıldı ve Avusturya temsilcisi Zailsek ile Rusya temsilcisi Kovalevski, 28

¹²⁷ Gölen, *gös.yer.*; **BOA, İ.HR.** 94/4613/3-4 1269.Ca.01(10.02.1853); **BOA, İ.HR.** 94/4613/27 1269.R.29 (09.02.1853); **BOA, İ.HR.** 94/4613/28 1269.Ca.04 (13.02.1853).

¹²⁸ **BOA, A.AMD.** 42/4 1269.R.20 (31.01.1853).

¹²⁹ Gölen, “ 1852-53... ”, s. 257-259; **BOA, İ.HR.** 94/4613/6 1269.Ca.02 (11.02.1853).

¹³⁰ Gölen, *gös.yer.*; **BOA, İ.HR.** 94/4613/5,7 1269.Ca.05(14.02.1853).

¹³¹ Karal, *a.g.e.*, C. VI, s. 72-73.

Şubat'ta Ömer Lütfi Paşa ile bir protokol imzaladılar. Protokolde Karadağ'ın boşaltılması, esirlerin bırakılması ve el konulan silah ve malların iade edilmesi gibi hususlar yer aldı. Osmanlı kuvvetleri, protokolün imzalanmasından sonra Karadağ'ı tahliye etmeye başladılar. Kont Leiningen de 28 Şubat'ta Avusturya'ya döndü. Rus ve Avusturyalı memurlar, Grahovo'nun Karadağ'a bırakılması ve II. Danilo'nun prensliğinin kabul edilmesi gibi isteklerini de Osmanlı yetkililerine iletiltiler¹³². Osmanlı Devleti ise II. Danilo'nun prenslik iddiasının kabul edilemeyeceğini ve II. Danilo'nun Viyana'ya gelmesi durumunda vladika ünvanı ile karşılanması gerektiğini Avusturya Sefiri Mehmed Arif Bey'e bildirdi¹³³.

Grahovolu Müslümanlar, savaşın bittiği dönemde Grahovo'nun Karadağ'a ilhak olup, olmayacağına dair birçok defa Osmanlı yönetiminden bilgi istediler. Osmanlı yönetimi, Grahovolu Müslümanlara, Grahovo'nun Karadağ'a verilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı cevabını verdi ve kendi işleri ile meşgul olmalarını istedi¹³⁴.

Osmanlı Devleti'nin Avusturya'nın baskısı ile Karadağ'ı boşaltması ve Avusturyalı ve Rus memurlar gözetiminde ateşkes yapması, Osmanlı Devleti'nin Karadağ Sorunu'nun Osmanlı Devleti'nin iç sorunu olduğu tezini, geçersiz hale getirdi¹³⁵.

Osmanlı ordusu, Mart ayında Karadağ'dan çekildi¹³⁶. Karadağ Savaşı'nda görev almış olan bazı Osmanlı taburlarının da Nisan ayı sonunda tekrar eski görev yerlerine dönmelerine karar verildi¹³⁷. İşkodra Valisi Osman Mazhar Paşa'nın Sadarete yaptığı başvuru neticesinde Karadağ Sorunu'nun çözülmesi için verilen mücadelede hizmetleri geçen 10 kişiye rütbe verildi¹³⁸.

¹³² Gölen, "1852-53...", s. 259-267; **BOA, İ.HR.** 96/4685/8,9 1269.Ca.15 (24.01.1853); **BOA, İ.HR.** 97/4740/1 1269.Ca.23 (04.03.1853).

¹³³ **BOA, İ.HR.** 97/4737/1 1269.Ca.26 (07.03.1853); **BOA, İ.HR.** 97/4737/3 1269.C.13 (24.03.1853). Konuya ilişkin yazılmış olan arz tezkiresi için bkz. EK-6.

¹³⁴ **BOA, İ.DH.** 275/17238/4 1269.C.09 (20.03.1853); **BOA, İ.DH.** 275/17238/5 1269.Ş.16 (25.05.1853); **BOA, İ.DH.** 275/17238/6 1269.C.25 (05.04.1853); **BOA, İ.DH.** 275/17238/14,15 1269.Ş.19 (28.05.1853).

¹³⁵ Gölen, "1852-53...", s. 264.

¹³⁶ **BOA, A.MKT.MHM.** 54/48 1269.C.19 (30.03.1853).

¹³⁷ **BOA, İ.DH.** 271/16935/2 1269.B.22 (01.05.1853).

¹³⁸ **BOA, İ.DH.** 281/17601/5 1269.Z.05 (09.09.1853).

Karadağ'daki harekât, Osmanlı ekonomisine ek yük getirmişti¹³⁹ ve Osmanlı Hazinesi, harekâtın masraflarını karşılamak için borçlanma yoluna gitti¹⁴⁰.

Karadağ ile yapılan antlaşmadan sonra Bâb-ı Âli'ye, II. Danilo'nun Viyana'ya gideceğine dair haberler ulaştı. Bâb-ı Âli, bu konuda Viyana Sefiri Mehmed Arif Bey'e, II. Danilo Viyana'ya geldiğinde prens ünvanı ile karşılanırsa bunun kabul edilemeyeceğini ancak Osmanlı Sefâreti vasıtasıyla vladika ünvanı ile karşılanırsa bu durumun kendileri tarafından kabul edileceğini, aksi durumun protesto edileceğini bildirmişti¹⁴¹. Nitekim beklenildiği gibi II. Danilo, 25 Nisan'da Trieste'ye, 26 Nisan'da da Viyana'ya gitti. II. Danilo, Viyana'da prens ünvanı ile karşılandı. Osmanlı Devleti, II. Danilo'nun Bâb-ı Âli'yi bilgilendirmeden Avusturya İmparatoru ile görüşmeye gitmesini, teamüllere göre Viyana'daki Osmanlı Sefiri Mehmed Arif Bey vasıtası ile kabul edilmesi gerekirken bunun yapılmamasını ve prens ünvanı ile karşılanmasını protesto etti. Ancak Rusya ile de sorunların yaşandığı bu dönemde Avusturya ile ilişkileri tamamen bozmamak için sorun daha fazla uzatılmadı¹⁴². Viyana'da II. Danilo'nun şerefine ziyafet verildi¹⁴³. II. Danilo, İmparator Fransuva Jozef'e, desteğinden dolayı teşekkür etti¹⁴⁴. II. Danilo'ya, Avusturya nişânı verildi¹⁴⁵.

II. Danilo, 23 Mayıs 1853 tarihinde kendi adını taşıyan 5 rütbelik nişân çıkarttı. Birinci rütbeden olan nişânın üzerinde "Karadağ'ın İstiklâli İçin" ifadesi yer aldı¹⁴⁶. II. Danilo, aldığı mağlubiyetten sonra Karadağ ordusunun Osmanlı ordusuna göre ne kadar zayıf olduğunu gördü ve büyük devletlerin sadece Osmanlı-Karadağ savaşının etkilerinin bölge dışına çıkma tehlikesi ortaya çıktığında Karadağ'a yardımda bulunabileceklerini anladı¹⁴⁷. II. Danilo, savaştan sonra daha kuvvetli bir askerî teşkilat kurmaya çalıştı. Savaşçılar kaydettirdi ve

¹³⁹ BOA, İ.MVL. 283/11129/1-1, 1-2 1269.Za.15 (20.08.1853); BOA, İ.MVL. 283/11129/2-1,2-2 1269.Za.18 (23.08.1853).

¹⁴⁰ Gölen, gös.yer.

¹⁴¹ BOA, A.AMD. 43/7 1269.C.13 (24.03.1853).

¹⁴² BOA, İ.HR. 99/4816/5 1269.B.20 (29.04.1853); BOA, İ.HR. 99/4816/6 1269.B.19 (28.04.1853); BOA, İ.HR. 99/4816/9 1269.B.16 (25.04.1853); BOA, İ.HR. 99/4816/16 1269.Ş.17 (26.05.1853).

¹⁴³ BOA, İ.HR. 99/4816/11 1269.Ş.01 (10.05.1853).

¹⁴⁴ Karal, gös.yer.

¹⁴⁵ BOA, İ.HR. 328/21215 1269.N.05 (12.06.1853).

¹⁴⁶ Mehmed Suphi, a.g.e., s. 87.

¹⁴⁷ Suver, a.g.e., s. 97.

kabilesini, esas askerî birim olarak ordu dışına çıkarttı¹⁴⁸. Karadağ'ın mülki teşkilatı ve bayındırlık teşkilatına önem verdi. Eski teamül ve adetleri kaldırdı. Karadağ'ı müstakil bir hükümet haline getirmeye çalıştı ve Avrupa'ya tanıttı¹⁴⁹. Bununla birlikte Hersek Sorunu ile uğraşmaktan da vazgeçmedi ve 1853 yılı yaz aylarında Hersek'teki tahrik faaliyetlerine devam etti. Rusya da Eylül ayında II. Danilo ve Karadağlılara nişân ve madalyalar göndererek desteğini sürdürdü¹⁵⁰.

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre; Karadağ, bir köşede yatan bir yılan iken Damad-ı Şehriyârî Mehmed Âli Paşa ve Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa, bu yılanın kuyruğuna basarak ortaya bir Karadağ Sorunu çıkarttılar¹⁵¹. Böylece fatihlik kazanmak hırsıyla devletin başına Karadağ Sorunu çıkarılmış oldu¹⁵².

2.2. KIRIM SAVAŞI VE KARADAĞ SORUNU

2.2.1. Karadağ'ın Kırım Savaşı'nda İzlediği Politika

1853 yılının Ekim ayında başlayan Kırım Savaşı, Osmanlı Hükümeti ile antlaşma yapmış olan Karadağ'ı zor durumda bıraktı. Kırım Savaşı'nın başlamasından sonra Karadağlılar arasında savaşta nasıl bir politika izlenmesi gerektiğine dair tartışmalar başladı. II. Danilo'nun amcası ve bazı knezler, Rusya'nın yanında savaşa girilmesi gerektiğini savundular¹⁵³. II. Danilo, Kırım Savaşı'na kadar selefleri gibi Rusya yanlısı bir politika izlemişti. Ancak Batılı devletlerin sistemine ilgi duyduğu için Kırım Savaşı sırasında Rusya'dan yüz çevirdi¹⁵⁴. Avusturya'yı dinleyerek savaşta Karadağ'ın tarafsız kalmasını sağladı¹⁵⁵. Rusya ise Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak için

¹⁴⁸ Jelavich, *gös.yer.*

¹⁴⁹ Âli Fitri, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁵⁰ Gölen, "1852-53...", s. 265-268.

¹⁵¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 48.

¹⁵² *a.g.e.*, 1-12, s. 16.

¹⁵³ Karal, *a.g.e.*, C. VI, s. 73.

¹⁵⁴ Meclis-i Mahsûs tarafından 1858 yılında Bosna ve Hersek bölgesinde görevli olan Kemal Efendi'ye verilmek üzere hazırlanan talimatta, Karadağ Sorunu'nun tarihî gelişimi ile ilgili bilgi verilirken II. Danilo'nun Kırım Savaşı'nda Rusya'ya yüz çevirmesine karşın Rusya'nın Karadağ'ın ileri gelenleri arasında çok taraftarı olduğu ve bu taraftarlarının muhalefetine II. Danilo'yu tereddüd de bıraktığının rivayet edildiği bilgisi verilmektedir. *BOA, İ.MMS.* 132/5657/2-1,2-2,2-3 1274.C.29 (14.02.1858).

¹⁵⁵ Karal, *gös.yer.*

çaladı. Karadağ Vladikası'na ve Karadağlı reislere, nişân ve para gönderdi¹⁵⁶. Savaşta Rusları tutan Karadağ halkı ise II. Danilo'nun tarafsızlık politikasından rahatsızlık duydu¹⁵⁷. II. Danilo'nun pasif politikasından dolayı bazı kabileler, II. Danilo'nun otoritesinden çıkmak istemişlerse de başarılı olamadılar¹⁵⁸.

Osmanlı Devleti, 1853 yılının son aylarında Karadağ'daki mevcut durumu ve Karadağlıların niyetlerini öğrenmek için Karadağ'a casuslar gönderdi. Casuslar, İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Bey ile yaptıkları görüşmede; II. Danilo'nun bu defa çok sayıda asker toplayarak Hersek sancağındaki Grahovo tarafına saldırmak niyetinde olduğunu, Karadağlıların zahire sıkıntısı çektiklerini, kıtlık ve pahalılık yaşadıklarını bununla birlikte II. Danilo'nun Karadağ nahiyelerinden yüklü miktarda peynir satın alıp, Avusturyalılardan da yüklü miktarda peksimet beklediğini belirttiler¹⁵⁹.

Osmanlı Devleti, Karadağ'a gönderilen casuslar vasıtası ile 1854 yılında da Karadağ'daki gelişmeler ile ilgili bilgi almaya devam etti. Karadağ'a sürekli casuslar gönderen Trebin'deki Asâkir-i Muvazzafa Sergerdesi Arslan Bey, Hersek Valisi'ne 1854 yılı Ocak ayı sonunda gönderdiği yazıda; askerî mühimmât, tüfenk ve elbise yüklü iki parça Rus gemisinin Kotor'a yakın Budva İskelesi'ne geldiğini ve söz konusu malzemeyi Karadağlılara verdiğini bildirdi. Aynı bilgiyi, Kuryanik Nahiyesi Müdür Vekili de Trebin Müdürü'ne yazdı¹⁶⁰. Bu gelişmeleri araştırmak amacı ile Hersek Valisi tarafından Karadağ'a gönderilen İşkodralı Tahir Ağa ise Kotor'a ve Budva İskelesi'ne gittikten sonra oraya Trieste'den gelen gemiler ile getirilen gıda maddelerinin bir kısmının Karadağlılara satıldığını ancak Karadağlılar için asker gelmediğini bildirdi. Hersek Valisi ise İşkodralı Tahir Ağa'nın verdiği bilgilerin doğruluğuna şüphe ile yaklaşılması gerektiğini Bâb-ı Âli'ye bildirdi¹⁶¹. Rumeli Ordusu Müşiri Kaymakamı Ferik Abdi Paşa da İşkodra

¹⁵⁶ BOA, İ.HR. 331/21311 1270.M.15 (18.10.1853); 102/5006-M 1270.M.06 (09.10.1853); BOA, A.AMD. 49/79 1270.M.10 (13.10.1853).

¹⁵⁷ Darkot, *a.g.md.*, s. 226.

¹⁵⁸ Jelavich, *gös.yer.*

¹⁵⁹ BOA, İ.DH. 285/17912/2 1270.S.24 (26.11.1853).

¹⁶⁰ BOA, İ.DH. 295/18597/2 1270.R.29 (29.01.1854); BOA, İ.DH. 295/18597/3 1270.CA.13 (11.02.1854).

¹⁶¹ BOA, İ.DH. 296/18662/1,2 1270.C.18 (18.03.1854).

Mutasarrıfı'ndan aldığı içerisinde Karadağlıların sükunet halinde olduklarını bildiren bilginin bulunduğu bir yazıyı, 1854 yılı Şubat ayında İstanbul'a gönderdi¹⁶².

Adriyatik limanlarında 1854 yılında yaşanan hareketlilik, Rus gemilerinin gelmesinden sonra da devam etti. Avusturya, Mart ayının sonunda Osmanlı Devleti'ne destek olma gerekçesi ile Bar ve Budva limanlarına asker gönderdi ve Bosna sınırına asker gönderme hazırlıklarına başladı¹⁶³. Rusya ile savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti, Avusturyalıların bu faaliyetine ses çıkartmama kararı aldı¹⁶⁴.

Osmanlı Devleti ile savaş halinde olan Rusya'nın Karadağlıları kışkırtma çabaları, 1854 yılında da devam etti¹⁶⁵. II. Danilo'nun tarafsızlık politikasında samimi olmadığı da bir süre sonra ortaya çıktı. İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa, İstanbul Hükümetine gönderdiği 6 Nisan 1854 tarihli yazıda, II. Danilo'nun Ortodoks Karadağlıları Osmanlı Devleti aleyhinde kışkırtma çalışmaları ile ilgili şu bilgileri verdi: *"Karadağlı Zeko geçen mâh-ı Cemâziye'l-âhir'in yirmi altıncı Pazar günü Cebel-i mezkûrda kâin Virpazarı'na gelerek ahâlî-yi Pazar'ın tamamen tecemmunda mahsûsi dellâller ihrâcıyla mezâhib-i Hristiyândan Rum mezhebinde bulunanların bugünkü günlerde ehl-i İslâm ile muhârebe eylemeleri vücûb-ı diniyyedendir. Zirâ Müslümânlar ırz ve nâmusumuzu bütûn bütûn kesr etmek râddesine gelmişlerdir. Ne mikdâr eli tüfenk tutar Rum milleti var ise amâde ve hâzır ve diğer vürûd edecek haberimize muntazır bulunmaları lâzım olmuştur ve bu sûretçe bi'l-cümle Karadağ ahâlîsi tüfenk derdest olduğunuz hâlde muhârebeye hazırlanarak tarafımızdan bir haber geldiği anda tayîn olunan mahale gideceksinizdir böyle bilin diyerek alâ melâu'l-halk nidâ ettirmiş ve Pazar-ı mezkûrdan mâadâ bazı cesîm karyelerde dahi bu vechle ilân-ı keyfiyete ibtidâr eylemiş olduğu tahkîk olunmuş ise de sâye-i kadr-i tevvâb-i hazret-i Saltanat-ı Seniyye'de bu havâlice icrâ olunan istihkâmât ve istihzârât-ı mukteziye ile hemen bâ-avn ve inâyet-i Cenâb-ı Rabbü'l-muîn ahâlî-yi merkûmenin def-i şer ve müfsidetlerine bi'l-ibtidâr keyfiyeti arz ve inhâ olunacağından fakat havâdis-i hâliyye ve mahalliyyeden olmak üzere arz ve inhâ-yı keyfiyet ictisâr olunmuştur.*

¹⁶² BOA, İ.DH. 294/18557/1 1270.CA.16 (14.02.1854); BOA, İ.DH. 294/18557/2 1270.C.01 (01.03.1854).

¹⁶³ BOA, İ.HR. 108/5304/1 1270.B.08 (06.04.1854).

¹⁶⁴ BOA, İ.HR. 108/5304/4 1270.B.21 (19.04.1854).

¹⁶⁵ BOA, A.MKT.UM. 154/52 1270.C. 21 (21.03.1854).

Ol-bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir"¹⁶⁶. Osmanlı Devleti, II. Danilo'nun bu faaliyetleri karşısında bir saldırı olmadıkça müdahale etmeme kararı aldı¹⁶⁷.

Osmanlı Devleti, Karadağ'a güvenmediği için Kırım Savaşı sırasında Karadağ sınırında askerî tedbirler almıştı. Karadağlı çeteler, bu tedbirlere rağmen Türk topraklarında yağma ve talan faaliyetlerinde bulundular¹⁶⁸. Osmanlı kuvvetleri, Gaçko'ya girerek halka zulm eden ve yağma faaliyetlerinde bulunan Karadağ eşkiasını bozguna uğrattı¹⁶⁹. Osmanlı Hükümeti, Karadağlıların saldırılarını protesto etti. II. Danilo, protesto üzerine halkına söz geçiremediğini açıkladı. II. Danilo'nun bu tavrı üzerine Karadağ'da II. Danilo'ya karşı başarısızlıkla sonuçlanan bir isyan çıktı¹⁷⁰.

II. Danilo, Osmanlı Devleti'nin tepkisine rağmen politikasını değiştirmede ve 1854 yılının ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarına ciddi saldırılarda bulunmaya başladı. Etrafına topladığı Dağlı asiler ile 6 Ağustos günü saat 9 sularında Spuz'a saldırdı. Gece saat 1,5'a kadar devam eden muharebe sonunda Spuz halkı ve civarda bulunan Podgorica halkı tarafından mağlup edildi¹⁷¹.

Spuz Muharebesi'nin yaşandığı gün ve 8 Ağustos günü, İşkodra'da karışıklıklar yaşandı. İşkodra Mutasarrıfı, Bosna Valisi'nden iki tabur asker istedi. Ancak bölgeye Hersek'ten kara ve deniz yoluyla asker gönderilmesinin sıkıntılı olacağı düşünülerek Mirlivâ İbrahim Paşa'ya emrindeki iki tabur ile birlikte Manastır'dan İşkodra'ya hareket etmesi emredildi¹⁷². İşkodra'daki Osmanlı yönetimi, yaşanan gelişmeler karşısında İşkodralıların önde gelenlerinden fesat hareketlerine son vermelerini ve Karadağ eşkiasına karşı devletin yanında olmalarını istedi. Karadağ Sorunu sebebiyle özel görev ile İşkodra'da bulunan Tevfik Bey ile İşkodralılar arasında 13 Ağustos Pazar günü İşkodra Kalesi'nde

¹⁶⁶ BOA, İ.HR. 108/5304/2 1270.B.08 (06.04.1854).

¹⁶⁷ BOA, İ.HR. 108/5304/4 1270.B.21 (19.04.1854).

¹⁶⁸ Karal, gös.yer.

¹⁶⁹ BOA, HR.MKT. 77/71 1270.Ş.28 (26.05.1854).

¹⁷⁰ Karal, gös.yer.

¹⁷¹ BOA, İ.MMS. 2/76-1/2,18 1270.Za.23 (17.08.1854) ; BOA, İ.MMS. 2/76-1/6, 1270.Za.27 (21.08.1854).

¹⁷² BOA, İ.MMS. 2/76-1/2,18 1270.Za.23 (17.08.1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/24, 25, 26 1270.Za.27 (21.08.1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/1, 27 1270.Z.14 (07.09.1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/3,17 1270.Za.14 (08.08.1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/4,32,35 1270.Z.05 (29.08.1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/7 1270.Z.18 (11. 09. 1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/9,11,12 1270.Za.15 (09.08.1854).

yapılan müzakereler sonucunda İşkodralılar, Osmanlı yönetiminin isteğini kabul ettiler. Görüşmelerde, Karadağ eşkiyasının saldırılarına karşı İşkodralılardan asker temin edilmesi de kararlaştırıldı¹⁷³. Osmanlı Devleti, İşkodralı asilerin sözlerinde durmama ihtimâllerini göz önüne alarak bölgede güvenlik tedbirlerini almayı ihmâl etmedi¹⁷⁴.

II. Danilo, Osmanlı topraklarına yönelik saldırılarını Ağustos ayının ilerleyen günlerinde de sürdürerek 17 Ağustos'ta 4.000'den fazla asker ile Spuz Kalesi ile Podgorica arasında bulunan kalelere saldırdı. Bu saldırı, askerler ile Podgorica ve Spuz halkı tarafından püskürtüldü¹⁷⁵. 18 Ağustos ve 21 Ağustos'ta da Spuz ve Podgorica kalelerine saldırdı. 21 Ağustos'daki saldırıyı, 7.000 asker ile gerçekleştirdi. Kaleleri savunmak ile görevli olan askerler ve halk, iki saldırıyı da geri püskürttü¹⁷⁶. Osmanlı yönetimi, bu dönemde sıkıntılı günler geçiren ve Spuz'a yerleştirilmiş olan ileri gelen Dağlı ailelere geçici olarak maaş vermeye karar verdi¹⁷⁷ ve Karadağlıların saldırıları yüzünden Bosna ve Hersek'e takviye kuvvetler gönderdi¹⁷⁸.

II. Danilo, saldırılarını Eylül ayında da sürdürdü. 20 Eylül'de Spuz üzerine 2.000'den fazla eşkiya sevk etti. 300 kadar Piper eşkiyasını da Podgorica'ya saldırttı. Bu saldırılar, Osmanlı kuvvetleri tarafından geri püskürtüldü¹⁷⁹. Osmanlı Devleti, Karadağlı saldırıları karşısında bölgeye takviye kuvvetler göndermek için hazırlıklara başladı¹⁸⁰ ve daha önce Avusturya ile imzaladığı mukavele gereğince Avusturya'dan geçici olarak Karadağ'a asker göndermesi talebinde bulunmaya karar verdi¹⁸¹. Bâb-ı Âli'nin, Karadağlıların saldırıları karşısında aldığı bir diğer tedbir de bölgedeki Arnavut sergerdelerin bazı hareketlerinin Karadağlıları tahrik etmesi sebebi ile bunun önlenmesine karar verilmesi ve bölgedeki memurlara,

¹⁷³ BOA, İ.MMS. 2/76-1/14,15,16 1270.Za.19 (13.08.1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/13 1270.Za.21 (15.08.1854).

¹⁷⁴ BOA, İ.MMS. 2/76-1/13 1270.Za.21 (15.08.1854).

¹⁷⁵ BOA, İ.MMS. 2/76-1/20,21,22,23 1270.Za.24 (18.08.1854).

¹⁷⁶ BOA, İ.MMS. 2/76-1/8 1270.Z.07 (31.08.1854); BOA, İ.MMS. 2/76-1/5 1270.Z.22 (15.09.1854).

¹⁷⁷ BOA, İ.MMS. 2/76-1/37 1270.Z.20 (13.09.1854).

¹⁷⁸ BOA, İ.HR. 115/5589/1 1270.Z.14 (07.09.1854).

¹⁷⁹ BOA, İ.HR. 115/5589/2 1271.M.05 (28.09.1854).

¹⁸⁰ BOA, HR.MKT. 90/21 1271.M.24 (17.10.1854).

¹⁸¹ BOA, İ.HR. 115/5591/1,2 1271.M.02 (25.09.1854).

Karadağlıları tahrik edecek davranışlardan uzak durmaları talimatının verilmesiydi¹⁸².

II. Danilo, 1855 yılının başında Triesteli bir tüccar olan Marko Kvekic'in kızı Darinka ile evlendi¹⁸³. 2 Mart 1855 tarihinde de Karadağlıları, Osmanlı Devleti'ne karşı saldırmaya teşvik eden Rus Çarı I. Nikola öldü. Bu gelişme üzerine Karadağ'da yas ilan edildi¹⁸⁴.

Karadağ Sorunu üzerinde etkili olan devletlerden Fransa, Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru soruna daha fazla ağırlığını koymaya başladı ve 1855 yılında Karadağ'ın başkenti olan Çetine'de vis-konsolosluk açtı. Fransa, bu girişimden sonra Karadağ Vladikası'nın koruyucusu ve dostu konumunu almaya başladı¹⁸⁵. Fransa Hükümeti, Kırım Savaşı sırasında diplomatik ilişkilerde yardımcı olması için Henri Delarue adlı dış politika uzmanını II. Danilo'nun emrine verdi¹⁸⁶. Karadağ da Rusya'nın pozisyonunun zayıflaması sebebi ile Fransa ile yakın ilişki kurmak istedi¹⁸⁷. Fransa'nın İşkodra'daki Konsolosu ile II. Danilo, Karadağlıların asayişini bozan ve çevre vilayetlerdeki halk ile çatışmalara sebep olan eylemlere girişmemeleri için Karadağlılar ile diğer halk arasında genel bir besa (yemin) yapılarak kalıcı bir barışın sağlanması konusunda uzlaştılar. Fransa Konsolosu, bu konunun diğer konsoloslar ve Osmanlı Devleti'nin özel görev ile İşkodra'da bulunan memuru Tefik Efendi ile de müzakere edilmesini gündeme getirdi. Osmanlı Devleti, Karadağ'daki hakimiyet haklarının ihlâl edilmemesi şartıyla besa uygulamasına olumlu yaklaştı¹⁸⁸. Ancak besa için anlaşma sağlandığı günlerde 1.000 kişiden daha kalabalık bir eşkiya grubu, Spuz yakınlarına saldırdı ve eşkiya ile Spuz halkı arasında muharebe yaşandı¹⁸⁹. Fransa'nın Karadağ Sorunu ile daha fazla ilgilenmeye başladığı dönemde Kırım Savaşı sona erdi ve savaş sonunda toplanan Paris Kongresi'nde Karadağ Sorunu bir kez daha Avrupa devletlerinin gündemine geldi.

¹⁸² BOA, HR.MKT. 95/69 1271.Ra.23 (14.12.1854).

¹⁸³ Roberts, a.g.e., s. 219.

¹⁸⁴ Ali Suavi, *A Propos de l'Herzégovine Monténégro*, Imprimerie Victor Goupy, Paris, 1876, s. 11.

¹⁸⁵ Karal, gös.yer.

¹⁸⁶ Henry Delarue, II. Danilo'nun öldüğü tarihe kadar onun özel sekreterliğini yapmıştır. Zafer Gölen, "1857-59 Bosna Hersek İsyanı", *Belleten*, C. LXXIII, Sayı 267, Ağustos 2009, s. 470.

¹⁸⁷ Jelavich, a.g.e., s.151-152.

¹⁸⁸ BOA, A.MKT.UM. 200/30 1271.L.20 (06.07.1855); BOA, A.AMD. 53/17 1271; BOA, HR.MKT. 112/14 1271.L.19 (05.07.1855).

¹⁸⁹ BOA, HR.MKT. 112/14 1271.L.17 (03.07.1855).

2.2.2. Paris Kongresi ve Karadağ Sorunu

Kırım Savaşı'ndan sonra İngiltere, Fransa, Rusya, Osmanlı Devleti, Avusturya, Prusya ve Piyomente'nin katılımıyla 25 Şubat-30 Mart 1856 tarihleri arasında toplanan Paris Kongresi'nde ele alınan konular arasında Karadağ Sorunu da yer aldı. Avusturya delegesi Buol, kongrede Rusya'nın Karadağ'ı himaye etme politikası takip ettiği yönünde bir izlenim oluştuğunu ve Rus delegelerin konuyla ilgili verecekleri bir beyanat ile bu izlenimin ortadan kaldırılabileceğini belirtti. Rus Temsilci Heyeti ise cevap olarak Rus Hükümetinin Karadağ'a ve Rusların Karadağlılara duyduğu yakınlıktan doğan ilişkilerin dışında iki taraf arasında bir ilişkinin olmadığını belirtti¹⁹⁰. Kongredeki Türk Heyeti, bu gelişmeler karşısında Karadağ'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğunu ve Osmanlı Hükümetinin Karadağ'daki mevcut statükonun değişmesini kabul etmeyeceğini açıkladı¹⁹¹. Türk Heyetinin açıklaması, Karadağ'da tepki yarattı. II. Danilo, bu durumu, Paris Kongresi'ne katılan devletler nezdinde protesto etti¹⁹². II. Danilo, artık Karadağ'ın uluslararası alanda Osmanlı Devleti'nin isyan eden bir bölgesi olarak tanınmasını istemiyordu. II. Danilo'ya göre Karadağ, tarihin hiçbir döneminde Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmamıştı ve uluslararası alanda bağımsızlığı tanınmalıydı¹⁹³. Paris Kongresi'ne katılan devletlere, 31 Mayıs 1856'da bir nota vererek Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasını, Karadağ sınırlarının Arnavutluk ve Hersek yönünde genişletilmesini, Osmanlı-Karadağ sınırının kesin olarak çizilmesini ve geçmişte Avusturya sınırında olduğu gibi düzenlenmesini ve Bar Limanı'nın Karadağ'a bırakılmasını talep etti. Avrupa devletleri, III. Napolyon'a rağmen bu isteklerden Osmanlı sınırının çizilmesine ilişkin olanın dışındakileri ciddiye almadılar¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Karal, **gös.yer.** Meclis-i Mahsûs tarafından 1858 yılında Bosna ve Hersek bölgesinde görevli olan Kemal Efendi'ye verilmek üzere hazırlanan talimatta, Karadağ Sorunu'nun tarihî gelişimi anlatılırken Paris müzakerelerinde Rus murahhasların Rusya'nın Karadağ üzerinde hiçbir hakkı bulunmadığını, Karadağ'ın Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde bulunduğunu itiraf etmeye mecbur kaldıkları belirtilmiştir. **BOA, İ.MMS.** 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858).

¹⁹¹ **British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856-1875**, Part I Series B, Vol. 1, General Editors. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Editor. David Gillard, University Publications of America, 1984, Doc. 28, s. 161; Fosféro, **Le Monténégro. Simple Question a Messieurs les Plénipotentiaires des Nouvelles Conférences de Paris**, Chez Tous les Libraires, Paris, 1858, s. 3; Stevenson, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁹² Karal, **a.g.e.**, C. VI, s. 74.

¹⁹³ Suver, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁹⁴ Stevenson, **a.g.e.**, s. 186.

2.3. KIRIM SAVAŞI'NDAN SONRA KARADAĞ SORUNU'NA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti, bir Avrupa devleti sayılmış ve topraklarının bütünlüğü Avrupalı devletlerin teminatı altına alınmıştı. Ancak bu kararlar, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmesini önlemek için alınmıştı. Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü konusunda samimi değillerdi. Nitekim Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra antlaşmada yer alan Islahat Fermanı'nın uygulanmasından kaynaklanan sorunları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeye başladılar. Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler, Osmanlı topraklarında ortaya çıkan Eflak-Boğdan olayları, Belgrad olayları ve Girit İsyanı gelişmelerinde olduğu gibi Karadağ Sorunu'nu da Islahat Fermanı ile ilişkilendirdiler ve Karadağ'ın Paris Barış Konferansı'ndaki bağımsızlık ve toprak talepleri sebebi ile Osmanlı-Karadağ ilişkilerinin bozulmasından sonra Karadağlıları koruyan bir politika izlemeye başladılar¹⁹⁵. Bununla birlikte Avrupa devletlerinin Karadağ Sorunu'nda kendi aralarında bir uzlaşma yoktu. İngiltere ve Fransa, bölgede Rusya ve Avusturya'nın etkili olmasını istemiyordu¹⁹⁶. İngiltere gibi bölgede Rus yayılcılığından endişe eden Avusturya, İngiltere ile birlikte Karadağ'daki mevcut durumun devamını istiyordu¹⁹⁷. İşkodra'daki Avusturya, Fransa ve İngiltere konsoloslarının çabaları ile Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında 10 Temmuz 1856'dan itibaren iki taraf arasında düşmanca hareketlerin hiç olmazsa bir müddet için sona erdirilmesini sağlayan bir mütareke yapıldı¹⁹⁸. Bu gelişmeden sonra besa konusu tekrar gündeme geldi. Konsolosların çabaları sonucunda Karadağlılar ile sürekli problem yaşayan Koçi nahiyesi halkı ile Karadağlılar arasında barış için gayri resmi olarak besa anlaşması yapılmasına yani yemin edilmesine ve bölgedeki Osmanlı ve Karadağ askerlerinin karşılıklı olarak çekilmesine karar verildi. Karadağlılar, Koçi ve Podgorica'daki askerlerini çektiler. Bölgedeki Osmanlı yetkililerine de yeni bir talimat gelinceye kadar

¹⁹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VII, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 38-39.

¹⁹⁶ BOA, İMMS. 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858).

¹⁹⁷ Roberts, a.g.e., s. 223.

¹⁹⁸ BOA, İMMS. 8/339/3,4 1272.Z.27 (29.08.1856).

Karadağlılar ile çatışmaya girilmemesi emredildi¹⁹⁹. Besa anlaşmasının takibi ile Fransa'nın İşkodra Konsolosu görevlendirildi²⁰⁰. Ancak bu ortam uzun sürmedi ve besanın yapılmasından kısa bir süre sonra bölgeden II. Danilo'nun Koçi nahiyesine bağlı Medun Kalesi'ne saldırdığı ve Podgorica halkı ile muharebeye giriştiği haberi geldi. II. Danilo, bu teşebbüsünden bir netice elde edemedi. Bu saldırının anlamı, Karadağlıların bölge halkı ile yaptıkları besa anlaşmasını bozmaya çalışmalarıydı. Bölgedeki Osmanlı idarecileri, saldırılara karşı tedbir almakla birlikte besa anlaşmasının bozulmaması için hassasiyet gösterdi ve bölgedeki memurlarına bu yönde talimat verdi. Barış için bölgeden Osmanlı askerinin çekilmesini istemiş olan İşkodra'daki Fransa, İngiltere ve Avusturya konsoloları, Osmanlı Devleti'nden barışı bozmak isteyen Karadağlılara mazeret verilmemesi için Medun'a asker göndermemesini istediler. Osmanlı yönetimi, bu isteği kabul etti²⁰¹.

Kırım Savaşı döneminde yaşanan gelişmeler neticesinde Karadağlıların eskiden beri Ruslardan gördüğü gizli himaye ve nakdi yardım kesilmişti. Karadağ yönetimi, bundan sonra Avusturya, Fransa ve İngiltere'den de kendilerini tatmin eden bir destek göremeyince, besa anlaşması çalışmalarının yapıldığı dönemde Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bir kaideye bağlamanın yollarını aramaya başladı. Karadağ yönetimi, bu konuda İngiltere, Avusturya ve Fransa'nın İşkodra'daki konsoloları ile görüştü²⁰². Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini tasdik etmek için haklarında bazı düzenlemelerin yapılması isteğinde bulundu. İngiltere, Fransa ve Avusturya sefâretleri, II. Danilo'nun isteklerini arz etmek için İstanbul'a bir adam gönderileceğini, Osmanlı Devleti'ne bildirdiler²⁰³.

İngiltere'nin İstanbul Sefiri Lord Stratford de Redcliffe, Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa'ya ve Fuad Paşa'ya gönderdiği 27 Ağustos 1856 tarihli yazıda; Osmanlı memurları ile Karadağlılar arasında uzun süreden beri mevcut olan ve taraflara felaket getiren ihtilafı hatırlatarak Osmanlı yönetiminin bölgede sükûneti korumak için gereken tedbirlerin alınmasıyla meşgul olduğunu, söz konusu

¹⁹⁹ BOA, İ.HR. 135/6949/1, 2 1272.Z.17 (19.08.1856); BOA, İ.HR. 135/6949/4 1273.M.08 (08.09.1856).

²⁰⁰ BOA, HR.MKT. 167/79 1273.S.03 (03.10.1856).

²⁰¹ BOA, HR.MKT. 160/74 1273.M.09 (09.09.1856).

²⁰² BOA, İ.MMS. 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858).

²⁰³ BOA, İ.MMS. 8/339/1,5 1273.R.25 (23.12.1856).

tedbirlerinin sonuç vermesinin arzu edildiğini, Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a karşı harekât düzenlemeyeceğini taahhüt ettiğini, II. Danilo'nun da kendilerine saldırılmadıkça savunmada kalacağını vadettiğini, asayiş ortamının sağladığı kolaylıkların değerlendirilmesi ve taraflar arasında güven tesis edilmesinin gerektiğini, bunun için bir aracıya ihtiyaç olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin soruna ilişkin düşüncelerini kendilerine bildirmesini arzu ettiklerini ifade etti²⁰⁴.

İngiltere'nin İstanbul Sefiri'nin Karadağ Sorunu'na ilişkin olarak Osmanlı yönetimine yazı göndermesinin ardından Avusturya'nın İstanbul'daki Sefiri Baron Prokesch de Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa'ya ve Fuad Paşa'ya konuya ilişkin bir yazı göndererek Karadağ civarında, Karadağlılar ile komşuları olan Müslümanlar arasında anlaşmazlıkların olduğunu, nahielerde zaman zaman yağma ve cinayet olayları yaşandığını, bu hüznü olayların Karadağ içinde zirâat yapacak arazinin yeterli olmamasından ve Hristiyan Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne bağlayan ilişkilerin açık ve kesin bir nizâmnamesinin bulunmamasından kaynaklandığını, Karadağlıların da Osmanlı Devleti gibi uzlaşma arzusunda bulunduğu hatta İşkodra'daki Avusturya, Fransa ve İngiltere konsoloslarının iyi niyetli mesailerini ile 10 Temmuz 1856'dan beri savaşan iki taraf arasında düşmanca hareketlerin hiç olmazsa bir müddet için sona erdirilmesini sağlayan bir mütareke yapıldığını belirtti. Avusturya Sefiri, yazının devamında İngiltere Sefiri ile aynı görüşleri ifade ederek sulh döneminin değerlendirilmesinin gerektiğini, taraflar arasında güven tesis edilmesinin gerektiğini ve bunun için bir aracıya ihtiyaç olduğunu, Osmanlı Devleti vükelâsının Karadağlıları arzu edilen bir ittifaka çekmek için düşündükleri tedbirleri kendilerine açıklanmasını istediklerini ifade etti²⁰⁵.

Avusturya Sefiri ile aynı gün İstanbul'daki Fransız Sefiri Mösyö Thouvenel de Fuad Paşa'ya bir yazı göndererek Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk taraflarını teskin ve ıslâh için gerekli tedbirleri almaya teşebbüs ettiği bu dönemde Karadağ Sorunu'na da önem vermesinin gerektiğini, mevcut durumda Osmanlı Devleti memurları ile II. Danilo arasında doğrudan bir diyalog kurulması için yardım

²⁰⁴ BOA, İ.MMS. 8/339/2 1272.Z.25 (27.08.1856).

²⁰⁵ BOA, İ.MMS. 8/339/3,4 1272.Z.27 (29.08.1856).

etmeye hazır olduğunu ancak Osmanlı Devleti'nin müzakere şartlarını bilmeleri gerektiğini ifade etti²⁰⁶.

İstanbul'daki Fransız Sefiri'nin, Fuad Paşa'ya, Karadağ Sorunu'na ilişkin görüşlerini bildirmesinin yanı sıra İşkodra'daki Fransa Konsolos Vekili Mösyö Hecquard da Osmanlı Devleti'nin Karadağ tarafından İstanbul'a gönderilecek özel bir memur ile bazı konuları müzakere etmeye yönelik niyetini, II. Danilo'ya bildirmeye yetkili olduğunu açıkladı. Hecquard'a göre Osmanlı Devleti'nin müzakere etmek istediği konular şunlardı:

— Karadağ Vladikası, kendisinin Karadağlıların başı olduğuna dair ve haleflerinden yerine geçeceklerin haklarına dair, Bâb-ı Âli'den bir kıta fermân-ı âli olarak Padişah'ın yönetimini tanıyacaktır.

— Osmanlı Devleti tarafından Karadağ'ın dahili idaresinde hiçbir değişiklik yapılmayacak, Karadağlılar Osmanlı Devleti memurları tarafından müdahale edilmeksizin kanunlara ve adetlerine göre Karadağ'ı idare etmeye devam edeceklerdir.

— Mevcut olan kaideye göre tayin edilmiş veyahut seçilmiş olan Karadağ başpiskoposunun mezhepçe tayinini, İstanbul Rum Patrikhanesi yapacaktır.

— Osmanlı Devleti, Karadağlıların ihtiyaçlarını öncelikli olarak düşünerek onlara yetecek derecede zirâata uygun bir miktar arazi vererek Karadağ sınırının genişlemesine izin verecek ve Karadağlılara, Spitzta tarafında denize doğru geçit ve iskele kullanmaları için kolaylık sağlanmasına izin verecektir.

— Bu düzenlemelere karşılık olarak Karadağ Vladikası, Arnavutluk eyaletini Hersek ve Bosna eyaletleriyle bağlayacak bir yol yapmak üzere Bâb-ı Âli ile müzakereye girişecektir.

²⁰⁶ gös.yer.

— Karadağ Vladikası, özellikle haydutluğu önlemek için bir askerî kuvvet tutmaya ve bu hususta Hersek, Arnavutluk ve Bosna valileri ile birlikte müzakerede bulunmayı taahhüt edecektir.

— Osmanlı Devleti, Karadağ Vladikası'na masraflarını karşılaması ve Osmanlı Devleti'nin büyük bir memuru gibi idareye muktedir olacak bir durumda olması için maaş verecektir²⁰⁷.

Osmanlı devlet adamları, Karadağ'daki isyan durumunun sona ermesinin ve Karadağ'ın itâatkar bir hale gelmesinin, Osmanlı Devleti açısından maddi ve manevi olarak mevcut durumda ve uzun vadede faydalı olacağını düşünüyordu²⁰⁸. Ayrıca mevcut isyan durumunun devam etmesi halinde, Osmanlı Devleti lehine isyana kayıtsız kalan devletler, politikalarını değiştirebilirlerdi²⁰⁹. Bu sebeple Karadağ'ı doğrudan doğruya itâat altına alacak bir düzenlemenin yapılması için çalışma başlatıldı²¹⁰.

Karadağ Sorunu'na ilişkin bu diplomatik gelişmeler yaşanırken Eylül ayında Rumeli Ordusu Reîs-i Erkânı Ferik Avni Paşa tarafından önceden bazı mahallerde toplanmış olan Karadağ eşkıyasının dağılmış olduğu bilgisi, Osmanlı yönetimine iletildi²¹¹.

Fransa'nın İşkodra Konsolosu, Karadağlılar ile Hersekliler ve İşkodralılar arasındaki besa anlaşmasına ilişkin çalışmalarını, Ekim ayında da sürdürdü. Fransız Konsolos, Osmanlı yönetimine gönderdiği 5 Ekim 1856 tarihli mektubunda, II. Danilo'nun Karadağlılar barışı bozarsa gerekeni yapacağını ve verdikleri zararı kendisinin karşılayacağını, ancak bunun aynı teminatı Osmanlı yönetiminin de vermesi şartına bağlı olduğunu ifade ettiğini bildirdi. Fransız Konsolos Vekili Hecquard da Karadağlılar ile tüm Hersek halkı arasında Besa anlaşması sağlanması için Mostar'a gitti. Fransız Konsolosu, besa anlaşmasının Karadağ ve Osmanlı Hükümeti arasında da yapılmasını istiyordu. Ancak Osmanlı Devleti, bunu kabul etmedi ve anlaşmanın sadece halklar arasında yapılmasını

²⁰⁷ gös.yer.

²⁰⁸ BOA, İ.MMS. 8/339/1,5 1273.R.25 (23.12.1856).

²⁰⁹ BOA, İ.MMS. 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858).

²¹⁰ BOA, İ.MMS. 8/339/1,51273.R.25 (23.12.1856).

²¹¹ BOA, İ.DH. 357/23548/1 1273.M.17 (17.09.1856).

istedi²¹². İşkodralılar ile Karadağlılar arasında besa yapılmasını kabul etmiş olan Osmanlı yönetimi, Hersekliler ile Karadağlılar arasında besa yapılması için Hersek'te Trebin, Nikşik, Gaçko ve Taşlıca kazaları müdürleri ile Asâkir-i Muvazzafa sergerdeleri Hasan ve Arslan beyleri bilgilendirdi. Ancak Trebin Kazası Müdürü Ceylan Bey'in, besanın caiz olmadığını açıklayarak muhalefet etmesi üzerine Ceylan Bey'in Nevesin Kazası Müdürlüğüne atanmasına karar verildi²¹³.

Ferik Avni Paşa, Ekim ayında besa konusunda müzakereler sürdürülürken Karadağ eşkiyasının Hersek sancağı dahilinde bulunan Tuşina adlı mevkide Osmanlı askerlerine saldırdığını, Osmanlı yönetimine bildirdi. Bâb-ı Âli; yaşanan gelişmeler karşısında Karadağ halkının Hersek'e yönelik saldırıları karşısında gerekli askerî tedbirlerin alınmasının gerektiği, ancak hiçbir sebep ile Karadağ'a saldırılmaması gerektiği, bu nazik ortamda müsâdemeye girmek isteyen Karadağlılara fırsat verilmemesi gerektiği görüşünü benimsedi²¹⁴.

Bâb-ı Âli İngiltere, Fransa ve Avusturya sefâretlerinin Karadağlıların Osmanlı Devleti'ne bağlılığını güçlendirmek için dahili ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bazı düzenlemelerin yapılması gerektiğine dair tebligat göndermesinden sonra Karadağ Sorunu'na ilişkin bir lâyiha (tanzimnâme) hazırladı. Lâyiha İngiltere, Fransa ve Avusturya sefâretleri ile yapılan gayri resmi müzakereler sonucunda kaleme alındı. Fransa Sefâreti tarafından önerilen düşünceler uygun bulunmayarak Osmanlı Devleti'nin kendi hukukuna ve menfaatlerine uygun bir şekilde hazırlandı. Lâyihada, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacağına ve isyan etmeyeceğine dair taahhütte bulunacak olan Karadağ Vladikası'nın ve Karadağlıların yerine getirmeye mecbur oldukları vazifeler ve kendilerine müsâade edilen hususların şunlar olduğu belirtildi:

— Karadağ'ın eskiden beri Hersek eyaletine bağlı olan kısmının idaresi, Karadağlılara bırakılacaktır.

²¹² BOA, HR.MKT. 167/79 1273.S.06 (06.10.1856).

²¹³ BOA, HR.MKT. 170/54 1273.S.23 (23.10.1856).

²¹⁴ BOA, İ.DH. 358/23643/2 1273.S.28 (28.10.1856); BOA, A.AMD. 79/25 1273.

— Karadağ Vladikası'na, fermân ile Osmanlı Devleti'nin uygun gördüğü bir ünvan ve yüksek rütbe verilecek ve memuriyet maaşı olarak hazineden aylık münasip bir maaş tahsis edilecektir.

— Karadağ'da asayişin sağlanmasında ihtiyaç duyulan zabıta hizmetleri, dahili yönetime bırakılacaktır. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Karadağ halkından vergi istemeyecektir. Dâhili yönetim, zabıta işlerini yapabilmek için halkın yaptığı bağışları tahsil etme ve kullanma yetkisine sahip olacak, ancak Karadağ halkı kötü bir durumda olduğu için halktan fazla bir şey istenmeyecektir. Bu konudan yönetimin başındaki kişi sorumlu olacaktır.

— Karadağ halkı, isyan dönemlerinde dahi pazar ve panayırlara gidip gelebilecek, ticarî faaliyetlerini sürdürebilecek, göllerde ve nehirlerde balık avlayabilecek, Osmanlı topraklarının her yerinde seyahat edip, sanatlarını icra edebilecek, istedikleri Osmanlı toprağına yerleşebilecek, diğer Osmanlı tebaası gibi himaye edilecek ve Karadağ dışındaki Osmanlı topraklarında bulundukları zaman diğer Osmanlı vatandaşlarının yerine getirmekle mükellef oldukları sorumlulukları yerine getirecektir.

— Karadağlılar, Karadağ'daki asayiş sorunu yüzünden Karadağ dışında zirâat yapmaya muhtaçtırlar. Karadağ'a bitişik olup, kimsenin uhdesinde olmayan zirâata elverişli devlet arazileri bulunursa bu yerler, Karadağlılara mezra olarak verilecek ve Karadağlılar, sadece öşür vermek şartıyla buralarda zirâat yapabilecekler, mahsüllerini toplayıp götürebileceklerdir. Karadağlılar, çevredeki nahiyelerin sakinleri ile ortaklıklar yaparak da zirâat yapabileceklerdir. Karadağlılar, Karadağ dışındaki yerlerde zirâat yaparak eskiden beri parçası oldukları kaza ve nahiyeler ile olan eski bağlarını kalıcı hale getirecekler ve etrafta bulunan Osmanlı Devleti memurları, Karadağlıların kontrol altına alınmalarına ve korunmalarına daha çok özen gösterecektir.

— Karadağ'ın dinî idaresi yani metropoliti, İstanbul Patrikhânesine bağlı olarak ruhânî reis olan patriğin arzıyla ve berât ile tayin olunacaktır. Bununla birlikte Karadağlılar bir metropolit seçerlerse tayini yapılacak, dışarıdan papaz gönderilmeyecektir.

— Osmanlı mekteplerinde Karadağlılar için her yıl üç yer tahsis edilecek, eğitim mecbur olmayacak, eğitim masrafını devlet karşılayacak ve papaz olacak Karadağlılardan din eğitimi almak isteyenler, Rum mezhebinin ruhâniyyât mektebine kabul edileceklerdir.

— Hersek ile İşkodra arasında yer alan ve Karadağ'dan geçen cadde, sürekli olarak açık tutulacak ve gerek yolcuların gerek ticarî malların emniyet içerisinde geçmesine Karadağ yönetimi tarafından dikkat edilecek, aksi bir durumun ortaya çıkması halinde Karadağ yönetimi mesul tutulacaktır²¹⁵.

Bu lâyiha, 22 Aralık 1856'da toplanan Encümen-i Meşverette ele alındı ve şu konularda görüş birliğine varıldı:

— Karadağ'ın mevcut durumu, Osmanlı Devleti'nin aleyhinedir. Devletler, bu durumun bir süre daha devam etmesine, Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini düşünerek kayıtsız kalmayacaklardır.

— Lâyihanın esas maddeleri, Devlet-i Âliyye usulüne uygundur.

— Arazi verilecek halktan biraz vergi alınması gerektiği halde aciz hallerinden dolayı bundan vazgeçilmesi devletin şânından olacaktır.

— Karadağlıların topraklarını genişletme anlamına gelecek bir durumun kabulü uygun değildir. Ancak geçinebilmek için Karadağ etrafında hala yer var ise burada zirâat yapabilirler. Fakat ekincilik yapacakları yerlerde diğer Osmanlı tebaasının yapmakla yükümlü oldukları vazifeleri yapmak şartıyla izne nail olacaklardır.

— Öteden beri Rusya tarafından Karadağ Vladikası'na bir hayli para verilmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Karadağ Vladikası'na bir iyilik yapmasıyla önlenebilir. Karadağ Vladikası'na maaş verilmesi, kendisini Osmanlı Devleti memurlarından sayma anlamına gelecektir. İsyanlar sebebi ile yapılan masrafa nisbetle Karadağ Vladikası'na verilecek maaş değersiz kalacaktır.

²¹⁵ BOA, İ.MMS. 8/339/6 1273.R.28 (26.12.1856).

— Karadağlılara müsaade edilecek hususlar ve yerine getirmek ile mükellef olacakları vazifeler, Karadağ Vladikası'nın göndereceği kişi ile görüşülerek kararlaştırılacaktır. Lâyiha, gizlice üç sefârete gönderilecek ve Osmanlı Devleti'nin izin verebileceği şeylerin bu hususlardan ibaret olduğu, teferruatın Vladika'nın göndereceği kişi ile müzakere edileceği beyan edilecektir²¹⁶.

Karadağ Sorunu'nu çözmek için hazırlanan bu lâyiha, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâda da tetkik edildi ve Sultan Abdülmecid'e sunuldu. Sultan Abdülmecid, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâda ortaya konulan görüşleri ve yapılan düzenlemeyi onayladı²¹⁷. Lâyiha, sefâretlere bildirildi²¹⁸. İngiltere Sefiri Lord Stratford de Redcliffe, 2 Şubat 1857'de Osmanlı Devleti'nin tekliflerini olumlu bulduklarını, Karadağlıların da teklifleri olumlu karşıladıklarını yalnız kendilerine zirâate elverişli arazi verilmesine ilişkin yapılan tekliften tatmin olmadıklarını ve bu durumun tekrar değerlendirilmesi gerektiğini belirtti²¹⁹. Fransa Sefiri Thouvenel ise Bâb-ı Âli'nin tekliflerinin kendilerinin ve Karadağlıların beklentilerini karşılayacak muhteviyatta olmadığını belirtti²²⁰. Avusturya Sefiri Mareşal Baron von Prokesch-Osten de Bâb-ı Âli'ye 4 Şubat'ta gönderdiği yazıda; Osmanlı Devleti'nin düzenlemeleri Karadağlılardan bir beklenti olmadan şartsız olarak yapmasının uygun olduğunu, Karadağlılara verilecek arazilere ilişkin yapılacak çalışmalar için muhtelit bir komisyon kurulmasının gerektiğini, Karadağ piskoposunun yerli halktan seçilmesinin ve yine memuriyetinin İstanbul'daki patrikhane tarafından icra olunmasının gerektiğini ve Rum papazların Karadağ'ı istila etmelerinin özel bir mukavele ile önlenmesinin gerektiğini belirtti²²¹.

Osmanlı yönetimi, sefirlerin eleştirilerine rağmen kendi tekliflerinin esaslarında bir değişiklik yapmayı kabul etmedi²²² ve İşkodra sancağında ve Karadağ eteklerinde zirâata uygun mirî arazi olup olmadığının belirlenmesi için çalışma başlattı²²³. 23 Şubat 1857'de de Karadağlılar için Karadağ civarında uygun tarlaların bulunmasına, tarlalardan elde edilecek mahsüllerden 30 sene

²¹⁶ BOA, İ.MMS. 8/339/1,5 1273.R.25 (23.12.1856); BOA, İ.MMS. 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858).

²¹⁷ BOA, İ.MMS. 8/339/6 1273.R.29 (27.12.1856).

²¹⁸ BOA, İ.MMS. 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858).

²¹⁹ BOA, İ.HR. 139/7246/1 1273.C.07 (02.02.1857).

²²⁰ BOA, İ.HR. 139/7246/1 1273.C.08 (03.02.1857).

²²¹ BOA, İ.HR. 139/7246/1 1273.C.09 (04.02.1857).

²²² BOA, İ.HR. 139/7246/1 1273.C.14 (09.02.1857).

²²³ BOA, HR.MKT. 178/33 1273.C.23 (18.02.1857).

müddetle öşür vergisi alınmamasına, Karadağ sınırının Karadağlılar ile birlikte düzenlenmesine, Karadağ Vladikası'nın İstanbul'a gelmesi ya da bir adamını göndermesi halinde müzakerelere başlanmasına karar verdi ve bu kararları sefirlere bildirdi²²⁴.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ Sorunu'nu müzakere yolu ile çözmeye karar vermesine karşın Karadağ yönetimi bu konuda tutarlı bir politika izlemedi. Bu durumun ortaya çıkmasında Fransa'nın soruna müdahaleleri etkili oldu. Kırım Savaşı'na kadar Hersek'e yağma amacı ile düzenlenen Karadağlı saldırıları, Kırım Savaşı'ndan sonra ve III. Napolyon'un Rusya ile rekabete girerek belli ölçüde doğudaki Slavların koruyuculuğuna soyunması ile birlikte nitelik değiştirmiş ve politik amaçlar da taşımaya başlamıştı²²⁵. Karadağ Sorunu'nun çözümüne ilişkin İşkodra'daki Avusturya, Fransız ve İngiliz konsoloslarının II. Danilo ile yaptığı müzakerelerde Fransa Konsolosu daha fazla ön plana çıkıyor, diğer konsoloslar geri planda kalıyorlardı²²⁶. Fransa, Karadağ Sorunu'nun çözülmesi için Osmanlı Devleti ile görüşmeler yapmasının²²⁷ yanında Karadağ'ı bağımsızlık için de teşvik etti. Fransa'nın İşkodra Konsolosu Hecguard, Karadağlıları Fransa İmparatoru'na müracaat etmeleri için teşvik etti²²⁸. II. Danilo, Avrupa'daki siyasî ihtilâfların hakemi rolünü oynayan III. Napolyon'un desteğini almak için²²⁹ 1857 yılının Mart ayında Paris'e gitti²³⁰. III. Napolyon, Hôtel de Louvreda'ya yerleşen II. Danilo'ya, Osmanlı Padişahı'na gösterilen hürmete yakın bir hürmet gösterdi. Ancak Fransa'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin tamamen bozulmasını istemediği için bu ziyaretten pek hoşlanmamıştı²³¹. II. Danilo, bir Türk sefiri gibi kabul edilmek istemediği için III. Napolyon, II. Danilo'yu resmi bir kimliği olmayan özel ziyaretçi statüsünde kabul etti. II. Danilo görüşmede, Karadağ'ın bağımsız bir ülke olduğunu belirtti ve Fransa'nın bu bağımsızlığı tanımasını istedi. III. Napolyon, II. Danilo'ya bu meseleyi Sırbistan'ın izlediği yolu izleyerek çözmesini tavsiye etti. Buna göre II.

²²⁴ BOA, İ.HR. 139/7246/1 1273.C.28 (23.02.1857).

²²⁵ Murad Efendi, **Türkiye Manzaraları**, (Sunuş. Mehmet Uysal), (Çeviri. Alev Sunata Kırım), 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 123.

²²⁶ BOA, HR.MKT. 178/27 1273.Ca.09 (05.01.1857).

²²⁷ BOA, İ.MMS. 8/339/3,4 1272.Z.27 (29.08.1856).

²²⁸ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, s. 247.

²²⁹ Karal, **a.g.e.**, C. VI, s. 74. Karatay, II. Danilo'nun eşinin etkisi ile Fransa'ya yaklaştığı bilgisini vermektedir. "*Karadağ'ın...*", s. 463-464.

²³⁰ Suver, **a.g.e.**, s. 94.

²³¹ Süleyman Kâni İrtem, **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi, Balkanlar'ın Kördüğümü**, (Yayına hazırlayan. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 124.

Danilo, önce Padişah'ın otoritesini kabul edecek, sonra isteklerini dile getirecekti. Ancak II. Danilo, bu tavsiyeye itibar etmedi²³². İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley de II. Danilo'ya, İngiltere'ye gitmesi durumunda İngiliz Kraliçesi'nin onu Fransız İmparatoru gibi gayri resmi surette kabul etmesinin mümkün olmadığını, ancak Osmanlı Sefiri vasıtasıyla kabul edebileceğini bildirdi²³³.

II. Danilo, Paris seyahatinde beraberindeki Fransız Katibi Delarue ile birlikte Paris'teki Avrupa devletlerinin sefarethânelerini ziyaret etti²³⁴. Fransa Hükümetinin, III. Napolyon'a takdim edilmek üzere Osmanlı Sefiri Mehmed Cemil Bey'e müracaat etmesinin uygun olacağı yönündeki isteğini reddeden²³⁵ ve başlangıçta bu konuda kararsız olan II. Danilo, Osmanlı Sefarethânesini de ziyaret etti. Osmanlı Sefiri Mehmed Cemil Bey ile yaptığı sohbette; öteden beri Osmanlı tabiiyetini kabul etmeye hazır olduğunu, Karadağlılara verilecek mezzraların ve gösterilecek limanın Karadağ sınırlarına dahil edilmesi gerektiğini, müzakere için İstanbul'a bir adam göndereceğini²³⁶, Karadağ'ın içişlerinde olduğu gibi dışişlerinde de bağımsız olması gerektiğini, Karadağ'ın tarihî sınırlarının belirlenmesi gerektiğini, Karadağ'ın ruhanî idaresinin İstanbul Patrikhanesine bağlı olmasının uygun olmadığını belirtti²³⁷.

Fransa Hükümeti, Paris ziyareti sırasında II. Danilo'ya sorunların çözülmesi için İstanbul ile görüşmesi ihtarında bulundu ve II. Danilo, İstanbul'a sınır düzenlemesi ile alakalı bir mektup gönderdi. Paris dönüşünde Viyana'ya uğrayarak burada da 4 gün kaldı²³⁸ ve Mayıs ayının sonunda Karadağ'a gitmek üzere Viyana'dan ayrıldı²³⁹. İngiltere ve Avusturya ile yakınlaşmak istemeyen ve Rusya'dan ümidini kesen II. Danilo, Fransa'ya umut bağlamıştı. Ancak Paris ziyaretinden istediği sonucu elde edemedi²⁴⁰. II. Danilo'nun Paris ziyareti, ülkesindeki Rusya taraftarlarının tepkisine yol açtı. Başta kardeşi Mirko olmak

²³² Suver, **a.g.e.**, s. 94-95. Karal'a göre III. Napolyon, II. Danilo'yu müstakil bir prens gibi kabul ederek bağımsızlık için destek vadetti. **gös.yer.**

²³³ **BOA, İ.HR.** 142/7450/1 1273.B.24 (20.03.1857); **BOA, İ.HR.** 142/7450/2 1273.Ş.22 (17.04.1857).

²³⁴ **BOA, İ.HR.** 143/7508/1 1273.Ş.26 (21.04.1857).

²³⁵ İrtem, **a.g.e.**, s. 124-125.

²³⁶ **BOA, İ.HR.** 143/7508/1 1273.Ş.26 (21.04.1857); **BOA, İ.HR.** 143/7508/2 1273.N.23 (17.05.1857); **BOA, A.AMD.** 74/11 1273.

²³⁷ **BOA, İ.HR.** 144/7573/2 1273.N.04 (28.04.1857); **BOA, İ.HR.** 144/7573/5 1273.L.13 (06.06.1857).

²³⁸ **gös.yer.**

²³⁹ **BOA, HR.MKT.** 192/99 1273.L.11 (04.06.1857).

²⁴⁰ **BOA, A.AMD.** 73/1 1273 (1857); **BOA, HR.MKT.** 194/34 1273.N.18 (12.06.1857).

üzere II. Danilo'nun Rusya'ya ihanet ettiğini düşünen birçok Karadağlı, II. Danilo'ya birçok kez suikast teşebbüsünde bulundu. II. Danilo, Senato başkanı Djordjije Petroviç'in etrafında toplanan muhalefeti kanlı bir şekilde bastırdı²⁴¹.

II. Danilo'nun Paris ziyaretinin dışında, 1857 yılında Osmanlı-Karadağ ilişkilerini etkileyen diğer gelişmeler, Karadağlıların Vasovik'te Osmanlı sınırını ihlâl etmeleri²⁴², Hersek'teki tahrikleri²⁴³ ve İşkodra sancağına bağlı Koçi nahiyesi halkı ile Karadağlılar arasında yaşanan çatışmalardı. Koçililer ile Karadağlılar arasında 1856 yılında besa yapılmasına rağmen 1857 yılında yeni çatışmalar yaşandı. Bunun üzerine konsolosların girişimi ve II. Danilo ile Bâb-ı Âli'nin onayı ile iki halk arasında besa anlaşmasının yenilenmesine karar verildi²⁴⁴. Ancak Karadağ'ın Hersek'te izlediği politika, Osmanlı-Karadağ ilişkilerinin düzelmesini engelledi. II. Danilo, Paris Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ile uzlaşma politikası izlemesinin yanında Hersek'i istikrarsızlaştırmaya yönelik bir politika da takip etti. Karadağ'ın bağımsızlığına kavuşması için Karadağ Sorunu'nun Avrupa'nın bir sorunu haline gelmesi gerekiyordu. Avrupa devletleri, Osmanlı-Karadağ mücadelesi, Karadağ bölgesinin dışını etkilemediği müddetçe Karadağ lehinde bir girişimde bulunmuyorlardı. O halde Karadağ'ın Avrupa devletlerinin kendisini muhatap almalarını sağlamasının tek yolu, Avrupa devletlerinin menfaatlerinin bulunduğu bir Osmanlı toprağında kendi kontrolünde bir sorun çıkartarak kendisini çözümün vazgeçilmez bir tarafı haline getirip, bağımsızlık isteklerini kabul ettirmektir. Bu plana tek uygun yer Hersek'ti. Büyük devletler, Sırp'lar ile Osmanlı yönetimi arasındaki gerilimi biliyorlardı. Hersek'te yaşanacak bir sıkıntı, önce Bosna'ya sonra da Avusturya topraklarına sıçrayabilirdi. Bu yüzden Hersek, Karadağ eliyle istikrarsızlaştırılacaktı²⁴⁵. II. Danilo, Bosna ve Hersek'te isyanlar çıkartarak Avrupalılara bölgedeki Osmanlı Devleti'ne bağlı Hristiyanların sorunları ile Karadağlıların sorunlarının bir olduğunu göstermeye çalıştı. Karadağlılar, Hersek ve İşkodra'nın Karadağ sınırı civarındaki mahallelerine inerek serkeşlik, cinayet, hırsızlık gibi suçları işlediler. Osmanlı Devleti'nin iyi niyetli politikalarına karşı bu asi hareketlerini sürdürdüler. Yaşanan gelişmeler karşısında önceden

²⁴¹ Karatay, *gös.yer.*

²⁴² BOA, HR.MKT. 213/78 1273.S.14 (04.10.1857).

²⁴³ Gölen, *...Bosna Hersek...*, s. 107.

²⁴⁴ BOA, HR.MKT. 194/30 1273.L.15 (18.06.1857).

²⁴⁵ Suver, *a.g.e.*, s. 96-97.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ politikasına muhalefet etmiş olan Avusturya, gelişmelerin kendi menfaatlerine dokunduğunu görerek önceki teklif ve nasihatının aksine Karadağ'daki eşkıyalığın tamamen dağıtılmasını arzulamaya başladı²⁴⁶.

Karadağ'ın 1857 yılında Hersek'te gerçekleştirdiği kışkırtmalar sonuç verdi ve 1857 yılı ilkbaharında Hersek'te isyan çıktı²⁴⁷. İsyanı Karadağlılar da katıldılar ve isyan, Karadağ tarafından yönetilmeye başlandı. 5.000 Herseklinin katıldığı isyan sırasında Karadağlı Senatör Dük Ivo Radonjić de 4.000 asker ile Hersek'te bulunuyordu. Bu askerler, Avrupalı konsolosların protesto çektikleri 1858 yılı ilkbaharına kadar Hersek'te kaldılar²⁴⁸. Hersek'in asi nahiyelerinin halkı, Karadağ'a katılma sevdasına düştüler²⁴⁹. Mezhep ve meşrepce Karadağlılara bağlı olan Zupçe, Şume, Benan, Grahovo, Piva ve Drobnjak halkı, yavaş yavaş Osmanlı yönetimine itaat etmekten uzaklaşarak eşkıyalık faaliyetlerine başladılar²⁵⁰. 1857 yılının Aralık ayında birçok Karadağlı isyancı, sınırı geçerek Hersek nahiyelerinde eylemler yaptılar²⁵¹. 1858 yılı Ocak ayı başlarında Trebin yakınlarındaki Popovo'yu yaktılar²⁵² ve Müslüman köylerine saldırdılar. Türk askerleri ile karşılaştıklarında ise Türk askerleri tarafından vuruldular. Ancak Karadağ sınırına kaçmayı başarırlarsa kurtuluyorlardı. Çünkü Türk askerinin sınırı geçerek müdahale etmesi yasaktı²⁵³. Hersek İsyanı'nın başlamasından bir süre sonra Rusya'nın isyana müdahale etmesinden endişelenen Avusturya ve İngiltere, Karadağ Vladikası'na, Karadağlı asilerin Hersek'i terk etmesi için baskı yapmaya başladı. Ancak II. Danilo'dan Müslümanları buldukları yerde öldürme talimatı alan Karadağlı asiler, eylemlerine devam ettiler. Osmanlı kuvvetleri, 1858 yılı Ocak ayı sonunda Podgorica'da 3.000 kişilik bir Karadağ kuvvetini mağlup etti²⁵⁴. Karadağ kuvvetleri de Şubat ayında isyanı kontrol altına almak ve Karadağlılara gözdağı vermek için gelen Türk birliğini, İşkodra Paşalığı sınırında karşıladı ve Sestani ve Tudemili köylerine saldırdı²⁵⁵. İki taraf arasında 11 Şubat'ta ve 22 Şubat'ta Zupçe (Zupzi)'de

²⁴⁶ BOA, İ.MMS. 12/502/1,2 1274.B.21 (07.03.1858).

²⁴⁷ Gölen, *gös.yer.*

²⁴⁸ Suver, *a.g.e.*, s. 98.

²⁴⁹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, *a.g.e.*, varak: 31b.

²⁵⁰ *a.g.e.*, varak: 10b-12b.

²⁵¹ Gölen, "1857-59..." , s. 487-489.

²⁵² Ali Suavi, *a.g.e.*, s. 26.

²⁵³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 75-76.

²⁵⁴ Gölen, "1857-59..." , s. 492-493.

²⁵⁵ Suver, *a.g.e.*, s. 98.

çarpmalar yaşandı²⁵⁶. Karadağlılar, bu dönemde sadece Hersek'e saldırmakla kalmayıp, II. Danilo'nun emri ile Karadağ içlerinde çeşitli bölgelerde Müslümanları, Hristiyanlığı kabul etmeye de zorladılar²⁵⁷.

Osmanlı Devleti, Hersek bölgesine asker göndermenin yanında isyanı diplomatik yollar ile de sonlandırmaya çalıştı. Hersek İsyanı'na siyasî bir çözüm bulmak için²⁵⁸ eski Mekâtib-i Umûmiye Nâzırı ve Berlin Sefiri Kemal Efendi (Ahmed Kemal Paşa)'yi²⁵⁹ Hersek'e göndermeye karar verdi. Kemal Efendi'ye, Hersek Sorunu'nu çözmenin yanında Hersek Sorunu ile yakından ilgili olan Karadağ Sorunu'nu çözme talimatı da verildi. 1856 yılının sonlarında hazırlanmış olan Karadağ Sorunu'nun çözümüne ilişkin lâyiha, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ tarafından tekrar incelendi ve Karadağlılara arazi verilmesine ilişkin maddenin mevcut halinin mahzurlu olduğuna kanaat getirilerek değişiklik yapılmasına karar verildi. Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, Kemal Efendi'ye gönderilmek üzere bir talimat hazırladı. Talimatta, Kemal Efendi'ye görevinin önemli kısmının Karadağ Sorunu'nun çözülmesi olduğu bildirildi. Ayrıca Karadağ Sorunu'nun tarihî gelişiminden bahsedildi ve şu bilgiler verildi:

— Karadağ Vladikası, papaz taifesindendir. Halkı tamamen Rum mezhebindendir. İstanbul Patriği'ni tanımadıkları için vladikalık makamı boşalınca, başa geçecek kişi, Petersburg'daki Metropolitan Meclisine giderek bu Meclisten piskoposluk rütbesini almakta ve bu şekilde kendilerini Rusya'nın himayesinde görmektedirler.

— Karadağ, Rusya'dan para yardımı almaktadır.

— Rusya, Osmanlı Devleti'nin Karadağ ile birleşmesini engellemek istemektedir.

²⁵⁶ Ali Suavi, **gös.yer.**

²⁵⁷ Bancoviç, *a.g.m.*, s. 17.

²⁵⁸ Suver, **a.g.e.**, s. 98-99.

²⁵⁹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, Cüz: V, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, s. 820-822; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî 3**, (Yayına Hazırlayan. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 880.

— Avusturya, Karadağ'ın Avusturya coğrafyası ile fazlasıyla birleşmiş olması ve kendi tebaası içinde Hırvatlar olması sebebiyle ne Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ı kontrol altına almasını ne de Rusya'nın Karadağ'da nüfûzunu arttırmasını istememektedir.

Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, Kemal Efendi'ye verdiği talimatın devamında, Kemal Efendi'den Bosna Valisi ve Hersek Mutasarrıfı ile görüşüp, Karadağ Vladikası'na bir mektup yazarak Karadağ Vladikası'nı görüşmek için Hersek'te bir yere davet etmesi ya da bir adam göndermesini teklif etmesini istedi. Karadağ Vladikası'nın teklifi kabul etmesi durumunda ise gerçekleştirilecek görüşmede şu hususların Karadağ Vladikası'na bildirilmesi istendi:

— Tüm Karadağlıların Padişah'ın lütfına ve iyiliklerine nail oldukları, şimdiye kadar çektikleri sıkıntıların sebebinin takip ettikleri fesatlık politikası olduğu, bu politikaya devam ettikçe daha nice felaketlere uğrayacaklarının açık olduğu, ancak Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldıkları takdirde refaha kavuşacakları

— Devletin kendilerine vereceği imtiyazlara karşılık belirlenecek vazifeleri yerine getireceklerine dair güvence vermelerinin gerektiği

— 1856 yılının sonunda hazırlanmış olan Karadağ Sorunu'nun çözümüne ilişkin lâiyhadaki maddelerin Karadağ'a verilecek imtiyazları oluşturduğu

— Metropolit tayini konusunda asıl istenen şeyin, Karadağ tarafından seçilen kişinin İstanbul Rum Patriği tarafından onaylanması olduğu, dışarıdan ya da yabancılardan metropolit tayin etme düşüncesinin söz konusu olmadığı ve bu konuda gereken teminatın verileceği

Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, II. Danilo'nun kendisine teklif edilen rütbenin ve maaşın derecesini sorması halinde ise önceden Meclis-i Vükelâda kararlaştırıldığı üzere Rusya'dan aldığı yıllık yüklü miktarda paranın kesilmesinin kendisinin Osmanlı Devleti'nin memuru olacağının alâmeti olacağı ve kendisine valilik

memuriyeti ile müşirlik payesi verilip, maaş olarak 75.000 guruş civarında paranın esirgenmeyeceği cevabını vermesini Kemal Efendi'den istedi²⁶⁰.

Meclis-i Mahsûs-ı Vükelânın, Kemal Bey'e vermek üzere hazırladığı talimatta yer alan diğer bir bölümde de 1856 yılının sonunda Karadağ Sorunu'nun çözümüne ilişkin olarak hazırlanan lâyihadaki bazı maddeler değerlendirildi ve şu görüşlere yer verildi: Karadağ Vladikası'na verilecek maaş, Karadağlıların isyanları sebebi ile ortaya çıkan malî yükün yanında çok az kalacaktır. Karadağlılar, uzun süredir isyan etmelerinin sebebini, Karadağ'da yeterli miktarda zirâata elverişli arazinin olmaması ile açıklayarak bu yolla kendilerini Avrupalılara suçsuz göstermeye çalışmaktadırlar. 1856 yılında hazırlanan lâyiha gereği Karadağlılara zirâat için verilecek araziler, Karadağ sınırlarına ilhak edilmeyecek, kendilerine mülk olarak verilmeyecek ve Osmanlı Devleti'ne bağlılık teminatı alındıktan sonra bu arazileri kullanmalarına izin verilecektir.

Kemal Bey'e verilecek olan talimatın son kısmında da Karadağ'ın tarihî sınırlarının belirlenmesi ve haritalarının çizilmesi için Kemal Bey'in emrine mühendisler tahsis edildiğinden bahsedildi ve Karadağlıların haksız olarak civardaki bazı Karadağ'a ait olmayan mahallerde hak iddia ettiklerini, kendisinin müzakerelerde bu hususa dikkat etmesi gerektiği belirtildi. Talimatın son kısmında, Kemal Efendi'den şu konulara da dikkat etmesi istendi:

— Bölgede bulunan İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya konsolosları görüşmelere müdahil olmak isteyebilirler. Lâyiha İngiltere, Fransa ve Avusturya ile gayri resmi bir şekilde görüşülerek düzenlendiği için onlardan bir talep gelirse konsolosları ile yine gayri resmi bir şekilde görüşülebilir.

— Soruna müdahil olan devletlerin, Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmeleri için haklarında açıktan açığa bir güvensizlik gösterilmemesi gerekir. Her devletin Karadağ Sorunu'nda açıkladıkları politikalar göz önüne alınarak ona göre davranılması gerekir. Ancak Rusya, lâyihanın hazırlanma sürecine dahil

²⁶⁰ BOA, İ.MMS. 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858); BOA, İ.MMS. 132/5657/3 1274.R.03 (17.02.1858). Ahmet Cevdet Paşa, zaman belirtmeden Fransa'nın Bâb-ı Âli nezdindeki girişimi ile II. Danilo'ya vezâret rütbesi ile beylik rütbesi verilmesinin gündeme geldiğini belirtmektedir. **Tezâkir** 13-20, s. 247.

olmadığından ve lâyiha'nın sonuç vermesini istememesi kuvvetle muhtemel olduğundan, Rusya Konsolosu'na karşı daha ihtiyatlı davranılması gerekir²⁶¹.

Bâb-ı Âli, Karadağ ve Bosna sorunlarının Avrupa'ya ortak mesele gibi gösterilmesinin Osmanlı Devleti'nin aleyhine olduğunu düşünüyordu. Karadağ Sorunu'nun ayrı bir sorun olduğunun ortaya konulmasının gerektiği düşünülerek önce Bosna Sorunu'nun tamamen bitirilip, Karadağ Sorunu'ndan ayırtmak için harekete geçildi. Bosna Valisi'ne ıslahatların yapılması talimatı verildi. Karadağ konusunda da Kemal Efendi'nin Karadağlılara teklif edeceği hususlara, Karadağlıların nasıl bir cevap vereceklerinin beklenmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Hersek ve İşkodra'nın Karadağ sınırlarında bir güvenlik çizgisi oluşturulup, hem Karadağlıların saldırılarının önlenmesi hem de Karadağ tarafından yapılması istenilen düzenlemelerin daha iyi bir şekilde yapılmasının sağlanması planlandı²⁶².

Kemal Efendi, Bâb-ı Âli'den talimat aldıktan sonra Karadağ komiseri sıfatı ile²⁶³ II. Danilo ile görüşmek üzere 13 Mart'ta İstanbul'dan ayrıldı²⁶⁴ ve Mostar'daki Karadağ temsilcileriyle görüşme talebinde bulundu. II. Danilo, görüşmek için genel sekreteri Fransız Henri Delarue'yi Mostar'a gönderdi. Kemal Efendi görüşmede, Karadağ'ın Hersek'e müdahale etmemesini ve Padişah'ın otoritesini kabul etmesini istedi. Delarue ise Karadağ'ın Hersek'te hakkı olan toprakları aldıktan sonra Padişah'ın otoritesini görüşebileceğini söyledi²⁶⁵. Fransa ve Rusya'nın desteğine güvenen ve halkının isyanından çekinen II. Danilo, Osmanlı Devleti'nin kendisine sunduğu Hersek topraklarının bir kısmının vergisi Osmanlı Devleti'ne kalmak şartıyla Karadağ'ın idaresine bırakılması ve rütbesinin müşir rütbesine çıkarılması teklifini reddetti²⁶⁶. Karadağ'ın Osmanlı Devleti'nin tekliflerini reddetmesi ve Osmanlı topraklarına yönelik saldırılarda bulunması, iki taraf arasında savaşı kaçınılmaz hale getirdi.

²⁶¹ BOA, İ.MMS. 132/5657/2 1274.C.29 (14.02.1858); BOA, İ.MMS. 132/5657/3 1274.R.03 (17.02.1858).

²⁶² BOA, İ.MMS. 12/502 1274.B.21 (07.03.1858).

²⁶³ İnal, a.g.e., s. 822.

²⁶⁴ Montenegro, Political and Ethnic Boundaries 1840-1920, Volume 1: 1840-1880, Edited: Beitullah Destani, Archive Editions, Wilts, 2001, Belge No: 29.

²⁶⁵ Suver, a.g.e., s. 99.

²⁶⁶ Karal, gös.yer.

2.4. 1858 OSMANLI-KARADAĞ SAVAŞI

Karadağlılar, Osmanlı Devleti'nin sorunu diplomatik yollardan çözme teşebbüslerini sürdürdüğü Mart ayında İşkodra'nın kilidi durumunda olan İşkodra Gölü'ndeki kalelere ve adalara saldırdılar. II. Danilo, içerisinde bir hayli Karadağlı'nın bulunduğu Londra olarak adlandırılan 50 kadar kayık ile 3 Mart Çarşamba gecesi İşkodra Gölü'ndeki adalara saldırdı. Ancak aralarında topçuların da bulunduğu Osmanlı askerleri tarafından geri püskürtüldü. Bu saldırıdan sonra İşkodra'dan 300 Osmanlı askeri, takviye olarak adalardaki Osmanlı kuvvetlerine gönderildi²⁶⁷.

İşkodra Mutasarrıfı, Karadağlıların saldırıları karşısında Rumeli Ordusundan ve İstanbul'dan yardım istedi. İstanbul'dan istenilen askerî yardım içerisinde Boyana Nehri ve İşkodra Gölü'nde kullanılmak üzere kayık ve vapur da bulunuyordu. İşkodra'daki Osmanlı yönetiminin sıkıntısı, Karadağlıların saldırıları karşısında Osmanlı kuvvetlerinin emir gereği sadece savunmada kalmaları, saldırıda bulunamamalarıydı. Karadağ Vladikası, bölgedeki nahiyeleri baskı ve tahrik yöntemleri ile kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Nitekim bunu Koçi nahiyesinde başarmıştı. Kazalarının büyük kısmı Hristiyan olan İşkodra için bu durum tehlike arz etmekteydi. Karadağlılar, İşkodra Gölü'nün dışında Podgorica ve Spuz'a da saldırdılar. Bölgedeki Osmanlı yöneticileri, bu gelişmeler karşısında II. Danilo'nun değişik yerlerden temin ettiği silah ve mühimmâtı denizden karaya çıkartmasını önlemek için Bar kazasındaki güvenlik tedbirlerini arttırdı²⁶⁸. Bâb-ı Âli de Hersek'teki Karadağ etkisini kırmak için Mart ayında Kadri Paşa komutasındaki 3.000 askeri Hersek'e yolladı²⁶⁹ ve Karadağlıların saldırılarına karşı yine Mart ayında 18 tabur hazırladı²⁷⁰. Osmanlı ordusu, 25 Mart'ta Klek Limanı'na ulaştı. Bu gelişme üzerine Karadağ Vladikası Paris, Viyana ve Petersburg'a birer senatör göndererek yardım istedi²⁷¹.

Karadağlıların, Hersek'teki eylemleri Nisan ayında da devam etti. Osmanlı kuvvetleri, Karadağ sınırına kadar asileri kovalıyor ancak sınırdan içeriye

²⁶⁷ BOA, İ.MMS. 12/502/3 1274.Ş.15 (31.03.1858).

²⁶⁸ gös.yer.

²⁶⁹ Suver, a.g.e., s. 98.

²⁷⁰ BOA, İ.MMS. 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858).

²⁷¹ Ali Suavi, gös.yer.

giremiyordu. Karadağlıların Hersek'e müdahalesinin önüne geçmek için Karadağ sınırının askerî birlikler tarafından kuşatılması gündeme geldi²⁷². Bâb-ı Âli, Kemal Efendi'nin teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasından sonra sefâretlere isyanların sona erdirilmesi için askerî harekât başlatıldığı bilgisini verdi ve Karadağlıların halkı kışkırttığı Grahovo'yu kontrol altına almak için²⁷³ Hersek'teki kuvvetlerin komutanı olan Hüseyin Daim Paşa'ya önce Grahovo civarında yüksek bir plato olan Grahovaç'ı ele geçirmesi sonra da Karadağlıları Grahovo'dan çıkarmasını emretti²⁷⁴. 1859 yılında yaşanan ve Kuleli Vakası olarak adlandırılan Sultan Abdülmecid'e suikast ve darbe planını hazırlayanlar arasında yer alacak olan²⁷⁵ Hersek Kumandanı Hüseyin Dâim Paşa, Nisan ayında emrindeki taburlar ile birlikte beylik kalyonları ile Klek (Kilik) Limanı'na yanaşarak önce Stolac'a ve oradan da Bileke'ye hareket etti. 2 Mayıs 1858 tarihinde de İstanbul ve Rumeli ordularından aldığı kuvvetler ile Benan tarafına hareket etti ve yolda karşılaştığı eşkiyayı mağlup ederek Grahovo'ya yöneldi²⁷⁶. Hüseyin Dâim Paşa, bir yandan da Piva'daki kuvvetlere, Nikşik'e gitmelerini emretti. Hüseyin Dâim Paşa'nın emri üzerine Piva'daki kuvvetler, 7 Mayıs günü Yahya Paşa komutasında Nikşik'e hareket ettiler. Yağmurlu bir havada yapılan yürüyüşten sonra 9 Mayıs'ta Nikşik'e ulaştılar. Burada, eşkiya takibi maksadı ile Ozreniç ve Brasno karyelerine girdiler. Ancak Grahovo'dan çatışma haberlerinin alınması üzerine Nikşik'e döndüler²⁷⁷. Benan'dan Grahovo'ya doğru ilerleyen Osmanlı kuvvetleri de 9 Mayıs'tan itibaren Grahovo Vadisi'nin yüksek kesimlerine hakim olmaya başladılar. Karadağlılar ise Türklerden önce Grahovo'ya ulaşmışlardı²⁷⁸. 4,5 tabur ile Grahovo'ya ulaşan²⁷⁹ Hüseyin Dâim Paşa, burada kamp kurdu²⁸⁰. Askerlerin etrafına taş duvarlar ile metris yaptırdı²⁸¹.

Grahovo bölgesinde askerî hareketliliğin başladığı sırada büyük devletlerin soruna müdahaleleri de devam etti. İngiltere ve Fransa, Grahovo ve Benan'daki gelişmeler sebebi ile Bâb-ı Âli'ye baskı yapmayı denedi ancak bir netice elde

²⁷² BOA, A.MKT.UM. 313/21 1274.N.13 (27.04.1858).

²⁷³ BOA, İ.MMS. 132/5660/1-1 1274.L.01 (15.05.1858).

²⁷⁴ Suver, a.g.e., s. 100.

²⁷⁵ Gölen, ...Bosna İsyamları..., s. 34.

²⁷⁶ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 12b-13a.

²⁷⁷ a.g.e., varak: 14a-15b.

²⁷⁸ Montenegro..., B.No: 141.

²⁷⁹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 13a.

²⁸⁰ Murad Efendi, a.g.e., s. 141.

²⁸¹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, gös.yer.

edemedi²⁸². Bununla birlikte İngiliz hâriciyesi yetkilileri, kendi aralarında yaptıkları yazışmalarda, Grahovo'nun bir Türk bölgesi olduğunu düşündüklerini ifade etmekteydiler²⁸³.

Fransa ve Rusya, Karadağ Sorunu'nda Osmanlı Devleti aleyhine olan politikalarını sürdürdü. İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley, 10 Mayıs'ta hükümetine çektiği telgrafta, Fransız ve Rus hükümetlerinin eğer Osmanlı Devleti, Karadağ ile olan savaş durumuna hemen son vermezse Karadağ'ın bağımsızlığını tanıyacıklarını açıkladıklarını belirtti²⁸⁴. İngiltere, Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasına karşıydı²⁸⁵. Kont Cowley'e göre Karadağ Sorunu, bütün güçler isterse ve Bâb-ı Âli rıza gösterirse Bâb-ı Âli'yi tatmin edecek bir şekilde çözülebilirdi²⁸⁶.

Osmanlı Devleti, Grahovo'daki sorunun giderek tehlikeli bir hâl almaya başladığı günlerde savaş dışındaki çözüm seçeneklerini denemek istedi. Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa, 11 Mayıs sabahı Kani Paşa'ya telgraf çekerek Karadağlıları, Grahovo'dan çekilmeye davet etmesini istedi²⁸⁷. Bu sırada Grahovo, Hersek sancağına bağlı olmakla birlikte yönetimi voyvodalık olarak Dakoviç ailesine verilmişti. Osmanlı Devleti, Grahovo üzerine harekât başlatmadan önce Karadağlılara Grahovo'yu tahliye etmeleri için 8 günlük mühlet verdi ve Grahovo tahliye edilirse nahiyenin geçici olarak nahiye ileri gelenlerinden birkaç kişi seçilerek oluşturulacak bir komisyon ile yönetileceğini sefâretlere bildirdi²⁸⁸. Bu arada Osmanlı kuvvetleri ilerlemeyecek ve kademeli olarak çekileceklerdi. Mehmet Emin Âli Paşa, Karadağlıların uyarıları dinlemesi halinde savaşı sürdürmeme niyetindeydi²⁸⁹. Nitekim İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley, Londra'daki Kont Malmesbury'a çektiği 11 Mayıs tarihli telgrafta, Avusturya Hâriciye Nâzırı Kont Buol'un Avusturya Maslahatgüzarı'na, Osmanlı Devleti'nin Karadağlıların Grahovo'yı boşaltması halinde orayı işgal etmeyeceklerini bildirdiklerini belirtti²⁹⁰. Ancak Karadağ, Osmanlı Devleti'nin talebine olumlu yaklaşmadı. II. Danilo'nun 11

²⁸² Montenegro..., B.No: 68.

²⁸³ Montenegro..., B.No: 68,79.

²⁸⁴ Montenegro..., B.No: 83.

²⁸⁵ Montenegro..., B.No: 110.

²⁸⁶ Montenegro..., B.No: 83.

²⁸⁷ Montenegro..., B.No: 85,90.

²⁸⁸ BOA, İ.MMS. 132/5660/1-2,2,3 1274.L.01 (15.05.1858); BOA, İ.MMS. 132/5660/2 1274.N.29 (13.05.1858).

²⁸⁹ Montenegro..., B.No: 85,90.

²⁹⁰ Montenegro..., B.No: 89.

Mayıs'ta, Türk kuvvetlerinin Grahovo'ya girdiğini, 4.000 Türk'ün Klek'e ulaştığını açıkladığına dair haberler yayılmaya başladı²⁹¹. Osmanlı Devleti'nin Karadağ savaşı için ayırdığı 18 taburdan 5 buçuk taburu, Grahovo'ya girmişti²⁹². Türklerden önce Grahovo'ya girmiş olan Karadağlılar, direnmeye karar vermişler ve Grahovolular ile Benanlıların katılımıyla yaklaşık 1500 kişi toplayarak takviye kuvvet beklemeye başlamışlardı²⁹³.

Grahovo'da çarpışmalar, Karadağlıların 11 Mayıs günü Osmanlı kuvvetlerinin ordugâhına ve bataryasına saldırmasıyla başladı²⁹⁴. II. Danilo'nun kardeşi Mirko Petroviç'in komutasındaki²⁹⁵ 15.000 Karadağlı ile diğer eşkiya gruplarının katıldığı çarpışmalar, 14 saat devam etti²⁹⁶. Neticede Karadağlılar, 12 Mayıs'ta geri çekildiler²⁹⁷. Birbirine eşit güce sahip olan²⁹⁸ taraflar arasındaki çarpışmalarda Karadağlılar, 50 ölü ve 75 yaralı verdiler. II. Danilo, Osmanlı Devleti'nin Grahovo'nun boşaltılması çağrısına Grahovo'yu yakarak cevap verdi²⁹⁹. II. Danilo, Grahovo'yu yine Grahovo halkına yaktırdı³⁰⁰. Türk kuvvetleri, Karadağlıları geri püskürtmekle birlikte büyük bir erzâk kafilesinin Karadağlıların eline geçmesi yüzünden yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı³⁰¹. Gıda sıkıntısının yanında cephâne de tükenmişti. Hüseyin Dâim Paşa, Karadağ saldırılarını püskürtmesine rağmen ortaya çıkan bu sıkıntılı durum sebebi ile Karadağlılar ile bir antlaşma yapmak zorunda kaldı. II. Danilo, kendi kitâbetinde bulunan Fransız Delarue vasıtasıyla Türk tarafına saldırılmayacağına dair senet verdi³⁰². Yapılan antlaşma ile Karadağlılar, Osmanlı askerlerinin kurdukları kampı bırakmaları karşılığında Klobuk Kalesi'ne çekilmelerine izin verdi³⁰³. Hüseyin Dâim Paşa, 13 Mayıs 1858 Perşembe günü 8 kıta topu da yanına alarak birliklerini çekmeye

²⁹¹ **Montenegro...**, B.No: 95,99.

²⁹² **BOA, İ.MMS.** 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858).

²⁹³ **Montenegro...**, B.No: 95,99.

²⁹⁴ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/11 1274.L.01 (15.05.1858).

²⁹⁵ Gölen, "1857-59...", s. 496.

²⁹⁶ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **gös.yer.**

²⁹⁷ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/11 1274.L.01 (15.05.1858).

²⁹⁸ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/6 1274.N.029 (13.05.1858).

²⁹⁹ **Montenegro...**, B.No: 102. Destani'nin yayınladığı İngiliz arşiv belgelerinden 105 no'lu belgede, Karadağlıların 12 Mayıs'ta saldırıya geçtikleri ve aynı gün Karadağ'ı yaktıkları bilgisi verilmektedir. **Montenegro...**, B.No: 105.

³⁰⁰ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/6 1274.N.029 (13.05.1858).

³⁰¹ Murad Efendi, **a.g.e.**, s. 141-142.

³⁰² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **gös.yer.**; Murad Efendi, **a.g.e.**, s. 142.

³⁰³ Murad Efendi, **gös.yer.**

başladı³⁰⁴. Geri çekilmeye başlayan Osmanlı birlikleri, henüz yolun yarısına gelmişken bir dağ geçidinin ortasında Karadağlıların saldırısına uğradılar³⁰⁵. II. Danilo'nun büyük kardeşi Mirko'nun komuta ettiği³⁰⁶ kuvvetlerin saldırısı sonucunda Osmanlı birlikleri yok edildi. Sadece bazı hafif yaralı askerler kaçabildi³⁰⁷. Kadri Paşa³⁰⁸, Livâ Abdülkadir Paşa, üç binbaşı ve bir hayli küçük zâbitân öldü³⁰⁹. Son ana kadar çarpışan Hüseyin Daim Paşa³¹⁰ ve 2 tabur asker, Trebin'e kaçtı³¹¹. Bu savaşta Türk tarafının kaybı, 1500 kişiyi aştı³¹². Mostar'daki Avusturya Konsolosu'na göre Türk tarafının kaybı 2500 kişiydi. Rus Konsolosu'na göre ise Türk tarafının kaybı 5.000 kişiydi³¹³. Karadağ Coğrafyası adlı esere göre ise 7.000 Türk askeri öldü. Kalan 4.000 asker de canını zor kurtardı³¹⁴. Karadağlılar, 200'den fazla ölü ve 300'den fazla yaralı verdiler³¹⁵. Osmanlı ordusuna destek olmak için Trebin, Kuryanik ve civar köylerden çok sayıda insan savaşa girdi ve bunların 100'den fazlası öldü³¹⁶. Karadağlılar, Kuryanik nahiyesine girerek buradaki Müslümanların evlerini yaktılar. Asâkir-i Muvazzafa Sergerdesi Şahin Bey, kendi askerlerinden ve Kuryaniklilerden oluşan 40-50 kadar kişi ile Klobuk Kalesi'ne kapandı ve burayı bir ay kadar korudu³¹⁷.

Avusturya Hâriciye Nazırı Buol, Osmanlı ordusunun aldığı bu mağlubiyet üzerine 16 Mayıs 1858 tarihinde Avusturya Sefâretine gönderdiği telgrafta, Osmanlı ordusunun uğradığı bozgunun feci bir ihanet sebebi ile ortaya çıkmış gibi görüldüğünü, ordunun serbestçe geri çekilmesine yazılı olarak karar verilmiş olmasına rağmen Karadağlıların taahhütlerinin aksine hareket halindeki orduyu

³⁰⁴ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 13a-13b.

³⁰⁵ Murad Efendi, **gös.yer.** Alan Palmer, Osmanlı birliklerinin Grahovo dağlık geçitinde pusuya düşürüldüğünü belirtmektedir. **Osmanlı İmparatorluğu, Son üç yüz yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (Çeviren. Belkis Çorakçı Dışbudak), 5. Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, s. 148.

³⁰⁶ Darkot, **a.g.md.**, s. 226.

³⁰⁷ Murad Efendi, **gös.yer.**

³⁰⁸ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/11 1274.L.01 (15.05.1858).

³⁰⁹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 13b.

³¹⁰ Gölen, "1857-59...", s. 497.

³¹¹ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/11,12 1274.L.01 (15.05.1858); **BOA, İ.MMS.** 132/5661/8 1274.L.02 (16.05.1858).

³¹² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **gös.yer.**

³¹³ Suver, **gös.yer.**

³¹⁴ **Karadağ Coğrafyası**, s. 9-10.

³¹⁵ Suver, **gös.yer.**

³¹⁶ **BOA, A.MKT.UM.** 217/86 1274.Za.22 (04.07.1858).

³¹⁷ **BOA, A.M.** 18/55 1274.Z.25 (06.08.1858).

gafil avlararak baskın düzenlediklerini ve mesele, eski durumunda olduğundan Osmanlı Devleti'nin alacağı kararın hukuka uygun olmasının gerektiğini bildirdi³¹⁸.

Grahovo Savaşı ile ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 17 Mayıs 1858 tarihli bir belgede verilen bilgilere göre, Grahovo'da Karadağlıları iki defa mağlup eden Osmanlı kuvvetleri, bu başarılarına güvenerek üçüncü defa saldırıya geçmişler ancak bu defa mağlup olmuşlar ve bir miktar top ve mühimmâtı kaybetmişlerdi³¹⁹.

Karadağ Coğrafyası adlı esere göre ise Osmanlı ordusunun başında bulunan Kadri Paşa, hava muhalefetinden ve sisli havadan faydalanarak Karadağlıları Grahovaç'tan çıkarmayı planlamıştı. Ancak Karadağlılar, bu plandan haberdar olmuşlardı. Sonradan Karadağ vladikası olacak olan Nikola'nın babası Voyvoda Mirko, 1858 yılı Mayıs ayında bayramın birinci günü Grahovo karyesinin Grahovaç olarak adlandırılan mevkisinde Osmanlı ordusunu mağlup etmiş ve Grahovaç'tan Klobuk'a çekilmekte olan Osmanlı ordusunun kumandanlarından Kahya Paşa askerleri ile birlikte ölmüştü³²⁰.

Grahovo Savaşı'ndan sonra Karadağlıların eline geçen esir Osmanlı askerlerine ağır işkenceler yapıldı. Hasta ve yaralı Osmanlı askerlerinin burun ve kulakları kesildi³²¹. Burun ve kulakları kesilen askerler, o halde salıverildiler. Aç, çıplak ve yalınayak bir halde bazıları Klobuk Kalesi'ne bazıları Bileke'ye ve bazıları da Stolac'a gittiler. Bu vahşet ile yetinmeyen Karadağlılar, Klobuk Kalesi civarında bulunan Kuryanik nahiyesine de saldırdılar ve burada bulunan Müslümanların hanelerini yaktılar, mallarını yağmaladılar, kadın ve çocuklara saldırdılar. Bu saldırılardan kurtulabilen Kuryanikliler, Stolac ve Lubin taraflarına iskan edildiler³²². Nitekim Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa da savaş ile ilgili Avrupa devletlerine

³¹⁸ BOA, İ.MMS. 132/5661/8 1274.L.02 (16.05.1858). Avusturya Hâriciye Nâzırı Buol'un telgrafı için bkz. EK-7.

³¹⁹ BOA, İ.MMS. 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858).

³²⁰ Karadağ Coğrafyası, gös.yer. Voyvoda Mirko "Kahramanlığa Anıt" isimli bir şiir yazmıştır. Bu şiirde, Karadağlıların savaşlarda Türklere karşı gösterdiği kahramanlıkları anlatmıştır. Jezernik, a.g.e., s. 147.

³²¹ Tophâneî Kâmil Kapudan, a.g.e., s. 45.

³²² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 13b-14a.

gönderdiği notada, bu işkencelerden bahsetti ve bu olaylardan bahsetmeyen gazeteleri eleştirdi³²³.

Grahovo mağlubiyetinden sonra tüm Hersek Müslümanlarını korku sardı. Gačko kazasının Müslüman halkı, Mostar'a kaçarken Toska Hasan Paşa'nın çabaları ile vazgeçirildiler³²⁴.

Grahovo Savaşı sonunda önemli miktarda silah ve mühimmât Karadağlıların eline geçti. II. Danilo, savaştan sonra kardeşi Mirko'ya büyük kumandan ünvanını verdi. II. Danilo, her yıl Grahovaç mevkinde ölen Karadağlıların isimlerinin anılmasını ve dua edilmesini emretti. II. Danilo'dan sonra Karadağ'ın başına geçen Nikola da savaş bölgesinde Kadri Paşa'nın çadırının bulunduğu yere üç gün içerisinde küçük bir kilise yaptırdı. Kilisenin üç gün içerisinde yapılmasının sebebi, savaşın üç gün sürmesidir³²⁵. II. Danilo, Grahovo başarısından sonra bağımsızlık için iyice umutlandı³²⁶.

Grahovo'da elde ettikleri başarıdan sonra Karadağlıların ilerleyişi devam etti. 14 Mayıs'da Karadağlıların Klobuk'u kuşattığı ve ilerlemekte oldukları haberleri alınmaya başlandı³²⁷. İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley, Kont Malmesbury'a çektiği 14 Mayıs tarihli telgrafta, çarpışmaların hala sürdüğü ve Türklerin gücünün 8.000 kişi, Karadağlıların 5.000 kişi civarında olduğu bilgisini verdi³²⁸. Grahovo mağlubiyetinden sonra Hüseyin Dâim Paşa'nın Trebin'e sığındığı sırada Trebin'de olan Bosna Valisi, İstanbul'dan askerî yardım istedi. Osmanlı askerleri ile birlikte civardaki Müslüman köylüler de Trebin'e sığınmışlar ve burada mahsur kalmışlardı³²⁹. Mağlup olan Türk kuvvetlerinden Trebin'e sığınanların sayısı 2.000 kişiydi. Bu kuvvete, 3.000 takviye kuvvet de katıldı. Karadağlılar, Trebin'e de saldırmaya hazırlanıyorlardı³³⁰. Ancak Mostar'dan

³²³ Karal, **a.g.e.**, C. VI, s. 75.

³²⁴ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 15b.

³²⁵ **Karadağ Coğrafyası**, s. 10.

³²⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, s. 247.

³²⁷ **Montenegro...**, B.No: 108.

³²⁸ **Montenegro...**, B.No: 111.

³²⁹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 13b; Bosna Valisi Kani Paşa, İstanbul'a çektiği 14 Mayıs tarihli telgrafta, çok sıkıldıklarını belirtmiş ve yardım istemiştir. **BOA, İ.MMS.** 132/5661/10 1274.N.030 (14.05.1858).

³³⁰ **Montenegro...**, B.No: 145.

takviye Osmanlı kuvvetlerinin gelmesi sonucunda daha fazla ilerleyemediler³³¹. Bu gelişmeler yaşanırken daha önce İstanbul'dan gönderilen 4 taburluk kuvvet de Klek Limanı'na çıktı³³².

Grahovo mağlubiyeti, Meclis-i Vükelâda artık Grahovo'ya asker göndermek yerine sorunun müzakere yolu ile halledilmesi görüşünün benimsenmesine yol açtı. Ancak Karadağlıların saldırılarının devam etmesi ihtimâli düşünülerek Trebin'e takviye kuvvet gönderilmesine ve bölgedeki kuvvetlerin kumandalığına Ferik Halim Paşa'nın tayin edilmesine ve Hüseyin Daim Paşa'nın Manastır'a geri dönmesine karar verildi. Meclis-i Vükelâ, Ferik Halim Paşa'ya askerî harekât esnasında politika konularında ve mülki konularda Bosna Valisi Kani Paşa ve Kemal Efendi ile görüşmesinin faydalı olacağı yönünde talimat verilmesine de karar verdi³³³.

Grahovo Savaşı'ndan sonra mağlubiyetin sebebini araştırmak üzere Ferik Halim Paşa ve Yâver-i Harb-i Seraskerî Mustafa Efendi görevlendirildi. Mustafa Efendi ve Halim Paşa, hazırladıkları raporları Bâb-ı Âli'ye gönderdiler. Grahovo mağlubiyeti sırasında ordunun başında bulunan Ferik Hüseyin Dâim Paşa da sonradan İstanbul'a gelerek ifade verdi. Neticede Grahovo'da yaşanan başarısızlığın sebebini bazı memurların kasıtlı olmayan kusur ve hatalarından kaynaklandığına kanaat getirildi ve Ferik Hüseyin Dâim Paşa beraat etti³³⁴.

Osmanlı kuvvetleri, Karadağ Savaşı'nda Grahovo'daki başarısızlığın aksine Podgorica'da Karadağlıları mağlup ettiler³³⁵. Tugay Komutanı Yahya Paşa, üç tabur asker ve bir sahra topu ile Nikşik'te çoğunluğu Uskoklardan oluşan aralarında diğer ayak takımının da bulunduğu isyancılar ile mücadele etti³³⁶. 9 Mayıs'tan beri Nikşik'te bulunan Yahya Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, erzâkları tükenince gıda sıkıntısı çekmeye başladılar. Duga Boğazı, Karadağlıların eline geçmişti ve Mostar'dan erzâk getirmek zaman alacaktı. Nikşikliler de eşkiya ile uğraşmaktan zirâat ile ilgilenememişlerdi ve Nikşik'in muhasara altında

³³¹ Gölen, **gös.yer.**

³³² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **gös.yer.**

³³³ BOA, İ.MMS. 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858).

³³⁴ BOA, İ.DH. 420/27794/20 1275.Ca.13 (19.12.1858).

³³⁵ Karal, **gös.yer.**

³³⁶ Murad Efendi, **a.g.e.**, s. 141. Sırp, Hırvat, Arnavut, Dalmaçyalı ve diğer toplulukların mensuplarından oluşan sınır çeteleri Uskok olarak adlandırılmaktadır. **a.g.e.**, s. 141, Dip not: 2.

olmasından dolayı dışarıdan erzâk getirilememişti. Bu sebeplerle askerler ve halk, bahçe ve tarlalardaki otları yemeye başladılar. Ancak durum dayanılmaz hale gelince, Mostar'a haber ulaştırılarak gıda talep edildi³³⁷.

2.5. İSTANBUL KONFERANSI VE OSMANLI-KARADAĞ SINIRININ ÇİZİLMESİ

Karadağ'da savaş devam ederken bir yandan da Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında savaşa son verilmesine ve Karadağ Sorunu'nun çözülmesine ilişkin görüşmeler başlamıştı. Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa, 12 Mayıs 1858'de Paris'e gitti ve 13 Mayıs'ta Fransa Hâriciye Nazırı Walewski ile ve İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley ile görüştü. Fransa, İngiltere ile ortak görüşleri olarak Osmanlı Devleti'nin askerî harekâtı durdurmasını istedi ve yalnız Karadağ sınırının çizilmesi ile yetinilmesinin faydalı olacağını belirtti³³⁸. İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley de Fuad Paşa ile yaptığı görüşmede, Fuad Paşa'ya statükonun ele alınması için savaşı durdurmalarını ve Grahovo'yu karşılıklı olarak boşaltmalarını öğütledi³³⁹. İngilizler, egemenlik sorununa karışmama niyetindeydiler³⁴⁰. Fuad Paşa ise statüko olarak 1853'de Avusturya ile yapılan düzenlemeyi önerdi³⁴¹.

İngiltere, ortaya çıkan bunalımda Osmanlı Devleti'ni haklı buluyordu. Osmanlı Devleti, Karadağ ve beş Avrupa devletinin memurlarından oluşan bir komisyon kurularak önce statükoya göre iki taraf arasındaki sınırların belirlenmesini, sonra tabiiyet meselesinin halledilmesini teklif ediyordu. İngilizler, komisyonda İngiltere ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti lehinde hareket edeceklerini ancak komisyon teklifinin kabul edilmemesi durumunda Rusya ve Fransa'nın Karadağ'ın bağımsızlığını tanıma kararı aldıklarını Osmanlı Devleti'ne bildirdiler³⁴². Fuad Paşa, Fransa Hâriciye Nâzırı Walewski'ye, komisyon kurularak arazide değişiklik yapılmasının ve Osmanlı Devleti'nin haklarından feragat etmesinin mümkün olmadığını belirtti³⁴³. Osmanlı Devleti'nin Viyana Sefiri Kalimaki

³³⁷ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 15a-15b.

³³⁸ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/1,2 1274.L.03 (17.05.1858); **BOA, İ.MMS.** 132/5661/6 1274.N.029 (13.05.1858).

³³⁹ **Montenegro...**, B.No: 117.

³⁴⁰ **Montenegro...**, B.No: 149.

³⁴¹ **Montenegro...**, B.No: 117.

³⁴² **BOA, İ.MMS.** 132/5660/1-1 1274.L.01 (15.05.1858); **BOA, İ.MMS.** 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858); **BOA, İ.MMS.** 132/5660/3-2 1274.N.26 (10.05.1858); **BOA, İ.MMS.** 132/5660/4 1274.N.28 (12.05.1858).

³⁴³ **BOA, İ.MMS.** 132/5661/6 1274.N.029 (13.05.1858).

Bey, bu gelişmeleri Avusturya Hükümetine ilette. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'nın teklifini benimsemesi halinde kendilerinin de destekleyeceğini açıkladı³⁴⁴. Prusya da diğer devletler gibi harekâtın sona ermesini istiyordu³⁴⁵. Bununla birlikte Avusturya Sefâreti, Osmanlı Devleti'nin harekâttan vazgeçmesi durumunda bölgedeki hukukunu terk etmiş olacağını düşünüyordu³⁴⁶. Osmanlı Devleti'nin askerî harekâtı durdurması ve Grahovo'yu tahliye etmesi, aslında gayri resmi olarak Karadağ'ın bağımsızlığını kabul etmesi anlamına gelecekti. Ayrıca bu durum, isyancıları cesaretlendirecek, Bosna ve Hersek tebaasına kötü örnek olacak ve Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki Hıristiyan tebaası üzerindeki otoritesini de olumsuz etkileyecekti³⁴⁷.

Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa, Bâb-ı Âli'ye gönderdiği 13 Mayıs 1858 tarihli yazıda; İngiltere'nin kendilerine yardımcı olmadığını, Leiningen'in memuriyeti sırasında imzalanmış olan 1853 statükosunun korunacağını ilan ettiklerini, asıl meselenin komisyon kurulması teklifinin bertaraf edilmesi olduğunu, bu gerçekleşirse Grahovo nahiyesi ve isyan eden diğer nahiyelerin söz konusu statükoda Karadağ sınırının dışında bulunmalarından dolayı itâata alınmalarına belki muhalefet edilmeyeceğini ifade etti. Fuad Paşa, Avrupa devletlerinin sınır tayini için komisyon kurulması ısrarları karşısında zaman kazanılması halinde bu baskıdan kurtulunabileceğini düşünüyordu³⁴⁸.

Paris ve Viyana'dan alınan son haberlerden sonra Meclis-i Vükelâ tekrar toplandı ve 1853 yılında kabul edilen statükonun esas alınarak sınırda değişiklik yapılması gerektiğine, ancak bunun için muhtelit komisyona gerek olmadığına karar verdi. Avrupa devletlerinin muhtelit komisyon kurulması konusunda ısrar etmeleri durumunda ise söz konusu devletlerin, Osmanlı Devleti'nin Karadağ'daki hakimiyet haklarını kabul ettiklerine dair eski teminatlarını yenilemeleri halinde muhtelit komisyonun kurulmasının kabul edilebileceğine dair bir talimatın, Fuad Paşa'ya gönderilmesine karar verildi³⁴⁹.

³⁴⁴ BOA, İ.MMS. 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858).

³⁴⁵ BOA, İ.MMS. 132/5660/1-1 1274.L.01 (15.05.1858).

³⁴⁶ BOA, İ.MMS. 132/5660/1-1 1274.L.01 (15.05.1858).

³⁴⁷ BOA, İ.MMS. 132/5660/1-2 1274.L.01 (15.05.1858).

³⁴⁸ BOA, İ.MMS. 132/5661/6 1274.N.029 (13.05.1858).

³⁴⁹ BOA, İ.MMS. 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858).

Meclis-i Vükelânın muhtelit komisyona karşı olmasına karşın Fransa Hâriciyesi, 13 Mayıs'ta İstanbul'daki Fransız Sefiri Thouvenel'e, Osmanlı Devleti'nden Grahovo'yu derhal tahliye etmesini, 5 devletin memurlarından oluşacak muhtelit komisyonun kurulmasını kabul etmesini, aksi takdirde Fransa ve Rusya'nın Karadağ'ın istiklâlini tanıyacaklarını ve bunu fiilen desteklemeye hazır olduklarını belirtmesi talimatını verdi³⁵⁰. Avusturya Sefiri Mareşal Baron von Prokesch-Osten ise Osmanlı Hükûmetine gönderdiği 15 Mayıs tarihli telgrafta, Fransa ve Rusya'nın tekliflerinin, Karadağlıların Grahovo'da Osmanlı askerlerine saldırdıkları tarihte yapılmasının, bu konuda bir tertip olabileceğini gösterdiğini belirtti³⁵¹.

Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği diplomatik ihtarın yanı sıra Fransız filosu da 14 Mayıs'ta Adriyatik Denizi'ne açıldı. İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley'e göre Osmanlı Devleti, komisyonu kabul eder ya da bir karşı teklif yaparsa filo geri çağrılacaktı³⁵². Bu gelişmeler üzerine Meclis-i Vükelâ, muhtelit komisyon konusunda kesin bir cevap vermeyip, oyalama yoluna gitme kararı aldı. Grahovo'nun tahliyesi teklifi de Meclis-i Vükelâda ele alındı. Müzakerelerde, Osmanlı askerinin zaten oradan çekildiği, kasabanın yakılmış olduğu için tabiatıyla tahliye edilmek zorunda kalındığı ifade edildi. Fransa ve Rusya'ya cevap olarak komisyon konusunda böyle bir şeye gerek görülmediği cevabının verilmesine karar verildi. Grahovo'nun tahliye edilmesi konusunda ise bir daha Grahovo'ya asker gönderilmeyeceği, ancak Osmanlı Devleti'nin Grahovo'da Karadağ'ın bir hakkı olmadığı iddiasının devam ettiği ve nahiye'nin idaresi ile ilgili karar verilinceye kadar nahiye'yi halkın ileri gelenlerinden oluşan bir meclisin yönetmesi ve Karadağlıların Grahovo'dan çekilmesi gerektiği cevabının verilmesine karar verildi³⁵³.

Fransa, sorunun çözümü için 1856 statükosunun benimsenmesini istiyordu. Fransa Umur-i Ecnebiyyesi Nâzırı, 17 Mayıs'ta İstanbul'daki Sefiri'ne gönderdiği telgrâfnâmede şu görüşlere yer verdi: "*Harekât-ı hasmâne'yi tehîr etmeğe*

³⁵⁰ BOA, İ.MMS. 132/5663/7 1274.L.06 (20.05.1858).

³⁵¹ BOA, İ.MMS. 132/5661/11 1274.L.01 (15.05.1858).

³⁵² Montenegro..., B.No: 126. Sonraki günlerde iki tane Fransız gemisi Ragusa açıklarında demirleyecektir. Montenegro..., B.No: 175. Jorga, savaşın devam ettiği günlerde Rus gemilerinin de Ragusa önlerine geldiğini belirtmektedir. a.g.e., s. 425.

³⁵³ BOA, İ.MMS. 132/5661/1 1274.L.03 (17.05.1858); BOA, HR.MKT. 242/98 1274.Za.14 (26.06.1858).

Danilo'yu aniden davet eylediğimizden Saltanat-ı Seniyye'nin dahi bilâ-tagyîr bin sekiz yüz elli altı senesi istatükosuna tatbiken tayîn-i hudud mâddesini bir an evvel kabul buyurması ehemm ve elzemdir. Devletlû Fuad Paşa hazretleriyle Viyana Kabinetosu taraflarından istatüko lafzı hakkında tadîlât icrâ olunmak da ise de bizim lafz-ı mezkûrdan murâdımız, Dağluların bin sekiz yüz elli altı senesi şehir-i martında müstevlî bulundukları arâzînin yine kendilerine terk olunması mâddesidir. İngiltere Devleti, harekât-ı hasmânenin önü kesdirilmesi için kendi ihtiyârıyla tavassut ederek bizim konsolosla beraber hareket etmesini, kendi konsolosuna emretti ve Rusya dahi konsolosuna bu meâlde emir verdi³⁵⁴. Fransa gibi İngiltere de Karadağ'dan Grahovo'yu tahliye etmesini ve savaşa son vermesini istedi³⁵⁵.

Gerilimin arttığı bu dönemde diplomatik tartışmalar, Karadağ Sorunu'nun çözümünde 1853 ve 1856 statükolarının hangisinin esas alınacağı konusunda yoğunlaşmıştı³⁵⁶. 1853 ve 1856 statükolarının arasında bir fark yoktu. 1856 statükosu, Paris Barış Konferansı'nda Karadağ'ın mevcut sınırlarının ve durumunun Avrupa devletleri tarafından gayri resmi bir şekilde teyit edilmesi idi. 1853 statükosu ise 1852-1853 Osmanlı-Karadağ Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin Kont Leiningen ile imzaladığı antlaşmada Leiningen'e taahhüt ettiği statükodur. Bu statüko, savaştan önceki durumu ifade eder. 1852 yılının sonlarında başlayan savaşta Osmanlı ordusu, bazı Karadağ topraklarını ele geçirmişti. Savaş sonunda 1853 yılı Şubat ayında Leiningen ile yapılan anlaşmadan sonra Osmanlı Devleti bu toprakları Nisan ayından sonra boşalttı. Bu tarihten sonra Paris Barış Konferansı'na kadar sınırlarda bir değişiklik olmadığı için Nisan ayından itibaren geçerli olan 1853 statükosu ile 1856 statükosu arasında bir fark yoktu³⁵⁷. Avusturya dışındaki Avrupa devletlerinin 1853 statükosu yerine 1856 statükosunda ısrar etmelerinin sebebi, 1853 statükosunun Avrupa devletlerinin onayı olmadan yalnızca Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında belirlenmesi idi³⁵⁸. Bununla birlikte Fransa Hâriciye Nâzırı, 18 Mayıs'ta, 1853 statükosunun 1853 yılının Nisan ve Mayıs aylarından itibaren geçerli olması durumunda Fransa'nın 1853 statükosunu da kabul edebileceğini açıkladı. Fransa

³⁵⁴ BOA, İ.MMS. 132/5663/3 1274.L.03 (17.05.1858).

³⁵⁵ BOA, İ.MMS. 132/5663/7 1274.L.06 (20.05.1858).

³⁵⁶ Montenegro..., B.No: 160.

³⁵⁷ BOA, İ.MMS. 132/5663/1-2 1274.L.09 (23.05.1858); BOA, İ.MMS. 132/5663/6 1274.L.06 (20.05.1858).

³⁵⁸ BOA, İ.MMS. 132/5663/7 1274.L.06 (20.05.1858).

Hâriciye Nâzırı, 1856 statükosu tekliflerinin kabul edilmesi halinde Venedik Körfezi'ne gönderdikleri gemilerini geri çağıracaklarını da ifade etti³⁵⁹. Fransa ve Rusya, 1856 statükosunun kabul edilmemesi durumunda Karadağ'ın bağımsızlığını tanıyacıkları mesajını verdiler. Osmanlı Devleti'nin 1856 statükosunu reddetmesi, Fransa ve Rusya ile olan ilişkilerinin tamamen bozulmasına yol açabilirdi³⁶⁰. Fransızların Adriyatik'e donanma göndermeleri üzerine İngilizler de Fransız filosunu takip etmek için Adriyatik'e bir gemi indirmeye karar verdiler³⁶¹. İngiltere, Fransa ile ilişkilerini bozmamak için Osmanlı Devleti'ne Fransız tekliflerini kabul etmesini nasihat ediyordu. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin teklifleri kabul etmemesi durumunda tamamen tarafsız kalacaklarını açıkladılar³⁶².

Ortaya çıkan buhran karşısında Avusturya'nın izleyeceği politika da önemliydi. İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley'e göre Avusturya, Fransız ve İngiliz tekliflerini reddediyordu. Avusturya'nın sorunun çözümüne ilişkin yaklaşımı şu şekildeydi: 1853 statükosunda belirlenen sınırlar ve egemenlik sorunu bir kenara ayrılacak veya Paris Barış Konferansı'nda Mehmed Emin Âli Paşa'nın kullandığı ifade benimsenecek ve 1856 statükosu sınırı ile Bâb-ı Âli'nin egemenlik hakkı esas alınacak³⁶³. Bununla birlikte İngiltere'nin Viyana Sefiri Lord A. Loftus, 18 Mayıs'ta İngiliz Hükûmetine çektiği telgrafta, Avusturya Hâriciye Nâzırı Kont Buol'un 1853 statükosunda ısrarcı olduğunu belirtti³⁶⁴. Prusya ise sınırın belirlenmesi için 5 büyük devletin temsilcilerinden oluşan bir komisyonun oluşturulmasını destekliyor ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'nın çözüm önerilerini kabul etmesini istiyordu³⁶⁵.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin müdahalesi ile bunalıma dönüşen Karadağ Sorunu'nda baskılara dayanamayarak geri adım atmak zorunda kaldı ve hakimiyet haklarının korunması şartıyla³⁶⁶ Fransa'nın önerdiği Nisan ayından sonraki durumu esas alan 1853 statükosunun muadili olan 1856 statükosunu

³⁵⁹ BOA, İ.MMS. 132/5663/3,5, 1274.L.04 (18.05.1858).

³⁶⁰ BOA, İ.MMS. 132/5663/1,2 1274.L.09 (23.05.1858).

³⁶¹ Montenegro..., B.No: 155.

³⁶² BOA, İ.MMS. 132/5663/1,2 1274.L.09 (23.05.1858).

³⁶³ Montenegro..., B.No: 148.

³⁶⁴ Montenegro..., B.No: 160.

³⁶⁵ Montenegro..., B.No: 234.

³⁶⁶ Montenegro..., B.No: 173,185,188.

kabul ettiğini, 20 Mayıs'da sefaretlere bildirdi³⁶⁷. Mehmed Emin Âli Paşa da resmi bir açıklama yaparak 1853 statükosu ile 1856 statükosu arasında bir fark olmadığını, kendisinin kişisel nedenlerden dolayı 1853 statükosunu benimsediğini açıkladı³⁶⁸. Fuad Paşa, 21 Mayıs'da İngiltere'nin Paris Sefiri Kont Cowley'e telgraf çekerek Karadağ sınırlarını, 1856 statükosuna göre çizmeye karar verdiklerini bildirdi³⁶⁹. Ancak Osmanlı Devleti, Grahovo'nun Osmanlı toprağı olduğu iddiasından da vazgeçmedi.³⁷⁰ Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin sınırın çizilmesi için muhtelit komisyon kurulması ve konunun İstanbul'da sefirler ile görüşülmesi teklifini de Osmanlı Devleti'nin Karadağ'daki hakimiyet haklarının ihlâl edilmemesi şartıyla kabul etti³⁷¹. Sınırın çizilmesi çalışmalarında gerektiğinde Bâb-ı Âli ile işbirliği yapılarak bölgeye delege ya da komiser gönderilebilecekti³⁷². Mayıs ayının sonunda sınırları, Muhtelit Mühendisler Komisyonunun düzenlenmesi kararlaştırıldı³⁷³. Bu çalışmalar ile ilgili olarak İstanbul'da bir anlaşma da yapıldı³⁷⁴.

Karadağ Sorunu'nun çözümü yolunda önemli adımların atılmaya başlandığı Mayıs ayının ikinci yarısında Adriyatik limanlarındaki hareketlilik arttı. Bu dönemde İngiliz savaş gemisi Coquette'nin Klek, Sebinico ve Zara limanlarına uğradığı görüldü³⁷⁵. Fransız gemilerinin Amiral de Mayıs ayının sonlarında Çetine'ye giderek II. Danilo'nun kayınbiraderi ile görüştü³⁷⁶. 31 Mayıs'ta da Türk kuvvetleri, 5 gemi ile Ragusa Limanı'na girdiler³⁷⁷. Hersek'te ise sıkıntı devam ediyordu. II. Danilo'nun deklarasyonuna rağmen Karadağlılar ve Uskoklar (Ushok) hala Hersek'telerdi. II. Danilo da direnişçileri Klobuk ve diğer karakollara saldırmaları için teşvik ediyordu³⁷⁸.

Osmanlı-Karadağ sınırının belirlenmesine yönelik çalışmalar, Mayıs ayının sonunda sınırları Muhtelit Mühendisler Komisyonunun düzenlenmesine karar

³⁶⁷ BOA, İ.MMS. 132/5663/8 1274.L.06 (20.05.1858).

³⁶⁸ Montenegro..., gös.yer.

³⁶⁹ Montenegro..., B.No: 186.

³⁷⁰ BOA, İ.MMS. 132/5663/1 1274.L.09 (23.05.1858).

³⁷¹ BOA, İ.MMS. 132/5663/9 1274.L.011 (25.05.1858); BOA, A.AMD. 82/83 1274.Ş.10 (24.05.1858).

³⁷² Montenegro..., B.No: 239.

³⁷³ Montenegro..., B.No: 231.

³⁷⁴ Montenegro..., B.No: 215.

³⁷⁵ gös.yer.

³⁷⁶ Montenegro..., B.No: 232. Jorga, Amiral Jurien de la Graviere'nin Çetine'yi ziyaret ettiği bilgisini vermektedir.. gös.yer.

³⁷⁷ Montenegro..., B.No: 241.

³⁷⁸ Montenegro..., B.No: 242.

verilmesinden³⁷⁹ sonra Haziran ayında başladı. Bâb-ı Âli ile sefirler arasında Karadağ sınırının belirlenmesi için bir Karadağ haritası düzenlenmesine yönelik çalışma başlatıldı³⁸⁰. Haritanın düzenlenmesinde görev alacak mühendislerle nezaret etmesi için Mirlivâ Hüseyin Paşa görevlendirildi³⁸¹. Avrupalı devletler, Karadağlılara sınır çizilmesi konusunda bazı vaatlerde bulundular. Muhtelit Komisyon tarafından Karadağlılara bazı haritalar yapıldı ve yalnız bağımsızlık meselesinin kalmış olduğu anlatıldı. Karadağ'ın hamisi olan devletler, Karadağlılara imtiyaz tayin edilinceye kadar kendi hallerinde durmaları talimatını verdiler³⁸².

Muhtelit Komisyon, Karadağ sınırını düzenlemek için Ragusa'da toplandı. Rus ve Fransız delegeler, Spiça Limanı'nın Karadağ'a verilmesini önerdiler. Ancak İngiliz ve Avusturyalı murahhaslar, buna karşı çıktılar. Bunun üzerine toplantı sonuçsuz bir şekilde dağıldı³⁸³.

Sınırın belirlenmesi çalışmaları devam ederken Haziran ayının ortalarında Bâb-ı Âli'ye bölgedeki eşkıyalık olayları ile ilgili çelişkili bilgiler ulaşmaya başladı. Bir yandan bölgedeki durumun sakin olduğuna dair haberler alınırken³⁸⁴ bir yandan da Karadağlı eşkıyanın 14 Haziran'da Podgorica-Spuz yolu üzerinde bulunan Piper Kulesi'ne saldırdıkları haberi alındı³⁸⁵.

Karadağlılar, saldırılarını Temmuz ayında da sürdürdüler. 26 Temmuz'da 2.000'den fazla Karadağlı, Spuz kazasının bazı köylerine saldırdı. Karadağlılara halk ve bölgedeki askerler karşılık verdi ve Podgorica civarında muharebe yaşandı. Aynı günlerde Podgoricalıların da bir miktar Osmanlı askeri ile birlikte Karadağ topraklarına saldırdıkları haberleri sefâretlere ulaştı³⁸⁶. Karadağlılar, 29 Temmuz'da³⁸⁷ Yenipazar sancağında Bihor kazasına bağlı Kolaşin-i Bâlâ

³⁷⁹ Montenegro..., B.No: 231.

³⁸⁰ BOA, İ.DH. 408/26997/1 1274.Za.15 (27.06.1858).

³⁸¹ BOA, İ.DH. 408/26997 /31274.Z.04 (16.07.1858).

³⁸² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 17a.

³⁸³ Sedes, ...Bosna-Hersek..., s. 51 ve gös.yer., Dip not: 1.

³⁸⁴ BOA, İ.DH. 420/27794/11 1274.Za.05 (17.06.1858).

³⁸⁵ BOA, A.MKT.UM. 317/66 1274.Za.05 (17.06.1858).

³⁸⁶ BOA, İ.HR. 158/8439/13, 14 1274.Z.17 (29.07.1858); BOA, HR.SFR.3. 39/15/2 , 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 1274.Z.15 (27.07.1858).

³⁸⁷ BOA, İ.HR. 158/8439/4 1274.Z.21 (02.08.1858); BOA, İ.HR. 158/8439/8 1274.Z.20 (01.08.1858); BOA, İ.HR. 158/8439/11 1274.Z.23 (04.08.1858); BOA, İ.HR. 158/8439/53 1274.Z.24 (05.08.1858).

nahiyesinde Müslümanlara yönelik büyük bir katliam yaptılar, kadınları ve çocukları kaçıarak, evleri yaktılar³⁸⁸. Avrupa devletleri, 1.000'nin üzerinde insanın öldürüldüğünün tahmin edildiği olaylardan sonra bir daha böyle bir hadisenin yaşanmaması konusunda Karadağ'ı uyardı³⁸⁹. Osmanlı Devleti, katliamdan sonra Yenipazar sancağına asker göndermek için hazırlıklara başladı³⁹⁰. Osmanlı Hâriciye Nezâreti, Karadağlıların saldırılarından sonra 12 Ağustos'da Berlin, Petersburg, Londra, Paris ve Viyana sefâretlerine bir yazı göndererek Osmanlı Devleti'nin Karadağlıların üzerine gitmek ya da Karadağ'ın mevcut durumunu değiştirmek gibi bir niyeti olmadığı halde Karadağlıların Kolaşin ve diğer bölgelerde Müslümanlara yaptıkları saldırılara dikkat çekti³⁹¹. Bu dönemde Podgorica bölgesinden de Karadağ eşkiyasının saldırılarından dolayı şikayetler alınmaya başlandı. Osmanlı yönetimi, bölgede olayların artmasından sonra besa usulünün etkili bir şekilde uygulanmasını gündeme getirdi³⁹².

Muhtelit Komisyon, saldırıların yaşandığı Temmuz ayı sonunda tekrar toplandı³⁹³ ve Ağustos ayında çalışmalarını sürdürdü. Komisyondaki Rus ve Fransız memurlar, Karadağ'ı korumaktaydılar. İngiltere Memuru ise bazı durumlarda Karadağ'ı korumaktaydı. Prusya Memuru tarafsız davranmakta, Avusturya Memuru ise Osmanlı Devleti'nin tarafını tutmaktaydı³⁹⁴. Komisyon, çalışmalarını bir ay içinde tamamladı. Komisyonda Karadağlıların görüşleri daha etkili oldu. Karadağlılar, istedikleri her toprak için tarihî deliller ortaya koydular. Kesin çözüm, İstanbul'da Bâb-ı Âli temsilcileri ile büyük devletlerin temsilcilerinin yapacağı görüşmelere bırakıldı³⁹⁵.

Avrupa devletleri, Kolaşin Katliamı'ndan dolayı Osmanlı Devleti'nin askerî hazırlıklara başlaması üzerine duruma müdahale ederek Osmanlı Devleti'nin Karadağ sınırının düzenlenmesi çalışmalarının bitimini beklemesini istediler.

³⁸⁸ BOA, İ.HR. 158/8439/2 1274.Z.24 (05.08.1858); BOA, İ.HR. 158/8439/1 1274.Z.29 (10.08.1858); Bancoviç, *a.g.m.*, s. 18. Slobodan Şćepanović, "Kolaşin Müslümanları'nın Kökenleri", **Muhacirlerin İzinde –Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**, (Derleyen: Hayri Kolaşinli), 3. Basım, Lotus Yayınevi, Ankara, 2004, s. 152.

³⁸⁹ Özcan, *a.g.e.*, s. 26.

³⁹⁰ BOA, İ.HR. 158/8439/2 1274.Z.24 (05.08.1858); BOA, İ.HR. 158/8439/3 1274.Z.21 (02.08.1858); BOA, İ.HR. 158/8439/5,6 1274.Z.22 (03.08.1858).

³⁹¹ BOA, İ.HR. 158/8439/16 1275.M.02 (12.08.1858).

³⁹² BOA, HR.MKT. 258/91 1275.M.08 (18.08.1858).

³⁹³ Suver, *a.g.e.*, s. 101.

³⁹⁴ BOA, HR.MKT. 258/91 1274.Z.029 (10.08.1858).

³⁹⁵ Suver, *gös.yer.*

Bunun üzerine Bâb-ı Âli, hiç olmazsa yaşananlardan dolayı açık bir özür istenmesi ve bunun için Avrupa devletlerine resmi bir yazı yazılması ve özrün şartlarının da Kolaşin'de yaşananları tetkik için bir komisyon kurulması, suç işleyenlerin tespit edilerek yargılanması, kaçırılan çocuk ve kadınların iadesinin sağlanması, ortaya çıkan zararın tazmin edilmesi ve bir daha böyle bir saldırı olmayacağına dair teminat alınması gibi hususlardan oluşturulmasına karar verdi³⁹⁶.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin isteği ile askerî harekât düzenlemekten vazgeçmekle birlikte bu dönemde II. Danilo'nun petrol yağı yani taşıyağı temin ettiği ve bunu Osmanlı ordusuna karşı kullanmak niyetinde olduğuna dair haberlerin alınması üzerine Seraskerliğe ve askerî memurluklara, bu konuda dikkatli olunması talimatını verdi³⁹⁷.

Muhtelit Komisyon, Kolaşin Katliamı'nın doğurduğu diplomatik hareketlilik sürerken çalışmalarını tamamlayarak bir harita hazırladı. Komisyonunda bulunan Karadağ sınırını muayeneye memur Mirlivâ Hüseyin Paşa İngiltere, Fransa, Rusya ve Prusya komiserlerinin hazırladığı haritayı kabul etti ve haritanın bir suretini Bâb-ı Âli'ye gönderildi³⁹⁸. Ancak komisyondaki Karadağ Memuru, haritayı kabul etmedi³⁹⁹. Avusturya dışındaki 4 Avrupa devletinin sefiri, Osmanlı Devleti'nden haritanın kabul edilmesini istedi. Osmanlı Devleti, haritayı sefirler ile müzakere etti. Osmanlı Devleti, çizilen Grahovo sınırının Klobuk tarafını uygun bulmadı. Osmanlı Devleti'ne haritayı reddetmesi durumunda alternatif teklif olarak Jupa nahiyesinin yarısının Osmanlı Devleti'ne bırakılması ve karşılığında Koçi Dralakoviç nahiyesinin Karadağ'a bırakılması teklif edildi ve ikinci bir harita hazırlandı. Osmanlı Devleti, Meclis-i Mahsûsta gerçekleştirilen görüşmelerden sonra Grahovo sınırının düzeltilmesi şartıyla Jupa nahiyesinin yarısının Hersek'e yarısının da Karadağ'a bırakılmasının kabul edilmesine karar verdi. Koçi Dralakoviç nahiyesinin İşkodra'ya sınırı olması sebebi ile buranın bırakılması sakıncalıydı⁴⁰⁰.

Muhtemel bir harekâtı önlemek ve sorunu diplomatik yollarla bir an önce çözmek isteyen Avrupa devletlerinin çabaları ile 8 Kasım 1858'de İstanbul'da bir

³⁹⁶ BOA, İ.HR. 158/8439/21 1275.M.09 (19.08.1858).

³⁹⁷ BOA, HR.MKT. 254/78 1275.M.28 (07.09.1858).

³⁹⁸ BOA, İ.HR. 161/8640/1 1275.Ra.03 (11.10.1858).

³⁹⁹ BOA, İ.HR. 161/8640/2 1275.Ra.03 (11.10.1858).

⁴⁰⁰ BOA, İ.HR. 161/8640/2 1275.Ra.27 (04.11.1858).

konferans düzenlendi⁴⁰¹. Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa'nın başkanlığında⁴⁰² 5 oturum halinde düzenlenen konferansa Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Prusya'nın temsilcileri katıldı. Fransız ve Rus temsilciler, Karadağ'ın uluslararası statüsünün tartışılmayacağını dile getirdiler. Ancak bu görüşleri, diğer devletler tarafından destek görmedi. Kasım ayının sonuna kadar devam eden görüşmeler sonunda Osmanlı-Karadağ sınırı çizildi. Karadağ, bazı topraklardan feragat etmekle birlikte istediği toprakları da aldı⁴⁰³. Hazırlanan protokol ile Kolaşin, Osmanlı Devleti'ne bırakıldı⁴⁰⁴. Jupa, Grahovo ve Rudine (Rudina) de Karadağ'a bırakıldı ve diğer konularda savaştan önceki durumun benimsenmesi kararlaştırıldı⁴⁰⁵. Böylece 20 yıldan beri tarafsız bölge olan Grahovo, Karadağ'a katılmış oldu⁴⁰⁶. Yeni sınır ile Karadağ'ın yüzölçümü 1500 km² arttı ve 4400 km² 'ye ulaştı⁴⁰⁷. Bu kararların alınmasında Avrupa devletlerinin ve özellikle Fransa'nın etkisi oldu. Böylece ilk defa Osmanlı Devleti tarafından Karadağ'ın imtiyazı dolaylı olarak tanınmış oldu⁴⁰⁸. Avrupa devletleri, resmen olmasa da fiilen Karadağ'ın bağımsızlığını tanımış oldular⁴⁰⁹. Bu konferans ile Karadağ'ın bağımsızlığının uluslararası alanda tanınması yolunda önemli bir aşama kaydedilmiş oldu. Konferans ile Karadağ'ın uluslararası statüsü daha belirgin hale gelmeye başladı. Karadağ, bu konferansta elde ettiği topraklar ile gelecekte talep edeceği topraklar için hukukî bir zemin oluşturmuş oldu⁴¹⁰.

İstanbul Konferansı'nın devam ettiği günlerde Osmanlı kuvvetleri ile Karadağlılar arasında zaman zaman çatışmalar yaşandı. Karadağlılar, Kasım ayında bir Osmanlı saldırısını püskürttüler⁴¹¹. Aralık ayının başlarında da Sutorina

⁴⁰¹ Gölen, "1857-59...", s. 504.

⁴⁰² Karal, **a.g.e.**, C. VI, s. 76.

⁴⁰³ Suver, **a.g.e.**, s. 101-102.

⁴⁰⁴ Danişmend, **a.g.e.**, s. 188.

⁴⁰⁵ Karal, **gös.yer.** Stevenson, İtalya'da savaş çıkmasının ve diğer bazı olayların, Sınır Komisyonunun konferans kararlarını uygulamaya koymasını önlediğini belirtiyor. **a.g.e.**, s. 187.

⁴⁰⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 26.

⁴⁰⁷ Suver, **a.g.e.**, s. 102.

⁴⁰⁸ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 14-15.

⁴⁰⁹ Karatay, "Karadağ'ın...", s. 463.

⁴¹⁰ Suver, **a.g.e.**, s. 101.

⁴¹¹ **Chronicle of the World**, Editor-in-Chief. Derrik Mercer, Editor. Jerome Burne, Longman Group UK Ltd and Chronicle Communications Ltd, London, 1989, s. 928.

Limanı'nı ele geçirdiler ve karantina sancağını indirip kendi bandıralarını çekdiler⁴¹².

İstanbul Konferansı'ndan sonra Osmanlı-Karadağ sınırına son şeklinin verilmesi için komisyon çalışmaları 1859 yılında da devam etti⁴¹³. İstanbul Konferansı, Karadağ Sorunu'nu sona erdiremedi. Karadağlılar, konferansta Avrupalı devletlerin desteği ile elde ettikleri kazançları yeterli bulmadılar ve 1859 yılında da Osmanlı topraklarına yönelik saldırılarını sürdürdüler.

2.6. KARADAĞLILARIN 1859-1860 YILLARINDA KARADAĞ VE HERSEK'TE GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ EŞKİYALIK FAALİYETLERİ

Karadağlılar, 1859 yılında Fransızların Dalmaçya sahilinde bulunan ordugâhına giderek orada silahlandılar ve Bar'da bulunan Fransız donanmasının yardımı ile Kotor Limanı'na saldırı hazırlıklarına başladılar. Fakat planladıkları saldırıyı gerçekleştiremediler⁴¹⁴.

Osmanlı Devleti'nin aldığı tüm tedbirlere rağmen 1859 yılında da asi nahiyeler olarak adlandırılan Hersek sancağına bağlı nahiyelerde karışıklıklar yaşanmaya devam etti⁴¹⁵. Karadağlılar, 1857 yılından beri Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmayı sürdüren ve Karadağ'ın kendilerinin hamisi olmasını sağlamaya çalışan Hersek sancağına bağlı Zupçe, Kruşeviçe, Sutorina, Benan, Piva ve Drobnjak nahiyelerinin isyanlarına, 1859 yılında da destek vermeye devam ettiler⁴¹⁶. Eşkiya reisleri, Benan nahiyesindeki Kosijerevo Manastırı'nda Karadağlı Senator Pero'nun da katılımıyla bir toplantı yaptılar⁴¹⁷. II. Danilo da Karadağ'ın ve asi nahiyelerin ileri gelenlerini Çetine'de toplayarak Yenipazar, Hersek veya İşkodra'dan birine saldırmaları emrini verdi⁴¹⁸. 19 Mayıs 1859'da sabah güneş doğarken içlerinde Karadağlıların da bulunduğu 400'den fazla eşkiya, Asâkir-i Muvazzafa binbaşlarından Hamit Ağa'nın muhafazası altında olan Fojnica, Bahor ve Vratnica üzerine saldırdılar. Bu gelişme üzerine Hamit Ağa, asilere müdahale

⁴¹² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, *gös.yer.*

⁴¹³ BOA, A.MKT.UM. 348/64 1275.N.21 (24.04.1859).

⁴¹⁴ Sedes, *gös.yer.*

⁴¹⁵ BOA, İ.MMS. 15/613/5 1275.N.11 (14.04.1859).

⁴¹⁶ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, *a.g.e.*, varak: 22b.

⁴¹⁷ BOA, İ.MMS. 15/613/2 1275.Ş.08 (13.03.1859).

⁴¹⁸ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, *a.g.e.*, varak: 17b.

etti ve içlerinden 4 tanesini idam etti. Ancak bu esnada Hamit Ağa, bir arkadaşı ile birlikte öldürüldü. Hamit Ağa'nın askerleri ile Fojnica ve Bahor halkı, eşkiyayı kovmak için mücadeleye devam ettiler. Aynı günlerde Suteka Boğazı ağzındaki Vrba karyesi taraflarına giren eşkiya da oradaki Asakir-i Muvazzafa tarafından püskürtüldü⁴¹⁹.

Mayıs ayında yaşanan ve Karadağlıların destek verdiği Osmanlı Devleti aleyhindeki eylemlerden biri de Klobuklu Gavril adlı şahsın, etrafı dağlar ile çevrili olan ve yüksek bir dağın tepesinde bulunan Klobuk Kalesi'nin yolunu kapatıp, etraftaki Gayr-i Müslimleri kışkırtma çalışmalarına başlamasıydı. Kaleye erzâk gitmesini engelleyen Gavril, kalenin kendisine teslim edilmesini istedi. Yaşanan bu gelişme üzerine Mostar'da bulunan Ferik Derviş Paşa, emrindeki kuvvetler ile 23 Mayıs günü harekete geçti ve yağmurlu bir havada gerçekleştirilen sıkıntılı bir yolculuktan sonra 24 Mayıs'ta Stolac'a, 25 Mayıs'ta Dabre'ye ve 26 Mayıs'ta Katuns karyesine ulaştı. Ferik Derviş Paşa, Katuns karyesinden sonra elverişli havada yola çıkarak 27 Mayıs'ta Bileke'ye ulaştı. Ferik Derviş Paşa'nın harekete geçmesinin yanında Trebin'deki Osmanlı kuvvetlerine de hazırlıklara başlaması emri verildi ve Karadağlıların bir savaş hazırlığı içinde olup olmadıklarını anlamak için casuslar görevlendirildi. Ayrıca Gavril'e de eyleminden vazgeçmesi için haber gönderildi. Gavril, cevap olarak 12.000 Müslümanın kanını dökmeden Klobuk Kalesi'nin yolunu açmayacağını bildirdi. Casuslar da Karadağlıların büyük bir hazırlık içinde olmadıklarını, sadece civardaki Dağ halkını hazırladıkları bilgisini verdiler⁴²⁰.

Kale dışında bu gelişmeler yaşanırken kaledeki askerler de erzâkın bitmesinden dolayı kaleyi teslim etmektense kale içindeki cephâneyi ateşlemek sureti ile kaleyi havaya uçurup, sağ kalanların kaçmasını sağlamayı planlamaktaydılar. Bu plan haber alınınca, Trebin'deki Osmanlı kuvvetleri, Klobuk Kalesi'ne erzâk ulaştırmak için Livâ Mehmed Paşa kumandasında harekete geçtiler ve Grnçarevo'ya kadar ilerleyip, Kuryanik Nehri'ne ulaştılar. Osmanlı kuvvetleri, nehre ulaştınca nehirin diğer tarafında bulunan 150-200 kadar eşkiya ile muharebeye tutuştu ve nehirin diğer tarafına geçmeyi başardılar. Klobuk Kalesi'nin

⁴¹⁹ a.g.e., varak: 19b-20a.

⁴²⁰ a.g.e., varak: 18a-19b.

altında bulunan Glavica karyesinden Kuryanikli Ago'nun hanesinin hizasına kadar gerekli olan 12 nokta Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirildi. Muharebe, 28 Mayıs Çarşamba günü saat 11'e kadar uzadı. Kalenin sol tarafında bulunan büyük dağda tekrar eşkıya görünmeye başlayınca ve Zupçe yolundan 400 kadar eşkıyanın geldiği görülünce, ele geçirilmiş olan noktalar bir kat daha takviye edildi. Ayrıca Bileke'den Mirlivâ Mahmud Paşa kumandasında bir miktar kuvvet Grnçarevo'ya gönderildi. Mirlivâ Ahmed Paşa, diğer nahiyelerdeki eşkıyanın etkisiz hale getirilmesi için Gaçko'da görevlendirildi. Derviş Paşa da Bileke'den Benan nahiyesi içlerine hareket etti⁴²¹.

Klobuk Kalesi'ne yardıma gelen Mehmed Paşa'nın Karadağlılar ile çarpışmaları, Haziran ayında da devam etti. 2 Haziran'da harekete geçen Mehmed Paşa kuvvetleri, dağda savunmaya çekilmiş olan Karadağlıları yerlerinden çıkararak Klobuk Kalesi'nin diğer tarafına kadar sürdü. Bundan sonra Gavril'in hanesi ile arkadaşlarının hanesi yakıldı ve erzâk kaleye götürüldü. Muharebede, 5 Osmanlı askeri öldü ve 11 Osmanlı askeri de yaralandı. Karadağlılar ise 40 ölü ve 20 yaralı verdiler. Askerî harekâtın başarıya ulaşması, karışıklık yaşanan nahiyelerin halkı üzerinde etkili oldu. Daha önce yaşadıkları yerleri terk ederek Karadağ'a giden Hıristiyanlar tekrar yerlerine döndüler ve itâat altına girdiler. Harekâtın sona ermesinden sonra Mehmed Paşa Trebin'e, Mahmud Paşa da Bileke'ye döndü⁴²².

II. Danilo, Hersek'te Karadağlı asilerin katıldığı eşkıyalık olaylarının yaşanmasına karşın İşkodra'da bulunan konsoloslara bir yazı göndererek Karadağ topraklarına yönelik saldırılardan bahsetti. II. Danilo'nun söz konusu yazıda verdiği bilgilere göre 27 Haziran'da Podgorica nahiyesinden 500 kadar kişi, kendi mülkleri olduğu iddiasıyla Karadağ sınırına saldırarak bazı ev ve kulübeleri yaktılar ve Karadağlılar üzerine ateş açtılar. Çıkan olaylarda 7 Karadağlı yaralandı ve 1 Karadağlı öldü. Saldırganlar, bu eylemleri, İşkodra Mutasarrıfı'nın emriyle yaptıklarını açıkladılar. Aynı gün Kuryanik Müslümanları da Grahovo'da 11 haneyi yaktılar ve sonra da buğday ve kukurez tarlalarını harap ettiler. II. Danilo, konsoloslara gönderdiği söz konusu yazının devamında, İşkodra Mutasarrıfı Abdi

⁴²¹ gös.yer.

⁴²² a.g.e., varak: 19b.

Bey ile birlikte konsolosların belirleyeceği birer komiserin ve kendisinin tayin edeceği bir memurun birlikte anlaşmazlık konusu olan mahallere giderek sorunu çözmelerini istedi. Ayrıca söz konusu mahallerin hasılatının Karadağ sınırının çizilmesi işi tamamlanıncaya kadar konsoloslara bırakılması da II. Danilo'nun istekleri arasında yer aldı⁴²³. II. Danilo'nun bu teşebbüsü, Avrupa devletleri tarafından olumlu karşılandı. Rusya, 5 Eylül 1859'da Osmanlı Hükümetine bir momerandum verdi ve yabancılardan oluşan bir teftiş heyetinin bölgeye gönderilmesini önerdi. Ancak bu teklif, iç işlerine müdahale edildiği gerekçesi ile Osmanlı Devleti tarafından reddedildi⁴²⁴.

Osmanlı kuvvetleri, eşkıya takibini Temmuz ayında da sürdürdü. Piva ve Drobnjak nahiyeleri halkından olan 400 kadar eşkıyanın Gaçko taraflarına saldıracağı haber alınınca, Mirlivâ Ahmed Paşa kumandasındaki birlikler, 23 Temmuz 1859 gecesini Gaçko'dan eşkıya üzerine hareket ettiler ve sabah güneş doğarken eşkıyanın toplanma yerleri olan Bzerice ve Marmora'ya ulaştılar. Osmanlı askerleri, burada çıkan çatışmada eşkıyayı bozguna uğrattı ve eşkıya, Piva içlerine doğru kaçtı. Öldürülen eşkıyalardan birisinin başında Karadağ nişanı ve cebinde II. Danilo'nun mührü ile mühürlenmiş fesatlık içeren varakalar bulundu⁴²⁵. Eşkıyalık faaliyetleri, Ağustos ayında Taşlıca kazasında yoğunlaştı. Eşkıyalar, bölgede Müslümanlara saldırdılar ve Hristiyanları ayaklandırma teşebbüsünde bulundular⁴²⁶.

Karadağlıların Hersek'teki eylemleri devam ederken 1859 yılının sonlarında bazı Karadağlılar, II. Danilo'nun konağını, II. Danilo konakta bulunduğu sırada havaya uçurmak istediler. Ancak bu hazırlığın haber alınması üzerine eylem önleildi ve 7 kişi idam edildi. İdam haberinin duyulması üzerine bu defa buna tepki gösteren Karadağlılar ayaklandılar⁴²⁷.

⁴²³ a.g.e., varak: 24b.

⁴²⁴ Gölen, "1857-59..." , s. 520.

⁴²⁵ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 21a-21b.

⁴²⁶ a.g.e., varak: 25b-27b.

⁴²⁷ BOA, İ.HR. 174/9502/2 1276.Ca.09 (03.01.1860); BOA, İ.HR. 174/9502/1 1276.B.07 (30.01.1860); BOA, İ.HR. 174/9502/3 1276.B.23 (15.02.1860); BOA, HR.MKT. 324/92 1276.C.09 (03.01.1860).

Karadağlıların eşkıyalık faaliyetlerinin sürdüğü ortamda, aralarında Osmanlı Devleti'nin komiseri Safvet Bey'in de bulunduğu Hudud Komisyonu⁴²⁸, 1859 yılının sonlarında çalışmalarını tamamladı ve bir mazbata ile haritanın düzenlenmesi için Ragusa'ya gitti⁴²⁹. Komisyonun hazırladığı Osmanlı-Karadağ sınırının son hali, taraflarca kabul edildi⁴³⁰ ve 1860 yılında bir sınır protokolü imzalandı⁴³¹. Ancak bu gelişmelerin, Karadağlıların eylemlerini sona erdirmeleri konusunda bir etkisi olmadı. Karadağlı eşkıyaların Hersek'teki eylemleri 1860 yılında da devam etti. Eşkıya tarafından Krstac Palankası'nın yakılarak ele geçirilmesi ve Nikşik Kalesi'ni kuşatmak için Duga Boğazı'nda eşkıyanın toplanması üzerine 26 Mayıs 1860'ta bölgeye asker sevk edildi⁴³². Nikşik yolu üzerindeki Krstac Palankası, Karadağ eşkıyasının elinden kurtarıldı⁴³³.

Karadağ eşkıyasının Hersek bölgesindeki eylemleri, 1860 yılının yaz aylarında da devam etti. II. Danilo'nun Hersek sancağını karıştırmak için gönderdiği kapudanları, 11 Temmuz 1860'ta Gaçko'da bulunan nizâmiye askerlerine saldırarak 3 askeri öldürdüler ve Stolac kazasında Gaçko tarafında bulunan 5.000-6.000 baş koyunu gasp ettiler⁴³⁴.

II. Danilo, bir yandan Osmanlı topraklarındaki eşkıyalık faaliyetlerini desteklerken bir yandan da Nikşik'te nüfuz kurmaya çalıştı. Bunun için Nikşik sakinlerinden Musioviç Arslan Bey'in, Hacı Âli'nin ve Nikşik'in diğer ileri gelenlerinin Karadağ tabiiyetine geçmelerini sağlamak amacıyla Çetine'ye gelmelerini isteyen Sırpça bir mektup yazdı⁴³⁵. Ancak II. Danilo'nun Hacı Âli'ye ve Arslan Bey'e gönderdiği Sırpça varaka ele geçirildi ve tercüme edilerek Sadarete gönderildi⁴³⁶.

⁴²⁸ BOA, A.MKT.UM. 348/64 1275.N.21 (24.04.1859).

⁴²⁹ BOA, İ.HR. 172/9387/1 1276.Ca.04 (29.11.1859); BOA, İ.HR. 172/9387/2 1276.Ca.08 (03.12.1859).

⁴³⁰ Gölen, "1862...", s. 534.

⁴³¹ İbrahim Yılmazçelik-Ali Gökçen Özdem, "Düvel-i Muazzama'nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti İle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, Sayı 2, Haziran 2013, s. 18.

⁴³² Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 29b-30a.

⁴³³ BOA, İ.DH. 458/30451/1 1276.Z.28 (17.07.1860).

⁴³⁴ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, a.g.e., varak: 31b.

⁴³⁵ gös.yer.

⁴³⁶ BOA, İ.DH. 460/30590/1 1277.M.20 (08.08.1860).

II. Danilo, 11 Ağustos 1860 tarihinde⁴³⁷ Bjelopavliç kabilesine mensup bazı kişilerin Avusturya'nın yardımı ile düzenledikleri bir suikast sonucunda Kotor'da bir gemide öldürüldü⁴³⁸. II. Danilo'nun yerine 13 Ağustos 1860'da⁴³⁹ ölmeden önce kendisine veliaht tayin ettiği ağabeyi ve rakibi olan Mirko'nun oğlu Nikola Petroviç Njegoş geçti⁴⁴⁰. II. Danilo öldürüldükten sonra Çetine'deki Karadağ bayrağı indirildi. Bayrak, Osmanlı ordusunun 1862 yılında Çetine'yi kuşatma altına aldığı sırada tekrar Çetine Sarayı'na çekilecektir⁴⁴¹.

2.7. II. DANILO DÖNEMİNDE YAPILAN ISLAHATLAR

Karadağ'da prenslik yönetimini ilan ederek en büyük ıslahat teşebbüsünde bulunmuş olan II. Danilo, batılı fikirleri ve batı medeniyetini ülkesinde tanıtmaya çalıştı⁴⁴². Kan davalarını önlemek için çabaladı⁴⁴³ ve kabileler arasındaki ilişkileri düzenledi. Kendisinden önceki vladikalar gibi iç politikada çok sert ve acımasız davrandı⁴⁴⁴. 8 yıl süren iktidarı döneminde hukukî, idarî ve askerî alanda bir takım ıslahatlar yaptı. 23 Nisan 1855'de kapsamlı bir anayasa hazırladı. II. Danilo, 16 sayfa ve 93 maddeden oluşan anayasada, Karadağ ve Brda'nın prens ve lordu ilan edildi. Kilise, siyasî yönetimden bağımsız hale getirildi⁴⁴⁵. Halkın siyasî, sosyal, medenî, adlî ve cezaî konulardaki hak ve vazifeleri düzenlendi ve Karadağ'ın derebeylik esasları üzerine kurulmuş irsi ve mutlak bir yönetime sahip olduğu belirtildi⁴⁴⁶. Medeni kanun olarak da adlandırılan bu anayasa, kanun önünde eşitlik ve özel mülkiyetin korunması anlayışına dayanıyordu. Anayasa,

⁴³⁷ Karal, **a.g.e.**, C. VII, s. 4.

⁴³⁸ Karatay, “*Karadağ'ın...*”, s. 463-464. Karal, II. Danilo'nun daha önce Karadağ'dan kovduğu bir kişi tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir. **gös.yer.** Sedes'e göre II. Danilo, şahsi bir kin sebebi ile Kadiçliler tarafından öldürülmüştür. ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 7. Frances Kinsley Hutchinson da II. Danilo'nun Kotor'da iskelede öldürüldüğü bilgisini vermektedir. Frances Kinsley Hutchinson, **Otomobile İlk Gezi Balkanlar 1908, Dalmaçya, Karadağ, Bosna ve Hersek Yollarında**, (Çeviren. Gül Çağalı Güven), 1. Baskı, Aksoy Yayınları, İstanbul, 1999, s. 173.

⁴³⁹ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 23, Dip not: 1.

⁴⁴⁰ Karatay, **gös.yer.**

⁴⁴¹ Gölen, “*1862...*”, s. 524-525.

⁴⁴² Jezernik, **a.g.e.**, s. 130.

⁴⁴³ Mark Mazower, **Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar**, (Çeviri. Ayşe Ozil), 1. Basım, Alfa Tarih, İstanbul, 2014, s. 193.

⁴⁴⁴ Karatay, **gös.yer.**

⁴⁴⁵ Temizer, **a.g.t.**, s. 121-135.

⁴⁴⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 314. Karatay, II. Danilo'nun Karadağ geleneklerine uygun ve ülkenin ilk anayasası niteliğinde olan ve kendi adı ile anılan bir toprak kanunu (Opšti Zemaljski Zakon-Genel Ülke Kanunu-Danilov Zakon) çıkardığını belirtmektedir. **gös.yer.**

aşiret örgütlenmesine karşı olduğu için büyük tepkiye neden oldu⁴⁴⁷. Söz konusu anayasa ile muhakeme usulleri de düzene konuldu⁴⁴⁸.

II. Danilo döneminde askerî kanunnameler de yeniden düzenlendi⁴⁴⁹ ve mülkiye teşkilatı oluşturuldu. Bazı sert kanunlar yürürlüğe konuldu⁴⁵⁰. Bu dönemde Meclisin gücü arttı ve II. Danilo'ya muhalefet edecek bir güce ulaştı⁴⁵¹. İlk defa 1855 yılında nüfus sayımı yapıldı ve II. Danilo'nun kontrolündeki bölgelerde nüfusun 80.000 olduğu tespit edildi⁴⁵². Diplomasi alanında da 1855 yılında İşkodra'da gayri resmi bir konsolosluk açıldı. Bu konsolosluk; anlaşmaların yapılması, silah ticaretinin yürütülmesi, Karadağlı azınlığın sorunlarının takip edilmesi gibi işler ile ilgilendi⁴⁵³.

II. Danilo döneminde malî alanda da bazı düzenlemeler yapıldı. Yedi Dağlar olarak adlandırılan bölgedeki mahalleler, kendi içlerinde 4 gruba ayrılarak yeniden vergilendirildi⁴⁵⁴. İşkodra'da görev yapan Tefik Efendi'nin verdiği bilgilere göre II. Danilo'nun vergi sisteminde yaptığı düzenlemeler yüzünden amcası İtalya tarafına gitti. Karadağlıların çoğu da Sırbistan'a kaçtı⁴⁵⁵. Vergi toplama tasarısına bazı kabileler itiraz ettiyse de Kuçiler hariç hepsine tehditle kabul ettirildi. II. Danilo, Kuçilere de katliam yaparak tasarısını kabul ettirdi⁴⁵⁶.

II. Danilo, otoritesini korumaya da özen gösterdi. Kabile şeflerinin nüfuzunu önlemek için yerlerine kapitanları atadı⁴⁵⁷. Savaşçıları, kendisi kaydedip, donattı. Aşiretler, bu dönemde temel birim olmaya devam ettiler⁴⁵⁸.

⁴⁴⁷ Castellan, **a.g.e.**, s. 316.

⁴⁴⁸ Darkot, *a.g.md.*, s. 227.

⁴⁴⁹ Sedes, **gös.yer.**

⁴⁵⁰ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 15.

⁴⁵¹ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 278.

⁴⁵² Karatay, **gös.yer.**

⁴⁵³ Özdem, **a.g.t.**, s. 154.

⁴⁵⁴ **BOA, İ.HR.** 92/4498/812 1268.Z.17 (02.10.1852).

⁴⁵⁵ **BOA, A.AMD.** 64/29 1274.

⁴⁵⁶ Karatay, **gös.yer.**

⁴⁵⁷ Darkot, **gös.yer.**

⁴⁵⁸ Castellan, **gös.yer.**

3. BÖLÜM

NİKOLA'NIN BAŞA GEÇMESİ VE 1876 OSMANLI-SIRP-KARADAĞ SAVAŞI'NA KADAR YAŞANAN GELİŞMELER (1860-1876)

II. Danilo'nun 11 Ağustos 1860'ta öldürülmesinden¹ sonra 13 Ağustos 1860'ta Nikola (Nikita) Petroviç Njegoş Karadağ'ın başına geçti². İktidarın, Ortodoks inancına göre evlenmesi yasak olan vladikanın ölümünden sonra yeğene geçmesine dayalı olan veraset sisteminin, II. Danilo döneminde prenslik yönetimine geçilmesi ile terk edilmiş olmasına rağmen II. Danilo'nun oğlu olmadığı için Nikola Karadağ'ın başına geçti³. Nikola, 25 Eylül 1841'de Mirko Petroviç ve Stanamartinoviç'in oğlu olarak Njegoş'da dünyaya gelmişti⁴. Babası meşhur bir askerdi ve II. Danilo'nun abisiydi⁵. Petroviç hanedanına mensup son yönetici olan⁶ ve 17 yaşında Karadağ'ın başına geçen⁷ Nikola, çocukluğundan itibaren bir savaşçı ve sporcu olacak şekilde yetiştirildi. Çocukluğunun bir kısmını Trieste'de amcası II. Danilo ile evli olan teyzesi Darinka'nın yanında geçirdi⁸. İlk önce Venedik'te eğitim gördü. Venedik'ten sonra Paris'de Louis le Grand Okulu'nda ve Saint Sir adlı askerî okulda eğitim gördü. Avrupa kültürüne ve siyasetine hakim oldu⁹. Fransa'da eğitim görmesine rağmen Fransız kültüründen çok fazla etkilenmedi¹⁰. Nikola, Karadağlıların keyfi ve despot bir idareyi kabul edemeyecek kadar özgürlüklerine düşkün olduğunu ve Karadağ toplumunun bütün fertlerinin birbirine eşit olduğunu düşünüyordu. Eski Sırp İmparatorluğu'nu yeniden kurma hayalini taşıyan¹¹ Nikola, "Kniaz i gospodar od Tzrnegore i Berda" namıyla¹² ve babasının yardımıyla Karadağ'ı yönetmeye başladı¹³. Nikola döneminde Petroviç

¹ Karal, **a.g.e.**, C. VII, s. 4.

² Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 23, Dip not: 1.

³ Özcan, **a.g.e.**, s. 26.

⁴ Mehmed Suphi, **gös.yer.**

⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 102.

⁶ Jezernik, **a.g.e.**, s. 130.

⁷ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 15.

⁸ Suver, **gös.yer.**

⁹ Mehmed Suphi, **gös.yer.**

¹⁰ Suver, **gös.yer.**

¹¹ Jezernik, **a.g.e.**, s. 17-18.

¹² Mehmed Suphi, **gös.yer.**

¹³ Karal, **gös.yer.** Nikola, Karadağ'ın başına geçtikten sonra 8 Aralık 1860 tarihinde Voyvoda Petar (Pierre) Vukotić'in kızı Milena ile evlendi. Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 23, Dip not: 1. 9'u kız olmak üzere 12 çocuğu oldu. Kızlarından 5 tanesini Avrupa'daki prens ve krallarla evlendirdiği için Avrupa'nın kayınpederi

hanedanının gelenekselleşen Osmanlı hakimiyetinden kurtulma mücadelesi sürdürüldü.

3.1. 1862 OSMANLI-KARADAĞ SAVAŞI

3.1.1. Savaşı Hazırlayan Gelişmeler

Nikola, Karadağ'ın başına geçtiğinde ülke koşulları hala ilkeldi ve merkezi hükümeti ilgilendiren en önemli mesele, dağ aşiretleri üzerinde hakimiyet kurulması meselesiydi. Ayrıca daha fazla tarım toprağına ihtiyaç vardı ve komşu Osmanlı vilayetlerinde sıkıntılı bir halde bulunan Hristiyanların ve köylülerin bu durumlarının istismar edilmesine yönelik bir istek vardı¹⁴. Nikola, başa geçtikten sonra Bâb-ı Âli'ye 16 Ağustos'ta mektup göndererek işbirliği yapma arzusunu dile getirdi ve Karadağlıların Hersek'teki eylemlerini önlemek için çabalayacağını bildirdi. Osmanlı Hükümeti de 17 Eylül'de verdiği cevapta, Nikola'nın Hersek konusunda benimsediği politikadan duyduğu memnuniyeti dile getirerek emlak ve arazi sorunlarının da kısa sürede halledileceğini ifade etti¹⁵. İktidara geldikten sonra Karadağ Prensiği Nişânı hazırlatan¹⁶ Nikola, sonradan politika değiştirdi ve seleflerinin izledikleri Osmanlı Devleti aleyhindeki politikayı devam ettirdi. Bu dönemde Balkanlar'da Sırbistan Hükümeti Başkanı Garasanin'in çabaları ile Osmanlı Devleti aleyhinde bir ittifak kurulması için diplomatik çalışmalar başlatılmıştı. Sırlar, ilk ittifakı Karadağ ile yaptılar. Yazar Vuk Karadzic, 1860 yılında Çetine'de çalışmalar yaptı. Sırp yönetimi, iktidara yeni gelen Nikola'ya parasal yardımda bulundu¹⁷.

Karadağ'ın hedeflerine ulaşması konusunda kararlı bir devlet adamı olan ve Panslavizmi benimseyen Nikola Bosna, Hersek ve Arnavutluk ile yakından ilgilenmek ile beraber öncelikle Adriyatik'te bir üs elde etmeyi ve Hersek'i ele

olarak da anıldı. Suver, **a.g.e.**, s. 123. Fransızca bilen Nikola, "Dağların Tacı" adlı üç perdelik bir piyes ile "Bir Şair" ve "Bir Peri" adlı şiir kitaplarını yazdı. Özcan, **a.g.e.**, s. 160-162.

¹⁴ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl**, (Tercüme. Zehra Savan, Hatice Uğur), C. II, Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 34-35.

¹⁵ **BOA, HR.MKT.** 351/46 1277.Ra.01 (17.09.1860).

¹⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁷ Castellan, **a.g.e.**, s. 320.

geçirmeyi arzuluyordu¹⁸. Nitekim Karadağlıların Hersek ve Karadağ'daki eşkıyalık faaliyetleri Nikola döneminde de devam etti. Doğrudan Osmanlı Devleti ile savaşa girmeye çekinen Karadağ yönetimi, bunun yerine Hersekli Hıristiyanları ayaklandırmaya yönelik bir politika izlemeye başladı¹⁹. 1859'da sönmeye başlayan Hersek İsyanı, 1860 yılının sonlarında tekrar alevlendi²⁰. Hersek'e müdahale konusunda Karadağ yönetimini, Sırbistan da teşvik etti. 30 Ekim 1860'ta Dağlılardan Kapudan Dragusi, Bob Milesi ve Stefan Radoviç'in kardeşi Niko ile yüz kadar Uskok, Nevesin kazasına tabi 70-80 haneden oluşan Grabovica karyesine gelerek Slata isimli mahalde halka saldırdılar²¹. Hersek'teki Karadağlıların eylemleri, 1861 yılının başında III. Napolyon'un kışkırtmalarıyla devam etti²². Karadağlı gruplar Zupçe Kaptanı Yovan, Lukova Kaptanı İlya ve Drobnjak Kaptanı Yova liderliğinde Nikşik ve köylerine saldırarak katliam yaptılar. Osmanlı Devleti, bu saldırılar karşısında asiler üzerine asker gönderdi ve 2 Şubat 1861'de 1856 Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlere, katliamlar sebebi ile Karadağlıların üzerine asker sevk edildiğini bildirdi²³.

Karadağlıların eylemleri, Nikşik saldırısından sonra da devam etti. 1861 yılının ilk aylarında Karadağ'da Sutorina Limanı'nın yolları eşkıya tarafından tutuldu ve limandaki askerler kuşatma altına alındı. Eşkıyaların bu eylemleri ile limana deniz yolu dışında ulaşım imkanı kalmadı. Limandaki bir karantinahâne, bir kule ve 5-10 tane Arnavut muvazzaf askeri kuşatma altında kaldı. Kumandan Derviş Paşa, konuya ilişkin olarak Rumeli Ordusu Müşiri İsmail Paşa'ya gönderdiği 13 Şubat 1861 tarihli telgrafta, Sutorina hududunda bulunan Avusturya Devleti memurlarının eşkıyaya yardım ettiğini ancak bundan Avusturya Devleti'nin haberi olmadığını belirtti. Kumandan Derviş Paşa, yine Rumeli Ordusu Müşiri İsmail

¹⁸ Mithat Aydın, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rölü", **Belleten**, C. LXIX, Sayı 256, Aralık 2005, s. 927-928.

¹⁹ M. Hüdayi Şentürk, "Tuna Vilâyeti'nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha", **Belleten**, C. LIX, Aralık 1995, Sayı: 226'dan ayırtasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s. 722.

²⁰ Gölen, "1862...", s. 507.

²¹ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 32a-32b.

²² Ali Suavi, **a.g.e.**, s. 17.

²³ Gölen, **...Bosna İsyanları...**, s. 117-118.

Paşa'ya gönderdiği 14 Şubat 1861 tarihli diğer bir telgrafta da asi nahiyelerin isyancılarının Karadağlılar ile birleştiği bilgisini verdi²⁴.

Karadağlıların 1861 yılının Şubat ayı içerisindeki eylemleri, Sutorina Limanı'nı kuşatmakla sınırlı kalmadı. Benan, Uskok ve Piva eşkiyası ile birlikte Krstac Palankası'nı muhasara ettiler. Müstahfız Yüzbaşı Nikşikli Murad Ağa, palankayı eşkiyaya karşı beraberindekiler ile birlikte müdafaa etmeye çalıştıysa da Gaçko'daki kuvvetlerden yardım istemek zorunda kaldı. Bu sırada Gaçko'da kumandan olan ordu kaymakamlarından Macar Mahmud Bey, 12 Şubat'ta emrindeki askerler ile Krstac'a yardım için harekete geçti. Ancak Krstac'a 1 saat mesafede bulunan Bobotovo Grabye isimli yerde eşkiyanın saldırısına uğradı. Macar Mahmud Bey, bu saldırıyı püskürttükten sonra Krstac kurtarıldı²⁵. Karadağlıların Şubat ayında Hersek'te gerçekleştirdikleri eylemlerden birisi de Korita civarında asiler ile birlikte halka saldırmalarıydı. 28 Şubat 1861'de başlatılan askerî harekât ile asiler dağıtıldı²⁶.

Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul'e göre Karadağlıların Hersek'teki asi nahiyeleri elde etme arzusu günden güne kuvvetlendi. Asi nahiyelerin halkı da Karadağlıları destekledi. Bu nahiyelere müdür konağı, kale ve kule gibi yapıların inşa edilmesi çözüm değildi. Bu duruma güçlü bir kanıt, Nikşik Kalesi'ydi. Nikşik Kalesi, isyan eden köylerin kontrol altına alınması ve kapatılan yolların kurtarılmasında bir işe yaramamıştı. Üstelik Nikşik kasabası ve kalesinde yaşayanların çoğunluğu Müslümandı. Bu sebeple asi nahiyeler sorununda önce isyan eden halk askerî tedbirler ile etkisiz hale getirilmeli, sonra bu tür yapılar yapılmalıydı²⁷.

Karadağ'ın sürekli tahrik ettiği Hersek'teki Hristiyanlar, 1861 yılında Luka Vukaloviç'in başkanlığında isyan çıkarttılar²⁸. Bu isyanın ortaya çıkışında kötü yönetim, Sırbistan'ın ve Eflak- Boğdan'ın muhtariyet imtiyazlarını genişletmesi, Rusya ve Avusturya'nın faaliyetleri, Karadağ'ın desteği²⁹, Karadağlıların

²⁴ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 32b-34b.

²⁵ **a.g.e.**, varak: 36b-37a.

²⁶ Gölen, **...Bosna İsyancıları...**, s. 122.

²⁷ Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul, **a.g.e.**, varak: 38a.

²⁸ Darkot, *a.g.md.*, s. 227.

²⁹ Karal, **gös.yer.**

Grahovo'da Osmanlı ordusunu mağlup etmesi³⁰ ve Ömer Lütfi Paşa'nın hataları etkili oldu³¹. Nikola, isyan karşısında tarafsız olduğunu belirtse de Türklere karşı kin besleyen Karadağlıların asi Herseklilerin safına katılmasına izin verdi³². Karadağlılar, zaten Grahovo galibiyetinden sonra asi nahiyelere girip her taraftan saldırmaya başlamışlardı. Asi nahiyelerdeki isyan kontrol altına alınmaya başlandığında çok sayıda Karadağlı yardıma geliyordu. Karadağlıların cezalandırılmasına Avrupa devletleri engel oluyordu ve Karadağlıların yaptıkları yanlarına kar kalıyordu³³. Karadağ eşkiyası Hersek'te mağlup olunca, Karadağ topraklarına kaçıyorlardı. Bu sırada Osmanlı askerinin Karadağ sınırını geçmesi yasaktı. Bu sebep ile de asilerin cezalandırılması mümkün olmuyordu³⁴. Karadağ'ın Hersekli asilere verdiği bu destek, isyanın bastırılmasını engellemekteydi. Hersek'te çıkan isyanı bastırmak için Karadağ'a da müdahale edilmesi gerektiğini gören Osmanlı Devleti, Karadağ'dan gelen yardımları önlemek için sınıra tarassut postaları kurdu³⁵ ve 50.000 kişilik bir orduyu sınıra gönderdi³⁶. Osmanlı filosu, Adriyatik limanlarını abluka altına aldı. Nikola, bu durumu protesto etti³⁷.

Osmanlı Devleti, askerî tedbirlerin yanında sorunun çözümü için diplomasi yollarını da denedi ve 1861 yılının ilk yarısında Nikola ile görüşmek istedi³⁸. Bununla birlikte 23 Nisan 1861 tarihinde Rumeli Ordusu Komutanlığı, Rumeli Valiliği ve Bosna Teftiş Komisyonu Başkanlığına tayin edilmiş olan³⁹ Ömer Lütfi Paşa, Karadağ'a harekât düzenlenmesi gerektiğini savunuyordu. Ömer Lütfi Paşa'ya göre Nikola, kendisi ile görüşmek için Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ı müstakil bir devlet olarak tanımasını ve Karadağ sınırlarının Drin Nehri'ne ve Spiçi sahiline kadar genişletilmesini istiyordu⁴⁰. Ömer Lütfi Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'ya, Nikola'nın Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokacak isteklerde

³⁰ Darkot, *gös.yer.*

³¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, s. 69.

³² Karal, *gös.yer.*

³³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir* 13-20, s. 247-248.

³⁴ *a.g.e.*, s. 173. Tasvir-i Efkâr gazetesinde Karadağ Sorunu ile ilgili yayınlanan bir yazıda, Sultan Abdülaziz döneminden önceki dönemde Karadağlı asiler layık oldukları cezalara çarptırılmadığı için Karadağ Sorunu'nun devam ettiği belirtilmiştir. *Tasvir-i Efkâr Gazetesi*, 3 Temmuz 1862, No: 2, s. 1.

³⁵ Karal, *gös.yer.*

³⁶ Darkot, *gös.yer.*

³⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s. 201.

³⁸ BOA, İ.DH. 475/31872/1 1278.M.16 (24.07.1861).

³⁹ Gölen, "1862...", s. 510.

⁴⁰ BOA, İ.DH. 475/31872/1 1278.M.16 (24.07.1861).

bulunacağını, asi nahiyeleri desteklemekten de vazgeçmeyeceği için bir muharebenin doğabileceği ve gerekli askerî tedbirlerin alınmasının gerektiğini bildirdi⁴¹. Nitekim Nikola, Ömer Lütfi Paşa'ya gönderdiği bir mektupta; Ömer Lütfi Paşa ile görüşemeyeceği için üzgün olduğunu, görüşme konusunun müstakil hükümdar şanına zarar vereceğini düşünen halkının görüşünü dikkate almaya mecbur olduğunu, sınırda barışın korunmasına elinden geldiği kadar çabaladığını, Avrupa devletlerinin komiserlerine kabul ettirmek için kendilerine önceden bildirdiği mutedil talepleri Ömer Lütfi Paşa'nın Bâb-ı Âli'ye kabul ettirmesi halinde ister bir Osmanlı toprağında olsun ister Ömer Paşa'nın belirleyeceği başka bir yerde olsun görüşmeye hazır olduğunu belirtti. Nikola'nın mektupta belirttiği söz konusu talepler, Karadağ'ın istiklâlinin onaylanması ile Moraça Suyu sınır olmak üzere sınırın düzenlenmesi ve Spiçi Limanı'nın kullanılmasına izin verilmesinden oluşuyordu. Nikola mektubun devamında, Karadağ'ın istiklâlinin tasdik olunmasından sonra Hersek kıtasında başlanan ıslahatta Osmanlı Devleti'ne samimi bir şekilde yardım edeceğini belirtiyordu⁴².

Ömer Lütfi Paşa, Nikola'nın istekleri karşısında Sadarate; Nikola'nın yine sözünde durmayarak hilekarlığa yöneldiğini, Avrupa devletleri memurlarının kendisi ile Nikola arasında yapılacak görüşmeye dair olan meselenin çözülmesi için uğraştıklarını ve görüşme yeri olarak hatt-ı imtiyaz olan nehirin geçtiği Zabljak'ın seçildiğini, Nikola'nın görüşmede Bar kazasına bağlı sahilde bulunan Spiçi nahiyesi ile Spuz ve Nikşik nahiyelerinden bir takım mahallerin kendisine terk edilmesini isteyeceğinin öğrenildiğini ve bu durumun sıkıntı yarattığını bildirdi⁴³.

Sadâretten Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbetine gönderilen 6 Ağustos 1861 tarihli arz tezkiresinde de; Nikola'nın istiklalini kazanma ve sınırlarını genişletme düşüncesinin görüşme meselesinin halledilmesini sıkıntıya soktuğu, komisyon azâsı Kostaki Efendi ile yapılan yazışmalara göre Nikola'nın Avrupa devletleri memurlarına da uzlaşmaz bir tavır sergilediği, Ömer Lütfi Paşa'ya gönderdiği mektupta kendisini müstakil bir hükümet reisi makamında gösterdiği, Encümen-i Mahsus-i Meşveretin mütâlaalarının neticesinde yer aldığı gibi Karadağ halkının uzun süredir asi nahiyelerdeki isyanı desteklediği, Nikola'nın istiklâl düşüncesinin

⁴¹ BOA, İ.MMS. 23/985/3 1278.M.16 (24.07.1861).

⁴² BOA, İ.MMS. 23/985/5 1278.M.26 03.08.1861); BOA, İ.MMS. 23/985/11 1278.M.29 (06.08.1861).

⁴³ BOA, İ.MMS. 23/985/1-2 1278.M.15 (23.07.1861); BOA, İ.MMS. 23/985/11 1278.M.29 (06.08.1861).

öğrenilmesi ile artık hem asi nahiyelere hem de Karadağ'a karşı askerî tedbirler alınmasının gerektiği ancak Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne hak vermek ile birlikte mümkün olduğu kadar Karadağ'a saldırılmamasını istedikleri, isyan bölgesine yetersiz askerî güç gönderip, başarısız olunursa isyanın Rumeli ve Sırbistan'a da yayılabileceği, askerin sadece asi nahiyelere girip, Karadağ'ı ablukaya almak ile yetinmesinin uygun olacağı belirtildikten sonra bu hususlar için gerekli olan askerî tedbirlerden bahsedildi. Arz tezkiresinde belirtilen bu düşünceler, Sultan Abdülaziz tarafından da uygun görüldü⁴⁴.

Ömer Lütfi Paşa, Sadarete gönderdiği 2 Ağustos 1861 tarihli bir başka telgrafında da Dağlı reislerin Osmanlı Devleti'nin asi nahiyelere asker sevketmesi halinde buraya yardım etme kararını aldıklarını, bu yüzden askerî hazırlıkların hem asi nahiyeleri vurmaya hem de Dağlı asileri vurmaya yönelik olarak yapılması gerektiğini belirtti⁴⁵.

Hersek İsyanı'nın yaşandığı dönemde İşkodra'da da İşkodra Mutasarrıfı ve Fırka Kumandanı Ferik Çerkes Abdi Paşa'ya karşı isyan çıktı. Abdi Paşa, daha önce İşkodra'da bulunan Fransız Konsolosu Hecquard'ın teşviki ile Bar kazasına bağlı Spiçi nahiyesine saldıran Karadağlıları Spiçi'den çıkarmıştı. Ancak Abdi Paşa, sonradan Ortodoks Karadağlıların İşkodra topraklarına yönelik gerçekleştirdikleri saldırılar karşısında etkisiz kalınca, İşkodralılar kendisine karşı ayaklandılar. İşkodra Kalesi'nde mahsur kalan Abdi Paşa, isyanı bastırmak için İstanbul'dan yardım istedi. Bunun üzerine 26 Eylül 1861 Çarşamba günü Meclis-i Mahsûsta gerçekleştirilen müzakereden sonra Ahmed Cevdet Paşa'nın fevkalade komiser olarak İşkodra'ya gönderilmesine karar verildi⁴⁶. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre bu dönemde Avrupa devletleri, Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne ezdirmeme niyetindeydiler ve Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a askerî müdahalede bulunmaması

⁴⁴ BOA, İ.MMS. 23/985/11 1278.M.29 (06.08.1861). Gölen, Ömer Lütfi Paşa'nın Hersek İsyanı'nın arkasındaki güç olan Karadağ'ın isyana verdiği desteği kesmek için konsoloslar ile birlikte İşkodra Gölü kenarında Nikola ile bir araya geldiğini, Nikola'nın görüşmede Kuzeybatı Hersek'i, Batı Hersek'i ve bir limanı istediğini, Fransız Konsolosu'nun da ona destek verdiğini ancak bu isteklerin reddedildiğini belirtmektedir. ...**Bosna İsyanları...**, s. 128.

⁴⁵ BOA, İ.MMS. 23/985/4 1278.M.25 (02.08.1861).

⁴⁶ İşkodra'da Müslümanlar çoğunlukta idi. Malisyalılar yani dağlı halkın ise çoğu Latindi. Latinler ile Müslümanların ilişkileri iyiydi. Ortodokslar ise azınlıkta idi ve kendilerini mezhepdaşları olan Karadağlılara daha yakın görüyorlardı. Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, s. 166-167.

için baskı yapıyorlardı⁴⁷. İşkodra'daki konsolosları da Karadağ'a giderek Nikola ile görüşüyorlardı⁴⁸. Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a müdahalesine Fransa ve Rusya karşıydı. Bosna'ya göz dikmiş olan Avusturya da Osmanlı Devleti'nin bölgede güçlü olmasını istemiyordu. Ayrıca Fransa, Karadağ'a nazire olmak üzere bir Latin prensliği kurmak istiyordu. Bunun için Mirdita Kaptanı Bib Doda Paşa'ya prenslik teklif edip, Mirdita Malisörlerini kışkırtmak istemişti. Prenslik sevdasına düşen Bib Doda Paşa da Mat kazasına bağlı Kşela kabilesini isyana davet etmiş ancak onların arkasında bulunan Mat ve Debre Malisyalı Müslüman olduğu için bu girişim başarısız olmuştu⁴⁹.

Fransa'nın Karadağ Sorunu karşısında Osmanlı Devleti aleyhine politika izlediği bu dönemde Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa da Fransız Sefiri'nin ihtarlarına uygun hareket ediyordu. Nitekim Osmanlı yönetimi, İşkodra ve Hersek mutasarrıflarına Karadağ sınırına saldırılmayıp, ancak Karadağlılar saldırırsa onlara karşılık vermek için savunma durumunda olunması emrini verdi. Halbuki Karadağlılar sınırı geçip yakaladıkları Müslümanlara işkence yapmaktaydılar. Bu durum, Karadağlıları koruyan Avrupalılara bildirildiğinde Avrupalılar, Karadağlıların vahşi olduklarını kabul edip, özür dilemekle beraber Arnavutların da vahşi olduklarından bahsetmekte ve Osmanlı Devleti'nin bir devlet gibi hareket ederek Arnavutları sınırda istihdam etmemesi gerektiğini, Karadağlılar gibi vahşiyane bir şekilde hareket etmesinin uygun olmayacağını belirtmekteydiler. Osmanlı Devleti, önceden Arnavutları uygun şekilde istihdâm edemediği için Karadağlılara karşı Karadağ sınırının önemli noktalarına Arnavutları yerleştirmeye başlamıştı⁵⁰.

Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında yaşanan gerilim karşısında başlangıçta Fransa gibi Osmanlı Devleti aleyhine bir tavır takınan ve Karadağ'ı destekleyen Sırbistan, 1861 yılının sonlarında Osmanlı Devleti'nin gücünden çekinerek Karadağ'ı desteklemekten vazgeçti. Sırbistan gibi Yunanistan da Karadağ'dan desteğini çekti⁵¹.

⁴⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Ma'rûzât**, s. 43-44.

⁴⁸ **BOA, A.MKT.UM.** 503/12 1278.Ra.27 (02.10.1861).

⁴⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **gös.yer.** Malisörler, Katolik Arnavuttur. Yaşadıkları bölge de Malisya olarak adlandırılmaktadır. Şıvgın, "Arnavutlarda...", s. 135.

⁵⁰ Ahmed Cevdet Paşa, **gös.yer.**

⁵¹ Hamzaoglu, **a.g.e.**, s. 366.

Karadağlılar, 1861 yılının sonlarına doğru kendi sınırları dahilindeki bazı yerlere ve Osmanlı topraklarına yönelik saldırılarına devam ettiler. Karadağlıların eşkıyalık yaptıkları yerler arasında Podgorica, Spiçi ve İşkodra gibi yerler vardı. Bunların dışında İşkodra Gölü'nde de korsanlık yapıp Müslüman kayıklarına ve diğer kayıklara saldırmaktaydılar. Bu gelişmeler üzerine Mirivâ Ahmet Paşa, İşkodra Gölü'nün kontrolü için İşkodra'ya gönderilen eski Bar Kumandanı Dilaver Bey ve Meclis Reisi İhtiyar Hacı Muhtar Ağa, 17 Ekim 1861 Perşembe günü İşkodra Gölü'ndeki ve çevresindeki bazı kale ve kuleleri kontrol etmek için çalışmalara başladılar. Çalışmalar devam ederken Karadağlıların İşkodra'daki saldırıları sürdü. Karadağlılar, bu defa Gramajor Adası, Alexander Adası ve Zabljak'a saldırdılar. Zabljak civarında 5-6 haneden oluşan Balye Mahallesi'ndeki evleri yakarak mahalle sakinlerini Karadağ'a kaçırdılar⁵².

Sedes, Karadağlıların 1861 yılında gerçekleştirdikleri eylemler arasında Nikşik Kalesi'nin kuşatılmasının da yer aldığını, kalenin bir yıl kuşatma altında tutulduğunu ve sonradan Derviş Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından kurtarıldığını belirtmektedir⁵³.

Karadağlıların saldırılarının devam ettiği dönemde Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa ve Nikola arasında Kasım ve Aralık aylarında karşılıklı yazışmalar gerçekleşti. Ömer Lütfi Paşa, 12 Kasım'da Nikola'ya nota vererek Hersek'teki kuvvetlerini çekmesini istedi⁵⁴. Ömer Lütfi Paşa, Nikola'dan Hersek İhtilâli karşısında tarafsız kalmasını ve ihtilâlin sona ermesi için aracılık yapmasını da istedi. Nikola, bu istekleri yerine getirmede. Ömer Lütfi Paşa, aynı isteklerini yineledi ve Nikola'ya ittifak yapmayı teklif etti⁵⁵. Nikola, Hersek'teki isyanın sona ermesine destek verme karşılığında bağımsızlığının tanınmasını ve sınırlarının Spiçi ve Moraça'ya kadar genişletilmesini istiyordu. Bu isteklerini Avrupalı komiserlere de ilettili⁵⁶.

Ömer Lütfi Paşa, Nikola'yı diplomasi yolu ile barışçı bir çizgiye getirmeye çalışırken Karadağlılar Kasım ayında da saldırılarını sürdürdüler ve 20 Kasım

⁵² Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir** 13-20, s. 174-179.

⁵³ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 217-218.

⁵⁴ Gölen, **...Bosna İsyanları...**, s. 134.

⁵⁵ BOA, İ.DH. 483/32537/1 1278.C.09 (12 Aralık 1861).

⁵⁶ BOA, A.MKT.UM. 523/04 1278.C. 05 (08.12.1861).

günü İşkodra Gölü'ndeki Boyana Vapuru'na saldırdılar. 24 Kasım'da da 3.000 kadar Karadağlı, Kraina nahiyesine bağlı olan Ortodoks Kırniça ve Selçe karyelerinden geçerek Murik ve Şestan karyelerine saldırdı⁵⁷. Bu dönemde Karadağlıların saldırı gerçekleştirdikleri diğer bir yer de Kolaşin'di. Karadağlılar, bu saldırılardan bir netice elde edemediler. Buna karşın Derviş Paşa da 21 Kasım'da Zaberice'de Karadağlıları ve Hersekli asileri ağır bir yenilgiye uğrattı⁵⁸.

Hersek'teki asi nahiyelerin isyanı ve Karadağ Sorunu, 1862 yılında da devam etti. Bu sorunların yanında 1862 yılının Ocak ayında Garibaldi takımının Bar sahiline gireceğine dair haberler çıkması üzerine bu konuda askerî tedbirler alınmasına karar verildi⁵⁹. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî üyesi Miralay Osman Bey ile Ömer Lütfi Paşa arasında 31 Ocak'ta Mostar'da Karadağ'a düzenlemek muhtemel bir saldırıya ilişkin görüşme gerçekleştirildi ve gizlice harekât hazırlıklarına başlandı⁶⁰. Ömer Lütfi Paşa, Balkanlar'ı tehdit eden İtalyan tehlikesi sebebi ile Hersek İsyanı'nın ilkbahardan önce sonlandırılması gerektiğini, bunun için bu bölgedeki ıslahatın kış şartlarına rağmen bir an önce bitirilmesi gerektiğini Sadrazam Fuad Paşa'ya bildirdi⁶¹. Ömer Lütfi Paşa, Karadağ Vladikası'nın Hersek Sorunu'na müdahalelerini diplomasi yoluyla sona erdirme çalışmalarını 1862 yılında da sürdürdü⁶².

Karadağlılar, Hersek topraklarına saldırılarını 1862 yılında da sürdürdüler ve 7 Şubat'ta Klobuk Kalesi'ne saldırdılar. Bu saldırı, Osmanlı kuvvetleri tarafından püskürtüldü⁶³. Yine Şubat ayında 8.000 kişi ile sınıra tecavüz ederek Spuz'a zahire götüren Osmanlı askerlerine yolda saldırdılar. 2 saat süren muharebe sonunda Karadağlılar püskürtüldü ancak 66 asker öldü. Nikola, bu olaydan sonra İşkodra'daki Osmanlı yönetimine kendisinin de başıbozukların bu saldırılarını tasvip etmediğini, Karadağ halkını kontrol edemediğini, bununla birlikte bu saldırının Osmanlı topraklarındaki bazı sıkıntılardan kaynaklanmış olabileceğini belirterek bu saldırılarda bir sorumluluğunun olmadığını belirtti. İşkodra'daki

⁵⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 187-188; **BOA, A.MKT.NZD.** 382/56 1278.Ca.30 (03.12.1861).

⁵⁸ Gölen, *...Bosna İsyanları...*, s. 135-137.

⁵⁹ **BOA, İ.MMS.** 24/1052/2 1278.B.13 (14.01.1862).

⁶⁰ Gölen, *"1862..."*, s. 510.

⁶¹ **BOA, İ.DH.** 486/32796/6 1278.L.15 (15.04.1862).

⁶² **BOA, A.MKT.UM.** 539/76 1278.Ş.10 (10.02.1862); **BOA, A.MKT.UM.** 549/5 1278.Ş.19 (20.03.1862).

⁶³ Gölen, *...Bosna İsyanları...*, s. 137-138.

Osmanlı yönetimi ise Vladika'ya, saldırının Karadağ tarafından geldiğini ve Vladika'nın bu saldırıların bir daha yaşanmaması için tedbir alması gerektiğini belirtti ve gelişmeler ile ilgili olarak İşkodra'daki konsoloslara bilgi verdi⁶⁴.

Karadağlılar, Şubat ayından sonra Mart ayında da saldırılarını sürdürerek 24 Mart'ta Karadağ'a bağlı Yeniköy tarafından Spuz kazası sınırına saldırdılar. Osmanlı kuvvetleri ve Spuzlular, 3 saat süren muharebe sonunda Karadağlıları geri püskürttüler. Muharebede, 2 Osmanlı askeri ve bir Osmanlı sancakdarı öldü⁶⁵. Aynı gün Krniça'da da sabah saat 7'den gece saat 1'e kadar devam eden muharebede, Karadağlılara karşı savaşan 200 İşkodralı Malisör ve 20 Osmanlı askeri öldü⁶⁶.

Ömer Lütfi Paşa, Mart ayı sonlarında Hersek'teki asi nahiyelerin isyanlarını kan dökmeden nasihat yolu ile sonlandırmayı denedi. Ancak olumlu sonuç alamadı. Bu nahiyelerden Benan nahiyesindeki asiler, kan dökülmeden isyanı sona erdirmeyi arzu ettiklerini ancak Karadağlıların baskısından korktuklarını açıkladılar ve kendilerinin Karadağlılardan kurtarılmasını istediler⁶⁷.

Ömer Lütfi Paşa bir yandan Hersek'teki asi nahiyelerin isyanlarını müzakere yolu ile sonlandırmaya çalışırken bir yandan da Bar Kalesi ile Bar Limanı'nda istihkâm yapılması ve Spiçi civarında bulunan Nehay (Nehaj) Kalesi için top, mühimmât ve topçuların tedarik edilmesi amacıyla Seraskerlik makamı ile yazışmalarda bulundu⁶⁸. Nikola, sonradan Ömer Lütfi Paşa'ya işbirliğini kabul ettiğine dair haber gönderdi. Ancak Karadağlıların bölgedeki eylemleri devam etti⁶⁹. Karadağlılar, Nisan ayında Presjeka'da Nikşik'e zahire götüren Osmanlı kuvvetlerine saldırdılar ve geri püskürtüldüler. Ancak 16 Nisan'da yaklaşık 5.000 kişilik bir Karadağlı kuvveti, Krstac yakınlarındaki Osmanlı kuvvetlerine saldırdı ve Osmanlı kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradı. Bu saldırıda, 353 Türk askeri öldü. Saldırıdan sonra yaklaşık 1.000 kişilik bir Karadağlı topluluğu da Bileke'nin

⁶⁴ BOA, A.MKT.UM. 458/20 1277.Ş. 16 (27.02.1861).

⁶⁵ BOA, A.MKT.UM. 550/89/1 1278.N.28 (29.03.1862); BOA, A.MKT.UM. 551/94 1278.L.07 (07.04.1862).

⁶⁶ BOA, A.MKT.UM. 550/89/2 1278.N.28 (29.03.1862)

⁶⁷ BOA, İ.DH. 486/32796/6 1278.L.15 (15.04.1862).

⁶⁸ gös.yer.

⁶⁹ BOA, A.MKT.UM. 560/25 1278.Za. 01 (30.04.1862).

köylerine saldırdı⁷⁰. Karadağlılar, Nisan ayında bu saldırıların dışında Zabljak Kalesi'ni kuşattılar, Koçi nahiyesine girdiler⁷¹ ve Medun Kalesi'nin önüne top getirerek kaleyi vurmaya başladılar⁷². Bu gelişmelerin yanında Nikola'nın kayınpederi ile anlaşmazlığa düşen Karadağlı meşhur isyancı Pop Mile 29 Nisan'da teslim oldu⁷³.

Karadağlıların alenen yaptıkları saldırılar karşısında kimsenin söyleyecek bir sözü kalmamıştı. Onları koruyan devletler bile kaideten söylecek bir söz bulamadılar⁷⁴. Sadrazam Fuad Paşa, Hâriciye Nâzırı Mehmed Emin Âli Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa, sorunun halledilmesine yönelik müzakerelere başladılar. Mehmed Emin Âli Paşa, sınırda savunma pozisyonunda kalınmasını savundu⁷⁵. Ahmed Cevdet Paşa, Karadağlıların sınırı geçip Osmanlı topraklarına saldırması karşısında Osmanlı askerinin Karadağ'a girmesinin yasak olmasını eleştirdi⁷⁶ ve Karadağ'ın vurulmasını istedi. Ahmed Cevdet Paşa'nın Karadağ'ın vurulması fikrini Fuad Paşa da destekledi ve Karadağ'ın vurulmasına karar verildi⁷⁷. Bu kararın alınmasında, İngiltere'de Devlet-i Âliyye istikrazının devam etmesi ve İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne karşı dostane tavır almaları ile ortaya çıkan politik durumdan istifade etme düşüncesi de etkili oldu⁷⁸. Harekât masraflarının İngiltere'den borç alınarak karşılanması düşünüldü⁷⁹. Karadağ'ın vurulması kararı alınırken Osmanlı devlet adamlarını düşündüren bazı konular vardı. Osmanlı ordusu, 1852-1853 Harekâtı'nda başarılı olmasına rağmen Avrupa devletleri, Osmanlı ordusunun Çetine'ye girmesine izin vermemişlerdi ve Karadağ lehinde idarî değişiklikler yapılmıştı. Avrupa devletleri, aynı şekilde yeni bir harekât düzenlenmesi durumunda soruna yine müdahale edeceklerdi. Ayrıca Osmanlı ordusu, 1858'de

⁷⁰ Gölen, *...Bosna İsyânları...*, s. 138-139.

⁷¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 249. Sedes, Karadağlıların 1862 yılında Nihaç Kalesi'ni ele geçirdiklerini ancak sonra tekrar kaybettilerini belirtmektedir. *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 234., Dip not: 1.

⁷² BOA, A.MKT.UM. 560/25 1278.Za. 01 (30.04.1862).

⁷³ Gölen, *...Bosna İsyânları...*, s. 139.

⁷⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *gös.yer.*

⁷⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, s. 45.

⁷⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 190.

⁷⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, s. 45.

⁷⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s. 249.

⁷⁹ Gölen, *"1862..."*, s. 508, Dip not: 32.

Grahovo'da kötü bir sınav vermişti. Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu da iyi değildi⁸⁰.

3.1.2. Savaşın Başlaması ve Gelişmesi

Osmanlı Devleti, Karadağ'ın vurulması kararının alınmasından sonra Avrupa devletlerine Hersek'te düzenin sağlanması ve Karadağlıların cezalandırılması için gerekli tedbirlerin alınacağını ve Karadağ'ın denizden kuşatılacağını bildirdi. Osmanlı Hükümeti, Avrupa devletlerine verilen bu notadan sonra Karadağ'dan silahsızlanmasını istedi. Karadağ, bu isteğe olumsuz yanıt verdi. Bu gelişme üzerine Hersek İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilmiş olan Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa'ya, Karadağ üzerine harekât düzenlemesi için emir verildi⁸¹.

Karadağ üzerine harekât düzenlenmesi kararının alınması ile birlikte Hâriciye Nâzırı Mehmet Emin Âli Paşa, yabancı devletlerin sefirlerine, harekâtın asayiş sağlama amacına yönelik olduğunu, Karadağ'daki statükoyu değiştirme niyetlerinin olmadığı teminatını verdi. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin aldığı kararı memnuniyetle karşıladı. Avusturya da Mehmed Emin Âli Paşa'nın teminatını kabul etti. Fransa ve Rusya ise harekât hakkında açıklama istedi. Neticede Karadağ'a Avrupa devletlerinden beklediği destek gelmedi. Sadece Papa, Karadağlıları destekleyerek Katolik Arnavutlardan Türklere yardım etmemelerini istedi⁸².

Karadağ'a düzenlenecek harekâtın hazırlıkları çerçevesinde İşkodra Mutasarrıflığı ve Umûm Komutanlığına Ferik Abdi (Abdülkerim) Paşa atandı⁸³. Hersek Kumandanlığına da müşirlik rütbesi ile Ferik Derviş Paşa atandı. Derviş Paşa'ya istediği zaman Hersek tarafında istediği zaman da İşkodra tarafında bulunma serbestliği verildi. Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa, Hersek'ten ayrılarak deniz yolu ile İşkodra'ya geldi⁸⁴ ve harekâtı yaklaşık 30.000 kişilik bir kuvvet ile Nisan ayında başlattı⁸⁵. Sultan Abdülaziz, komutanlara sert emirler verdi⁸⁶.

⁸⁰ a.g.m., s. 508.

⁸¹ Karal, gös.yer.

⁸² a.g.e., s. 4-5.

⁸³ Gölen, "1862...", s. 511.

⁸⁴ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, s. 249-250.

⁸⁵ Gölen, "1862...", s. 512-513.

Osmanlı komutanları, başlangıçta harekâtın sadece Hersek'teki asi nahiyeler ile sınırlı kalacağı izlenimin verilmesinin, Karadağ'a girme niyetinin belli edilmemesinin uygun olacağını düşündüler⁸⁷. Hazırlanan plana göre Kuzey Ordusu önce Ostrog'a sonra Orja Luka'ya ilerleyecek, Kuzey Ordusu ve Güney Ordusu, 20 km'lik Nikşik-Spuz hattını ele geçirerek Brda bölgesini Karadağ'dan ayıracak ve iki ordu, Plana Sahrası'nda birleşerek Zabljak-Rijeka üzerinden Çetine'ye yürüyeceklerdi⁸⁸. Harekâtın başlaması ile birlikte Derviş Paşa kuzeyden, Abdi Paşa güneyden Karadağ'a girdiler. Hüseyin Avni Paşa Fırkası, Karadağlıları Brda bölgesine çekerek diğer iki fırkanın harekâtını kolaylaştıracaktı. Ancak Hüseyin Avni Paşa, Lim Nehri'nde Karadağlılara mağlup oldu ve Karadağlılar, Lim Boğazı'nı ele geçirdiler⁸⁹.

İşkodra Mutasarrıfı ve Kumandanı Abdi Paşa, Güney Cephesi'nde maiyyetindeki fırka ile İşkodra'dan Spuz'a hareket etti⁹⁰. Abdi Paşa'nın emrindeki askerler, 29 Nisan'da Piperi nahiyesine bağlı Crnica karyesinin dağ eteğinde bulunan ve kendilerine ait 60 kadar hanede toplanmış olan tahminen 2.000 kadar Karadağlının üzerine üç koldan sevk edildi. Çıkan çatışmada Karadağlılar püskürtüldü ve Crnica karyesi ile 5 adet kule ele geçirildi⁹¹. Abdi Paşa da 24 Mayıs'ta Podgorica'dan ayrılarak Spuz'a ulaştı ve 25 Mayıs'ta Bijelo Pavloviç kırsalında bulunan Martiniçi ve diğer bazı köylerdeki Karadağlıları mağlup etti. Muharebelerde 57 Türk askeri ve 500'den fazla Karadağlı öldü. Muharebelerin yaşandığı köylerde çok sayıda ev yandı ve büyük zarar meydana geldi. 28 Mayıs'ta da Katunska nahiyesine bağlı Yeniköy (Novo Selo) karyesi civarında 1.000 kadar Karadağlı mağlup edildi. 29 Mayıs'ta Piper nahiyesine bağlı Aşağı Crnica karyesi civarında bulunan 2.000 kadar Karadağlının üzerine gidilerek

⁸⁶ Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılâp, Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülûsuna Kadar*, (Yayına hazırlayan. Tahir Galip Seratlı), C. I, 1. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul, 2004, s. 118.

⁸⁷ BOA, A.MKT.NZD. 421/35 1278.Za.28 (27.05.1862).

⁸⁸ Gölen, "1862...", s. 511.

⁸⁹ Şentürk, *a.g.m.*, s. 723-724. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre Ömer Lütfi Paşa, Vasovik üzerine yapılacak harekâtın kumandasını Hüseyin Avni Paşa'ya verdi. Kani Paşa'nın biraderi Osman Paşa da Hüseyin Avni Paşa'nın maiyyetine verildi. Hüseyin Avni Paşa, Gusinye (Gusine, Gosina)'ye giderek Vasovik üzerine bir taarruz harekâtı düzenledi. Ancak Suteska Boğazı'ndan sevk ettiği 2 tabur nizâmiye askeri bozguna uğradı. Hüseyin Avni Paşa, bu bozgundan sonra kendisine çeki düzen vererek Yakova ve İpek kazalarından 5.000-6.000 kadar Malisör topladı ve Vasovik-i Zir'e giderek burada Berane mevkindi tuttu. Toplanan Malisörler, Berane'de yaptırılan kışlaya yerleştirildi ve bu yolla Vasovik asilerine epeyce zarar verildi. Hüseyin Avni Paşa, bu noktadan daha ileriye gidemedi. **Tezâkir 13-20**, s. 250.

⁹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *gös.yer.*

⁹¹ BOA, İ.DH. 490/33191/1 1278.Za.01 (30.04.1862).

mağlup edildi⁹². Aynı günlerde Spuz'un karşı tarafında bulunan bir tepede toplanan Karadağlılar üzerine 6 tabur asker, Sergerde Hodo Bey'in takımı ve Podgrica ile Spuz halkı sevk edildi. Bunun üzerine Karadağlı eşkıyalar, bölgeyi terkettiler⁹³.

Karadağlılar, Mayıs ayında Spuz dışında Karniçe, Zalom Boğazı ve Nikşik'e saldırdılar. Karadağlıların 16 Mayıs'ta 6.000 kişi ile gerçekleştirdikleri Nikşik saldırısı, Osmanlı kuvvetleri tarafından püskürtüldü⁹⁴ ve Hersek Kumandanı Derviş Paşa, Nikşik'e zahire ulaştırmak için 17 Mayıs'ta Krstac'dan Nikşik'e hareket etti⁹⁵. Ancak olumlu sonuç alamadı. Bununla birlikte 31 Mayıs'ta Benan bölgesinde toplanmış olan Karadağlıları mağlup etti⁹⁶.

Hersek Kumandanı Derviş Paşa, Haziran ayının başında Nikşik'e zahire ulaştırmak için tekrar harekât başlattı ve Karadağlıların Kite-Nikşik arasında kurdukları savunma hatlarını yararak 5 Haziran 1862'de Nikşik'e ulaştı⁹⁷. Bu harekâta Osmanlı ordusu için sıkıntı yaratan durum, Karadağ'ın dağlardan ve ormanlardan oluşan bir coğrafyaya sahip olması ve bu durumun eşkıya ile mücadeleyi güçleştirmesiydi. Nikşik'e gidilirken yolda Karadağlılar ile yapılan büyük muharebede Ferik Salih Paşa ile bazı zâbitân ve askerler öldü⁹⁸. Bu dönemde sınırdaki Plana karyesi civarında Osmanlı kuvvetlerine saldıran 8.000-10.000 kişilik Karadağ kuvveti de 3 saat süren muharebe sonunda mağlup edildi. Muharebede, 600'den fazla Karadağlı öldürüldü⁹⁹.

⁹² BOA, İ.DH. 491/33280/1 1278.Z.01 (30.05.1862); BOA, İ.DH. 491/33280/2 1278.Z.24 (22.06.1862).

⁹³ BOA, İ.DH. 490/33191/2 1278.Z.01 (30.05.1862). Ahmed Cevdet Paşa'ya göre; Abdi Paşa, Spuz'a ulaştıktan sonra da ilerlemeye devam etti ve Karadağ istihkâmlarına yaklaştı. Komutanların katıldığı ve topların kullanıldığı bir saldırı sonucunda Karadağ istihkâmları ele geçirildi. Bu çarpışmada, Zeybek askerleri yatağanlarını kullandılar. Osmanlı askerleri, Karadağ kumandanı meşhur Mirko'nun çadırına girmeyi başarmışken Abdi Paşa, zamansız bir şekilde geri çekilme borusunu çaldırdı. Askerler düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başladılar. Bu geri çekiliş sırasında 400 asker öldü. Bu durum, askerin üzerinde yılgınlık yarattı ve Abdi Paşa da bundan sonra ileri harekete cesaret edemez oldu. **Tezâkir 13-20**, s. 250-251. İsmail Fazıl Paşa'ya göre Müşir Çerkes Abdi Paşa, bu harekâta Koçi nahiyesinin ve Medun Kalesi'nin kontrolünü ele geçirdi. **92-93 Osmanlı-Karadağ Seferi**, Sahib ve Nâşiri Gayret Kütüphanesi Sahibi Garbis Fikri, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1329, s. 20.

⁹⁴ Gölen, **...Bosna İsyânları...**, s. 140-142.

⁹⁵ BOA, A.MKT.NZD. 419/69 1278.Za.20 (19.05.1862).

⁹⁶ Gölen, **gös.yer.**

⁹⁷ Gölen, **"1862..."**, s. 513.

⁹⁸ BOA, İ.DH. 491/33248/1,2 1278.Z.16 (14.06.1862); BOA, İ.DH. 491/33248/3 1278.Z.17 (15.06.1862);

BOA, İ.DH. 491/33248/4 1278.Z.18 (16.06.1862).

⁹⁹ BOA, İ.DH. 490/33221/1 1278.Z.07 (05.06.1862).

Derviş Paşa, Nikşik'e ulaştıktan sonra 6 Haziran'da harekâta devam ederek Karadağ topraklarına girdi¹⁰⁰. Derviş Paşa kuvvetleri, 6 Haziran'da Duga Boğazı'nın uzantısı konumunda olan ve stratejik bir mevkide bulunan Ostrog Boğazı'ndaki Karadağ istihkâmlarına saldırdı. Harekât, iki gün sürdü¹⁰¹. Derviş Paşa, Karadağ Vladikası'nı Planiça mevkinde bozguna uğrattı ve Karadağlıları, Ostrog Manastırı'na kadar takip etti¹⁰². Elde ettiği başarıdan sonra 8 Haziran'da Nikşik'e geri döndü. Burada bir gün dinlendikten sonra 9 Haziran'da tekrar Ostrog'daki Karadağ kuvvetlerine saldırdı ve buradaki Karadağlıları dağıttı ve 10 Haziran'da¹⁰³ cephâne ve zahire almak için Bileke'ye gitti. Sultan Abdülaziz'e sunulan 16 Haziran 1862 tarihli arz tezkiresinde, elde edilen başarıya ilişkin *"...şimdiye kadar bu Karadağlılar ile pek çok uğraşıldığı halde hiç bu derecelerde hezimet görmemişlerken bu defa layıkıyla hadleri bildirilmiş olup..."* ifadeleri kullanılarak kazanılan zaferin büyüklüğü anlatılmaya çalışıldı¹⁰⁴. Derviş Paşa'nın Ostrog'da elde ettiği başarı, Karadağlıların savunma planlarını bozdu. Diğer bölgelerdeki Karadağ kuvvetleri Ostrog'a kaydırıldı. Karadağlıların Spuz'daki savunma hatları zayıfladı¹⁰⁵.

Derviş Paşa, başlattığı harekâtı Ostrog'da elde ettiği başarıdan sonra da sürdürdü ve 16 Haziran'da 21 tabur nizâmiye askeri ve 800 kişilik Boşnak ve Arnavut muvazzaf askeri ile Benan bölgesine harekât düzenleyerek buradaki asileri mağlup etti ve Hersek'in güneydoğu sınırlarında asayiş sağladı. Derviş Paşa, Benan'da elde ettiği başarıdan sonra birkaç gün Bileke'de dinlendi ve 20 Haziran'da 22 tabur nizâmiye askeri ve 1.000 adet muvazzaf asker ile Karadağ'ın içlerine doğru hareket etti. 21 Haziran'da Kite'de bulunan Karadağlıları 6 saat süren bir çarpışmadan sonra mağlup etti. Kite'den sonra Islano mevkindeki Karadağlı saldırılarını da geri püskürttü ve bir kez daha Nikşik'e ulaşarak cephâneyi teslim etti. Derviş Paşa, Nikşik'te bir gece dinlendikten sonra ikinci defa Ostrog Boğazı'na yöneldi¹⁰⁶. Osmanlı kuvvetlerinin Kuzey Cephesi'ndeki ilerleyişi,

¹⁰⁰ Gölen, *...Bosna İsyanları...*, s. 143.

¹⁰¹ Gölen, *"1862..."*, s. 513-514.

¹⁰² *Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi*, 13 Haziran 1862, No: 192, s. 2.

¹⁰³ Gölen, *gös.yer.*

¹⁰⁴ **BOA, İ.DH.** 491/33248/1,2,3,4 1278.Z.16 (14.06.1862); **BOA, İ.DH.** 491/33248/3 1278.Z.17 (15.06.1862); **BOA, İ.DH.** 491/33248/4 1278.Z.18 (16.06.1862).

¹⁰⁵ Gölen, *"1862..."*, s. 514.

¹⁰⁶ *a.g.m.*, s. 516-517. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 3 Temmuz 1862 tarihli sayısında çıkan bir habere göre Osmanlı kuvvetleri, 26 Haziran 1862'de Zeta Suyu'nun bir geçit yerini tutmuş olan Nikola komutasındaki

Derviş Paşa'nın ikinci defa Ostrog'a yönelmesi ile Temmuz ayında da devam etti. Osmanlı ordusunun savaş planına göre Hersek Kumandanı Derviş Paşa'nın asi nahiyeleri yararak Nikşik'e ulaşip, Ostrog Boğazı'nı geçtikten sonra Abdi Paşa ile birleşmesi gerekiyordu. Bunu gerçekleştirmek zordu. İki ordunun birleşmesi hususunda ağır yük Derviş Paşa'nın üzerindeydi. Pek çok kişi onun bu işi başaramayacağını düşünüyordu¹⁰⁷. Bu arada Osmanlı kuvvetlerinin ilerlemeye başlamasından faydalanarak Spuz'daki Osmanlı birliklerinin Nikşik ile bağlantısını kesmek isteyen Karadağlılar, tekrar Bijelo Pavloviç'te toplandılar. Bu gelişme üzerine bölgeye gelen Osmanlı kuvvetleri, Karadağlıları 2 Temmuz'da Bijelo Pavloviç'den çıkardılar¹⁰⁸. Derviş Paşa kuvvetleri de 10 Temmuz'da Ostrog Boğazı'nda gerçekleşen kanlı bir muharebe neticesinde Karadağlıları mağlup etti¹⁰⁹.

Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa, Ostrog Boğazı'nda muharebenin yaşandığı gün Seraskerliğe bir yazı yazarak düşmanın Çetine yolunun kilidi durumunda olan Zagaraç'ın önündeki istihkâmının ele geçirildiğini belirtti ve bu başarıdan sonra yaşanan muharebeyi şu sözler ile ifade etti: *“Kaimmakam Paşa hazretleri işbu Cumaertesi günü kuvve-i vâfiye ile düşmanı keşf eylemişti. Şimdi aldığım tahrîrâtları meâline göre Pazar günü düşmanın Zagaraç önünde olan istihkâmı harben zabt olunup asâkir-i şâhâne zabt olunan istihkâm derûnunda bulunduğu halde on iki bin kadar Karadağlı akşam sâat onda hücum ile gece dörde kadar muhârebe olunarak Karadağlı münhezimen geri çekilmiş ve gece olduğundan takip olunamamıştır. Asâkir-i şâhânedan cüzî şehîd ve mecrûh olup düşmanın pek çok telefâtı vukubulmuştur. Pazarertesi günü asâkire rahat verilerek bugünkü Salı günü Plana Tepesi üstünde vâki düşmanın istihkâmı üzerine hücum karar vermiş ve gelen yâver esnâ-yi râhda top sadâsı işittiğini söylemiş olduğundan karar-ı mezkûr vechle bugün hücum olmuştur. Vuku-i hâl yarın arz ve işâr olunacaktır...”*¹¹⁰.

Karadağlıları, 3 saat süren bir muharebeden sonra mağlup etti. **Tasvir-i Efkâr**, 3 Temmuz 1862, No: 2, s. 1.

¹⁰⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir** 13-20, s. 251.

¹⁰⁸ Gölen, “1862...”, s. 520.

¹⁰⁹ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 8.

¹¹⁰ **BOA, İ.DH.** 492/33373/1 1279.M.12 (10.07.1862).

Derviş Paşa, Ostrog çevresinde kontrolü sağladıktan sonra Abdi Paşa ile birleşmek için Spuz'a doğru hareket etti ve önce Bijelo Pavloviç'e sonra da Orja Luka köyüne ulaştı. 10 Temmuz gecesi Orja Luka'da dinledi ve 11 Temmuz gecesi sabaha karşı başlayan Karadağ saldırısını püskürttü ve 12 Temmuz'da Spuz'a ulaşarak Abdi Paşa'nın ordusu ile birleşti¹¹¹. Derviş Paşa'nın İşkodra'da Abdi Paşa kuvvetleri ile birleşmesi, kendisine büyük şöhret kazandırdı. Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği 14 Temmuz 1862 tarihli telgrafnâmeye göre Hersek Fırkası, 13 Temmuz 1862'de Ostrog'dan ve İşkodra Fırkası, Plav'dan ilerleyerek Orja Luka'da birleşti. Karadağlılar, daha önce hiç almadıkları büyük bir darbe aldılar. 3-5 gün içinde 3.000'den fazla kayıp verdiler. Osmanlı ordusu, az miktarda ölü ve yaralı verdi. Ömer Lütfi Paşa, telgrafın devamında 2 gün dinlenilip, cephâne ve malzeme takviyesi yapıldıktan sonra 4 saat mesafedeki Çetine üzerine harekât düzenleneceğini bildirdi¹¹². Sultan Abdülaziz de 14 Temmuz'da Ömer Lütfi Paşa'ya tebrik telgrafı çekti¹¹³. Sadrazam Fuad Paşa, İşkodra ve Hersek kollarının birleşmesi ile elde edilen galibiyetten dolayı Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa ve emeği geçen diğer komutanları telgraf ile tebrik etti¹¹⁴.

İşkodra ve Hersek fırkaları, birleştikten sonra da ilerlemeye devam ettiler. Osmanlı kuvvetleri, iki gün Spuz'da kaldıktan sonra Yeniköy'ün ilerisindeki Karadağlıların üzerine yürüyerek Zağırçe'deki Karadağlıları mağlup ettiler ve bölgeyi kontrol altına aldılar. Bununla birlikte daha önce Osmanlı kuvvetleri tarafından 2 Temmuz'da Bijelo Pavloviç'den çıkarılan Karadağlılar, Orja Luka köyünde toplanmışlardı. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri, 25 Temmuz'da Orja Luka köyüne saldırarak buradaki 8.000 kadar Karadağlıyı mağlup ettiler. Ayrıca Glaviçe köyünde Osmanlı kuvvetlerine saldıran Karadağlılar da püskürtüldü. Osmanlı kuvvetleri, bu başarılarından sonra 26 Temmuz'da karargâhlarının bulunduğu Plana'ya döndüler. Burada iki gün dinlendikten sonra 28 Temmuz'da Kokot köyünde ve 29 Temmuz'da Karuç nahiyesinde Karadağlıları mağlup ettiler. Mağlup olan Karadağlılar, Rijeka'da toplanmaya başladılar. Osmanlı kuvvetleri,

¹¹¹ Gölen, "1862...", s. 518-519.

¹¹² Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir** 13-20, s. 251-252.

¹¹³ Gölen, "1862...", s. 519.

¹¹⁴ Sedes, ...**Bosna-Hersek**..., s. 52.

Police köyünü ele geçirdikten sonra Karadağlıların Çetine'den önceki son savunma hatlarının bulunduğu Rijeka'ya ulaştılar¹¹⁵.

Osmanlı kuvvetleri, Karadağ'daki ilerleyişini sürdürürken bazı sefâretlerden Karadağ Vladikası'nın Avusturya'ya kaçtığına dair haberler alınmaya başladı. Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa, Sadarete gönderdiği 5 Ağustos 1862 tarihli telgrafta, Karadağ Vladikası'nın Kotor'a kaçtığını çünkü Karadağlıların harbi kaybetmekte olduklarını bildirdi. Ömer Lütfi Paşa aynı telgrafta, 4 Ağustos'ta bir mevkiyi ele geçirdiklerini, telgrafın çekildiği 5 Ağustos günü de Sinjac karyesini ve o civardaki suyu zapt ettiklerini, muharebede Karadağlıların arasında birlik beraberlik kalmadığının görüldüğünü belirtti¹¹⁶. Osmanlı kuvvetleri, aynı günlerde Vasovik'te de Karadağlıları mağlup etti¹¹⁷.

Nikola ve Karadağ Senatosu üzerinde nüfuz sahibi isimlerden biri olan Dük Marko, Osmanlı ordusunun saldırısının başlamasından sonra Sırbistan Hükümetinden yardım istemişti. Sırbistan Hükümeti, söz vermesine rağmen yardımı zamanında ulaştıramadı¹¹⁸.

Avrupa devletleri, Osmanlı ordusunun Karadağlıları mağlup etmesinden sonra harekâtın durdurulmasını istediler. İngiltere, Fransa, İtalya, Prusya ve Avusturya'nın İstanbul'daki sefirleri, 15 Ağustos 1862 tarihinde Osmanlı Hükümetine nota verdiler. Söz konusu notada; savaşın durdurulması ile Osmanlı Hükümetinin Karadağlıların sevgisini kazanacağını, savaşın başında Karadağ'ı işgal niyetinde olmadığına dair verdiği teminata uygun hareket etmiş olacağını¹¹⁹, Avrupa'ya karşı samimiyetini göstermiş olacağını ve harekâtın bundan sonra sürdürülmesinin barışçıl olmayacağını bildirdiler. Osmanlı Devleti ise bu notaya verdiği cevapta; harekâtın Karadağ'ı tahrip etme amacını taşıdığına dair iddiaların doğru olmadığını, harekâtın sebebinin Karadağ'ın uzlaşmaz politikası olduğunu,

¹¹⁵ Gölen, "1862...", s. 520-522. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre Osmanlı birlikleri Orja Luka'da birleştikten sonra klavuz bulunmaması ve yolda su temin etme sıkıntısı yaşama ihtimâli bulunmasından dolayı doğrudan Çetine'ye gitmek yerine Todoş karyesi üzerinden dolaşarak hareket etmeye karar vermişlerdi. Osmanlı birlikleri, Todoş'a ulaştıktan sonra burasını debboy yaptılar. Todoş'dan sonra ileri harekete devam ettiler ve Rijeka Nehri'ne ulaştılar. **Tezâkir 13-20**, s. 253.

¹¹⁶ **BOA, İ.DH.** 494/33522/1 1279.S.08 (05.08.1862); **BOA, İ.DH.** 494/33522/2 1279.S.09 (06.08.1862).

¹¹⁷ **BOA, İ.DH.** 494/33536/1,2,3 1279.S.10 (07.08.1862).

¹¹⁸ Suver, **a.g.e.**, s. 103.

¹¹⁹ Karal, **gös.yer.**

Hersek İsyanı'nın başlıca sorumlusunun Karadağ olduğunu ve Karadağlıların bölgede katliamlar yaptığını, harekâtın amacının Karadağlıları ıslah etmek olduğunu ve Karadağlıların yanlış politikaları devam ettirmeme eğiliminde olmaları halinde harekâtın durdurulabileceğini bildirdi. Avrupa devletlerinin soruna müdahale etmelerinden sonra konu, Meclis-i Vükelâda görüşüldü ve 12 maddelik bir antlaşma taslağı hazırlandı¹²⁰.

Nikola, Osmanlı Hükümetinin Avrupalı sefirlere anlaşma için açık kapı bırakması üzerine 22 Ağustos'da Ömer Lütfi Paşa'ya bir telgraf göndererek her türlü şartı kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi¹²¹. Barış için diplomatik teşebbüsler başlamasına rağmen Osmanlı ordusu, harekâtı hemen durdurmadı. Rijeka'ya ulaşmış olan Osmanlı kuvvetleri, Rijeka Nehri üzerine köprü kurup nehirin iki tarafını ele geçirdiler. Dilaver Paşa, İşkodra Gölü'nden top sandallarıyla nehre girdi ve hem nehirden hem de iki tarafta karadan Rijeka üzerine saldırı düzenlendi¹²². Rijeka'da 10.000 Karadağlı vardı¹²³ ve başlarında Mirko bulunuyordu¹²⁴. Mirko'nun dağlık arazide mevzide elde ettiği başarılar, Osmanlı kuvvetlerini durdurmak için yeterli olmadı¹²⁵. Karadağlılar, Rijeka'da umutsuz bir şekilde son bir hücumla kalkıştılsa da şiddetli top ateşi başlatan Ömer Lütfi Paşa'nın karşı saldırısı ile mağlup edildiler¹²⁶. 24-25 Ağustos'da yaşanan kanlı muharebeden sonra bozguna uğrayan¹²⁷ Karadağlılar, Rijeka Çarşısı'nı yakarak kaçtılar. Rijeka'nın ele geçirilmesinde sandalların büyük faydası görüldü¹²⁸. Rijeka'daki direniş, Karadağlıların son direnişiydi¹²⁹. Bundan sonra Rijeka'nın ilerisindeki büyük dağ ve tepeler alındı ve Çetine'ye yakın tepeler tutuldu¹³⁰. Ömer Lütfi Paşa, Çetine'yi dört bir yandan kuşattı¹³¹. Elde edilen başarı, Bâb-ı Âli'de büyük sevinç yarattı. Sultan Abdülaziz, Sadrazam Mehmed Fuad Paşa ve diğer üst düzey yetkililer, 29 Ağustos'ta Ömer Lütfi Paşa'ya tebrik telgrafları çektiler ve

¹²⁰ Gölen, "1862...", s. 525-526.

¹²¹ a.g.m., s. 525.

¹²² Ahmed Cevdet Paşa, *gös.yer.*

¹²³ Gölen, "1862...", s. 522.

¹²⁴ Karal, *a.g.e.*, C. VII, s. 5.

¹²⁵ Darkot, *a.g.md.*, s. 227.

¹²⁶ Danişmend, *a.g.e.*, s. 201.

¹²⁷ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 8.

¹²⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *gös.yer.*

¹²⁹ Karal, *gös.yer.*

¹³⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *gös.yer.*

¹³¹ Tophâneli Kâmil Kapudan, *a.g.e.*, s. 45.

savaşta üstün başarı gösteren askerlere çeşitli nişânlar gönderdiler. Bu harekâtın anısına 1863 yılında 30.000 adet Karadağ Madalyası basıldı¹³².

Karadağlılar, üç aydan fazla süren harekâtta mağlup olmalarına rağmen Çetine'ye kadar savaşarak çekildiler. Onların bu direnci, Osmanlı kuvvetlerinin yürüyüş hızını yavaşlatmıştı. Ömer Lütfi Paşa, harekât esnasında Karadağlıların Türk askerlerine karşı uyguladıkları vahşet sebebi ile Türk askerlerinin intikamcı duygular ile hareket etmemesi ve yağma eylemlerine kalkışmaması için hassasiyet gösterdi¹³³.

3.1.3. İşkodra Sulh Muâhdesi'nin İmzalanması ve Savaşın Sona Ermesi

Osmanlı ordusu, Çetine kapılarına dayandıktan sonra Çetine'de endişeli bir bekleyiş başlamıştı. II. Danilo'nun öldürülmesinden sonra indirilmiş olan Karadağ bayrağı, tekrar Çetine Sarayı'na çekildi. Nikola'nın 22 Ağustos'ta her türlü şartı kabul edeceğini bildirmesinden sonra Meclis-i Vükelâda tespit edilmiş olan anlaşma taslağı, Ömer Lütfi Paşa'nın Fransız Doktoru Mösyö Kuçine tarafından Fransızcaya çevrildi ve Nikola'ya iletildi¹³⁴. Nikola, Ömer Lütfi Paşa'ya mektup göndererek kendisine gönderilen tekliflerin kabulünü nahiye kocabaşlıları ile görüşmek için 7 Eylül'e kadar mühlet istedi. Nikola'ya istediği süre verildi¹³⁵ ve Nikola'nın isteği üzerine harekât durduruldu. Harekâtın durdurulması konusunda Avrupa devletleri de Osmanlı Hükümetine baskı yaptılar. Nikola, Batılı devletlerin kendi lehinde bir müdahalede bulunabilecekleri umuduyla ve toparlanabilmek düşüncesiyle mümkün olduğu kadar barış görüşmelerinin yavaş yürümesini sağlamaya çalıştı. Bu durum, Bâb-ı Âli'yi rahatsız etti. Bu arada Ömer Lütfi Paşa da Karadağ halkına yönelik dostane bir beyanname yayınladı. Ömer Lütfi Paşa bu beyannamede; Karadağlıların içlerinden bazı kendini bilmezlerle inanarak meşru hükümetleri olan Devlet-i Aliyye'ye isyan ettikleri için kahr ve gazabı kendilerine davet ettiklerini, Osmanlı askerinin ve Devlet-i Aliyye'nin gücünü gördüklerini, tüm Karadağlılar hemşehrileri olduğu için onların kanlarını dökmek istemediklerini, dökülen kandan isyan eden Karadağlıların sorumlu olduğunu ve Devlet-i Aliyye'nin

¹³² Gölen, "1862...", s. 523.

¹³³ a.g.m., s. 522.

¹³⁴ a.g.m., s. 524-526.

¹³⁵ Ahmed Cevdet Paşa, gös.yer.

isyan edenlere karşı gazabı ne kadar büyük ise Padişah'ın merhametinin de o derece büyük olduğunu belirtti¹³⁶.

Osmanlı Devleti'nin Nikola'ya teklif ettiği anlaşma maddelerinin en başta geleni, Spuz ile Nikşik arasındaki yolun açılması ve sonra da korunması için Osmanlı Devleti'nin istediği mevkilere kuleler ve ta'biyeler inşasıydı. Nikola, daha önce Krniça Vakası'nda alıkoydukları Hasan Hot ve Murtaza Ağa ile arkadaşlarını serbest bıraktı ve söz konusu teklifleri de kabul ederek Ömer Lütfi Paşa ile haberleşmeye başladı. Ömer Lütfi Paşa, Hekimi'ni Nikola ile görüşmesi için Karadağ'a gönderdi. Nikola, Ömer Lütfi Paşa'nın Hekimi ile yaptığı görüşmede tecrübesizliği sebebi ile Rusyalılara ve Sırlara aldandığını, Osmanlı askerinin bu kadar kuvvetli olduğunu bilmediğini, Sırbistan'ın bu ordu karşısında bir şey yapamayacağını ve Osmanlı ordusunun Sırların da üzerine gitmesini arzu ettiğini belirtti¹³⁷.

Ömer Lütfi Paşa'nın Nikola ile görüşmek üzere Hekimi'ni Karadağ'a göndermesinin yanında Nikola da bir adamını Ömer Lütfi Paşa ile görüşmek üzere İşkodra'ya gönderdi. İşkodra'ya gelen Karadağ Temsilcisi, Ömer Lütfi Paşa ile görüştüktan sonra İşkodra'daki konsoloslar ile bir mecliste bir araya geldi. Rus Konsolosu, Karadağ Temsilcisi'ne, bu kadar acele etmemeleri gerektiğini söyledi. Karadağ Temsilcisi de Rus Konsolosu'na sert bir yanıt vererek kendilerini iğfal ettiklerini, memleketlerinin harap olduğunu ve onların da karşıdan bakmakla yetindiklerini belirterek sitem etti¹³⁸. Karadağlılar, Osmanlı ordusu karşısında aldıkları mağlubiyetten sonra Rusları ve Sırları, kendilerini yalnız bıraktıkları için suçladılar¹³⁹.

Vladika Nikola, müzakerelerin başlamasından sonra bir ara politika değiştirerek Osmanlı tekliflerini kabul etme konusunda isteksiz davranmaya başladı. Bu gelişme üzerine Osmalı Hükümetinin Ömer Lütfi Paşa'ya, Çetine'ye girmesi emrini vermesi ile birlikte Nikola uzlaşmak zorunda kaldı¹⁴⁰. Nikola, Ömer Lütfi Paşa ile gerçekleştirilen görüşmelerden sonra Osmanlı Devleti'nin yerine

¹³⁶ Gölen, "1862...", s. 527.

¹³⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir** 13-20, s. 253-254.

¹³⁸ a.g.e., s. 254.

¹³⁹ **B D.** 1, B. No: 28, s. 163.

¹⁴⁰ Gölen, **gös.yer.**

getirilmesini istediği 14 şartı kabul etti ve savaş durumu sona erdi¹⁴¹. Karadağ'dan geçen Hersek yolunun açılması, askerî istihkâmlar yapılması ve bunların emniyetinin sağlanmasını onayladığına dair Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya bir senet verdi¹⁴². Osmanlı Devleti de savaşın sona erdiğini Karadağlılara bir beyanname¹⁴³ ile bildirdi. Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında 31 Ağustos 1862 tarihinde 14 maddelik İşkodra Sulh Muâhedesi imzalandı. Muâhedeyi, Osmanlı Devleti adına bizzat Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa imzaladı¹⁴⁴. Karadağ adına Nikola'nın temsilcileri imzaladılar ve Nikola, 13 Eylül'de onayladı. Söz konusu muâhedenin maddeleri şunlardır:

— Karadağ'ın sınırları, 1859 yılında komisyon tarafından belirlendiği şekli ile kalacak¹⁴⁵.

— Karadağ'ın iç idaresi, Osmanlı ordusunun Karadağ'a girmesinden önceki gibi olacak.

— Karadağ Vladikası Nikola'nın babası olan ve son savaşlarda başkumandanlık yapmış olan "Karadağ'ın Kılıcı" lakaplı Mirko, bir daha geri dönmek üzere Karadağ'ı terk edecek¹⁴⁶.

— Karadağlılar, gümrük vergisi vermeden Bar Limanı'ndan ithalat ve ihracat yapabilecek ancak silah ticareti bu ticarî faaliyetlere dahil olmayacak¹⁴⁷.

— Karadağ topraklarından geçen Hersek-İşkodra yolu ticarete açık olacak, bu yol üzerinde tespit edilecek yerlere kuleler kurulacak ve bu kulelere Osmanlı Devleti asker yerleştirerek güvenliği sağlayacak.

— Karadağlılar, kendi sınırları dışında da ziraâtle uğraşabilecekler

¹⁴¹ Necdet Hayta, **Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)**, Birinci Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 143.

¹⁴² Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikat, Târihî Hakikatların Aynası**, (Hazırlayan. İsmet Miroğlu), C. I-II-III, Berekât Yayınları, İstanbul, 1983, s. 38.

¹⁴³ Beyanname için bkz. Karal, **a.g.e.**, C. VII, s. 6.

¹⁴⁴ Danişmend, **gös.yer.**

¹⁴⁵ Gölen, "1862...", s. 529-530.

¹⁴⁶ Danişmend, **a.g.e.**, s. 202.

¹⁴⁷ Darkot, **gös.yer.**

— Karadağlılar, Osmanlı topraklarının her yerinde seyahat edebilecekler ve ticaret yapabilecekler

— Suç işleyenler karşılıklı olarak teslim edilecek

— Esirler serbest kalacak¹⁴⁸

— Karadağ'ın bütün ileri gelenleri, Karadağlıların bir daha Osmanlı topraklarına saldırmayacaklarına ve Osmanlı topraklarında çıkan isyanlara yardım etmeyeceklerine dair Serdar-ı Ekrem'e senet verecek

— Karadağ ile sınır komşusu olan devletler arasında bir sorun çıktığında sorunu kendi aralarında halledemedikleri takdirde tek yetkili makam Osmanlı yönetimi olacak

— Karadağ yönetimi, Arnavutluk ve Bosna-Hersek sınırlarında hiçbir tahkimat yapmayacak.

— Osmanlı pasaportu olmadan hiçbir aile Karadağ'a giremeyecek, girenler de çıkarılacak¹⁴⁹.

Bu muâhedenin şekillenmesinde baştan beri müzakerelerin içinde yer alan Avrupa devletlerinin etkisi de oldu. Rusya, muâhede şartlarının ağır olduğu gerekçesi ile itiraz etti. Ancak İngiltere, Osmanlı Devleti'nin taleplerini haklı talepler olarak gördü¹⁵⁰. Muâhede, statükonun devamından yana olan İngiltere'nin ağırlığını koyması ile son şeklini aldı¹⁵¹.

Nikola, savaş başladığında Karadağ'ın bağımsızlığının kesin olarak tanınmasını, Karadağ yönetiminin kendi soyundan gelenlere bırakılmasını, Adriyatik'te bir liman elde edebilmek için sınırların yeniden çizilmesini istemişti.

¹⁴⁸ Gölen, "1862...", s. 530.

¹⁴⁹ Danişmend, gös.yer.

¹⁵⁰ B D., gös.yer.

¹⁵¹ Gölen, "1862...", s. 529, Dip not: 114.

Ancak savaş istediği gibi neticelenmeyince, kendisine sunulan şartları istemeyerek kabul etti¹⁵².

Muâhede maddeleri genel olarak Karadağ'ı ödüllendirecek tarzda olmasına rağmen muâhedenin imzalanması, Bâb-ı Âli'de memnuniyetle karşılandı. Sorunun uluslararası bir bunalıma dönüşmeden kısa sürede sonlandırılmasından memnun olan Sultan Abdülaziz, 25 Eylül 1862'de memnuniyetini Ömer Lütfi Paşa'ya bildirdi. Muâhede ile ilk defa Karadağ'ın Bar Limanı üzerindeki talepleri, resmi bir belgede yer aldı¹⁵³. Bununla birlikte Karadağ ve Brda bölgelerinin bağı zayıfladı ve bu durum Karadağ'ı zor duruma soktu¹⁵⁴.

Muâhedenin imzalanmasından sonra Karadağ'daki Osmanlı kuvvetleri, Karadağ'ı tahliye ettiler¹⁵⁵. 69 Ploplavlikli de Karadağ'dan Osmanlı topraklarına iltica etti¹⁵⁶. Sultan Abdülaziz, savaştan sonra Karadağ, Hersek, Belgrad, Uziçe ve diğer bazı yerlerde genel af ilan etti¹⁵⁷.

Muâhede, imzalandıktan sonra Karadağ tarafından kaynaklanan sorunlar nedeniyle tam olarak uygulanamadı. Bazı maddeler, Karadağ'ın isteği ve Osmanlı Devleti'nin de kabul etmesi ile uygulamaya konulmadı. Karadağ yönetimi, Mirko'nun Karadağ'ı terk etmesini öngören maddenin uygulanmamasını istedi. Bu istek, Osmanlı Devleti tarafından kabul edildi. Nikola, bu maddenin dışında İşkodra-Hersek yolunun ticarete açılması ve güvenliğinin sağlanması ile ilgili maddenin de uygulanmamasını istedi¹⁵⁸. Bu maddenin uygulanması için Eylül ayının sonunda çalışmalar başlamış ve yol üzerinde güvenlik kuleleri (blokhavz) inşa edilmeye başlanmıştı¹⁵⁹. Abdi Paşa, Karadağ'da inşa edilecek kulelerin ilkinin

¹⁵² B D., gös.yer.

¹⁵³ Gölen, "1862...", s. 531.

¹⁵⁴ Karatay, "Karadağ'ın...", s. 464.

¹⁵⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 8. Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa, savaştan sonra Sadarete çektiği 3 Eylül 1862 tarihli telgrafta, vücutça hasta olduğundan bahsetmiş ve savaş sebebi ile ertelediği tedavisini yaptırmak üzere İstanbul'a gelmek için izin istemiştir. BOA, İ.DH. 496/33688/1 1279.Ra.08 (03.09.1862).

¹⁵⁶ BOA, İ.MVL. 526/23613/9 1280.Ş.16 (26.01.1864); BOA, İ.MVL. 526/23613/10 1280.Ş.28 (07.02.1864); BOA, İ.MVL. 526/23613/11 1281.Ş.19 (17.01.1865); BOA, İ.MVL. 526/23613/13 1281.B.12 (11.12.1864); BOA, İ.MVL. 526/23613/14 1281.C.08 (08.11.1864); BOA, İ.MVL. 526/23613/16 1281.N.08 (04.02.1865).

¹⁵⁷ Hamzaoglu, a.g.e., s. 431.

¹⁵⁸ Karal, a.g.e., C. VII, s. 7.

¹⁵⁹ Gölen, "1862...", s. 533.

temelini attı¹⁶⁰. Ancak bu kulelerin yapımı, Karadağlılar arasında büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı¹⁶¹. Nikola, 14 Ekim'de kulelerin yapımının durdurulmasını istedi¹⁶². Nikola, bu kulelerin varlığının bölge halkını rahatsız ettiğini ve karışıklıklara yol açacağını açıkladı. Bu konuda Rusya, Fransa ve Prusya, Karadağ'ı destekledi¹⁶³. Rusya, söz konusu yolun ticarete açılmasına karşıydı ve bunun engellenmesi için Nikola'nın yaptığı müracaatta etkili oldu. Osmanlı Devleti, bu isteği önce reddetti. Ancak Fransa İmparatoru da Karadağ lehinde baskı yapmaya başlayınca, Osmanlı Devleti'nin verdiği red cevabı geçersiz kaldı¹⁶⁴. Rusya, Fransa ve Karadağ, Osmanlı Devleti'nin İşkodra-Hersek yolu üzerinde güvenlik kuleleri yapmasının, Karadağ topraklarını işgal etmesi anlamına geleceğini savunuyordu. İngiltere ve Avusturya, bu sorun ile ilgilenmedi. Nikola, Osmanlı Hükümetinin politik açıdan yalnız kaldığı sırada İstanbul'a gönderdiği bir heyet vasıtası ile Bâb-ı Âli'ye bir mektup ileterek geçmişte yaşanan olaylar yüzünden pişman olduğunu, Padişah'ın şefkat ve merhametine sığındığını belirtti ve söz konusu yol üzerinde alınacak güvenlik önlemlerinden vazgeçilmesini istedi. Nikola'nın isteğinin reddedilmesi durumunda Nikola'nın konuyu tekrar Avrupa devletlerine götüreceği ancak Nikola'nın isteğinin kabul edilmesi halinde Karadağ ile olan ilişkilerin düzeleceği ve devletin güvenlik kulelerinin yapılması ile ortaya çıkacak masraftan kurtulacağı düşüncesiyle Nikola'ya olumlu cevap verildi. Karadağ'ın İstanbul'a heyet göndererek ricada bulunması, Bâb-ı Âli'yi oldukça hoşnut etmişti. Karadağ Heyetine verilecek cevap görüşülürken Karadağ'daki fakirlere 500 kise para gönderilmesi dahi gündeme geldi¹⁶⁵.

Osmanlı Hükümeti, 3 Mart 1863 tarihinde antlaşmanın İşkodra-Hersek yolu ile ilgili maddesinin uygulanmayacağını ancak yolun güvenliğini Karadağ'ın sağlayacağını, yolcuların uğrayacağı zararları Karadağ'ın karşılayacağını açıkladı. Karadağ yönetimi, bu şartı kabul etti. Karadağ'da Osmanlı yönetimi tarafından yapılan askerî tesisler, 1864 yılının Haziran ayında yıkıldı. Bununla birlikte Karadağ sınırı boyunca Osmanlı tarafında kalan topraklarda askerî tesisler

¹⁶⁰ Hayta, gös.yer.

¹⁶¹ B D., gös.yer.

¹⁶² Golen, gös.yer.

¹⁶³ BOA, İMMS. 133/5687/1 1279.N.08 (27.02.1863).

¹⁶⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, gös.yer.

¹⁶⁵ BOA, İMMS. 133/5687/1 1279.N.08 (27.02.1863).

yapıldı¹⁶⁶. Ahmet Mithat Efendi'ye göre isyan çıkmasını önleyebilecek güvenlik kulelerinin yıkılması ile bölgede ayaklanma çıkartmaya müsait bir ortam hazırlanmış oldu¹⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nin İşkodra-Hersek yolunda güvenlik kuleleri yapılmamasını kabul etmesinden sonra İşkodra Mutasarrıfı Aziz Paşa ile Nikola, 1 Haziran 1863'de önce Rijeka karyesinde sonra Çetine'de görüştüler. İşkodra Mutasarrıfı, Nikola'nın konağında misafir edildi. Nikola görüşmede; Padişah'ın asileri affetmesinden duyduğu memnuniyeti bildirdi, Padişah'a bağlılığını açıkladı, Karadağlıların isyanlarından dolayı hoşnutsuzluğunu ifade etti, Karadağlıların fakirliğinden bahsetti ve memurların sınırda yapacakları çalışmaları hatırlattı¹⁶⁸.

Karadağlılar, 1862 yılındaki savaş sırasında ellerine geçen Müslüman esirlere her türlü eziyeti yaptılar. Kulaklarını ve burunlarını kestikleri yaralı askerleri Osmanlı topraklarına gönderdiler. Yaralı askerlerin gemiler ile Bahr-i Sefid Boğazı'na geldikleri duyulunca, İstanbul'a geldikleri zaman infiâle ve üzüntüye sebep olacakları düşünülerek tedavilerinin yapılması için Kal'a-i Sultaniyye hastanelerine gönderildiler. Buraya İstanbul'dan cerrah, tabip ve memurlar gönderildi. Askerlerin İstanbul'a uğramadan memleketlerine gönderilmeleri planlandı¹⁶⁹. Karadağlılar ile yapılan savaşlarda yaralanarak sakat kalan askerler, kanunlar gereği maaşa bağlanarak emekli edildiler¹⁷⁰. Ölen askerlerin ihtiyaç sahibi yakın akrabalarına da maaş bağlandı¹⁷¹ ve Karadağ Sorunu'nda gayretle hizmet eden bazı kişilere çeşitli rütbelere birer kıt'a mecîdiyye nişânı verildi¹⁷².

1862 yılındaki savaş, Karadağ'ın askerî gücünün güçlü ve düzenli ordular karşısında başarılı olamayacağını gösterdi. Karadağ yönetimi, bundan sonra düzenli bir ordu kurmak için çalışmalara başladı. Bu konuda Sırbistan'dan önemli

¹⁶⁶ Karal, **gös.yer.** İsmail Hami Danişmend, Avusturya-Macaristan'ın da Hersek-İşkodra yolundaki kulelerin yıkılmasını istediğini belirtmektedir. **gös.yer.**

¹⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁶⁸ **BOA, İ.DH.** 511/34782/1 1280.M.21 (08.07.1863); **BOA, İ.DH.** 511/34782/2 1280.S.13 (13.07.1863).

¹⁶⁹ Ahmed Lütfi Efendi, **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, (Yayına hazırlayan. M. Münir Aktepe), C. X, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 60-61.

¹⁷⁰ Necdet Hayta-Uğur Ünal, **Osmanlı Askerî Gazetesi Cerîde-i Askeriyye 1-30**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 6-7.

¹⁷¹ **a.g.e.**, s. 23, 24, 87, 135, 198, 386.

¹⁷² **a.g.e.**, s. 385-386.

bir yardım aldı¹⁷³. Fransa, Karadağ'a çok sayıda gıda maddesi ve 12.000 yeni model tüfek hediye etti. Rusya da bu silahların cephânesini verdi¹⁷⁴.

1862 yılındaki savaştan sonra da Hersek'teki asi nahiyeler sorunu devam etti. Asi nahiyelerin halkı, Osmanlı yönetimi yerine Karadağ Vladikası'nı tanımaya devam ettiler ve Karadağlı memurlar, asi nahiyelerde dolaşarak aldıkları emirleri uygulamayı sürdürdüler¹⁷⁵. Palairet'e göre Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Karadağ'da 13 yıl devam edecek olan barış, ekonomik istikrar ve kalkınma dönemi başladı¹⁷⁶. İşkodra Sulh Muâhedes'i'nin özellikle Osmanlı-Karadağ sınırına ilişkin olan maddesinin uygulanmasında karşılaşılan güçlükler, Osmanlı Devleti temsilcileri ile Karadağlı yetkililer arasında yeni görüşmelerin yapılmasını zorunlu hale getirdi¹⁷⁷.

3.1.4. Çetine Mutabakatı'nın ve İstanbul Protokolü'nün İmzalanması

31 Ağustos 1862 tarihli İşkodra Sulh Muâhedes'i'nin uygulanmasında sorun olan maddelerin en önemlilerinden birisi, 1858 ve 1859 yıllarında sınır komisyonları tarafından tespit edilen sınırlarda yaşanan ihtilaflardı. Karadağ'ın diğer eyaletler ile olan sınırlarına son şeklinin verilmemiş olması, arazinin dağlık olması ve bölgede yaşayan nüfusun bir kısmının Karadağ tebaasından olduğunu iddia etmesi, muâhedenin sınırlar ile ilgili olan maddesinin uygulanmasını zorlaştırdı¹⁷⁸. Nikola'nın İstanbul'a gönderdiği heyet vasıtası ile İstanbul Hükûmetine ilettiği mektupta bahsettiği konulardan birisi de sınır düzenlemesi çalışmaları sırasında Karadağlılara ait bazı emlakın Osmanlı tarafında kaldığı ve bazı Müslümanların emlakının da Karadağ topraklarında kaldığı ve anlaşmazlıklar çıktığı, bu sorunun çözülmesi için özel bir komisyonun kurulmasının gerektiği¹⁷⁹.

¹⁷³ Karatay, "Karadağ'ın...", s. 465. Palairet, Nikola'nın 1862-1875 döneminde Ruslardan yardım alarak ordusunu yeniden düzenlediğini belirtmektedir. a.g.e., s. 241.

¹⁷⁴ Sedes, "...Bosna-Hersek...", s. 54, Dip not: 2.

¹⁷⁵ Şentürk, a.g.m., s. 734. 1863 yılında teftiş görevi ile Bosna'ya gelen Ahmed Cevdet Paşa, Karadağ ve asi nahiyeler sorunu ile de ilgilendi. Karadağ'ın etrafındaki nahiyelerde yerli halktan "colonie militaire" usulünde müstahfız askerlerden oluşan kuvvetler tesis etmeyi tasarladı. Ahmed Cevdet Paşa, **Ma'rûzât**, s. 81-83. Ahmed Cevdet Paşa, bu şekilde Karadağ'ın etrafına bir kordon çekmek istemişti. Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 21-39**, (Yayınlayan. Cavid Baysun), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s. 33.

¹⁷⁶ Palairet, a.g.e., s. 164.

¹⁷⁷ Gölen, "1862...", s. 534-536.

¹⁷⁸ Gölen, **gös.yer.**

¹⁷⁹ BOA, İMMS. 133/5687/1 1279.N.08 (27.02.1863).

Bu sorunu aşmak için Osmanlı Hükümeti tarafından seçilen iki kişi ile Karadağ Hükümeti tarafından seçilen iki kişiden oluşan 4 kişilik özel bir komisyon oluşturuldu. Komisyonun çalışmaları neticesinde Osmanlı Komiseri Hafız Bey ile Karadağ Komiseri Voyvoda Senatör Giro Matanoviç arasında 3 Mayıs 1864'te 1859 yılında kabul edilmiş olan sınırı esas alan bir antlaşma yapıldı. Çetine'de imzalandığı için Çetine Mutabakatı (Protokolü) olarak adlandırılan 18 maddelik antlaşma ile Osmanlı Hükümeti ve Karadağ Hükümeti memurlarından oluşan bir komisyonun kurulması, komisyon vasıtası ile sınırın iki tarafında kalan mülklerin mübadelesinin yapılması, mübadele dışında kalan mülklere devletin el koyması gibi konularda uzlaşma sağlandı ve mübadelenin hangi kurallara uyularak yapılacağı ortaya konuldu¹⁸⁰.

Çetine Mutabakatı'nın imzalanması ile birlikte Arazi Mübadele Komisyonu kuruldu ve çalışmalarına başladı. Karadağlıların kendi sınırlarının dışında kalan arazileri ile Karadağ sınırları dışında kalan halkın Karadağ'da kalan arazilerinin değiştirilmesi işi ile Hafız Ahmed Bey görevlendirildi. Hafız Ahmed Bey işe İşkodra sancağının Bar kazasına bağlı Spiçi nahiyesinden başlayacaktı. İşin nasıl yapılacağına karar vermek üzere Nikola ile görüşmek için Karadağ'a gidip geldi¹⁸¹. Hafız Ahmed Bey, 31 Mayıs'da Bâb-ı Âli'ye, Karadağ Vladikası'nın Spiçi'de Çetine Protokolü'ne aykırı taleplerde bulunduğunu ve sınırı ihlâl etmekte ısrar ettiğini bildirdi¹⁸². Sahilde bulunan Spiçi nahiyesindeki Sozina (Suzina) isimli meranın bir kısmı sınır değişikliği yapılırken Karadağ'da kalmıştı. Karadağlılar, bununla yetinmeyip arazinin Spiçi tarafında kalan kısmına da saldırmaya başladılar. Bu sırada Spiçi sınırına giden Arazi Mübâdele Komisyonunun Sozina Merası'nın tamamının Karadağ'a bırakılacağına dair aslı olmayan konuşmalar yapması üzerine korkuya kapılan Spiçililer, Rikâb-ı Hûmâyuna arzuhâl verdiler. Bunun üzerine durumun tahkiki için Ahmed Cevdet Paşa görevlendirildi. Konuya ilişkin olarak Hafız Ahmed Bey'in ve Spiçi Bayrakdârı ve kocabaşılarının verdikleri bilgilere göre Karadağlılar, Spiçilileri kendilerine katılmaya zorluyorlardı. Çünkü Karadağlıların amacı denize inmekti ve Spiçililer, kendilerine katıldıkları takdirde Spiçi nahiyesinde bir iskeleye sahip olacaklardı. Neticede Hafız Ahmed Bey ile

¹⁸⁰ Gölen, gös.yer.

¹⁸¹ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir** 21-39, s. 57-58.

¹⁸² **BOA, HR.SFR.3.** 91/42/7,8,9 1280.Z.24 (31.05.1864); **BOA, HR.SFR.3.** 91/42/10,14 1281.M.02 (07.06.1864).

Karadağ Komiseri arasında yapılan görüşmeden sonra alınan karar ile Spiçililerin mera, orman ve sularının belirlenmesi ile tartışma sona erdirildi¹⁸³.

Arazi Mübadele Komisyonunun kurulduğu dönemde Koçi nahiyesi tarafındaki imtiyaz hattında da sınır anlaşmazlıkları yaşanıyordu. Buradaki imtiyaz hattı, Safvet Bey'in görevli olduğu dönemde belirlenmişti. Tekrar karışıklıkların yaşanması üzerine Koçililere, komisyonun Koçi'ye gelmesini beklemeleri tavsiye edildi¹⁸⁴.

Karadağ İmtiyaz Hattı Komiseri Kaymakamı ve Mübadele Komisyonu Memuru Hafız Ahmed Bey, imtiyaz hattının İşkodra kısmına ilişkin bir lâyiha hazırladı. Hafız Ahmed Bey, 21 Aralık 1864 tarihli lâyihasında Bar kazasında halkı Ortodoks olan Çan Limanı'nı korumak, limandan Karadağ'a gizlice cephâne taşınmasına engel olmak ve Karadağ'ın liman ile alakasını kesmek için yapılması gerekenlerden; İşkodra Gölü'nün korunması için yapılması gerekenlerden; çeşitli yerlerde yıkılması, tekrar yapılması ve tamir edilmesi gereken tabiye ve kalelerden; İmtiyaz Hattı Komisyonuna yeni alınan görevlilerden ve bunların masraflarından, imtiyaz hattı üzerinde olup Osmanlı sınırlarına dahil olmak isteyen karyelerden, Çetine Mutabakatı (Protokolü)'nin uygulanmasında karşılaşılan sıkıntılardan ve zaman kaybetmeden bir an önce sınırın çizilmesinin gerektiğinden bahsetti¹⁸⁵.

Osmanlı Devleti, Karadağ sınırının düzenlenmesi çalışmalarında Hersek'teki asi nahiyeler halkının Karadağ'dan ayrılmasına özen gösterdi¹⁸⁶ ve İşkodra Muâhededesi ve Çetine Mutabakatı'nı imzalayarak Karadağ ile olan sorunlarını barışçı yollar ile çözmeye yönelik bir politika benimsemesinin yanında Karadağ'a ilişkin yaşanan sorunlar karşısında Mirditalılardan da faydalanmaya çalıştı¹⁸⁷. Arazi Mübadele Komisyonunun çalışmalarına başladığı 1864 yılında Karadağ'daki altyapı yatırımları da devletin gündeminde yer aldı. Bu bağlamda

¹⁸³ Ahmed Cevdet Paşa, *gös.yer.*

¹⁸⁴ BOA, HR.SFR.3. 91/42/4 1280.Z.20 (27.05.1864).

¹⁸⁵ BOA, İ.MVL. 526/23632/1,2,3 1281.B.22 (21.12.1864); BOA, İ.MVL. 526/23632/3 1281.N.05 (01.02.1865); BOA, İ.MVL. 526/23632/4 1281.N.23 (19.02.1865).

¹⁸⁶ BOA, İ.MVL. 526/23632/2 1281.Ş.18 (16.01.1865).

¹⁸⁷ BOA, İ.MVL. 526/23613/12,13 1281.B.12 (11.12.1864); BOA, İ.MVL. 526/23613/15 1281.Ca.19 (20.10.1864).

İşkodra ile Bar İskelesi arasında 9 saatlik mesafeye sahip Bar Caddesi'nin, askerlerin ve halkın yardımı ile yapılmasına karar verildi¹⁸⁸.

Arazi Mübadele Komisyonu, 1865 ve 1866 yıllarında da çalışmalarını sürdürdü¹⁸⁹. Sonradan komisyon üyelerinde değişiklik yapıldı. Daha önce Karadağ'da görev yapmış olan ve bölgeyi tanıyan Ahmed Muhtar Paşa, 30 Mayıs 1865 tarihinde komisyona birinci komiser olarak tayin edildi¹⁹⁰. Komisyona Ahmed Muhtar Paşa'nın dışında Kostan Efendi'de atandı¹⁹¹. Ahmed Muhtar Paşa'nın sonraki yıllarda Karadağ imtiyaz hattına ilişkin olarak verdiği bilgilere göre hattın Hersek sınırını belirleyen kısmı 30 saatlik bir mesafe tutmaktadır. Bosna sınırını belirleyen kısmı ise 18 saatlik bir mesafe tutmaktadır. İmtiyaz hattı boyunca hattın Osmanlı tarafında kalan, hatta yakın olan bölgelerde Karadağlılar ile aynı mezhepten olan ve Karadağlılar ile işbirliği yapan halk yaşamaktadır. Bu halkın yaşadığı nahiyelerin bazıları itâat altına alınabilmiştir. Bölgede Müslümanlar, sadece imtiyaz hattı üzerinde bulunan 3 noktada yaşamaktadır. Bu noktalardan ikisi, Nikşik ve Kuryanik ile Kuryanik'de bulunan Klobuk Kalesi'dir. Bu iki nokta, Hersek kıtasının kilidi durumundadır ve çok stratejiktir. Üçüncü nokta ise Kolaşin'dir. Bosna ve Hersek'ten Karadağ'a sadece bu üç nokta üzerinden girme imkanı vardır¹⁹².

Çetine Mutabakatı, Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki sınır sorunlarını sona erdirmeyi. Çetine Mutabakatı'nın uygulanmasında da sorunlar yaşanınca, bu defa İstanbul'da Mehmet Emin Âli Paşa'nın başkanlığında yeni bir komisyon toplandı. Komisyonda, Osmanlı Devleti'ni Dâr-ı Şûrâ Reisi Safvet Paşa ile Ticaret Müsteşarı Server Efendi temsil etti. Karadağ'ı ise Nikola'nın Özel Sekreteri İlyâ Plemanaç ve Kapudan Pijoviç temsil etti. Yapılan müzakereler, 26 Ekim 1866'da

¹⁸⁸ *Ceride-i Havâdis Gazetesi*, 14 Ağustos 1864, No: 1206, s. 2.

¹⁸⁹ *BOA, İ.DH.* 563/39239/1 1282.Z.25 (11.05.1866); *BOA, İ.DH.* 563/39239/2 1284.M.24 (28.05.1867).

¹⁹⁰ Rifat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa, (1839-1919), (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, İkinci Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 13.

¹⁹¹ *BOA, İ.HR.* 232/13677/2 1285.Ra.02 (23.06.1868); *BOA, İ.HR.* 232/13677/1 1285.S.20 (12.06.1868). Ahmet Lutfi Efendi'ye göre Karadağ o tarihe kadar devletin memurlarının görmedikleri, elde gerçek bir haritasının dahi olmadığı bir yerdi. *Vak'a-nüvis Ahmed Lutfi Efendi Tarihi*, (Yayına hazırlayan. M. Münir Aktepe), C. XV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 45-46.

¹⁹² *BOA, Y.EE.* 33/3/1,2,3 1285.N.10 (25.12.1868). Komisyonun çalışmaları, 1868 ve 1869 yıllarında da devam edecek ve bu dönemde Bosna ve Hersek taraflarındaki imtiyaz hattı civarında başta Nikşik olmak üzere önemli noktalara istihkâmlar yapılmaya başlanacaktır. *BOA, İ.MMS.* 36/1504/1 1285.L.19 (02.02.1869); *BOA, İ.MMS.* 36/1504/2 1285.L.26 (09.02.1869); *BOA, A.MKT.MHM.* 421/72 1285.Ca.21 (09.09.1868).

sona erdi ve 5 maddelik İstanbul Protokolü adı verilen bir ek ile Çetine Mutabakatı uygulanmaya çalışıldı. İstanbul Protokolü'nde; özel mülklerin mübadelesi ve tazminat miktarlarının tespit edilmesi için bir komisyon kurulması, Çetine Mutabakatı'nın 11. ve 12. maddelerinin 1867 yılının Nisan ayında uygulanmaya başlaması için bir komisyon kurulması, 8 Kasım 1858'de kabul edilen sınırın Padişah ve Vladika tarafından şerh konulan Visoçisa, Srebrna Glavitsa ve Banova Gomila arasındaki hattının da kabul edilmesi, Visoçisa'daki Osmanlı Kalesi'nin yıkılması, Podgorica ile Spuz arasında bulunan Velije ve Malo Brdo dağlarında Karadağlılara zirâat yapma izninin verilmesi ancak ürün vergisinin İşkodra'daki Osmanlı memurlarına ödenmesi kararlaştırıldı. Karadağlılar, bu protokol ile 1858 ve 1859 sınır düzenlemelerinde Osmanlı Devleti'ne kabul ettiremedikleri isteklerini kabul ettirmiş oldular¹⁹³. Bu dönemde Sultan Abdülaziz, Adriyatik Denizi kıyısında Karadağ'a bir liman verilmesine sıcak bakmış ve bu konuda Spiçi (Spizza) yakınındaki Novasella Limanı'nı düşünmüşse de Rusya'nın bu limandan faydalanmasından çekinen İngiltere ve Fransa, bu düşüncenin hayata geçmesini engelledi¹⁹⁴.

Sultan Abdülaziz'in 1866 yılında Karadağ'a yönelik izlediği olumlu politika, kendisini sadece Karadağ'a bir liman bırakma düşüncesi ile göstermedi. Sultan Abdülaziz, Karadağ Vladikası'na Tersane-i Amireden bir kıta vapuru donattırıp, süslettikten sonra hediye etti. Vapuru, İstanbul'a gelen Karadağlı görevliler teslim aldı¹⁹⁵. Nikola, Sultan Abdülaziz'e gönderdiği 7 Aralık 1866 tarihli yazıda, İstanbul'a gelen memurlarını iyi karşılamasından ve vapur hediye etmesinden dolayı teşekkür etti ve Karadağ sınırında yaşanan bazı emlak sorunlarını Karadağlı ve Türk memurların birlikte çözmesinin kararlaştırılmış olduğunu hatırlattı¹⁹⁶. Nikola, sonradan kendisine hediye edilen Silistre adlı buharlı geminin büyük olması ve masrafının çok olması sebebi ile Osmanlı yönetiminden bu geminin yerine küçük bir gemi vermesini talep etti¹⁹⁷.

¹⁹³ Gölen, "1862...", s. 536-537.

¹⁹⁴ Roberts, **a.g.e.**, s. 234-235; Darkot, *a.g.md.*, s. 227.

¹⁹⁵ Ahmed Lütfi Efendi, **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, (Yayına hazırlayan. M. Münir Aktepe), C. XI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 21.

¹⁹⁶ **BOA, İ.HR.** 224/13065/3,4,5 1283.B.29 (07.12.1866); **BOA, İ.HR.** 224/13065/1,2,3 1283.Ş.11 (19.12.1866); **BOA, İ.HR.** 224/13065/5 1283.Ş.21 (26.02.1867).

¹⁹⁷ **BOA, A.MKT.MHM.** 440/74 1285.Z.02 (16.03.1869).

Çetine Mutabakatı ve İstanbul Protokolü'nün imzalanması, Nikola'nın topraklarını genişletme arzularını sona erdirmeydi. Nikola, 1867 yılında Senatör Bob İlyay'ı ve yaveri Stanakoli'yi İşkodra'daki Fransız Konsolosu vasıtasıyla İstanbul'a göndererek hududun Moraça Nehri'nde kesilmesi suretiyle Spuz'un Karadağ'a bırakılmasını istedi. Ancak olumlu bir yanıt alamadı. Nikola'nın amacı, Spiçi nahiyesini de Karadağ'a dahil ettirmektir¹⁹⁸.

3.2. DIŞ POLİTİKADA SIRBİSTAN VE RUSYA İLE YAKINLAŞMA SİYASETİNİN BENİMSENMESİ

Karadağ yönetimi, Osmanlı Devleti ile sınır sorunlarını çözmek için müzakerelerde bulunduğu dönemde Balkanlar'da Osmanlı idaresi altında olan diğer yönetimlerle de ilişkiler kurdu. 19. yüzyılda Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Balkan toplulukları arasında bir ittifak kurulması ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmıştı. Bu konuda ilk ciddi girişim, Sırbistan Prensi Miloş Obrenoviç'ten geldi. Bağımsızlık isteyen Balkan yönetimleri, Osmanlı idaresinden çıkmak istiyorlardı ancak Avusturya ve Rusya idaresine de girmek istemiyorlardı. Eğer kendi aralarında ittifak kurarlarsa dış desteğe gerek kalmadan amaçlarına ulaşabilirlerdi. Bağımsızlık yolunda önlerindeki önemli engellerden birisi, Balkan ordularının modernize edilmiş olan Osmanlı ordusunu yenecek güce sahip olmamalarıydı. 1866 yılında Avrupa'da yaşanan bunalım, Balkan devletleri için fırsat oldu. Şubat ayında Romanya'da Alexanderu Cuza'nın devrilmesi ve yazın Prusya'nın Sırp yayılmasının önünde engel olan Avusturya'yı mağlup etmesi, ittifak çalışmaları için uygun bir ortam oluşturdu. Girit'te 1866 yılında isyan çıktığı sırada¹⁹⁹ Miloş'tan sonra Sırbistan'ın başına geçmiş olan Sırp Başknezi Mihail Obrenoviç ile Vladika Nikola arasında 5 Ekim 1866'da Çetine'de ittifak antlaşması imzalandı²⁰⁰. Sırbistan'da Karadağ ile ittifak kurma düşüncesi, Mihail Obrenoviç'ten önceki knezler döneminde de mevcuttu²⁰¹. Nikola da 1862'de Osmanlı ordusu karşısında aldığı mağlubiyetten sonra Sırbistan ile bir ittifaka sıcak bakmıştı²⁰². Antlaşma ile Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte ayaklanılarak Sırbistan ve Karadağ prensliklerinin

¹⁹⁸ BOA, A.MKT.MHM. 339/98 1284.B.21 (18.11.1867).

¹⁹⁹ Jelavich, a.g.e., C.I, s. 363-364.

²⁰⁰ Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı, (1830-1878)*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 216-217.

²⁰¹ BOA, HR.MKT. 224/42 1274.Ca.13 (30.12.1857).

²⁰² Karatay, "Karadağ'ın...", s. 464.

büyük bir Sırp devleti çatısı altında birleşmesi sağlanacaktı²⁰³. Bu karar ile Sırp Başknezi'nin idaresinde tek bir Sırp milleti oluşturmak amaçlandı. Nikola da iki prensliğin birleşme imkanı doğarsa tahtı bırakacağını açıkladı. Sırp Başknezi'nin çocuğu yoktu ve Nikola, Sırp liderinden sonra Sırp tahtına geçmeyi umuyordu²⁰⁴. Karadağlılar, bir yandan da askerî hazırlıklar yapıyor ve Yakova Malisörlerinin reislerini kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı²⁰⁵.

Sırp-Karadağ Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Girit Sorunu yaşanıyordu. Yunan Hükümeti, Sırp'ların Osmanlı Devleti'ne savaş açmalarını ve böylece Osmanlı askerlerinin Girit'ten çekilmelerini arzuluyordu²⁰⁶. Yunanistan ve Sırbistan arasında Rusya'nın teşviki ile²⁰⁷ 1867 yılının Ağustos ayında Viyana yakınlarında Voeslau kasabasında ittifak antlaşması yapıldı. Anlaşma ile iki taraftan birisi, Osmanlı Devleti tarafından saldırıya uğrarsa diğeri yardım edecekti. Anlaşmada, Makedonya'nın paylaşımı sorunu da halledildi. Toprak değişimi imkanı doğduğunda Sırp'lar Bosna ve Hersek'i, Yunanlılar da Epir ve Teselya'yı alacaklardı²⁰⁸.

Bu dönemde Balkan yönetimleri arasında son olarak Sırbistan ile Romanya arasında 1868 yılının Şubat ayında dostluk bildirgesi mahiyetinde bir antlaşma imzalandı²⁰⁹. Sırbistan, Romanya, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan ittifaka Bulgaristan da katıldı. Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir ayaklanma planı yapan ittifak, Sırp Başknezi Mihail'in Haziran 1868'de uğradığı bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine bozuldu²¹⁰. Nikola, 3 Eylül 1870'de Senatoda yaptığı bir konuşmada, Sırp Hükümetinin kendilerini oyaladıklarını belirtti ve askerî işbirliği konusundaki samimiyetlerinden şüpheleri olduğunu belirtti²¹¹.

Nikola, Sırbistan ile yakınlaştığı dönemde Avrupa devletlerine seyahatlere çıktı. 1867 yılında çıktığı Paris seyahatinde²¹², Fransa İmparatoru III. Napolyon ve

²⁰³ Castellan, **a.g.e.**, s. 314.

²⁰⁴ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 364.

²⁰⁵ Özkan, **gös.yer.**

²⁰⁶ Jelavich, **gös.yer.**

²⁰⁷ Castellan, **gös.yer.**

²⁰⁸ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 364-365.

²⁰⁹ Jelavich, **gös.yer.**

²¹⁰ Hayta-Birbudak, **a.g.e.**, s. 2.

²¹¹ Suver, **a.g.e.**, s. 104.

²¹² Ahmed Lütü Efendi, **a.g.e.**, C. XI, s. 110.

Kraliçe'nin davetlisi olarak Paris Sanâyî Sergisi'nin açılışına katılmak üzere 21 Haziran 1867 tarihinde 46 günlük Avrupa seyahatine çıkmış olan²¹³ Sultan Abdülaziz ile Paris'te görüştü²¹⁴. Paris'te III. Napolyon ile de tanışan Nikola, 1868 yılında Çar II. Aleksander'in daveti üzerine Rusya'ya gitti. Rusya seyahati verimli geçen Nikola, bu seyahatten sonra Rusya'dan askerî mühimmât ve askerî eğitim desteği aldı²¹⁵. İki taraf arasında ilişkilerin gelişmeye başlamasıyla birlikte Rus rahibeler, Rusya tarafından Çetine'de açılan okullarda kız çocuklarına yönelik eğitim faaliyetlerinde bulunmaya başladılar²¹⁶. Nikola'nın 4 kızı, Petersburg'da Smolny Institute adlı kız öğrencilere eğitim veren okulda Rusya'nın bursu ile okudu²¹⁷.

Karadağ'da Balkanlar'daki Panslavist faaliyetlerin artışına paralel olarak 1870 yılından itibaren milliyetçilik akımı güçlenmeye başladı²¹⁸. Karadağ, Avusturya-Macaristan hakimiyetindeki Kotor Koyu'nda 1870 yılında çıkan isyanı destekledi²¹⁹. 1870 yılında yaşanan diğer önemli bir gelişme de Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Komisyonun müdahalesi neticesinde Karadağ'a, Malo Brdo bölgesi için 300.000 frank ve Osmanlı sınırları içinde yer alan Podgorica otlakları için 120.000 florin tazminat ödemesiydi²²⁰. Karadağ, Osmanlı Devleti aleyhindeki politikasını sürdürürken Rusya ile yakınlaşmaya devam etti. Osmanlı Devleti'nin Viyana Sefiri Halil Şerif Bey, 21 Eylül 1870 tarihinde Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa'ya telgraf çekerek Rusya'nın Karadağ'a silah yardımı yaptığına ve Karadağlıların isyan hazırlığı içinde olduğuna dair bilgiler verdi²²¹. 29 Haziran 1871 tarihinde de Rus Çarı II. Alexander'a, Nikola'nın büyük oğlu Danilo Alexander'ın vaftiz ayinine katıldığı için Karadağ'ın en seçkin nişanı olan Hanedan-

²¹³ Necdet Hayta-Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010, s. 167.

²¹⁴ Ahmed Lütü Efendi, **gös.yer.**

²¹⁵ Suver, **a.g.e.**, s. 105; **BOA, A.MKT.MHM.** 439/40 1285.Za.29 (13.03.1869).

²¹⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 35.

²¹⁷ **a.g.e.**, s. 35., Dip not: 181.

²¹⁸ Roberts, **a.g.e.**, s. 238. Karadağ'da milliyetçilik akımının güç kazandığı, Karadağ'ın ilk gazetesi olan Crnagorac'ın 1871 yılındaki yayınlarından da anlaşılabılır. Özcan, **a.g.e.**, s. 35.

²¹⁹ Karatay, "*Karadağ'ın...*", s. 465. Basiret gazetesinin 12 Şubat 1870 tarihli sayısında çıkan bir haberde, politika çevrelerinde Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasında bir savunma ittifakının yapıldığı, Avusturya-Macaristan'ın Hâriciye Nâzırı ile Osmanlı Devleti'nin Viyana Sefiri Haydar Bey'in görüştüğü ve ileride Dalmaçya, Sırbistan ya da Karadağ'da bir isyan çıkması durumunda birlikte hareket etme kararının alındığından bahsedilmiştir. **Basiret Gazetesi**, 11 Zilkade 1286, No: 16, s. 1.

²²⁰ Ali Suavi, **a.g.e.**, s. 34.

²²¹ Sedes, **...Bosna-Hersek...**, s. 56.

ı Prens Nişânı verildi²²². Çar II. Aleksander, 1871 yılında Prens Dolgorukov'u Çetine'ye göndererek Karadağ'a yüklü miktarda malî destek sağladı²²³.

Rusya'nın Karadağ üzerindeki etkisi artarken 1871 yılında Karadağ'ın ilk gazetesi olan *Crnogorac* (*the Montenegrin*) gazetesi kuruldu. Ancak bu gazete, Osmanlı Devleti ve Avusturya aleyhindeki yayınları sebebi ile komşu ülkelerde yasaklandı. Nikola'nın teşviki ile *Crnogorac* gazetesinin yerine 1873 yılında daha ılımlı bir gazete olan *Glas Crnogorca* (*Voice of Montenegro*) gazetesi kuruldu. Bu kararın alınmasında, Almanya ve Avusturya ile birlikte Üç İmparator Ligi'ni kuran Rusya ile ters düşmeme düşüncesi etkili oldu²²⁴.

Nikola, bir yandan Rusya ile ilişkilerini geliştirirken bir yandan da Slavist emeller besleyen Sırp Gençlik "Omladinist" hareketi ile işbirliği yaptı. 1866 yılında eğitim örgütü olarak kurulan gizli Omladinist hareketi, 1871 yılında Balkanlar'da Slavların yaşadığı yerlerde bir devlet kurmayı amaçladı. Amaçlarına ulaşmak için de bir plan hazırladı. Bu plana göre 1871 yılının Eylül ayında Hersek'te bir ayaklanma çıkarılacak, ayaklanma Bosna'ya da yayılacak ve Sırbistan ile Karadağ birlikte savaşa gireceklerdi. Nikola'nın temsilcisi Petar Matanoviç, 1871 yılında olmasa bile 1875 yılında hayata geçecek olan bu planı hazırlayan hareketin temsilcileri ile birlikte çalıştı. Omladinistler, 1871 yılında Çetine'de "Sırpların Birleşme ve Kurtuluş Birliği" adlı örgütü kurdular. Örgüt, Bosna'da ayaklanma çıkarmayı ve Sırbistan ile Karadağ arasındaki rekabeti ortadan kaldırıp, birlikte savaşa girmelerini sağlamayı amaçladı ancak başarısız oldu²²⁵.

Nikola, Omladinistler ile işbirliği yapmakla birlikte Osmanlı Devleti ile ilişkilerini bozmadı. 1872 yılının başlarında İşkodra Valisi Mustafa Asım Bey ile görüşerek Karadağlılar ile Podgoricalılar arasında anlaşmazlıkların çözülmesi ve sınır sorunlarının halledilmesi konusunda anlaştı²²⁶. Ancak 27 Eylül 1872'de 3000 kadar Karadağlının, Kolaşin'de bir Türk köyüne saldırarak 18 kişiyi öldürmesi üzerine ilişkiler bozuldu. Osmanlı Devleti, Nikola'dan suçluları cezalandırarak bir

²²² Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 85-86.

²²³ Suver, **gös.yer.**

²²⁴ Roberts, **a.g.e.**, s. 238.

²²⁵ Kemal Baltalı, "1875-1878 Balkan Buhranı", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C.IX, Sayı 68-69, 1982, s. 52-53.

²²⁶ **BOA, İ.DH.** 645/44821/2 1288.Za.04 (15.01.1872); **BOA, İ.DH.** 645/44821/2 1288.Za.10 (21.01.1872).

daha bu tür saldırıların yaşanmaması için tedbir almasını istedi ve aksi takdirde Osmanlı kuvvetlerinin müdahale edeceği uyarısında bulundu. Bu uyarıya rağmen Karadağlılar, saldırılarını sürdürdüler. Osmanlı askerleri, Karadağlıların Ekim ayının başında Kolaşin civarındaki saldırılarını püskürttü. Yaşanan gelişmeler üzerine Rusya, Avrupa devletlerine Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota verilmesini teklif etti. Ancak bu teklif kabul edilmedi. Osmanlı Devleti, 5 Ekim'de Nikola'nın İşkodra'daki temsilcisinin İşkodra'yı terk etmesini istedi. Nikola, Bâb-ı Âli'nin bu isteğini protesto etti. Ancak Osmanlı Devleti'nin sınırdaki askerî önlemlerini arttırması üzerine Nikola, geri adım attı ve Türk topraklarına saldıran suçluları cezalandırma sözünü verdi²²⁷.

Nikola, Kolaşin'de yaşanan olaylardan sonra 22 Aralık 1872'de Rusya İmparatorluğu Veliahtı Konstantin'e bir mektup yazarak siyasî meselelerden bahsetti ve Veliaht Constantin'den yardım istedi. Mektupta bahsedilen hususlar özetle şunlardı: Kolaşin Vakası'ndan sonra Slav politikasına aykırı olarak Karadağ'ın kendi haline bırakılması, Karadağ Hükümetine zarar verdi. Osmanlı Hükümeti, Arnavutluk'ta propaganda yapmakta ve entrika çevirmektedir. İşkodra, mükemmel bir şekilde donatılmaktadır. Arnavutluk'a Karadağlı ajanlar ve memurlar gönderildi. Bunlar başarılar elde ettiler. Ancak vasıtaların zayıflığı ve İşkodra'daki Osmanlı kuvvetlerinin çokluğu sebebi ile bir netice elde etmek mümkün değil. Bu kötü ortamda Karadağ için tek iyi olan şey Crnojeviç-Reçka Müessesesi'nin günden güne gelişmekte olmasıdır. Şu ana kadar 12.000 Krnka (Kranka) tüfeği, 4.500 Berdan tüfeği, 8.600 Amerikan tabancası, 17.000 süvari kılıcı ve 3 dağ bataryası depolandı. Rusya'nın vadettiği havan topları, mitralyözler, fişek ve mühimmât ile birlikte 25.000 Amerikan karabinasının gelmesinden sonra savaşa girme imkanına kavuşulacaktır. Karadağlı gençler, Reçka ve Njegoş'a getirilerek Avrupa silahlarının nasıl kullanılacağı öğretilmektedir. Bu sistem sayesinde ihtiyaç zamanında eğitimli ve savaşa hevesli 30.000 kişi temin etmek mümkün olacaktır. Ancak Osmanlı silahlarının önüne geçilememektedir. Arnavutluk ve Hersek'te aşılması mümkün olmayan tahkimât yapılmaktadır. Bu durum böyle devam ederse Osmanlıların karşısında durma imkanı kalmayacaktır. Bu sebep ile Rusya Hükümeti nezdinde Veliaht Constantin'in Karadağ için arabuluculuk yapması gerekmektedir. Karadağlıların tek umudu, Slav ailesinin hamisi ve babası

²²⁷ Ali Suavi, **a.g.e.**, s. 36-37.

Rusya'dır. Veliaht Constantin'den daha önce yaptığı gibi yine arabulucuk yaparak silah ve cephâne gönderilmesini sağlaması beklenmektedir²²⁸.

Osmanlı Devleti ile Karadağlılar arasındaki sorunlar, 1872 yılından sonra da devam etti. 1874 yılında, Hersek'te Piva arazisinde yapılacak olan kule ve karakolhâne için gönderilen Osmanlı askerleri ile Karadağlı eşkıya arasında muharebe yaşandı²²⁹. Karadağlılar, 10 Ekim 1874 tarihinde de Podgorica'da hükümet kuvvetlerine saldırdılar. Bu saldırı geri püskürtüldü. Birçok Karadağlı eşkıya öldürüldü. Osmanlı Devleti, Podgorica'daki kuvvetlerinin sayısını arttırdı. Nikola, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki asker sayısını arttırmaya başlaması üzerine 18 Ocak 1875'de Karadağ'ın ileri gelenlerini toplayarak Osmanlı Devleti'nin askerî hazırlıklarına karşı Avusturya-Macaristan ve Rusya hükümetlerinin adil himayelerine sığınılması gerektiğini açıkladı. Umumî Heyet tarafından Rusya ve Avusturya-Macaristan hükümetlerine istirhamnâmeler gönderildi. Rusya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri, dostluk ve tarafsızlık politikası zırhı arkasında Osmanlı Devleti'ni askerî hazırlıklardan vazgeçirmeye yönelik olarak hem Karadağ'a hem de Osmanlı Devleti'ne bazı ihtar ve tavsiyelerde bulundular. Podgorica Olayı, henüz Avrupa kabineleri arasında görüşülmekte iken Hersek'te 13 Nisan 1875'de yeni bir isyan çıktı ve bölgede gerilim tekrar arttı²³⁰.

Mahmud Celaleddin Paşa'ya göre Karadağlılar, 1875 yılının başlarında da eşkıyalık faaliyetlerini devam ettirdiler. Nikola, Osmanlı Devleti'nin bu eşkıyalara karşı asker toplamaya başlaması üzerine İstanbul'dan özür diledi ve bir savaşa girmek istemedi. Bu olaylardan birkaç ay sonra Sakızlı Ahmed Esad Paşa'nın ikinci sadrazamlığı (26 Nisan-26 Ağustos 1875) döneminde İstanbul'a rica mahiyetinde bir mektup göndererek İşkodra ve Mostar'da birer memur bulunduracağını belirtti ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerini güçlendirecek usul ve kaidelere uyacağını belirten itâatkar düşünceler ortaya koydu. Nikola'nın bu yaklaşımı üzerine Karadağlıların Osmanlı Devleti'ne bağlılık esası gündeme geldi. Osmanlı Devleti'ne bağlılığı kabul etme şartı ile Nikola'ya Sırbistan ve Memleketeyn prenslerine yapıldığı gibi muamele yapılması düşüncesi ortaya atıldı ve bu meseleyi kararlaştırmak için Karadağ'a bir memur gönderilmesine karar

²²⁸ Sedes, ...**Bosna-Hersek**..., s. 263.

²²⁹ BOA, A.MKT.MHM. 475/51 1291.M.29 (18.03.1874).

²³⁰ Sedes, ...**Bosna-Hersek**..., s. 55.

verildi. Ancak bu sırada Hersek İsyanı ortaya çıkınca Nikola, müzakerelere başlanmasına mani oldu²³¹.

1875 yılında başlayan Hersek İsyanı, Karadağ'ın Rusya'nın gözetiminde Sırbistan ile ittifak yaparak 1876 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir savaşa girmesine yol açacak süreci başlattı.

²³¹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 249.

4. BÖLÜM

1876 OSMANLI-SIRP-KARADAĞ SAVAŞI

4.1. SAVAŞI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

4.1.1. Milliyetçilik Akımının ve Büyük Devletlerin İzledikleri Balkan Politikalarının Etkileri

19. yüzyılın başında; milliyetçilik akımı, dinî propaganda, sosyo-ekonomik sorunlar ve büyük devletlerin müdahaleleri gibi sebepler ile Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhinde isyanlar çıkmaya başladı. Bu isyanlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam etti. Slavların¹ çıkarttığı isyanlarda Panslavizm düşüncesinin de etkisi oldu. 19. yüzyılın başlarında Rusya topraklarının dışında yaşayan Slavlar arasında ilk önce kültürel alanda ortaya çıkan Panslavizm hareketi, Slav halklarının kültürel ve siyasî alandaki birliği düşüncesine dayanıyordu. Panslavizm hareketi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren siyasî bir anlam kazanmaya başladı². Avusturya ve Rusya, Balkanlar'da kendi menfaatlerine yönelik bir düzenleme yapabilmek için Balkanlar'daki Slav nüfus üzerinde etkili olabilecek olan Slavcılık politikasına sık sık başvurdu. Rusya ve Avusturya dış politikasının elinde bir araç haline gelen Panslavizm düşüncesinin fikri kökenleri Yeniçağ'a kadar uzanır. Bu düşünce, Balkan Slavlarında Fransız İhtilâli'nden çok önce 16. yüzyılda da mevcuttu³. Rus Çarı Büyük Petro, Panslavizmi 18. yüzyılın başlarında ülkesinin menfaatleri için kullanmaya başladı. 1711 yılındaki Prut Seferi sırasında Balkanlar'daki Slavları, Türk hakimiyetine karşı ayaklandırmaya çalıştı. Bu çaba sonucunda sadece Karadağlılar ayaklandılar. Büyük Petro'dan sonra II. Katerina da 1788 yılında Slavları Osmanlı yönetimine karşı kışkırtmak için Sırpların,

¹ Balkanlar'daki Slav toplulukları; Batı Slavları, Doğu Slavları ve Güney Slavları olarak üçe gruba ayrılmaktadır. Batı Slavları; Çekler, Polonyalılar ve Slovaplardan oluşmaktadır. Doğu Slavları da Ukraynalılar ve Ruslardan oluşmaktadır. Güney Slavları ise Bulgar, Sırp, Karadağlı, Hırvat, Makedon, Sloven ve Boşnaklardan oluşmaktadır.

² Aydın, "Bosna-Hersek...", s. 913.

³ Ortaylı, a.g.e., s. 75.

Karadağlıların ve bütün diğer toplulukların Ruslar gibi şanlı Slav kökeninden olduklarını ifade etti⁴.

Rusların, Slavcılık düşüncesini 18. yüzyılda kullanmaya başlamalarına karşın⁵ Panslavizm kelimesi ilk defa 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel tarafından kullanıldı⁶. Alman düşünür Johann Gottfried Herder ise Slavlara millî kimliklerine ve dillerine sahip çıkmaları telkininde bulunarak bu yolla yok olmaktan kurtulacaklarını ve belli bir güce ulaşacaklarını belirtti. Herder'in görüşleri, Slavlar arasında 19. yüzyılın başlarından itibaren etkili olmaya başladı. Herder'in dışında da Slav kültürü ile ilgilenen Alman düşünürler vardı. 1750-1850 yılları arasında Gerhard F. Müller, August L. Schözer, Johann Ch. Adelung, Jakob Grimm ve Kari Göttlieb Anton gibi düşünürlerin Slav dili ve kültürü üzerinde yaptıkları çalışmalar, Avusturya Slavlarının iktisadî ve kültürel durumlarını değiştiren Panslav hareketini başlattı. Habsburg Hanedanlığı, ülkedeki Slav köylülerinin sosyal ve iktisadî durumlarını düzeltti ve Avrupa'daki Slavlar, Batının iktisadî sistemine entegre olmayı başardılar⁷.

Avrupa'da kültürel alanda Slavlık bilincinin gelişmeğe başladığı 19. yüzyıl başlarında Rusya'da milliyetçilik ve liberalizm prensiplerine dayanan Panslavist düşünce etkili değildi. Rusya, bu dönemde Avrupa devletleri ile meşguldu. Rusya yönetimi, iç politikada 1815-1850 yılları arasında ihtilâli önlemeyi ve hanedanlık ile din kurumunun bağlarını güçlendirmeyi amaçlıyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında Slav bilincinin doğuşuna ve gelişimine etki eden etkenler Rusya'nın dışından kaynaklanıyordu. Bu etkenler Fransız İhtilâli, Alman İdealist Felsefesi ve romantik şiirdi. Bununla birlikte Rusya'da yönetimin aksine gençler arasında 19. yüzyılın başlarında Panslavist hareketler ortaya çıkmaya başladı ve Birleşik Slavlar Cemiyeti kuruldu. Rusya'daki Panslavistler, bütün Slavların önce şekli sonra da fiili olarak birleşmelerini istiyorlardı. Amblemelerinde 8 Slav milletini (Rus, Slovak, Çek, Polonya, Sırp-Hırvat, Bulgar, Lusatien ve Sloven) ifade eden sekizgen kullandılar⁸.

⁴ Onay, **a.g.e.**, s. 120-121.

⁵ **gös.yer.**

⁶ Aydın, "*Bosna-Hersek...*", **gös.yer.**

⁷ Kohn, **a.g.e.**, s. 23-28.

⁸ **a.g.e.**, s. 27.

Panslavist düşünce, Batı Slavları arasında 1848 yılına kadar kendisini sadece kültürel alanda gösterdi⁹. Ancak Avrupa’da ortaya çıkan 1848 İhtilâli’nden sonra Orta Avrupa’da özellikle de Avusturya Slavları arasında milliyetçilik düşüncesi doğmaya başladı¹⁰. 1848 yılında Prag’da toplanan Slav Kongresi’nde kültürel konuların yanında politik konulara da eğilme kararı alındı. Avusturya, bu dönemde Slavları yanına çekmeye çalıştı ve Rus Slavizmi ile Avusturya Slavizmi’nin mücadelesi başladı¹¹. Newyork Daily Tribune gazetesinin 1853 yılı Nisan ayı sayılarında Balkanlar’da yüzlerce Panslav ve Panortodoks Rus ajanının dolaştığından bahsedildi. Haberde, ajanların Güney Slavlarını Rusya hakimiyetine davet ettikleri ve Slav birliğinden bahsettikleri ifade ediliyordu¹².

Panslavizm’in siyasî alanda Rusya yönetiminin ve kamuoyunun dikkatini çekmesi, Kırım Savaşı (1853-1856) yıllarında oldu¹³ ve Çar II. Alexander döneminde (1855-1881) Rusya’da etkili olmaya başladı. Panslavizm’in Rus siyasetindeki en önemli temsilcisi, 1864 yılında İstanbul’da sefir olarak göreve başlayan General Nikolai Pavlovich Ignatieff’di. Ignatieff’in daha İstanbul’a gelmeden önce Şark Masası Müdürlüğü yaptığı dönemde başlıca 3 amacı vardı. Bunlar 1856 Paris Antlaşması’nda yer alan Rusya’nın Karadeniz’de donanma bulundurma yasağının kaldırılması, İstanbul ve boğazlarda Rus nüfuzunun sağlanması ve Balkanlar’daki bütün Slavların Rusya’nın nüfuzuna sokulmasıydı. Bu amaçlara ulaşmak için Rus şehirlerinde Bulgar, Sırp ve Karadağlılar, Türklere karşı eğitilmeye başlandı¹⁴. Panslavizm, 1870’li yıllarda Avrupa kamuoyunda bütün Slavların Rusya’nın öncülüğünde birleştirilmesi düşüncesi olarak yorumlanmaya başlandı¹⁵.

Panslavist düşünceler, Karadağ’da II. Danilo döneminde (1851-1860) etkili olmaya başladı ve Panslavistler, Nikola döneminde (1860-1918) Karadağ’ın iç ve dış politikasına yön veren önemli etkenlerden birisi haline geldiler¹⁶. Panslavistler, Hersek’te 1875 yılının Temmuz ayında ayaklanma çıktıktan sonra Karadağ’da

⁹ a.g.e., s. 28-29.

¹⁰ a.g.e., s. 91.

¹¹ a.g.e., s. 102-103.

¹² a.g.e., s. 118-119.

¹³ Aydın, “Bosna-Hersek...”, s. 914.

¹⁴ Kurat, a.g.e., s. 75-79.

¹⁵ Aydın, “Bosna-Hersek...”, s. 913.

¹⁶ a.g.m., s. 927-928.

savaş yanlısı bir kamuoyu oluşturdular. Rus Panslavistlerinin ve Balkanlar'daki Rus konsoloslarının faaliyetleri de Karadağ ve Sırbistan üzerindeki savaşa girilmesi yönündeki baskıyı arttırdı. Bu baskı, Sırbistan ve Karadağ yöneticilerinin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmelerinde etkili olacaktır¹⁷.

Balkanlar'da Panslavist düşüncelerin yayılmaya başladığı 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa devletleri arasındaki güç dengeleri de değişmeye başlamıştı. İtalya ve Almanya'nın sanayilerini geliştirip, millî birliklerini kurmaya başlamalarından sonra bazı Avrupa devletleri arasında yakınlaşmalar başladı. Bu yakınlaşmalar, ilk olarak Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında yaşandı ve Üç İmparator Ligi adı verilen ittifakın kurulması ile sonuçlandı. Rusya İmparatoru II. Alexander, Avusturya-Macaristan İmparatoru I. François-Joseph ve Alman İmparatoru I. Wilhelm-Guillaume, 1872 yılından itibaren her yıl bir araya gelmeye başladılar. Son toplantı, Avusturya-Macaristan'ın Reichstadt şehrinde yapıldı. Bu toplantıya Rusya Başbakanı Prens Gortchakoff, Avusturya-Macaristan Başbakanı Kont Andrassy ve Almanya Başbakanı Prens Bismarck katıldı. Konuşulan konular arasında Şark Meselesi'nin de yer aldığı toplantıda, Prens Gortchakoff'un teklifi ile Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların muhtemel isyanlarına müdahale edilmemesi kararı alındı. Rusya, Osmanlı topraklarında çıkartacağı isyana, diğer devletlerin ve özellikle Slav tebaası olan Avusturya-Macaristan'ın müdahale etmesini istemiyordu. Avusturya-Macaristan da bu dönemde Bosna-Hersek'e hakim olabilmek ve Selanik Limanı'na inebilmek için Slavcılık faaliyetlerini destekliyordu¹⁸. Ancak Kont Andrassy gibi Avusturya-Macaristanlı devlet adamları, Rusya'nın Balkanlar'daki Slavları kontrol etmesinden endişe ederek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün bozulmasını istemiyorlardı¹⁹.

Avusturya 1859'da İtalya'ya, 1866'da da Almanya'ya yenildikten sonra 1867 yılında ikili monarşi yönetimine geçerek Avusturya-Macaristan adını almıştı. Avusturya-Macaristan yeni dönemde yönünü Balkanlar'a çevirmişti ve Balkanlar'da genişleme politikası izlemeye başlamıştı. Bu politikanın ilk aşamasında Sırbistan ve Karadağ üzerinde nüfuz elde etmeyi ve Bosna ile Hersek'i ilhak etmeyi

¹⁷ Mithat Aydın, "Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası", **OTAM**, Sayı 15, 2004, s. 139-140.

¹⁸ Danişmend, **a.g.e.**, s. 246.

¹⁹ Aydın, "Osmanlı-Sırp...", s. 142.

amaçladı²⁰. Avusturya-Macaristan, Bosna ve Hersek'i ele geçirdikten sonra Arnavutluk ve Makedonya'ya yönelmeyi ve Selanik'e kadar ilerleyip Adalar Denizi'ne inmeyi tasarlıyordu²¹. Avusturya-Macaristan İmparatoru, daha Rusya ve Almanya ile ittifak kurmadan önce Dalmaçya'ya gelerek Slav cemiyetlerinin teşviki ile Dalmaçya'ya gelen Bosna ve Hersek Hristiyanlarını huzuruna kabul etmiş ve Avusturya-Macaristan hakimiyetine girmeye yönelik taleplerine destek vermişti²². 1875 yılından itibaren de Balkanlar'da kendilerine komşu olan eyaletlerde medenileştirme vazifelerinin olduğundan bahsetmeye başladı²³. Avusturya-Macaristan İmparatoru Joseph, 3 Mayıs 1875'deki Dalmaçya ziyareti sırasında Karadağ Vladikası Nikola, Nikola'nın kayınpederi Petar Vukotić ve Hersekli isyancı voyvodalar ile buluştu ve kendisine güvenebileceklerini belirtti. Avusturya-Macaristan İmparatoru, 33 günlük Dalmaçya seyahati esnasında Slav komite üyeleri ile de görüştü²⁴.

Reichstadt Toplantısı'ndan sonra Rus Çarı'nın veliahtı olan oğlu Grandük Alexander ve Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun kardeşi Arşidük Albert, kendi himayelerindeki Slav Birliği cemiyetlerini, para ve malzeme yardımı ile güçlendirerek kendi ülkelerindeki Slavları Bosna, Hersek, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ bölgelerindeki Slavların Osmanlı hakimiyetinden kurtarılması amacına yönelik olarak çalışmaları için kışkırttılar²⁵. Slav komiteleri, Bükreş Kongresi'nde, verecekleri mücadele karşılığında Hersek'i Karadağlılara vadettiler. Karadağ Vladikası Nikola da Hersek kıtasına hakim olmak için vaadlerde bulundu. Nikola'nın bu politikası, Hersek'te isyan çıkmasında etkili oldu²⁶. Rusya, Nikola'nın politikasına paralel olarak 1876 ilkbaharından itibaren Karadağ'ın büyümesini amaçlayan yeni bir politika izlemeye başladı²⁷.

Avusturya-Macaristan ve Rusya dışında Üç İmparator Ligi'ni oluşturan üçüncü devlet olan ve Balkanlar ile sınırı olmayan Almanya, Rusya ve Avusturya-

²⁰ Karal, **a.g.e.**, C. VII, s. 77.

²¹ Şennur Şenel, "19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar", **Balkanlar El Kitabı**, C 1: Tarih, KaraM&Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 400.

²² Mahmud Celâleddin Paşa, s. 50.

²³ Karal, **a.g.e.**, C. VII, s. 78.

²⁴ Gölen, **...Bosna İsyamları...**, s. 55.

²⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **gös.yer.**

²⁶ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 8-9.

²⁷ Kemal Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması", **Belleten**, C. LI, Sayı 199-201, 1988, s. 212.

Macaristan'a nisbetle Balkan Sorunu ile daha az ilgiliydi. 1870 yılındaki Sedan Savaşı'ndan sonra Fransa'ya karşı Rusya'yı yanına çeken ve Rusya ile Avusturya-Macaristan'ı uzlaştıran Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya arasında Üç İmparator Ligi'ni kuran Almanya²⁸; Fransa'nın kendisine karşı Avusturya-Macaristan ve Rusya ile anlaşmaması için Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın Balkanlar ile meşgul olmasını istiyor²⁹, Balkanlar'da Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında yaşanacak çıkar çatışmalarından faydalanıp, bu iki devletin kendi yardımına ihtiyaç duyması için çabılıyor ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar üzerine yoğunlaşarak Orta Avrupa'daki gelişmeleri kendi kontrolüne bırakmasını istiyordu³⁰. Almanya, 1875 Hersek İsyanı ile başlayan Balkan Buhranı karşısında sorunun Üç İmparator Ligi devletleri arasında çözülmesini ve devletler arasında gerilime yol açmamasını istedi³¹.

Üç İmparator Ligi devletlerinin Balkan Sorunu'nu kendi aralarında çözmeye çalışmaları, Hersek İsyanı'nın çıktığı dönemde kendi iç sorunları ile meşgul olan Fransa'nın tepkisine neden oldu ve Fransa da bu sürece dahil olmanın yollarını aramaya başladı. Fransa gibi bu dönemde kendi iç sorunlarıyla meşgul olan diğer bir Avrupa devleti de İtalya'ydı. İtalya, Balkan Buhranı'nın ortaya çıkması ile birlikte barışı korumak düşüncesi ile Avusturya-Macaristan ve Rusya ile uyumlu bir politika benimsedi³².

Üç İmparator Ligi devletlerinin 1875 yılında başlayan Balkan Buhranı'nı kendi politik emellerine göre yönetmeye çalışmalarından rahatsız olan devletlerden birisi de İngiltere'ydi. Almanya'nın 1870 yılından sonra Avrupa siyaset sahnesine güçlü bir şekilde çıkmasını ve Üç İmparator Ligi'nin kurulmasını kendisi için bir tehdit olarak algılayan ve henüz Avrupa ve Yakındoğu'daki çıkarlarının zarar görmemesi için Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasını gerekli gören siyasetini terk etmemiş olan İngiltere³³, 1870'li yıllarda başlayan Balkanlar'daki karışıklıklar karşısında Balkanlar'daki statükonun korunmasına yönelik bir politika izledi. Ancak İngiltere, diğer Avrupa devletlerinin Balkanlar'daki statükoyu değiştirme çabalarını

²⁸ Aydın, "Osmanlı-Sırp...", s. 143-144.

²⁹ Şenel, *a.g.m.*, s. 401.

³⁰ Özkan, *a.g.e.*, s. 256.

³¹ Aydın, *gös.yer.*

³² *gös.yer.*

³³ *gös.yer.*

tek başına engelleyemeyeceği için Balkan olaylarında insiyatif olarak Osmanlı Devleti'ni bazı tavizler vermeye zorlayarak statükonun korunmasını sağlamaya çalıştı³⁴. 1875 yılında Balkan Buhranı'nın başlamasından sonra da gelişmelerin Üç İmparator Ligi devletlerinin insiyatifine geçmesini önlemeye yönelik bir politika izledi. İngiltere Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile savaşa girmesini istemedi. Bu politikayı izlemesinde statükonun değişmesine karşı olmasının yanında 1876 yılının Mayıs ayında Bulgaristan'da yaşanan olayların ardından İngiltere'de Türkler aleyhine bir kamuoyunun oluşması da etkili oldu³⁵.

Neticede Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın politikaları, Hersek İsyanı'nın ortaya çıkmasında etkili oldu³⁶ ve Karadağlıları da etkiledi. Avrupa devletlerinin Slav politikası, Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne savaş açabilecek kadar cesaretlendirdi. Karadağlılar, Osmanlı Devleti'ne savaş açtıkları takdirde savaşı kaybetse bile kayıplarının daha önce olduğu gibi Avrupa devletlerinin desteği ile telafi edileceğinden emindiler. Rusya'nın da er ya da geç Osmanlı Devleti'ne savaş açacağına kesin gözü ile bakıyorlardı³⁷.

4.1.2. 1875 Hersek İsyanı

1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nı hazırlayan önemli gelişmelerden birisi de Avusturya-Macaristan'ın³⁸, Rusya'nın, Sırbistan'ın ve Karadağ'ın kışkırtmaları ve sosyo-ekonomik sorunların etkisi ile³⁹ 1875 yılında Hersek sancağında çıkan ve 1878 yılına kadar devam edecek olan Balkan Bunalımı'nı başlatan isyandır. Hersek'te 1874 yılından itibaren yaşanan gelişmeler, bölgede kısa süre içinde bir isyanın çıkacağını göstermişti. 1874 yılında Avusturya-Macaristan'ın Hersek'i işgal edeceğine dair haberlerin çıkması üzerine bölgedeki aşiret reisleri isyan çıkarma kararı almışlardı⁴⁰. Bosna ve Hersek'teki köylülerin uzun süreden beri ekonomik durumları da kötüydü ve 1874 yılındaki ürünleri

³⁴ Şenel, *gös.yer.*

³⁵ Aydın, "*Osmanlı-Sırp...*", s. 143-149.

³⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, *gös.yer.*

³⁷ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 78.

³⁸ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 301.

³⁹ Ferik Selâmi, *Muhârebe-i Şarkıyye Rumeli Vakayi-i Harbiyyesi*, Ankara Milli Kütüphane, Demirbaş No: 06 Mil Yz B 335/3, s. 2.

⁴⁰ Özkan, *a.g.e.*, s. 243.

verimsiz çıkmıştı⁴¹. Bu ortamda vergi tahsildarları, köylüleri ödeme yapmaya zorlayınca köylüler, 1874 yılı yazında dağa çıkarak ayaklanma reislerini seçtiler ve sonbaharda Çetine ile görüşüp, yardım istedikten sonra 1875 yılı ilkbaharında ayaklanma çıkarmaya karar verdiler⁴². 13 Nisan 1875’de⁴³ Nevesin kazasının köylerinden olan Dabre ve Zovidol halkından 150 asi, aşar mültezimlerinin eziyetlerini gerekçe göstererek Karadağ’a sığındı⁴⁴. Nikola, kendisine sığınan sığınmacılara, şikayetlerini Rusya’nın İstanbul Sefiri’ne aktaracağını ve uğradıkları haksızlıkların araştırılması için Osmanlı Devleti tarafından özel memur gönderilmesini sağlatacağını belirtti. Ancak sığınmacılar, Osmanlı Devleti’nin kendilerini cezalandıracağını ileri sürerek geri dönme konusunda tereddüt ettiler. Nikola, bunun üzerine İstanbul’daki Rus Sefiri Ignatieff’e durumu bildirerek Karadağ Hükümetinin uzun süre sığınmacılara bakacak gücünün olmadığını belirtti ve Osmanlı Devleti’nden teminat alarak bir an önce memleketlerine gönderilmelerinin yolunu bulmasını istedi⁴⁵. Rus Sefiri Ignatieff, Sadrazam Esad Paşa’dan sığınmacıların cezalandırılmamasını ve Nevesin’e dönmelerine izin verilmesini istedi. Rusya’yı hoşnut etmeyi düşünen Sadrazam Esad Paşa, bu teklifi kabul etti ve şikayet konusunun mahallinde incelenmesi için Bosna Valisi Derviş Paşa’yı görevlendirdi. Sığınmacılar, Karadağ’da kaldıkları süre içinde Rus Konsolosu, panslavist örgütler ve Sırp ajanlarıyla görüştüler⁴⁶.

Nevesin’deki huzursuzluk, sığınmacıların Nevesin’e dönmeleri ile son bulmadı. Nevesin kazasındaki Hristiyan köylüler; iltizam yolsuzluğu, ağnam vergisi, askerî bedelin yüksekliği ve jandarma zulmü gibi gerekçeler ile Temmuz ayının başlarında tekrar ayaklanarak bir kervanı ele geçirdiler, birkaç jandarma erini öldürdüler ve Kaymakam’ı kaçırdılar⁴⁷. İsyan, 25 Temmuz’da Hersek’in diğer bölgelerine de yayıldı⁴⁸. Başlangıçta 300 olan asi sayısı, Ağustos ayının

⁴¹ Castellan’a göre Müslüman ve Hristiyan halk, beylere karşı ulusal özellik taşımayan bir köylü ayaklanmasını başlatmışlardı. Hersek ve Drina’daki isyancılar, Sırbistan ve Karadağ’ın Sırp olduklarını kabul ettikleri Ortodokslardı. **a.g.e.**, s. 329-330.

⁴² Özkan, **a.g.e.**, s. 243-244. Osmanlı Devleti, bölgede bu gelişmeler yaşanırken Karadağ imtiyaz hattında geçmişten kalan sınır anlaşmazlıklarının çözülmesi için Bosna Valisi’nin nezaretinde bir komisyonun kurulmasına karar vermişti. **BOA, HR.SFR.4**. 271/145 1292.Ra.08 (14.04.1875).

⁴³ Gölen, **...Bosna İsyancıları...**, s. 145.

⁴⁴ Ferik Selâmi, **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁶ Gölen, **...Bosna İsyancıları...**, s. 146.

⁴⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 3.

⁴⁸ Gölen, **...Bosna İsyancıları...**, s. 148.

başlarında silahlı 7.000 kişiye ulaştı. Çok sayıda Karadağlı isyana katıldı. Nikola, Ağustos ayında isyanı destekleme kararı aldı ve isyanı, Karadağ'dan yönetmek için Karadağlı asilerin başına üvey babası Petar Vukoviç'i atadı. Hersek'e gönderilecek Karadağ kuvvetlerinin başına da Peko Pavloviç atandı⁴⁹. İsyancılar, Nikola'yı Hersek prensi ilan ettiler⁵⁰ ve Ağustos ayında Berane taraflarında bazı kulelere saldırdılar⁵¹.

İsyanın başlamasından sonra Belgrad Hükümeti adına ileride Osmanlı Devleti'nden ele geçirilecek toprakların paylaşımını görüşmek üzere Çetine'de Nikola ile bir araya gelen General Ranko Alimpiç, Belgrad Hükümetine sunduğu 5 Nisan 1876 tarihli raporunda; Nikola'nın Rusya'dan aldığı emirler ile hareket ettiğini, Hersek'teki ayaklanmanın Nikola'nın kontrolünde olduğunu ve ayaklanmayı Rusya'nın finanse etmesinden dolayı Nikola'nın Rusya'nın talimatlarının dışına çıkamadığını ve ayaklanmada Rusya'nın Dubrovnik Konsolosu Jonin'in önemli bir rol oynadığını belirtti. Alimpiç'e göre Rusya, Rus Şansölyesi Gortchakoff'un adamı Veselitski vasıtasıyla Karadağ'a para ve talimat gönderiyordu⁵². Ayrıca Rus Sağlık Başkanı Vasily Çikov da Kızılhaç Cemiyeti temsilcisi olarak Karadağlı asilere yardım etmek için Çetine'ye gelmişti. Çikov, asilerin Karadağ'daki ailelerine yardım etmek için Rusya'dan para getirmişti. Çikov'dan başka Rus doktor ve hemşireleri de Çetine'ye gelmişti⁵³. Ranko Alimpiç, 5 Nisan 1876 tarihli raporunun devamında Nikola'nın Hersekli asilerin eylemlerini haklı gördüğünü ve ele başlarını ödüllendirdiğini de belirtti⁵⁴.

Ali Fıtrî'ye göre de Herseklileri Rus Hükümeti ayaklandırmıştı. Rusya, isyanın ortaya çıkması ile birlikte önce bölgedeki kendi menfaatlerini gerçekleştirmek, sonra da Karadağ'ın sınırlarını Hersek ve Arnavutluk istikâmetinde genişletip, Karadağ'a bağımsızlık verdirmek istiyordu⁵⁵.

⁴⁹ Özkan, **a.g.e.**, s. 247-248. Zaman içerisinde Hersek'teki eşkıyaların arasına İtalyanlar ve Dalmaçyalılar da katılacaktır. **ATASE, OSK**, K: 16, G: 243, B: 243-1, 20. 05. 1292 (01. 08. 1876).

⁵⁰ Karatay, "*Karadağ'ın...*", s. 465.

⁵¹ **ATASE, OSK**, K: 9, G: 6, B: 6-1, 16. 06. 1291 (28. 08. 1875).

⁵² Kemal Baltalı, "*1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dair Bazı Önemli Belgeler*", **Belleten**, C. L, Sayı 196-198, 1987, s. 833-834.

⁵³ **a.g.m.**, s. 841.

⁵⁴ **a.g.m.**, s. 843.

⁵⁵ Ali Fıtrî, **a.g.e.**, s. 30-31.

İsyanın başlamasından sonra asilerin üzerine gönderilen zabtîyeler öldürüldü⁵⁶. İsyanın siyasî bir amaç taşımadığını düşünen Sadrazam Esad Paşa, Karadağ'ı tahrik etmemek⁵⁷ ve Rusya'ya müdahale gerekçesi vermemek için kuvvet kullanmak yerine asilerle görüşmek üzere nasihatçi gönderilmesini istedi⁵⁸. Ancak isyancılar gönderilen nasihat heyetini hakaret ederek reddettiler. Karadağ Vladikası, bir yandan da halkını Hersek asilerine katılmamaları hususunda uyardığını Bâb-ı Âli'ye bildirdi⁵⁹.

Hersek İsyanı, 1875 yılının Ağustos ayı boyunca devam etti⁶⁰. Osmanlı Devleti, büyük devletlere ve özellikle Viyana Hükûmetine müracaat ederek isyancılara yapılan yardımların engellenmesini ve Sırbistan ile Karadağ'ın tarafsız kalmalarını istedi⁶¹. Almanya Hâriciye Müsteşârı Mösyö Bulod, Osmanlı Devleti'nin Berlin Sefiri Aristarki Bey'e, Almanya'nın Osmanlı ordusunun başarılarından memnun olduğunu ifade etti⁶². Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya sefirleri, Viyana'da konferans düzenleyerek asileri isyandan vazgeçirmek için isyan bölgesine konsolosları göndermeye karar verdiler ve bu kararlarını Osmanlı Devleti'ne bildirdiler. İsyanın uluslararası bir mesele haline gelmesini önleyemeyeceğini gören Bâb-ı Âli, Üç İmparator Ligi devletlerinin önerisini kabul etti ve bu sürece İngiltere'nin de dahil olması için çabalamaya başladı. Bu gelişmeden sonra İngiltere de isyan bölgesine konsolosların gönderilmesini kabul etti. Aralarında Osmanlı temsilcisi Server Paşa'nın da bulunduğu Avrupa devletlerinin konsolosları, Eylül ayının ilk haftasında çalışmalara başladılar ancak isyanın sona erdirilmesi konusunda bir netice elde edemediler⁶³.

Hersek İsyanı, konsolosların isyanı sonlandırmak için çalışmalara başladığı Eylül ayında da devam etti. Kolaşin ve Sutorina'nın Karadağ'a katılması için

⁵⁶ Darkot, *a.g.md.*, s. 227; Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 52.

⁵⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, Bâb-ı Âli'nin isyan karşısında çekingen davranmasının sebebinin, şiddet kullanılırsa Karadağlıların korkarak Rusya ve diğer Avrupa devletlerine başvurabilecekleri ve Avrupa devletlerinin Karadağ'dan belirecek bir hareket karşısında gelişmeleri Osmanlı Devleti aleyhinde değerlendirebileceklerini düşünmesi olduğunu belirtmektedir. *a.g.e.*, s. 52.

⁵⁸ Karal, *a.g.e.*, C. VII, s. 75.

⁵⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 53.

⁶⁰ Âli Fitrî, *a.g.e.*, s. 4-7.

⁶¹ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, (Türkçesi. Ali Reşad), 1. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 342.

⁶² BOA, Y.EE. 77/3/1 1292.Ş.05 (06.09.1875); BOA, Y.EE. 77/3/2 1292.Ş.20 (21.09.1875).

⁶³ Mithat Aydın, *Balkanlarda İsyân: Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 69-73.

mücadele eden asilerin reisi Vahşi Peko Pavloviç, çete savaşını organize etmek için isyancıların saflarına katılmıştı⁶⁴. Peko Pavloviç, 6 Eylül'de Ragusa'dan Trebin'e gelen bir kafiyele saldırdı ve saldırıya uğrayan kafiyele yardıma gelen bir Osmanlı müfrezesini mağlup etti⁶⁵. 9 Eylül'de de Prejepolje kazası halkından olan asiler, Karadağ eşkıyası ile birleşerek Osmanlı kuvvetleri ile çatışmaya girdiler⁶⁶. Eylül ayının sonlarına doğru Berane civarında eşkıyaya karşı askerî tedbirler alındı⁶⁷. Aralarında kadınların da bulunduğu Türk esirlerini Karadağ'a götürerek katleden asiler, katliamlarına her gün yenilerini eklediler⁶⁸.

Hersek İsyanı, Karadağ ve Sırbistan'dan gelen gönüllülerin katılımı ile millî bir Sırp isyanına dönüştü. Osmanlı Devleti'nin uzun süre isyana müdahale etmemesi, Müslüman Boşnakların kendilerini korumak için silahlanmak zorunda kalması, Sırp isyanının meşrulaşmasına ve millileşmesine yol açtı⁶⁹. İsyancıların Müslümanlara da saldırmaya başlaması, isyanın kısa sürede yerel niteliğini kaybedip bir din savaşı niteliği kazanmasına yol açtı. Avrupa ve Balkanlar'daki Hristiyan kamuoyu, bu isyanı, İslam-Hristiyan savaşı olarak dillendirmeye başladı⁷⁰.

Bâb-ı Âli, konsolosların çalışmalarının yanı sıra kendisi de isyanı yatıştırmak için tedbirler aldı. 20 Eylül 1875 tarihli fermân ve 2 Ekim 1875 tarihli irade yayınlanarak bölgede ıslahat çalışmalarına başlandı⁷¹. Kont Andrassy'e göre bu ıslahatlar, isyanları sona erdirecek nitelikte değildi⁷². Bölgedeki karışıklıklar Kasım ayında da devam etti. 11 Kasım'da 3.000 kadar yerli eşkıya ile Peko Pavloviç komutasındaki 7.000 kadar Karadağlı, Piva'ya saldırdı. Osmanlı kuvvetleri saldırganları mağlup etti. Osmanlı kuvvetlerinin kaçan saldırganları takip

⁶⁴ Jorga, **a.g.e.**, s. 464.

⁶⁵ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 7-9.

⁶⁶ **ATASE, OSK**, K: 9, G: 8, B: 8-1, 31. 06. 1291 (12. 09. 1875).

⁶⁷ **ATASE, OSK**, K: 9, G: 9, B: 9-1, 17. 07. 1291 (29. 09. 1875).

⁶⁸ Baltalı, "1875-1878...", s. 57.

⁶⁹ Griffe, **a.g.e.**, s. 106.

⁷⁰ Karal, **a.g.e.**, C. VII, s. 80.

⁷¹ Baltalı, "1875 Hersek...", s. 206.

⁷² **BOA, Y.EE.** 77/52/6 1292.Ş.21 (20.11.1875).

etmesi ile devam eden muharebeler sonunda 70 Türk askeri ve 400'den fazla saldırgan öldü⁷³.

Hersek İsyanı sırasında ülkenin ekonomisi de iyi değildi. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, 6 Ekim 1875'te tenzili faiz kararlarını açıklayarak devletin 5 yıl süre ile faiz borçlarının ancak yarısını ödeyebileceğini ilan etti⁷⁴. Ekonomide bu olumsuzlukların yaşanmasının yanı sıra Avrupa'da Hristiyan asiler lehine bir kamuoyu oluşmaya başlaması da Osmanlı Hükümeti için ayrı bir sıkıntıydı. Hükümet; Avusturya-Macaristan'ın, Rusya'nın, Sırbistan'ın ve Karadağ'ın bu durumdan istifade etmesinden endişe ediyordu⁷⁵.

Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti ıslahat tedbirleri almasına rağmen isyana müdahale etmeye devam etti. Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya, Hersek Sorunu'nun kendi kontrollerinde çözülmesini istiyorlardı. Avusturya-Macaristan Başbakanı Kont Andrassy, Rusya ve Almanya başbakanlarının onayı ile Kasım ayının başında Osmanlı Devleti'ne verilmek üzere bir nota hazırladı. Notanın gerekçesi olarak Osmanlı Devleti'nin 1839 Tanzimat Fermanı'ndaki ve 1856 Islahat Fermanı'ndaki vaatlerini yerine getirememesi ve Hersek İsyanı'nı sonlandırma arzusu gösterildi. Notayı İngiltere, Fransa ve İtalya'da onayladı⁷⁶. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, nota yayınlanmadan önce muhteviyatını öğrendi. Nota, Osmanlı Devleti aleyhine bazı hükümler içeriyordu. Notanın muhteviyatının öğrenilmesinden sonra büyük devletlere tebligat yapılarak isyanın kontrol altına alınması mümkün iken Sırbistan ve Karadağ'ın eşkiyaya yardım edip, sınıra asker yığmaları sebebi ile asilerin cesaretlendiği, bu sebeple bu iki hükümetin askerî hazırlıktan vazgeçmelerinin gerektiği bildirildi. Bu tebligata karşı Avrupa devletleri de Karadağ ve Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'nin kendi sınırlarına asker yığması üzerine askerî hazırlıklara başladığını, Osmanlı Devleti'nden bir saldırı gelmedikçe

⁷³ ATASE, OSK, K: 9, G: 12, B: 12-1, 03. 09. 1291 (15. 11. 1875); ATASE, OSK, K: 9, G: 13, B: 13-1, 14. 09. 1291 (26. 11. 1875).

⁷⁴ Gn.Kur. ATASE Bşk., gös.yer.

⁷⁵ Karal, gös.yer.

⁷⁶ Özkan, a.g.e., s. 260. Osmanlı Devleti, Mısır Sorunu ve Kırım Savaşı karşısında büyük devletlerin desteğini almak için 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı ve 1856 yılında Islahat Fermanı'nı yayınlamıştı. Ancak bu fermanlar, büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalelerini kolaylaştırdı. Mustafa Turan, "20. Yüzyıl başlarında Osmanlı Dış Politikasında Ortadoğu'nun Önemi ve Hicaz Demiryolu'na Dair Bir Belge", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. I, Sayı 3, Kasım 1997, s. 141.

bu iki hükümetin tarafsız kalacaklarını cevaben Bâb-ı Âli'ye bildirdiler⁷⁷. Bâb-ı Âli, isyanı yatıştırmak için bir yandan Avrupa devletleri nezdinde teşebbüslerini sürdürürken bir yandan da ıslahat çalışmalarına devam etti ve 12 Aralık'ta yeni bir ıslahat fermânı yayınladı. Ancak bu fermân da isyanı yatıştırmadı⁷⁸.

Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebaasının lehine düzenlemeler içeren Kont Andrassy'nin hazırladığı nota, 30 Aralık 1875 tarihinde Avrupa devletlerinin İstanbul'daki sefirleri tarafından Osmanlı Hâriciye Nezâretine sözlü olarak bildirildi⁷⁹. Söz konusu nota, Avrupa devletlerinin onaylamasından sonra 31 Ocak 1876'da resmi olarak da Osmanlı yönetimine iletili⁸⁰. Notada; Hristiyan tebaaya din ve mezhep serbestliğinin verilmesi, iltizam uygulamasının kaldırılması, vergilerin doğrudan toplandığı bölgede kullanılması, çiftçilerin topraklarına sahip olabilmeleri için tedbirler alınması ve söz konusu ıslahatın yapılmasını kontrol etmek üzere Hristiyan ve Müslüman temsilcilerin katılacağı bir komisyonun kurulması gibi hususlar yer alıyordu⁸¹. Osmanlı Hükümetinde Hâriciye Nâzırı Raşid Paşa, notanın kabul edilmesini istedi. Hâriciye Nâzırı Raşid Paşa'nın notanın kabul edilmesi için öne sürdüğü gerekçelerinden birisi, notanın reddedilmesi durumunda Karadağ ve Sırbistan'ın isyancılar lehine müdahalede bulunabilme ihtimâlinin yer almasıydı⁸².

Bâb-ı Âli'nin gündemine Andrassy Notası'nın girdiği günlerde Hersek'teki olaylar da devam etti. 26 Ocak 1876 tarihinde asiler ile Ahmed Muhtar Paşa'ya bağlı birlikler arasında Trebin civarında yapılan muharebede Nikola'nın kayınbiraderi öldürüldü⁸³. Bununla birlikte Seraskerlik makamına Ocak ayının başında Karadağ'dan herhangi bir hareketlilik ve hazırlık olmadığı yönünde istihbarat ulaşmıştı⁸⁴.

Şubat ayı başlarında ise İstanbul'a, Nikola'nın Hersek Sorunu'nda uzlaşmacı bir tavır sergilemek istediğine dair haberler ulaştı. Hersek'ten alınan

⁷⁷ Sedes, ...**Bosna-Hersek**..., s. 122-123.

⁷⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 79.

⁷⁹ **BOA, Y.EE.** 77/52/1 1292.Z.23 (20.01.1876).

⁸⁰ Aydın, **a.g.e.**, s. 93.

⁸¹ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 4.

⁸² Karal, **a.g.e.**, C. VII, s. 82.

⁸³ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 12.

⁸⁴ **ATASE, OSK**, K: 10, G: 243, B: 243-1, 22. 10. 1291 (03. 01. 1876).

bilgilere göre; Nikola bir mülakatta, ihtilâlin bir an önce teskin edilmesini arzu ettiğini, Bâb-ı Âlî'ye karşı düşmanca hareketlerin önlenmesi için gayret edeceğini, isyancıların bir takım vahşi hareketlere cüret etmelerini önlemek için gerekli tedbirleri alacağını, Osmanlı Hükümeti tarafından kendisine bir takım mükafatların verilmesi durumunda sulhu sağlayacağını ve bağımsızlık, geçinme vasıtaları gibi meseleleri göz önünde bulunduracağını açıkladı. Nikola aynı mülakatta, hem Osmanlı hakimiyetini koruyacak hem de kendisini Dağlılara karşı koruyacak bazı teklifleri içeren bir lâyiha hazırladığını, tarafsızlıktan ayrılmayacağını ve Bâb-ı Âlî'ye sunacağı tekiflerin kabul edilmesi halinde asayişin iadesine katılacağını vadettiğini açıkladı⁸⁵.

Osmanlı Devleti, Andrassy Notası'na ilişkin kararını Şubat ayında verdi. Vergilerin mahallinde kullanılması maddesi hariç, Andrassy Notası'nın diğer maddelerinin prensip olarak kabul edildiği 11 Şubat 1876 tarihinde ilgili 6 devlete bildirildi. Sultan Abdülaziz, 13 Şubat'ta bir fermân yayınlarak devletlerin Andrassy Notası ile istedikleri ıslahatı yapacağını açıkladı⁸⁶. Kont Andrassy, Osmanlı Devleti'nin notayı kabul etmesi üzerine Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'daki Sefiri Graf von Zichy'e bu karardan Avusturya İmparatoru'nun çok memnun olduğunu ve Avusturya'nın Osmanlı topraklarındaki ihtilâlin sona ermesi için üzerine düşenleri yapacağını bildirdi⁸⁷.

Rusya Prensi Gortchakoff da Prens Milan ve Nikola'yı Osmanlı Devleti'ne karşı hasmane bir politika benimsememeleri konusunda uyardı⁸⁸ ve Bâb-ı Âlî'ye Hersek'te ıslahatları uygulama kararını almasından dolayı Rusya'nın memnuniyetini bildirdi⁸⁹. İtalya Hükümeti de Bosna ve Hersek İsyanı lehinde Roma'da faaliyette bulunan komitelerin çalışmalarını engelledi⁹⁰.

⁸⁵ BOA, HR.TO. 553/108 1292.Z.08 (05.02.1876).

⁸⁶ Gn.Kur. ATASE Bşk., gös.yer.

⁸⁷ BOA, Y.EE. 77/13/3 1293.M.20 (16.02.1876). Kont Andrassy'nin telgrafnâmesinin tercümesi için bkz. EK-8.

⁸⁸ BOA, Y.EE. 77/13/1 1293.M.19 (15.02.1876).

⁸⁹ BOA, Y.EE. 77/15/1 1293.M.26 (22.02.1876).

⁹⁰ BOA, Y.EE. 77/13/2 1293.M.19 (15.02.1876). Konuya ilişkin Osmanlı Devleti'nin Roma Sefâretinden Hâriciye Nezâretine gönderilen telgrâfnâmenin tercümesi için bkz. EK-9.

Osmanlı Devleti, isyanın bastırılması konusunda en güçlü desteği Avusturya-Macaristan'dan bekliyordu⁹¹. Avusturya-Macaristan'ın Dalmaçya Genel Valisi General Rodiç, 19 Şubat'ta Nikola'yı Çetine'de ziyaret ederek Hersek İsyanı'nın bastırılmasını istedi. Nikola, bu görüşmeden sonra Belgrad Hükümeti temsilcisi Ranko Alimpiç ile 22 Şubat'ta yaptığı görüşmede, Karadağ'ın Avusturya-Macaristan'dan 6.000 tüfek ve iki milyon mermi satın aldığını ancak Avusturya-Macaristan'ın bunları teslim etmediğini ifade etti ve yakın zamanda Hersek'te büyük çatışmalar çıkacağını, kendisinin bu çatışmalar için Zeta Nehri'nin çevresindeki halktan 3.000 kişi topladığını belirtti. Nikola, Alimpiç ile 27 Şubat'ta yaptığı görüşmede de Rusya'nın Avusturya-Macaristan gibi kendilerine ayaklanmanın bastırılması konusunda telkinde bulunduğunu ancak asilerin Türklerden çok ağır koşullar içeren anlaşma talep edecekleri için bunun mümkün olamayacağını belirtti⁹².

Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi Fransa da 28 Şubat'ta Nikola'ya isyanın bastırılması telkininde bulundu. Nikola, Avusturya-Macaristan'ın ve Fransa'nın isyanın bastırılması konusundaki isteklerine olumlu yanıt verdi. 28 Şubat günü Alimpiç ile yaptığı görüşmede, Rusya'nın Dalmaçya Valisi Jonin'in kendisine verdiği mektupta, isyanı bastırma tavsiyesinde bulunmamakla beraber diplomatik alanda kaybetmemek için Karadağ'ın isyana katılmamasını ve Sırlar ile anlaşmasını telkin ettiğini ifade etti⁹³.

Kont Andrassy Projesi'nin kabul edilmesi ile birlikte isyanın yatışması beklenirken olaylar daha da arttı⁹⁴. Asilerin elebaşları, 26 Şubat'ta Sutorina'da toplanarak bir beyanname yayınladılar. Yayınladıkları beyannamede, Andrassy Notası hükümlerini reddettiler ve amaçlarının bağımsızlık olduğunu belirttiler. Ayrıca Karadağlıların Herseklilere yardım ettiklerini ancak Sırlıların yeterince yardım etmediğini de açıkladılar⁹⁵. Karadağlılar ile birleşen asiler, Nikşik Kalesi'nin yolu olan Duga Boğazı'nı kapatıp, buradaki askerleri ve halkı kuşattılar. Nikşik Kalesi zahire yönünden sıkıntılı bir duruma düştü. Ahmed Muhtar Paşa, Mart

⁹¹ BOA, Y.EE. 77/13/4 1293.M.23 (19.02.1876).

⁹² Baltalı, "...Karadağ'la...", s. 844-849.

⁹³ gös.yer.

⁹⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 77.

⁹⁵ Sedes, ...Bosna-Hersek..., s. 129.

ayının başlarında Nikşik'e yardım ulaştırmak istemişse de olumsuz hava koşullarının da etkisiyle başarısız oldu⁹⁶.

Nikola, Kont Andrassy Notası'nın kabul edilmesinden sonraki dönemde Osmanlı Devleti'ne tarafsız olduğu mesajını vermeye devam etti. Senato Başkanı Boskoviç ve bir adamını, Karadağlıları isyancılara destek vermekten vazgeçirmek için Grahovo'ya gönderdi ve bunu Kotor Nahiyesi Mutasarrıfı'na bildirdi⁹⁷. Nikola, tarafsızlığının karşılığı olarak Osmanlı Devleti'nden bazı isteklerde bulundu. Nikola'nın istekleri Koçi, Drekaloviçi, Banjani, Şaranci, Zupci, Drupyanski, Vasoviçi gibi nahiyeler ve İşkodra Gölü'ndeki Vranjina ve Lessandria adaları ile Adriyatik Denizi'nden bir limanın Karadağ'a bırakılması ve İşkodra Gölü'nde Karadağ gemilerinin serbestçe dolaşmasından ibaretti. Karşısında uzlaşmaya yatkın bir kişi olduğunu düşünen Bâb-ı Âli, mektuplaşmaya ağırlık verdi ve Nikola'nın isteklerini reddetmedi ancak hafifletmesini istedi ve bu yolla zaman kazanmaya çalıştı. Beklemenin ve işin uzamasının kendisine zarar vereceğini bilen Nikola, Osmanlı Devleti'ne isyan bölgesindeki gücünü göstermek için bölgeye maddi yardımlarda bulundu ve Bâb-ı Âli'ye isyanın bastırılmasının kendilerine bağlı olduğu mesajını verdi. Nikola'nın isteklerini ağır bulan Osmanlı yönetimi, Hersek İsyanı'nı askerî yöntem ile bitirmeyi tercih etti. Bununla birlikte her iki tarafta birbirleri ile görüşmeleri kesmediler. İki tarafta zaman kazanmayı kendileri açısından gerekli gördüler⁹⁸.

Sedes'e göre Osmanlı Devleti, Kont Andrassy'nin hazırladığı notayı kabul ettikten sonra Hersek Valisi Âli Paşa'yı Nikola ile görüşmesi için görevlendirdi. Bâb-ı Âli, bazı gizli teklifler ile Karadağ'ın tarafsızlığını sağlamaya çalıştı. Ancak Nikola, tekliflere sıcak bakmadı. O günlerde çıkan söylentilere göre teklifler arasında Nikola'nın İstanbul'a gelerek Padişah'a bağlılığını bildirmesi de vardı. Rivayetlere göre Nikola'nın İstanbul Hükümetinin tekliflerini kabul etmemesinde Bâb-ı Âli'nin Nikola'ya yeterince cömert davranmaması ve vaatler için yeterli teminatlar göstermemesi etkili oldu⁹⁹.

⁹⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 77-78.

⁹⁷ **BOA, Y.EE.** 76/69/1 1293.S.23 (20.03.1876); **BOA, Y.EE.** 76/69/4 1293.S.26 (23.03.1876).

⁹⁸ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 10.

⁹⁹ Sedes, **...Bosna-Hersek...**, s. 126.

Osmanlı Devleti, Mart ayının sonlarında asiler ile müzakerelere başlama kararı aldı. Ahmed Muhtar Paşa, Hersek Valisi Âli Paşa ve Sava Efendi'nin içinde bulunduğu heyet, Ragusa'ya gitti ve burada Sutorina'daki asiler ile müzakerelere başladı. Görüşmelere Avusturya-Macarista'nın Dalmaçya Valisi General Rodiç de katıldı. Asiler, mütareke istediler. Ahmed Muhtar Paşa, bunun bir zaman kazanma taktiği olduğunu düşünerek reddetti. Bununla birlikte Osmanlı Heyeti, Karadağ'ın tarafsız bir şekilde davranarak Nikşik Kalesi'ne erzâk gönderilmesi hususunda sıkıntı çıkarmayacağını taahhüt etmesi halinde 10 Nisan 1876 tarihine kadar askerî harekâta girişilmeyeceğini belirtti. General Rodiç, Osmanlı Heyeti'nin teklifini onayladı. Osmanlı Heyeti'nin teklifi, bazı sınırlamalar getirilerek kabul edildi. Asiler, bu toplantıdan sonra Rusya'nın girişimi ile 5 Nisan 1876'da General Rodiç'e Hersek ile ilgili yeni bazı isteklerini bildirdiler. General Rodiç'in bu istekleri kabul etmemesi üzerine muharebeler tekrar başladı. Karadağlılar da Nikşik'e erzâk gönderilmesine izin verilmesi yönündeki kararlarından vazgeçtiler¹⁰⁰.

Hersek asileri ile yapılan anlaşmanın bozulduğu günlerde Nikşik Kalesi'nde erzâk sıkıntısı iyice artmıştı. Bu durum karşısında erzâk ulaştırmak ve kuşatmayı kaldırmak için Nikşik'e harekât düzenlemesine karar verildi. Yapılan plana göre Gaçko'dan hareket edilerek önce Krstac'a ulaşılacak sonra da Duga Boğazı yolu ile Nikşik'e ulaşılacaktı. Ahmed Muhtar Paşa komutasındaki Hersek Ordusu, 12 Nisan 1876 tarihinde harekete geçti. Osmanlı kuvvetleri, 16 Nisan'da Duga Boğazı civarında içlerinde Karadağlı askerlerin de bulunduğu asilerin saldırısına uğradı ve Ahmed Muhtar Paşa, 18 Nisan'da Gaçko'ya çekildi. Ahmed Muhtar Paşa, Gaçko'ya döndükten sonra Seraskerliğe telgraf çekerek 14.000 kişilik bir eşkiya grubu ile savaştıklarını, Karadağ Vladikası'nın açıkça muharebeye giriştiğini, yeni silahlar ile donatılmış 7.000 Karadağlının eşkiya ile birleştiğini belirtti. Ahmed Muhtar Paşa, Bâb-ı Âli'den Karadağ'ın tarafsızlığının sağlanmasını istedi¹⁰¹.

¹⁰⁰ a.g.e., s. 130-132. Asiler, Piva'dan Nikşik'e erzâk ulaştırılmasını önlemek için Mart ayında 6.000 kişi toplamışlardı. **British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876**, Part I Series B, Vol. 2, General Editors. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Editor. David Gillard, University Publications of America, 1984, Doc. 205, s. 182. Sir H. Elliot'tan Kont Derby'e, 19 Mart 1876.

¹⁰¹ Sedes, ...**Bosna-Hersek**..., s. 132 vd.

Karadağlılar ise Hersek'te Osmanlı kuvvetleri ile savaştıklarını inkâr ediyorlardı¹⁰². Sultan Abdülaziz, Karadağlıların Hersek'te Osmanlı kuvvetlerine saldırımlarına çok öfkeleni ve derhal İşkodra'ya asker gönderilmesini istedi¹⁰³. 20 Nisan'da İstanbul'da olağanüstü bir meclis toplandı. Bazı vekiller, Ahmed Muhtar Paşa'nın da tavsiye ettiğı gibi İşkodra'da askerî kuvvet toplanarak Karadağ'a bir harekât düzenleneceğine dair devletlerin ve Karadağ'ın uyarılmasını istediler. Hâriciye Nâzırı Raşid Paşa ise Karadağlıların isyana katıldıklarını inkâr ettiklerini, Avusturya-Macaristan'ın ve Rusya'nın da bizim iddialarımızı doğru bulmadıklarını, Avusturya-Macaristan'ın yakında isyanın biteceğini açıkladığını, İngiltere ve Fransa'nın meseleyi büyütmememiz yönünde telkinde bulunduklarını belirterek Karadağlıların isyana katıldıklarına dair ikna edici deliller ortaya çıkmadıkça barışçı muamelelerin durdurulmaması gerektiğini belirtti¹⁰⁴.

İstanbul'daki İngiliz Sefiri Sir Henry Elliot, yaşanan bu gelişmeler karşısında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'ya, Karadağ ile savaşa girmenin Sırbistan ile de savaş girmek anlamına geleceğini ifade etti ve devletin böyle kapsamlı bir savaşın yükünü taşıyacak imkanları yoksa savaşa girmemesi gerektiğini belirterek, Rusya'nın Karadağ'a yapılacak bir saldırıya izin vermeyeceğini açıkladığını hatırlattı¹⁰⁵. Nitekim Prens Gortchakoff, Osmanlı Devleti'ni Karadağ'a askerî harekât düzenleme kararından vazgeçirmek amacıyla diğer Avrupa devletlerinin kabineleri ile temasa geçti. Bu diplomatik baskıların da etkisiyle¹⁰⁶ İstanbul Hükümeti, Hersek ve İşkodra'ya asker gönderilmesine ancak barış politikasının da sürdürülmesine karar verdi. Sultan Abdülaziz, Rıza Paşa'yı Seraskerlikten alarak yerine Bosna Valiliğinden ayrıldıktan sonra Bahriye Nazırı olan Lofçalı Derviş Paşa'yı atadı ve Derviş Paşa'ya İşkodra'ya gitmesini emretti. Sultan Abdülaziz'in bu atamayı yapmasında Derviş Paşa'nın daha önce Karadağ savaşlarında başarı sağlayıp bölgede nam yaptığını duyması etkili oldu¹⁰⁷. İşkodra ve Hersek'teki

¹⁰² BOA, Y.EE. 84/73/1 1293.R.03 (28.04.1876).

¹⁰³ B D. 2, B. No: 222, s. 187. Sir H. Elliot'tan Kont Derby'e, 20 Nisan 1876.

¹⁰⁴ Sedes, ...Bosna-Hersek..., gös.yer.

¹⁰⁵ B D., gös.yer.

¹⁰⁶ Documents Diplomatiques Français (1871-1914), 1re SÉRIE. (1871-1900), Tome Second (1re Juillet 1875-31 Decembre 1879), Libraire-editeur: Alfred Costes, L'Europe Nouvelle, Imprimerie Nationale, Paris, MCMXXX, s. 50. Fransa Hâriciye Nâzırı Dük Decazes'den Fransa'nın Viyana Sefiri De Vogüé'ye, 23 Nisan 1876.

¹⁰⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 79-80; BOA, Y.EE. 84/74/1 (Tarihsiz).

kuvvetlerin takviye edilmesi için de çalışmalar başlatıldı¹⁰⁸. Bu gelişmelerin yanında Ahmed Muhtar Paşa'nın isteği dikkate alınarak Karadağ Vladikası'na tarafsız kalınması ve asilere destek verilmemesi yolunda telgraf çekildi. Nikola, bu telgrafa cevap olarak yazdığı mektupta, isyancılara destek vermediklerini bildirdi. Bâb-ı Âli ile Nikola arasında bu yazışmaların yapıldığı sırada Avusturya-Macaristan'ın İstanbul Sefiri Graf von Zichy, iki taraf arasında arabuluculuğa soyunarak askerî harekâtın durdurulması şartı ile Nikola'nın Osmanlı Hükümeti adına Nikşik'e erzâk ulaştırmaya hazır olduğunu açıkladı. Nikola'ya güvenmeyen İstanbul Hükümeti, bu teklife sıcak bakmadı ve Ahmed Muhtar Paşa'ya ikinci defa Nikşik'e hareket etmesi için emir verdi. Ahmed Muhtar Paşa, 27 Nisan 1876'da erzâk kafilesi ve ordu ile birlikte Gaçko'dan hareket etti. Türk birlikleri yolda karşılarına çıkan eşkıyaları mağlup ederek 28 Nisan'da erzâkı Nikşik Kalesi'ne ulaştırdılar. Ahmed Muhtar Paşa, Nikşik'e erzâkı bıraktıktan sonra yine Karadağlılar ile çarpışarak Gaçko'ya döndü ve bölgede erzâkı biten diğer bazı kulelere de erzâk taşıdı¹⁰⁹.

Ahmed Muhtar Paşa'nın Nikşik Harekâtı'nı başarı ile tamamlayıp, Gaçko'ya dönmesinden sonra da Karadağ yönetimi ile Osmanlı Devleti arasında harekâta ilişkin tartışmalar devam etti. Nikola, 9 Mayıs 1876 tarihinde Sadarete bir telgraf göndererek Avrupa gazetelerinde Ahmed Muhtar Paşa tarafından gönderildiği belirtilen bir telgrafın yayınladığı ve bu telgrafta, Duga Boğazı'ndaki muharebelerde Karadağ'ın asilere yardım ettiğine dair bilgiler yer aldığını, ancak kendisinin asilere destek verilmemesi hususunda kesin emir vermiş olmasına rağmen 4.500 kadar Karadağlının asilere katıldığını zaten inkâr etmediğini belirtti. Nikola, telgrafın devamında söz konusu gazete haberlerinin gerçeği yansıtmadığını belirterek son günlerde İşkodra vilayeti memurlarının aldığı bazı tedbirlerin ve asker sayısının arttırılmasının sebebini sordu¹¹⁰. Bunun üzerine Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, Tulça Mutasarrıflığından ayrılmış olan Fahri Bey'i Karadağ Vladikası ile müzakerelerde bulunmak üzere özel görev ile İşkodra'ya gönderme kararı aldı. Ancak Mehmed Rüştü Paşa'nın sadrazam olması

¹⁰⁸ BOA, Y.EE. 84/73/2,3,4 1293.R.12 (07.05.1876).

¹⁰⁹ Sedes, ...Bosna-Hersek..., s. 145-149.

¹¹⁰ a.g.e., s. 154-155.

üzerine İşkodra'ya memur göndererek Karadağlılar ile anlaşma teşebbüsünden vazgeçildi¹¹¹.

Osmanlı kuvvetleri ile Hersek'teki asiler arasındaki çarpışmalar, Mayıs¹¹² ve Haziran ayında da devam etti. Haziran ayında bölgeden alınan haberlere göre Ahmed Muhtar Paşa, Nikşik'e erzâk ulaştırma çalışmaları sırasında Hersekli asiler ve Karadağlıların dışında bir Sırp tümenini de mağlup etti¹¹³.

Nikola, Hersek İsyanı'na müdahalelerini Haziran ayında da sürdürdü ve içinde Hersekli Müslümanlara da ait bir bölüm olan "Hersek Halkına İlan" isimli bir bildiri yayınladı. Nikola bu bildiride; Hersek'teki Müslümanların da Sırp kanı taşıdığını, onları kurtarmaya geleceğini, inançlarına saygılı olacağını ve Hristiyanlara karşı silah kullanmamaları gerektiğini, ortak düşman olan Osmanlılara karşı mücadele edilmesi gerektiğini açıkladı¹¹⁴.

Mahmud Celâleddin Paşa'ya göre Hersek İsyanı, ihtilâllerin başlangıcı olarak meydana getirilmişti. Sırp Hükümeti, fitnenin kaynağı durumundaydı ve bozgunculuğu Bosna ve Bulgaristan'a yaymaya çalışıyor bir yandan da savaşa hazırlanıyordu. Karadağlılar ise Sırp kadar büyük bir tehdit değildi. Karadağlılar, Hersek asilerine yardım etseler dahi ihtilâllerini uzatmaktan başka bir şey yapamazlardı. Bu sebeplerden dolayı yılanın başı konumundaki Sırbistan'a girilmesi gerekirdi¹¹⁵.

Hersek İsyanı başladıktan sonra isyan Bosna'ya da sıçradı ve Bulgaristan'da da karışıklıklar yaşandı. Bosnalı asilerin elde ettiği başarılar, Bulgarları da harekete geçirdi¹¹⁶. Bulgar komiteciler, 26-27 Nisan 1876'da Otlukköyü'nde toplanarak Filibe, Sofya, İhtimam ve diğer bazı merkezlerin yakılması, Müslümanların katledilmesi ve bazı yerlerde yönetimin ele geçirilmesi

¹¹¹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 249.

¹¹² Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 12; **ATASE, OSK**, K: 16, G: 211, B: 211-1, 09. 03. 1292 (21. 05. 1876).

¹¹³ **ATASE, OSK**, K: 16, G: 212, B: 212-1, 06. 04. 1292 (18. 06. 1876); **ATASE, OSK**, K: 16, G: 213, B: 213-1, 19. 04. 1292 (01. 07. 1876).

¹¹⁴ Şerbo Rastoder, "Karadağ'dan Müslüman Göçleri -1878'den Günümüze Kısa Bir Tarih Denemesi-", **Muhacirlerin İzinde –Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**, (Derleyen: Hayri Kolaşinli), 3. Basım, Lotus Yayınevi, Ankara, 2004, s. 88.

¹¹⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 65-66.

¹¹⁶ Colin McEvedy, **Yakınçağ Tarih Atlası, 1815'ten 2000'e Avrupa**, (Çeviren. Ayşen Anadol), 2. Baskı, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 34.

kararlarını aldılar. 2 Mayıs 1876'da Filibe sancağı kazalarından Tatarpazarcık'a bağlı Avratalan'da Nahiye Müdürü'nü ve iki Türk jandarmasını öldürerek Bulgar Ayaklanması'nı (Nisan Ayaklanması) başlattılar¹¹⁷.

Rusya, Bulgar İsyanı'nın başladığı günlerde Hersek Sorunu ile ilgisini devam ettirmekteydi. Rus Sefiri Shouvaloff, Mayıs ayı başında Lord Derby'e Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgaline karşı olduklarını, asilere maddi destek verilmesinin gerekli olduğunu, bölgede tam otonomi yönetiminin kurulması gerektiğini ve Karadağ'a toprak verilmesi gerektiğini belirtti¹¹⁸. Rusya, Osmanlı Devleti'nin Hersek İsyanı'na müdahale etmeye başlamasından sonra asilerin isteklerine ve Karadağ'ın emellerine daha fazla önem vermeye başladı. Kont Andrassy Notası ile asilerin isteklerini örtüştürmek isteyen Rusya'nın girişimi ile Doğu Sorunu'nu görüşmek üzere Berlin'de Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya şansölyelerinin katılımı ile konfrerans düzenlenmesine karar verildi. Rusya Başvekili Gortchakoff, Almanya Başvekili Bismarck ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Başvekili Andrassy, 11 Mayıs 1876'da Berlin'de bir araya geldiler. Görüşmelerin başlamasından önce Rusya Başvekili Gortchakoff'un isteği üzerine Ignatieff tarafından bir memorandum hazırlandı ve Hersek'e muhtariyet verilerek yönetiminin Nikola'ya bırakılması ve Karadağ'a sınır olan Hersek topraklarının Karadağ'a dahil edilmesi ve kalan topraklara geniş ayrıcalıklar verilmesi önerildi. Ancak Gortchakoff'un hazırlattığı bu memorandum, Petersburg'da ağır bulunarak iptal edildi¹¹⁹ ve Almanya ve Avusturya-Macaristan başvekilleri ile yapılan görüşmelerden sonra Berlin Memorandumu hazırlandı. Memorandumda, Osmanlı Devleti'nin ıslahatları yapması için iki aylık bir ateşkes ilan edilmesi ve donanmaların Osmanlı karasularına gönderilmesi konusunda uzlaşma sağlandı. Karadağ Sorunu'nun görüşülmesi sonraki bir zamana bırakıldı¹²⁰.

Memorandum kararları, İtalya ve Fransa tarafından 14 Mayıs'ta kabul edildi. Ancak İngiltere, 19 Mayıs'ta memorandumu kabul etmediğini açıkladı. Ateşkes konusunda asilere güvenilemeyeceğini düşünen ve ateşkesten önce asilere verdikleri desteği kesmeleri konusunda Sırbistan ve Karadağ'ın uyarılması

¹¹⁷ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 4.

¹¹⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 107-108.

¹¹⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 39.

¹²⁰ Baltalı, "1875 Hersek...", s. 213-221.

gerektiğini savunan İngiltere¹²¹, Malta'da bulunan donanmasını 24 Mayıs'ta Çanakkale Boğazı'na gönderdi¹²².

Avusturya-Macaristan Başbakanı Kont Andrassy'e göre Osmanlı Devleti, momerandum kararlarını reddederse Sırbistan ve Karadağ'ı savaşa girmekten vazgeçirmek mümkün olmayacaktı. Hersek'te Ahmed Muhtar Paşa'nın galibiyet haberlerini ve İngiltere'nin momerandumu desteklemediğini öğrenen Bâb-ı Âli, momerandum kararlarını resmen kendisine tebliğ edilmeden önce 21 Mayıs'ta reddetti¹²³.

Gerek devletlerin bu politikaları, gerekse Bosna-Hersek ve Bulgar isyanları, Karadağ'ı bağımsızlığın kazanılması konusunda umutlandırdı¹²⁴.

4.1.3. Sırbistan-Karadağ İttifakının Kurulması

Hersek İsyanı sırasında Rusya'nın Balkanlar'daki Slavcılık faaliyetleri devam etti. Bu dönemde Rus kamuoyu da Balkanlar'daki gelişmeleri takip ediyordu ve Osmanlı hakimiyetindeki Ortodokslara yardım edilmesi konusunda yönetime baskı yapıyordu¹²⁵. Ancak Rusya, Balkanlar'daki güç mücadelesinde yalnız değildi. İngiltere ve Avusturya-Macaristan'dan çekindiği için Sırbistan'ı açıkça destekleyemiyor hatta savaşa girmemesi konusunda uyarıyordu¹²⁶.

Rusya gibi Sırbistan'da da Hersek İsyanı sırasında Panslavist bir kamuoyu oluşmuştu. Kendisi de Panslavist olan Sırbistan Prensi Milan, Hersek'teki asileri gizlice desteklemesine rağmen Osmanlı Devleti ile savaşa girmek için uygun bir ortam olmadığını düşünüyordu. Ancak ülkesindeki Panslavist kamuoyunun baskısı tahtını tehdit etmeye başlayınca, 1875 yılı Kasım ayından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte savaşa girmek için Karadağ ile anlaşmanın yollarını

¹²¹ gös.yer.

¹²² Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 6.

¹²³ Baltalı, "1875 Hersek...", s. 223-225.

¹²⁴ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 14.

¹²⁵ David Schimmelpenninck Van Der Oye, "Russian Foreign Policy: 1815-1917", **The Cambridge History of Russia**, Volume II Imperial Russia, 1689-1917, Edited: Dominic Lieven, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 565.

¹²⁶ Aydın, "Osmanlı-Sırp...", s. 141.

aramaya başladı¹²⁷ ve Güney Slavları arasında bir birlik sağlama konusunda rekabet halinde olan iki yönetim arasında görüşmeler başladı¹²⁸. Belgrad Hükümeti adına Filip Hristic, Çetine'ye gitti ve Nikola ile görüşerek 1875-1876 kış mevsiminde bir savaşa girilmemesi ancak Hersek İsyanı'nın ilkbahara kadar canlı kalması için isyanın desteklenmesi ve ilkbaharda savaşa girilmesi konusunda anlaştı. Nikola görüşmede, garantör devletlere ortak bir nota vererek halklarının kötü durumda olduğunu, zorunlu olarak böyle bir ittifak yaptıklarını ve büyük devletlerin yardımına ihtiyaçlarının olduğunu belirtmeyi teklif etti. Nikola, Prens Milan ile de görüşmek istiyor ve iki tarafın da Rusya ile görüşmesi gerektiğini ve Sırp-Karadağ ittifakının dünya kamuoyuna gösterilmesi gerektiğini savunuyordu. Hristic'in 24 Kasım 1875 tarihli raporuna göre Nikola, savaş için çok istekliydi ve elde edilecek bir zafer neticesinde Hersek'in bir kısmı ile İşkodra Paşalığının kendisine bırakılmasını arzuluyordu. Hersek'in kalan kısmının, Bosna'nın ve Eski Sırbistan'ın Sırbistan'a bırakılmasını düşünüyordu. Nikola'ya göre Osmanlı Devleti'nden kurtarılacak toprakların sınırı, Niş'ten başlayarak Kaçanik üzerinden Adriyatik kıyısındaki Bar'a kadar ulaşabilecekti. Gelecekteki Karadağ Devleti'nin sınırları da Klek'ten başlayarak Neretva üzerinden Konvits'e ve Konvits'den Foça'ya ve Foça üzerinden Lim ve Drina nehirleri boyunca denize ulaşacaktı. Nikola, savaşın ilkbahara ertelenmesi ile 200.000 dükat altın borçlanmayı da tasarladı¹²⁹.

Filip Hristic'den sonra Devlet Konseyi üyesi Müşavir Ranko Alimpiç de Belgrad Hükümeti adına Çetine'ye giderek Karadağ ile yapılacak olan siyasî ve askerî gizli antlaşmayı görüşmek üzere 11 Şubat 1876'da Nikola ile bir araya geldi. Nikola görüşmede, Rusya'nın Sırbistan'ın ittifak için kendileri ile görüşmesinden hoşnut olmadığını, Rusların ittifak için uygun zamanın olmadığını düşündüklerini ifade etti. Nikola ile Alimpiç arasındaki görüşmeler, 12 Şubat'ta devam etti. Nikola, 12 Şubat'taki görüşmede, Türklerden bazı tekliflerin geldiğini ve ilkbaharda kesin olarak savaşa girilmesi konusunda Sırbistan'dan garanti istediğini belirtti. 13 Şubat günü gerçekleştirilen görüşmede ise sınırın Lim Nehri boyunca Drina'ya kadar uzanmasını teklif etti ve Sırbistan'ın mevzi toprakları ve teknisyenler göndermesini ve

¹²⁷ Aydın, "Bosna-Hersek...", s. 925-926.

¹²⁸ Aydın, "Osmanlı-Sırp...", s. 140.

¹²⁹ Baltalı, "...Karadağ'la...", s. 833-837.

Hersek'ten Karadağ'a kaçan asilere gıda yardımında bulunmasını istedi. Nikola, aynı görüşmede kendisinin Prens Milan'ın yardımcısı olmak istediğini de ifade etti. 14 Şubat'ta bazı değişiklikler yapılması şartıyla Alimpiç'in önerdiği siyasî ve askerî anlaşma şartlarını kabul etti. Nikola'yı tedirgin eden husus, Rusya'nın göstereceği tepkiydi. Savaşı Rusya'nın desteği olmadan kazanamayacaklarını düşünüyor, Avusturya-Macaristan'dan da çekiniyor ve Avusturya-Macaristan'ın da Karadağ'a çok zarar verebileceğini düşünüyordu¹³⁰.

Alimpiç ile Nikola arasındaki görüşmeler, 14 Şubat'tan sonraki günlerde de devam etti. Nikola 20 Şubat'taki görüşmede, Sırbistan'dan malî yardım talep etti. 22 Şubat'taki görüşmede de Sırbistan'ın ve Karadağ'ın Avusturya-Macaristan ile iyi geçinmesi gerektiğini ifade etti. Ancak Alimpiç, bu konuda olumsuz görüş bildirdi. Nikola, aynı görüşmede Sırbistan'ın 1862 Osmanlı-Karadağ Savaşı'nda Karadağ'a yardım etmediğini hatırlattı¹³¹. Alimpiç, 26 Şubat'ta Hâriciye Nezâretine gönderdiği yazıda, Nikola'nın sanki Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan'dan bir şeyler bekler gibi sürekli olarak anlaşmayı imzalamaya yanaşmadığını belirtti¹³². Nitekim Nikola, 5 Mart'ta Alimpiç'e, siyasî anlaşmayı savaşın başlamasından sonra imzalayacağını bildirdi. Alimpiç'in 5 Nisan tarihli raporuna göre Nikola'nın anlaşmayı imzalamaktan vazgeçmesinde Rusya'dan gelen talimat etkili olmuştu. Avusturya-Macaristan ve Rusya, Nikola'yı destekleyerek onun Sırp birliğine girmesini önlüyorlar, bu durum Osmanlı Devleti'nin de işine geliyor ve Osmanlı Devleti, şimdilik Nikola ile iyi geçinmeye çalışıyordu. Nikola, Avusturya-Macaristan ile de iyi geçinmek istiyordu. Avusturya-Macaristan ile sınırı olan taşlık araziye sahip Karadağ'ın ekonomisi dışarıdan gelen yardımlara bağımlıydı ve bu yüzden Nikola, bağımsız hareket edemiyordu¹³³.

Hersek İsyanı'nın etkisini kaybetmeye başlamasından sonra Rusya'nın Sırp-Karadağ ittifakı konusundaki politikası değişti. Rusya ve Birleşik Slav komiteleri; Hersek, Bosna ve Bulgaristan'daki isyanlardan istenen neticelerin alınamayacağını anlaşılmaması üzerine Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açması için girişimde bulundular. Aslında Osmanlı Devleti'ne savaş açmak

¹³⁰ a.g.m., s. 839-845.

¹³¹ gös.yer.

¹³² a.g.m., s. 857.

¹³³ a.g.m., s. 851-852.

için en uygun zaman Bosna-Hersek ve Bulgaristan isyanlarının şiddetlendiği dönemdi. Ancak Sırbistan Prensi Milan'ın savaşa girme konusundaki tereddütleri yüzünden bu fırsat kaçırıldı. Bundan sonra Bulgaristan İsyanı kontrol altına alındı ve Bosna-Hersek'teki isyanlar etkisini kaybetmeye başladı. Nikola ise savaşa girmeye istekliydi ancak ordusunun zayıf olması sebebi ile Sırbistan olmadan tek başlarına savaşa girilmesine karşıydı. Kararsızlık içerisindeki Sırp Prensi Milan'a karşı baskılar artırıldı. Hatta Prens Milan, tahttan indirilmekle tehdit edildi¹³⁴. Prens Milan, Rusya'nın da baskı kurması sonucunda savaşa girmeye razı oldu¹³⁵. Sırbistan ile Karadağ, 26 Mayıs 1876 tarihinde ittifak antlaşması imzaladılar¹³⁶ ve sonra da seferberlik ilan ettiler¹³⁷. Sırbistan'ın hedefi Bosna ve Yenipazar sancaklarını ilhak etmek ve Hersek'i Karadağ ile paylaşmaktı¹³⁸. Karadağ'ın hedefi de Hersek ve diğer Osmanlı bölgelerini ele geçirmektir¹³⁹.

Sırp-Karadağ İttifak Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Osmanlı Devleti'nde de önemli gelişmeler oldu. 30 Mayıs'ta Sultan Abdülaziz tahttan indirildi ve yerine yeğeni Sultan V. Murad geçti. Nikola, yeni Sultan'a tebrik telgrafı çekti¹⁴⁰. Sultan V. Murad'ın tahta çıkması ile birlikte Bosna-Hersek'i içine alan genel af ilan edildi. Ancak bu af, olumlu sonuçlar doğurmadı¹⁴¹.

Sırbistan ve Karadağ'ın savaş hazırlıkları, Haziran ayında da devam etti. Haziran ayının başında Kotor Limanı'na çok sayıda silah çıkarıldı¹⁴². Yeni Osmanlı yönetimi; Sırbistan'ın savaş hazırlıkları için borçlanması, Slavcılık hareketinin önde gelen isimlerinden Rus General Tcherniaeff'in Sırp ordusunun başına geçmesi ve Sırp askerlerinin sınırda bazı olaylara yol açmaları üzerine 9 Haziran 1876 tarihinde Sırp yönetiminden açıklama istedi¹⁴³. Aynı gün Nikola'ya da telgraf çekilerek askerî hareketliliğin sebebi soruldu¹⁴⁴. Sırp yönetimi, barışı koruma

¹³⁴ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 9.

¹³⁵ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Türkçesi. Mehmet Harmancı), C. 2, Üçüncü Basım, e yayınları, İstanbul, 2010, s. 208.

¹³⁶ Jorga, **a.g.e.**, s. 468.

¹³⁷ Gn.Kur. ATASE Bşk., **gös.yer.**

¹³⁸ Castellan, **a.g.e.**, s. 331.

¹³⁹ Jelavich, **a.g.e.**, C.II, s. 35.

¹⁴⁰ **B D. 2**, B. No: 345, s. 252-253. Sir A. Buchanan'dan Kont Derby'e, 14 Haziran 1876.

¹⁴¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁴² **B D. 2**, B. No: 339, s. 248-249. Sir A. Buchanan'dan Kont Andrassy'ye, 10 Haziran 1876.

¹⁴³ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 15.

¹⁴⁴ Danişmend, **a.g.e.**, s. 282.

niyetinde olduğu cevabını verdi ¹⁴⁵. Ancak savaş hazırlıklarını da sürdürdü. Karadağlılar da 15 Haziran'da yani I. Kosova Savaşının yıldönümünde Çetine'de büyük bir meclis topladılar ve Sırbistan ile savaşa girme kararı aldılar. Milan ve Nikola, savaşın sonuna kadar her türlü harekette müttefik kalacakları konusunda sözleştiler ¹⁴⁶. Sırbistan, 22 Haziran'da Osmanlı Devleti'ne nota vererek başıbozuk kuvvetlerin sınırı geçerek yaptığı yağma ve saldırılardan şikayet etti ve Bosna-Hersek İsyanı'nın kendilerine verdiği malî zarardan bahsetti ¹⁴⁷. Sırp Prensi Milan, Osmanlı Devleti'ne Bosna ve Hersek İsyanı'nın sona ermesi ve tekrarlanmaması için bölgedeki güvenliğin Sırp askeri tarafından sağlanması teklif etti. Gerekçe olarak da Bosna ve Hersekliler ile Sırpaların aynı ırktan olduğunu, bölge halkının Sırp askerine isyan etmeyeceğini ve bu durumun bölgedeki Osmanlı hakimiyetine olumlu bir şekilde yansıyacağını gösterdi ¹⁴⁸. Nikola da Osmanlı Devleti'nden Hersek sancağının bir kısmını istedi. Osmanlı Devleti, bu istekleri kabul etmedi ¹⁴⁹. Prens Milan, Osmanlı Devleti nezdindeki teşebbüslerinin yanında Belgrad'daki Rus Konsolosu'ndan da Sırpaların savaş ilanını Rusya'nın destekleyeceği sözünü aldı ¹⁵⁰.

Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmaya karar vermesi ile birlikte Hersekli asiler, 27 Haziran'da Nikola'yı Hersek prensi olmaya davet ettiler. Ancak Nikola, şimdilik politik ortamın bu teklifi kabul etmesi için uygun olmadığını açıkladı ¹⁵¹. Sırp ve Karadağ isteklerini reddeden Osmanlı yönetimi, bir yandan askerî tedbirler alırken diğer yandan da son ana kadar uzlaşma yollarını kapatmadı. Bâb-ı Âli, savaşın başlamasından birkaç gün önce Nikola'ya telgraf çekerek 29 Haziran'a kadar Nikşik Kalesi'nin erzâkının yenilenmesi hususunda yaptığı yardım dolayısıyla ve Grahovo'da kendisini Hersek prensi ilan eden asilere

¹⁴⁵ Osman Nuri, **II. Abdülhamid ve Saltanatı, Hayatı, Özellikleri ve Siyaseti**, (Türkçesi. Kenan Karabulut), C. 1, 1. Baskı, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 60.

¹⁴⁶ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 11.

¹⁴⁷ Danişmend, **a.g.e.**, s. 282-283.

¹⁴⁸ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 16.

¹⁴⁹ Danişmend, **a.g.e.**, s. 283.

¹⁵⁰ Misha Glenny, **Balkanlar 1804-1999, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, (Türkçesi. Mehmet Harmancı), Birinci Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001, s. 125.

¹⁵¹ Ahmed Sedâd, **Karadağlılarda Sevkü'l-ceyş ve Ta'biye**, Mekteb-i Harbiyye Matbaası, 1327, s. 13-14.

karşı tavır aldığını açıklaması sebebi ile teşekkür etti¹⁵². Ancak bu diyaloglar, savaşın çıkmasını önleyemedi.

4.2. SAVAŞIN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

Osmanlı Devleti'ne savaş açma kararı alan Sırbistan ve Karadağ'ın, Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etmelerinden önce Karadağ topraklarında Osmanlı yönetimine karşı saldırılar başladı. 30 Haziran 1876'da 500 kadar Koçili eşkiya, Medun Kalesi'ni kuşattı. 1 Temmuz'da da Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti¹⁵³. Ertesi günü Nikola, Sadrazam'a bir deklarasyon göndererek Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ın güney sahillerini kuşatma altına alarak ticaretini engellediğini, bazı Karadağlıların sınırdan geçmelerine izin verilirken büyük bir kısmının özellikle İşkodra Gölü yolunu kullananların karaya çıkmalarının engellendiğini, Ülgün Kaymakamı'nın yetkisindeki bölgelere Karadağlıların girmesinin yasaklandığını, Karadağlıların ihtiyaç duyduğu bir çok ürünün ithalatının yasaklandığını, Sadrazam ve Padişah'ın yanlış bilgilendirildiğini, kendisine gelen telgraflardaki bilgilerle yapılanların uyuşmadığını, Hersek İsyanı'nın bastırılmamasının halk arasında heyecan yarattığını, bozuk olan ilişkilerin artık düşmanlık aşamasına geçtiğini bildirdi. Nikola'nın bu deklarasyonu, Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı anlamına geliyordu¹⁵⁴.

Sedes'e göre Prens Milan ve Nikola, aynı gün savaş ilan etmeye karar vermişlerdi ancak Nikola, Sırp Prensi'ne güvenmediği için tedbir olarak bir gün sonra savaş ilan etti ve Sırp'ların savaşa başladıklarından emin olduktan sonra 8 gün önce Bâb-ı Âli'den aldığı teşekkür telgrafnâmesine bir cevap yazdı. Nikola, tarafsızlık politikalarını tasdik ettiği için Osmanlı Hükûmetine teşekkür ettiği cevap yazısında; Osmanlı Hükûmeti tarafından verilen teminatı kabulde mazur olduğunu, memurlarından aldığı raporların gerçeğe uymadığını, Karadağ sınırlarında Osmanlı kuvvetlerinin arttırılmakta olduğunu, büyük devletlerin ihtarları üzerine Karadağ halkının Hersek asileri ile birleşmesine mani olduğunu, ihtilâlin sona

¹⁵² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 11.

¹⁵³ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 7.

¹⁵⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 44-45. Shaw, Nikola'nın Hersek'te isyancıları kovalayan Osmanlı kuvvetlerinin Karadağ topraklarına girdiklerini gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini belirtmektedir.. **a.g.e.**, s. 209.

ermesi için çabaladığını ancak muharebelerin sona ermeyeceğini gördüğünden ve bunun devam etmesini onaylamadığından savaş ilanına karar verdiğini belirtti¹⁵⁵.

Nikola ile birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden Sırp Prensi Milan, yeni bir Bulgar isyanı çıkmasını bekliyordu¹⁵⁶. Sırlar ve Karadağlılar, Bosna-Hersek'teki isyancıların da kendi saflarına katılacağını ümit ediyorlardı¹⁵⁷. Savaşı kazanacağına dair olumlu bir kanaati olan Osmanlı Devleti ise Avrupa devletlerinin kendi aleyhinde müdahalede bulunma ihtimâlini de düşünerek yabancı devletlerin temsilcilerine, Sırp ve Karadağ saldırısı karşısında kendilerini savunmak için askerî harekâta giriştiklerini bildirdi¹⁵⁸.

4.2.1. Avrupa Devletlerinin Tepkileri

Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti ile Sırbistan-Karadağ ittifakı arasında savaşın başlamasından sonra savaşı çıkartan tarafın Sırlar olmasından dolayı tarafsız kalacaklarını ilan ettiler¹⁵⁹. Balkan ülkelerinden Romanya ve Yunanistan da tarafsızlıklarını açıkladılar¹⁶⁰. Savaşın başlamasından sonra Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorları, 8 Temmuz 1876 tarihinde Reichstadt'ta bir araya gelerek gelişmeleri değerlendirdiler ve bir prensip antlaşması imzaladılar. Antlaşmaya göre savaşı Osmanlı Devleti kazanırsa Rusya ve Avusturya-Macaristan statükonun devamı için çalışacak, Osmanlı Devleti mağlup olursa Bosna ve Hersek toprakları Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan arasında paylaşılacak ve Rusya, Beserabya ve Batum'u alacaktı. Eğer Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti, kendisinin felaketini getirecek şekilde olursa Balkanlar'da Arnavutluk, Bulgaristan ve Rumeli devletleri kurulacak, Teselya ve Epir Yunanistan'a bırakılacak ve İstanbul serbest bir şehir haline getirilecekti. Avusturya-Macaristan ve Rusya, bu kararların dışında Balkanlar'da büyük bir Slav devleti kurulmaması konusunda da uzlaştı¹⁶¹.

¹⁵⁵ Sedes, *gös.yer.*

¹⁵⁶ **B D. 2**, B. No: 363, s. 266. Başkonsolos White'dan Kont Derby'e, 2 Temmuz 1876.

¹⁵⁷ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 385.

¹⁵⁸ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 16-17.

¹⁵⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 142-143.

¹⁶⁰ Hamzaoglu, **a.g.e.**, s. 452.

¹⁶¹ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 18.

Sırbistan'ın ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinden sonra Rus Hükümeti gibi Rus kamuoyu da hareketlendi. Panslavist derneklerinin çalışmaları ve Panslavizm'in Rus halkı üzerinde gösterdiği tesir neticesinde Rusya'dan Balkan Slavlarına ciddi miktarda yardım akmaya başladı. Yardım kampanyalarına Odessa'daki demiryolu işçilerinden değişik bölgelerdeki işçi, köylü ve otel hizmetlisi gibi dar gelirli insanlar dahi katıldılar¹⁶². Rusya'nın tüm şehirlerinde Sırpılar ve Karadağlılar için yardımlar toplanmaya başlandı¹⁶³. Toplanan yardım miktarı, Kasım ayı sonunda hediyeler hariç, 3 milyon rubleye ulaştı¹⁶⁴. Bununla birlikte Avrupa kamuoyu, bu dönemde bir savaşa karşıydı ve Sırbistan ile Karadağ'ın savaş ilanına olumsuz tepki verdi¹⁶⁵.

Savaşın başlamasından sonra Avusturya-Macaristan tabiiyetindeki Katoliklerin Başpapazı Ivan Musiç, Kotor civarındaki 3.000-4.000 kadar ihtilâlcı Dalmaçyalı ile Çetine'ye gitti. Ancak kendisine bağlı olan bir topluluğun savaşa girmesini ve Karadağ'ın da kazanmasını istemeyen Avusturya-Macaristan Hükümeti, bu kişileri geri çağırttı. Avusturya-Macaristan Hükümeti ile ilişkilerini bozmak istemeyen Karadağ Hükümeti de söz konusu Dalmaçyalıları iade etti. Yine de birçok Dalmaçyalı, Karadağ ordusuna katılarak savaşa girdi¹⁶⁶.

4.2.2. Osmanlı Ordusunun Durumu

Sırbistan-Karadağ ittifakına karşı savaşacak olan Osmanlı kuvvetleri, 5 birlikten oluşturuldu. Osmanlı kuvvetlerinin tamamının sayısı, 100.000 civarındaydı. Tüm birlikler Serasker ve Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya bağlandı¹⁶⁷. Düzenli ordunun yanında İstanbul ve bazı vilayetlerden birçok gönüllü de savaşa katıldı. Gönüllülerin arasında medrese talebeleri, Altunizâde İsmail Efendi'nin masrafını kendi cebinden karşılayarak oluşturduğu gönüllü taburu ve Hristiyan vatandaşların oluşturduğu bölükler vardı. Rumlardan Dimostini Efendi,

¹⁶² Kezban Acar, **Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler**, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 32-33.

¹⁶³ **Efkâr Gazetesi**, 5 Şabân 1293, No: 13, s. 1; **Hakikat Gazetesi**, 1 Kasım 1876, No: 10, s. 2; **BOA, Y.EE.** 44/82/2 1293.B.23 (14.08.1876).

¹⁶⁴ Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, (Çeviren. İdil Eser), 2. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 202.

¹⁶⁵ **BOA, Y.EE.** 44/38/1,2 1293.C.29 (22.07.1876).

¹⁶⁶ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 26.

¹⁶⁷ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 18-19. Hamzaoglu, Türk ordusunun savaşa 133.000 iyi eğitim almış donanımlı asker ve 192 adet modern top ile girdiğini belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 452.

Hristiyanlardan birkaç bölük oluşturdu ve hilâl ile haçın bir araya getirildiği bayraklar hazırlattı. Gönüllüler, Beykoz'da kurulan ordugâhta Miralay Hidayet Paşa tarafından eğitime tabi tutuldular. Mısır Hidivi İsmail Paşa da savaş yardımlarına katkıda bulunarak 3 alay, silah, mühimmât ve gıda malzemesi gönderdi. Ayrıca 3-4 parça Mısır gemisini Tersane-i Amirenin hizmetine verdi¹⁶⁸. Türk milleti, Hükûmete destek telgrafları çekti, ordu için para topladı¹⁶⁹. İstanbul'da orduya yardım toplamak için İâne-i Cihâdiyye adlı bir komisyon kuruldu¹⁷⁰ ve mitingler düzenlendi¹⁷¹.

Abdülkerim Paşa'ya bağlı ordudan iki kolordu, Karadağ cepheleri için ayrıldı. Geriye kalan birlikler, Sırbistan kuvvetleri ile savaşıyordu. Karadağ ile savaşacak olan kolordular, Derviş Paşa'nın komutasındaki İşkodra Kolordusu ve Ahmed Muhtar Paşa'nın komutasındaki Hersek Kolordusuydu¹⁷². Hersek Kolordusunun başında Kumandan Vekili Ferik Âli Haydar Paşa vardı. Kolordunun karargâhı Mostar'daydı. Hersek Kolordusu 17 tabur, 1.000 muâvene askeri ve 300 kadar gönüllüden oluşuyordu. Kuvvetlerin bölgeye dağılımı ise Mostar'da 1 tabur, Gaçko'da 6 tabur, Nikşik'te 2 tabur, Nevesin'de 3 tabur ve 300 gönüllü, Trebin'de 3 tabur ve 1.000 muâvene askeri ve Klobuk-Hotovo'da 2 tabur şeklindeydi. Komutanlar ise Gaçko'da Ferik Selim Paşa ve refâkatinde Mirlivâ Âli Paşa, Nikşik'te Miralay İskender Bey, Nevesin'de Miralay İsmail Bey'di¹⁷³. Hersek Kolordusu, bu dönemde maddeten ve manen kötü bir durumdaydı¹⁷⁴.

İşkodra Kolordusu, Hersek Kolordusundan daha büyüktü. Elinde 4 ve 6 fontluk seyyar 4 batarya ve tophâne yapımı 3 fontluk tunç 6 dağ bataryası bulunan ve 30 taburu içine alan kolordu, şu kısımlardan oluşturuldu: 2. Orduya mensup 1 talîa ve 4 nizâmiye taburu; 3. Orduya mensup Martini silahları ile donatılmış redif-i mukaddem taburlarından Manastır, Ohri, Elbasan, Tiran taburları; 3. Orduya mensup Martini silahlarıyla donatılmış nizâmiye taburları ve 6 talîa taburu; 4. Orduya mensup Winchester tüfenkleri ile donatılmış Ordu, Ünye, Samsun, Bolu,

¹⁶⁸ Ahmet Mithat Efendi, **a.g.e.**, s. 188-189; Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 140-141.

¹⁶⁹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. VE II. MEŞRUTİYET**, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 126.

¹⁷⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁷¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁷² Karal, **gös.yer.**

¹⁷³ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 21.

¹⁷⁴ **a.g.e.**, s. 32.

Sinop sahil taburları; 5. Orduya mensup bazıları Martini marka silahlar ile bazıları da Schneider marka silahlar ile donatılmış redif-i mukaddem taburlarından Hama, Humus, Kilis, Maraş, Ayıntab, Beyrut, Trablusşam, Gazze, Kudüs, Duma, Lazkiye taburları; Altunizâde İsmail Efendi'nin İstanbul halkından oluşturduğu bir tabur; İşkodra Hududiye taburu; 5.000-6.000 Zeybek ve Arnavut yardımcı askeri¹⁷⁵.

Bu taburların dışında, Karadağlılara düşman olan İşkodra'daki Malisörlere para ve silah verilerek onlar da Osmanlı ordusunun yanında savaşa sokuldular¹⁷⁶.

Birbiri ile ilgisi olmayan taburlardan oluşturulan İşkodra Kolordusu, karışık bir yapıya sahipti ve önemli zaafı vardı. Kolorduda nakliye araçları, süvariler ve menzil hizmeti yoktu. Fırka, livâ, alay gibi kısımlara ayrılmamıştı ve gerekli zabitan kadrosu verilmemişti. Kolordunun yüksek rütbeli görevlileri Mirlivâ Selim ve Abdi paşalar, Bekir Bey isimli bir kaymakam, çoğunlukla savaş yerine idarî işlerde görevlendirilen hasta ve ihtiyar Miralay Halid Bey, Selim Bey ve Kamil Bey'di. Bu kişilerin savaş tecrübesi yoktu. İşkodra Kolordusuna dahil edilen 5. Orduya mensup sahil ve sahile yakın yerlerden gelen redif taburları da eğitimsiz, acemi Suriyeli askerlerden oluşuyordu¹⁷⁷.

Savaşın başladığı günlerde Osmanlı kuvvetlerinin 15.000-20.000 kişilik bir kısmı, Hersek'te bulunuyordu. Arnavutluk, İşkodra ve Podgorica bölgesindeki 6.500 kişilik bir kuvvet ile birlikte yaklaşık olarak 25.000 kişilik bir kuvvet mevcuttu. Sırbistan üzerine hareket etmek üzere 11 tabur ile Saraybosna'ya gitmiş olan Ahmed Muhtar Paşa, Karadağlıların sınıra saldırmaya başlamaları üzerine kuvvetleri ile birlikte Mostar'a döndü. Hersek bölgesinde dağınık bir halde bulunan kuvvetlerin dışında, Osmanlı kuvvetlerinin ilk toplanma mıntıkası olan Mostar'da 10 Temmuz günü yaklaşık 6.000 asker toplandı. 16 Temmuz'daki Vuçidol Muharebesi'nden önce Bileke'de 9.000-10.000 kişilik bir kuvvet ve savaşın sonlarına doğru Zaslav'da 13.000 kişilik bir kuvvet toplandı. Savaşın başında Arnavutluk'taki dağınık kuvvetlerin dışında Osmanlı kuvvetlerinin bir diğer toplanma noktası olan Podgorica ve civarında ise sadece eski 3. Ordunun bir kısım kitalarından oluşan 5.000 kişilik bir kuvvet vardı. Sonradan eski 4. Ordu ve

¹⁷⁵ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 12-18.

¹⁷⁶ a.g.e., s. 18.

¹⁷⁷ a.g.e., s. 18-19.

5. Ordunun redif taburları da kademeli olarak bölgeye gelmeğe başladılar. Podgorica ve civarındaki Osmanlı kuvvetlerinin sayısı Ağustos ayı başında 16 tabura, Ağustos ayı sonunda 26 tabura ve Eylül ayı ortalarında 30 taburdan oluşan 20.150 kişilik bir kuvvete ulaştı¹⁷⁸.

Bu kuvvetlerin dışında, İşkodra Gölü'nde Osmanlı ordusuna ait Podgorica ve İşkodra adında iki monitör ve küçük cinsten, zırhsız 15 adet ahşap gemi vardı¹⁷⁹.

4.2.3. Karadağ Ordusunun Durumu

Karadağlılar, savaşın başlamasından önce düzensiz ve mevcudu belirsiz kıtalar ve nahiye mıntıkları yerine savaş sırasında toplanmak üzere 6 livâ halinde 29 adet hazır milis taburu oluşturdular. Karadağ'ın ekonomik durumu, sürekli maaşlı asker istihdam etmeğe müsait olmadığı için Karadağ ordusunda milis bölük ve taburlarının sadece kadroları hazırda tutuluyor, askerler bir ay silah talimi yaptıktan sonra dağılıyorlardı. Bölükler, 100 kişiyi geçmeyecek şekilde nüfus durumuna göre bir veya birkaç kasaba ve köyden oluşturuluyordu. Her bölükte, bir bölük kumandanı ve 4 takım zabiti vardı. Her takımda 2 tane olmak üzere her bölükte 8 küçük zabıt, bir borizen ve bir bayrakdar vardı. Taburlar da 500-700 kişiden ve 5-7 bölükten oluşturuluyordu. Orduda mevcut olan 29 taburdan silah altına alınmaya hazır 16.000 kişilik bir kuvvet vardı. Her tabur, bir kumandan ile ikinci bir kumandanın yönetimindeydi. İkinci kumandanın görevi, Osmanlı ordusundaki kolağalarının görevine benziyordu. Savaş zamanında toplanan milis taburlarının dışında sürekli kuvvet olarak da sadece 600 kişilik piyade jandarma, 400 kişilik muhafız askeri ve 50 kişilik Nikola'nın maiyet bölüğü vardı. Milis taburları ve az miktardaki sürekli askerin dışında 50 yaşını geçmiş kişilerden oluşan, kadrosuz olan ve savaş zamanı kabile kabile hareket eden 7.000-8.000

¹⁷⁸ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 33. Sedes'in verdiği bilgilere göre savaş başladığı sırada Hersek bölgesinde dağınık vaziyette 6.000 savaşılabilecek durumda asker ve İşkodra taraflarında da 10.000 civarında asker mevcuttu.

¹⁷⁹ Savaş bölgesinde Osmanlı kuvvetlerinin toplamı 17.000 kişi civarındaydı. **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 20. Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 80.

kişilik bir kuvvet de vardı. Bu kuvvetler, Osmanlı ordusundaki müstahfız kıtalarının görevini görüyordu¹⁸⁰.

Mehmed Subhi'ye göre Karadağ'ın seferberlik ilan edildiğinde 24.000 askeri vardı. Savaşın başlamasından sonra asker sayısı 30.000'e çıktı. Bu sayıya, Hersek'ten gelen gönüllüler de ilave edildiğinde asker mevcudu 35.000'e çıktı¹⁸¹.

Sedes'e göre Karadağ ordusunun mevcudu 16.093 kişiden oluşuyordu. Askerler, 17-50 yaş arasındaki silah altına alınan erkeklerden seçiliyordu. Ülke açısından fevkalade durumların ortaya çıktığı dönemlerde kadın, erkek, yaşlı, genç herkes silah altına alınarak ordunun mevcudu 35.000'e hatta 50.000 kişiye çıkabiliyordu. Nikola'nın 100 kişilik maiyet bölüğü dışında muvazzaf ordu yoktu. Ayrıca süvari bölüğü de yoktu ve topçu sınıfı çok azdı. Askerî kuvvetler, bölükbaşılıklara ayrılmıştı. Savaş için sadece 1. sınıf savaşçılar askere alındılar ve bunlardan 42 bölük oluşturuldu. Bölüklerin nahiyelere dağılımı da Katunska nahiyesinde 12 bölükbaşılık, Riyečka nahiyesinde 4 bölükbaşılık, Ljesanska nahiyesinde 2 bölükbaşılık, Crmnicka nahiyesinde 7 bölükbaşılık, Bijelo Pavloviç nahiyesinde 4 bölükbaşılık, Piperska nahiyesinde 8 bölükbaşılık ve Vasoviç nahiyesinde 5 bölükbaşılık şeklindeydi. Orduda tabiye tam parçası, 100 kişilik bir çeteden oluşuyordu. Bir çete 10 onbaşılığa ayrılıp, 4:8 çete 1 tabur meydana getirmekteydi. Taburlar, komandır adı verilen bir komutan tarafından idare ediliyordu. 4:6 taburdan 1 tugay ve 2 tugaydan bir fırka oluşturuluyordu. Ancak savaş sırasında bu teşkilat yapılarına fazla uyulmuyordu. Bu kuvvetleri oluşturan erkan ve subaylar da 12 büyük komutan, muavin, voyvoda, 8 serdar, 42 kaptan, 24 komandır, 140 bölükbaşı veya yüzbaşı (İstotinaşi), 1458 onbaşı, 45 yazıcı veya bölük emirinden oluşuyordu¹⁸².

Kuzey Ordusunun mevcudu, savaşın başında 20.000 kişi kadardı. Bu sayının 11.000 kadarını Karadağlılar, 6.000 kadarını Hersek ihtilâlcileri, 2.000 kadarını Kotor ve Dalmaçyalılar, 1.000 kadarını da Mirdita ve diğer yerlerden gelenler oluşturuyordu. Bu ordu, her biri 800 erden oluşan 30 tabura ayrıldı ve her taburdaki 600 askere Kranka marka tüfek, 200 askere de Wrendel marka tüfek

¹⁸⁰ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 26-28.

¹⁸¹ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁸² Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 22-23.

verildi¹⁸³. Ayrıca Avrupa'dan Korfu yoluyla mühimmât ve silah ithal edilmeye çalışıldı¹⁸⁴.

Güney Ordusu ise 5.700 askerden oluşuyordu. Asi nahiyelerden katılımlar ile ordunun mevcudu arttı. Koçi'den 1.500 kişi, Vasoviç'den 1.500 kişi, diğer bazı bölgelerden 300 kişi ve asi Katoliklerden 700 kişi katıldı. Böylece Güney Ordusunun mevcudu 9.000 savaşıya ulaştı¹⁸⁵. Âli Fitrî'ye göre Güney Ordusu 6.000-7.000 kişiden oluşmaktaydı¹⁸⁶. Güney Ordusunun elinde 4 adet top vardı¹⁸⁷.

Karadağ ordularına bölgedeki kabilelerin dışında binlerce Rus gönüllüsü¹⁸⁸ ve çok sayıda yabancı gönüllü de katıldı¹⁸⁹. Savaşın başlamasıyla birlikte Kotor Ağzı halkından 5.000 kişi, Karadağlılara katıldı¹⁹⁰.

1876 Osmanlı-Karadağ Savaşı'nda Güney Ordusunun toplanma merkezi Danilovgrad'dı. Kuzey Ordusunun toplanma merkezi ise Banjani civarı ve Grahovo idi¹⁹¹. Kuzey Ordusunun başında ve Nikola'nın karargahında şu kişiler vardı:

Ordu Komutanı: Nikola

Büyük Voyvoda: Nikola'nın kayınbabası Petar Stankoviç

İkinci Voyvoda: Namli eşkiya sergerdelerinden Peko Pavloviç

Kurmay Reisi: Hâriciye ve Maârif Müdürü Stanko Radoviç

Nikola'nın Yaveri: Nikola Martinoviç

Bu isimlerin dışında Bajo Boşkoviç, Petar Filipovo, Kirko Petroviç, Pero Pijoviç, Lazar Sosiça, İvan Musiç, Boğdan Simoniç gibi voyvoda ve reisler ile Garibaldi'nin eski yaverlerinden ve İtalya düklerinden Vivaldi Paska, eski Rus politika memuru Bozidar Veseliki, Nikola'nın başhekimi ve iki gazete muhabiri de Nikola'nın karargahında yer aldılar. Lazar Sosiça, İvan Musiç ve Boğdan Simoniç

¹⁸³ a.g.e., s. 27.

¹⁸⁴ BOA, İ.HR. 271/16339/1,2,3 1293.B.03 (25.07.1876); BOA, İ.HR. 271/16339/3 1293.Ş.03 (25.08.1876).

¹⁸⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 80.

¹⁸⁶ Âli Fitrî, a.g.e., s. 32.

¹⁸⁷ Sedes, gös.yer.

¹⁸⁸ Palmer, a.g.e., s. 158.

¹⁸⁹ BOA, Y.EE. 84/76/1 1293.N.16 (05.10.1876).

¹⁹⁰ BOA, A.MKT.UM. 482/51 (Tarihsiz).

¹⁹¹ Âli Fitrî, gös.yer.

tanınmış ihtilâlcı sergerdelerdendi. Karadağlıların Güney Cephesi'ne nazaran daha çok önem verdikleri Kuzey Cephesi'nde Milo Martinoviç, Çoromatanoviç, Mita Bijelovo, Luka Petkoviç, Trifko Vokaloviç, Metropolit Melita gibi önemli serdar ve komutanlar da görev aldılar¹⁹².

Güney Ordusunun komutanı Nikola'nın yeğeni olan Ayan Reisi Boşo Petroviç'ti. Ancak askerî harekâtları, Harbiye Nazırı İlya Plamanaç ile Koçi Voyvodası Marko Malino idare ediyordu. Ordudaki ikinci derecedeki komutanlıklar da Kozovaç, Pilotiç, Pop Çuko Pijovic ve Marko gibi nâmlı sergerdelerin elinde idi. Ayrıca Maşo Güyorgoviç, Protiç ve asilerden Kaptan Mariç ile Voyvoda Vasoviçli Milan Bukoviç gibi kişilerde komutan olarak görev yaptılar¹⁹³.

Karadağ ordusunun savaşta güvendiği unsurlardan birisi elindeki toplardı. Karadağ topçusu, 7 dağ bataryasından oluşuyordu¹⁹⁴. Elllerinde 20 adet 3 fontluk ağızdan dolar dağ topu vardı. Bu toplardan 12 tanesini Sırlar hediye etti, 8 tanesini de Avusturyalılar verdi¹⁹⁵. Sırbistan'ın savaş ilan etmesinden sonra Sırp topçu muallimlerinin ülkelerine dönmeleri sebebi ile Karadağlılar savaşın başlarında ellerindeki topları düzgün kullanamadılar¹⁹⁶.

Karadağ ordusunun elinde hafif silah olarak 14.000 tüfenk eksikti. Ekonomik sıkıntı sebebi ile devlet, asker olacak kişiler ile mukavele yaparak Krnka marka silahları askerlere satma yoluna gitti¹⁹⁷. Neticede savaş döneminde birinci devre askerlerde 12.000 adet Krnka marka tüfenk ile 5.000 adet Wrendel marka tüfenkler vardı. İkinci devre askerlerde ise ağızdan dolar adi tüfekler vardı. Askerlere bunların dışında birer Revolver veya tabanca ve yatağan verildi¹⁹⁸. Savaş kararının alınması ile birlikte seri ateşli tüfenklere sahip olan bölüklerin 5-6 tanesinden 6 taburlu seçilmiş bir livâ oluşturuldu. Bu livâ, ovalarda bir muharebe olursa düşman avcılarına ateş açıp, zayıat verdirdikten sonra geçitlere ve dağlık

¹⁹² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 27.

¹⁹³ **a.g.e.**, s. 80.

¹⁹⁴ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁹⁵ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s.74. Âli Fitrî, bu dönemde Karadağ ordusunda 24 adet top bulunduğu bilgisini vermektedir. **a.g.e.**, s. 29. İsmail Fazıl Paşa'ya göre Osmanlı birliklerinin mağlup olduğu yerlerde Osmanlı ordusuna ait top ve Martini marka tüfekler Karadağlıların eline geçti ve böylece Karadağ ordusu, silah eksikliğini önemli ölçüde telafi etti. **92-93**..., s. 12., Dip not: 1.

¹⁹⁶ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 23.

¹⁹⁷ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁹⁸ Mehmed Suphi, **a.g.e.**, s. 72-73.

alanlara çekilecekti¹⁹⁹. Nakliye vasıtası olarak da Kuzey Ordusunun elinde 6.000 civarında binek ve yük hayvanı vardı²⁰⁰.

Karadağ Hükümetinin dışarıdan silah ithal etmesinin yanı sıra Karadağ'da silah ve mühimmât fabrikası da vardı. Çetine'de büyük bir fişenk mağazası, nahiyelerde de 8-10 tane barut depo ve mağazası vardı²⁰¹.

Karadağ ordusunun eğitim durumu iyi değildi. Karadağ'da askerî okul bulunmasına rağmen orduda askerî eğitim almış olan sadece Nikola ve Başkomutan vardı. Bunlar da Fransa'da eğitim almışlardı. Ordudaki zâbitler, genel olarak askerî eğitim almamışlardı. Halk arasında kendini göstermiş, emre itaat etmeğe meyilli kişiler, zâbitân olarak seçilmişlerdi. Bu zâbitlerin arasında daha önce 2.000-3.000 kişi ile yapılan küçük harekâtlara katılmış olanları da vardı. Karadağ'da sürekli ordu ve zorunlu askerlik hizmeti olmadığı için askerler ara sıra toplanırlar ve sınırlı sürede talim yaparlardı. Askerî kıta ile birlikte talim görmedikleri için savaşlarda topluca hareket edilmesi gereken durumlarda sıkıntı yaşarlardı. Ordunun manevra veya özel taarruz yeteneği yoktu²⁰². Gerilla savaşı yapacak özelliklere sahiptiler. Karadağ arazisi de gerilla savaşı yapmaya elverişliydi²⁰³. Çete usûlünde savaşan Karadağ askerlerini düzenli ordu ile mağlup etmek zordu. Çeteler, Karadağ'ın her yerinde bulunmaktaydı. Çatışma durumunda diğer çeteler yardıma gelirlerdi. Bunların cephânelerini kadınları sırtlarında taşırlardı²⁰⁴. Karadağlılar, sağlam mevziler gerisinde baskınlarla karışık küçük savunma savaşları yapmakta ustaydılar. Savunma savaşının yanında düşmanın yorulduğu devrelerde hücumla geçmekte Karadağlıların savaşta benimsediği bir yöntemdi²⁰⁵.

Âli Fitrî'ye göre doğal bir kale görünümünde olan Karadağ'da, Karadağ ordusu ve Karadağ halkı ancak Karadağ içlerinde başarılı olabilirdi. Karadağlılar,

¹⁹⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 28-29.

²⁰⁰ **a.g.e.**, s. 33.

²⁰¹ **a.g.e.**, s. 29.

²⁰² **a.g.e.**, s. 29-30.

²⁰³ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 19; Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 24.

²⁰⁴ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 6-7.

²⁰⁵ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 30.

büyük bir ordunun yapacağı bir saldırıyı kolaylaştıracak iaşe, sıhhiye ve nakliye imkanlarına sahip değildiler. Kendi sınırları dışında başarı şansları yoktu²⁰⁶.

4.2.4. Tarafların Savaş Planları ve Hazırlıkları

Karadağ-Sırp müttefik orduları, savaşın başında ilk önce kendi ordularına güvenemeyen Sırp'ların hazırladıkları bir savaş planını benimsediler. Buna plana göre Karadağ ordusu, Sırbistan ordusunun hareketine göre hareket edecekti. Karadağlıların Güney Ordusu, savunmada kalacaktı. Kuzey Ordusu ise Hersek'e ilerleyecekti. Sırbistan'ın General Zah komutasındaki 10.000 kişilik Ibar Ordusu da Kuzey Ordusuna doğru ilerleyecek ve iki ordu hareketlerini birleştirerek Bosna-Hersek'teki Osmanlı ordusunu mağlup edeceklerdi. Bu harekâtta Nikola, Foça istikâmetinde Yenivaroş'a ilerleyecek, buradaki Osmanlı tugayı bozularak Sırp ve Karadağ kuvvetleri birleşecek ve bundan sonra birleşik kuvvetler Osmanlı ordusunun Drin Fırkasına saldıracaklardı. Halbuki bu plan, Nikola'nın işine gelmiyordu. Nikola, savaş yükünün büyük kısmını Sırp'ların üstlenmesini istiyordu. Neticede savaşın başında Sırp saldırısının geri püskürtülmesi, Nikola'nın şahsi düşünceleri ve ihtiyatlı davranması sebebi ile bu plan uygulanamadı.²⁰⁷

Karadağlılar, Sırp planından vazgeçtikten sonra 4 Temmuz'da Velenica köyüne ulaştılar ve kendi savaş planlarını yaptılar²⁰⁸. Bu plana göre Kuzey ve Güney Ordusu olarak ikiye ayrılan Karadağ ordusunda Kuzey Ordusunun hedefi Mostar'dı. Kuzey Ordusu, hızlı bir şekilde sınırı aşarak doğrudan isyancılar ile birleşecek ya da isyanı şiddetlendirerek Osmanlı kuvvetlerinin mühim bir kısmının isyan ile meşgul olmasını sağlayacaktı. Bunun dışında harekât hattı üzerinde karşılaşacakları Osmanlı kuvvetlerini mağlup edip, kaleleri gözetim altına alacaklar ve harekâtın esas amacı olan Mostar'ı ele geçireceklerdi. Böylece eski Karadağ'ın nüfuz alanı içerisinde olduğunu iddia ettikleri Hersek bölgesini almaya hak kazanacaklardı. Güney Ordusunun amacı da Kolaşin, Spuz ve Bar taraflarından

²⁰⁶ gös.yer.

²⁰⁷ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 28-29.

²⁰⁸ a.g.e., s. 29.

gelebilecek Osmanlı kuvvetlerini durdurmak ve bu sayede Kuzey Ordusunun harekâtını kolaylaştırmak ve isyan eden Medun halkına yardım etmekti²⁰⁹.

Âli Fitrî'ye göre Osmanlı ordusunun başlangıçta bir savaş planı yoktu. Hükümetten gelen emirlere göre hareket edildi. Kolordulara verilen emirlere ve yaptıkları hareketlere bakılırsa Hersek Kolordusunun hedefi, Goransko ve Nikşik kalelerine ihtiyaç duydukları malzemeyi ulaştırmaktı. İşkodra Kolordusunun hedefi de Medun Kalesi'ne ihtiyaçlarını ulaştırmaktı. Kolordular gerekirse söz konusu kalelerdeki kuşatmaları kaldırmaya çalışmaksızın kalelere yardımları ulaştıracaklardı. Kalelere yardım ulaştırmanın dışında kolorduların diğer görevi, Karadağlıların saldırılarını durdurmak ve isyancıların Karadağ ordusuna katılmalarını önlemek için savunma düzeni almaktı. Ancak savaşın başlamasından sonra Osmanlı ordusunda savaş planı konusunda gelişmeler yaşanmaya başladı. Savaşın ilan edilmesinden sonra Hersek Kolordusu Kumandanı kendi yetkisini kullanarak esaslı bir plan hazırladı. Aynı şekilde Kasım ayının sonlarına doğru İşkodra Kolordusundaki bir fırka kumandanı da bir savaş planı hazırladı. Bu planlara göre Hersek Kolordusu, Karadağ'ın Kuzey Ordusunu kendisine hedef olarak seçti. İşkodra Kolordusu da Karadağlıların Danilovgrad civarında bulunan Güney Ordusunu hedef seçti²¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin savaş planları konusunda Âli Fitrî ile benzer görüşleri paylaşan İsmail Fazıl Paşa²¹¹ da Hersek ve İşkodra kolordularının Karadağ İsyanı'na son verecek ve Karadağ'ı kontrol altına alacak bir harekât düzenlemeleri gerekirken bazı kale ve şehirlere erzâk ve mühimmât ulaştırmaya yönelik harekât düzenlediklerini belirtmektedir. İsmail Fazıl Paşa'nın verdiği bilgilere göre Hersek Kolordusu, askerî harekâtını sınırda Vudüka Boğazı'nda bulunan kaleler ile Nikşik'e erzâk ve mühimmât ulaştırmaya yönelik olarak düzenledi. İşkodra

²⁰⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 34.

²¹⁰ **a.g.e.**, s. 34-35.

²¹¹ Ali Fuat Cebesoy'un babası olan İsmail Fazıl Paşa, Karadağ Savaşı'nda İşkodra Fırkası Erkan-ı Harbiyesinde görevlendirilmiştir. Emekliye ayrıldıktan sonra son Osmanlı Meclisine Yozgat mebusu olarak seçilmiş, Millî Mücadele döneminde de Sivas Kongresi'nde başkan yardımcılığı yapmış ve Birinci İcra Vekilleri Heyetinde Nafia Vekili olarak görev yapmıştır. Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete**, (Yayına Hazırlayan. Osman Selim Kocahanoğlu), C. I-II, İkinci Baskı, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 28-31.

Kolordusunun amacı da sınır kalelerine özellikle de Medun Kalesi'ne erzâk ve mühimmât ulaşmasını sağlamaktı²¹².

Karadağ Hükümetinin savaş hazırlıkları içinde sağlık alanında aldığı tedbirler de yer aldı. Osmanlı Devleti'ne savaş açıldıktan sonra Rijeka ve birkaç yerde hastane açmak ve tıbbi malzeme temin etmek için çalışma başlatıldı. Karadağ dışından gönüllü veya görevli olarak sağlık personeli Karadağ'a geldi. Karadağlılar, sağlık hizmetleri konusunda en büyük desteği Ruslardan aldılar. Rus İmparatoriçesi'nin damdonörlerinden birisi Çetine'ye geldi. İddiaya göre bu dönemde Rusya'nın Ragusa Konsolosu birkaç katip ile Çetine'ye gelerek Nikola'ya mühim miktarda para verdi²¹³.

Savaşın başlamasından sonra Sırp ve Karadağ ordularının hareketlerini birleştirmek için Sırbistan Hükümeti, Miralay Bil Markoviç'i Karadağ ordusunun karargâhına gönderdi. Karadağ Hükümeti de Dahiliye Müdürü ve Umûm Topçu Komutanı Voyvoda Mašo Vrbica'yı Sırbistan ordusunun karargâhına gönderdi. Bir süre sonra Tümel adındaki Avusturyalı bir yarbay da Karadağ ordusunun karargâhına gitti²¹⁴.

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinden sonra Mirdita kabilesinin Karadağ ordusunun yanında savaş girmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Mirditalıların kaptanı olan Bib Doda'nın oğlu Prenk'in İstanbul'da nezaret altında olmasından dolayı Mirditalılar, Karadağ ordusuna destek vermediler. Bunun üzerine Nikola, Herseklilere yönelik olarak bir beyanname yayınlayarak Herseklileri, Karadağ'ın yanında savaşa davet etti ve Hersek'in müstakil ve bağımsız olması gerektiğini belirtti²¹⁵.

4.2.5. Kuzey Cephesi'ndeki Muharebeler

Savaşın başlamasından kısa bir süre önce Karadağ kıtaları belirli merkezlerde toplandı. Yapılan plana göre Güney Ordusuna verilen kıtaların

²¹² İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 19.

²¹³ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 25.

²¹⁴ a.g.e., s. 26.

²¹⁵ gös.yer.

dışında kalan kuvvetlerden Brda bölgesindekiler Banjani hududu civarında, Karadağ'ın güneybatısındaki kuvvetler de Grahovo'da toplanacaklardı²¹⁶. Savaşın ilan edildiği 2 Temmuz günü sabah saat 5'de Çetine'de Metropolit Iliryon tarafından dinî merâsim yapıldı. Merâsime tüm halk davet edildi. Nikola, orduya hitaben bir beyanname okudu ve Karadağlıların alay sancağı dedikleri orduya mahsus olan bayrağı, Sancakdar Zeko'ya vererek ordunun başına geçti. Saat 6'da²¹⁷ o ana kadar toplanabilen 7.000-8.000 kişilik bir ordu ile Çetine'den Grahovo'ya hareket etti²¹⁸. Ordu, 2 Temmuz akşamı 4,5 mil yol ilerleyerek İzvora (İzvorça)'ya, 3 Temmuz akşamı da 3 mil yürüyerek Grahovo'ya ulaştı. Nikola, Grahovo'da Slav dağlarının şahinleri diye hitap ettiği orduya bir konuşma yaptı ve Kosova Muharebesi'nin intikamının alınacağını, I. Murad döneminde Sırp İmparatorluğu'nun yok olduğunu, V. Murad döneminde yeniden dirilmesi gerektiğini belirtti²¹⁹. Karadağ ordusunun mevcudu, sınıra ulaşınca kadar yoldaki katılımlar ile arttı²²⁰

Karadağ ordusu, 4 Temmuz'da yürüyüşe devam ederek Osmanlı sınırına tecavüz etti ve 6 saatlik bir yürüyüşten sonra Velenica köyüne ulaştı. Böylece ilk defa Osmanlı topraklarına girilmiş oldu. Burada bir savaş planı hazırlandı²²¹. Bundan sonra Banjani ve Gačko yaylalarına girip, sonra da Metokya, Foziça, Zalom ve Nevesin üzerinden Mostar'a doğru ilerlenecekti²²². Plan çerçevesinde, 5 Temmuz akşamı Crnikuk isimli çeşme mahalline ulaşıldı ve 5-6 Temmuz günleri burada kalındı. Crnikuk'ta mola verilmesinin sebebi, Sırp taarruzunun neticesini anlayabilmek ve asilerden Karadağ ordusuna henüz katılmamış olanların katılımını sağlamaktı²²³. Nitekim Sırp, Yenipazar ve Seniça (Sjenica)'ya saldırmışlardı²²⁴. Nikola, 6 Temmuz günü Müslüman ve Hristiyan Herseklileri Osmanlı Devleti'ne karşı savaşılmaya davet eden ve onlardan dostları olan Avusturya-Macaristan'ın topraklarına saldırmamalarını isteyen bir bildiri yayınladı²²⁵. Asilerden beklenildiği gibi yeni katılımlar oldu. Pop Boğdan Simonic, Gaçkolular ile; Trifko Vuković,

²¹⁶ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 35.

²¹⁷ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 27-28.

²¹⁸ Âli Fitrî, **gös.yer.**

²¹⁹ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 28.

²²⁰ Ahmed Sedâd, **a.g.e.**, s. 16.

²²¹ Sedes, **gös.yer.** Ahmed Sedâd, ordunun 4 Temmuz'da Velimje'ye ulaştığını belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 21.

²²² Âli Fitrî, **gös.yer.**

²²³ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 29.

²²⁴ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 7.

²²⁵ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 81-83.

Züpçeliler ile; Papaz Don İvan Musiç, Katolikler ile ve Sima Baçeriç, Banjanililer ile birlikte Karadağ ordusuna katıldılar. Bunların dışında Kotorlular ve Moraça Nahiyesi Fırkası da orduya katıldı. İki gün sonra da Vasoviç Nahiyesi Taburu ile Piva taraflarında haydutluk ile ün yapmış olan Voyvoda Lazar Sosiça, orduya katıldı²²⁶. 7 Temmuz'da Bileke yakınlarına varıldığında ordunun mevcudu 20.000 kişiye ulaştı²²⁷. 20.000 kişi, 30 tabura ayrıldı. Ordunun elinde 4 topluk bir batarya ve 300 kadar atlı vardı²²⁸. Eldeki 6.000 kadar hayvandan 1.000 kadarı da yüklü bir şekilde askerler ile birlikte ilerliyordu²²⁹.

4.2.5.1. Hotovo Kulesi Kuşatması

Karadağ ordusu, 7 Temmuz'da Bileke'ye ulaştıktan sonra yürüyüşe devam etti ve 2 mil kadar ilerledikten sonra Ubli (Vbli, Ulbi) köyüne ulaştı. Ubli köyünden sonra 8 Temmuz'da da Turuntaş (Turintaş)'a ulaşan ordu, burada Mostar'a gidilmesine karar verdi. Bu karar gereğince, Hersek'teki Osmanlı kuvvetlerinin sahile ulaşmasını önlemek, Avusturya-Macaristan'ın Klek Limanı'nı Osmanlı gemilerine kapatmasını sağlamak ve Hotovo (Hotova)'da bulunan kule ve ihtiyat cephânesini ele geçirmek için Peko Pavloviç, Boja Boskoviç ve Ivan Musiç komutalarındaki 6.000 kişilik bir kuvvet, Klek Limanı tarafına gönderildi²³⁰. Bu kuvvete, Klek Limanı'nı işgal etmesi ve Ragusa-Trebin Caddesi'ni kesmesi emredildi. 11 Temmuz'da Klek civarına ulaşan Karadağlılar, limanın Avusturyalılar tarafından kapatıldığını görünce Hotovo'daki Osmanlı kulesine yöneldiler. Kuleyi Binbaşı Kamil Efendi komutasındaki Adapazarı Taburunun 4 bölüğü müdafaa ediyordu. Kulede yaşanan su sıkıntısı sebebi ile askerler her gün Ranjevo Selo köyüne giderek su getiriyorlardı. 13 Temmuz sabahı 200 Osmanlı askeri, su almak için kuleden çıktılar fakat Karadağlılar tarafından pusuya düşürüldüler. Osmanlı askerlerinin bir kısmı çevredeki evlere sığınarak buradan ateş etmeye başladılar ve Karadağlıları saatlerce uğraştırdılar. Bunun üzerine Karadağlılar, evleri yakarak Osmanlı askerlerini öldürdüler. Neticede 200 Osmanlı askerinden 108'i öldü, 50'si yaralandı, 15 tanesi esir düştü ve az bir kısmı kaçabildi. Karadağlılar ise 100'den

²²⁶ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 29-30.

²²⁷ Âli Fitrî, gös.yer.

²²⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 30.

²²⁹ Âli Fitrî, gös.yer.

²³⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 30, 40.

fazla ölü ve yaralı verdiler. Ölüler arasında Karadağlı reislerden Züpçeli Boğdan, Spajiç, Bijelo Pavloviçli Komandır Hristo, Grahovoli Seçpan ve Bulajiç de vardı. Karadağlılar, esir ettikleri 15 Türk askerini Ragusa'ya göndererek Avusturya-Macaristan'a teslim ettiler. Avusturyalılar da bu askerleri, 20 Temmuz'da Klagenfurt Kalesi'ne gönderdiler²³¹.

Hotovo'daki Osmanlı kulesinin Komutanı Binbaşı Kamil Efendi, Karadağlıların saldırısından sonra yardım istedi. Bunun üzerine 18 Temmuz'da Osman Paşa Tugayı Hotovo'ya gitmek üzere yola çıkarıldı. Ancak Nevesin'den yardım talep edilmesi üzerine Osman Paşa Tugayı geri çağırıldı. Bunun yerine Blagaj'da bulunan 6. Alay Komutanı Miralay Raşid Bey'e Binbaşı Abdullah Efendi'nin taburları ile birlikte yardıma gitmesi emredildi. 15 Temmuz'da 4 bölük ile yola çıkan Abdullah Efendi, Hotovo'ya doğru 5-10 kilometre ilerledikten sonra yolda Karadağlılar ile karşılaşınca geri döndü. Böylece Kule Komutanı Binbaşı Kamil Efendi yardımdan mahrum kaldı. Ancak Peko Pavloviç, kuleyi zorla ele geçiremeyeceğini anlayınca buranın kuşatmasını sürdürmek için bir tabur bıraktı ve komutasındaki diğer taburlar ve Musiç Vukaloviç ile birlikte Trebin'i zorlamaya gitti²³².

Âli Fitrî, Karadağlıların Klek Limanı ve Hotovo'ya düzenledikleri saldırı ile ilgili olarak, 8 Temmuz günü daha önce Hersek İsyanı'nda büyük yararlılık göstermiş olan ve Hersek kahramanı olarak tanınan Peko Pavloviç'in kumandasında 4.500 kişilik bir müfrezenin Bileke-Stolac istikâmetinden Klek Limanı'na gönderildiği bilgisini vermektedir. Âli Fitrî'ye göre bu müfrezenin görevi, Güney Herseklilerin isyanlarını şiddetlendirmek, civardaki Osmanlı müfrezelerini dağıtarak sahile asker göndermelerini önlemek ve Klek Limanı'nı tutmaktır. Yine Âli Fitrî'nin verdiği bilgilere göre söz konusu Karadağ müfrezesi, 12 Temmuz'da birkaç küçük Osmanlı müfrezesini mağlup ederek Klek'e çekilmeye mecbur etti ve sonra bölgeden ayrıldı²³³.

Pavloviç Müfrezesinin Klek Limanı'na ulaşmayı başarması ve asıl Karadağ ordusunun Osmanlı topraklarında kolaylıkla ilerlemesi, Hersek İsyanı'nın tekrar

²³¹ a.g.e., s. 41-42.

²³² a.g.e., s. 38-42.

²³³ Âli Fitrî, a.g.e., s. 36.

alevlenmesine yol açtı. Bu gelişmelerin yaşandığı günlerde Avusturya-Macaristan Hükümeti de Osmanlı Devleti'nin askerî sevkıyât için kullandığı Klek Limanı'ndan faydalanmasını engellemek için limana birkaç zırhlı göndererek Karadağlıları açık bir şekilde destekledi²³⁴. Avusturya-Macaristan, tarafsızlık kaidelerini gerekçe göstererek Klek Limanı'nı Osmanlı savaş ve nakliye gemilerine kapattığını açıkladı. Bu sırada limana silah ve mühimmât yüklü Fethiye Kalyonu ve Batum Nakliye Vapuru gelmişti. Avusturya-Macaristan yönetimi, bu gemilerin limanı terk etmesi için ihtarda bulundu. Bunun üzerine gemiler, Bar Limanı'na gitmek zorunda kaldılar. Osmanlı Devleti'nin Hersek Kolordusu, Klek Limanı'nın kapatılması üzerine menzil çizgisini Yenipazar-Mitroviça tarafına aktardı. Böylece Hersek Kolordusunun ihtiyaçlarının karşılanması işi sıkıntıya girdi²³⁵.

Klek ve Sutorina limanları Venedik Körfezi'nde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde olan mahallerde yer almasına rağmen Osmanlı Devleti, bu limanları uzun süre kullanmamıştı ve limanlar unutulmuştu. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan, Dalmaçya arazisi sebebiyle bu limanları sahiplenmişti. Sultan Abdülaziz döneminde bu limanlardan Karadağ'a ordu sevk edilmesi gündeme gelince, Avusturya-Macaristan, önce Osmanlı Devleti'nin limanları kullanması konusunda sıkıntı çıkarmıştı. Sonra Avusturya-Macaristan Hükümetine bildirmek şartı ile Osmanlı savaş gemilerinin limanları kullanması konusunda uzlaşma sağlanmıştı. Bu yüzden Avusturya-Macaristan'ın Klek Limanı'nın Osmanlı gemilerine kapatılmasına ilişkin aldığı son karar antlaşmalara aykırıydı. Avusturya-Macaristan'ın bu kararı üzerine Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa, Meclis-i Umûmîyi toplattırdı ve Avusturya-Macaristan'ın protesto edilmesi kararı alındı. Ancak Avusturya-Macaristan Sefiri Kont Graf von Zichy'nin savaş döneminde Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan ile ilişkisini bozmasının uygun olmayacağını ve liman meselesinin muayyen bir zamana bırakılmasını tavsiye etmesi üzerine Osmanlı Devleti, Klek Limanı'nı kullanma ısrarından vazgeçti ve böylece limanın tasarruf hakkı da elden gitti²³⁶.

²³⁴ a.g.e., s. 37-38; ATASE, OSK, K: 16, G: 203, B: 203-1, 09. 05. 1292 (21. 07. 1876).

²³⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 36-37.

²³⁶ a.g.e., s. 37., Dip not: 1.

4.2.5.2. Gaçko ve Nevesin Kuşatmaları

Peko Pavloviç Müfrezesinin Klek Limanı'na gitmesinden sonra Nikola komutasındaki Karadağ ordusunun mevcudu 15.000'e düştü²³⁷. Nikola, bundan sonra ordusu ile birlikte 9 Temmuz'da Korita üzerinden ihtilâl zamanında Peko tarafından yakılmış olan Stepen (İstepeni) köyüne ulaştı. Ordu, köy civarında bulunan Kolyoç, Crnica ve İstuça isimlerindeki 3 Osmanlı kulesini ele geçirmek için tertibat aldı. İlk ateş, Osmanlı askerleri tarafından açıldı. Ancak bu ateş tesirsiz kaldı. Önemsiz ve harabe halindeki bu 3 kuleyi, kalabalık Karadağ kuvvetlerine karşı koruyamayacaklarını anlayan Osmanlı muhafızları, gece karanlığından faydalanarak Gaçko'ya çekildiler. Kuleler, içindeki erzâk ve teçhizât ile birlikte Karadağlıların eline geçti. Nikola, aynı gün Rusya'dan Çetine'ye çok sayıda para, sağlık personeli ve erzâkın geldiğini öğrendi²³⁸.

Osmanlı topraklarındaki ilerleyişini sürdüren Karadağ ordusu, Stepen köyüne girip, buradaki 3 Osmanlı kulesini ele geçirdikten sonra 12 Temmuz'da tekrar yola çıktı ve Gaçko'yu kuzeyde bırakarak Samobor istikâmetine döndü. Samobor'da ihtilâl zamanında yanmış ve yıkılmış olan ve Karadağlılarca kutsal kabul edilen Sveti (İsveti)-Sava Kilisesi vardı. Karadağ ordusunun bölgeye ulaşması ile karargâhtaki gazeteciler, kiliseyi görme fırsatını yakaladılar. Kilisenin biraz ilerisinde de Çengiç ailesine ait bir kule ve bir cami vardı. Karadağlılar tarafından öldürülmüş olan İsmail Ağa'nın yaptırdığı bu caminin avlusuna yine İsmail Ağa gömülmüştü. İsmail Ağa'yı öldüren Novica Ceroviç ve Mirko Alexiç, yaşlanmış oldukları halde Nikola'nın ordusunda bulunmaktaydılar. Mirko Alexiç, İsmail Ağa'nın başını bizzat kesmek ile övünen birisiydi²³⁹.

Stephen ve Samobor'u ele geçiren Karadağ ordusu, Crnica üzerinden Zalom Boğazı (Zalimboğazı)'na doğru ilerlemeye başladı. Bu gelişmeyi haber alan Gaçko Komutanı Selim Paşa, durumu Ahmed Muhtar Paşa'ya bildirdi. Ahmed Muhtar Paşa, bunun üzerine Selim Paşa'ya, Gaçko'da Mirlivâ Âli Paşa komutasında 3 tabur bırakarak kalan 3 tabur ile Nevesin'e çekilmesini ve Karadağlılar Zalom Boğazı'na ulaşmadan bu boğazı geçmesini emretti. Mustafa

²³⁷ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 36.

²³⁸ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 30.

²³⁹ **a.g.e.**, s. 30-31.

Saffet Paşa Tugayından bir tabur da yardım için Nevesin'e gönderildi. Ferik Selim Paşa da Ahmed Muhtar Paşa'dan aldığı emre uygun olarak 12 Temmuz'da Gaçko'dan Nevesin'e hareket etti. Bu sırada Karadağ ordusunun öncüleri, Zalom Boğazı'na ulaşarak burayı tuttular. Ferik Selim Paşa, Zalom Boğazı'na ulaşınca, Karadağ öncüleri ile karşılaştı. İki taraf arasında Studeni Potok adlı mevkiye müsâdeme yaşandı. Karadağlılar, 3 taburdan oluşan Osmanlı kuvvetini sarmak istemişlerse de başarılı olamadılar. Ferik Selim Paşa, Zalom Boğazı'nı geçmeyi başardı ve 14 Temmuz'da Nevesin'e ulaştı²⁴⁰.

Âli Fitrî'nin verdiği bilgilere göre Karadağ ordusu, 13 Temmuz'da Gaçko Yaylası'na geldi ve burada bulunan küçük Osmanlı müfrezelerini püskürttü. Gaçko Yaylası'na hakim bulunan Gaçko-Metokya mevkinde 1.000 kadar Osmanlı askeri bulunuyordu. Nikola, Türk askerlerinin bulunduğu kalenin karşısına 2.000 kişilik bir kuvvet bırakarak geriye kalan 13.000 kişilik kuvvet ile Nevesin'e doğru hareket etti. Bu sırada Zalom Geçidi'ni tutmuş olan Selim Paşa'nın zayıf müfrezesi, Karadağ ordusunun öncülerine zayıf verdirerek Nevesin'e çekildi²⁴¹.

Ahmet Mithat Efendi, 12 Temmuz'da Bosna'dan gönderilen bir telgrafta, Selim Paşa'nın Nevesin ile Gaçko arasında meydana gelen şiddetli bir savaşta Karadağlıları mağlup ettiği bilgisinin verildiğini belirtmektedir. Telgrafa göre Selça ve Karniça köylerinde yığınak yapan Karadağ eşkıyası üzerine 2 tabur nizami asker ve aynı miktarda gönüllüden oluşan fırka gönderildi. Bu fırka, Karadağlıları 2 defa mağlup etti, 4 büyük subay ve 184 askerini öldürüp, 300 kadarını da yaraladı²⁴².

Karadağ ordusunun Osmanlı topraklarındaki ilerleyişi, bölgede yaşayan Müslümanlar arasında büyük bir korkunun yaşanmasına yol açtı. Mostar, Gaçko ve Nevesin gibi yerlerde yaşayan insanlar İstanbul'a telgraflar çekip, Hükümetten ve Ahmed Muhtar Paşa'dan yardım istemeye başladılar. Hersekliler, Ahmed Muhtar Paşa'nın yardıma gönderilmesini istiyorlardı. Bu sırada Ahmed Muhtar Paşa, Saraybosna'daydı ve Sırp saldırısına uğrayan Bosnalılar da Ahmed Muhtar

²⁴⁰ a.g.e., s. 31-34.

²⁴¹ Âli Fitrî, a.g.e., s. 36-37.

²⁴² Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 196-197.

Paşa'nın yerinde kalmasını istiyorlardı²⁴³. İstanbul Hükümeti, Karadağ ordusunun ilerlemeye devam etmesi ve Klek Limanı'nın kapatılması gibi olumsuz gelişmelerin yaşanmasından sonra Saraybosna'da bulunan Ahmed Muhtar Paşa'ya Hersek'e dönmesi için emir verdi²⁴⁴. Daha önce Hersek İsyanı sırasında İstanbul Hükümeti tarafından istediği şeylerin yapılmaması sebebi ile küskün olan Ahmed Muhtar Paşa, önce emri reddettiysen de emir ikinci defa gelince Hersek'e gitmeyi kabul etti ve 13 Temmuz'da Saraybosna'dan ayrılarak 14 Temmuz'da Mostar'a ulaştı. Ahmed Muhtar Paşa'nın yerine Bosna Komutanlığına Derviş Paşa atandı²⁴⁵.

Karadağ ordusu, Ahmed Muhtar Paşa'nın Hersek'e döndüğü günlerde Osmanlı topraklarındaki ilerleyişini sürdürüyordu. Gaçko ile Nevesin arasında Ferik Selim Paşa'ya mağlup olan²⁴⁶ Karadağlılar, 12 Temmuz akşamı Lipnik köyüne kadar ilerlemişlerdi. Köy, Gaçko Kalesi ve şehrine yakın bir mevkideydi. Gaçko Kalesi, dayanıklı ve ele geçirilmesi zor bir kaleydi. Ancak Karadağlılar kaleyi kuşattılar. Kale Komutanı, Gaçkoluların bombardımandan zarar görmemesi için askerleri iç kaleye aldı ve dış kalenin kapılarını Karadağlılara açtı. Nikola, Gaçko yöneticilerine, kendisine bağlılıklarını bildirmelerini istedi ancak Gaçkolulardan red cevabı aldı²⁴⁷.

Nikola, 13 Temmuz'da Lazar Sosiça ve Boğdan Simanoviç komutasındaki 3 taburu Gaçko kuşatmasında bırakarak ordunun kalan kısmı ile Fojniça'ya doğru ilerledi ve 13-14 Temmuz gecesini Fojniça'da geçirdi. Karadağ ordusu, 14 Temmuz'da tekrar yola çıktı ve 5 saatlik bir mesafe katettikten sonra Zalom Palanga Kulesi'ne ulaştı. Boş olan bu kuleyi yıktıktan sonra tekrar hareket etti ve Nevesin'e yakın bir yerde olan Ruda Dağı'na çıktı. 15 Temmuz günü de Nevesin Ovası'na inerek 3 saat kadar ilerledikten sonra Nevesin'e hakim bir konumda bulunan Darazniye Dağı'na ulaştı ve Nevesin'i kuşatma hazırlıklarına başladı.

²⁴³ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 33.

²⁴⁴ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 37-38.

²⁴⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 34.

²⁴⁶ **ATASE, OSK**, K: 1, G: 90, B: 90-1, 2. 05. 1292 (14. 07. 1876); **ATASE, OSK**, K: 1, G: 89, B: 89-1, 30. 04. 1292 (12. 07. 1876).

²⁴⁷ **ATASE, OSK**, K: 16, G: 223, B: 223-1, 01. 05. 1292 (13. 07. 1876).

Karadağlıların bir kısmı Zalom Dağı'nın Nevesin tarafındaki yamaçlarında ordugâh kurdu. Ordunun bir kısmı da Ocakköyü tarafına doğru yürüdü²⁴⁸.

Karadağlılar Nevesin'e doğru ilerlerken 14 Temmuz'da Nevesin'e ulaşmış olan Selim Paşa, 15 Temmuz akşamına kadar Nevesin kasabasının civarını avcı siperleri ile tahkim etmesi ve Mostar'a gelerek kasabanın doğusundaki Podvez sirtlarını tutması emrini almıştı. Bu sırada Mostar'ın savunması açısından önemli bir yer olan Beşina Geçidi Karadağlılar tarafından tutuldu. Selim Paşa, emrindeki 3 taburluk kuvvet ile birlikte gizlice Nevesin'den ayrılarak 16 Temmuz sabahı Podvez sirtlarına ulaştı. Selim Paşa kuvvetlerinin gelişi, Mostar'da büyük bir coşkuya sebep oldu. Karadağlılar, 16 Temmuz günü Nevesin'i bombalamaya başladılar ve Karadağlıların Mostar üzerine yürüdükleri haber alındı²⁴⁹.

Karadağlıların Mostar üzerine yürüdüklerinin haber alınması üzerine Selim Paşa kuvvetlerinin dışında, Osman Paşa Tugayından da Mostar'a destek geldi ve Mostar'daki Osmanlı taburlarının sayısı 12'ye ulaştı. Bu taburların 11 tanesi seyyar hale getirildi. Bu seyyar kuvvet ile Nevesin ya da Hotovo üzerine gidilecekti. İki taraf da kuşatma altındaydı. Hangi tarafa gidileceği konusunda bir kararsızlık yaşandı. Neticede Hotovo'daki sıkıntılı durum sebebi ile önce Osman Paşa Tugayının Hotovo'ya gönderilmesine ve Osman Paşa Tugayı döndükten sonra Nevesin üzerine gidilmesine karar verildi. Osman Paşa Tugayı, 18 Temmuz sabahı Mostar'dan ayrıldı. Ancak bu sırada Nevesin Komutanı Miralay İsmail Bey'den Ahmed Muhtar Paşa'ya çok önemli bir mektup gönderildi. Mektupta, bir gün içinde yardıma gelinmezse Nevesin'in düşeceği bildiriliyordu. Nevesin kaybedilirse artık Gaçko'dan da bir hayır kalmayacaktı. Hatta Karadağlıları Hersek'ten çıkarmak bir yana Hersek'in geri kalan yerlerini savunmak da mümkün olmayacaktı. Bu yüzden Hotovo'ya gönderilen Osman Paşa Tugayı hemen geri çağrıldı. Hotovo'ya Binbaşı Abdullah Efendi komutasındaki 3. Ordunun 5. Talîa Taburu gönderildi. Blagaj'daki 6. Alay Komutanı Miralay Raşid Bey'e de Abdullah Efendi Taburu ile birlikte yardıma gitmesi emredildi²⁵⁰.

²⁴⁸ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 31-35.

²⁴⁹ **a.g.e.**, s. 34-39.

²⁵⁰ **a.g.e.**, s. 38-42.

16 Temmuz'da Karadağlılar tarafından bombalanmaya başlanan Nevesin, sağlam bir duvar ile çevrilmiş ve birkaç tane eski model top yerleştirilmiş bir kasabaydı. Şehri Miralay İsmail Bey komutasındaki 3 tabur ve 300 muâvene askerinden oluşan kuvvetler savunuyordu. Kasabadaki Türk askerinin toplam sayısı 1.500'dü. Karadağlılar, öncü kuvvetlerini Podvez Dağı'na doğru gönderip, kalan kuvvetler ile Nevesin'i kuşatmışlardı. Karadağlıların elindeki dağ topları, Nevesin duvarlarını yıkabilecek güçte değildi. Karadağlılar, 2 tabur ile bir gece önce Selim Paşa tarafından yaptırılan siperlere saldırdılar. Siperleri savunan Osmanlı bölüğü, 24 ölü ve 36 yaralı vererek geri çekildi. Nevesin'e yönelik Karadağ bombardımanı, 17 Temmuz'da da devam etti. Karadağlılar, 18 Temmuz'da istirahat ettiler. Aynı günün gecesi Selim Paşa'nın Nevesin'den ayrılmış olduğunu öğrendiler ve kaledeki Osmanlı kuvvetinin tamamen çekildiğini düşünerek kasabanın teslim olmasını beklediler. Ancak bu beklenti boşa çıktı. Nikola, 19 Temmuz'da tekrar ateş emri verdi. Ancak bombardımandan yine sonuç alamadılar. Karadağlılar, 4 tane cebel topu ile Nevesin Kalesi'nin alınamayacağını düşündüler. Nikola susuzluğun baş göstermesi, Çetine'den gelecek büyük topların beklenmesi düşüncesinin benimsenmesi ve İşkodra taraflarındaki Osmanlı fırkasının taarruza hazırlanmaya başlaması üzerine karargâhını Rudine tarafında kurmaya karar verdi. 20 Temmuz'da Nevesin'i gözaltında tutmak için kasaba önünde 3 tabur, Beşina Boğazı'nda Rusyalı Bozidar Veseliki ve Ayan Meclisi Katibi Garo Milano komutasında 3 tabur ve Zimin tarafında 2 tabur bırakarak kalan 11 tabur ile Ruda Brdo'daki Slato köyüne gitti. Karadağ kuvvetleri, 20-23 Temmuz arasında burada kaldılar²⁵¹.

Selim Paşa'nın Nevesin'den ayrılarak Podvez sırtlarına gitmesinden bahsetmeyen Âli Fitrî, 17 ve 18 Temmuz günleri Karadağ öncüleri ve bir kısım Hersekli isyancının Nevesin civarında mevzilenmiş olan Selim Paşa'ya tekrar saldırdığı ve iki şiddetli muharebeden sonra Selim Paşa'nın kaleye çekilmek zorunda kaldığından bahsetmektedir. Âli Fitrî'nin verdiği bilgilere göre Karadağlılar, Nevesin'i kuşatıp, bombardıman altına alsalar da kullandıkları adi cebel topları etkisiz kaldı. Bu sırada erzâkın bitmek üzere olması ve Ahmed Muhtar Paşa'nın birkaç tabur ile Mostar'a ulaştığı haberinin gelmesi üzerine Nikola, ordusuna Nevesin civarında bekleme emrini verdi. Gelinek noktasından sonra

²⁵¹ a.g.e., s. 39-43.

geri çekildiği takdirde ordunun manevi gücünün zedeleneyeceğini, Karadağ halkının ve Karadağ'a destek veren Avrupa devletlerinin kendilerine olan güvenin sarsılacağını düşünen Nikola, orduyu ikiye ayırarak 4.000 kişiyi Nevesin'in ilerisinde bıraktı²⁵².

Nikola'nın Nevesin civarında bir miktar kuvvet bırakıp Ruda Brdo'da Slato köyüne çekildiği sırada 22 Temmuz'da Gačko'dan bir çıkış hareketi yapan Osmanlı kuvvetleri, Karadağlıların erzâk kfilesini ele geçirdiler. Bunun üzerine Karadağlılar da intikam almak için Lazar Sosiça ve Boğdan Simoniç'in çeteleri ile Lipnik, Hoytovaç, Istuç, Çirniça ve Kolyoç köylerini yaktılar ve yağmaladılar²⁵³.

Ahmed Muhtar Paşa, Nikola'nın 20 Temmuz'da Nevesin, Beşina Boğazı ve Zemin tarafına asker bırakarak Ruda Dağı'na çekilmesinden sonra 23 Temmuz sabahı elindeki seyyar kuvvetler, Osman Paşa Tugayı ve bir miktar da Mostar atlı muâvene askerleri ile Podvez tepelerinden Blagaj'ın kuzeydoğusundaki sırtlara doğru dağ yolundan hareket etti. Bu sırada Blagaj'da bulunan Mustafa Cavid Paşa'ya da emrindeki 3 tabur ile birlikte bu tepelere gidip, Ahmed Muhtar Paşa kuvvetlerine katılması emredildi. İki kuvvet birleştikten sonra Beşina Boğazı'ndaki 3 tabur Karadağlıya saldıracaklardı. Ahmed Muhtar Paşa Kolu, 5 saatlik bir yürüyüşten sonra Blagaj tepelerine ulaştı ve burada Mustafa Cavid Paşa Kolunu beklemeye başladı. Bu sırada Beşina Boğazı'na doğru bir keşif hareketi yapılmak istendi ancak Karadağlıların ileri kıtaları ile karşılaşıldı ve bir muharebe yaşandı. Bundan sonra Mustafa Cavid Paşa Kolunun gelmesi ile saat 12 sularında Nevesin'e doğru hareket edildi. 3 kilometre kadar ilerlendikten sonra tekrar Karadağlılar ile karşılaşıldı. Ahmed Muhtar Paşa'nın Nevesin'e doğru ilerlediğini öğrenen Nikola, Kurmay Başkanı Stanko Radoniç'i Beşina'ya gönderdi. Stanko Radoniç, Beşina Boğazı'nda savunma tedbirleri aldı. Ahmed Muhtar Paşa'nın dışında Selim Paşa, Osman Paşa, Mustafa Cavid Paşa ve Raşid Bey gibi komutanların da görev aldıkları Osmanlı kuvvetleri, 24 Temmuz'da Beşina Boğazı'na saldırdılar. Boğazdaki Karadağlılar, saldırı karşısında tutunamayarak Nevesin'e doğru çekildiler. Bir süre sonra kuşatma altında olan Nevesin'deki Komutan İsmail Bey, memurlar ve askerler, Beşina Boğazı'na geldiler ve 2 günden

²⁵² Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 38.

²⁵³ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 40.

beri Karadağlıların top ateşi ile sıkıştırmadıklarını ve bu bozgun üzerine Plana ve Zalom Boğazi'na doğru çekildiklerini haber verdiler. Neticede Beşina Boğazi'ndaki muharebede Osmanlı kuvvetleri 600 ölü ve yaralı verdi. Karadağlıların kaybı daha fazlaydı. Resmi kayıtlara göre Karadağlıların sadece Piperi Taburu, 65 ölü ve 135 yaralı verdi²⁵⁴.

Âli Fitrî'nin verdiği bilgilere göre Ahmed Muhtar Paşa, Blagaj'da topladığı 11 taburu üçe ayırarak bir kısmını cepheden ilerletip, bir kısmını da Podvezle üzerinden dolaştırdı. Kalan kuvvetleri de ihtiyat kuvveti olarak tutarak²⁵⁵ 23 Temmuz 1876'da²⁵⁶ Mostar ile Nevesin arasında Beşina'da mevzilenmiş olan 4.000 Karadağlıya saldırdı. Mağlubiyete uğrayan Karadağlılar, çekilmeye başladılar²⁵⁷.

Sedes'e göre Nevesin civarındaki çarpışmalarda 3.000'i nizâmiye askeri, 3.500'ü redif askeri ve 500'ü de muâvene askeri olmak üzere toplam 7.000 kişiden oluşan Ahmed Muhtar Paşa Fırkası, 12.000 kişiden oluşan Karadağ ordusunu mağlup etti. Nikola, bu mağlubiyet üzerine ordunun Karadağ sınırına yakın yerlere çekilmesine ve Hersek içlerine dağılmış olan 10 taburun geri alınmasına karar verdi. 24 Temmuz'da geri çekilmeye başlayan orduya, yolda Beşina'dan geri giden kuvvetler ve Gaçko'da Lazar komutasındaki 3 tabur da katıldı. Böylece Karadağ ordusunun mevcudu, 22 tabura çıktı²⁵⁸.

Karadağlıların Nevesin civarından çekilmesinden sonra Ahmed Muhtar Paşa, sevinç ortamı içinde Nevesin'e girdi. Elde edilen başarı neticesinde tüm Hersek'te sevinç yaşanmaya başladı. Eldeki kuvvetlerin Karadağ kuvvetlerinden daha zayıf olması sebebi ile kimse böyle bir başarıyı beklemiyordu. Ancak Karadağlıların bu geri çekilişi, Osmanlı komutanlarının Karadağ ordusu ile ilgili yanlış bir fikir sahibi olmalarına yol açacak ve bu durum ilerideki hareketlerine etki edecekti²⁵⁹.

²⁵⁴ a.g.e., s. 39-46.

²⁵⁵ Âli Fitrî, gös.yer.

²⁵⁶ a.g.e., s. 45.

²⁵⁷ a.g.e., s. 38.

²⁵⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 46-47.

²⁵⁹ a.g.e., s. 48.

4.2.5.3. Bileke-Vuçidol Muharebesi

Ahmed Muhtar Paşa, Nevesin'e girdikten sonra Karadağlıların Plana'da toplandıklarına dair haberler almaya başladı. Karadağlılar, çok hızlı bir şekilde geri çekilmişlerdi. Bu durum, onların büyük bir darbe yedikleri kanaatinin oluşmasına yol açtı ve takip edilmelerine karar verildi. Ahmed Muhtar Paşa Fırkası, 25 Temmuz sabahı Nevesin'den hareket etti ve 25-26 Temmuz gecesini Studenica sırtlarında geçirdi. 26 Temmuz'da yürüyüşe devam etti ve akşama doğru Dabre ile Fatnica arasındaki Divin Boğazı'na ulaştı. Ancak sıcak ve susuzluk sebebi ile tekrar Fatnica Şosesi'ne döndü. Fırka, 26-27 Temmuz gecesini Fatnica'da geçirdi ve 27 Temmuz günü öğle saatlerine doğru Plana'ya ulaştı. Burada, az sayıda kalmış olan Müslüman topluluk, Dağlıların zulmünden korkarak evlerini terk etmiş ve yüksek dağlara siperler yapıp, çoluk çocukları ile birlikte bu siperlerde saklanmaya başlamışlardı²⁶⁰.

Ahmed Muhtar Paşa Fırkası, Plana'ya ulaştıktan sonra Karadağlıların Banjani tarafına gitmiş olabilecekleri düşünülerek Plana'dan hareket etti ve 27 Temmuz akşamı Bileke'ye ulaştı. Burada ordugâh kuruldu ve birkaç gün dinlenilmesine karar verildi. Bileke'de Karadağlıların Banjani'ye çekildikleri kesin olarak öğrenildi. Ayrıca Trebin Komutanlığından erzâk kafilesi gönderilmesi talep edildi²⁶¹.

Âli Fitrî'ye göre Ahmed Muhtar Paşa, Karadağlıların çekilme yolunu kesmek için Nevesin'den kestirme bir yol ile Bileke'ye gittiye de Karadağlılara yetişemedi. Karadağlılar, Utaş dağlarına ve Banjani Yaylası'na doğru çekildiler ve Vuçidol- Vrbiça mevzisini işgal ederek Osmanlı kuvvetlerinin gelmesini beklemeye başladılar²⁶².

Ahmed Muhtar Paşa'nın Plana'dan Bileke'ye hareket etmesinden sonra Karadağlılar da sınıra yakın olmak ve savunma ve geri çekilme işini daha kolay yapabilmek için Korita taraflarından ayrılarak karargâhlarını Vrbiça köyüne

²⁶⁰ gös.yer.

²⁶¹ a.g.e., s. 49.

²⁶² Âli Fitrî, gös.yer. Ahmet Mithat Efendi, Karadağlıların kendi sınırlarına yarım saat mesafedeki Urbikanam'a çekildiklerini belirtmektedir. a.g.e., s. 197-198.

naklettiler. Ahmed Muhtar Paşa Fırkasının 27 Temmuz'da Bileke'ye ulaştığı haberinin alınması ile birlikte Karadağ ordusunun büyük kısmı Vrbica'da bırakılıp, öncüleri Vuçidol'a sürüldü²⁶³.

Ahmed Muhtar Paşa, Bileke'de dinlendikten²⁶⁴ sonra 28 Temmuz'da Karadağlıların bulunduğu mevzilere saldırmak üzere harekete geçti²⁶⁵. Karadağlı ileri karakolları, 28 Temmuz sabahı saat 6'da Türklerin büyük bir kuvvetle Bileke'den Duluşa tepelerine doğru ilerlemekte olduklarını ve Vuçidol'a saldırabilecekleri haberini komutanlarına iletiler. Karadağlılar, bunun üzerine savaş hazırlıklarına başladılar. Karadağ ordusu, 26 tabur yani 20.000 asker ve 4 toptan oluşmaktaydı. Osmanlı kuvvetleri ise 14 tabur, 2 dağ bataryası, 200 Hersekli ve 200 Toskalık muâvenesinden oluşan 6.000 kişilik kuvvetten oluşuyordu²⁶⁶.

28 Temmuz sabahı hareket eden Ahmed Muhtar Paşa Fırkası, önce Raşid Bey Alayının ele geçirdiği Duluşa sırtlarında toplandı. Mevcut taburlardan 2 tugay oluşturuldu. Bu tugaylardan birincisinin komutası, Ferik Selim Paşa'ya verildi. İkincisinin komutasını Ahmed Muhtar Paşa aldı. Her tugaya bir batarya top verildi. Osman Paşa, sağ tarafta bulunan Selim Paşa Tugayının refakatine memur edildi. Mustafa Cavid Paşa da sol tarafta bulunan Ahmed Muhtar Paşa Tugayının refakatine memur edildi. Fırka, bu nizâmda yürüyüş koluna geçti. Başlangıçta tugayların kolbaşları aynı hizada kalıp, muâvene askerleri kolların ilerisinde öncülük vazifesi yaptı. Fakat arazinin elverişsizliği sebebi ile Ahmed Muhtar Paşa'nın başında bulunduğu 2. Tugay geride kaldı ve Korabiça köyü yakınlarında öncülük yapan atlı muâvene askerleri Karadağlılar ile karşılaştılar. Karadağlılar, çıkan çatışmada direniş göstermeden geri çekildiler. Gönüllüler, Öncü Taburu ve 1. Tugayın tamamı, çekilen Karadağlıları kovalamaya başladı. Kovalamaca Korabiça köyü geçilerek dağlık arazide devam etti. Karadağlıların sanılandan daha kalabalık olduğu haberini alan Ahmed Muhtar Paşa, arazinin yapısını da dikkate alarak Selim Paşa Tugayına geri dönmesi emrini verdi. Ancak Selim Paşa bir hayli mesafe katetmiş ve çatışmaya girmişti. Bu emirin hayata geçirilmesi için geç

²⁶³ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 49.

²⁶⁴ gös.yer.

²⁶⁵ Âli Fitrî, a.g.e., s. 39.

²⁶⁶ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 49-50.

kalınmıştı. 1. Tugayın geri dönmesi sağlanamayınca, 2. Tugay da muharebe bölgesine hareket etti. Bu sırada 1. Tugayın cephânesinin azalması ve Karadağlıların tugayın sol kanadını durdurması sebebi ile savaş, Karadağlılar lehinde gelişmeye başladı. Osmanlı askerlerinin maneviyatları bozuldu ve Karadağlılar, tugayın sağ tarafını da sıkıştırmaya başladılar. Bunun üzerine sağ kanattaki askerler, kaçmaya başladılar. Bir süre sonra kaçış, tugayın bütün taburlarına yayıldı ve Osmanlı askerleri, düzensiz bir şekilde Bileke'ye doğru kaçmaya başladı. Bu kaçış, büyük bir panik havası içinde cereyan etti. Erler, komutanlarının hayvanlarına bindiler ve birçok komutan yaya olarak kaçmaya çalıştı. 1. Tugayın toplu halde kaçışı, 2. Tugaydakilerin de moralini bozdu. 2. Tugayın askerleri de kaçmaya başladılar. Böylece bütün fırka karışık bir şekilde Bileke'ye doğru kaçmaya başladı. Karadağlılar da Osmanlı askerlerini Bileke önlerine kadar kovaladılar. Bileke'ye sağ sağlim ulaşmayı başaran Ahmed Muhtar Paşa, kasabanın doğusundaki istihkâmlardan açtirdığı topçu ateşi ile Karadağlıların ilerleyişini durdurdu²⁶⁷.

Bileke Muharebesi ile ilgili olarak Âli Fıtrî'nin verdiği bilgilere göre Ahmed Muhtar Paşa, orduyu Bişina saldırısında olduğu gibi üçe ayırarak düşman üzerine yürüyüş başlattı. Ahmed Muhtar Paşa, sol kol ile birlikte yürüyüşe başladı ve sağ kolun kumandanı Mirlivâ Osman Paşa'ya bazı talimatlar verdi. Buna göre sağ kol, ileriye keşif kolları gönderecek ve belirli bir noktaya kadar yavaş yavaş ilerleyerek yürüyüş kolunu kolbaşı hizasında toplayacak ve sol kol ile ihtiyat kuvvetlerinin muharebe meydanına ulaşmasını bekleyecekti. Ancak Mirlivâ Osman Paşa, Ahmed Muhtar Paşa'nın talimatına uymayarak keşif yapmadan acele bir şekilde yürümeye başladı. Bu sırada ileri karakol çıkarmamış bir halde bir sırtın gerisindeki ordugâhda bulunan Karadağlılar ile Osman Paşa kuvvetleri birdenbire karşı karşıya geldiler. Aniden ortaya çıkan bu durum karşısında Karadağlıların bir kısmı kaçtı. Geriye kalan Karadağlılar, kılıçları ile Osman Paşa Kolunun baş tarafına saldırarak kolbaşını, mevzinin ilerisindeki dereye püskürttüler. Kolbaşının geri çekilişi ile birlikte diğer Türk kıtaları da çekilmeğe başladı ve livânın tamamı, Karadağlıların takibi altında geri çekildi. Bu geri çekiliş sırasında Mirlivâ Osman Paşa esir düştü ve Selim Paşa da öldürüldü. Ahmed Muhtar Paşa, gelişmeleri öğrenir öğrenmez, sağ kola koşarak kaçan askerlere mani olmaya çalıştı ancak

²⁶⁷ a.g.e., s. 50-53.

başarılı olamadı. Ahmed Muhtar Paşa, bu çabaları esnasında esir düşme tehlikesi atlattı. Sağ kolun Karadağlılar ile karşılaşmasından kısa bir süre sonra sol kol da Karadağlılar ile karşı karşıya geldi. Sağ kolun aksine sol kol, Vrbica'da karşılaştığı Karadağlıları geri püskürttü²⁶⁸.

Bileke Muharebesi'nde Osmanlı ordusu ağır kayıplar verdi. Ölen Osmanlı askerleri arasında komutanlar da yer aldı. 1. Tugayı komuta eden Selim Paşa, topların başında 5-10 kişi ile birlikte teslim olmayarak savunmaya devam etmiş ve elinde kılıcı ile öldürülmüştü. Alaydan yetişen ve yaşı bir hayli ilerlemiş olan Selim Paşa'nın tecrübesi ile Karadağlılara karşı verdiği savaşta Osmanlı ordusu için ayrı bir önemi vardı. Alay Komutanı Miralay Raşid Bey de Selim Paşa'nın yanında top başında öldü. Mirivâ Osman Paşa'nın dışında, 300 er de esir oldu. Yaralıların tamamına yakını öldü. Osmanlı kuvvetleri, toplamda 1.600 kadar er kaybetti. Karadağlıların kaybı ise 300 civarında olup, bunların içerisinde Nikola'nın yeğeni Philip Petroviç'de bulunmaktaydı²⁶⁹.

Âli Fitrî'ye göre 18.000 Karadağlı ve Hersekli ile 10.000 Osmanlı askerinin katıldığı bu muharebede, 150 Osmanlı askeri öldü ve 200 Osmanlı askeri yaralanmıştı. Buna karşın Karadağlıların 100 asker kadar kaybının olduğu rivayet edilmekteydi²⁷⁰.

Ahmed Mithat Efendi, çatışma sırasında Karadağlıların yardıma çağırdığı kuvvetlerin gelmesi ile sayılarının birkaç misli arttığı bilgisini vermektedir. Ahmed Mithat Efendi'ye göre yenilginin yaşanmasında çatışma sırasında Karadağlılara destek kuvvetlerinin gelmesi ve sayılarının artması etkili olmuştu. Zamanın gazeteleri de yenilgiyi kaza olarak değerlendirip, Ahmed Muhtar Paşa'ya bir eleştiri getirmediler²⁷¹.

²⁶⁸ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 39-40.

²⁶⁹ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 54-55.

²⁷⁰ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 40.

²⁷¹ Ahmet Mithat Efendi, **a.g.e.**, s. 198.

Âli Fitrî'ye göre ise Karadağlıların başarı elde etmesinde, Ahmed Muhtar Paşa'nın başlangıçta elde ettiği başarının etkisi ile Karadağlıları küçümsemesi ve ihtiyat kuvvetlerini güçlendirip, sağ kolu zayıf bırakması etkili olmuştur²⁷².

Muharebe esnasında bir paşanın esir düşüp, diğerinin ölmesi muharebenin gereğinden fazla önem kazanmasına yol açtı. Karadağlılar, bu sonuç ile iftihar ettiler²⁷³. Muharebeden sonra Nikola tarafından Ahmed Muhtar Paşa'ya verilmek üzere Bileke Komutanlığına gönderilen mektupta, Osmanlı ordusunun hassasiyetleri bilinerek Osmanlı ordusuna karşı olan vazifelerinin yerine getirilmeye çalışıldığı, 28 Temmuz Muharebesi'nde Bileke civarında ölen Osmanlı askerlerinin bir çoğunun gömüldüğü ancak hala önemli bir kısmının savaş meydanında kaldığı, ölen Selim Paşa'nın rütbesinin gerektirdiği şekilde askerî tören ile gömüldüğü ve Mirlivâ Osman Paşa'nın kaçan erleri durdurmaya çalışırken esir düştüğü, şu anda durumunun iyi olduğu ve Çetine'ye gönderildiği belirtildi. Nikola, söz konusu mektupta, ölen Türk askerlerinin gömülme işlerinin halledilmesi ile ilgili olarak müzakere teklif etti²⁷⁴.

Ahmed Muhtar Paşa'nın Bileke'de aldığı mağlubiyet, devlette üzüntü yarattı. Mağlubiyetin öcünü almak ve durumu toparlamak için Hersek ve İşkodra'ya asker gönderilmesi, daha önce yapıldığı gibi iki taraftan Karadağ'a girilmesi ve önce İşkodra'dan saldırı başlatılarak Hersek'te toplanan Karadağlıların İşkodra'ya çekilmesi düşünüldü. Ancak bu plan Avrupa'da duyulunca Avusturya-Macaristan, benimsemiş olduğu tarafsızlık politikasını gerekçe göstererek bölgeye asker çıkartmak için en uygun liman olan Klek Limanı'na Osmanlı Devleti'nin asker çıkarmasına izin vermedi²⁷⁵. Avusturya-Macaristan, limanı Osmanlı Devleti'ne kapatmasının yanında Karadağlılara gönderilen savaş mühimmâtının

²⁷² Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 46.

²⁷³ **a.g.e.**, s. 41.

²⁷⁴ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 37., Dip not: 1; **Cerîde-i Vukuât**, 20 Ağustos 1876, No: 17, s. 2. Karadağ Coğrafyası adlı eserde, Osman Paşa'nın esir düşmesi ve Selim Paşa'nın öldürülmesi olayının Beşina karyesinde Vuçidol adlı mevkiye gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. s. 38. Ahmet Mithat Efendi, Osman Paşa'nın son ana kadar direnip, en sonunda çaresiz kalarak teslim olduğunu belirtmektedir. **gös.yer.** Osman Paşa, Aralık ayına kadar Karadağlıların elinde esir olarak kalacak ve Karadağ'da kaldığı süre içinde sağlığının bozulması üzerine Vladika Nikola'nın kendisine gönderdiği 18 Aralık 1876 tarihli tezkire ile özgürlüğüne kavuşacaktır. Vladika Nikola söz konusu tezkirede, Karadağ'daki ikâmetinden dolayı sağlığının bozulduğunu öğrendiğini, barış antlaşmasının yapılmasını beklemeden artık kendilerine karşı bir daha savaşmayacağı düşüncesine istinaden serbest bırakıldığını bildirmiştir. **ATASE, OSK**, K: 15, G: 138, B: 138-1, 06. 10. 1292 (18. 12. 1876).

²⁷⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 153.

topraklarından geçmesine de göz yumuyordu²⁷⁶. Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan'ın bu tutumuna tepki gösterdiyse de Avusturya-Macaristan geri adım atmadı. Bunun üzerine Klek Limanı'nın kullanılmasından vazgeçilerek Hersek'e gönderilecek taburlar için Yenipazar Boğazı'nın kullanılmasına, İşkodra'ya gönderilecek askerlerin de Bar İskeleyi'ne çıkarılmasına karar verildi²⁷⁷.

4.2.5.4. Trebin Civarında Yaşanan Çarpışmalar

Ahmed Muhtar Paşa Fırkasının Bileke'de aldığı mağlubiyetten sonra burada kalması uygun değildi. Ancak Mostar'a dönmek de tehlikeliydi. Dalmaçya ve Ragusa'ya yakın olan Trebin ise gıda temini ve askerî açıdan uygun bir yerdi. Bu yüzden Trebin'e çekilme kararı alındı. 28-29 Temmuz gecesi Bileke'de geçirildi ve 29 Temmuz akşamı Trebin'e dönüldü²⁷⁸. Karadağlılar, dönüş yolunda bazı Osmanlı müfrezelerine tacizde bulundular²⁷⁹.

Karadağlılar, Bileke Muharebesi'nde elde ettikleri başarıdan sonra tekrar ilerlemeye başladılar. Ahmed Muhtar Paşa'nın 29 Temmuz'da Bileke'den ayrılarak Trebin'e gitmesinden sonra 1 Ağustos'da Bileke'yi kuşattılar. Bu sırada Bileke'de Kaymakam Şişman Hasan Bey komutasında 1.000 kadar Osmanlı askeri vardı. Karadağlılar, Osmanlılardan ele geçirdikleri 9 adet dağ topu ile kasabayı bombalamaya başladılar. Kasabadan da Karadağlılara karşı ateş açıldı. Karadağlılar, top ateşi ile sonuç alamayacaklarını anlayınca, Peko Pavloviç'i ve emrindeki Hersek asilerini Bileke'yi ele geçirmek ile görevlendirdiler ve ordunun büyük kısmını önce Bilatoviçte'ye sonra da Banjani'ye çektiler²⁸⁰ ve sonra da Krstac civarına yerleştiler. Trebin bölgesini gözetlemek için de Musiç komutasındaki asilerden oluşan 3 tabur görevlendirdiler²⁸¹.

Kuzey Karadağ Ordusunun Bileke'de başarı elde ettiği günlerde Güney Cephesi'ndeki Karadağ Ordusunun durumu kötüleşmişti. İstanbul Hükümeti,

²⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, **a.g.e.**, s. 200.

²⁷⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 154.

²⁷⁸ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 55-56. Mahmud Celâleddin Paşa, Ahmed Muhtar Paşa'nın Karadağlıların galibiyet sevinci ile daha kalabalık bir şekilde saldırmaya başlaması üzerine Trebin'e çekildiği bilgisini vermektedir. **a.g.e.**, s. 153.

²⁷⁹ Âli Fitrî, **gös.yer.**

²⁸⁰ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 56-57.

²⁸¹ **a.g.e.**, s. 65.

Ahmed Muhtar Paşa'nın bozguna uğraması üzerine Hersek bölgesini rahatlatmak için güneyde İşkodra Kolordusuna taarruz emri vermişti. Hersek Kolordusunu rahatlatmak ve Medun Kalesi'ni kurtarmak için taarruza geçen İşkodra Kolordusu, Karadağlıların Güney Ordusunu sıkıştırmaya başlamıştı. Bu sebep ile Kuzey Cephesi'ndeki Karadağ birliklerinin bir kısmı, takviye olarak Güney Cephesi'ne gönderildi. Kuzeyde geriye kalan birliklerin de bir kısmı Trebin'i kuşatmaya, bir kısmı da Gaçko yolunu kesmek için Zalom Boğazı tarafına gönderildi²⁸². Nikola da ihtiyaten 10 taburluk bir kuvvetle Danilovgrad'a gitti. Kuzey Ordusunun komutanlığına Nikola'nın kayınbabası Petar Vukotić atandı. Krstac'da kalan Petar Vukotić'e Nikşik'i kuşatma ve Hersek taraflarına gönderilen müfrezelere yardım etme görevi verildi²⁸³.

Karadağlılar, Bileke'den sonra Trebin'i de almak istiyor ve buna yönelik hazırlık yapıyorlardı²⁸⁴. Ahmed Muhtar Paşa, Trebin'e çekildikten sonra buranın da Karadağlılar tarafından kuşatılacağını düşünerek savunma hazırlıklarına başlamıştı. Bu hazırlıklara ilave olarak İstanbul'dan da yardım istedi. Gaçko'daki taburlardan iki tanesi, Miralay Hacı Arif Bey komutasında Zalom Boğazı'na gönderildi. Osmanlı kuvvetleri, Foniça üzerinden Zalom Boğazı'na giderken yolda rastladıkları Karadağlıları dağıttılar ve 1 taburla Zalom Boğazı'nı işgal ettiler. Miralay Hacı Arif Bey, 2. Taburla Stolac'a gitti. Stolac, Gaçko, Nevesin ve Gabile'den takviye kuvvetler getirilerek Trebin'deki Osmanlı kuvvetlerinin fırka seviyesine çıkarılmasına çalışıldı. Fırkanın komutanlığına da o sırada Drin tarafında Sırplar ile savaşıyan Mustafa Celaleddin Paşa'nın getirilmesine karar verildi. Bu sırada Trebin yakınlarına gelen Karadağlılar, Trebin'e saldırmaya cesaret edemeyerek Trebin-Ragusa Caddesi'nden Trebin'e erzâk gönderilmesine engel olmaya çalıştılar. 1 Ağustos'ta 60 mekkarelik bir erzâk kafilesi, Musiç'in eline geçti ve cadde ulaşımına kapandı. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri, caddeyi açmak için 3 Ağustos'da Trebin'den çıktılar. Ahmed Muhtar Paşa, bir miktar kuvvetle Şuma Manastırı'nı işgal etti ve Mustafa Cavid Paşa'yı Driyeno üzerine gönderdi. Böylece cadde geçici olarak ulaşımına açıldı. Trebin çevresinde bu

²⁸² a.g.e., s. 57., Dip not: 1.

²⁸³ a.g.e., s. 65.

²⁸⁴ ATASE, OSK, K: 16, G: 210, B: 210-1, 25. 05. 1292 (06. 08. 1876).

çatışmalar yaşanırken Bileke'de ciddi bir erzâk sıkıntısı baş gösterdi ve Mevki Komutanı Kaymakam Şişman Hasan Bey, yardım istemeye başladı²⁸⁵.

Trebin civarında çarpışmalar devam ederken Temmuz ayı başlarından beri Karadağlıların kuşatması altında olan Hotovo Kulesi, Osmanlı kuvvetlerinin Bileke'de yaşadığı mağlubiyetten sonra 31 Temmuz'dan itibaren Dağlı sergerdelerinden olan Musiç tarafından daha şiddetli bir şekilde sıkıştırılmaya başlandı. Abdullah Paşa komutasındaki kuvvetlerin kuleye ulaşmalarından sonra az olan erzâk da bitti. Bunun üzerine kule muhafızları, kuleyi yakarak cephâneyi tahrip ettiler ve 1-2 Ağustos gecesini gizlice Trebin'e kaçtılar²⁸⁶.

Trebin'deki Osmanlı kuvvetlerini takviye etme faaliyetleri Ağustos ayı başlarında devam etti. 8 Ağustos'ta Bosna'dan Âli Paşa komutasında 6 taburdan oluşan bir tugay, Trebin'e geldi. 9 Ağustos'ta da tekrar kapanmış olan Trebin-Ragusa Caddesi, Ahmed Muhtar Paşa'nın düzenlediği askerî operasyonla tekrar açıldı²⁸⁷. Ragusa yolundaki kuleler, kuşatmadan kurtarıldı²⁸⁸. Ragusa Konsolosu Daniş Bey, ordu idaresine 1.000 lira verdi²⁸⁹. Bu gelişmelerden sonra daha önce Ahmed Muhtar Paşa ile birlikte Bileke'den Trebin'e gelmiş olan yaklaşık 100 kişi, 11 Ağustos'da tekrar Bileke'ye dönmek için yola çıktılar ancak yolda Grigori Çetesi'nin saldırısına uğradılar ve büyük miktarda zayıat verdikten sonra Bileke'ye ulaşmayı başardılar²⁹⁰.

Ahmed Muhtar Paşa, Bosna'dan Trebin'e gelen yardım kuvvetlerinin düşmanın dikkatini çekmemesi için 14 Ağustos'da Dalmaçya sınırına doğru bir çıkış harekâtı düzenledi ve 14 Ağustos ve sonrasında Hersekliler ile Osmanlı kuvvetleri arasında birkaç defa muharebe yaşandı²⁹¹.

Kuzey Karadağ Ordusu, Ağustos ayı sonlarına kadar Hersek içlerine gönderdiği çetelerin ufak tefek eylemleri dışında ciddi bir faaliyette bulunamadı²⁹².

²⁸⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 58-59.

²⁸⁶ a.g.e., s. 60.

²⁸⁷ gös.yer.

²⁸⁸ Mahmud Celâleddin Paşa, gös.yer.

²⁸⁹ Sedes, gös.yer.

²⁹⁰ gös.yer.

²⁹¹ Osman Nuri, a.g.e., s. 89.

²⁹² Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 65.

Nikola, Osmanlı Devleti'nin Güney Cephesi'ndeki asker sayısını arttırmaya başlaması üzerine karargâhını Danilovgrad'a taşıdı ve Kuzey Karadağ Ordusunun komutasını General Nikotiç'e bıraktı²⁹³. Osmanlı yönetimi, Ağustos ayında Popovo Polje taraflarında toplanan Karadağlıların birçok hayvanı gasp etmeleri üzerine bölgeye bir harekât düzenlenmesine karar verdi. 24 Ağustos'ta Trebin, Lubin ve Stolac'daki Osmanlı kuvvetlerine, harekât emri verildi. Osmanlı kuvvetleri, 3 şehirden yola çıkacaklardı. Daha önce Hotovo Kulesi'ni zorlamış olan reislerden Musiç, emrindeki 1.200 kadar haydut ile birlikte imha edilecekti. Stolac'daki kuvvetlerin komutanı Mustafa Celaledin Paşa idi²⁹⁴. Mustafa Celaledin Paşa, Popovo'ya hareket ettiyse de kendi beyanına göre yolda saldırıya uğrayıp, çatıştıktan sonra Popova'ya gitmekten vazgeçip, Stolac'a döndü. Hersek Kumandanlığını Ahmed Muhtar Paşa'dan almak isteyen Mustafa Celaledin Paşa, Ahmed Muhtar Paşa'nın emrini savsaklamıştı. Zaten Mustafa Celaledin Paşa, Ahmed Muhtar Paşa'nın yönetimini beğenmiyordu ve durumu İstanbul'a şikayet etmişti²⁹⁵. Popovo'ya giden Trebin Müfrezesi ise Karadağlılar tarafından kuşatma altına alındı. Bunun üzerine 25 Ağustos'ta Trebin Müfrezesini kurtarmak için 4 tabur ve 4 top gönderildi. Çıkan çatışma neticesinde Trebin Müfrezesi kurtarıldı²⁹⁶. Stolac'a dönmüş olan Mustafa Celaledin Paşa'ya da emrindeki kuvvetler ile birlikte Stolac'dan ayrılarak Trebin'deki kuvvetlere katılması emredildi. 28 Ağustos'da Trebin'e gelen Mustafa Celaledin Paşa, Ahmed Muhtar Paşa ile görüştüktan sonra hapsedildi²⁹⁷.

Ahmed Muhtar Paşa, 29 Ağustos'ta 20 taburluk bir seyyar kuvvet ve 20 mekkârelik bir erzâk kafilesi ile Trebin'den ayrılarak aynı günün akşamı Bileke'ye ulaştı. 30 Ağustos'da perakende erat ve yaralıları alarak Trebin'e döndü. Böylece uzun süredir sıkıntı yaşayan Bileke kasabası yardıma kavuşarak rahatlamış oldu²⁹⁸.

Ahmed Muhtar Paşa, Trebin'e döner dönmez İstanbul'dan şifreli bir telgraf aldı. Telgrafta, Hersek kıtasının 24 saat içinde eşkiyadan temizlenmesi ve devletin

²⁹³ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 88.

²⁹⁴ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 60-61.

²⁹⁵ **a.g.e.**, s. 61, Dip not: 1.

²⁹⁶ **a.g.e.**, s. 61.

²⁹⁷ **a.g.e.**, s. 62-63.

²⁹⁸ **a.g.e.**, s. 63.

şan ve şerefi için Karadağ'a girilip, hiç olmazsa bir parça toprağın alınması isteniyordu²⁹⁹. Ahmed Muhtar Paşa, zamanın darlığı sebebi ile yardım gelmesini beklemeden eldeki 20 tabur ile harekete geçmek zorunda kaldı. İstanbul'dan gelen taarruz emri, İşkodra ve Yenipazar tarafındaki kuvvetlere de verilmişti. İşkodra Komutanı Derviş Paşa ile haberleşilerek birlikte harekete geçme konusu üzerinde duruldu³⁰⁰. Derviş Paşa, Ahmed Muhtar Paşa'nın Nikşik'e gitmesini ve o istikâmette orduların birleştirilmesini istiyordu. Ancak Ahmed Muhtar Paşa, bunu kabul etmedi³⁰¹. Ahmed Muhtar Paşa'nın niyeti, Trebin-Klobuk yolundan Grahovo üzerine yürümektir³⁰².

4.2.5.5. Grahovo Civarında Yaşanan Çarpışmalar

Ahmed Muhtar Paşa, 1 Eylül 1876 sabahı 15 taburluk bir kuvvet ile Trebin-Klobuk yolu üzerinden Grahovo'ya hareket etti. Mirlivâ Mustafa Cavid Paşa, Mustafa Saffet Paşa ve Süleyman Paşa da harekâta katıldılar³⁰³. Ahmed Muhtar Paşa, 8.000 kişilik bir kuvvet ile³⁰⁴ 2 Eylül'de Kilyon Kalesi altından geçerek Karadağ'a girdi³⁰⁵. Karadağlılar, Ahmed Muhtar Paşa'nın Grahovo üzerine harekete geçmesinden sonra Grahovo'ya takviye kuvvet gönderdiler³⁰⁶. Ahmed Muhtar Paşa, imtiyaz hattını 2 kilometre geçtikten sonra 400 kadar Karadağlı ile çatışmaya girdi ve Karadağlıları mağlup etti. Fırkanın sol tarafındaki Saffet Paşa Tugayı, Grahovo tarafındaki 2 Karadağlı tabyasını ele geçirdi. Karadağlılar, Zaslap Silsilesi'ne çekilerek burada bir müdafaa mevzisine yerleştiler³⁰⁷. Âli Fitrî'ye göre 7.000-8.000 kadar Karadağlı, Osmanlı sınırına 4 km mesafede bulunan Zaslap'ın

²⁹⁹ **gös.yer.** Âli Fitrî'ye göre Kuzey Cephesi'ndeki savaşın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin Karadağlılar ile mütareke yapmak üzere olmasından dolayı Osmanlı ordusunun Karadağ topraklarında olmasının gerektiği, İstanbul Hükümeti tarafından Ahmed Muhtar Paşa'ya bildirildi. **gös.yer.**

³⁰⁰ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 64-65.

³⁰¹ **ATASE, OSK**, K: 11, G: 78, B: 78-1, 26. 06. 1292 (07. 09. 1876).

³⁰² Sedes, **gös.yer.**

³⁰³ **a.g.e.**, s. 66.

³⁰⁴ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 41.

³⁰⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 188; **ATASE, ORH**, K: 51, G: 91, B: 91-1, 23. 06. 1292 (04. 09. 1876). 5 Eylül 1876 tarihli belgede, Ahmed Muhtar Paşa'nın Kuryanik üzerinden imtiyaz hattına tecavüz ettiğinden bahsedilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 27, G: 124, B: 124-1, 24. 06. 1292 (05. 09. 1876).

³⁰⁶ **ATASE, ORH**, K: 27, G: 125, B: 125-1, 24. 06. 1292 (05. 09. 1876).

³⁰⁷ Sedes, **gös.yer.**

karşısında bir mevzide tahkime başladı. İki tarafın ileri karakolları birbirlerine ateş edecek bir mesafede bulunuyordu³⁰⁸.

Harekâtı devam ettiren Ahmed Muhtar Paşa, Trebin tarafından saldırarak Zaslap karyesini ele geçirdi³⁰⁹ ve sonra Grahovo ve Gradoviça mevkilerinin arasına istihkâmlar yaptırdı³¹⁰.

Ahmed Muhtar Paşa Fırkasının ilerlediğini duyan bölge halkı, Kotorlular ve Hersek eşkiyası, Karadağlılara yardıma koştular. Bu sırada Duga Boğazı'nda bulunan Voyvoda Vukotić de Nikşik yakınlarında 4 tabur bıraktıktan sonra kalan kuvvetler ile Grahovo'ya geldi. Böylece Karadağ kuvvetlerinin sayısı kısa sürede oldukça arttı. Nikola, Vukotić'e birkaç defa Osmanlı fırkasına saldırmasını söylediye de Vukotić buna cesaret edemedi³¹¹.

Zaslap Silsilesi'ne çekilen Karadağ kuvvetlerinin takviye aldığı sırada Karadağlılar ile arasında yalnız 1500 adım mesafe bulunan Osmanlı fırkasına da takviye kuvvetler katıldı. Ferik Fuad Paşa, 4 Eylül'de 10 tabur ile fırkaya katıldı. Böylece muharebe hattındaki Osmanlı taburlarının sayısı 25'e yükseldi³¹². Karadağlılar, Ahmed Muhtar Paşa kuvvetlerinin sağ cenâhına 8 Eylül'de başlattıkları saldırılardan bir netice elde edemediler³¹³. 11 Eylül'de Mirlivâ Hüseyin Fevzi Paşa komutasındaki 5 tabur da Zaslap'taki Osmanlı kuvvetlerine katıldı³¹⁴. Âli Fitrî, tarih belirtmeden, Mahmud Celaleddin Paşa'nın 6 tabur ve bir batarya ile Ahmed Muhtar Paşa'nın yardımına geldiğini ve diğer yerlerden toplanan kuvvetler ile birlikte Zaslap'ta Ahmed Muhtar Paşa'ya bağlı birliklerin sayısının 13.000'e ulaştığını belirtmektedir³¹⁵.

Ahmed Muhtar Paşa Fırkası ile Karadağlıların, Kuzey Cephesi'nde Zaslap'ta karşı karşıya geldiği günlerde cephenin başka bölgelerinde de Karadağlı saldırıları sürüyordu. Trebin yakınlarında yola pusu kuran Karadağ eşkiyası,

³⁰⁸ Âli Fitrî, *gös.yer.*

³⁰⁹ **ATASE, ORH**, K: 27, G: 135, B: 135-1, 29. 06. 1292 (10. 09. 1876). **ATASE, ORH**, K: 27, G: 129, B: 129-1, 25. 06. 1292 (06. 09. 1876); **ATASE, OSK**, K: 1, G: 107, B: 107-1, 22. 06. 1292 (03. 09. 1876).

³¹⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, *gös.yer.*

³¹¹ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 66-67.

³¹² *a.g.e.*, s. 67.

³¹³ Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 89.

³¹⁴ Sedes, *gös.yer.*

³¹⁵ Âli Fitrî, *gös.yer.*

Osmanlı ordusunun erzâk kafilesine saldırarak 7 askeri öldürdü³¹⁶. Kuzey Cephesi'nde bu gelişmeler yaşanırken Güney Cephesi'ndeki İşkodra Kumandanı Derviş Paşa, Ahmed Muhtar Paşa'nın işini kolaylaştırmak ve Karadağ kuvvetlerinin bir kısmını meşgul etmek düşüncesi ile ve İstanbul'un baskısı sonucunda 5 Eylül'de Spuz tarafından Piperi nahiyesine asker gönderdi³¹⁷.

Ahmed Muhtar Paşa Fırkası, takviye almasına rağmen durumu bulunduğu noktadan daha ileriye gitmeye müsait değildi. İki taraf arasında ara sıra top ve tüfek atışları yapılıyordu³¹⁸. Ahmed Muhtar Paşa, Eylül ayında İstanbul'dan, mütareke müzakereleri sebebi ile önce 25 Eylül'e sonra da 3 Ekim'e kadar savaşa ara verildiği bilgisini aldı³¹⁹.

Osmanlı ordusunun Hersek Fırkası ile Karadağ kuvvetlerinin Zaslap civarında karşılıklı olarak mevzilendikleri sırada Duga Boğazı tarafındaki Karadağ müfrezeleri, Duga Boğazı'ndaki kuleler ile Piva kulelerini sıkıştırıyordu. Duga Boğazı'nı müdafaa eden Zlostup (İzlastop) Kulesi, Karadağlılar tarafından kuşatıldı. Ancak Karadağlılar, bu kuleyi ele geçirmeyi başaramadılar. Bu sırada erzâka ihtiyaç duyan Piva karakollarına da Gaçko'da bulunan Mirlivâ Âli Paşa ve Mirlivâ Hacı Hüseyin Bey vasıtası ile erzâk gönderildi³²⁰.

Miralay Rostov'a göre Eylül ayında Kuzey Cephesi'ndeki Osmanlı-Karadağ muharebeleri, İlkçağdaki Truva muharebelerini andırıyordu³²¹.

Zaslap'taki Osmanlı fırkası ile Karadağ kuvvetleri arasındaki mücadele, bir süre etkisiz top ve tüfek atışları ile geçtikten sonra Osmanlı tarafına Karadağlıların bir gece baskınına hazırlandıkları haberi geldi. Bunun üzerine Ahmed Muhtar Paşa, 6-7 Ekim gecesi orduya hücum emrini verdi. 7 Ekim sabahı Karadağlıların 1. hat siperleri, Miralay Şişman Hasan Bey komutasındaki alay tarafından ele geçirildi. Hava aydınlandıktan sonra 6 saat süren şiddetli ve kanlı bir müsâdemeden sonra Karadağlıların 2. hat siperleri de Osmanlı kuvvetlerinin eline

³¹⁶ ATASE, OSK, K: 11, G: 80, B: 80-1, 31. 06. 1292 (12. 09. 1876).

³¹⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 188-189.

³¹⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 67-68.

³¹⁹ ATASE, OSK, K: 11, G: 14, B: 14-5, 13. 07. 1292 (25. 09. 1876).

³²⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 69-70.

³²¹ Âli Fitrî, Miralay Rostov'un kim olduğuna dair bir bilgi vermemektedir. gös.yer.

geçti. Saffet Paşa Tugayı, bozguna uğramasına rağmen Osmanlı kuvvetleri, Karadağlılara üstünlük sağladılar. Karadağlılar, Saffet Paşa Tugayının girdiği muharebede, 300 askerden fazla zayıat verdiler. Saffet Paşa Tugayının zayıatı ise yaralı ve ölü olarak 50 askerdirdi³²². Kuzey Cephesi'nden Ekim ayının ilk haftasında alınan haberlere göre Ahmed Muhtar Paşa, Grahovo ile Grahoviçe arasında Osmanlı ordugâhının karşısında bulunan iki tepeyi ele geçirdi³²³.

Osman Nuri'ye göre Ahmed Muhtar Paşa, 9 Ekim'de Karadağlılara mağlup oldu ve Klobuk'un güneyindeki Kusmaç dağlarına çekildi. Kuzey Karadağ Ordusunun sağ tarafında bulunan Peko Pavloviç de Zaslap'taki çatışmadan sonra emrindeki 5.000 kişi ile Bileke üzerine hareket etti ve bu mevkinin önünde bulunan Hüseyin Paşa Livâsını mağlup ederek Bileke'ye çekilmeye zorladı³²⁴.

4.2.5.6. Lubin Müsâdemesi

Karadağlılar, Zaslap'ta Osmanlı fırkası ile karşı karşıya geldikten sonra Osmanlı fırkasının geri taraflarını ve ulaşım hatlarını tehdit ederek fırkayı rahatsız etmeye başlamışlardı. Bu amaçla Voyvoda Vukoviç komutasındaki 7 taburdan oluşan 4.000 kişilik bir kuvvet, Lubin kasabasına gönderildi. Bu kuvvet, 6 Ekim günü yani Zaslap'ta muharebenin başladığı gün Lubin kasabasına saldırdı. Bu sırada kasabada 1 bölük Osmanlı askeri vardı. Karadağlıların kasabayı kuşatması üzerine bu bir bölük Osmanlı askeri ile 200 kadar Lubinli, kasabayı savunmaya başladılar. Savunmaya kadınlar da katıldı. Ancak iki taraf arasında güç dengesizliği vardı ve neticede Karadağlılar, kasabaya girdiler. Birçok evi yaktılar, yağmaladılar ve önlerine çıkan insanlara saldırdılar³²⁵. Bu gelişme üzerine Lubin'e gönderilen Hacı Mehmed Ağa kumandasındaki kuvvetler, Karadağlıları, Lubin'den çıkardılar. Karadağlılar, çarpışmalarda 300'den fazla kayıp verdiler. Buna karşı 25 Osmanlı askeri ile 6 kasabalıyı öldürdüler ve 27 evi yaktılar³²⁶.

³²² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 71-74.

³²³ **BOA, A.MKT.UM.** 482/42 1293.N.19 (08.10.1876).

³²⁴ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 146.

³²⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 71-75; **ATASE, OSK**, K: 17, G: 53, B: 53-1, 25. 08. 1292 (06. 10. 1876).

³²⁶ **BOA, İ.MMS.** 55/2465/1-1,1-2 1293.N.021 (10.10.1876).

Lubin Müsâdemesi'nde 6 Lubinli kadın, Karadağlılara karşı kahramanca savaştı. Kendilerine başarılarından dolayı 500 gurus para ödülü verilmesine karar verildi³²⁷. Hafize Şerife Hanım adındaki genç kız, çarpışma sırasında Dağlı kaptanlardan birini öldürüp, silahlarını ve beygirini aldı. Hafize Şerife Hanım'a para ödülünün yanında 5. rütbeden mecidî nişanı verildi³²⁸.

Sedes'e göre Lubin Müsâdemesi'nde 30'dan fazla kasabalı öldü. Ancak Karadağlılar, 1.500 kişinin öldüğünü söylüyor. Bütün kasaba ve kasabalının yok edildiğini iddia edenler de var. Karadağlılar, kendi kayıplarının 34 ölü, 99 yaralı olduğunu belirtmektedirler. Ancak bu rakamlar abartılıdır. Nikola, Lubin mağlubiyetinden sonra Sergerde Vukoviç'i azlederek yerine Peko Pavloviç'i atadı. Nikola'nın Vukoviç'i azletmesinin sebebi, kasabayı yakması değil, Kolağası Mehmed Ağa gelince kaçmasıydı³²⁹.

Kuzey Cephesi'ndeki çarpışmalar, kar yağışı ve soğuk hava sebebi ile 2 Kasım'da tamamen durdu³³⁰. Ahmed Muhtar Paşa, birliklerini, soğuk havaların gelmesi ile birlikte Kasım ayı başında mütarekenin imzalanmasını beklemeden ve geri çekilme emri verilmeden Trebin'e geri gönderdi. Ahmed Muhtar Paşa, bu izinsiz geri çekiliş ve Serasker Redif Paşa'ya çektiği Rusya ile harbe girilmesine karşı çıkan fikirlerinin yer aldığı 20 Aralık 1876 tarihli telgrafı sebebi ile Hersek Ordusu Komutanlığından alındı ve Girit vilayetine tayin edildi³³¹. Ahmed Muhtar Paşa'nın yerine Hersek Ordusu Komutanlığına Müşir Süleyman Paşa atandı³³². Süleyman Paşa, 13 Ocak 1877'de Trieste Vapuru ile yeni görev bölgesine hareket etti³³³.

³²⁷ BOA, İ.MMS. 55/2465/3 1293.N.029 (18.10.1876).

³²⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 75. Ferhat Uyaniker, Karadağlıların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'de Rubin kasabasına yaptıkları saldırıda Şerife adlı bir Türk kadının askerlerin önüne geçerek birçok Karadağlıyı öldürdüğünü belirtmektedir. *Millî Mücadele'de Türk Kadını*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 8.

³²⁹ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 75., Dip not: 1.

³³⁰ Özcan, a.g.e., s. 53.

³³¹ a.g.e., s. 76-77.

³³² ATASE, ORH, D: 1-7, B: 146,147 31. 10. 1292 (12. 01. 1877).

³³³ Sadâkat Gazetesi, 15 Ocak 1877, No: 47, s. 3.

4.2.6. Güney Cephesi'ndeki Muharebeler

4.2.6.1. Medun Kalesi Kuşatması

Güney Cephesi'nde muharebelerin en yoğun yaşandığı yer Medun'du. Daha savaş başlamadan önce 1876 yılı ilkbaharından itibaren Medun bölgesinde Osmanlı yönetimine karşı isyan hazırlıkları başlamıştı. Koçi Voyvodası Marko Milanovo, Karadağ'dan döndükten sonra halka silah dağıttı. 30 Haziran'da 500 kadar Koçili eşkiya Medun Kalesi'ne saldırdı. Koçililerin arasında Karadağlı subay ve erler de vardı. Karadağ, iki gün sonra 2 Temmuz'da Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Bunun üzerine Medun civarındaki karakollarda bulunan Osmanlı bölükleri, Podgorica'ya alındı ve Medun'un Podgorica ile bağı kesildi. Osmanlı yönetimi, hem tekrar Podgorica-Medun bağlantısını sağlamak, hem de isyan eden halkı kontrol altına almak için bölgeye bir tabur ve 500 kadar Hati, Kastrati ve İşkodra muâvenesinden oluşan bir müfreze gönderdi. Osmanlı müfrezesi, Medun Kalesi yakınlarına gelince, iki Karadağlı taburu ve 300 Koçili ile karşılaştı. İki taraf arasında kanlı bir muharebe yaşandı ve Karadağlılar, Osmanlı müfrezesini geri püskürttüler. Osmanlı kuvvetleri, 30 ölü ve yaralı verdi. Bu mağlubiyetten sonra içerisinde 220 kadar muhafız bulunan Medun Kalesi, Karadağlılar tarafından tamamen sarıldı³³⁴.

Güney Karadağ Ordusu başlangıçta Kolaşin, Spuz ve Bar taraflarından gelecek Osmanlı saldırılarını durdurmayı amaçlamaktaydı. Ancak savaşın başlamasından sonra hem Podgorica'daki Osmanlı kuvvetlerinin zaafından faydalanmak, hem de Koçi halkının isyanından faydalanmak için güneyde savunmayı amaçlayan savaş planını terk ederek Koçi nahiyesindeki Medun Kalesi'ni kuşatma altına aldı³³⁵. Kalede bulunan iki bölük piyade Osmanlı askeri,

³³⁴ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 81. Derviş Paşa, 8 Temmuz 1876'da Seraskerliğe çektiği telgrafta, Koçili Hristiyanların silahlanarak Marko Milan'ın komutasında toplandıklarını ve nereye saldıracaklarının anlaşılamadığı bildirmiştir. **ATASE, OSK**, K: 16, G: 221, B: 221-1, 26. 04. 1292 (08. 07. 1876). Ahmed Mithat Efendi'ye göre Ahmed Hamdi Paşa kuvvetleri ile Vasovik, Petro Pavlovik ve diğer yerlerden gelen Karadağ eşkiyası arasında 28 Haziran'da Koçi denilen yerde 4-5 saat süren bir muharebe yaşandı. Türk tarafı bir nizâmiye taburu, 2 redif taburu ve bir miktar gönüllüden oluşuyordu. Karadağlılar ise 6.000 kişi kadardı. Karadağ kuvvetleri, sabırlı bir şekilde direnmelerine rağmen muharebeyi kaybettiler. 31 ünlü Karadağlı kaptan ve 400'den fazla Karadağ askeri öldü. 800 civarında Karadağlı da yaralandı. Buna karşın muharebede 11 Osmanlı askeri öldü ve 25 Osmanlı askeri yaralandı. **a.g.e.**, s. 196.

³³⁵ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 47.

ellerindeki ağızdan dolar iki şeşhane top ve birkaç kaval top ile birlikte etkisiz bir şekilde mahsur kaldılar³³⁶. Karadağlılar, Medun Kalesi'nin kuşatılmasının yanında Koçi ve Kraniye nahiyelerinin halkını isyan ettirip, kuşatmada kullanmak için Bijelo Pavloviç ve Vasovik taraflarından eşkıya getiriyordu³³⁷. Osmanlı ordusu, Medun'un kuşatıldığı günlerde bölgedeki hakimiyetini kaybetmemek için uğraşmaktaydı. Bu amaçla 10 Temmuz'da Koçi civarında toplanan 5.000 civarındaki Karadağlı üzerine saldırı düzenlendi ve 4 saat kadar süren muharebeden sonra Karadağlılar mağlup edildi. Muharebede, 31'i ünlü kapitan olmak üzere 400'den fazla Karadağlı öldürüldü³³⁸.

4.2.6.2. Virpazar Harekâtı

Karadağlıların Medun Kalesi'ni kuşatma altına aldıkları gün Karadağ sınırının güney kısmının sonlarında bulunan yerlere, Bar taraflarından bir saldırı düzenlendi. Bar Komutanı Miralay İbrahim Bey, 4 bölük ve 400 kadar Arnavut muâvenesi ile birlikte Virpazar üzerine yürüdü. Harekât, İşkodra Gölü sahili boyunca yapıldığı için bu kuvvete göldeki monitörler de eşlik ettiler. 10 Temmuz sabahı saat 5'de Osmanlı kuvvetleri ile sınırdaki gönüllüler arasında müsâdeme başladı. Osmanlı kuvvetleri, Karadağlıları mevzilerinden çıkartarak saat 10'a doğru Miristi Yopoviç köyünü ele geçirdiler. Bu sırada Voyvoda Maşo Güyoroğlu, taburu ile birlikte yardıma geldi. Saat 12'ye doğru bölge halkından 400 kişilik 2 Dağlı müfrezesi, Golik dağlarını tuttu. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetlerinin ilerleyişi durdu ve Karadağlılar, karşı saldırıya geçtiler. Osmanlı müfrezesi, Şiştan köyüne çekildi. Karadağlılar, Osmanlı müfrezesini takip ettilerse de Şiştan'a gelen monitörlerin açtığı ateş sonucunda daha fazla ilerleyemediler. İki taraf arasındaki çarpışma, akşam saat 9'da sona erdi. Osmanlı tarafı, 300 asker kaybetti. Karadağlılar ise 270 asker kaybettiler³³⁹.

³³⁶ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 19.

³³⁷ ATASE, OSK, K: 16, G: 240, B: 240-1, 17. 05. 1292 (29. 07. 1876).

³³⁸ ATASE, OSK, K: 16, G: 234, B: 234-1, 29. 04. 1292 (11. 07. 1876); ATASE, OSK, K: 1, G: 87, B: 87-1, 28. 04. 1292 (10. 07. 1876).

³³⁹ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 81-82.

4.2.6.3. I. Medun Harekâtı

Karadağlıların Güney Ordusu Komutanı, Kuzey Ordusunun vazife ve hareketlerini dikkate alarak önemli hareketlere girişmekten kaçınıp, gücünü müdafaa için kullanmak istiyordu. Buna karşın Koçi asilerinin reisi Marko Milanovo, Medun Kalesi çekilme hattı üzerinde bulunduğu sürece Podgorica'ya yapılacak hareketlerin sıkıntıya gireceğini, kalenin mutlaka alınması gerektiğini ancak mevcut savaş vasıtaları ile kale alınamayacağı için kalenin Podgorica ile bağıni kesip, kale muhafızlarının aç bırakılarak kalenin ele geçirilmesi gerektiği fikrini savunuyordu. Karadağ Harbiye Nazırı, Marko Milanovo'nun görüşünü benimsedi. Bunun üzerine ordu komutanı Boşo Petroviç de söz konusu planı onayladı. Karadağlılar, 16 Temmuz'da Medun-Podgorica yolu üzerindeki kulelere saldırmaya başladılar. İlk önce 20 muhafızı olan Stupiça Kulesi'ne saldırdılar. Kuleyi top ateşi ile yıktılar. Bu saldırı üzerine Podgorica'da bulunan Salim Paşa, diğer kuleleri kurtarmak ve Medun ile bağlantıyı tekrar sağlamak için 17 Temmuz'da 2. ve 3. Ordu Nişancı Taburu, 500 askerden oluşan İşkodra muâvenesi ve 4 adet top ile birlikte Medun'a yürüdü. Kakariçka (Kakariş) tepelerinin biraz kuzeyinde, Fundina sırtlarına yakın bir yerde Karadağlılar ile karşılaştı. Osmanlı müfrezesi, burada Karadağlılara üstünlük sağlayamayınca geri çekilmeye başladı. Askerler, Medun'a ve Podgorica'ya doğru kaçmaya başladılar. Karadağlılar, Osmanlı müfrezesini Podgorica yakınlarına kadar kovaladılar. Ancak Karadağlılar, Podgorica'nın Bağlar tarafındaki Manastır Redif Taburunun ateş açmaya başlaması üzerine ağır kayıplar vererek çekildiler. Bu muharebede, Osmanlı müfrezesinin kaybı çok azdı. Ancak 2 Nişancı Taburunun da bozguna uğraması kötü karşılandı³⁴⁰.

Salim Paşa'ya bağlı kuvvetlerin bozguna uğradığı sırada Eşref Paşa'nın yerine İşkodra Komutanlığına atanmış olan Müşir Ahmed Hamdi Paşa, İşkodra'ya

³⁴⁰ a.g.e., s. 82-83. Genelkurmay ATASE Başkanlığı'nın yayınladığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini adlı eserde, Medun Kalesi'nin Karadağlılar tarafından kuşatılması üzerine Podgorica Komutanı Salim Paşa'nın iki tabur asker ve 400 Arnavut gönüllüsü ile Medun'a gönderildiği ve yapılan muharebe sonucunda Karadağlıların mağlup edildiği belirtilmektedir. a.g.e., s. 8.

geldi. Ahmed Hamdi Paşa, bozgun haberini aldıktan sonra 19 Temmuz'da Podgorica'ya gitti³⁴¹.

Osmanlı kuvvetleri, Medun Harekâtı'ndaki başarısızlığın aksine aynı günlerde Bar taraflarında başarı elde ettiler. Kaymakam İbrahim Paşa komutasındaki birlikler, 17 Temmuz'da Bar'dan hareket ederek Karadağlılar üzerine saldırıya geçtiler ve 3 adet istihkâmı ele geçirdiler. Karadağlılar, yaşanan muharebede 400'den fazla kayıp verdiler³⁴².

4.2.6.4. II. ve III. Medun Harekâtları

İşkodra Komutanı Ahmed Hamdi Paşa, 19 Temmuz'da Podgorica'ya geldikten sonra Medun Kalesi'ne yardım ulaştırmak için tekrar hazırlıklara başladı. Podgorica'daki tugay, seyyar hale getirildi ve 5.000 kadar Zeybek ve Malisör muâvenesi ile takviye edildi³⁴³ ve Suriye'deki 5. Ordudan tertip edilen 16 taburun İşkodra Fırkasına ilave edilmesine karar verildi³⁴⁴. Tugay, 24 Temmuz sabahı erken saatlerde 3 koldan Medun'a doğru harekete geçti. Karadağlılar, Osmanlı ordusunun savaş planını haber alarak 6.000 kişilik bir kuvvet hazırladılar. İki taraf arasında öğle saatlerine doğru müsâdeme başladı. Salim Paşa Alayı, Dinoşi köyü ve Pikala tepelerini geçerek Helm sırtlarını tuttu ve bir Karadağlı taburunu durdurdu. Said Bey Alayı da Fundina sırtları ve Gradişta tepelerinde savaş düzeni aldı. Bir süre sonra Salim Paşa Alayı, Medun Kalesi'ne yaklaştı. Ahmed Hamdi Paşa, bizzat alaya katıldı. Muharebe, saat 6 civarında şiddetlendi. Karadağlıların tesirli ateşi, Osmanlı askerlerini geri çekilmek zorunda bıraktı. Karadağlılar, Osmanlı askerlerini Kakariçka tepelerine kadar kovaladılar. Muharebede Osmanlı gönüllüleri, yeterli gayreti göstermediler. Alay Komutanı Miralay Said Bey öldü. Türk tarafı, 400'den fazla kayıp verdi³⁴⁵.

Sedes'in verdiği bu bilgilere karşın Ahmed Hamdi Paşa, 24 Temmuz 1876'da Seraskerliğe çektiği telgrafta şu bilgileri vermektedir: "*Bugünlerde Medun*

³⁴¹ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 83.

³⁴² *Cerîde-i Vukuât*, 31 Temmuz 1876, No: 4, s. 2.

³⁴³ Sedes, *gös.yer.*

³⁴⁴ *ATASE, OSK*, K: 6, G: 46, B: 46-1, 10. 05. 1292 (22. 07. 1876); *ATASE, OSK*, K: 1, G: 59, B: 59-1, 14. 05. 1292 (26. 07. 1876).

³⁴⁵ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 83-86.

etrafında eşkıyanın kesretli cemiyetleri olduğu anlaşılmasıyla bunların oralardan tard ve tebîdi lâzım gelmesine mebni bugün sabâh saât on râddelerinde üç kol üzere hareket ve mahal-i maksûda bi'l-azîmet Dağluların Piperi nahiyesinde Salacak İzlatça karyesi üzerinde yapmış oldukları müteaddid istihkâmâtı zabt ve tahrîp ile Dağluları cibâl-i şâhikaya kadar takîp eyledikleri ve sağ cenâh beş bin eşkıyaya tesâdüf ederek muhârebe edildiği ve Dağluların telefâtı külliyetli olduğu ve bizim tarafın telefâtı pek cüzî idi...³⁴⁶.

Ahmed Mithat Efendi de Ahmed Hamdi Paşa'nın çektiği bir telgrafta, 24 Temmuz'da Karadağ eşkıyasının Medun etrafında toplandığı haberinin alındığı ve üç koldan harekete geçilerek Salacak İzlatça köyündeki eşkıya istihkâmalarının ele geçirildiği ve kaçan Karadağlıların dağlara kadar takip edilip, dağlardaki 5.000 kadar Karadağlının bozguna uğratıldığından bahsettiği bilgisini vermektedir³⁴⁷.

Ahmed Hamdi Paşa, çatışmadan sonra Podgorica'ya döndü ve fırkayı yeniden düzenleme çalışmalarına başladı. Artık İstanbul Hükümeti de İşkodra bölgesinin önemini anlamıştı. İstanbul Hükümeti tarafından İşkodra'ya yardımcı kuvvet, silah, cephâne ve mühimmât gönderildi. Ahmed Hamdi Paşa, 15 taburluk seyyar bir fırka oluşturdu ve 27 Temmuz akşamı 10.000 kadar asker ile Podgorica'dan ayrıldı. Yine aynı akşam Karadağlılar ile küçük bir müsâdeme yaşandı ve Karadağlılar, geri çekildiler. 28 Temmuz öğle saatlerine kadar tekrar toparlanan Karadağlılar, bu sefer Osmanlı kuvvetlerinin karşısına daha kuvvetli bir şekilde çıktılar. Ahmed Hamdi Paşa, fırkayı uzun süre ateş muharebesine sokmayarak Karadağlıların müdafaa hattına doğru süngü hücumu başlattı. Türk askerleri, sarp ve yalçın tepelere tırmandılar ve hücum kollarından bazıları Karadağ siperlerine girdi. Ancak ele geçirilen yerlerde tutunmak mümkün olmadı ve bütün fırka, bir hayli zayıat vererek Podgorica'ya çekildi³⁴⁸.

Ahmed Hamdi Paşa, 28 Temmuz gecesi tekrar harekete geçerek bu sefer Medun çevresindeki tepelerde bulunan Karadağlıları mağlup etti ve Medun

³⁴⁶ ATASE, OSK, K: 16, G: 238, B: 238-1, 12. 05. 1292 (24. 07. 1876).

³⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 197.

³⁴⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 86-87.

Kalesi'ne erzâk ulaştırarak kaledeki yaralıları Podgorica'ya gönderdi³⁴⁹. Ancak kaleye ikinci gelişinde Karadağlılara mağlup oldu ve 2 tane dağ topunu kaptırarak Podgorica'ya döndü³⁵⁰.

Ahmed Hamdi Paşa'nın Karadağlılar karşısında aldığı mağlubiyet, 3. Ordu Redif Taburundaki en cesur askerleri bile yıldırılmıştı. Karadağlılar, yaralı Osmanlı askerlerine yaptıkları işkence ve insanlık dışı muameleler ile Osmanlı askerlerini korkutmaya çalıştılar. Askerde yaşanan bu yılgınlık, sonradan gelen 4. ve 5. Ordu askerini de olumsuz yönde etkiledi³⁵¹.

Karadağlılara karşı alınan mağlubiyetten sonra İşkodra Cephesi'nde ciddi hareketlere girişmekten uzak durmuş olan³⁵² Ahmed Hamdi Paşa, görevinden alındı. Yerine Macarlı (Bolonyalı) Mahmud Hamdi Paşa³⁵³, müşirlik rütbesine yükseltilerek İşkodra Kumandanlığına atandı³⁵⁴.

4.2.6.5. IV. Medun Harekâtı

Ahmed Hamdi Paşa'nın yerine İşkodra Kolordusu Kumandanlığına atanan Macarlı Mahmud Hamdi Paşa, göreve başladıktan sonra savaş hazırlıklarına başladı. Mahmud Hamdi Paşa, Podgorica'ya geldiğinde 16 tabur mevcuttu. Bu kuvvetlerin takviye edilmesine karar verildi³⁵⁵. Daha önce İşkodra Fırkasının takviye edilmesi için Suriye'deki 5. Ordudan tertip edilen 16 taburun Karadağ'a gönderilmesi için hazırlıklar başlatıldı³⁵⁶. Osmanlı Devleti'ne ait yardım alınabilecek en yakın liman olan³⁵⁷ Klek Limanı'nın Avusturya-Macaristan tarafından kapatılması sebebi ile Türk askerlerinin çok daha uzak mesafede olan

³⁴⁹ **ATASE, OSK**, K: 16, G: 240, B: 240-1, 17. 05. 1292 (29. 07. 1876); **ATASE, OSK**, K: 16, G: 239, B: 239-1, 17. 05. 1292 (29. 07. 1876).

³⁵⁰ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 20.

³⁵¹ Karadağlılar ve eşleri, savaşta yaralı ve ölü Osmanlı askerlerinin göz kirpiklerini, kulaklarını ve burunlarını kesiyorlardı. Ellerini, parmaklarını kırıp sağlam bıraktıkları 2 parmağı birbirine bağlayarak göğüslerinin üzerine koyuyorlardı. İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 21-22.

³⁵² Darkot, *a.g.md.*, s. 228.

³⁵³ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 22; **ATASE, OSK**, K: 15, G: 118, B: 118-1, 28. 05. 1292 (09. 08. 1876); **ATASE, ORH**, K: 27, G: 191, B: 191-1, 1292 (1876); **ATASE, ORH**, K: 51, G: 88, B: 88-1, 29. 05. 1293 (10. 08. 1876).

³⁵⁴ **ATASE, OSK**, K: 15, G: 118, B: 118-1, 28. 05. 1292 (09. 08. 1876); **ATASE, ORH**, K: 3, G: 21, B: 21-1, 04. 06. 1292 (16. 08. 1876).

³⁵⁵ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

³⁵⁶ **ATASE, OSK**, K: 13, G: 28, B: 28-1, 18. 05. 1292 (30. 07. 1876).

³⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, **a.g.e.**, s. 199.

Bar Limanı'ndan karaya çıkarılmasına karar verildi³⁵⁸. Taburları almak için Şiâr-ı Nusret Vapuru İskenderun'a, Sultâniye Vapuru da Beyrut'a ulaştı. Vapur süvârilerine ve tabur komutanlarına, taburları ve hayvanları alarak Bar'a gitmeleri tebliğ edildi³⁵⁹ ve Türk askerleri, İstanbul'dan ve Beriyyetüş-şam'dan vapurlarla Bar İskeleyi'ne gönderildi³⁶⁰. 5. Ordudan getirilen redif taburlarındaki askerler ve mühimmât karışık bir halde Bar Ovası'na bırakıldı³⁶¹. Bu askerlerin Mahmud Hamdi Paşa kumandasında taarruz harekâtına gönderilmesi ve Dağlı kuvvetinin büyük kısmının İşkodra'ya döndürülmesi kararlaştırıldı³⁶². Bar'da bir hafta kadar kalacak olan bu askerlere düzen vermek ve en azından tüfenklerini doldurup, atış yapacak kadar bir eğitim vermek için Miralay Haşim Bey görevlendirildi³⁶³.

Mahmud Hamdi Paşa, İşkodra Kolordusu Kumandanlığına atandığında Medun Kalesi'ndeki kuşatma devam ediyordu. Medun'un kurtarılması artık devlet için bir şeref ve namus meselesi haline gelmişti. İstanbul Hükümeti ve Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, henüz bir harekât planının yapılmadığı, kolordunun toparlanıp, düzene sokulmadığı sırada Medun Kalesi'nin kurtarılması için Mahmud Hamdi Paşa'nın derhal harekete geçmesini istedi. Bu konuda Mahmud Hamdi Paşa'ya baskı yapılmaya başlandı. Hükümet ve Sadrazam, Medun kurtarıldığı takdirde devletin siyasî zafere ulaşacağını düşünüyorlardı³⁶⁴. Mevcut kuvvetlerin yılgınlığından ve Beriyyetüş-şam'dan gelen kuvvetlerin işe yaramayacağından söz ederek Karadağ'a girmekte direnç gösteren³⁶⁵ Mahmud Hamdi Paşa, İstanbul'dan gelen baskı karşısında harekete geçmeye mecbur kaldı³⁶⁶. Yiyecek ve içecek ihtiyacı sebebi ile Medun Kalesi'ndeki sıkıntının iyice artması üzerine takviye kıtaların gelmesi beklenmeden Podgorica'da toplanmış bulunan kuvvetler ile harekete geçilmesine karar verildi³⁶⁷.

³⁵⁸ Darkot, **gös.yer.**

³⁵⁹ **ATASE, OSK**, K: 13, G: 28, B: 28-1, 18. 05. 1292 (30. 07. 1876); **ATASE, OSK**, K: 15, G: 49, B: 49-1, 18. 05. 1292 (30. 07. 1876).

³⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, **gös.yer.**

³⁶¹ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 22-23.

³⁶² Ahmet Mithat Efendi, **gös.yer.**

³⁶³ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 23.

³⁶⁴ **gös.yer.**

³⁶⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 154.

³⁶⁶ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

³⁶⁷ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 89.

Mahmud Hamdi Paşa, 16 Ağustos 1876'da Podgorica'daki 16 taburun 6 tanesini ve birkaç seyyar bataryayı, Mirlivâ Salim Paşa'nın emrine verdi ve kendisi kalan 10 tabur ile Akçahisar ve Tiran yardımcı kuvvetlerini alarak erzâk ulaştırmak için Medun üzerine hareket etti. Salim Paşa da Gruda ve Dinose köyleri civarında dolaşarak Medun Kalesi'ne hakim olan Fundina Silsilesini tuttu ve altı taburu iki hat üzerine yerleştirdi. Mahmud Hamdi Paşa, 10 tabur ve 3 sahra bataryası ile Kakariça tepelerini ele geçirdi ve yardımcı kuvvetleri, sol kanattaki Hodo Kalesi'ne doğru gönderdi. Osmanlı kuvvetleri son duruma göre birbirine dikey vaziyette duran iki savaş hattı şeklinde, bir askerî kıta ile irtibatı sağlanmamış iki kuvvet olarak birbirlerinden ayrı ve birbirlerinin hareketinden habersiz bir şekilde duruyorlardı³⁶⁸. Aralarında Gradişta Tepesi vardı³⁶⁹. Mirlivâ Salim Paşa, Fundina tepelerine yerleştiği sırada attan düşerek yaralandı ve kumandayı kaymakam adayı olan alaydan çıkma Binbaşı Ahmed Ağa'ya bıraktı. Erzâk kafilesi de öğle saatlerine doğru Podgorica'dan Medun'a sevk edildi. Karadağlılar, yardımcı kuvvetler erzâk kafilesine yaklaştığı sırada yardımcı kuvvetlere saldırdılar. Yardımcı kuvvetler, az bir zayıat verdikten sonra kaçmaya başladılar. Bu bozgun, arkadan gelen erzâk kafilesine ve kısmen Mahmud Hamdi Paşa Kolunun sol yanına yayıldı. Salim Paşa Kolundan birçok asker Fundina Gradişta tepelerinde Mahmud Hamdi Paşa Kolu üzerine çekildi. Mahmud Hamdi Paşa, Salim Paşa'yı halen görevinin başında sanıyordu. Salim Paşa görevi bıraktıktan sonra 6 taburun her biri kendi başına hareket etmeye başlamıştı. Karadağlılar, hem cepheden hem de iki hattın arasından³⁷⁰ saldırarak Osmanlı taburlarını perişan ettiler. Kaçan askerlerin bir kısmı Medun Kalesi'ne sığındı, bir kısmı da Dinose ve Gruda köyleri üzerinden Podgorica'ya çekildi. Bir kısım asker de Mahmud Hamdi Paşa Kolu üzerine çekildi. Bu firar ve çekilmeler henüz savaşa katılmamış olan Mahmud Hamdi Paşa kumandasındaki eğitimsiz askerleri olumsuz yönde etkiledi ve onlar da sebepsiz yere Podgorica'ya doğru çekilmeye başladılar. Bu çekilme fırkanın tamamına yayıldı³⁷¹.

³⁶⁸ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 23-24. İsmail Fazıl Paşa, bu muharebeye yüzbaşı rütbesi ile katılmıştır. Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 96., Dip not: 1.

³⁶⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 49.

³⁷⁰ Âli Fitrî, Karadağlıların Gradişta Tepesi'nden ve sağ taraftan saldırdıkları bilgisini vermektedir. **gös.yer.**

³⁷¹ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 24-28.

Mağlubiyetle sonuçlanan bu çarpışmada, 1.500'den fazla Türk askeri öldü. Aynı oranda da Türk askeri yaralandı. Mahmud Hamdi Paşa, durumu Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'ya bildirerek zabitsizlikle ve 5. Ordunun acemi askerleri ile Karadağlılara karşı savaşmanın mümkün olmadığını belirtti. Mahmud Hamdi Paşa, Sadrazam'dan 3. Ordu taburlarının gönderilmesini istedi. Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Mahmud Hamdi Paşa'ya verdiği cevapta, galibiyet ve mağlubiyet gibi şeylerin sünnet olduğunu, üzülmemek gerektiğini, telafisi için çalışılması gerektiğini belirtti. Mahmud Hamdi Paşa, alınan mağlubiyetten sonra Bar'da kalmış olan 5. Ordu Redif taburlarını Podgorica'da toplayarak sıkı bir eğitimden geçirdi³⁷².

Medun Kalesi'ne düzenlenen harekât ile ilgili olarak biraz daha farklı bilgiler veren Sedes'e göre Mahmud Hamdi Paşa, 2 taburu kasaba ile istihkâmlarda bırakarak kalan 14 taburdan oluşturulan seyyar bir fırka ile 13 Ağustos Pazartesi gecesi saat 12'de 4 kol halinde harekete geçti. Mahmud Hamdi Paşa'nın niyeti, Medun Kalesi'ne yardım ulaştırdıktan sonra Rijeka yolu ile Çetine üzerine yürümekti. Bu sırada Marko Milanovo komutasındaki Karadağ kuvvetleri, 700 kişilik 4 tabur, 1.500 Koçi asisi ve 700 Katolikten oluşan 2 taburdan oluşmaktaydı. Karadağ ordusu, toplamda 6 tabur ve 5.000 savaşçıdan oluşmaktaydı. Medun bölgesindeki Karadağlılar, söz konusu kuvvetlere ek olarak Kuzey Cephesi'nde Bileke'de kazanılan zafer üzerine Nikola'dan yardım istediler. Savaş öncesinde Karadağlıların mevcudu 10.000'e ulaştı. Bu ortamda Osmanlı kollarının öncüleri sabah erken saatlerde Helm, Fundina ve Kakariçka sırtları ile Karadağlıların ileri karakollarını işgal ettiler. Alayın önünde giden Zeybekler, Medun Kalesi'ne 1 km kadar sokuldular. Salim Paşa, 14 Ağustos günü Helm tepelerine giderken attan düşerek ayağını kırdı. Salim Paşa, piyade alaylarının komutasını Miralay Yusuf Bey'e bırakarak Podgorica'ya döndü. Osmanlı kıtalarının birbiri ile irtibatı zayıftı. Salim Paşa'nın ayrılması da yönetimi olumsuz etkiledi. Sıcak ve yorgunluk, askerler üzerinde bir isteksizlik yaratmaya başladı. Bununla birlikte Zeybekler, Medun Kalesi'ne kadar gitmeyi başardılar. Öğleden sonra saat 4'e doğru Medun Kalesi'nden top atışı başladı. Bir süre sonra Orahova tarafından gelen Karadağlı kıtaları ile Türk askerleri karşı karşıya geldiler. Osmanlı Hassa 7. Alayı 1. Taburu, ağır kayıp vererek geri çekildi. Zeybekler de Karadağlılar ile girdikleri kanlı çarpışmalardan sonra 800 kadar ölü vererek çekildiler. Fırkanın sağ kanadında

³⁷² a.g.e., s. 28.

başlayan geri çekilme, sol taraftaki bazı taburlara da sıçradı. Söz konusu bozgun ortamı, 2 saat içerisinde ortaya çıkmıştı. Neticede Osmanlı fırkasının büyük kısmı, Podgorica'ya çekildi. Bir kısmı Dinose sırtlarına geldi ve 250 kadar askerle Medun Kalesi'ne sığındı. Osmanlı fırkasının kaybı 970'i ölü, 406'sı yaralı, 290'ı kayıp olmak üzere 1.666 subay ve erdi. Ölenler arasında Miralay Yusuf Bey, Zeybeklerin Sergerdesi Kara Osmanzade Osman Bey ve 5 tane binbaşı bulunmaktaydı. Trablusgarb'dan yeni gelmiş olan Hassa 7. Alayı 1. Taburu ve Zeybekler, mağlup olmalarına rağmen Karadağlılara karşı büyük direnç gösterdiler. Karadağlılar, 1.000 kişiden fazla kayıp verdiler. 240 kadar Türk askeri Karadağlıların eline esir düştü ve vahşi bir şekilde öldürüldü³⁷³.

Medun'da yaşanan mağlubiyete dair mahallinde inceleme yapan Ferik Arif Paşa'nın hazırladığı lâiyhaya göre ise İşkodra Fırkası Kumandanı Mahmud Hamdi Paşa, 13 Ağustos Pazartesi gecesini saat 5,5 civarında 17 tabur asker, 4.500 muâvene askeri, 8 kıta büyük çapta meydan muharebesi topu ve 7 kıta dağ topu ile Medun Kalesi'ne erzâk ve cephâne ulaştırmak için Podgorica'daki karargâhtan ayrıldı ve şafak vakti Medun'a ulaştı. Mahmud Hamdi Paşa, 5 nizâmiye taburunu ve bir miktar Zeybek yardımcı kuvvetini, Helm tepelerini tutması için görevlendirdi. Zeybekler, Medun Kalesi'ne girerek bir miktar hasta askeri dışarı çıkardılar. Sabah saat 7,5'a kadar ortalıkta Karadağlı görünmedi. Bu saatten sonra Karadağlılar, Helm tepelerine saldırmaya başladılar. Tepelerdeki Osmanlı askerleri tutunamayarak kaçmaya başladılar. Karadağlılar, Osmanlı askerlerini Podgorica Ovası'na kadar kovaladılar. Muharebede, Karadağlıların mevcudu 8.000'den az değildi. Osmanlı tarafının zayıyatı 970 ölü, 600 yaralı ve 290 kayıp olarak gerçekleşti³⁷⁴.

Mağlubiyet, Mahmud Hamdi Paşa'nın tedbirsizliği yüzünden alındığı için Paşa, 24 Ağustos'da azledildi³⁷⁵ ve İstanbul'a getirilerek muhakeme altına

³⁷³ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 90-95.

³⁷⁴ **a.g.e.**, s. 119-121.

³⁷⁵ **BOA, İMMS**. 55/2456/1 1293.Ş.03 (24.08.1876); İsmail Fazıl Paşa, **92-93**..., s. 28.

alındı³⁷⁶. Dîvân-ı Harb, Mahmud Hamdi Paşa'nın memuriyetten alınmasına karar verdi ve bu karar, Dâr- Şûrâ-yı Askerîyye kararnamesi ile tasdik edildi³⁷⁷.

İsmail Fazıl Paşa, Mahmud Hamdi Paşa kumandasındaki İşkodra Kolordusunun aldığı bu mağlubiyetteki başlıca sorumlulardan birisinin Medun Kalesi üzerine harekât yapılmasında ısrar eden Hükümet olduğunu belirtmektedir. İsmail Fazıl Paşa'ya göre Mahmud Hamdi Paşa'nın da askerî konularda hataları vardı. Mahmud Hamdi Paşa, 16 taburu 2 livâyâ ve 4 alaya ayırmalı ve livânın birini Salim Paşa'nın kumandasına vermeliydi. Diğer livâyı da kendi kumandasına almalıydı. Alayların başına en kıdemli binbaşılarını vermeli, hem binbaşılar ile hem de kendi kolordusu ile Salim Paşa'nın kolordusu arasında irtibatı ve haberleşmeyi sağlamalıydı³⁷⁸.

Ali Fitrî'ye göre savaşa Karadağlılar açısından bakıldığında savunma görevini üstlenen Güney Ordusu, savaşın başlaması ile birlikte Türklerin Podgorica civarında zayıf ve dağınık halde bulunan kollarına saldırabilir ve en azından toplanmalarını zorlaştırabilirdi. Karadağlılar, özellikle Ahmed Hamdi ve Mahmud Hamdi paşaların geri çekilişlerinde Osmanlı kuvvetlerinin İşkodra ile olan irtibat yollarını kesebilirlerdi³⁷⁹.

4.2.6.6. V. Medun Harekâtı

Mahmud Hamdi Paşa'nın İşkodra Kolordusu Kumandanlığından azledilmesinden sonra yerine eski Karadağ seferlerinde başarı göstermiş olan Seniça'deki 3. Ordu Müşiri Derviş Paşa³⁸⁰, Sultan V. Murad'ın 23 Ağustos 1876 tarihli fermânı ile atandı³⁸¹. Derviş Paşa'nın maiyyetine Namık Paşazâde Ferik Cemil Paşa ile Divriğli Erkan-ı Harbiye Miralayı Osman Bey verildi³⁸². Derviş Paşa, 20 Ağustos'da Ferik Cemil Paşa ve kurmay miralaylarından Veli Rıza Bey ile birlikte yanına 2 tabur askeri de alarak Podgorica'ya geldi. İşkodra Kolordusu, 20

³⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, **gös.yer.**; **ATASE, OSK**, K: 10, G: 238, B: 238-1, 13. 11. 1292 (25. 01. 1877). Medun'da yaşanan bozguna dair Divan-ı Harp tarafından yapılan tahkikat için bkz. Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 121-126.

³⁷⁷ **ATASE, ORH**, D: 4-19, B: 80 06. 12. 1292 (18. 02. 1877).

³⁷⁸ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 26-27.

³⁷⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 55.

³⁸⁰ **BOA, İMMS**, 55/2456/1 1293.Ş.03 (24.08.1876).

³⁸¹ **BOA, C.AS**, 1000/43723 1293.Ş.02 (23.08.1876).

³⁸² İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

Ağustos-1Eylül tarihleri arasında çoğunluğu 5. Ordudan olmak üzere 20 tabur ile takviye edildi. Bu takviye taburlarının çoğu eğitimsizdi ve Schneider ve Winchester silahları ile donatılmıştı³⁸³.

İşkodra Kumandanı Müşir Derviş Paşa, Podgorica'ya gelir gelmez, Karadağlıların üzerine yürümeye karar verdi. Kendisinden önceki komutanların yaptığı hataları yapmamak için Hersek Kolordusu ile birlikte hareket etmeyi düşündü ve Danilovgrad üzerine gitmeye karar verdi. Keşif ve nümâyiş yapmak için 2 Eylül'de bir müfrezeyi Moraça Vadisi'ne gönderdi³⁸⁴. 5 Eylül'de de Spuz Müfrezesi, Piperi nahiyesine saldırarak buradaki Karadağlıları mağlup etti³⁸⁵.

İstanbul Hükümeti, Derviş Paşa'nın Podgorica'ya gelmesinden sonra aynı Mahmud Hamdi Paşa'nın kumandanlığı döneminde olduğu gibi Medun'a erzâk gönderilmesi için kendisine baskı yapmaya başladı³⁸⁶. Derviş Paşa, esas harekâtı 4 Eylül sabahı Medun üzerine başlattı. 30 taburdan oluşan İşkodra Kolordusu, iki kol halinde Podgorica'dan ayrıldı. 1. kol, Kakariçka tepeleri üzerine ve doğrudan Medun'a gönderildi. 2. kol da Karadağlıların ricat hattını kesmek için Rugam üzerinden Tribaş-Piperi nahiyesi istikâmetine gönderildi. Ferik Cemil Paşa'nın başında bulunduğu 1. kol, 4 Eylül günü Helm ve Fundina tepelerini işgal etti. Mirlivâ Haşim Paşa'nın başında bulunduğu 2. kol da Tribaş tepelerinde ve Zeta Suyu civarında Boşo Petroviç komutasındaki 4 taburluk Karadağ kuvveti ile muharebeye başladı. Takviye alan Karadağlılar, Haşim Paşa kuvvetlerini bozguna uğrattılar ve Osmanlı askerleri kaçmaya başladı. Askerlerin kaçışını önlemek için yine Osmanlı askerleri tarafından üzerlerine ateş açıldı. Karadağlılar, Osmanlı askerlerini Zeta Suyu'na kadar kovaladılar. Birçok Osmanlı askeri, Zeta Suyu'nda boğularak öldü. Podgorica Kalesi'nin dışındaki istihkamlardan açılan ateş ile Karadağlıların ilerleyişi durduruldu. Haşim Paşa Kolu, 1.000 kişiden fazla zayıat verdi. Bu savaşa katılan İstanbul Gönüllü Taburu da çok zayıat verdi. Karadağlıların ölü ve yaralı sayısı ise 500'ü geçti. Haşim Paşa Koluna 6 km mesafede olan Cemil Paşa Kolu, bu mağlubiyete seyirci kaldı. Derviş Paşa ise

³⁸³ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 96.

³⁸⁴ **a.g.e.**, s. 97.

³⁸⁵ **ATASE, OSK**, K: 1, G: 110, B: 110-1, 25. 06. 1292 (06. 09. 1876); **ATASE, ORH**, D: 4-17, B: 300, 25. 06. 1292 (06. 09. 1876).

³⁸⁶ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

savaş başladığında 3 tabur ile birlikte 2 adet sahra bataryasını almak için Podgorica'ya gitmişti. Medun Kalesi'ni kurtarmak için gerçekleştirilen bu son teşebbüsten de bir netice elde edilemedi³⁸⁷.

Harekâta ilişkin farklı bilgiler veren İsmail Fazıl Paşa'ya göre Derviş Paşa, erzağı Medun'a ulaştırmak için Mahmud Hamdi Paşa'nın izlediği yoldan farklı bir yol izledi. Karadağlıların Medun civarındaki asi Koçi halkına olan yardımlarını kesmek için önce Piperi nahiyesini ele geçirmeyi, sonra Kakariç tepelerinden Medun üzerine yürümeyi planladı. Ferik Cemil Paşa, 16 tabur ile Kakariç tepelerine gönderildi. 7 Eylül 1876'da Mirlivâ Haşim Paşa kumandasında içlerinde Altunizade Taburunun da bulunduğu 10 tabur asker, Piperi nahiyesine hakim olan Tribaç tepelerini ele geçirmek için yola çıktı ve Zeta Nehri'ni geçerek Tribaç tepelerine tırmandı. Tepeleri tüfenk kullanmaksızın ele geçiren Osmanlı askerleri, hakim oldukları alana istihkâm yaptılar. Ancak söz konusu tepelerin ele geçirilmesi ile birlikte Karadağlıların saldırısı başladı ve Osmanlı birlikleri bozguna uğradı. Önemli sayıda Osmanlı askeri öldü, yaralandı ve nehre döküldü. Bu sırada Ferik Cemil Paşa, savaş alanına 5-6 kilometre mesafede bulunuyordu. Karadağlıların saldırısı karşısında Ferik Cemil Paşa'dan yardım istenmedi ve Ferik Cemil Paşa da kendi kararı ile yardıma gelmedi. Böylece Ferik Cemil Paşa kuvvetleri, bozguna uzaktan seyirci kaldılar. Alınan mağlubiyetten sonra Haşim Paşa ve Ferik Cemil Paşa kuvvetleri, birer gün ara ile Podgorica'daki karargâha çekildiler³⁸⁸.

İşkodra Kolordusunda Mirlivâ Haşim Paşa'ya bağlı kuvvetlerin aldığı mağlubiyetten sonra Podgorica'daki karargâhda 30 tabur ile savunma konumuna geçildi. Başkumandanlıktan İstanbul'a telgraf çekilerek Piperi nahiyesinin anahtarı olan Tribaç tepelerinin ele geçirildiği ancak sonra görülen lüzum üzerine Podgorica'ya dönülürken düşmanın saldırısına uğrandığı bildirildi. Telgrafın devamında düşmana büyük zayıat verildiği, Osmanlı kuvvetlerinin az zayıat verdikleri belirtildi. Birlikler Podgorica'da toplandıktan sonra Derviş Paşa, bu mağlubiyetin mesuliyetinden kendisini kurtarmak için mevcut askerler ile Karadağlıları yenmenin mümkün olmadığına dair bir mazbata hazırlayarak bu

³⁸⁷ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 97-100. Osman Nuri'ye göre Osmanlı ordusu, Karadağ Savaşı'nda en fazla zayıatı bu muharebede verdi. Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 90.

³⁸⁸ İsmail Fazıl Paşa, **92-93**..., s. 28-29.

düşünceye diğer komutanları da ortak etmek için tüm komutanlara mazbatayı gönderdi³⁸⁹.

Karadağlılar, İşkodra Kolordusuna karşı başarı elde ettikleri günlerde Latin ve İslam kabilelerinden oluşan İşkodra Malisyelerine saldırmak istiyorlardı. 5.000-6.000 kadar Karadağ askeri, 800 kadar İstanbul ve Zeybek başıbozuğu ile 1.000 kadar İşkodra askerinin bulunduğu Pikla ve Dinoş köylerine saldırdılar. Ancak Osmanlı askerlerinin ve İşkodra gönüllüleri subayı Şaban Bey'in çabaları ile geri püskürtüldüler. Bu sırada Lubin kasabasına saldıran Karadağlılar da kasabada bulunan ve Yavrak Kalesi'nden yardıma gelen nizâmiye askerlerinin müdafaası sonucunda ağır zayıat vererek geri çekildiler. Bu dönemde Karadağlıların geri püskürtüldüğü diğer bir yerde Kelisor taraflarıydı. Bu bölgede taarruza geçen Karadağlılar da 2 tabur Osmanlı askeri tarafından mağlup edildiler³⁹⁰.

Âli Fitrî'ye göre İşkodra Kolordusunun zaafı ve IV. Medun ve V. Medun harekâtlarındaki hataları şunlardı:

— Kolordunun teşkilat yapısı sağlıklıydı. Askerlere yeterli talim yaptırılmadı. Bu sebep ile yürüyüş ve muharebede gerekli tertibat alınamadı. Bilinçsizce ve keyfi işler yapıldı. 16 Ağustos ve 7 Eylül tarihlerinde hareket eden kollar, birbirleri ile irtibat halinde olmamaları ve birbirlerinden uzak mesafede olmaları sebebi ile yardımlaşamadılar. IV. Medun Harekâtı'nda Gradişta Tepesi ve V. Medun Harekâtı'nda Moraça Nehri, kolların irtibatını tamamen kesen engeller oldu.

— IV. Medun Harekâtı'nda erzâk kafilesinin, kuşatma yarılmadan önce yardımcı kuvvetler ile setr edilen sol cenâh istikâmetinde gönderilmesi uygun olmadı. Erzâk kafilesinin, Podgorica-Medun yolundan sevki uygun idiyse de söz konusu yola hakim olan sol cenâhın nizâmiye askerlerinden oluşturulan kıtalarla kuvvetlendirilmesi ve Karadağlıların en azından biraz sarsılması gerekirdi.

— V. Medun Harekâtı'nda 7 Eylül'de Piperi nahiyesine gönderilen sol cenâh kolu, asıl vazife ile görevlendirildiği için kuvvetlerin çoğunun buraya gönderilip, Medun istikâmetinin daha az bir kuvvet ile beklenilmesi gerekirken 26 taburluk

³⁸⁹ a.g.e., s. 30-31.

³⁹⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 189.

kolordunun sadece 10 taburu Piperi nahiyesine gönderildi. Söz konusu kolun geri çekilişı, Zeta Nehri üzerinde tek bir geçitten yapılıncaya, birçok asker suya düştü.

— V. Medun Harekâtı'nda sağ cenâh kolu hiçbir düşman ile karşılaşmamasına rağmen sol kolun mağlup olmasını seyretti. Her iki kolun arasındaki Moraça Nehri yardımlaşmayı zorlaştıran bir etkense de geçitler kullanılarak düşmanın yanına ve sol tarafına saldırmak mümkündü. Bunun yapılmamasının sebebi, o zamanın kumandanlarında insiyatif olarak kendiliğinden harekete geçme özelliğinin olmamasıydı³⁹¹.

İsmail Fazıl Paşa'ya göre Karadağ ile yapılan savaşta, Osmanlı Devleti'nin Hersek ve İşkodra kolorduları, amaçlarına ulaşamadılar. Savaşdaki amacı Medun'a erzâk ulaştırmaktan ibaret olan İşkodra Kolordusu, bunu başaramadı. Hersek Kolordusu da Piva ve Nikşik kalelerine erzâk ulaştırmak ve bu uğurda Hersek eşkiyasını etkisiz hale getirmek gibi hedeflere ulaşamadı ve düşman karşısında birkaç defa feci mağlubiyete uğradı. İki kolordu da birbirleri ile haberleşmeden birbirlerinden bağımsız olarak harekât düzenlemişlerdi³⁹². Medun, Nikşik ve Piva gibi kalelerin askerî açıdan bir kıymeti yoktu. Bu kalelere erzâk ulaştırmak için sevk edilen kıtaların yerleşme düzenleri, yürüyüş düzenleri, savaş düzenleri ve savaş taktikleri kötüydü. Roma döneminden kalan bu kaleler bırakılarak muhafızları kolordulara aktarılmalıydı ve 1876 yılı içinde Karadağ'ı saf dışı edecek bir harekât düzenlenmeliydi³⁹³.

İsmail Fazıl Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin Karadağ Savaşı'nda yaptığı hatalar ve yapması gereken şeyler şunlardı: Bulgar İhtilâli'nin yaşandığı, Sırbistan ile savaşın başladığı ve Rusya ile savaş çıkma ihtimâlinin yüksek olduğu bir dönemde Karadağ üzerine kısa sürede kesin sonuç alınamayacağı belli olan bir sefer düzenlenmesi ve büyük miktarda askerî gücün buraya gönderilmesi bir hataydı. Karadağlıları kontrol altına almak için başka yollar denenmeliydi. Karadağlılar, zaruri ihtiyaçlarını Hersek ve İşkodra bölgesinden karşılayabilmekteydiler ve savaş sebebi ile buraları kendilerine kapalıydı. Dışarıyla irtibat edebilecekleri sadece Dalmaçya sahili vardı. Dalmaçya sahili de

³⁹¹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 53-55.

³⁹² İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 31.

³⁹³ **a.g.e.**, s. 49-50.

Avusturya-Macaristan'a boyun eğmeği gerektiriyordu. Bu durumun Karadağlıları ciddi bir sıkıntıya soktuğu açıktı. Nitekim Karadağlılar, kendileri ile 1876 yılında ilk mütareke imzalanırken mahsur bulunan Nikşik Kalesi'ne erzâk verilmesi karşılığında Rusya'dan gönderilen yükün Osmanlı Devleti'nin elindeki Podgorica üzerinden Vasovik nahiyesi ile Lim Vadisi'ndeki Karadağlılara ulaştırılmasına ilişkin bir teklifte bulunmuşlardı. Bu teklif, Karadağlıların o tarihte yaşadıkları sıkıntının bir deliliydi. Bu dönemde Karadağlılara boyun eğdirmenin en önemli yolu, Karadağ'ın dışarısı ile bağını tamamen kesmektir. Karadağ'a bu kuşatmayı uygulayacak elde iki kuvvet mevcuttu. Bunlardan birisi Malisörler, diğeri de askerlerdi. Karadağ'a sınır olan İşkodra Malisiyası ile Gusinye, Plav, Kolaşin ve diğer sınır halklarına maaş ve silah vererek Karadağ aleyhine kullanılabilirlerdi. Böylece Karadağlılardan ırk ve mezhep olarak farklı ve Karadağlılara düşman 40.000-50.000 kişilik bir kuvvet, sınır boyunda hazırlanmış olurdu. Karadağlılar ile aynı nesil ve mezhepten olup, isyan eden Hersekliler de para ve arazi gibi şeylerle Karadağlılara karşı kullanılabilirdi. Rusya ve Slav komitelerinin telkin ve yardımları ile ayaklanan bu gruplara, Rusya ve Slav komitelerinin verdiği paradan daha fazlası verilseydi hem isyanların önüne geçilir, hem de Osmanlı Devleti'nin bölgedeki askerî masrafı azalırdu. Karadağ sınırında askerî strateji açısından önemli noktalar olan İşkodra (Bar), Podgorica, Yenipazar, Bosna, Gaçko vb. yerlere Malisya teşkilatına destek olmak üzere 50 tabur nizâmiye askeri yerleştirilmiş olsaydı hudut çevresinde Karadağlıları tamamıyla kuşatacak güçlü bir daire oluşturulurdu. Ayrıca İşkodra ve Hersek taraflarındaki hudut gözetleme kulelerinin gereksiz olanları kaldırılmalıydı. Adriyatik sahilini gözetlemek için de birkaç kıta savaş gemisi görevlendirmek gerekirdi. Bu muhasara ve savunma tedbirleri alındığında Karadağlılar, Osmanlı topraklarına saldıramaz, saldırsalar da sonuç alamazlardı. Çünkü o dönemde Karadağlıların toplayabileceği savaş gücü en fazla 30.000-40.000 civarında idi ve silahları da kapaklı schneider sistemindeydi. Her türlü taarruz aracı ve nakliye aracı ile topçu sınıfından da yoksundular. Saldırdıkları takdirde her noktada karşılarına çıkıp, kendilerini engelleyecek Osmanlı savunma gücü mevcuttu ³⁹⁴. Alınan mağlubiyetlerde Osmanlı Hükümetinin de payı vardı. Hükümetin sık sık kumandan değiştirmesi bir hata idi. Bir kumandan bir kez bile mağlub olmamalı şeklinde bir düşünceden

³⁹⁴ a.g.e., s. 8-12.

hareket ile kumandan, düşman karşısında bir defa geri çekildiği takdirde hemen görevinden alınıyordu. Nitekim İşkodra Fırkasında bir yıl içinde başkumandan sıfatıyla 4 müşir, fırka kumandanı olarak da 4 ferik atanmıştı³⁹⁵.

İsmail Fazıl Paşa, Karadağ Savaşı'nda İşkodra ve Hersek kolordularının idaresinde yapılan hatalar hakkında da şu bilgileri vermektedir: Sağlıksız bir yapı ve kadroya sahip olan İşkodra Kolordusu, bir yıldan fazla süren savaş sırasında fırka, livâ, alay gibi kısımlara ayrılmadı ve yüksek rütbeli subay kadrosunda gerekli değişiklikler yapılmadı. Karadağlılar ile savaşılabilecek, Karadağ'ın iklimine dayanabilecek Arnavut, Boşnak ve Rumeli halkından oluşan 3. Ordu askerleri varken denizden sevkıyâtın daha kolay olacağı düşüncesi ile 5. Ordunun sahil ve sahile yakın yerlerden getirilen eğitimsiz, acemi Suriyeli askerlerden oluşan redif taburlarının İşkodra Kolordusu bünyesinde harbe sokulması hata idi. Her iki kolordunun da gerçek amacının Karadağ İsyanı'nı sona erdirmek ve bölgede hakimiyeti sağlamak olması gerekirken kolordular bazı kalelere erzâk ulaşmasını sağlamak ile uğraştılar. İşkodra Kolordusunun mağlubiyetleri, harekât esnasında yapılan taktik hatalardan kaynaklandı³⁹⁶. İki kolordu birbirleri ile haberleşerek hareket edip, güçlerini birleştirip, aynı anda iki taraftan Karadağlıları baskı altına alsalardı belki başarılı olabilirdi³⁹⁷.

Derviş Paşa, Medun Harekâtı'nda uğradığı mağlubiyetten sonra 11 Eylül'de Spuz'a gitti ve imtiyaz hattını geçerek Veljo Brdo tepelerini işgal etti. Ancak Karadağlıların büyük bir kuvvetle saldıracakları haberini alınca Spuz'a geri döndü. Kolordunun büyük kısmı Spuz'da, kalan kısmı da Cemil Paşa komutasında Podgorica'da kaldı. 12 Eylül'deki şiddetli yağışlar neticesinde Moraça ve Zeta dereleri taşıtı ve bölgedeki askerî harekâtlar durdu³⁹⁸. Podgorica'daki Osmanlı kuvvetleri, 13 Eylül'de Karadağ'ın Danilovgrad, Orja Luka ve Zaçe nahiyyelerini ele geçirmek için Spuz'a hareket ettiler³⁹⁹ ve İşkodra Komutanı Derviş Paşa,

³⁹⁵ a.g.e., s. 40.

³⁹⁶ a.g.e., s. 18 vd.

³⁹⁷ a.g.e., s. 31.

³⁹⁸ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 100; **ATASE, OSK**, K: 11, G: 141, B: 141-1, 30. 06. 1292 (11. 09. 1876); **ATASE, ORH**, K: 27, G: 136, B: 136-1, 30. 06. 1292 (11. 09. 1876).

³⁹⁹ Haberde, Karadağ'ın nahiyyelerinden birisinin ismi Vdanilogaro şeklinde verilmiş. Burada bir yazım hatası yapıp, muhtemelen Danilovgrad ismi hatalı yazılmıştır. **Bosna Gazetesi**, 18 Eylül 1876, No: 534, s. 1.

Karadağlıları 13 Eylül günü Spuz'da mağlup etti⁴⁰⁰. Osmanlı kuvvetleri, 15 Eylül'de Spuz civarında tekrar Karadağlılara karşı bir başarı elde etti⁴⁰¹. 14 Eylül günü de İşkodra Gölü'ndeki Osmanlı monitörlerinden bir tanesi Virpazar'ı top ateşine tuttu. Bunun üzerine Karadağlılar da Vladicina Kulesi'nden top ateşi ile karşılık verdiler. Osmanlı monitörü, Virpazar'da büyük zarara yol açtı⁴⁰². Aynı günlerde İşkodra Gölü civarındaki Murik mevkinin muhafaza ile görevli olan Osmanlı kuvvetleri, Selçe ve Krniça köylerinde bulunan Karadağ eşkiyasını buradan çıkarmak için söz konusu eşkiya ile çatışmaya girdi⁴⁰³. Cephede bu çarpışmalar yaşanırken Podgorica Kumandanlığına Karadağlıların Danilovgrad'ı boşalttıkları ve Grahovo'daki kuvvetlerini takviye ettikleri yönünde haberler ulaştı⁴⁰⁴.

Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında Eylül ayı ortalarından itibaren mütareke müzakereleri başladı ve askerî harekâtlar durdu. İşkodra Kolordusu, savunma pozisyonuna geçti. 15 Eylül ve sonraki günlerde Bar İskeleyi'ne çok sayıda piyade taburu ve birkaç tane de batarya geldi⁴⁰⁵.

4.2.6.7. Martiniçi Harekâtı

İşkodra Kolordusu, V. Medun Harekâtı'nda aldığı mağlubiyet neticesinde Podgorica'ya çekildikten sonra Ferik Cemil Paşa, İstanbul'a alındı ve yerine Hersek taraflarından gelen Ferik Mustafa Celaledin Paşa tayin edildi⁴⁰⁶. Ferik Mustafa Celaledin Paşa ile birlikte Livâ Abdi ve Âli paşalar da İşkodra Kolordusuna katıldılar⁴⁰⁷. İşkodra Kolordusu Kumandanı Derviş Bey, Ferik Mustafa Celaledin Paşa'nın emrine 18 taburdan oluşan bir fırka verdi. Mustafa Celaledin

⁴⁰⁰ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 11.

⁴⁰¹ ATASE, ORH, K: 27, G: 143, B: 143-1, 04. 07. 1292 (16. 09. 1876). 17 Eylül 1876 tarihli bir belgede, 3.000 kadar Karadağlı eşkiyanın Podgorica'yı işgal etmek üzere gece saatlerinde Podgorica'ya giden yol üzerindeki karakolları tazyik etmeye başlaması üzerine karşı harekâta geçen Osmanlı kuvvetlerinin Karadağ eşkiyasını Piperi nahiyesine kadar sürdüğünden ve Karadağ eşkiyasının bu çarpışmada 100'den fazla zâyiât verdiğiinden bahsetmektedir. ATASE, OSK, K: 16, G: 236, B: 236-1, 05. 07. 1292 (17. 09. 1876).

⁴⁰² Sedes, gös.yer.

⁴⁰³ ATASE, OSK, K: 16, G: 235, B: 235-1, 07. 07. 1292 (19. 09. 1876).

⁴⁰⁴ ATASE, OSK, K: 9, G: 48, B: 48-1, 01. 07. 1292 (13. 09. 1876).

⁴⁰⁵ Sedes, gös.yer. 30 Eylül 1876 tarihli bir belgede, Bar Kaymakamı İbrahim Bey'in Karadağ eşkiyasını mağlup ettiğinden bahsedilmektedir. ATASE, OSK, K: 16, G: 242, B: 242-1, 18. 07. 1292 (30. 09. 1876).

⁴⁰⁶ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 35.

⁴⁰⁷ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 101.

Paşa, askerleri eğitime tabi tuttu ve Karadağlıların muharebe çetelerine benzeyen fedai takımları oluşturdu⁴⁰⁸.

Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında bir süredir durmuş olan savaş, 25 Eylül'de tekrar başladı⁴⁰⁹. Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan mütarekenin süresinin dolduğu günlerde de Medun Kalesi Komutanı, Medun Kalesi'ndeki yaralıların durumundan dolayı Karadağlılardan ilaç ve malzeme istedi. Bunun üzerine bölgede görev yapan Kızılhaç Heyeti, kaleye istenilen malzeme ile birlikte bir de hekim gönderdi. Mütareke süresinin dolması ile birlikte Osmanlı Devleti, Karadağ'a karşı savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Düzenlenecek harekâta, Karadağ topraklarına girilerek İşkodra Kolordusunun Danilovgrad'a, Hersek Kolordusunun da Grahovo'ya saldırmaya karar verildi. Mustafa Celaledin Paşa'nın komutasındaki 18 taburluk fırkada, Abdi Paşa I. Tugaya, Âli Paşa da II. Tugaya komutan olarak tayin edildi. Fırka, 8 Ekim'de Spuz'dan Martiniçi'ye hareket etti. Abdi Paşa Tugayının hedefi Yıldız ve Visosiça tepelerini ele geçirmekti. Âli Paşa Tugayı da Spuz Kalesi'nin kuzeyindeki sırtlara ihtiyat kuvveti olarak yerleşecekti. Esas plan ise Martiniçi'yi ele geçirip sonra Danilovgrad'a yönelmekti. Bu sırada Karadağ Harbiye Nazırı Pop İlyas Planamaç, 6 taburluk bir kuvvet ile Martiniçi'de bekliyordu. Karadağ öncüleri de Visosiça tepelerini tutmuştu. Savaşın başlaması ile birlikte Abdi Paşa Tugayı, 2 saat süren bir çarpışmadan sonra Visosiça sırtlarını ele geçirdi. 9 Ekim sabahı erkenden bataryalar ile Martiniçi köyü civarındaki Karadağlı müdafaa hattına ateş açıldı. Martiniçi köyü yandı ve Karadağlılar, büyük zayıat verdiler. Abdi Paşa Tugayı, öğle saatlerine doğru 3 koldan Karadağlıların Martiniçi köyü ile Crnča köyü arasındaki asıl mevzisine saldırdı. Mustafa Celaledin Paşa'nın da katıldığı saldırı sonucunda Karadağlıların elindeki 5 sırttan 3'ü ele geçirildi. Ancak çarpışmada Mustafa Celaledin Paşa yaralandı. Osmanlı fırkası daha fazla ilerlemeyerek Visosiça sırtlarına geri döndü⁴¹⁰. Derviş Paşa, bu muharebelerden sonra merkezden İşkodra Kolordusuna ferik ve livâ gönderilmesini talep etti⁴¹¹.

⁴⁰⁸ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

⁴⁰⁹ Gn.Kur. ATASE Bşk., **gös.yer.**

⁴¹⁰ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 100-103. İsmail Fazıl Paşa, Mustafa Celaledin Paşa'nın kendisine isabet eden bir düşman kurşunu ile ağır yaralandığını, yanında bulunan Topçu Mülâzımı Abdullah Ağa'nın Mustafa Celaledin Paşa'yı ikinci hatta bulunan bir taburun istihkâmına taşıdığını ve yaralı olduğunu askerlerine belli etmemeğe çalışan Mustafa Celaledin Paşa'nın düşman takibi ve zafer sonrası

9 Ekim'de 5 tane tepeyi ele geçirmiş olan Osmanlı kuvvetleri, 10 Ekim'de de 3 tane tepeyi ele geçirdiler⁴¹². Ele geçirilen bu 8 tepe, Karadağ'ın bu bölgesindeki en stratejik yerler arasında yer almaktaydı⁴¹³. Osmanlı kuvvetleri, Martiniçi'nin dışında, Yeniköy'ü de ele geçirdi⁴¹⁴. Martiniçi civarında 2 gün süren muharebede, Türk tarafının zayıfatı 200 askeri geçmemişken Karadağlılar 1.000'den fazla kayıp verdiler. Mustafa Celaledin Paşa'nın yaralandıktan 3 gün sonra 12 Ekim'de ölmesi ve Karadağlıların takviye kuvvet alması gibi sebepler ile Danilovgrad'a gidilemedi⁴¹⁵. Karadağ Harbiye Nazırı, Danilovgrad civarında yaşayanları silahlandırdı ve 16 Ekim'de Zagoraç'tan hareket ederek Osmanlı kuvvetlerine saldırdı ve çıkan çatışmada, Osmanlı kuvvetleri mağlup oldular⁴¹⁶. Cephelelerde bu gelişmeler yaşanırken Bâb-ı Âli, mütareke görüşmeleri sebebi ile hem Hersek Kolordusundan hem de İşkodra Kolordusundan Karadağ topraklarında kalmasını istedi. Bu yüzden Osmanlı fırkası, Visosiça tepelerine yerleşti ve bir hafta kadar burada kaldı⁴¹⁷. Karadağlıların Yeniköy tarafına geçmeleri üzerine Spuz'daki birlik, Yeniköy'e gönderildi ve buradaki Karadağlılar, geri çekilmeye zorlandı⁴¹⁸.

İsmail Fazıl Paşa'nın harekâta ilişkin verdiği bilgilere göre Mustafa Celaledin Paşa, kendisinden önceki komutanlar gibi Medun'a erzâk ulaştırmak için harekât düzenlemek yerine fırkayı, Spuz üzerinden sınıra tecavüz ettirmek suretiyle askerleri yeni harekât alanına sevk ederek gayretlerini arttırmayı planladı ve bu planını diğer komutanlara da kabul ettirdi. Eylül ayı ortalarına doğru Spuz'a

tutulacak noktalar hakkında son emirlerini verdikten sonra Spuz'da bir hastaneye nakledildiğini belirtmektedir. İsmail Fazıl Paşa, Başkumandan Derviş Paşa ile birlikte Mustafa Celaledin Paşa'yı hastanede ziyaret ettiği ve Paşa'nın sabaha karşı hastanede vefat ettiği bilgisini de vermektedir. **Meşâhîr-i Askerîyemizden Bir Sahîfe, 1292-93 Muhârebesi Kahramânlarından Ferik Mustafâ Celâleddîn Paşa, Ferik İskender Paşa, Kaimmakam İbrâhim Bey, Kolağası Hüseyin Ağa, Karadağ Efrâd-ı Hudûdiyesinden İbrâhim Çâvûş, Onbaşı Ramo**, Sahib ve Nâşiri Gayret Kütüphânesi Sahibi Garbis Fikri, Necm-i İstikbâl Matbaası, Dersaâdet, 1329, s. 8-10. Âli Fitrî, Mustafa Celaledin Paşa'nın Danilovgrad Ovası'na düşerek kaçmaya başlayan Karadağlıları takip ettiği esnada öldürüldüğünü belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 51. Karadağ Coğrafyası adlı eserde ise Mustafa Celaledin Paşa'nın Spuz ile Danilovgrad arasında bulunan Malat isimli mevkiye topçu birliğinin başında çarpışırken öldüğü bilgisi verilmektedir. s. 27.

⁴¹¹ **ATASE, OSK**, K: 11, G: 225, B: 225-1, 02. 08. 1292 (09. 10. 1876).

⁴¹² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 127-128; **ATASE, OSK**, K: 1, G: 120, B: 120-1, 29. 07. 1292 (11. 10. 1876).

⁴¹³ **BOA, İMMS**. 55/2465/2 1293.N.25 (14.10.1876); **ATASE, ORH**, D: 4-17, B: 301, 28. 07. 1292 (10. 10. 1876).

⁴¹⁴ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 146.

⁴¹⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 103-104.

⁴¹⁶ Osman Nuri, Sedes'ten farklı olarak Karadağ Harbiye Nazırı'nın ismini Stanko Radoniç olarak vermektedir. Osman Nuri, **gös.yer**.

⁴¹⁷ Sedes, **gös.yer**.

⁴¹⁸ **ATASE, ORH**, K: 27, G: 168, B: 168-1, 03. 08. 1292 (15. 10. 1876).

gidilerek orada karargâh kuruldu. 20 Eylül günü de Karadağ içlerine harekât düzenlendi⁴¹⁹. Fırka, Bijelo Pavloviç Ovası'nda Yıldız ve Veli tepelerine hareket etti. Mustafa Celaledin Paşa, harekât için fırkayı, iki livâyâ ayırdı. Livâlardan birisi Mirlivâ Abdi Paşa'nın kumandasına verildi. Diğer livâ, Mustafa Celaledin Paşa'nın emrinde kaldı. Üç seyyar batarya ile üç batarya, dağ topları ve yaklaşık 2.000 Zeybek ve Arnavut gönüllü de muharebeye katıldı⁴²⁰. İki gün bir gece süren muharebenin ikinci gününde Türk kuvvetlerinin sol cenâhının, Karadağlıların sağ cenâhına yaptığı saldırıda, hücum kolunun ağır davranması sonucunda savaşın kaybedilmesi tehlikesi ortaya çıktı. Bunun üzerine Mustafa Celaledin Paşa, düşman ateşine rağmen ileri atılarak hücum koluna katıldı ve hücum kolunu kumanda ederek Türk birliklerinin Karadağlıları mağlup etmesini sağladı⁴²¹. Yıldız ve Veli tepeleri ele geçirildi ve askerin morali yerine geldi. Bundan sonra ele geçirilen tepelerin doğusunda bulunan Martiniçi sırtları kontrol altına alınarak Karadağlılar için önemli bir mevki olan Danilovgrad üzerine hareket edilmesi tasarlandı. Ancak Mustafa Celaledin Paşa'nın yerine harekâtı yürütecek komutan bulunamayınca, ordu olduğu yerde kaldı⁴²².

Âli Fitrî de Mustafa Celaledin Paşa'nın ölümünden sonraki gelişmeler ile ilgili olarak, Mustafa Celaledin Paşa'nın yerine askeri sevk ve idare edecek birisi bulunamayınca ve kumandan maiyyetindekiler tereddüt edince, fırkanın olduğu yerde kaldığı bilgisini vermektedir. Âli Fitrî'ye göre Osmanlı ordusunun durduğunu gören Karadağlılar, başarı ile sonuçlanan bir saldırı düzenlediler. Karadağlıların 2 Ekim günü ikinci defa saldırıda bulunmaları neticesinde Osmanlı fırkası Spuz'a kadar çekildi⁴²³.

⁴¹⁹ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 36. Âli Fitrî, Mustafa Celaledin Paşa'nın diğer komutanlara kabul ettirdiği planın, ordunun Spuz civarından sınırı geçmesi ve Karadağlıların direniş merkezi olan Danilovgrad'a saldırması olduğunu belirtiyor. **gös.yer.**

⁴²⁰ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 36-37. Mahmud Celâleddin Paşa, Ferik Mustafa Celâleddin Paşa'nın taarruz edilen bölgelerdeki harekâtları zorlaştıran ve Karadağlıların sığınakları olan sekiz tepe üzerine harekât düzenlediği bilgisini vermektedir. **gös.yer.**

⁴²¹ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 7-8.

⁴²² İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 37. Âli Fitrî, 26 Eylül'de iki koldan Martiniçi dağlarına doğru hareket edilerek Vizosa sırtlarının ele geçirildiğini ve 27 Eylül'de de Karadağlıların Maljani'den çıkarıldığını belirtmektedir. **gös.yer.**

⁴²³ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 51-52.

4.2.6.8. Medun Kalesi'nin Teslim Olması

İşkodra Kolordusuna bağlı Osmanlı kuvvetleri, Martiniçi Harekâtı'nda başarılı olmuşlardı ancak Ekim ayına girilmesine rağmen kuşatma altında bulunan Medun Kalesi hala kurtarılamamıştı. IV. Medun Harekâtı sırasında Mahmud Hamdi Paşa geri çekilirken bir kısım askerin kaleye sığınması ile kaledeki muhafız sayısı, hasta ve yaralılar dahil 400'e ulaşmıştı. Buna karşın kalenin içi dardı ve ciddi yiyecek ve içecek sıkıntısı yaşanmaktaydı. Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan'ın aracılığı ile Nikola'dan Osmanlı askerinin Medun'a ilaç ve gıda ulaştırmasına izin vermesini istedi. Ancak Nikola, bu isteği kabul etmedi ve söz konusu yardımların kendilerine teslim edilmesi suretiyle kendilerinin bunları Medun'a ulaştırabileceğini belirtti⁴²⁴. Askerler, zor şartlara rağmen kaleyi savunmaya devam ettiler. Ancak son zamanlarda askerlerden açlık, susuzluk ve hastalık sebepleri ile kendisini kalenin üst katından atarak intihar edenler oldu. Ortaya çıkan bu tablo karşısında kaledeki subaylar, teslim olmaya karar verdiler. Kale Komutanı Kolağası Mehmed Efendi, Marko Milanovo'nun yanına giderek teslim için görüşmelerde bulundu. Küçük ama önemli bir konumda olan kale, 20 Ekim Cuma günü Karadağlılara teslim edildi. Kale, kendisine bir defa daha yardım etme teşebbüsünde bulunulmak istendiği bir sırada teslim edildi⁴²⁵. Böylece 8 aydan beri devam eden kuşatma sona ermiş oldu⁴²⁶.

Karadağlılar, Medun Kalesi teslim olduktan sonra Medun Kalesi'nden ve Hersek Fırkasından esir ettikleri zâbitlerin tamamını Çetine'ye götürdüler. Yine Medun Kalesi ve Hersek Fırkasından esir ettikleri 1 mülâzım-ı evveli ve 442 kadar neferi sonradan serbest bıraktılar⁴²⁷. Ayrıca 130 yaralı ile 13 hasta zâbit ve erbaş da yolda Karadağlılar tarafından soyulduktan sonra Podgorica'ya teslim edildiler. Medun Kalesi, kendisine bağlı Yedikule ile beraber yıktırıldı⁴²⁸. Medun'un düşmesinden sonra Derviş Paşa, İşkodra'da savunmada kalmayı planladıysa da İstanbul Hükümeti, bu durumun Yenipazar ve Hersek cephelerinde Karadağlıların

⁴²⁴ ATASE, OSK, K: 11, G: 273, B: 273-1, 17. 07. 1292 (29. 09. 1876); ATASE, OSK, K: 11, G: 273, B: 273-2, 25. 07. 1292 (07. 10. 1876).

⁴²⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 104-105.

⁴²⁶ Âli Fitrî, a.g.e., s. 52.

⁴²⁷ ATASE, OSK, K: 9, G: 57, B: 57-1, 28. 08. 1292 (09. 11. 1876). Konu ile ilgili Derviş Paşa'nın telgrafnâmesi için bkz. EK-12.

⁴²⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 105; ATASE, OSK, K: 17, G: 51, B: 51-1, 14. 08. 1292 (26. 10. 1876).

daha rahat hareket etmelerine yol açacağı düşüncesiyle Derviş Paşa'ya savunmada kalmaması talimatını verdi⁴²⁹.

Karadağlılar, Ekim ayının sonlarında Spuz ve Podgorica taraflarında ilerlemeye başladılar. Karadağ sınırından içeri girmiş olan Osmanlı kuvvetleri, tamamen geri çekildiler ve Karadağlılar, Osmanlı sınırını geçtiler. Karadağlıların Osmanlı sınırını geçtiği sırada⁴³⁰ Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında 1 Kasım 1876'da mütareke imzalandı. Nikola, mütarekenin imzalanması ile birlikte subaylar hariç olmak üzere ordusunu terhis etti. Osmanlı seyyar kuvvetleri de Podgorica'ya çekildi. 4. Ordu ve sahil taburları, dairelerine iade edilmek üzere İstanbul'a getirildiler. Zeybekler ve Altunizâde Taburu ile 2. Ordu taburları kendi yerlerine gönderildiler⁴³¹. İşkodra Kolunda geriye 3. ve 5. Ordunun taburları kaldı. Bununla birlikte sonradan Yenipazar tarafındaki 3. Orduya mensup Aydın Alayı, İşkodra Koluna katıldı⁴³². İşkodra'da kalan kuvvetler, yarı seferber bir şekilde barış döneminde işgal ettikleri yerlere yerleştirildiler⁴³³. Derviş Paşa, Şubat ayında İşkodra Kolordusu Kumandanlığından alındı ve yerine Müşir Âli Sâib Paşa atandı⁴³⁴. Bölgede Karadağlıların kışkırtması ile 1877 yılı Mart ayı başında ortaya çıkan Mirdita İsyanı, Abdi Paşa tarafından bastırıldı⁴³⁵.

Âli Fitrî'ye göre Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği 2 Temmuz 1876 tarihinden 2 Ekim 1876 tarihine kadar geçen 3 aylık süre içerisinde sadece Medun gibi adi bir kaleye erzâk ulaştırmak için uğraşıldı ve bunda da başarılı olunamadı. Medun Kalesi'nin düşmesi ile ortaya çıkacak kayıp, 2 bölük piyade ve birkaç adet toptu. Zaten kalede kendilerini savunabilecek güçte 200-300 kadar Osmanlı muhafızı vardı. Bu kaleyi kurtarmak için 6.000-7.000 civarında asker kaybedildi. Halbuki Medun Kalesi kendi haline bırakılıp, Mustafa Celaleddin Paşa'nın savaşın sonuna doğru uyguladığı plan, daha savaşın başında uygulansaydı, Karadağlılar kendiliklerinden Medun Kalesi kuşatmasını kaldırmak

⁴²⁹ ATASE, OSK, K: 11, G: 183, B: 183-1, 11. 08. 1292 (23. 10. 1876).

⁴³⁰ Osman Nuri'ye göre Karadağlılar, mütareke imzalandığı sırada Osmanlı sınırını geçtikleri için galip taraf olarak Osmanlı Devleti'nden kendisine bir miktar toprak verilmesini talep etme hakkı kazanmıştı. Osman Nuri, a.g.e., s. 147.

⁴³¹ Sedes, gös.yer.

⁴³² İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 39-40.

⁴³³ Sedes, gös.yer.

⁴³⁴ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 40.

⁴³⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 149.

zorunda kalacaklardı. Mustafa Celaleddin Paşa'nın ölümünden sonra da hemen takibe devam edilerek Danilovgrad'a girilmesi gerekirken kumandanın maiyyetindekilerin tereddüt etmesinden dolayı bozulmuş olan Karadağlıların tekrar karşı saldırıya geçmelerine fırsat verildi⁴³⁶.

4.2.7. Yenipazar Cephesi'ndeki Müsâdemeler

1876 Osmanlı-Karadağ Savaşı sırasında Karadağlıların saldırdığı Osmanlı topraklarından birisi de Yenipazar sancağıydı. Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasından sonra 4.000-5.000 Karadağlı, Yenipazar tarafında Berane'ye saldırdı⁴³⁷. Yenipazar sancağında Osmanlı ordusunun Ferik Mehmed Âli Paşa komutasında 31 taburluk bir kolordusu bulunuyordu⁴³⁸. Bu kolordunun görevi, Karadağlılar ile Sırpıların birleşmesini engellemek ve Hersek Kolordusunun menzil hattını korumaktı. Bunun için kolordu, sancağın değişik yerlerine dağıtıldı. Karargâh olarak Seniça kasabası seçildi. Ancak kolordunun büyük kısmı Sırpıların üzerine gönderilince, müsâdemelerin bazıları aralarında düşmanlık bulunan Karadağlılar ile yerli halk arasında yaşandı⁴³⁹.

4.2.7.1. Şekular Köyü ve Arzaniça Dağı Müsâdemeleri

Karadağlılar, Arzaniça Dağı ve Şekular köyü bölgesinin savunmasını, Milan Vukoviç komutasındaki 2.100 kişilik bir kuvvete vermişlerdi. Bu kuvvetin az bir kısmı sınır kontrolü ile görevlendirilmiş, büyük kısmı ise Zabrcce köyüne gönderilmişti. Bu dönemde Rugova, Plav ve Gusinye Arnavutları, savaş ortamından istifade ederek eskiden beri can düşmanları olan Vasoviçlilerden intikam almaya çalışıyorlardı. Büyük bir Arnavut çetesi, 20 Temmuz'da Vasoviç nahiyesine saldırdı. Taraflar arasında ilk çarpışma, Şekular köyü civarında yaşandı. Vasoviçliler; Pantoçeme, Milan Vukoviç, Vaso Dedoviç ve Marko adındaki sergerdelerin komutasında bulunan 3.000 kişilik bir kuvvete sahipti. Bu kuvvet ile nahiyeye giren Arnavutlara saldırdılar. Arnavutlar, kalabalık Vasoviçliler karşısında Şekular köyünün doğusundaki Arzaniça Dağı'na çekildiler. Ancak

⁴³⁶ Âli Fitri, **a.g.e.**, s. 52-55.

⁴³⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 151.

⁴³⁸ **ATASE, OSK**, K: 11, G: 175-1, 26. 06. 1292 (07. 09. 1876).

⁴³⁹ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 106.

Karadağlılar, bu dağa da saldırdılar. Tüfek seslerinin duyulmaya başlaması üzerine Berane'de bulunan Osmanlı kuvveti, 4 tabur ve bir bataryadan oluşan müfreze ile Arnavutları kurtarmak için harekete geçti. Müfreze, Arzaniça Dağı civarına geldiyse de silah seslerinin kesilmiş olması ve sis ve yağmurun etkisi ile geri döndü⁴⁴⁰.

Şekular Köyü Müsademesi'nde Mitar Vuko, Radolye Simo, Sancakdar Vuksan ve onun kardeşi gibi Karadağlı reisler öldürüldü. 22 Temmuz'da da Vasoviçliler ile Dağlılardan oluşan 500 kişilik bir çete, öldürülen reislerinin intikamını almak için Plav ve Gusinye bölgesine girdiler. Ancak hemen kuşatma altına alındılar ve içlerinden çok azı kurtulabildi⁴⁴¹.

Hudut halkı, Temmuz ayındaki çarpışmalardan sonra 8 Eylül'de Arzanica'daki Karadağlı ileri karakollarına saldırdı ve birçok Karadağlı'yı öldürdü. Buna karşı Vasoviçliler de Dripi ve İsmail Ağa köylerini yağmalayıp, yaktılar⁴⁴².

4.2.7.2. Ograniça Müsâdemesi

Vasoviçlilerin İsmail Ağa ve Dripi köylerine saldırmaları üzerine Taşlıca'daki Binbaşı Ahmed Şemsi Efendi komutasındaki 1. Sınıf Redif İstip Taburu ile Taşlıca Müftüsü Vehbi Efendi'nin emrindeki Bosna Muâvenesi birlikte Podgora nahiyesine gönderildiler. Müfreze, Podgora'ya ulaştıktan sonra burada kuşatıldı ve Taşlıca ile olan bağı kesildi. Bunun üzerine 12 Eylül'de Ferik Mehmed Âli Paşa, Livâ Fuad Paşa, Erkan-ı Harbiye Miralay Mehmed Hulusi Bey ve Miralay Salih Sarım Bey komutasındaki 7 taburluk kuvvet, Ograniça yolu ile Podgora'ya hareket etti. Osmanlı kuvvetleri, Ograniça yakınlarında ve Tara Nehri'nin sağ kenarında Karadağlıların ve asilerin birlikte yerleştikleri müdafaa hattı ile karşılaştılar. Mehmed Âli Paşa'nın komuta ettiği alay mürettebatından olan 1. Sınıf Redif Prizren Taburunun üstlerinden emir almadan yaptığı saldırı ile Karadağlılar geri püskürtüldü. Karadağlılar, Tara Nehri'nin sol tarafına çekildiler. Osmanlı kuvvetleri de 10 gün kadar Ograniça civarında kaldılar ve yiyecek sıkıntılarını hallettikten sonra Tara Nehri'nin sol tarafına geçtiler. Karadağlılar, burada Osmanlı

⁴⁴⁰ a.g.e., s. 106-107; Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 8.

⁴⁴¹ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 107-108.

⁴⁴² a.g.e., s. 108.

kuvvetlerine direnmediler. Ancak içlerinde Kuruşova, Proviça ve Suçeska gibi önemli kulelerin de bulunduğu kordon kuleleri Milan Vukoviç komutasındaki Vasoviçliler tarafından yakıldı. Muvasala hattı üzerinde bulunan en önemli kule olan Kuruşova Kulesi'ndeki Kordon Bölük Komutanı Mahmud Recep Ağa'nın çabaları neticeyi değiştirmede. Kulede yaşanan patlama ile Mahmud Recep Ağa, adamları ile birlikte havaya uçtu. Kulelere yapılan bu saldırının sebebi, Mehmed Âli Paşa Fırkasının Hersek ve İşkodra'daki Osmanlı kuvvetlerine yardım etmesine fırsat vermemekti. Osmanlı tugayı, eldeki kuvvetin Karadağlılara ve asilere karşı yeterli olmaması sebebi ile Prizren Redif Taburunu Podgora'da bırakarak önce Taşlıca'ya oradan da Seniça'ya döndü. Bundan sonra kış mevsiminin gelmesi ve mütarekenin imzalanması sebebi ile bölgedeki askerî harekât durdu⁴⁴³. Ancak Karadağlı eşkıyaların Ograniça'daki faaliyetleri, mütarekenin imzalanmasından sonraki günlerde de devam etti⁴⁴⁴.

Osmanlı ordusu ile Karadağ ordusu arasında yaşanan savaşın öne çıkan bir yönü de Karadağlıların, Türk askerlerine karşı gerçekleştirdikleri vahşi eylemlerdi. Karadağlılar, ele geçirdikleri Türk askerlerinin burun, kulak, çene ve el gibi organlarını kesiyorlardı. Seraskerlik makamı, Hâriciye Nezâretine gönderdiği 5 Eylül 1876 tarihli tezkire ile bu durumun, Avrupa devletleri sefirlerine bildirilmesini ve gazetelerde ilan edilmesini talep etti. Bu tezkire üzerine Hâriciye Nezâreti durumu sefirlere bildirdi ve gazetelerde ilan ettirilmesi için girişimde bulundu⁴⁴⁵.

4.3. BARIŞ TEŞEBBÜSLERİ

Karadağ Cephesi'nin aksine Osmanlı ordusu, Sırpıları saldırdıkları her bölgede mağlup etti ve Sırpıların kendi toprakları da tehlikeye girdi. Prens Milan, yaşanan bu gelişmeler üzerine 24 Ağustos 1876 tarihinde büyük devletlerden mütareke için arabuluculuk istedi⁴⁴⁶. Sırpıların amacı, zaman kazanmaktı⁴⁴⁷. Bu dönemde Rusya'da Osmanlı Devleti aleyhine bir kamuoyu oluşmuştu. İngiltere'de de muhalefet partisi, kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtıyordu. İngiltere,

⁴⁴³ **a.g.e.**, s. 108-110. 21 Eylül 1876 tarihli bir belgede Osmanlı kuvvetlerinin, Berane'ye saldırma niyetinde olan ve yaklaşık 5.000 kişiden oluşan bir eşkıya grubunun üzerine harekât düzenlediğinden bahsedilmektedir. **ATASE, OSK**, K: 16, G: 245, B: 245-1, 09. 07. 1292 (19. 09. 1876).

⁴⁴⁴ **ATASE, OSK**, K: 10, G: 242, B: 242-1, 25. 09. 1292 (07. 12. 1876).

⁴⁴⁵ **ATASE, OSK**, K: 15, G: 9, B: 9-1, 02. 07. 1292 (14. 09. 1876).

⁴⁴⁶ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 22.

⁴⁴⁷ **ATASE, OSK**, K: 7, G: 3, B: 3-5, 29. 06. 1292 (10. 09. 1876).

hem kamuoyunu yatıştırmak istiyor, hem de diplomatik insiyatifi Ruslara bırakmak istemiyordu⁴⁴⁸. İngiltere, Rusya'nın Sırbistan'ı koruma bahanesi ile Osmanlı Devleti'ne savaş açmasından korkuyor ve Şark Meselesi'nin halledilmesi yolunda yeni sıkıntıların ortaya çıkmasından endişe ediyordu. Çünkü Ruslar, bu meselenin büyümesini arzu ediyorlardı⁴⁴⁹. Bu yüzden İngiltere, diğer büyük devletlerin de onayını alarak Osmanlı Devleti'nden mütareke yapmasını istedi⁴⁵⁰.

İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı ordusu karşısında zor duruma düşen Sırbistan'a yardım etmeye yönelik politikasına Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya ve İtalya karşı çıkmadı⁴⁵¹. İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Derby, 1 Eylül 1876'da Osmanlı Devleti'nden süresi 1 aydan az olmayan bir mütareke yapılmasını istedi. Avrupa devletleri önce mütareke yapıp, sonra barış şartlarını görüşmek istiyordu. Ancak Osmanlı Devleti, bu teklifi kabul etmedi⁴⁵². Osmanlı Devleti, elde ettiği galibiyetlerin sonuçsuz kalmaması için geleceğe yönelik bir teminat almadan ateşkes yapmacağını açıkladı⁴⁵³. Bu gelişme üzerine Lord Derby, 6 Eylül'de İstanbul'daki İngiliz Sefiri Sir Elliot'a, Sırlar ile mütareke yapması için Osmanlı Devleti nezdinde sert teşebbüste bulunmasına dair emir verdi ve mütareke yapılmaması durumunda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemek için hiçbir tedbir almayacağını bildirdi⁴⁵⁴. İngiltere'nin savaşın durdurulması teklifine diğer büyük devletlerin de destek vermesi ile büyük devletler, savaşın başından beri sürdürdükleri tarafsızlık politikasını bırakmış oldular⁴⁵⁵. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin baskısı karşısında hem Avrupa devletlerini reddetmiş olmamak için hem de askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için taarruzlarını 25 Eylül'e kadar durdurma kararı aldı⁴⁵⁶.

⁴⁴⁸ Karal, *gös.yer.*

⁴⁴⁹ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 131.

⁴⁵⁰ Karal, *gös.yer.*

⁴⁵¹ BOA, Y.EE. 84/78/1,2 1293.Ş.22 (12.09.1876); ATASE, OSK, K: 7, G: 3, B: 3-1, 15. 06. 1292 (27. 08. 1876).

⁴⁵² BOA, Y.EE. 76/82/2 1293.Ş.26 (16.09.1876).

⁴⁵³ Aydın, *"Osmanlı-Sırp..."*, s. 149.

⁴⁵⁴ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 10.

⁴⁵⁵ Karal, *gös.yer.* Sedes'e göre büyük devletlerin mütareke isteklerinin asıl amacı, Sırp kuvvetlerini arttırmak ve yeniden düzenlemektir. Özellikle Ruslar, bunun için çabalıyorlardı. *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 132.

⁴⁵⁶ BOA, Y.EE. 76/81/1 1293.N.24 (24.09.1876); BOA, Y.EE. 76/82/2,3 1293.Ş.26 (16.09.1876); ATASE, OSK, K: 11, G: 14, B: 14-3, 05. 07. 1292 (17. 09. 1876).

Osmanlı Devleti, Sırbistan'ı kendisine bağlı olması dolayısıyla muharip değil, asi bir emaret olarak kabul ediyordu. Bu yüzden Avrupa devletlerinin himayesinde bir mütareke imzalamak istemiyordu. Buna karşın büyük devletler, mütarekenin Karadağ'ı da kapsamasını istiyordu⁴⁵⁷. Sırp Prensi de kendi ordusunun aksine Karadağ ordusunun muharebelerde başarılı olması üzerine istediği mütarekenin Karadağ içinde geçerli olmasını istedi⁴⁵⁸. Karadağ ise savaştan önce yaptıkları anlaşmaya aykırı olarak, Osmanlı Devleti ile barış yapmak isteyen Sırbistan'a tepki gösterdi⁴⁵⁹.

Sorunun çözümünde inisiyatifin Rusya'nın eline geçmesini istemeyen İngiltere, bir konferans toplanmasını gündeme getirdi ve 11 Eylül 1876'da Rusya ve diğer Avrupa devletlerine bu isteğini bildirdi. İngilizler, konferansta görüşülecek konuların anahatlarını Sırbistan ve Karadağ'da statükonun muhafazası, Bosna ve Hersek ile Bulgaristan'a muhtariyet verilmesi şeklinde belirlediler⁴⁶⁰. Konferans şartları, Osmanlı Devleti'ne de bildirildi⁴⁶¹. Bu gelişmeler üzerine 13 Eylül 1876 Salı günü Bâb-ı Âli'de Vükelâ Heyetinin katıldığı ve vezirlerden, ulemadan, ricâlden birçok kişinin davet edildiği Meclis-i Umûmî toplandı⁴⁶². Aynı gün Ruslar, Bâb-ı Âli'nin koşulsuz olarak ateşkes ilan etmesini istediler⁴⁶³. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin konferans şartlarına karşı 14 Eylül'de Sırbistan üzerinde Osmanlı hakimiyetini güçlendiren maddeleri içeren barış şartlarını sundu⁴⁶⁴. Osmanlı Devleti, Sırbistan ile ilgili şartların yanında Karadağ Vladikası'nın 1862 yılında yaptığı antlaşma hükümlerinin yürürlükte kalması şartı ile Karadağ ile de savaş durumuna son vereceğini bildirdi⁴⁶⁵.

⁴⁵⁷ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 131.

⁴⁵⁸ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 188.

⁴⁵⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 57.

⁴⁶⁰ Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler, C. II, Bir Geçiş Yılı, 1879**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1970, s. CXL; **British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Diplomacy of the Powers, 1876-1878**, Part I Series B, Vol. 3, General Editors. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Editor. David Gillard, University Publications of America, 1984, Doc. 34, s. 9. Kont Derby'den Sir H. Elliot'a, 11 Eylül 1876.

⁴⁶¹ **BOA, Y.EE.** 42/74/1,2 1293.N.13 (02.10.1876).

⁴⁶² **BOA, Y.EE.** 76/79/3 1293.Ş.24 (14.09.1876).

⁴⁶³ Aydın, "*Osmanlı-Sırp*...", s. 153.

⁴⁶⁴ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 22-23.

⁴⁶⁵ **BOA, Y.EE.** 76/79/4,5 1293.Ş.24 (14.09.1876); **BOA, Y.EE.** 84/79/1 1293.Ş.24 (14.09.1876).

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerine yaptığı tebligattan hemen sonra Avrupa sefâretlerinin isteği üzerine mütareke söz konusu olmaksızın taarruzları durdurma kararının geçerlilik süresini, 3 Ekim'e kadar uzattı ve bu süre içinde Avrupa devletlerinden cevap beklemeye başladı⁴⁶⁶. İngiltere, Osmanlı tekliflerine bir yanıt vermedi⁴⁶⁷ ve 21 Eylül günü daha önce 11 Eylül'de Avrupa devletlerine sunduğu konferans şartlarını, tekrar Osmanlı yönetimine iletmesi için İstanbul'daki Sefiri Sir Henry Elliot'a bildirdi. Bu defa konferans şartları ile ilgili Osmanlı yönetimine bildirilecek hususlar, biraz daha açıklığa kavuşturuldu. Buna göre Bosna ve Hersek ile Bulgaristan'a Osmanlı Devleti ile büyük devletlerin sefirleri arasında imzalanacak bir protokol ile bir çeşit otonomi verilecek, Karadağ ve Sırbistan'da statüko korunacaktı. Bu teklifleri, diğer Avrupa devletlerinin sefirleri de kabul etti⁴⁶⁸. Bu kararların altına imza atan İngiltere, muhtariyet adı altında Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetini zayıflatmaya çalışmış ve Rus emellerine göz yummuştu⁴⁶⁹.

Rus Çarı II. Alexander, 23 Eylül'de Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'e mektup göndererek Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir cephe kuramadığından yakındı ve Balkan Bunalımı ile sözde Hıristiyan katliamını sona erdirmek için birlikte hareket etmeyi teklif etti⁴⁷⁰. Rusya, İngiltere'nin konferans teklifini gündeme getirmesinden önce sorunun Hıristiyan devletlerin kendi aralarında yapacakları müzakereler ile çözülmesini istemişti. Ancak İngiltere, bu teklife karşı çıkmış ve müzakerelere Osmanlı Devleti'nin de dahil edilmesini istemiş, konferans yapılmasını gündeme getirmiş, hatta konferans yeri olarak İstanbul'u teklif etmişti⁴⁷¹.

İngiltere'nin İstanbul Sefiri Elliot, 25 Eylül 1876'da İngiltere'nin konferans teklifi ve şartlarını Bâb-ı Âli'ye bildirdi ve bu teklifin reddedilmesi halinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaş çıkabileceğini ve İngiltere'nin Osmanlı

⁴⁶⁶ BOA, Y.EE. 76/81/1 1293.N.24 (24.09.1876); BOA, Y.EE. 76/82/1 1293.Ş.26 (16.09.1876); ATASE, OSK, K: 11, G: 14, B: 14-1, 05. 07. 1292 (17. 09. 1876).

⁴⁶⁷ BOA, Y.EE. 84/80/1 1293.N.10 (29.09.1876).

⁴⁶⁸ BOA, Y.EE. 42/74/1,2 1293.N.13 (02.10.1876); BOA, Y.EE. 84/80/1 1293.N.10 (29.09.1876); ATASE, OSK, K: 11, G: 14, B: 14-6, 14. 07. 1292 (26. 09. 1876).

⁴⁶⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 173.

⁴⁷⁰ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 11.

⁴⁷¹ BOA, Y.EE. 84/85/1 1293.Za.02 (19.11.1876).

Devleti'ni kaderine terk edeceğini belirtti⁴⁷². Ordusunun eksiklerini gidermiş olan Sırbistan, İngiltere ve diğer büyük devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine döndüğünü görünce, İngiltere Sefiri Elliot'un Osmanlı Devleti'ne konferans şartlarını bildirdiği gün tekrar savaşa başladı⁴⁷³. İngiliz Sefir Elliot'un konferans şartlarını Bâb-ı Âli'ye bildirmesi üzerine 26 Eylül'de İstanbul'da ordu, ulema, bürokratlar ile hükümet üyelerinin katılımıyla Meclis-i Umûmî toplandı. Toplantıda Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a ilişkin taleplerin ağır olduğu ve bölgedeki Osmanlı hakimiyetini zayıflatacağı ve kabul edilmesi halinde bu durumun, Rumeli ve Adalar'daki Osmanlı hakimiyetini de olumsuz etkileyeceği ifade edilerek devletlerin tekliflerinin reddedilmesi yönünde görüş benimsendi⁴⁷⁴.

Hükümet de Meclis-i Umûmînin görüşünü benimsedi. Ancak Bâb-ı Âli, devletlerin muhtariyet idaresi öngören ıslahat tekliflerini reddetmekle beraber ülkede bir dahili ıslahat yapmaya karar verdi⁴⁷⁵. Meclisin bu kararına karşın Sefir Elliot, 27 Eylül'de Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa'ya gizli bir mektup yazarak Osmanlı Devleti'ne fiili olarak müdahale etmek isteyen güçler olduğunu, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin teklifini kabul etmesi gerektiğini belirtti⁴⁷⁶. İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne sundukları barış şartlarını Karadağ ve Sırbistan da kabul etmedi⁴⁷⁷. Nikola, İngiltere'nin Ragusa'daki temsilcisi Mr. Monson'a; İngiltere'den Spitz Limanı'nın kendisine verilmesi ve serbestçe ithalat yapabilmesi için yardım istediğini, bu konuda Karadağ'ın daima İngiltere'ye minnet duyacağını ve Karadağ'a verilecek bir limanın Rus limanı olacağı düşüncesinin doğru olmadığını belirtti⁴⁷⁸.

İngiltere ve Rusya'nın, Osmanlı Devleti ile Karadağ ve Sırbistan arasındaki savaşı kendi kontrollerinde sona erdirmek için yoğun bir diplomasi faaliyetine giriştikleri günlerde diğer Avrupa devletleri de gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. İtalya Hükümeti, savaşın sona erdirilmesi için Nikola nezdinde

⁴⁷² Şimşir, **a.g.e.**, C. II, s. CXLI.

⁴⁷³ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 23; **ATASE, OSK**, K: 7, G: 3, B: 3-14, 16. 07. 1292 (28. 09. 1876).

⁴⁷⁴ **BOA, Y.EE.** 84/80/1 1293.N.10 (29.09.1876).

⁴⁷⁵ **BOA, Y.EE.** 84/81/1 1293.N.15 (04.10.1876).

⁴⁷⁶ Şimşir, **gös.yer.**

⁴⁷⁷ Özcan, **a.g.e.**, s. 58.

⁴⁷⁸ **B D. 3**, B. No: 118, s. 40. Sir A. Buchanan'dan Kont Derby'ye, 5 Ekim 1876.

teşebbüste bulundu ⁴⁷⁹. Avusturya-Macaristan ise Nikola'nın mücadelesini, Sırbistan'dan ayrı tutuyor ve gerekirse Karadağ ile ayrı bir anlaşma yapılabileceğini düşünüyordu. Bu konuda Fransa'da Avusturya-Macaristan ile aynı kanaati paylaşıyordu⁴⁸⁰.

Rusya, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik görüşmeler sürerken 26 Eylül'de Avusturya-Macaristan'a ve İngiltere'ye; Osmanlı Devleti'nin kendisine sunulan barış şartlarını kabul etmemesi halinde Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı, Rusya'nın Bulgaristan'ı ve devletlerin savaş gemilerinden oluşacak ortak bir donanmanın boğazları işgal etmesini teklif etti⁴⁸¹. Mahmud Celaleddin Paşa'ya göre Rusya, Sırbistan'ı himayesine alıp, meseleye doğrudan müdahale etme kararı almıştı. Ruslar, Sırların mağlubiyetine kayıtsız kaldıkları takdirde Slav dünyasındaki nüfuzlarının sarsılacağını ve bölgedeki hedeflerine ulaşamayacaklarını düşünüyorlardı. İngiltere'yi aracı yapmaya çalışmalarının sebebi de İngiltere, Boğaz'a donanma göndermeyi kabul ederse Rusya da Bulgaristan'a asker gönderme hakkını kazanacak ve böylece 1856 Paris Muahedesi'nin bir temeli yıkılacaktı. Ancak Rusya'nın teklifi İngiltere ve Avusturya-Macaristan tarafından reddedildi. Rusya, bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Sırbistan ve Karadağ'ın 6 haftalık bir mütareke imzalanmaya zorlanmasını teklif etti. Ancak Osmanlı Devleti, bu sırada ileri sürülen barış şartlarını ve mütareke teklifini reddetme kararı almıştı. Bu yüzden İngiltere, Rusya ile birlikte resmi mütareke imzalanması hususunda ısrarcı olmak zorunda kaldı. İstanbul'da bulunan İngiliz Sefiri Sir Henry Elliot, Ekim ayı başlarında Osmanlı Devleti'nin daha önce kendisine sunulan barış şartlarını kabul etmezse 6 hafta veya bir aylık bir süre için mütareke imzalaması gerekeceğini ve mütarekenin imzalanmasından sonra sorunun çözümü için bir konferans toplanmasına karar verildiğini, Osmanlı yönetimine bildirdi⁴⁸².

Osmanlı Devleti, 2 Ekim'de İngilizlerin 25 Eylül'de sundukları konferans şartlarından Bosna-Hersek ile Bulgaristan'a muhtariyet verilmesi ve buralara verilecek olan imtiyazların bir protokol ile belirlemesine ilişkin olan maddelerine

⁴⁷⁹ B D. 3, B. No: 87, s. 28. Mr. Malet'ten Kont Derby'e, 27 Eylül 1876.

⁴⁸⁰ B D. 3, B. No: 118, s. 40. Sir A. Buchanan'dan Kont Derby'e, 5 Ekim 1876.

⁴⁸¹ B D. 3, B. No: 79, s. 25. Kont Derby'den Sir H. Elliot'a, 26 Eylül 1876.

⁴⁸² Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 182-184.

itiraz etti⁴⁸³. İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Derby, 5 Ekim'de İngiltere'nin İstanbul Sefiri Sir Elliot'a, Osmanlı Devleti'nin İstanbul Konferansı şartlarını kabul etmemesi durumunda Osmanlı tarafına 1 aylık mütarekeyi teklif etmesini, bunun da kabul edilmemesi durumunda İstanbul'u terk etmesi talimatını verdi⁴⁸⁴. Elliot, 7 Ekim'de Sultan Abdülhamid ile yaptığı görüşmede, Lord Derby'nin talimatını Sultan'a bildirdi⁴⁸⁵. Diğer büyük Avrupa devletleri de mütareke imzalanması lehinde bir irade ortaya koydular. Kendi kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhine dönmüş olan İngiltere; Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın askerî müdahalesine yol açacak bir ortamın oluşmasını istemiyordu. Ayrıca mütarekeye karşı çıkmak sureti ile Osmanlı Devleti'nin müttefiki izlenimini yaratıp, Rusya ile ilişkilerini bozmak da istemiyordu. Bu sebeplerle Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin mütareke yapılmaya zorlanması teklifine uygun hareket ediyordu⁴⁸⁶.

Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerinde kurdukları diplomatik baskı, bir süre sonra sonuç vermeye başladı. 9 Ekim 1876'da Meclis-i Mahsûsa toplandı. Toplantıda şu kararlar alındı:

— Avrupa devletlerinin Bosna, Hersek ve Bulgaristan'da istedikleri düzenlemeler kabul edilecek ancak protokol ve otonomi gibi Osmanlı hakimiyetini zedeleyici tabirlerin kullanılması kabul edilmeyecek.

— Mütareke imzalanmasının gündeme gelmesi durumunda ise Karadağlı ve Sırp asileri muhatap kabul etmeden, Karadağlılar ve Sırlar adına Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti ile 5-6 aylık mütareke imzalaması teklif edilecek.

— Mütareke döneminde Sırp ve Karadağlıların saldırıda bulunmamaları ve silah, mühimmât ve gönüllü temin etmemeleri, devletler tarafından taahhüt edilecek.

Meclis-i Mahsûsada bu kararların alınmasından sonra mütareke konusunun tekrar görüşülmesi için Meclis-i Umûmînin toplanmasına karar verildi⁴⁸⁷. Meclis-i

⁴⁸³ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 11-12.

⁴⁸⁴ **BOA, Y.EE.** 77/42/1,2,3 1293.N.16 (05.10.1876); **BOA, Y.EE.** 84/82/1 1293.N.22 (11.10.1876).

⁴⁸⁵ Gn.Kur. ATASE Bşk., **gös.yer.**

⁴⁸⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 192.

⁴⁸⁷ **BOA, Y.EE.** 77/42/4 1293.N.20 (09.10.1876); **BOA, Y.EE.** 84/83/1 1293.L.14 (02.11.1876).

Umûmîde de Karadağ ve Sırbistan ile 6 aylık bir mütareke imzalanmasına karar verildi. Mütareke süresi içinde Sırp ve Karadağ askerlerinin bir saldırıda bulunmamaları ve Sırbistan ile Karadağ'a gönüllü, eşkıya, silah ve mühimmât sokulmaması konusu devletlerce taahhüt ettirilecekti⁴⁸⁸.

Sir Elliot, Osmanlı Devleti'nin kararlarını olumlu karşıladı⁴⁸⁹. İngiltere gibi Fransa ve Avusturya-Macaristan da Bâb-ı Âli'nin teklifine sıcak baktılar. Ancak Almanya, İtalya ve Rusya karşı çıktı. Rusya'nın isteği, mütarekenin 6 hafta olmasıydı⁴⁹⁰. İstanbul'daki Rus Maslahatgüzarı; mütareke süresinin uzun olmasının daimi barışa katkısı olmayacağını, Avrupa ticaretine zarar vereceğini, Sırbistan ve Karadağ'ın belirsizlik içinde kalacağını düşünüyordu. Bu durumda İngiltere, Osmanlı Devleti'nin 6 haftalık bir mütarekeye razı edilmesi işini Rusya'ya bıraktı. Artık İngiltere'nin aracılığı ile Osmanlı Devleti'nin lehinde bir sonuç çıkmasına imkan kalmamıştı⁴⁹¹.

Rus Çarı II. Alexander, Sırbistan ile mütareke yapması konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapmak için Rus Sefiri Ignatieff'i 16 Ekim'de Kırım'dan özel bir talimat ile İstanbul'a gönderdi⁴⁹². Ignatieff, Rusya'nın 6 haftalık mütareke teklifini Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Osmanlı Devleti ise 2 aylık mütareke yapılıp, bu süre içinde barış şartlarında uzlaşma sağlanamazsa mütarekenin 6 hafta uzatılmasını, yine uzlaşma sağlanamazsa ikinci defa 6 hafta uzatılmasını karşı teklif olarak Rusya'ya bildirdi. Osmanlı Devleti'nin teklifleri arasında Sırbistan ve Karadağ mütareke hattının tayin edilmesi ve Bosna-Hersek ile Bulgaristan'daki eşkıyaların bir hafta içinde silah bırakmaması halinde Osmanlı Devleti'nin bunlara müdahale etmeye yetkili olması da yer aldı. Daha Osmanlı teklifine bir cevap gelmeden Sırbistan'dan Sırp ordusunun mağlubiyet haberleri gelmeye başladı⁴⁹³. Osmanlı Devleti'nin yürürlükteki ateşkes süresini 7 gün uzatmasına rağmen Sırplar, 28

⁴⁸⁸ BOA, Y.EE. 77/42/5 1293.N.22 (11.10.1876); ATASE, OSK, K: 11, G: 14, B: 14-4, 27. 07. 1292 (09. 10. 1876).

⁴⁸⁹ Documents Diplomatiques Français (1871-1914), s. 100. Fransa'nın İstanbul'da görevli olan Sefiri De Bourgoing'den Fransa Hâriciye Nâzırı Dük Decazes'e, 10 Ekim 1876.

⁴⁹⁰ BOA, Y.EE. 84/83/1 1293.L.14 (02.11.1876).

⁴⁹¹ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 193.

⁴⁹² Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 12.

⁴⁹³ BOA, Y.EE. 84/83/1 1293.L.14 (02.11.1876); ATASE, OSK, K: 7, G: 3, B: 3-18, 17. 08. 1292 (29. 10. 1876).

Ekim’de saldırıya geçmiş⁴⁹⁴ ve Ferik-i Sâni Osman Paşa, 29 Ekim günü Aleksinaç Meydan Muharebesi’nde Rus General Chernaiev komutasındaki Sırp ordusunu bir kez daha mağlup etmiş ve Belgrad yolu, Türk kuvvetlerine açılmıştı⁴⁹⁵.

Sırpaların mağlubiyet haberlerinin gelmesi üzerine Rus Sefiri Ignatieff, tekliflerini yineledi ve derhal ateşkesin sağlanması gerektiğini aksi takdirde İstanbul’u terk edeceğini Osmanlı yönetimine bildirdi. Diğer ülkelerin sefirleri de Osmanlı yönetiminden Rus teklifinin kabul edilmesini istediler. Osmanlı yönetimi, bunun üzerine Vükelâ Meclisinde yapılan görüşmelerden sonra Rusya ve diğer Avrupa devletlerine mütareke ile ilgili daha önce kendi yapmış oldukları tekliflerin kabul edilmesi halinde askerî harekâtı durduracaklarını bildirdi. Rusya Sefiri Ignatieff, bu cevap üzerine 31 Ekim’de Bâb-ı Âli’ye ültimat vererek herhangi bir şart ileri sürmeden 6 haftadan 2 aya kadar hükmü bütün savaşıları ihtiva eden bir mütareke imzalanmazsa kendisinin İstanbul’u terk edeceğini bildirdi ve Osmanlı yönetimine 48 saat süre tanıdı⁴⁹⁶.

Osmanlı Devleti, ortaya çıkan bu durum karşısında ya ültimatı kabul edecek ya da Rusya ile savaşa girecekti. Bu dönemde Rusya ile savaşı göze alamayan Osmanlı Devleti, Rusya’nın baskısına boyun eğdi ve Sırbistan ve Karadağ ile 2 aylık mütareke yapmayı kabul etti⁴⁹⁷. Mütareke, 1 Kasım’dan itibaren geçerli olacaktı⁴⁹⁸. Rusya Sefiri, 1 Kasım 1876’da Nikola’ya telgraf göndererek Bâb-ı Âli’nin 2 aylık bir mütareke yapılmasını kabul ettiğini, savaş bölgesindeki Osmanlı kumandanlarına askerî harekâtın durdurulması emrinin verildiğini, kendilerinden de savaş durumuna son verecek gerekli tedbirleri hemen alarak bu konuda gayret göstermesinin temenni edildiğini bildirdi⁴⁹⁹. Gelineen noktada Karadağ ordusu da yıpranmıştı ve istediği başarıları elde edememişti. Karadağlıların savaşma istekleri azalmıştı⁵⁰⁰. Nikola, Rus Sefiri’ne verdiği cevapta; mütarekeyi kabul ettiğini, kumandanlarına derhal harekâtı durdurmaları emrini verdiğini ancak Ahmed Muhtar Paşa’nın muharebenin başından beri güçlü bir

⁴⁹⁴ Aydın, “*Osmanlı-Sırp...*”, s. 158.

⁴⁹⁵ Gn.Kur. ATASE Bşk., gös.yer.

⁴⁹⁶ gös.yer.

⁴⁹⁷ BOA, Y.EE. 84/83/1,2,3,4,5 1293.L.14 (02.11.1876).

⁴⁹⁸ BOA, C.HR. 106/5278 1293.L.18 (06.11.1876).

⁴⁹⁹ BOA, HR.TO. 553/77 1293.L.13 (01.11.1876).

⁵⁰⁰ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ...*, s. 139.

şekilde muhasara edilen Nikşik'e gideceğini haber aldığını ve Duga Boğazı'ndaki askerlerinin Ahmed Muhtar Paşa'nın geçişini engelleyeceğini ve çatışma çıkacağını, Bâb-ı Âli'nin Ahmed Muhtar Paşa'nın Nikşik'e gitmekten vazgeçmesi için emir vermesi gerektiğini belirtti⁵⁰¹.

Nikola'nın mütareke teklifini kabul etmesi ile birlikte Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında 1-2 Kasım'da mütareke imzalandı⁵⁰². Sırbistan da Karadağ gibi mütarekeyi kabul etti ve savaşı durdurdu⁵⁰³. Karadağ, mütarekenin imzalanması ile birlikte subaylar hariç olmak üzere ordusunu terhis etti. Osmanlı kuvvetleri de bağlı olduğu birliklere döndüler⁵⁰⁴. Mütareke sınırlarının belirlenmesi için ilgili bütün devletler tarafından Sırbistan ve Karadağ'daki savaş bölgelerine memurlar gönderildi. Osmanlı Devleti, Sırbistan sınırları için Abdülkerim Paşa'yı, Karadağ sınırları için de Ahmed Muhtar Paşa⁵⁰⁵ ve Kostan Paşa'yı görevlendirdi⁵⁰⁶. Müzakereler, Ragusa'da gerçekleştirildi⁵⁰⁷ ve 10 Aralık'ta tamamlandı⁵⁰⁸. Mütareke sınırları, Karadağ lehinde belirlendi. Muhâsaraya girmeyen yerler de sınırlara dahil edildi ve mütareke sınırını düzenleyen bir harita hazırlandı. Kostan Paşa, Karadağlıların arzuladıkları bir sınır çizildiği için müzakereyi reddetti⁵⁰⁹. Ahmed Muhtar Paşa da çizilen sınırları protesto etti ancak Osmanlı Devleti, bu sınırlara geçici gözü ile bakıp, müzakereleri gerginleştirmek istemedi⁵¹⁰.

Rusya, bu mütarekelerin imzalanması ile Balkan ihtilafının çözülmesi konusunda insiyatifi İngiltere'nin elinden almış oldu⁵¹¹. Osmanlı Hükümeti, mütarekenin imzalanması sırasında, mahsur bulunan Nikşik Kalesi'ne erzâk verilmesi karşılığında Rusya'dan gönderilen bir iki geminin yükünün Bar Limanı'na boşaltılıp oradan Osmanlı Devleti'nin elindeki Podgorica üzerinden Vasovik

⁵⁰¹ BOA, HR.TO. 553/74 1293.L.18 (06.11.1876).

⁵⁰² Sedes, *gös.yer.*

⁵⁰³ Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 24.

⁵⁰⁴ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ...*, s. 105.

⁵⁰⁵ ATASE, OSK, K: 11, G: 40, B: 40-1, 28. 08. 1292 (09. 11. 1876); ATASE, OSK, K: 11, G: 37, B: 37-1, 30. 08. 1292 (11. 11. 1876); ATASE, OSK, K: 17, G: 21, B: 21-1, 25. 08. 1292 (06. 11. 1876); ATASE, ORH, D: 2-9, B: 26,27,28 12. 09. 1292 (24. 11. 1876); ATASE, OSK, K: 7, G: 3, B: 3-19, 23. 08. 1292 (04. 11. 1876); Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 197-198.

⁵⁰⁶ ATASE, ORH, D: 2-9, B: 26-28, 27. 09. 1292 (09. 12. 1876).

⁵⁰⁷ ATASE, OSK, K: 15, G: 64, B: 64-1, 04. 09. 1292 (16. 11. 1876); ATASE, OSK, K: 11, G: 262, B: 262-1, 16. 09. 1292 (28. 11. 1876).

⁵⁰⁸ Özcan, *a.g.e.*, s. 59.

⁵⁰⁹ ATASE, ORH, D: 2-9, B: 26-28, 27. 09. 1292 (09. 12. 1876).

⁵¹⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, *gös.yer.*

⁵¹¹ Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 25.

nahiyesi ile Lim Vadisi'ndeki Karadağlılara ulaştırılmasına ilişkin Karadağ teklifini kabul etti ve sevkıyât gerçekleştirildi⁵¹².

İngiltere ve Rusya'da, Sırbistan ve Karadağ'ın savaşı kazanamayacaklarının anlaşılması ve Bulgaristan'da yaşanan olayların etkisi ile hükümetleri etkileyecek düzeyde Osmanlı karşıtı bir kamuoyu tepkisi doğdu. İngiltere'de Benjamin Disraeli'nin muhafazakar hükümeti, Osmanlı Devleti'ni destekleme politikasını çok engelleyici bir politika olarak değerlendirdi. Rusya'da da Panslavistler ve Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele eden Ortodoks Slavların desteklenmesini savunanlar, devlet adamlarını etkilemeye başladılar⁵¹³.

Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine bir havanın oluşmaya başlaması ile Rusya'nın uzun süredir beklediği fırsat kendiliğinden ortaya çıkmış oldu⁵¹⁴. Bulgaristan, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ isyanları neticesinde 1875 yılından itibaren şiddetlenen Balkan Buhranı'nda insiyatifi elinde tutmak isteyen Rus Çarı II. Alexander, 2 Kasım 1876 tarihinde İngiltere Sefiri ile yaptığı görüşmede, Avrupa devletleri harekete geçmezse Rusya'nın tek başına Balkan Buhranı'nı çözme niyetinde olduğunu belirtti⁵¹⁵. Rusya, Osmanlı Devleti gıyabında devletler arasında kesin kararların alınmasını istiyordu. Ancak İngiltere bu fikre karşıydı⁵¹⁶. İngiltere, 4 Kasım'da Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında ıslahat yapılması meselesinin ele alınması için İstanbul'da bir konferans yapılması hususunda diğer devletleri ikna etti⁵¹⁷ ve 5 Kasım'da Rusya'ya konferans teklifinin esaslarını bildirdi. İngiltere'nin konfrerans teklifinin esaslarını; Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da muhtariyet idaresinin kurulması, Sırbistan ve Karadağ'da statükonun korunması ve hiçbir arabulucu devlete Osmanlı topraklarında imtiyazlar verilmemesi gibi hususlar oluşturuyordu. Muhtariyet teklifinden rahatsız olan Osmanlı Devleti, İngiltere'nin

⁵¹² İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 9; **ATASE, ORH**, D: 1-7, B: 175-178, 31. 09. 1292 (12. 11. 1876); **ATASE, ORH**, D: 2-10, B: 604 13. 11. 1292 (25. 01. 1877).

⁵¹³ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 386.

⁵¹⁴ Ali Fuat Türkgeldi, **Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye**, (Yayına hazırlayan. Bekir Sıtkı Baykal), C. II, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 7.

⁵¹⁵ Karal, **gös.yer.**

⁵¹⁶ Türkgeldi, **gös.yer.**

⁵¹⁷ Gn.Kur. **ATASE Bşk.**, **a.g.e.**, s. 13.

konferans şartlarını kabul etmedi⁵¹⁸. 6 Kasım'da Osmanlı ordularına seferber olmaları emri verildi⁵¹⁹.

İngiltere'nin konfrerans teklifi esaslarından hoşnut olmayan tek devlet Osmanlı Devleti değildi. Rusya Hâriciye Nâzırı Prens Gortchakoff, 6 Kasım'da İngiltere'nin Petersburg Sefiri Lord Loftus ile yaptığı görüşmede, Rusya'nın İngiltere'nin önerdiği konferans şartları arasında yer alan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ile ilgili maddeye karşı olduğunu, bu maddenin Osmanlı topraklarının geçici işgaline mani teşkil ettiğini açıkladı. Bunun üzerine İngiltere, 7 Kasım'da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü teriminin 1856 tarihli Paris Antlaşması'ndan alındığını, bu terimin bugün Karadağ lehinde bir sınır düzenlemesi yapılmasına engel teşkil etmeyeceğini açıkladı. İngiltere, böylece Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması prensibinden ayrılmış oldu ve Rusya'ya önemli bir taviz verdi. Artık Rusya ve İngiltere'nin 1856 Paris Antlaşması hükümlerine bir bağlılıkları kalmamıştı⁵²⁰.

Rusya, İngiltere'nin teklif ettiği konferans şartlarından, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması maddesi dışındakileri kabul etti. Bununla birlikte Rusya Hâriciye Nâzırı Gortchakoff, Rusya'nın Londra Sefiri Shouvaloff'a verdiği talimatta, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin sadece toprak bütünlüğü prensibini değil, bağımsızlık prensibini de tanımadığını belirtti⁵²¹. Bu gelişmelerden sonra İngiltere Başbakanı, 9 Kasım'da Çar II. Alexander'ın 2 Kasım'da yaptığı açıklamaya cevap olarak Rusya'nın Balkan Buhranı'nın çözümünde tek başına hareket etmesine izin vermeyeceklerini⁵²², Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığından ve toprak bütünlüğünden yana olduklarını, gerekirse bunun için savaşı bile göze alacağını açıkladı⁵²³.

İngiltere Başbakanı'nın bu açıklamasından sonra İngiltere Hâriciye Nâzırı Derby, 11 Kasım'da Osmanlı Devleti'nin Londra Sefiri Musurus Paşa'ya bir nota vererek Osmanlı Devleti'nin konferans şartlarını kabul etmesinden başka bir

⁵¹⁸ Şimşir, **a.g.e.**, C. II, s. CXLIII-CXLIX; **BOA, Y.EE.** 84/85/1 1293.Za.02 (19.11.1876).

⁵¹⁹ Gn.Kur. ATASE Bşk., **gös.yer.**

⁵²⁰ Şimşir, **a.g.e.**, C. II, s. CXLVIII-CXLIX.

⁵²¹ Gn.Kur. ATASE Bşk., **gös.yer.**

⁵²² Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 26.

⁵²³ Gn.Kur. ATASE Bşk., **gös.yer.**

seçenek olmadığını, İngiltere'nin Osmanlı topraklarında yeni muhtar prenslikler kurma niyetinde olmadığını bildirdi⁵²⁴.

İngiltere Başbakanı'nın, Çar II. Alexander'ın 2 Kasım'daki açıklamasına, 9 Kasım'da cevap vermesi üzerine Çar II. Alexander, 12 Kasım'da tekrar İngiltere Başbakanı'na cevap verdi.⁵²⁵ Çar, 12 Kasım'daki Moskova Nutku'nda, Rusya'nın Balkan Slavları için istediği garantilerin İstanbul'da toplanacak olan konferansta kabul edilmemesi halinde Rusya'nın tek başına harekete geçeceğini açıkladı⁵²⁶. Rusya Başbakanı Prens Gortchakoff da 13 Kasım'da Avrupa devletlerine bir yazı göndererek söz konusu teminatın elde edilebilmesi için Rusya'nın kısmi seferberlik yapacağını bildirdi⁵²⁷ ve Balkanlar'da yaşanan olaylardan Osmanlı Devleti'ni sorumlu tuttu⁵²⁸. Ruslar, 14 Kasım'da seferberlik ilan ettiler⁵²⁹.

Osmanlı Devleti, üzerinde oluşan bu baskıya daha fazla dayanamayarak İngiltere'nin Balkan Buhranı'nın çözümü için bir konferans toplanması teklifini kabul etmek zorunda kaldı⁵³⁰. Sultan II. Abdülhamid, konferans teklifini Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale olarak değerlendirdiyordu. Bu düşüncesine rağmen teklifi kabul etti. Sultan II. Abdülhamid'in bu kararı almasında yurt dışından gelecek malî yardıma ihtiyaç duyması ve Rusya'nın 14 Kasım'da kısmi seferberlik ilan etmesi etkili oldu⁵³¹. Zira Osmanlı Devleti, savaş için fırsat kollayan Rusya'ya mazeret vermek istemiyordu. Bununla birlikte konferans teklifi, İstanbul'da devletin içişlerine müdahale olarak değerlendirildi. Bu durum, Osmanlı Hükümetinde rahatsızlık yarattı. İngiliz Sefiri Sir Elliot, Osmanlı Hükümetinin ortaya çıkan durumdan hoşnut olmaması üzerine Osmanlı Hâriciye Nâzırı'na teminat vererek Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı gösterilerek yapılacak olan konferansta Sırbistan ve Karadağ'ın savaştan önceki hallerine döndürülmesi, Bosna ve Hersek'te muhtariyet yönetimi tesis edilmesi ve Bulgaristan'da muhtariyete yakın bir yönetim tesis edilmesi konularının görüşüleceğini bildirdi⁵³². İngiliz Sefiri ayrıca

⁵²⁴ Şimşir, **a.g.e.**, C. II, s. CXLV.

⁵²⁵ Karal, **gös.yer.**

⁵²⁶ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 14.

⁵²⁷ Karal, **gös.yer.**

⁵²⁸ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 154-155.

⁵²⁹ Palmer, **a.g.e.**, s. 163.

⁵³⁰ **BOA, Y.EE.** 84/85/1 1293.Za.02 (19.11.1876).

⁵³¹ Palmer, **gös.yer.**

⁵³² Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 27.

konferansın Osmanlı Devleti'nin şan ve şerefini korumak için İstanbul'da toplanacağını ve Osmanlı Devleti katılmasa bile bu konferansın yapılacağını açıkladı⁵³³.

İngiliz Sefiri'nin verdiği teminatta, Karadağ ile ilgili kısım, Osmanlı Devleti'nin taleplerine uygundu. Zira Osmanlı Devleti, Karadağ'da statükonun devamını istiyordu. Ancak cephelerdeki durumlarını dikkate alan Karadağlılar, arazi istemekteydiler⁵³⁴. Osmanlı Hükümeti, devletin ileri gelenlerinin katılımıyla 18 Kasım 1876'da toplanan Meclis-i Umûmîde yapılan müzakerelerden sonra İstanbul'da bir konferans yapılmasını kabul etti⁵³⁵.

İngiltere'nin konferans teklifini kabul eden Osmanlı Hükümeti, Hariciye Nazırı Saffet Paşa'nın 30 Kasım'da Osmanlı sefirlerine gönderdiği genelge ile Rusya Başbakanı Prens Gortchakoff'un 13 Kasım'da Avrupa devletlerine gönderdiği yazıda Osmanlı Devleti'ne yönelttiği suçlamaları cevapladı ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da sulh ve asayişin temini için üzerine düşeni yaptığını açıkladı⁵³⁶.

Tersane Konferansı olarak da adlandırılan İstanbul Konferansı, 23 Aralık 1876 tarihinde 1856 Paris Antlaşması'na imza atmış olan Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin katılımı ile başladı. Osmanlı Devleti, Avrupalı temsilcileri etkilemek için konferansın toplandığı gün Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koydu ve Meşrutiyet yönetimini ilan etti. Avrupa devletleri konferansa Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Bosna ve Hersek konuları ile ilgili çözüm teklifleri sundular. Bu çözüm tekliflerinde, Sırbistan ve Karadağ'ın savaştan önceki durumları dikkate alınarak bu iki memleketin lehinde sınır düzenlemelerinin yapılmasını ve barış antlaşması imzalanmasını istediler⁵³⁷. Konferansta, Avrupalı temsilcilerin Karadağ Sorunu ile ilgili teklifleri şunlardı:

— Hersek tarafında Zupçe'nin doğusu ve Sutorina Osmanlı Devleti'nde kalacak ve Banjani, Piva, Drobnjak, Şaran, Kolaşin, Nikşik nahiyeleri Karadağ'a

⁵³³ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 200.

⁵³⁴ Darkot, *a.g.md.*, s. 228.

⁵³⁵ BOA, *İ.HR.* 272/16447/1 1293.Za.02 (19.11.1876).

⁵³⁶ Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 155-156.

⁵³⁷ Şimşir, *a.g.e.*, C. II, s. CLIV.

bırakılacak; İşkodra tarafında da Koçi, Drakalobiçi, Koçi-Krñja, Vasovik kazası sınırları dahilinde Ziyavna Nehri'nden Drin Nehri'ne kadar uzanan topraklar, Moraça Nehri'nin sağ kıyısında bulunan Malivelibredo, Spuz ve Zabljak nahiyeleri Karadağ'a bırakılacak; yeni sınırlar Ragusa'da toplanacak bir komisyon tarafından belirlenecek

— Boyana Nehri, Karadağlıların denize açılmasını sağlayacak şekilde gemilerin seyrine uygun hale getirilecek, kullanımı serbest bırakılacak ve İşkodra Gölü'ndeki adalarda bulunan kulelerde harp malzemesi olmayacak

— Osmanlı Devleti, yeni sınırlar gereğince Karadağ'a bırakılan yerlerin ve kulelerin boşaltılmasını bir ay içinde görüşecek, anlaşmazlık olduğu takdirde mahallinde oluşturulacak karma bir komisyon aracılığıyla anlaşmazlıklar çözülecek

— Osmanlı askerleri, 15 gün içinde Zaslap mevkini terkedecek ve Karadağlılar da yeni sınır dışında ellerine geçen yerleri tahliye edecek

— Harp esirleri geri verilecek, genel af ilan edilecek ve Osmanlı Devleti, Karadağ ile anlaşarak taraflar arasındaki muameleler için hususi bir sözleşme düzenleyecek⁵³⁸.

Konferansın 28 Aralık'ta gerçekleştirilen ikinci toplantısında, Osmanlı üyelerinin isteği ile Osmanlı Devleti ile Karadağ ve Sırbistan arasındaki mütarekenin iki ay daha uzatılmasına karar verildi⁵³⁹.

İstanbul Konferansı neticelenmeden önce 15 Ocak 1877'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya arasında gizli Peşte Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Avusturya-Macaristan olası bir Türk-Rus savaşında tarafsız kalacak ve bunun karşılığı olarak Bosna-Hersek'i alacak, Rusya da Beserabya'yı alacak ve Balkanlar'da serbestçe hareket edecek ancak bölgede büyük bir Slav

⁵³⁸ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 209.

⁵³⁹ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 168.

devleti kurmayacaktı. Yenipazar, Sırbistan ve Karadağ da tarafsız bölgeler olarak kalacaktı⁵⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin Londra Sefiri Musurus Paşa, Bâb-ı Âli'ye, Avrupa devletlerinin İstanbul Konferansı'nda sundukları teklifler karşısında kendi tezlerinde ısrar etmesi durumunda bunun İngiltere üzerinde etkili olabileceğini bildirdi⁵⁴¹. Sadrazam Mithat Paşa, Avrupa devletlerinin tekliflerini görüşmek üzere 18 Ocak 1877'de aralarında askerî erkân, yüksek mahkeme reisleri, Şûrâ-yı Devlet azâsı, vükelâ ve ruhanî reislerin de bulunduğu yaklaşık 250 kişiyi toplantıya çağırdı⁵⁴². Toplantıda Ermeni ve Rum cemaatinin temsilcileri de dahil olmak üzere tüm üyeler, Avrupa devletlerinin isteklerinin reddedilmesini istediler. Ortaya çıkan bu iradeye göre hareket eden Osmanlı Hükümeti, Avrupa devletlerinin isteklerini reddetme kararı aldı⁵⁴³. Konferansın başlamasından sonra Sırbistan'a ve Karadağ'a toprak verilmesinin Osmanlı Devleti'nin anayasasına aykırı olduğunu açıklamış olan Osmanlı Hükümeti, konferansın 20 Ocak'taki son oturumunda, Karadağ ve Sırbistan'a arazi verilmesinin söz konusu olamayacağını belirtti⁵⁴⁴. İngiliz Başdelegesi Salisbury, diğer delegelerin isteği ile Osmanlı yönetiminin Avrupa devletlerinin tekliflerini kabul etmesi için çabaladı. Ancak Osmanlı yönetimi, Salisbury'nin tüm çabalarına rağmen büyük devletlerin çözüm tekliflerini kabul etmedi. Avrupa devletleri, bunun üzerine İstanbul'daki sefir ve delegelerini çektiler⁵⁴⁵.

Sırbistan ve Karadağ sorunları, İstanbul Konferansı'nda çözülememesine rağmen Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki süresi dolmuş olan mütareke, 2 ay daha 20 Mart'a kadar uzatıldı. Karadağlılar, kış mevsiminin gelmesi ve ordunun eksiklerinin ilkbahara kadar tamamlama imkanının olması sebebi ile mütarekenin uzatılmasından hoşnut oldular⁵⁴⁶. Avrupa devletleri, konferanstan sonra da Karadağ ve Sırbistan sorunlarının diplomatik yollarla çözülmesi için çalışmalarını

⁵⁴⁰ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 16.

⁵⁴¹ **BOA, Y.EE.** 84/88/1 1294.M.01 (16.01.1877).

⁵⁴² Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 171.

⁵⁴³ Güneş, **a.g.e.**, s. 127.

⁵⁴⁴ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 169-177. Darkot'a göre Osmanlı Hükümeti, Avrupalı temsilcilerin Karadağ ile ilgili toprak taleplerini reddetmekle birlikte Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığını kabul etmesi halinde Karadağ lehinde bazı sınır değişiklikleri yapılabileceğini ancak müstakil bir devlet olarak hareket etmesi halinde Karadağ'a toprak verilemeyeceğini bildirdi. Darkot, **gös.yer.**

⁵⁴⁵ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 32-33.

⁵⁴⁶ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 3.

sürdürdüler. İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan devletleri, Osmanlı Devleti'ne mütareke süresi dolmadan önce Sırbistan ve Karadağ ile barış yapmasını ve bir savaş çıkmasına meydan vermemesini tavsiye ettiler. Bu dönemde özellikle Rusya'nın Karadağ ve Sırbistan sorunları sebebi ile harp ilan etmesi ihtimâli endişe yaratıyordu⁵⁴⁷. Sadrazam Mithat Paşa İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan sefirlerinin tesiriyle⁵⁴⁸ Balkan Sorunu'nda barışçı bir politika izledi. Savaşta yenilmelerine rağmen Rusların telkini ile ateşkes istemeyip, konferansın neticesini bekleyen Sırlar da konferanstan bekledikleri karar çıkmayınca ve Rusya'dan umdukları kadar destek göremeyince, arabuluculuk gerçekleşirse barışa hazır olduklarını bazı sefâretler vasıtasıyla haber verdiler. Sefâretlerin verdiği diğer bir bilgi de Karadağlıların da böyle bir fırsattan yararlanmayı istedikleriydi. Ancak Mithat Paşa, Sırbistan ve Karadağ sorunlarının bu şekilde çözülmesinin Rusya'nın işine gelmeyeceği ve İngiltere'nin tek başına ya da başka bir ülke ile arabuluculuk yapamayacağını anlaşılmaması üzerine Sırbistan ve Karadağ'ı arabulucu olmadan doğrudan barışa davet etmeye karar verdi. Bu durumu Sırlara özel olarak anlatmak için İbtidâî Mahkeme eski üyelerinden Ermeni asıllı Pertev Efendi, Belgrad'a gönderildi. Bu arada Avrupa devletlerinin sorunun çözülmesi yönündeki baskıları da arttı. Mithat Paşa, Pertev Efendi'nin seyahatinin neticesini beklemeden Sırp Prensi ve Karadağ Vladikası'nı birer telgraf ile barış görüşmelerine davet etti. Sırbistan Prensi, daveti kabul etti ve İstanbul'a gönderecek memuru olmadığı gerekçesi ile Viyana'daki memurunun Viyana Sefiri Aleko Paşa ile görüşmesini talep etti. Bunun üzerine Aleko Paşa'ya Sırbistan'ın savaştan önceki hali ile kalması ve geleceği teminat altına alacak bazı şartların kabul edilmesi şartıyla görüşmelere başlaması için izin verildi⁵⁴⁹. Müzakereler sonunda Sırbistan ile 28 Şubat 1877 tarihinde savaştan önceki statükoya uygun olarak bir barış antlaşması yapıldı. 4 Mart'ta yayınlanan bir fermân ile asiler için genel af ilan edildi⁵⁵⁰. Lord Derby, 5 Mart'ta Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında yapılan barıştan dolayı memnuniyetini Osmanlı Sefiri Musurus Paşa'ya ifade etti⁵⁵¹.

⁵⁴⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 234.

⁵⁴⁸ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 18.

⁵⁴⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 234-235.

⁵⁵⁰ Danişmend, **a.g.e.**, s. 298.

⁵⁵¹ **BOA, HR.TO.** 125/46 1294.S.19 (05.03.1877).

Sırbistan Prensi Milan gibi Vladika Nikola'yı da barış görüşmeleri için İstanbul'a davet eden Mithat Paşa, Vladika Nikola'ya gönderdiği telgrafta, mütarekenin süresinin dolması ile birlikte savaşın tekrar başlayacağını ve bundan Karadağ halkının çok zarar göreceğini belirtti⁵⁵². Karadağlılar, barış yapmaya istekliydiler⁵⁵³. Karadağ'ın hazinesi boşalmış, erzâkları tükenmiş ve ülkede kuraklık başlamıştı⁵⁵⁴. Vladika Nikola, Mithat Paşa'nın daveti üzerine müzakerenin hangi esas üzerine yapılacağını sordu⁵⁵⁵. Karadağlılar, savaşın başından itibaren Osmanlı askerlerine karşı başarılar kazanmışlardı. Ayrıca Avrupalı devletlerin memurlarının belirledikleri mütareke hattında Nikşik, Kolaşin ve Benan gibi birçok yer Karadağ'a bırakılmış ve İstanbul Konferansı'nda bazı yerlerin Karadağ'a bırakılması teklif edilmişti. Bu tabloda, Karadağlılar lehinde sınır düzenlemesi içeren bir barışın yapılması zorunlu görünüyordu⁵⁵⁶. Mithat Paşa, 23 Ocak 1877 tarihli tezkire ile durumu Sultan II. Abdülhamid'e arzetti. Sultan II. Abdülhamid de 2 Şubat 1877 tarihli İrâde-i Seniyyesi'nde, sınırda düzenlemelerin yapılması ve Karadağ'ın isteklerinin karara bağlanması için yapılacak müzakerelerde statükonun esas alınacağını Karadağ tarafının kabul etmesi gerektiğini ve müzakerelere başlamak için İstanbul'a bir memur göndermesi gerektiğini belirtti. İrâde-i Seniyye'de ayrıca meselenin vükelâ tarafından görüşülmesi istendi. Bu İrâde-i Seniyye üzerine mesele Meclis-i Vükelâda görüşüldü ve devletlerin nasihatları dikkate alınarak savaşa son verilip, barış müzakerelerine başlanmasına ve Karadağ'ın davet edilmesine karar verildi⁵⁵⁷. Karadağ Vladikası'na cevap olarak barış görüşmelerinde statükonun korunmasının esas alınacağı, sınırın düzenleneceği, Vladika Nikola'nın daha önceki tekliflerinin tartışılacağı belirtildi ve İstanbul'a müzakere için bir temsilci göndermesi talebinde bulunuldu⁵⁵⁸. Vladika Nikola, 6 Şubat'ta Bâb-ı Âli'ye çektiği telgraf ile Osmanlı Devleti'nin talebini kabul etti⁵⁵⁹.

Mahmud Celaleddin Paşa'ya göre Osmanlı Devleti, Karadağ Vladikası'nı barış görüşmelerine davet ederken Karadağ lehine sınır düzenlemesi yapılacağı

⁵⁵² Özcan, **a.g.e.**, s. 65.

⁵⁵³ **ATASE, ORH**, K: 5, G: 60, B: 60-1, 19. 12. 1292 (03. 03. 1877).

⁵⁵⁴ Osman Nuri, **a.g.e.**, s. 191-192.

⁵⁵⁵ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 138-139.

⁵⁵⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 235.

⁵⁵⁷ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 138.

⁵⁵⁸ **B D. 3**, B. No: 520, s. 217. Mr. Jocelyn'den Kont Derby'e, 6 Şubat 1877.

⁵⁵⁹ **İstikbâl Gazetesi**, 8 Şubat 1877, No: 236, s. 2.

vaadinde bulundu. Ancak Sırlar ile müzakerelerin devam ettiği sırada Karadağ'a sınırlarının genişletilmesine ilişkin resmi bir vaadde bulunulmasının Sırbistan Meselesi'ne uygun olup olmayacağı hususunda vükelâ arasında farklı görüşler ortaya çıktı. Bu durum, Padişah'ın kararsızlığına yol açtı. Bunun üzerine önce Sırbistan ile müzakereler tamamlanıp, sonra Karadağ'a söz verilmesine dair bir irade çıktı. Ancak Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa, bu kararın yanlış olduğunu savunarak Karadağ ile hemen müzakerelere başlanması için Vükelâ Heyetini ikna etti ve Karadağ Vladikası'na Karadağ'ın sınırlarının genişletilmesi vaadini içeren resmi bir cevap yazıldı. Karadağ Sorunu'nda Bâb-ı Âli'nin önem verdiği hususlardan birisi, Sultan Abdülaziz döneminde kabul edilebilecek bir hale getirilip, ancak Hersek İsyanı sebebi ile uygulamaya konulamayan Karadağ Vladikası'nın isteklerinin müzakerelerde ele alınmasıydı. İstanbul Konferansı'nın dağılmasından sonra Hersek'ten Karadağ'a ne kadar toprak bırakılabileceğine dair mahallinde incelemeler yapılmıştı. Avusturya-Macaristan'ın tarafsızlık gerekçesi ile denizden Klek Limanı'nı Osmanlı Devleti'ne kapatmasına karşı Karadağ'ın gönlünü razı etmek için Sutorina Limanı'nı Karadağ'a bırakmak amaçlanıyordu. Bu düşünce ile Hersek Kumandanı Süleyman Paşa, Sutorina'nın ve Hersek'teki asi nahiyelerin bir kısmının Karadağ'a bırakılmasının uygun olacağını bildirmişti. Ancak Kotor Limanı, Sutorina sahilinde bulunduğu için Avusturya-Macaristan, Sutorina'nın Karadağlıların eline geçmesine karşı çıkmıştı ve bu durumu, savaş sebebi sayacağını açıklamıştı. Bu sırada mahalli sınırın çizilmesi hususunda Osmanlı Devleti'ne katkıda bulunacağı düşüncesiyle bölgeyi tanıyan ve soruna vâkıf olan kişilerden bir komisyon oluşturuldu. Bundan sonra Karadağ'a bırakılacak arazi ile ilgili tartışmalar, asi nahiyeler üzerinde yoğunlaştı⁵⁶⁰.

İstanbul Konferansı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Karadağ ile barış yapma teşebbüslerinde bulunmasının dışında, ilişkilerin düzelmesi yönünde yaşanan bir diğer gelişme de ateşkes döneminde sivillerin himayesi ve erzâk yardımı konularını görüşmek üzere Vladika Nikola adına Voyvoda Petar Vukotić, Karadağ Ordusu Komutanı ve Vladika Nikola'nın Başyaveri M. Nicolas Matanoviç ile Osmanlı Devleti adına Bosna-Hersek Kumandanı Süleyman Paşa ve sekreteri Azaryan Efendi'nin Çetine'de bir araya gelmesiydi. Müzakereler sonunda iki heyet arasında 7 Şubat'ta bir konvensiyon imzalandı. Konvensiyonda, Karadağ'ın

⁵⁶⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 248-250.

Nikşik'teki siviller için erzâk geçişine izin vermesi, karşılığında da Osmanlı Devleti'nin İşkodra Gölü'nden erzâk taşınmasına izin vermesi konusunda uzlaşma sağlandı. Buna göre; Karadağ, Risano'dan Nikşik'e 153.000 okka erzâk geçişine izin verecek, Osmanlı Devleti de Karadağlılar için Kotor'dan Rieka'ya 1.200.000 okka erzâkın taşınmasına destek verecekti. Sevkıyâtlar, 10 Mart'a kadar yapılacaktı. Ateşkes dönemi bitse bile güvenlik koridoru oluşturularak sevkıyâtların sağlıklı bir şekilde yapılması sağlanacaktı. Bu anlaşma, Osmanlı Devleti için önemliydi. Zira Nikşik'teki hastaneler çok kötü durumdaydı⁵⁶¹. Osmanlı Devleti, antlaşmadan sonra İşkodra'dan Nikşik'e 30.000 okka zahire gönderdi⁵⁶²

Vladika Nikola, Osmanlı Devleti'nin müzakere davetine olumlu cevap verdikten sonra iki komiserini İstanbul'a gönderdi. Komiserler, 22 Şubat'ta İstanbul'a ulaştılar⁵⁶³. Boşo Petroviç ve Stanko Radoviç isimli 2 Karadağlı memurdan Boşo Petroviç, Güney Ordusu komutanıydı. Stanko Radoviç ise genelkurmay başkanı, hâriciye ve maârif müdürüydü⁵⁶⁴. Karadağlı memurlar, Osmanlı Devleti ile ilişkilerin yeniden başlamasına esas olmak üzere Hâriciye Nezâretine isteklerini bildiren bir tezkire verdiler⁵⁶⁵. Karadağlıların Rusya tarafından da desteklenen⁵⁶⁶ istekleri şunlardı:

— Arnavutluk tarafında Vasoveviç'in Lima'ya kadar uzanan aşağı kısımlarının; Koçi'nin Lijuna'ya kadar uzanan kısmının; Moraça Nehri'nin Zeta Nehri ile birleştiği yerden itibaren İşkodra Gölü'ne kadar uzanan sağ taraftaki sahilin; Moraça Nehri'nin sağ taraftaki sahilinde bulunan Spuz ve Zabljak isimli küçük kalelerin; Vranjina, Lessandro ve Grmozur isimli küçük adaların; Sutça, Krnijice ve Sestani karyelerinin ve Spiçi Limanı ve arazisinin Karadağ'a bırakılması

⁵⁶¹ Özcan, gös.yer.

⁵⁶² ATASE, ORH, K: 65, G: 121, B: 121-1, 15. 01. 1293 (27. 03. 1877).

⁵⁶³ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 17.

⁵⁶⁴ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 139., Dip not: 1.

⁵⁶⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 250-251.

⁵⁶⁶ **British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire and the War with Russia, 1877-1878- The Powers and the Treaty of San Stefano, 1878**, Part I Series B, Vol. 4, General Editors. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Editor. David Gillard, University Publications of America, 1984, Doc. 14, s. 10. Mr. Layard'tan Kont Derby'e, 24 Mayıs 1877.

— Hersek tarafında Zubsi'nin doğu kısmının, Banjani'nin, Nikşik'in, Gaçko'nun Lipnik'e kadar uzanan güney kısmının, Piva'nın, Yesra'nın, Şaranci'nin ve Kolaşin nahiyesinin Mokovaç'a kadar uzanan kısmının Karadağ'a bırakılması

— Karadağlıların bayraklarıyla İşkodra ve Boyana göllerinde gemiler ile serbestçe dolaşabilmesi ve mallarını taşıyabilmesi

— Herseklilerin memleketlerine iade edilmesi

— 1875 senesi Haziran ve Temmuz aylarında ortaya konulduğu gibi bir barışın tesis edilmesi ve bu barışın, barış muâhdesine bağlı bir mukavelenâme vasıtasıyla tayin edilmesi ve bu mukavelenâmenin, barış muahdesinin bir bendinde zikr edilmesi, diğer hususların özel memurlar tarafından düzenlenmesi⁵⁶⁷.

Karadağlıların bu toprak istekleri, İstanbul Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nden istenen arazinin aynısıydı. Sadece konferansta istenen araziye Bar kazasına bağlı Spiçi nahiyesi de eklenmişti⁵⁶⁸. Vladika Nikola'nın isteklerini geniş tutmasında Karadağ ordusunun cephede elde ettiği başarılar ve mütareke imzalandığı sırada Osmanlı askerlerinin tamamen Karadağ sınırlarının dışına çıkarılmış olması etkili olmuştu⁵⁶⁹.

Karadağ'a verilecek yerlerin belirlenmesi için 24 Şubat 1877 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda vükelâ üyeleri ve 10 kadar devlet büyüğünün katılımı ile olağanüstü bir meclis toplandı⁵⁷⁰. Sınır müzakerelerine katılması ve görüş bildirmesi için Girit'te bulunan Ahmed Muhtar Paşa da İstanbul'a çağırıldı. Ahmed Muhtar Paşa, Hersek'teki asi nahiyelerin Karadağ toprağı haline geldiğini ve buralarda Müslüman kalmadığını, Osmanlı Devleti'nin buraları Karadağ'a bırakması halinde büyük bir yükten kurtulacağını belirtti. Sultan II. Abdülhamid de

⁵⁶⁷ BOA, HR.TO. 282/17 1294.S.20 (06.03.1877).

⁵⁶⁸ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 251.

⁵⁶⁹ Özcan, a.g.e., s. 65-66.

⁵⁷⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 141-142.

asi nahiyeler konusunda Ahmed Muhtar Paşa gibi düşünüyordu ve savaşa girilmesine taraftar değildi⁵⁷¹.

Dolmabahçe Sarayı'ndaki görüşmeler, Mithat Paşa'nın yerine sadrazam olan Edhem Paşa'nın başkanlığında başladı ve görüşmelerde oybirliği ile Karadağ sınırında ve çevresinde bulunan ve asi nahiyeler olarak adlandırılan Zupçe, Benan, Piva, Drobnjak ve Yezera nahiyelerinin Karadağ'a bırakılması kararlaştırıldı. Toplantıda, karara dayanak olarak bu nahiyelerde hiç Müslüman olmaması ve buraların Karadağ topraklarından farkı olmaması gösterildi. Zira devlet, bölge halkından birisini reis olarak seçmekte ve buralardan vergi almamaktaydı. Bu nahiyeler Karadağ'a bırakılırsa hem devlet ağır bir yükden kurtulmuş olacak, hem de büyük devletlere verilen sınır düzeltmesi sözü yerine getirilmiş olacaktı⁵⁷².

Karadağlıların teklifleri müzakere edilmeden önce Mâbeyn Başkâtipliğinden Sadrazam Edhem Paşa'ya, bazı irâdeleri içeren tezkire gönderilmişti. Bu tezkirede, Karadağ'a nerelerin verilmesinin düşünüldüğü ve verilecek yerlerin durumları sorulmuştu. Tezkirede ayrıca barış yapıldıktan sonra asayiş sağlanmaz ve Rusya savaşa girerse Karadağlılarla sınır konusunda anlaşmaya varılmış olması, umâma etki etmez mi sorusu da sorulmuştu ve Rusya'nın niyetlerine de dikkat edilmesi istenmişti. Vükelâ Meclisi, bu tezkiredeki soruların görüşülmesi için 6 Mart 1877 tarihinde Beşiktaş Sarayı'nın Mâbeyn Dairesi'nde toplandı. Toplantıda ilk önce Karadağ memurlarının istekleri okundu. Karadağlılara verilecek cevap tartışıldı ve Karadağlıların tezkiresinin şekil ve anlamı üzerinde duruldu. Tezkire, bir antlaşma şeklinde hazırlanmıştı ve Karadağlıların, Paris Muâhdesi'nde Karadağ'a ilişkin bir sarahet bulunmamasına istinaden eskiden beri müstakil bir hükümet oldukları yolundaki iddialarını sürdürmek niyetinde oldukları anlaşıyordu. Bu durumda da Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ı ne şekilde muhatap alacağı sorunu ortaya çıkıyordu. Toplantıda, Karadağ'ın istediği arazi ile ilgili olarak İşkodra tarafında oturan halkın çoğunlunun Latin ve Müslüman olmasından dolayı zaten buradaki insanların Karadağ hakimiyetini kabul etmeyeceği dolayısıyla buradan Karadağ'a toprak terkinin uygun olmayacağı görüşü dile getirildi. Buna karşın asi

⁵⁷¹ Özcan, a.g.e., s. 67.

⁵⁷² Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., gös.yer.

nahiyelerden halkının tamamına yakını Ortodoks ve asi olan ve Karadağlılar ile işbirliği yapan yerlerin Karadağ'a verilebileceği belirtildi. Toplantıda ayrıca Karadağlılar ile barış yapılması şartının, Rusların ordularını dağıtması şartına bağlanıp, böylece İngiltere'nin arabuluculuğunun sağlanabileceği düşünüldü ve bu yola başvurulmasına kararlaştırıldı⁵⁷³.

Vükelâ Meclisinde Karadağlı memurlara verilecek cevaplar kararlaştırıldıktan sonra Karadağlı memurlar ile müzakereleri yürütmek üzere Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa, birinci temsilci seçildi. Kumandanlık görevini bırakarak İstanbul'a dönen Müşir Ahmed Muhtar Paşa da 2. temsilci seçildi. Ayrıca İstanbul'da bulunan Bosna Vilayeti Müsteşarı Kostan Paşa'nın da müzakerelere katılmasına karar verildi. Karadağlı memurlar ile müzakereler, 7 Mart 1877'de Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa'nın konağında başladı. Vükelâ Meclisinin kararı, Karadağlı memurlara bildirildi ancak memurlar, bu kararları kabul etmediler ve dikkatlerini, Nikşik ve Spuz üzerinde toplayarak kendilerinden istenilen yerleri vermeye de razı oldular⁵⁷⁴. Karadağlılar, asi nahiyelere ek olarak Nikşik ve Medun kalelerini de istiyorlardı⁵⁷⁵.

Karadağlı memurlar ile müzakereler devam ederken Ragusa'dan Nikola'nın 1 aylık bir süre için telgraf hattı olmayan Orja Luka'ya gittiği haber alındı⁵⁷⁶. Büyük devletlerin yetkilileri ise gelişmeler ile ilgili olarak düşüncelerini dile getirmeye devam ettiler. Rusya Sefiri Ignatieff, Berlin'deki Osmanlı Maslahatgüzarı'na; Osmanlı Devleti'nin Karadağ ile de barış yapması, ıslahat yapması, Rusya'ya izahat vermesi ve iki devlet arasındaki ilişkilerin düzelmesi için Petersburg'a ehliyetli birisini göndermesi halinde savaşın önlenebileceğini belirtti. Ignatieff, bu talepleri Avrupa'nın da Osmanlı Devleti'nden isteme durumunun söz konusu olabileceğini, taleplerin yerine getirilmemesi durumunda muharebenin gerekli olduğunu düşündüğünü belirtti⁵⁷⁷. Lord Derby ise Osmanlı Devleti'nin Karadağ ile barış yapması ve Petersburg'a ehliyetli bir sefir göndermesi ile Rusya'nın tatmin

⁵⁷³ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 250-252.

⁵⁷⁴ **a.g.e.**, s. 252.

⁵⁷⁵ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 142.

⁵⁷⁶ **ATASE, OSK**, K: 1, G: 134, B: 134-1, 19. 12. 1292 (03. 03. 1877).

⁵⁷⁷ **BOA, HR.TO.** 496/32 1294.S.23 (09.03.1877).

olacağını hiç ümit etmediğini, Osmanlı Devleti, Rusya'nın Petersburg'a bir sefir gönderilmesi isteğini kabul ederse barış yanlısı olduğunu göstereceğini belirtti⁵⁷⁸.

Karadağlı memurların Vükelâ Meclisinin kararını reddetmesinden sonra istekleri, Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa tarafından bir zabıtle Vükelâ Heyetine bildirildi. Bunun üzerine 12 Mart 1877 Pazartesi günü bir danışma meclisi toplandı. Toplantıda, Karadağlıların istedikleri Spuz ve Nikşik'te Müslümanların çoğunlukta olduğu, buraların Hersek'in savunması açısından stratejik öneme sahip olduğu, Karadağlılara red cevabının verilmesi gerektiği ancak red cevabı verildiği takdirde mütareke süresinin bitimine 7 gün kala tekrar savaşın başlamasına yol açılacağı belirtildi. Bu durumda, Nikşik ve Spuz ile ilgili talep reddedilince, ilişkiler bozulacağına göre bunu başka şekilde bozmanın daha uygun olacağı fikri ortaya atıldı. Bu çerçevede tabiiyet meselesi ortaya atılıp, asi nahiyelerin Karadağlılara verilmesi için Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasının gerektiği vurgulanıp, eğer Karadağlılar bağlılık bildirmeyip, bağımsızlıktan söz ederlerse anlaşmalara göre toprak verilmesinin mümkün olmayacağını belirtilmesi fikri dile getirildi. Zira Osmanlı topraklarının bir kısmının bağımsızlıktan söz eden Karadağlılara verilmesi, Paris Muâhedesindeki Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ilkesine ters düşeceğinden red cevabının diğer devletlere de bildirilmesinin gerektiği belirtildi⁵⁷⁹.

Danışma Meclisinde tabiiyet meselesinin gündeme getirilmesi kararının alınmasının dışında, Karadağ ile savaşın tekrar başlaması durumunda ilk önce Nikşik'e erzâk gönderilmesinin gerektiği ve Gaçko'ya da erzâk gönderilip, İşkodra ve Hersek kolordularının birlikte saldırıya geçmeleri için erzâk ve asker yönünden takviye edilmelerinin şart olduğu belirtildi. Bu kararlar, Vükelâ Heyetinin savaşa devam etme düşüncesini benimsediğini gösteriyordu. Vükelâ Heyetinin aldığı bir diğer karar da meselenin hassasiyeti ve kamuoyunun meseleyi takip etmesi sebebi ile Karadağlı memurlara cevap vermekle beraber kesin kararın 19 Mart'ta açılacak olan Meclis-i Mebusana bırakmasıydı. Bu karara, Hâriciye Nâzırı Safvet

⁵⁷⁸ BOA, HR.TO. 125/58 1294.S.24 (10.03.1877).

⁵⁷⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 252-253. İngiltere Sefâretinden Sadârete gönderilen 18 Mart 1877 tarihli tezkirede, Bâb-ı Âli'nin hususi olarak tabiiyet hakkı gibi nazik bir meseleyi ortaya çıkarmasının yanlış olacağı, şimdye kadar bu mesele çözülememiş olduğundan bunu tekrar gündeme getirmenin yeni bir sorun yaratmaktan başka bir işe yaramayacağı ve mevcut haliyle bırakılması gerektiği görüşüne yer verilmiştir. BOA, HR.TO. 252/8 1294.Ra.03 (18.03.1877).

Paşa itiraz etti ve bir an önce Karadağlılar ile barış yapılması gerektiğini savundu. Vükelâ Heyeti, Safvet Paşa'ya cevap olarak Karadağ ile barış yapıldıktan sonra Rusya'nın saldırmayacağını garantisinin olmadığını belirtti. Safvet Paşa ise Rusya Maslahatgüzarı Nelidoff ile yaptığı görüşmede, Nelidoff'un Karadağlıların isteklerini Nikşik ve Spuz gibi iki küçük yere indirdiklerini ve buraların Karadağ'a verilmemesi durumunda Osmanlı Devleti'nin daha büyük eyaletleri kaybedeceğini söylediğini belirtti. Ancak nüfuz sahibi vükelâ ve Sadrazam Edhem Paşa, Karadağlılara kamuoyunun beğeneceği bir cevabı vermeyi tercih etti⁵⁸⁰. Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa da Karadağ isteklerinin kabul edilmemesi yönünde bir tavır takındı. Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa gibi Karadağlılar ile anlaşma sağlanmasını savunan Ahmed Muhtar Paşa'nın konuşması, Meclis Başkanı tarafından engellendi⁵⁸¹. Neticede Karadağlı memurlara, Meclis-i Umûmîde müzakere edilmek şartıyla yalnız nevâhî-i asiyenin verilebileceği, diğer isteklerin kabul edilemeyeceği cevap olarak bildirildi. Karadağlı memurlar, bu cevabı Nikola'ya iletiler⁵⁸².

Mahmud Celaleddin Paşa'ya göre Almanya ve Rusya, Karadağ'ın bağımsızlığını tanıdığı için eskiden beri bir sıkıntı çıkmaması düşüncesi ile tabiiyet meselesi sessizce geçiriliyordu. Ayrıca ortada Paris Muâhdesi hamisi falan da kalmamıştı. Karadağlılar, bağımsızlık talebinde bulunmadıkları halde onlardan ısrarla tabiiyetlerini bildirmelerini istemek işleri karıştırmaktan başka bir işe yaramamıştı. Ayrıca meselenin Meclis-i Mebusana havale edilmesi, Kanun-i Esasî'ye aykırıydı. Vükelâ, mebusların birlikte alacakları bir kararın Avrupa'da daha olumlu bir etki yaratacağını düşünmüştü⁵⁸³.

Hâriciye Nezâretine ait 4 Nisan 1877 tarihli bir belgede verilen bilgilere göre Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ın teklifini kabul etmemesi üzerine Nikola Zubsi ve Zubsi'nin aşağı kısmındaki Moraça Nehri'nin sağ sahili, Vasoviç, Spuz, Zabljak, İşkodra Gölü'ndeki üç küçük ada, Spiçi Limanı ve arazisi gibi yerlerden vazgeçti. Buna karşılık olarak yeni imtiyaz hattının Somina Planina'ya kadar uzanarak Banjani'yi Karadağ sınırlarına dahil edip, Ravno'dan geçerek Piva'dan doğruca

⁵⁸⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 253-254.

⁵⁸¹ Sedes, **gös.yer.**

⁵⁸² Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 254.

⁵⁸³ **a.g.e.**, s. 256-257.

Bojiçi'ye uzanmasını buradan da kısa bir hat ile Tara'ya ulaşıp, Tara boyunca Mokovaç'a ve Mokovaç'dan Sisko Jezero üzerinde bulunan eski imtiyaz hattına ulaşıp ve buradan da Koçi Trezaloviç'e kadar uzanmasını talep etti. Nikola, önceden de talep edildiği gibi Koçi Trezaloviç'in yeni imtiyaz hattına dahil edilmesini de istedi. Belgenin devamında Karadağ Vladikası'nın, Nikşik'i elde edemezse bu nahiyenin Gračanika (Gracanica) ve Mostanika (Mostanica) çaylarına kadar olan güneybatı ve güneydoğu taraflarını ve Koçi dahil olmak üzere Piva'nın Azra-Sipacno-Brezna hattının doğu tarafında bulunan arazisini elde ederek kanaat edeceği; Koçi nahiyesi, Nikşik ve diğer istenen yerler verilirse Duga Boğazı'nda bulunan Zlostup, İsmodremo ve Nosder istihkâmlarını ve Dudevi'den Cko Jezero'ya kadar olmak üzere Kolaşin nahiyesini talepten vazgeçeceği; Nikşik ve Duga verilirse Koçi'nin Katolik Kranja olarak adlandırılan doğu kısmını talep etmekten vazgeçeceği belirtilmiştir⁵⁸⁴.

Karadağlı memurlar, Nikola'nın son cevabını Osmanlı yetkililerine bildirdiler ve Osmanlı Hükümetinin Osmanlı Devleti'ne bağlılık bildirilmesi teklifi ve Nikola'nın daha önceki müracaatları hakkında ileri sürülen tekliflerle ilgili bir şey söyleyemeyeceklerini belirttiler. Karadağlı memurlar yaptıkları açıklamada; Osmanlı Devleti ile düşmanlığa devam etmek istemediklerini, Karadağ'da ziraâta elverişli arazinin az olduğunu, halkın fakir olduğunu ve çalışmak için gurbete gittiğini, Osmanlı Devleti'nden istedikleri yerlerin ziraâta elverişli olduğunu eğer bu topraklar kendilerine bırakılırsa Osmanlı Devleti'ne ebediyen minnettar kalacaklarını belirttiler. Safvet Paşa, Karadağ memurlarının bu açıklamalarını, Vükelâ Meclisine bildirdi. Vükelâ Meclisi ise Karadağlı memurların açıklamalarını, Karadağlıların zafiyetine bağlayarak verilen kararda ısrar edilirse buna daha fazla karşı çıkamayacaklarını belirtti ve Nikşik ve Kolaşin'in verilemeyeceğini açıkladı. Vükelâ Meclisinde ayrıca Karadağlıların Kolaşin'den arazi istemelerinin sebebinin Yenipazar Boğazı'nı tazyik ederek Drin Nehri'nden hudut kesmek ve bu şekilde Sırbistan hattına bir kat daha yaklaşmak olduğu belirtildi. Vükelâ Meclisi, alınan karardan dönülmeyeceğini, Karadağlılara son sözlerinin sorulup, meselenin Meclis-i Mebusana havale edilmesinin gerektiğini ve sonra kesin cevabın verilmesi gerektiğini açıkladı. Bu sırada mütarekenin süresinin dolması üzerine Osmanlı Devleti, savaş hazırlıklarını tamamlayabilmek için Nikola'ya mütareke süresini Mart

⁵⁸⁴ BOA, HR.TO. 282/18 1294.Ra.20 (04.04.1877).

ayı sonuna kadar 20 gün uzatmayı teklif etti. Bu teklif, Nikola tarafından kabul edildi. Böylece mütareke süresi ikinci defa uzatılmış oldu. Bu arada Karadağlı memurlar, Safvet Paşa ile görüşüp son söz olarak Nikşik'i istediler. Ancak bu istek de reddedildi⁵⁸⁵.

Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında yapılan görüşmeleri, Rusya yakından takip etti. Rusya Başbakanı Prens Gortchakoff, 14 Mart'ta İngiltere'nin Petersburg Sefiri Lord Loftus ile yaptığı görüşmede; Nikola'ya, Karadağ'ın isteklerinin ağır olduğunu, bunları hafifletmesi gerektiğini belirten bir yazı yazdığını, Osmanlı Devleti'nin de Karadağ'ın isteklerini reddetmek yerine bir an önce barış yaparak bu kötü gidişe son vermesi gerektiğini ifade etti⁵⁸⁶. Rusya, Osmanlı Devleti'nin barış yapması için Lord Derby'nin girişimde bulunmasını istedi. İngiltere, Osmanlı Devleti'nden bir kaç defa Karadağ'a yönelik barışçı bir politika izlemesini istedi. İngiltere Sefâretinden Sadârete gönderilen 18 Mart 1877 tarihli tezkirede yer alan Karadağ Sorunu'na ilişkin değerlendirmelerde, Nikola'nın Nikşik ile Koçi'yi ele geçirdiği takdirde Spiça ve Spuz'daki taleplerinden tamamen vazgeçeceği ve İngiltere'nin Nikşik'in Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasına büyük bir zarar gözü ile baktığı ifade edildi⁵⁸⁷.

Ahmed Muhtar Paşa'ya göre Karadağlılar zaten Medun Kalesi'ni ele geçirmişlerdi ve terk etmek istemiyorlardı. Nikşik de yeni sınırlara⁵⁸⁸ göre Karadağ'ın ortasında kalmakta ve Hersek'e 10 saatten fazla bir uzaklıkta bulunup, dar bir yol olan Duga Boğazı ile bağlı kalmaktaydı. Artık Nikşik'i Hersek'ten yönetmek mümkün değildi ve Karadağlılar, Nikşik'i istemekte haklıydılar. Çünkü eski sınırlarda Bosna ve Hersek tarafında sınıra yakın 3 tane halkı Müslüman olan Karadağ kasabası vardı. Bunlar Kuryanik, Kolaşin ve Nikşik'ti. Bu kasabalar, sınırın muhafazası için önemliydiler. Yeni sınır ile Nikşik, Karadağ'ın içlerinde kalıp, sadece Duga Boğazı ile Hersek'e bağlanınca bu önemini kaybetti. Bu duruma rağmen Karadağ istekleri reddedildi. Mecliste Karadağ ile anlaşma

⁵⁸⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 254-255. Sedes'e göre Osmanlı tarafı, Nikşik'i vermeyi kabul etmemekle birlikte Spuz taraflarında Karadağlılara bir miktar toprak vermeyi kabul etti. Ancak bu duruma da Avusturyalılar karşı çıktılar. **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 139.

⁵⁸⁶ **BOA, HR.TO.** 125/64 1294.S.29 (15.03.1877). Konuya ilişkin olarak Osmanlı Devleti'nin Petersburg Sefâretinden Hâriciye Nezâretine gönderilen 15 Mart 1877 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi için bkz. EK-10.

⁵⁸⁷ **BOA, HR.TO.** 252/8 1294.Ra.03 (18.03.1877).

⁵⁸⁸ Osmanlı Devleti'nin asi nahiyeleri Karadağ'a bırakmayı kabul etmesi ile ortaya çıkan sınır.

yapılmasına karşı olan kişilerin, saray ile ilişkileri iyiydi. Sedes'e göre Karadağlıların isteklerinin reddedilmesi talimatınının buradan verildiği kuşkusuzdu⁵⁸⁹.

Ahmed Cevdet Paşa, müzakerelerde asi nahiyelerden Osmanlı Devleti'ne faydası olmayıp, zarar veren yerlerin terk edilmesi yolu ile sorunun çözülmesi üzerinde durulduğunu ve tarafların görüşlerinin birbirine yakın olduğunu, yalnız Nikşik kasabasının durumunun ortada kalmış olduğunu ve bu konuda da çözüme yaklaşılmışken vükelânın kendilerini kamuoyunun tepkisine hedef etmemek için meseleyi Meclis-i Umûmîyeye havale ettiğini belirtmektedir⁵⁹⁰.

Mahmud Celaleddin Paşa'ya göre eski Sadrazam Mithat Paşa, Sırbistan ve Karadağ ile barış yapmaya istekliydi ancak Edhem Paşa'nın sadrazam olmasından sonra savaş taraftarlarının yönetime müdahalelerinin artması ile barış teşebbüsleri sonuçsuz kaldı. Bu dönemde Rusya, Paris Muâhdesi'ni ortadan kaldırmak için savaş çıkarmaya çalışıyor ve Balkanlar'daki Slavları kışkırtıyordu. Fransa ve İngiltere'den Osmanlı Devleti'ne yardım gelmesi hususunda ümit kalmamıştı. Ekonomi kötü durumdaydı. Ancak Sırbistan'a karşı başarı elde edilince, Rus ordularının da mağlup edilebileceğine dair düşünceler ortaya çıktı. Savaş durumunda İngiltere ve Fransa'nın yardım edeceğini düşünenler de vardı. Bu ortamda Batılı devletler, Sırbistan ve Karadağ ile barış yapılmasını istediler ve Sırbistan ile statüko esasına göre barış yapıldı. Ancak Avrupa devletlerine göre Rusya ile savaşın önlenmesinin tek yolu, Karadağ ile barış yapılmasıydı. Nitekim Sırbistan ile barış yapıldıktan sonra Rusya'nın savaş açması için Karadağ Sorunu'ndan başka mazereti kalmıyordu. Ayrıca Rusya, Karadağ Sorunu'na çok önem veriyordu. Osmanlı Devleti, Karadağ'ın Nikşik ile ilgili talebini reddettiğinde Rusya Sefiri savaş niyetlerini belirtmiş, Kişnev Karargâhında 200.000'den fazla Rus askeri toplanmış ve Rus Çarı, ailesi ile birlikte söz konusu karargâha gelmişti. Bu ortamda savaş taraftarı Osmanlı kabinesi, Karadağ ile barış yapılmaması için her şeyi yapmıştı⁵⁹¹.

⁵⁸⁹ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 142-143.

⁵⁹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 40-Tetimme**, (Yayınlayan. Cavid Baysun), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s. 169.

⁵⁹¹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 256.

Sedes'e göre de Rusya, yaptığı yardımlar ile Karadağ'ı savaşa devam etmesi için teşvik ettiği için Karadağlıların barış için öne sürdükleri şartları hafifletmek mümkün olmadı⁵⁹².

Meclis-i Mebusan, 19 Mart 1877 tarihinde açıldı. Osmanlı yönetimi; Karadağ, Romanya, Sırbistan, Mısır, Tunus, Lübnan ve Girit gibi özel statüye sahip yerlerin de seçimlere katılarak Meclis-i Mebusana temsilci göndermelerini istedi. Ancak Karadağ ve diğer adı geçen yerler Meclis-i Mebusana temsilci göndermediler⁵⁹³. Sultan II. Abdülhamid, Meclisin açılış nutkunda, Sırbistan ve Karadağ ile yapılan muharebelerde milletin ve ordunun gayretlerini takdir etti ve Sırbistan ile barış yapıldığını, Karadağ ile devam eden müzakerelerde takip edilecek politika konusunun Meclisin birinci içtimasında gündeme getirileceğini ve mebusların bu konuda vakit kaybetmeden karar almaları gerektiğini belirtti⁵⁹⁴.

Karadağ Sorunu, Meclis-i Mebusanın gündemine taşınırken 24 Şubat 1877'de Girit'ten ayrılarak İstanbul'a dönmüş olan⁵⁹⁵ Ahmed Muhtar Paşa da müzakerelerden sonra Karadağ Sorunu'nda alınması gereken tedbirlere dair 21 Mart 1877 tarihinde bir lâyiha açıkladı ve lâyihasında şu görüşlere yer verdi:

— Müzakereler, Karadağlıların istedikleri gibi sonuçlandırılıp, barış yapılırsa bile bu kavim ilerde eline geçen her fırsatta isyan edecek ve Hersek'teki mezhepdaşları ile Osmanlı Devleti aleyhindeki ittifaklarını sürdürecektir.

— Hersek'te savaş zamanında gıda ve mühimmât naklini sağlamak önemli bir sorun olduğu için barış antlaşması yapılırsa ilk iş olarak Hersek'teki askerî birliklere ve halka, 3 yıllık gıda ve mühimmât ulaştırılmalıdır.

— Gelecekte Bosna'da bir isyan çıkması durumunda İstanbul'dan yardım gelmesini beklemeden hemen isyanı bastırabilecek sayıda hazır bir kuvvet bulundurulmalıdır.

⁵⁹² Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 139.

⁵⁹³ Güneş, a.g.e., s. 81.

⁵⁹⁴ **Meclis-i Meb'usan 1293=1877 Zabıt Ceridesi**, C: 1, Devre: 1, İçtima: 1, 4 Rebülevvel 1294 (19 Mart 1877), (Toplayan. Hakkı Tarık Us), Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul, 1940, s. 12.

⁵⁹⁵ Gn.Kur. ATASE Bşk., gös.yer.

— Savaşın tekrar başlaması durumunda ilk önce Nikşik, Duga ve Piva halkı ve muhafızlarına erzâk gönderilmelidir. Mecbur kalınırsa fazla önemi olmayan Piva gözden çıkarılabilir.

— Karadağlılar, aldıkları darbeler sebebi ile bundan sonra etkili bir saldırı yapamazlar ancak erzâk kabilelerine saldırırlar ve bölgeye erzâk girmesine mani olurlar. Bu sebeple Karadağ topraklarına sadece erzâk kafilesi gönderileceği zaman değil, Karadağ içinde bir hedef belirlenerek sürekli bu hedefi elde etmeye yönelik taarruzlarda bulunulmalıdır. Bu hedeflerin Karadağ toprakları dahilinde ve İşkodra tarafında en uygunları önemine göre birinci derecede idare merkezleri olan Çetine köyü ve fişenkhânenin bulunduğu Rijeka köyüdür. İkinci derecede öneme sahip hedefler ise yine İşkodra tarafında Spuz karşısındaki Danilovgrad ve Hersek tarafındaki Grahovo'dır. Hersek'ten Çetine'ye gitmek mümkün değildir. Ancak Hersek'ten Grahovo'ya gidilebilir. Hersek Fırkasının görevi, Nikşik ve bazı noktalara erzâk göndermektir ve ikiye ayrılması mümkün değildir. Bu yüzden Karadağ içlerine harekât düzenleyecek olan fırka, İşkodra Fırkasıdır. İşkodra Fırkası, hedef olarak Çetine'yi seçerse buraya Rijeka üzerinden gidecektir. Ancak fırkanın takviye edilmesi gerekir. Çetine'nin alınması ya da alınmaması, Osmanlı ordusu açısından önemli bir kazanç ya da kayıp sayılmaz. Ancak İşkodra Fırkasının hareketi ile güneydeki Karadağ kuvvetleri meşgul edilip, Karadağlıların Nikşik'e yardım göndermesi engellenmeye çalışılabilir. Çetine'nin elde tutulması, Karadağlıların maneviyatı açısından önemlidir.

— Nikşik ve benzeri noktalara erzâk ulaştırıldıktan sonra da Karadağlıların isyanı devam ederse o zaman İşkodra ve Hersek fırkaları birlikte hareket etmelidir. Bu da iki yolla olabilir. Birincisi; Hersek Fırkası, Nikşik'e gelir, İşkodra Fırkası da Spuz'dan hareket ederek Danilovgrad'ı alır ve iki fırka Ostrog Boğazı'nda birleşerek geriye ve sola hareket edip, Zabljak, Rijeka ve Çetine üzerine gidilebilir. İşkodra Fırkasının Ostrog'da Hersek Fırkası ile birleşmeden Rijeka ve Çetine istikâmetine yürümesi tehlikelidir. Fırkaların Ostrog Boğazı'nda birleşip, Çetine istikâmetine ilerlemesi planından başka uygulanabilecek diğer bir plan da Hersek Fırkasının Nikşik'e erzâk ulaştırdıktan sonra Grahovo'ya yönelmesidir. Burası Nemçe sınırına yakındır ve Karadağlıların hububat ve erzâkının yarısı buradan

sağlanmaktadır. Dolayısıyla Hersek Fırkası, Grahovo'ya yöneldiğinde Karadağlılar, İşkodra Fırkasının karşısındaki kuvvetlerinin yarısını Grahovo'ya çekeceklerdir.

— Gaçko'dan Nikşik'e erzâk gönderileceği zamanlarda Karadağlıları şaşırtıp, kuvvetlerini bölmek için 5-6 farklı noktadan sınıra saldırılıp, duruma göre köy yakılıp, hayvanlara el konulmalı, söz konusu fırkalara bir miktar Çerkes askeri gönderilmelidir⁵⁹⁶.

Karadağ Sorunu'nun havale edildiği Meclis-i Mebusanın açılmasından sonra Karadağ ile 2. defa uzatılmış olan mütarekenin süresi 24 Mart'ta doldu. Karadağ Sorunu'nun çözümünde bir uzlaşmaya varamamış olan Osmanlı Devleti ve Karadağ yönetimi, mütarekenin 3. defa olarak uzatılmasında da uzlaştı ve mütareke, 12 Nisan 1877 tarihine kadar 21 gün daha uzatıldı⁵⁹⁷.

Karadağ Sorunu, Meclis-i Mebusanın 28 Mart 1877 tarihindeki 8. içtimasında Padişah'ın nutkuna verilecek cevap hazırlanırken gündeme geldi. İşkodra Mebusu Yusuf Efendi; gazete haberlerine ve söylentilere göre Karadağlıların barış için şartının 50.000 nüfuslu Koçi nahiyesi ve mülhakatı ile Spuz, Zabljak kazaları, Selçe, Kırnista, Şestan-ı Bâlâ, Şestan-ı Zîr, Gurra, Reyka, Zupçe, Tögimil-i Bâlâ, Tögimil-i Zîr, Şuşan, Birçe karyeleri ve Spiçi nahiye ve limanın kendilerine verilmesi ve Moraça Nehri'nin sınır yapılması olduğunu belirtti. Yusuf Efendi, sözlerinin devamında söz konusu sınır kabul edilirse Karadağlıların eline geçecek kale ve kulelerin isimlerini saydı ve Karadağlıların buraları İşkodra'yı almak ve sınırını Sırbistan ve Bulgaristan ile birleştirmek için istediğini belirtti. Yusuf Efendi'ye göre Karadağ'ın istediği yerler Rumeli'nin kilidi durumundaydı ve verilirse isyan, Prizren (Pirzerin) sancağına ve körfez deniz sahiline yayılacaktı. Yusuf Efendi'den sonra kürsüye gelen Edirne Mebusu Rasim Bey de Karadağlıların bir karış bile toprak istemeye haklarının olmadığını, 1858 yılında büyük devletlerin sefirlerinden oluşturulan Mecliste Karadağ'ın sınırının çizildiğini, Karadağlıların bu sınırı değiştirmeye çalışmakla Avrupalılara da haksızlık

⁵⁹⁶ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 111-118.

⁵⁹⁷ a.g.e., s. 139.

yaptıklarını ve Kanun-i Esasi'nin birinci bendi hükmüne göre sınırdaki değişiklik yapmanın uygun olmadığını belirtti⁵⁹⁸.

Meclis-i Mebusanda Karadağ Sorunu'na ilişkin olarak Yusuf Efendi ve Rasim Bey'in dışında Bosna Mebusu Fehim Efendi de görüş bildirdi. Fehim Efendi, bugüne kadar yaşanan Karadağ isyanlarının sebebinin Osmanlı Devleti'nin gereksiz yere merhametli davranması ve Karadağlıları hak ettikleri cezaya çarptırmaması olduğunu belirtti. Halep Mebusu Manok Efendi, Yanya Mebusu Mustafa Bey, Hersek Mebusu İbrahim Bey, İşkodra Mebusu Sami Bey, Kozan Mebusu Mustafa Efendi, Suriye Mebusu Nikolaki Nufel Bey ve İzmir Mebusu Yenişehirlizade Hacı Ahmed Efendi de Karadağlıların isteklerinin aleyhinde görüş belirttiler⁵⁹⁹.

Rusya, Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki barış görüşmelerinin uzlaşma sağlanamadan kesilmesinden sonra Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başladı. Ruslar, daha İstanbul Konferansı'nın sonuçsuz bir şekilde dağılmasından sonra diplomatik çalışmalara başlamışlardı. Bu dönemde Fransa, kendisini güçlendirmeye çalıştığı için Balkanlar'daki gelişmelere fazla müdahale etmek istemiyordu. İngiltere, müttefiki olmadığı için Rusya'nın faaliyetlerine açık bir şekilde karşı çıkamıyordu. Almanya ve Avusturya-Macaristan ise Rusya ile ittifak halindeydi. İtalya da uluslararası sorunlarda çoğunluğun görüşüne uygun hareket ediyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin konferansta Avrupa devletlerinin tekliflerini reddetmesi, en çok Rusya'ya ağır gelmişti. Rusya, ortaya çıkan durum karşısında Almanya ve Avusturya-Macaristan ile görüşerek meseleyi tek başına halletmek istedi. Bununla birlikte İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin konferans kararlarının bir kısmını kabul etmesine ve ıslahat yapma sözüne önem vermesinden dolayı üç ittifak devleti, ihtiyatlı davranmak zorunda kaldılar⁶⁰⁰. Bu ortamda Rusya, İstanbul Konferansı kararlarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek için çalışmalar başlattı⁶⁰¹. İstanbul Konferansı'nın dağılmasından sonra Kışnev Karargâhına giden Rusya'nın İstanbul Sefiri General Ignatieff, Rus Çarı ile görüştü

⁵⁹⁸ **Meclis-i Meb'usan 1293=1877 Zabıt Ceridesi**, C: 1, Devre: 1, İçtima: 8, 14 Rebülevvel 1294 (28 Mart 1877), s. 53-54.

⁵⁹⁹ **a.g.e.**, C: 1, Devre: 1, İçtima: 8, 14 Rebülevvel 1294 (28 Mart 1877), s. 53-59.

⁶⁰⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 258.

⁶⁰¹ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 37-38.

ve Rus Çarı, General Ignatieff'i Avrupa devletlerinin politikalarını tekrar Rus politikası eksenine çekmek ve İngilizlerin tereddütlerini ortadan kaldırmak görevi ile⁶⁰² Mart ayında⁶⁰³ Avrupa başkentlerine gönderdi. General Ignatieff, ilk önce Berlin'e giderek Prens Bismarck ile görüştü ve Almanlar, Rusya'nın teşebbüsüne destek verdiler. Bu sırada Rusya'nın Londra Sefiri Shouvaloff, Osmanlı Devleti'nin Londra Sefiri Musurus Paşa ile görüşerek tarafların aynı anda ordularını dağıtmalarını sağlamak için Osmanlı Devleti'nin Petersburg'a bir sefir göndermesinin uygun olacağını, bu durumda Rusya'nın Şark Meselesi'nden daimi bir şekilde vazgeçeceğini belirtti. Osmanlı Devleti, bu konuda Rusya'ya olumlu bir cevap vermedi. General Ignatieff, Rusya'nın isteklerini diğer Avrupa devletlerine anlatmak için Berlin'den sonra Paris'e gitti. Rusya'nın Londra Sefiri Shouvaloff da Paris'deki görüşmelere katıldı ve Fransızlar ile de uzlaşma sağlandı. Bundan sonra iki Rus sefiri, Londra'ya gitti⁶⁰⁴.

Avrupa devletleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerde İstanbul Konferansı kararlarının yanında Karadağ Sorunu da ele alındı. Rusya'nın Londra Sefiri Shouvaloff, bir beyanname yayınlayarak Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında barış yapıldıktan sonra tarafların askerlerinin dağılması meselesinin ayrıntılarını Rusya vükelâsı ile kararlaştırmak üzere Petersburg'a bir Osmanlı sefiri gönderildikten sonra Rusya'nın askerini dağıtacağını ancak Bulgaristan kıtâline benzer kıtâller olursa asker dağıtma işleminin tehir edileceğini bildirdi⁶⁰⁵. General Ignatieff de Rusya'nın amacının barış ve asayişin sağlanması olduğunu, Çar'ı savaş kararından vazgeçirmenin Bâb-ı Âli'nin elinde olduğunu, Osmanlı Devleti'nin Nikşik'i bırakmak istemiyorsa Koçi nahiyesini terk ederek Karadağ ile barış yapabileceğini, Osmanlı Devleti'nin Petersburg'a sefir sıfatıyla ehliyetli bir kişiyi göndererek iki devlet arasındaki haberleşmelerin kolayca sağlanacağını Osmanlı Hükûmetine bildirdi⁶⁰⁶.

Karadağ Sorunu'na ilişkin olarak Rusya'nın gerçekleştirdiği teşebbüsler, Avusturya-Macaristan tarafından desteklendi. Avusturya-Macaristan Hâriciye

⁶⁰² Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 258-260.

⁶⁰³ Özkan, **a.g.e.**, s. 296.

⁶⁰⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 260-262.

⁶⁰⁵ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 20.

⁶⁰⁶ **BOA, HR.TO.** 125/117 1294.Ra.15 (30. 03.1877).

Nâzırı Kont Andrassy, 28 Mart'ta Viyana'daki Osmanlı Sefiri Aleko Paşa'ya, Nikşik'in Osmanlı Devleti'nde kalması karşılığında Osmanlı Devleti'nin Koçi nahiyelerini Karadağ'a bırakması konusunda Ignatieff ile aynı fikirde olduğunu açıkladı⁶⁰⁷.

Kont Andrassy'nin bu açıklamasından sonra İngiltere'nin Petersburg Sefiri Lord Loftus da Osmanlı Devleti'nin barış yapmasının kendisinin lehine olacağı mesajını verdi. Osmanlı Devleti'nin Petersburg Maslahatgüzarlığından Hâriciye Nezâretine gönderilen 30 Mart 1877 tarihli telgrafnâmede, Lord Loftus'un Londra'da hemen bir protokol imzalanacağını ancak askerin dağıtılması meselesinin Karadağ ile barış yapıldıktan sonra müzakere edileceğini, muharebe tekrar başlarsa Rusya'nın Karadağ ile ittifak yapacağını ve devletlerin Bâb-ı Âli'yi yalnız bırakacağını belirttiği bildirildi⁶⁰⁸.

Lord Loftus'un bu açıklamasından sonra General Ignatieff ve Rusya'nın Londra'daki sefiri Shouvaloff'un çabaları ile⁶⁰⁹ Londra'da Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya arasında 31 Mart 1877 tarihinde Rusya tarafından teklif edilen protokol imzalandı. Protokolde şu maddeler yer aldı:

— Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan tebaanın durumlarının ıslah edilmesi ve Bulgaristan ile Bosna-Hersek'te daha önce kararlaştırılan ıslahatların yapılması arzu edilmektedir.

— Devletler, ıslahatlara İstanbul'daki sefirler ve mahallindeki memurlar vasıtasıyla nezaret etmek istemektedirler.

— Asayişin temini için gerekli olan askerlerin dışındaki askerlerin dağıtılması gerekmektedir.

— Sırbistan ile 28 Şubat 1877'de yapılan anlaşma, senet olarak kabul edilmiştir.

⁶⁰⁷ BOA, HR.TO. 125/81 1294.Ra.14 (29. 03.1877).

⁶⁰⁸ BOA, HR.TO. 125/83 1294.Ra.15 (30. 03.1877).

⁶⁰⁹ Türkgeldi, gös.yer.

— Karadağ ile kalıcı bir barışın yapılabilmesi için Karadağ hududunun düzeltilmesi gerekmektedir ve Boyana Nehri'nde seyr-i sefain serbestliğinin sağlanması arzu edilmektedir⁶¹⁰.

— Hersek sancağında Ortodoks nüfusun yoğun olduğu iki kaza Karadağ'a verilmelidir.

— Karadağ, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmaya devam edecektir.

— Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü garanti altında olacaktır⁶¹¹.

— Osmanlı Devleti'nin Karadağ ile anlaşması ve seferberliği kaldırması gerekmektedir ve bu protokoldeki şartlar yerine getirilirse Rus ordusu seferberlik durumunu kaldıracaktır⁶¹².

İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Derby, protokolün imzalandığı gün verdiği beyannamede, protokolü Avrupa barışının muhafazası için imzaladıklarını eğer Osmanlı Devleti ve Rusya, askerlerini dağıtmazlar ve aralarındaki barışı muhafaza etmezler ise protokolün geçerliliğini yitireceğini açıkladı⁶¹³. Fransa Hâriciye Nâzırı Dük Decazes de Fransa'nın İstanbul'daki diplomatı De Moüy'e 1 Nisan'da gönderdiği telgrafta, Osmanlı Devleti'nden protokolü kabul etmesinin beklendiği, Karadağ ile barış yapılması ve Rusya ile karşılıklı olarak silahsızlanma konusunda anlaşmaya varılması konularının çok önemli olduğunu ve bu konularda Safvet Paşa nezdinde ısrar etmenin yerinde olacağını bildirdi⁶¹⁴. Devletlerin İstanbul'daki sefirleri, 3 Nisan'da Londra Protokolü'nü Osmanlı Hükümetine sundular⁶¹⁵. Rusya, protokole Osmanlı Devleti'nin kabul etmesinin mümkün olmayacağı maddeler koyarak çıkması muhtemel savaşın sorumluluğunu Osmanlı Devleti'nin üzerine yıkmaya çalışıyordu⁶¹⁶. Osmanlı Hükümeti ve Meclis-i Mebusan, protokolü ve

⁶¹⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 278.

⁶¹¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 69.

⁶¹² Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 18.

⁶¹³ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 279.

⁶¹⁴ **Documents Diplomatiques Français (1871-1914)**, s. 153-154. Fransa Hâriciye Nâzırı Dük Decazes'den Fransa'nın İstanbul'daki diplomatı De Moüy'e, 1 Nisan 1877.

⁶¹⁵ Gn.Kur. ATASE Bşk., **gös.yer.**

⁶¹⁶ **BOA, Y.EE.** 84/91/1 (Tarihsiz).

Shouvaloff'un beyannamesini reddetme kararı aldı⁶¹⁷. Kont Andrassy, İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Sefiri Baron Herbert'e 6 Nisan'da gönderdiği telgrafta; Avrupa barışı için Osmanlı Devleti'nin protokolü kabul etmesi gerektiğini, dolayısıyla Koçi, Kolaşin ve Nikşik'i Karadağ'a vermesi gerektiğini, protokolde Osmanlı Devleti'ni aşağılayıcı bir hüküm olmadığı, Bâb-ı Âli'nin neden protokolü reddettiğini anlamadıklarını, Bâb-ı Âli'nin protokolü reddetmesi durumunda bundan sonra yaşanan olumsuzluklardan kendisinin sorumlu olacağını ifade etti⁶¹⁸. Bu arada Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolü'ne dair hazırladığı reddiye devletlere göndermesinden önce Rusya'nın Londra Sefiri Kont Shouvaloff, Karadağ ile yapılmış olan mütarekenin süresinin sona ereceği güne kadar Osmanlı Devleti'nin Petersburg'a bir sefir göndermesi gerektiğini belirten bir varakayı Osmanlı Devleti'ne gönderdi. Kont Shouvaloff ayrıca Karadağ ile yapılan mütarekenin sona ereceği güne kadar barış yapılamazsa bile yine de Petersburg'a bir sefir gönderilmesi talebinde bulundu. Fransa ve İtalya maslahatgüzarları da Rusya'nın bu talebinin kabul edilmesi için Osmanlı yetkililerine nasihatte bulundular. Rusya Maslahatgüzarı da Safvet Paşa'dan bir sefir tayin ettiklerini ilan etmelerini istedi ve zaten Rus Çarı'nın savaş istemediğini belirtti. Ancak Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın isteğine olumlu yanıt vermedi⁶¹⁹ ve 10 Nisan'da Londra Protokolü'nü reddettiğini Avrupa devletlerine bildirdi. Reddiyenin gerekçesi olarak protokolün Osmanlı Devleti'ne danışılmadan hazırlanması ve yapılacak reformları büyük devletlerin kontrol edecek olmasının onur kırıcı olması gösterildi⁶²⁰. Osmanlı Devleti'nin bu cevabı, İngiliz Lordlar Kamarasında değerlendirildi. İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Derby, gelişmelerin memnuniyet verici olmadığını belirtti. İngiliz Avam Meclisinin toplantısında ise Osmanlı Devleti'nin lehinde ve Rusya'nın aleyhinde konuşmalar yapıldı⁶²¹.

Karadağ Sorunu, Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolü'nü reddettiği sırada, 10-12 Nisan 1877 tarihlerinde Meclis-i Mebusanda yapılan gizli celselerde tekrar

⁶¹⁷ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 21.

⁶¹⁸ **BOA, Y.EE.** 42/86/1 1294.Ra.22 (06.04.1877).

⁶¹⁹ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 21-23.

⁶²⁰ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 19. Karal, Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolü'nü reddetme kararını Avrupa devletlerine 12 Nisan'da bildirdiğini belirtmektedir. **a.g.e.**, C. VIII, s. 40.

⁶²¹ **BOA, HR.TO.** 125/117 1294.Ra.30 (14.04.1877).

müzakere edildi⁶²². Sorunun barış yoluyla halledilmesini isteyen Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa ve Dâhiliye Nazırı Cevdet Paşa, Karadağ Sorunu'na ilişkin vukelâ tarafından hazırlanan beyannameyi okudular. Beyannamenin okunmasından sonra Meclisin her tarafından muhalefet sesleri yükseldi. Mostar Mebusu memleketi adına uzun bir konuşma yaparak Karadağlılara toprak vermenin onların eşkıyalık faaliyetlerini artıracaklarını ve ileride yeni isteklerde bulunmalarına yol açacağını belirtti⁶²³. Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa, Mecliste yaptığı konuşmada, Hükümetin Bugana adlı mevkiyi Karadağ'a terk etmeye razı olduğunu, Karadağlıların isteklerinin kabul edilmemesi durumunda Rusya ile savaş çıkabileceğini ve ordunun iki yıldan beri süren muharebeler yüzünden zayıf düştüğünü belirtti. Safvet Paşa'nın konuşmasından sonra Karadağlıların istekleri oylamaya sunuldu ve 18 evet oyuna karşı 75 oy ile reddedildi. Oylamada Rum ve Ermeni mebusların bazıları ve bir Müslüman mebus, Karadağlıların isteklerinin kabul edilmesi yönünde oy kullandılar⁶²⁴. Bu iradenin ortaya çıkmasından sonra imtiyaz hattı dışında Karadağ'a arazi verilmemesine karar verildi ve bu kararı Meclis-i Ayan da onayladı. Meclis-i Mebusanın Karadağ memurlarının teklifini reddetmesinden sonra memurlar, İstanbul'dan ayrılarak Hocabey yolu ile Kışnev Ordugâhı'na gittiler ve burada Rus Çarı'na sığındılar. Çar, Karadağlılara himaye vaadinde bulundu⁶²⁵.

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre mebuslar, bu meseleyi yeterince kavrayamadıkları için üzerinde anlaşma sağlanmak üzere olan çözüm yolunu reddetmişlerdi⁶²⁶.

Mahmud Celaledin Paşa'ya göre de savaş taraftarı olan bazı devlet yöneticileri, mebuslara talimat vermişti. Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa'nın Rus Maslahatgüzarı'nın Karadağ Sorunu ile ilgili tehditkar sözlerini Meclis-i Mebusanda açıklaması üzerine Paşa'dan Karadağ ile barış yapılırsa Rusya'nın savaş açıp açmayacağına dair taahhüt istemişlerdi. Mebuslar, barışın statüko esasına göre yapılmasını savunuyorlardı. Halbuki Karadağlılar bizi yenmişler, birçok yeri

⁶²² **Meclis-i Meb'usan 1293=1877 Zabıt Ceridesi**, C: 1, Devre: 1, İçtima: 1, 26-28 Rebîülevvel 1294 (10-12 Nisan 1877), s. 100-102.

⁶²³ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 255.

⁶²⁴ **Meclis-i Meb'usan 1293=1877 Zabıt Ceridesi**, gös.yer.

⁶²⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **gös.yer.**

⁶²⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir 40-Tetimme**, s. 18-19.

almışlar ve Rusya'dan da yardım geleceğine dair ümitlenmişlerdi. Böyle bir durumda Karadağ'ın statüko esasına göre barış antlaşmasını imzalaması beklenemezdi⁶²⁷.

Mütarekenin 3. defa uzatıldığı dönemde Avrupa devletleri Londra Protokolü'nü hazırlayıp, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeye çalışırken⁶²⁸ Karadağlılar, Nisan ayının başında Rusların savaş açacaklarından emindiler ve isteklerinin kabul edilmeyeceğini bildikleri halde isteklerinde ısrar etmişlerdi⁶²⁹. Karadağlıların bu politikasında Rusya'dan Çetine'ye gönderilen telgraflar da etkili oldu⁶³⁰. Osmanlı Devleti, 13 Nisan'da süresi dolan 21 günlük mütarekeyi 4. defa uzatmadı ve askerî birlikleri takviye etme kararı aldı⁶³¹. Sadrazam İbrahim Edhem Paşa, telgraf ile mütarekenin uzatılmayacağını Vladika Nikola'ya bildirdi⁶³². Nikola, Osmanlı Hükümetine gönderdiği 13 Nisan 1877 tarihli telgrafta, taleplerinin kabul edilmemesi yüzünden teessüflerini bildirdi ve Bâb-ı Âli'nin süresi dolan mütarekenin uzatılmasını taraflara teklif etmeme niyetinde olmasını senet kabul ettiğini açıkladı⁶³³.

Karadağ ordusu, mütarekenin uzatılmaması üzerine 13 Nisan'da seferber oldu⁶³⁴. Mütarekenin uzatılmayacağını öğrenen İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Derby de Karadağ Savaşı'nın tekrar başlayacağı ve Rusya'nın savaşa gireceği düşüncesinde olduğunu açıkladı⁶³⁵. Osmanlı Devleti'nin mütarekenin uzatılmamasına ilişkin olarak Karadağ'a verdiği cevap, Petersburg Hükümetinde de ciddi bir heyecana yol açtı⁶³⁶.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ın tekliflerini ve Londra Protokolü'nü reddetmesi, bir süre sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkacak olan savaşın nedenleri arasında yer aldı⁶³⁷. Osmanlı Hükümeti, mütareke süresinin

⁶²⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 257.

⁶²⁸ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 278-279.

⁶²⁹ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 111-118.

⁶³⁰ **Selâmet Gazetesi**, 12 Nisan 1877, No: 22, s. 1.

⁶³¹ **BOA, İ.DH.** 744/60812/1 1294.Ra.26 (10.04.1877); **BOA, HR.TO.** 125/117 1294.Ra.30 (14.04.1877).

⁶³² **B D.** 3, B. No: 613, s. 253. Mr. Monson'dan Kont Derby'e, 13 Nisan 1877.

⁶³³ **BOA, HR.TO.** 282/19 1294.Ra.29 (13.04.1877). Nikola'nın telgrafnâmesinin tercümesi için bkz. EK-11.

⁶³⁴ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 3,144.

⁶³⁵ **BOA, HR.TO.** 125/117 1294.Ra.30 (14.04.1877).

⁶³⁶ **BOA, HR.TO.** 125/105 1294.Ra.29 (13.04.1877).

⁶³⁷ Karal, **gös.yer.**

dolmasından sonra savaş hazırlıklarına başlanılmasına karar verdi. Ancak Sultan II. Abdülhamid, hemen savaşa girilmesine taraftar olmadığı için karşı taraf saldırmadıkça Osmanlı askerlerinin saldırmamasını istedi ve kumandanlıklara bu yolda talimat verildi⁶³⁸. Osmanlı Devleti, İstanbul Konferansı kararlarını, Karadağ'ın teklifini ve son olarak Londra Protokolü'nü redderek Avrupa devletleri karşısında Rusya'nın elini güçlendirmiş oldu.

⁶³⁸ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 255.

5. BÖLÜM

1877-1878 OSMANLI-KARADAĞ SAVAŞI

Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolü'nü reddettiğini 10 Nisan 1877 tarihinde Avrupa devletlerine bildirmesinden sonra Rusya Olağanüstü Delege Başkanı Prens Mençikof, 14 Nisan'da Rusya'nın İstanbul'daki sefaret, memur ve konsoloslarını geri çekti. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki resmi ilişkiler kesildi. Rusya, Romanya yönetimi ile askerî birliklerin geçişi ile ilgili olarak 16 Nisan'da bir antlaşma imzaladı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, yaşanan gelişmeler karşısında bir savaş çıkması durumunda tarafsız kalacağını 18 Nisan'da Osmanlı Devleti'ne bildirdi¹. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bu açıklamasından sonra Rusya Başbakanı Prens Gortchakoff, 19 Nisan 1877'de Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini Avrupa devletlerine bildirdi. Prens Gortchakoff, Avrupa devletlerine gönderdiği yazıda, Rusya'nın savaş açma gerekçelerinden bahsederek Osmanlı Devleti'nin vadettiği ıslahatları gerçekleştirmesi ve Karadağ ile barış yapması konusunda ümit kalmadığını belirtti. İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Derby, Prens Gortchakoff'un yazısına cevap olarak 2 Mayıs 1877 tarihinde yazdığı resmi yazıda, Rusya'nın savaş gerekçelerini İngiltere'nin kabul etmediğini ve Osmanlı Devleti'nin ıslahatları yapması ve Karadağ ile barış yapması konularında ümit kalmadığı yolundaki düşüncelere de katılmadıklarını belirtti².

Rusya, Avrupa devletlerine savaş kararını bildirdikten sonra İstanbul'daki Rusya Sefareti Maslahatgüzarı, 23 Nisan 1877'de Bâb-ı Âli'ye nota vererek Rusya'nın Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini kestiğini bildirdi. Rus Çarı II. Alexander, 24 Nisan'da ordularına Osmanlı topraklarına saldırmaları emrini verdi³. Rus Çarı, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettikten sonra Vladika Nikola'ya bir telgraf çekerek Rusya'nın kutsal vazifesine bir şekil vermeye ve seleflerinin başlattığı mücadeleyi tamamlamaya kesin karar verdiğini belirtti. Rus Çarı, bu telgraf ile

¹ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 19-20; ATASE, ORH, D: 1-7, B: 341-343 01. 02. 1293 (13. 02. 1877); ATASE, ORH, D: 1-7, B: 359-361 06. 02. 1293 (18. 02. 1877).

² Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 328-329.

³ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 21.

Karadağ'ı savaşa davet etmiş oldu⁴. Mütareke süresinin uzatılmaması üzerine 13 Nisan'da seferber olmuş olan ⁵ Karadağ ordusu, Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasından sonra Osmanlı ordusunun Hersek, Yenipazar ve İşkodra fırkaları üzerine doğru ilerlemeye başladı⁶.

5.1. OSMANLI ORDUSUNUN DURUMU, HAZIRLIKLARI VE SAVAŞ PLANI

Osmanlı ordusu, Karadağ ile imzalanan mütarekenin süresinin dolması ve Rusya ile ilişkilerin kesilmesinden sonra hem Karadağ'a karşı hem de Rusya'ya karşı seferberlik hazırlıklarına başladı. Ordunun büyük kısmı Rus cephelerine ayrıldı. Daha küçük bir kısmı Karadağ Cephesi'ne ayrıldı⁷. Karadağ'a karşı seferber edilen Osmanlı ordusu, Hersek ve İşkodra kolorduları ile Yenipazar Fırkasından oluşuyordu⁸. Bosna-Hersek Komutanı ve Dar-ı Şûra-yı Askerî Reisi Müşir Ahmed Muhtar Paşa'nın 28 Aralık 1876'da Girit Valiliği ve Komutanlığına atanmasından sonra Bosna-Hersek Genel Komutanlığına müşir rütbesi ile Askerî Mektepler Nazırı Süleyman Paşa atanmıştı⁹. Süleyman Paşa'ya göre Hersek Kolordusunun taârruz hareketini dayandıracağı kuvvet, İşkodra Kolordusu olacaktı¹⁰. Süleyman Paşa, görevi Ahmed Muhtar Paşa'dan devraldıktan sonra kolordunun cephâne eksikliğini gidermeye çalıştı¹¹ ve Şuma'da bulunan ordugâhı, Blagaj'a nakletti. Kolordu, 2 yıldan beri devam eden seferberlik sebebi ile

⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 322.

⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 3,144.

⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, **gös.yer.**

⁷ Özcan, **a.g.e.**, s. 72.

⁸ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 145.

⁹ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 15. Âli Fitrî'ye göre Ahmed Muhtar Paşa'nın Hersek Kolordusu Kumandanlığından alınmasının sebebi, Rusya ile savaşa girilmesine karşı olmasıdır. Ahmed Muhtar Paşa, Harbiye Nazırı Redif Paşa'ya çektiği hususi bir telgrafta, Rusya ile yapılacak bir savaştan netice elde etmenin mümkün olmadığını bildirmiştir. Bu telgraf üzerine Sadrazam Mithat Paşa ve Harbiye Nazırı Redif Paşa, böyle barış taraftarı olan birisinin başkumandanlıkta kalmasının uygun olmayacağını düşünerek Ahmed Muhtar Paşa'nın İstanbul'a çağırılması hususunu Padişah'a arz etmişlerdir. **a.g.e.**, s. 42. Mahmud Celâleddin Paşa'ya göre de Ahmed Muhtar Paşa'nın Rusya ile savaşa girilmesine karşı çıkması sebebiyle kendisinin vehme kapıldığı düşünülmüş ve Hersek Kumandanlığından alınarak Girit Valiliğine atanmıştır. Yerine de Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde başlıca rol oynayan Askerî Mektepler Nazırı Ferik Süleyman Paşa müşirlik rütbesi ile atanmıştır. Böylece Süleyman Paşa, İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. **a.g.e.**, s. 190-191. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Şıpka Kahramanı olarak şöret bulacak olan Süleyman Paşa, askerî görevlerinin dışında tarih ve münşeât öğretmenliği yapmış, çeşitli eserler kaleme almış bir aydındır. Süleyman Paşa, 1877-1878 Harbi'nin kaybedilmesinden sorumlu tutulmuş ve cezalandırılmıştır. Faruk Ayın-Erkan Göksu, "Şıpka Kahramanı Süleyman Paşanın Eğitim ve Kültür Alanındaki Faaliyetleri", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, Ağustos 2003, s. 121-125.

¹⁰ **ATASE, ORH**, D: 1-7, B: 965-966 07. 03. 1293 (19. 05. 1877).

¹¹ **ATASE, OSK**, K: 1, G: 132, B: 132-1, 03. 12. 1292 (15. 02. 1876).

yıpranmıştı. Süleyman Paşa, kolordunun eksiklerini gidermek için çabaladı¹². Kolordunun mevcudu, hasta ve perakende erler hariç, 28.160 kişiydi. Bu mevcut 47 tabur, 4 bölük piyade ve süvarilerden oluşuyordu¹³. Taburların 27 tanesi Blagaj'daki ordugâha yerleştirilmiş, kalanlarda muhtelif yerlere dağıtılmıştı. Blagaj'daki 27 taburdan seyyar bir kolordu oluşturuldu. Seyyar kolordunun tabur sayısı, 20 Mayıs 1877 tarihine kadar 31'e çıkarıldı. Asker sayısı da 16.863 kişiydi. Kolordunun elinde 3 adet de batarya vardı¹⁴.

Güney'deki İşkodra Kolordusunun komutanı ise Müşir Âli Sâib Paşa'ydı. Kolordu, 1877 yılının başında 17.103 askerden oluşan 28 taburdan oluşuyordu. Elinde birisi 4 fontluk ve diğeri 6 fontluk iki sahra bataryası ve 3 fontluk 5 batarya bulunuyordu¹⁵. Kolordu, daha sonra takviye edildi ve 33 adet nizâmiye, redif, hudut ve deniz tüfekli taburu ile 3 mustahfız taburu ve süvarilerden oluşan bir güce kavuştu. Taburlar, birbiri üzerine 500'er asker çıkarabiliyorlardı. Kolordunun elinde 7 batarya top vardı¹⁶.

Karadağ'a karşı seferber edilen diğeri bir kuvvet olan Yenipazar Fırkasının komutanı Ferik Mehmed Âli Paşa'ydı. Fırka 18 adet nizâmiye ve redif taburu, 1500 muâvene askeri ve 1 bölük süvariden oluşuyordu. Fırkanın elinde 3 batarya top vardı. Karadağ'a karşı seferber edilen Osmanlı ordusunun toplamda 101 piyade taburu ve 4800'e ulaşan er ile birlikte 69.960 askeri vardı¹⁷.

Osmanlı ordusunun durumu hakkında Sedes'ten farklı bilgiler veren Âli Fitrî'ye göre Osmanlı ordusu, bölgede 3 ana kuvvete ayrılmıştı. Bunlar Süleyman Paşa kumandası altında Gaçko'da bulunan 36 tabur (15.000-20.000 kişi), Âli Sâib Paşa kumandası altında Podgorica'da bulunan 24 tabur (12.000-15.000 kişi) ve Mehmet Âli Paşa kumandası altında Kolaşin civarında bulunan 16 taburdan (6.000-7.000 kişi) oluşuyordu. Ordunun silahları önceki dönemdekiler ile aynı olmakla birlikte malzeme, teşkilat ve kumanda açısından daha iyi durumdaydı.

¹² Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 161.

¹³ a.g.e., s. 145.

¹⁴ a.g.e., s. 162-163.

¹⁵ ATASE, ORH, K: 5, G: 59, B: 59-1, 02. 12. 1292 (14. 01. 1877).

¹⁶ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 145.

¹⁷ gös.yer.

Özellikle Süleyman Paşa, kendi kolordusunu iyi bir duruma getirmişti. Orduda, Recep ve Veysel paşalar gibi kıymetli kumandanlar da vardı¹⁸.

Sedes'e göre Rusların Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinden önce Karadağ sınırına yığılan Osmanlı kuvvetlerinin hareketine dair bir plan yapılmamıştı. En önemli görev, Hersek Kolordusuna verilmişti. Hersek Kolordusunun görevi, yaklaşık olarak bir yıldan beri erzâk alamamış olan Nikşik Kalesi'ne erzâk ulaştırmaktı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Karadağ'a ağır bir darbe indirmeyi amaçlamaktaydı¹⁹.

İsmail Fazıl Paşa'ya göre Osmanlı Devleti, Karadağ sıkıntısını ortadan kaldırıp, yalnız Rusya ile uğraşabilmek için Karadağ'ın merkezine doğru kuzey ve güneydoğu taraflarından şiddetli bir saldırı düzenleyerek Karadağlıları barışa zorlama kararı aldı. Osmanlı ordusunun savaş planı da şu şekildeydi: Hersek tarafında bulunan Müşir Süleyman Paşa, 36 tabur ile Gaçko'dan Duga ve Ostrog istikâmetine ilerleyecek, 24 taburdan oluşan İşkodra Kolu, Müşir Âli Saib Paşa kumandasında Podgorica ve Spuz'dan Ostrog Boğazı'na doğru hareket edecek ve iki kol Karadağ içerisinde birleşecekti. Bu iki kolun hareketlerini kolaylaştırmak için Yenipazar tarafında bulunan Ferik Mehmed Âli Paşa da 16 tabur ile Karadağ sınırını doğu tarafından geçerek Vasovik nahiyesinden Zeta Vadisi'ne doğru ilerleyecekti²⁰.

Âli Fitrî, Osmanlı ordusunun savaş planının, üç kolun sınırı geçerek Karadağ içlerinde Zeta Vadisi ve Danilovgrad civarında birleşmek, yolda rastladıkları Karadağ kuvvetlerini yenerek Karadağ'ın önemli yerlerini ele geçirmek ve Karadağ'a ağır bir darbe indirerek Rusya ile süren savaş sırasında Karadağ'ı başkaldıramayacak bir duruma getirmek şeklinde olduğunu belirtmektedir²¹.

5.2. KARADAĞ ORDUSUNUN DURUMU, HAZIRLIKLARI VE SAVAŞ PLANI

Karadağ Ordusu, 1876 yılındaki muharebelerde çok kayıp verdi. Sedes'e göre 13 Nisan 1877'de seferber edilen Karadağ ordusunun mevcudu 25.800

¹⁸ Âli Fitrî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁹ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 147.

²⁰ İsmail Fazıl Paşa, *92-93...*, s. 40-41.

²¹ Âli Fitrî, *a.g.e.*, s. 57.

kişiydi. Bu mevcudun 15.804'ü 1. sınıf erattan, 2.060'ı 2. sınıf erattan, 6.890'ını Hersek ve Koçi asilerinden ve 1.000'ini de muhtelif yerlerin asilerinden oluşuyordu. Ordununun mevcudu, 1876 yılına göre 6.000 kişi azalmıştı. Ordu, 600'er kişilik 43 tabura ayrıldı. 1876 yılındaki savaşta olduğu gibi kuzey ve güney ordusu olarak iki kısma ayrıldı. Kuzey ve güney orduları, 18 Nisan'da oluşturuldu. Kuzey Ordusu, 14 Dağlı taburu ve 6 asi taburundan oluşturuldu. Ordunun komutanı Peter Vukotiç'di. 6 tabur kuşatma için Nikşik'te, 1 tabur Krstac'da, 7 tabur Duga Boğazı'nda, 3 tabur Berane ve Kolaşin taraflarında ve 3 tabur da Piva'da bulunacak şekilde tabiye edildi. Güney Karadağ Ordusu ise 19 taburdan oluşuyordu. Bu taburların 6'sı Koçi nahiyesinde, 4'ü Martiniçi'de, 9'u Danilovgrad'da, 1'i Zabljak karşısında ve 3 tanesi de Istruman'da bulunuyordu²². Kuzey Ordusunun mevcudu, 3 Haziran 1877'de 23 tabura çıkarıldı. Kuzey Ordusunun elinde 4 adet dağ bataryası vardı. Kuzey Ordusunun komutanlığını sonradan Nikola kendi üzerine aldı. Ordunun kurmay başkanı Miralay Mašo Vrbica'ydı. Rusya miralaylarından Begelyeyof da Nikola'nın has müşaviriydi²³.

Âli Fitrî'nin verdiği bilgilere göre üç Osmanlı koluna karşı Karadağ ordusu da üç gruba ayrılmıştı. Bunlar Nikola'nın kumandasında Nikşik'te bulunan 15.000 kişilik kuvvet, Spuz'daki 5.000-6.000 kişilik kuvvet ve Kolaşin hudutları civarındaki 2.000 kişilik kuvvetti²⁴. İsmail Fazıl Paşa'ya göre ise Karadağ kuvvetlerinin mevcudu 25.000 kişiydi²⁵.

Karadağ ordusu, 1876 yılına göre silah, teçhizat ve teşkilat bakımından daha iyi durumdaydı. Piyadelere yeni model silahlar verildi. Karadağlıların elinde 67.100 adet tüfek, 30.000 adet tabanca, 6.000 adet Revolver, 29.000 adet yatağan ve 1.100 adet kılıç vardı. Ağır silahların sayısı da 1876 yılına göre arttı. 1876 yılında 20 adet yivli top varken bu sayı 1877'de savaş başlarken 55'e çıktı. Bu topların 5 tanesi Vuçidol Muharebesi'nde ele geçirildi. 16 tanesi İtalya'dan hediye edildi. 10 tanesi de satın alındı. Yivli topların dışında eski seferlerden yadigar

²² Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 144-148.

²³ a.g.e., s. 163-164.

²⁴ Âli Fitrî, gös.yer.

²⁵ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 41.

olarak Türklerden ve Fransızlardan alınan 60 adet kaval top vardı. Bu topları kullanacak eğitimli asker yoktu²⁶.

Silah gücünü 1876 yılına göre iyileştiren Karadağlılar, mühimmât eksiklerini gidermek içinde Avusturya-Macaristan'dan 10.000.000 fişek, İtalya'dan 600 fıçı barut ve İngiltere'den 1.200 sandık Martini Henry fişeği satın aldılar²⁷. Karadağ'ın savaş hazinesinde 16.000.000 frank vardı. Ambarlarında da Ekim ayına kadar yetecek zahire vardı. Paranın ve zahirenin büyük kısmı Rusya'dan hediye olarak gönderildi²⁸. Odessa, Moskova ve Petersburg Slav komitelerinin her gün Kotor Limanı'na gemiler ile gönderdiği erzâk, Karadağlı işsizler vasıtasıyla taşındı. Karadağlı kadınlar da Kotor Limanı'ndan aldıkları erzâkı sırtlarında Çetine'ye kadar taşıdılar²⁹.

Sedes'e göre Karadağlılar, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açması sebebi ile Osmanlı Devleti'nin kendilerine karşı büyük bir gücü seferber edemeyeceklerini düşünüyorlardı. Üzerlerine gelecek Osmanlı ordusunun 20.000-22.000 kişi civarında olacağını tahmin ediyorlardı. Bu yüzden savaşın başında taarruza dayalı bir sefer planı düşündüler. Plan; Hersek, Bosna, Yenipazar, Kuzey Arnavutluk gibi yerlerde Karadağ lehine isyanlar çıkartılmasına dayanıyordu. Bunun için Hersek kıtası, 14 voyvodalığa ayrıldı ve 10 voyvodalığa reisler atandı. Bosna'da eşkıya reisi Despotoviç, 5.000 kişi ile Karadağlılara yardım edeceğini taahhüt etti. Yenipazar tarafında da bazı şerirler ile anlaşma sağlandı. Ancak Karadağlılar, isyan konusunda en çok Mirdita kabilesi Reisi Prenk'in sözüne güveniyordu. Mütareke döneminde Prenk ile yaptıkları antlaşmaya göre Prenk, 8.000 kişi ile destek verecekti. Mirditalıların dışındakiler sözlerini tutmadılar. Mirditalılar ise 1877 yılının Mart ayında harekete hazır olduklarını bildirdiler ve ayaklandılar. Ancak Karadağlılar, mütareke yüzünden vakitsiz ortaya çıkan bu isyana yardım edemeyecekleri için isyanın ertelenmesini istediler³⁰. Osmanlı Devleti, Mirdita İsyanı'nın büyümemesi için askerî tedbirler almaya karar verdi³¹ ve isyan, Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırıldı. Karadağlılar, Mirditalıların dışında

²⁶ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 144.

²⁷ gös.yer.

²⁸ gös.yer.

²⁹ Osman Nuri, a.g.e., s. 208.

³⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 144.

³¹ BOA, İ.DH. 742/60713/1-1,1-2 1294.Ra.17 (01.04.1877); BOA, İ.DH. 742/60713/2-1,2-2 1294.Ra.25 (09.04.1877).

ayaklanan kimse olmadığını görünce ve Osmanlı kuvvetlerinin tahmin ettiklerinden daha büyük olduğunu anlayınca, başlangıçtaki taarruza dayalı savaş planını terk ederek üç cephede de mutlak müdafaayı esas alan bir savaş planını benimsediler³².

Âli Fitrî'ye göre Kuzey Karadağ Ordusu, önce Nikşik ve Goransko (Goračko) kalelerini ele geçirip, tahrip edecek ve Süleyman Paşa Kolordusunu saldırı sırasında bu kalelerin desteğinden mahrum bırakacaktı. Bu suretle kolordunun Duga Boğazı ile Piva Vadisi'nden geçişi zorlaştırılacaktı. Güney ve Doğu Karadağ ordularının görevleri de Âli Saib Paşa Kolordusu ile Mehmed Âli Paşa Fırkasının Zeta ve Moraça vadilerine girmesini engellemektir³³.

5.3. KUZAY CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELER

Nikola, Karadağ ordusunun 13 Nisan'da seferber olmasından sonra 14 Nisan'da orduya hitaben uzun bir beyanname yayınladı. Beyannamede, 1876 yılındaki muharebelerde gösterilen gayret ve elde edilen başarılarından bahsederek teşekkür etti ve bu sefer ki muharebelerde de aynı gayretin gösterilmesini diledi³⁴.

Karadağ ordusu hazırlıklarını sürdürürken 25 Nisan'da Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açtığı haberi Karadağ'a ulaştı. Bu gelişme ile Karadağlıların morali yükseldi. Rus Çarı II. Alexander, Paskalya Yortusu münasebeti ile yapılan törende bazı reisler ve nişanlar dağıttı. Çar, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği 24 Nisan günü Nikola'ya bir mektup yazdı. Mektupta, daha önce kazanılmış olan Vuçidol zaferini övdü ve Nikola'ya St. George Nişânı'nın 3. Kıtasını, Voyvoda Bosidar Petroviç, Petar Vukotiç, İlyâ Plamanaç ve Marko Milanovo'ya da St. George Nişânı'nın 4. birer kıtasını hediye ettiğini belirtti. Çar II. Alexander, mektubunun devamında aynı rütbeden 3 nişân ile 38 madalyayı da Nikola'nın kendisi adına münasip gördüğü kişilere dağıtmasını istedi³⁵.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinden sonra Osmanlı kuvvetleri ile Karadağlılar arasında 29 Nisan'da Beşina yakınlarında küçük bir

³² Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 146.

³³ Âli Fitrî, *gös.yer.*

³⁴ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 144-147.

³⁵ a.g.e., s. 148.

çatışma yaşandı. Bu çatışma ile birlikte Osmanlı-Karadağ Savaşı tekrar başlamış oldu³⁶. Karadağlılar, Osmanlı ordusuna bağlı Hersek, İşkodra ve Yenipazar fırkalarının üzerine doğru ilerlemeye başladılar. Karadağlılar, özellikle Hersek bölgesine daha kalabalık bir şekilde yüklendiler³⁷. Karadağlıların Kuzey Ordusu, savaşın başında üç gruba ve beşer, altışar bin kişilik kısımlara ayrıldı. 7 tabur, Goransko'nun kuşatılması ile görevlendirildi. Vukotić kumandasındaki 6.000 kişilik bir kuvvet de Duga Boğazı'nın kuzey çıkışını Süleyman Paşa Kolordusuna karşı savunmak üzere Krstac'a gönderildi. Nikola'nın kumandasında olan 6.000 kişilik 3. grup da Nikşik Kalesi'ni kuşatmak için harekete geçti³⁸. Karadağlılar, 19 Mayıs'ta Duga Boğazı karşısındaki Zlostup Kalesi'ni ve Nikşik'i kuşatarak şehri top ateşine tutmaya başladılar³⁹. Aynı günlerde Nikşiklilerin yardımıyla Zalom ve birkaç kasabadan Karadağlılar çıkarıldı⁴⁰. Karadağlılar, bu bölgelerin dışında Klek Limanı'nda mühimmât ve zahireyi muhafaza eden Türk askerlerine de saldırdılar⁴¹. Süleyman Paşa'nın kolordunun eksiklerini tamamlamakla uğraştığı sırada Duga Boğazı'nın ağzındaki Zlostup Kulesi'nin bir haftadan beri Karadağlılar tarafından sıkıştırıldığı haberi alındı. İstanbul'dan da Nikşik'e hareket edilmesi emri geldi. Süleyman Paşa, bu gelişmeler üzerine Nikşik'e hareket etmek zorunda kaldı⁴². Avusturya-Macaristan Erkân-ı Harbiye miralaylarının Süleyman Paşa Kolordusuna refâkat etme talepleri kabul edilmedi⁴³.

5.3.1. Krstac Muharebesi

Süleyman Paşa Kolordusu (Hersek Kolordusu), aldığı emir üzerine 31 Mayıs 1877 Perşembe günü Blagaj'dan Nikşik'e hareket etti. Kolordunun amacı önce kale ve kulelerin erzâkını yenilemek sonra da Ostrog Geçidi'nden İşkodra'ya

³⁶ gös.yer.

³⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 322.

³⁸ Âli Fitri, **a.g.e.**, s. 58.

³⁹ **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 402 07. 03. 1293 (19. 05. 1877).

⁴⁰ **ATASE, ORH**, K: 18, G: 52, B: 52-1, 11. 03. 1293 (23. 05. 1877).

⁴¹ **ATASE, ORH**, K: 55, G: 118, B: 118-1, 12. 03. 1293 (24. 05. 1877).

⁴² Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 164. Mahmud Celaleddin Paşa; Hersek Ordusu Komutanı Süleyman Paşa'nın Mayıs ayı başlarında Gaçko'dan harekete geçerek Orelte Tepesi eteğindeki Çifte-kule mevkiye ulaştığını, burada Karadağlıların büyük kuvvetleri ile karşılaştığını, yapılan muharebe sonunda Karadağlıların mağlup olduğunu, istihkâmlarının Türk askerlerinin eline geçtiğini, Krstac ve İzeltop kulelerinin Karadağlıların kuşatmasından kurtarıldığını belirtmektedir. **gös.yer.**

⁴³ **ATASE, ORH**, D: 1-7, B: 976-977 11. 03. 1293 (23. 05. 1877).

inmekti⁴⁴. 4 Haziran günü Karadağ kuvvetlerine saldırılması planlandı⁴⁵. Kolordu, 2 Haziran Cumartesi günü Gaçko'ya ulaştı. 4 Haziran'da da Piva'daki Goransko Kulesi'ni kurtarmak için Âli Paşa komutasında 10 taburluk bir tugay Piva'ya gönderildi. Âli Paşa Tugayının görevi Goransko Kulesi'ni kurtarmak ve bir senelik erzâkını vermektir. Tugay, bu işi başardıktan sonra Krstac'da Süleyman Paşa Kolordusu ile tekrar birleşecekti⁴⁶.

Süleyman Paşa Kolordusu, Gaçko'ya ulaştıktan sonra 4 Haziran Pazartesi sabahı⁴⁷ 15.000 mevcutlu 26 tabur asker ile Krstac'a hareket etti⁴⁸. Krstac mevki, mütareke döneminde aracı devletlerin de onayı ile iki taraf arasında sınır olarak kabul edilmişti. Karadağlılar, Süleyman Paşa'nın hareketini haber almışlardı ve amacının Nikşik olduğunu biliyorlardı. 20 taburluk bir Karadağ kuvveti, merkez Krstac olmak üzere Online ve Curilo arasındaki sırtlara yerleşti. 4 batarya da Krstac civarına yerleştirildi. Süleyman Paşa Kolordusunun öncüleri, saat 12 civarında Krstac'a ulaştı. Burada karşı karşıya gelen iki tarafın kuvvetleri arasında top atışları ile muharebe başladı. Recep Paşa Tugayı, Curilo Tepesi'ne, Veysel Paşa Tugayı da Online Tepesi'ne tırmanarak Karadağlıların sağ ve sol taraflarına saldırdılar. Veysel Paşa Tugayı başlangıçta başarısız olsa da Denizli Redif Taburunun gayreti ile muharebe, Veysel Paşa Tugayının lehine döndü ve Karadağlılar, mevzilerini terk ederek Duga Boğazı'na doğru çekildiler. Veysel Paşa Tugayı gibi Recep Paşa Tugayı da başarılı oldu. Recep Paşa Tugayının önünden kaçan Karadağlılar, Banjani'ye çekildiler⁴⁹. Krstac Kalesi, elde edilen zaferden sonra Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti⁵⁰. Bu muharebelerde, 10 Osmanlı subayı

⁴⁴ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 165. **ATASE, ORH**, K: 3, G: 90, B: 90-1, 31. 03. 1293 (12. 06. 1877). Âli Fitri'ye göre kolordu, 31 Mayıs'ta 3 livâ ve 3.000 mekariden oluşan erzâk kafilesi ile birlikte Gaçko'dan hareket etti. **gös.yer.**; Osmanlı Kolordusu, savaşın başlamasından önce de Nikşik'e erzâk göndermişti. **ATASE, ORH**, K: 5, G: 111, B: 111-1, 14. 02. 1293 (26. 04. 1877).

⁴⁵ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 4, B: 4-1, 19. 03. 1293 (31. 05. 1877).

⁴⁶ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 165-169. **ATASE, ORH**, K: 3, G: 82, B: 82-1, 28. 03. 1293 (09. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 68, G: 69, B: 69-1, 28. 03. 1293 (09. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 97, G: 58, B: 58-1, 21. 03. 1293 (02. 06. 1877); Âli Fitri, Goransko'ya 4.000 kişilik bir livânın gönderildiğinden bahsetmektedir. **gös.yer.**

⁴⁷ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 165.

⁴⁸ **ATASE, ORH**, K: 68, G: 62, B: 62-1, 24. 03. 1293 (05. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 97, G: 61, B: 61-1, 23. 03. 1293 (04. 06. 1877).

⁴⁹ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 165-168. Karadağlı bir esirin verdiği bilgiye göre Krstac Muharebesi'nde Karadağlıların mevcudu 32 taburdan oluşuyordu. **ATASE, ORH**, K: 97, G: 129, B: 129-1, 28. 03. 1293 (09. 06. 1877).

⁵⁰ **ATASE, ORH**, K: 97, G: 121, B: 121-1, 23. 03. 1293 (04. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 97, G: 63, B: 63-1, 24. 03. 1293 (05. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 97, G: 135, B: 135-1, 29. 03. 1293 (10. 06. 1877); **Müsâvât Gazetesi**, 5 Haziran 1877, No: 162, s. 1.

ve 170 Osmanlı eri öldü⁵¹. 15 subay ve 349 er de yaralandı. Karadağlıların kaybı ise 500 kişiyi aştı⁵². Karadağlıların kayıpları arasında 4 önemli reis de vardı⁵³.

Guerre d'Orient adlı eserin yazarı Amedé Le Faure'e göre Karadağlılar, Petar Vukotić'in emrindeki 22 taburdan 7'sini Peko Pavloviç ve Lazar Sosiça komutasında Goransko taraflarında görevlendirip, 10 taburu Duga Boğazı'na yerleştirdiler ve Krstac müdafaasına 5 tabur ayırdılar. Bu 5 Karadağ taburu, Krstac'da kahramanca savaşmalarına rağmen yine kahranmanca savaşan Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamadılar⁵⁴.

Krstac Muharebesi'ne ilişkin olarak İsmail Fazıl Paşa'nın verdiği bilgilere göre Krstac'da Osmanlı kuvvetlerini 6'sı gönüllü olmak üzere 22 taburluk bir Karadağ kuvveti beklemekteydi. Süleyman Paşa'nın kuvvetli bir müfreze ile Piva'ya erzâk vermeden ileriye hareket edemeyeceğini düşünen Karadağlılar, 7 taburluk bir kuvveti Piva'ya göndermişlerdi. Kalan 12 taburu da Krstac Geçidi ile daha gerideki Duga Boğazı'na yerleştirmişler ve mükemmel siperler yaparak güçlü bir savunma oluşturmuşlardı. Ancak Süleyman Paşa, Karadağlıların düşündüğü gibi hareket etmedi ve Piva'yı gözetmek için küçük bir müfreze gönderdi. Kuvvetlerin çoğunu ise Krstac'a ayırdı. Bu dar geçidin savunulmasında kendilerine fazlası ile güvenen Karadağlılar, muharebenin başlaması ile birlikte bütün güçlerini ortaya koydular. Sabahtan akşama kadar 12 saatten fazla süren çatışmada Recep Paşa, Miralay Hacı Osman Bey ve diğer askerler kahramanca Karadağlılara saldırdılar. Sahra bataryaları askerlerin omuzlarında hakim tepelere çıkarılarak Krstac Geçidi şiddetli bir şekilde ateş altına alındı ve 3 Haziran'da Karadağlılar bozguna uğratıldı. Karadağlıların mağlup olmasında, daha geride Duga Boğazı'na bıraktıkları ihtiyat kuvvetlerinden yardım alamayarak kendilerinden daha kalabalık Osmanlı kuvvetleri ile çarpışmak zorunda kalmaları da etkili oldu⁵⁵.

Âli Fitrî'ye göre ise 3 Haziran'da Krstac'a ulaşan 3 Osmanlı livâsı, 3 koldan saldırıya geçti. Süleyman Paşa, ele geçirilmesi zor olan bu geçide cepheden

⁵¹ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 168.

⁵² **ATASE, ORH**, K: 68, G: 66, B: 66-1, 26. 03. 1293 (07. 06. 1877).

⁵³ Sedes, **gös.yer.**

⁵⁴ **a.g.e.**, s. 173.

⁵⁵ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 42-44.

saldırmak yerine 3 koldan saldırarak farklı bir taktik uygulamış oldu ve başarılı oldu⁵⁶.

Süleyman Paşa, Krstac'ı ele geçirdikten sonra Piva'ya göndermiş olduğu Âli Paşa Tugayının Karadağlılar tarafından sıkıştırıldığı haberini aldı. Bunun üzerine Piva'ya, Veysel Paşa Tugayını göndermeye karar verdi⁵⁷.

Krstac Muharebesi'nin yaşandığı günlerde başka yerlerde de çarpışmalar oldu. Krstac ve Piva üzerine harekât düzenleyen Osmanlı kuvvetlerine yardım etmek için harekete geçen Foça'daki Osmanlı kuvvetlerinin komutanı Miralay Süleyman Asaf Bey, 4 Haziran'da Çerkopçe istihkâmlarının 10 kilometre güneyinde bulunan Karadağlı asilerin yerleştiği Mikosavik isimli Dağlı köylerine saldırdı. Asiler, Osmanlı kuvvetlerinin gelmesi üzerine Durmitor köylerine çekildiler. Böylece buradaki Karadağlıların Piva'ya gitmeleri önlenmiş oldu⁵⁸.

Karadağlılar, Krstac Muharebesi'nden sonra 5 Haziran günü Kuryanik nahiyesini kuşatarak bazı köyleri yaktılar⁵⁹. 6 Haziran'da da Kuryanik'te üç mahalde pusu kurarak Binbaşı Adem'in müfrezesine ve bazı devriyelere ateş açtılar. Bunun üzerine Kuryanik halkı topyekün Karadağ istihkâmlarına saldırdı ve Karadağlıları geri püskürttü. Çatışma sırasında cephâne taşıyan Fatma Hanım, hafifçe elinden yaralandı⁶⁰. Sedes'e göre Kuryanik nahiyesini kuşatanlar, Hersek asileri idi. Kuryanik kuşatmasının dışında, değişik bölgelerde yaşanan çatışmalarda 10 eşkiya öldürüldü. Yukarı Orasofça ve Vardişa köylerinde 10 tane ev yakıldı⁶¹.

Krstac'daki Osmanlı kuvvetleri, Piva'daki Veysel Paşa ve Âli Paşa tugaylarının dönmesini beklediler ve 11 Haziran'a kadar Krstac'da kaldılar⁶².

⁵⁶ Âli Fitrî, gös.yer.

⁵⁷ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 169.

⁵⁸ a.g.e., s. 172-173.

⁵⁹ ATASE, ORH, K: 3, G: 83, B: 83-1, 28. 03. 1293 (09. 06. 1877).

⁶⁰ ATASE, ORH, K: 5, G: 170, B: 170-1, 28. 03. 1293 (09. 06. 1877); ATASE, ORH, D: 4-21, B: 9 28. 03. 1293 (09. 06. 1877).

⁶¹ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 173.

⁶² a.g.e., s. 174.

5.3.2. Piva Muharebeleri

Süleyman Paşa, Goransko Kulesi'ni kurtarmak için Âli Paşa Tugayını 4 Haziran'da Gačko'dan Piva'ya göndermişti. Tugay, Ravna Kulesi'ne kadar sıkıntısız bir şekilde ilerledi. Ancak 5 Haziran Salı günü Karadağlılar ile karşılaştı. Civardaki köylerin asi halkları ve Karadağlılar, Kanlıçeşme Karakolu'nun ilerisinde ve Muradoviç Kulesi'nin batısında bir savunma hattı oluşturdular. Bu kuvvetlerin başında Lazar Sosiça vardı. Karadağlıların asıl müdafaa hattı, Papazköyü'nün kuzeyindeki sarp ve kayalık sırtlardı. Salih Bey Alayı, bu müdafaa hattına saldırdı ancak başarılı olamadı. Bu gelişme üzerine Âli Paşa, Krstac'daki Ordu Komutanı Süleyman Paşa'dan yardım istedi. Süleyman Paşa, Âli Paşa'nın mektubunu aldıktan sonra 5-6 Haziran gecesi 11 taburluk bir kuvveti, Veysel Paşa komutasında Piva'ya gönderdi. Veysel Paşa Tugayı, bütün gece yürüdüktan sonra Âli Paşa Tugayının bulunduğu Muradoviç Kulesi civarına ulaştı. Yardım kuvvetinin ulaşmasından sonra 6 Haziran'da cereyan eden muharebe sonunda Karadağlılar geri çekilmek zorunda kaldılar. Piva muharebelerinde Türk tarafından 1 binbaşı, 4 teğmen ve 30 er öldü. 2 teğmen ve 55 er de yaralandı. Karadağlıların kayıpları da Türk tarafının kayıplarından az değildi. Piva galibiyeti, Kaymakam Manastırlı Salih Bey'in çabaları ile elde edildi⁶³. Salih Paşa Livâsı, Piva Boğazı'nı tutarak Piva'yı zaptetti⁶⁴ ve Piva'ya ihtiyacı olan zahire verildi⁶⁵.

Piva muharebelerinden sonra 7 Haziran Perşembe günü Goransko Kulesi'ne bir senelik erzâk verildi. Âli Paşa Tugayı ve Veysel Paşa Tugayı, akşam saatlerinde Goransko'dan ayrıldılar ve 8 Haziran Cuma günü Krstac'da Süleyman Paşa Kolordusuna katıldılar⁶⁶.

5.3.3. Presjeka Muharebesi ve Nikşik Kalesi'nin Kurtarılması

Krstac'da Osmanlı kuvvetlerine mağlup olan Karadağlılar, Osmanlı kuvvetlerinin Krstac'da dinlenmeye çekildikleri sırada tekrar harekete geçerek Duga Boğazı'nın önemli yerlerini ele geçirdiler. Nikola da Nikşik Kalesi'ni ele geçirmek için 6 Haziran'da harekete geçerek kale civarındaki kulelere saldırdı ve

⁶³ a.g.e., s. 169-172; ATASE, ORH, D: 4-21, B: 12 28. 03. 1293 (09. 06. 1877).

⁶⁴ ATASE, ORH, K: 18, G: 57, B: 57-1, 06. 04. 1293 (18. 06. 1877).

⁶⁵ ATASE, ORH, D: 1-6, B: 81-82 26. 03. 1293 (07. 06. 1877).

⁶⁶ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 172.

Ozrinici Kulesi'ni yıktı. Nikşik civarında bu gelişmeler yaşanırken Krstac'da dinlenen Süleyman Paşa Kolordusu, 11 Haziran Pazartesi sabahı erkenden harekete geçti. Kolordu, ilk önce Krstac galibiyetine kadar sürekli Karadağlıların saldırısına uğramış olan Zlostup Kulesi'ne ulaştı. 12 ve 13 Haziran günleri de Nozdere ve Presjeka kulelerine ulaşıldı. Osmanlı kuvvetleri, 14 Haziran'da Presjeka'da Karadağlılar ile karşı karşıya geldi. Duga Boğazı'nı Presjeka Kulesi'ne kadar boşaltan Karadağlılar, burada bir müdafaa hattı oluşturdular. 5 saat süren muharebeden sonra Karadağlılar geri çekildiler. Göğüs göğse yaşanan ⁶⁷ muharebe neticesinde Türk tarafı, 3 subay ve 24 erini kaybetti. 8 Türk subayı ve 86 Türk eri de yaralandı. Karadağlılar da muharebe meydanında 300 kadar ölü bıraktılar ⁶⁸. Krstac Muharebesi'nden kurtulmuş olan Karadağlılar, burada da tutunamayınca Ostrog'da bulunan Nikola'ya katılmak için Nikşik'in doğusundaki dağlardan ve uzak yollardan çekilmeye devam ettiler ⁶⁹.

Osmanlı kuvvetleri, Presjeka Muharebesi'nde Karadağlıları mağlup ettikten sonra Süleyman Paşa, 15 Haziran'da beraberindeki erzâk kafilesi ile birlikte Nikşik'e hareket etti. Yolda 600 kadar Karadağlı, Osmanlı kuvvetlerine saldırdıysa da Osmanlı kuvvetleri Nikşik Ovası'na ulaştılar. 16 Haziran'da da Nikşik Kalesi yakınlarında ordugâh kurdular. Burada Nikşik Kalesi'nin erzâkı yenilendi ve İşkodra tarafına yapılacak harekât için hazırlıklara başlandı. Birçok eşya bırakılarak ordu hafifleştirildi. Süleyman Paşa Kolordusu, teçhizat ve teşkilat açısından o güne kadar Karadağ'a giren Osmanlı orduları içinde en iyisi sayılabılırdı ⁷⁰. Karadağlılar, Nikşik'i ele geçirebilmek için Rusya'dan getirdikleri ağır toplar ile şehri bombaladılar ancak bir netice elde edemediler ⁷¹. Süleyman Paşa, Miralay İskender Bey'i 4 fontluk bir batarya ve bir taburdan oluşan müfreze ile Nikşik'e bırakarak ⁷² Ostrog Boğazı'na hareket etti ⁷³.

⁶⁷ **a.g.e.**, s. 174-179; **ATASE, ORH**, K: 6, G: 23, B: 23-1, 07. 04. 1293 (19. 06. 1877); **ATASE, ORH**, D: 4-21, B: 16, 04. 04. 1293 (16. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 3, G: 87, B: 87-1, 08. 04. 1293 (20. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 37, G: 137, B: 137-1, 06. 04. 1293 (18. 06. 1877). Âli Fitrî'ye göre Karadağlılar Duga Boğazı'nda Presjeka ile Nazar-Mashare mevkileri arasında mevzilenmişlerdi. **gös.yer.**

⁶⁸ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 149.

⁶⁹ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 43-44.

⁷⁰ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 179-180; **ATASE, ORH**, K: 3, G: 136, B: 136-1, 05. 04. 1293 (17. 06. 1877).

⁷¹ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 86, B: 86-1, 07. 04. 1293 (19. 06. 1877).

⁷² İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 11.

⁷³ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 59; **ATASE, ORH**, K: 66, G: 122, B: 122-1, 07. 04. 1293 (19. 06. 1877).

Mahmud Celaleddin Paşa'ya göre Süleyman Paşa'nın düzenlediği harekâtın, Osmanlı kuvvetlerinin daha önce Duga Boğazı yolu ile Nikşik'e erzâk ulaştırmak için yaptıkları harekâtlardan daha kolay başarıya ulaşmasında, Süleyman Paşa Kolordusunun nakil vasıtaları ve askerî kuvvetler bakımından mükemmel bir durumda olması ve Yenipazar Fırkası ile İşkodra Kolordusunun saldırıları ile Karadağlıların kuvvetlerini bölmek zorunda kalmaları etkili olmuştu⁷⁴.

5.3.4. Ostrog Boğazı Muharebeleri

Süleyman Paşa Kolordusu, Nikşik Kalesi'ne erzâk teslim ettikten sonra 17 Haziran günü sabah erken saatlerde Nikşik'ten ayrılarak Ostrog Geçidi ile Danilovgrad ve Spuz'a doğru hareket etti. Bu sırada 24 tabur piyade ve 16 toptan oluşan Kuzey Karadağ Ordusu, Ostrog Boğazı'nın iki tarafına yerleşmişti. Ancak Karadağ ordusu, Nikola ile Kurmay Başkanı Vrbica ve reisler arasında anlaşmazlık olması sebebi ile düzgün bir savunma düzeni alamamıştı. Osmanlı kuvvetleri, saat 12'ye doğru imtiyaz hattını geçti⁷⁵. Osmanlı Kolordusu, daha önce Duga Boğazı'nda yaptığı gibi cepheden saldırmayarak düşmanı yanlardan çevirip, üç kolla saldırmayı planladı⁷⁶. Recep Paşa Tugayı, Ozrinici üzerinden ve Gradina ile Bresne köyleri arasından Ostrog Yaylası'na doğru ilerledi. Ahmed Şemsi Bey Alayı, Gradaç tepelerini ele geçirdi ve Dağlıları çekilmeye mecbur etti. Mehmed Âli Bey Alayı da aldığı yardım ile Karadağlılar karşısında başarılı oldu. Neticede Ostrog sırtları, Recep Paşa Tugayının eline geçti. Muharebe esnasında Brsno köyü yandı. Köyün kilisesinde çok sayıda mühimmât ve tüfek ele geçirildi. Karadağlılara karşı başarı elde eden Süleyman Paşa Kolordusuna 200 kadar Nikşikli muâvene askeri de destek veriyordu. Bu askerler arasında 10 kadar Nikşikli Müslüman kadın vardı. Bu kadınlar, müsâdeme sırasında kahramanca savaştılar⁷⁷. Süleyman Paşa, Ostrog'da elde ettiği zaferi, 17 Haziran'da Sadârete bildirdi⁷⁸.

⁷⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 324.

⁷⁵ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 180-181.

⁷⁶ Âli Fitrî, **gös.yer.**

⁷⁷ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 181-183. Mahmud Celâleddin Paşa'ya göre Ostrog Boğazı'na yaklaşık olarak bir saat mesafede bulunan Mirlivâ Recep Paşa kumandasındaki 10 tabur, İzernik Kulesi üzerinden boğazın sol tarafındaki dağlara gönderildi. Mirlivâ Veysel Paşa kumandasındaki 10 tabur da İstopça köyü sırtlarından sağ taraftaki tepelere gönderildi. Kalan livâ ve toplar, boğaza karşı ovada bırakıldı. **gös.yer.** 17 Haziran 1877 tarihli belgede de Recep ve Veysel Paşa kumandasındaki kuvvetlerin Ostrog Boğazı'ndaki

Süleyman Paşa Kolordusu, 17 Haziran'da elde ettiği başarıdan sonra 18 Haziran günü saat 9'da tekrar yürüyüşe geçti. Kolordu, Povija sırtlarına ulaşınca, Karadağlıların saldırısına uğradı. Karadağlıların saldırısı başlangıçta etkili olsa da Osmanlı kuvvetleri sonradan kendilerine saldıran Karadağ müfrezesini imha etti ve yürüyüşe devam etti. Recep Paşa Tugayı, Ostrog sırtlarında bulunan stratejik bir tepeyi ele geçirdi. Recep Paşa, Ostrog Manastırı'nın bulunduğu tepeyi de almak istedi ancak başarılı olamadı. Karadağlılar, 18-19 Haziran gece yarsından sonra 2 taburdan fazla bir kuvvet ile Veysel Paşa Tugayına saldırdıysa da başarısız olarak geri çekildiler⁷⁹.

Süleyman Paşa Kolordusu ile Karadağ kuvvetleri arasındaki çarpışmalar, 19 Haziran'da da devam etti. Muharebeler, Recep Paşa Tugayının bulunduğu Ostrog sırtlarında yaşandı. Karadağlılar, stratejik öneme sahip olan Ostrog sırtlarını bırakmamak için uğraşıyorlar, Türkler de ele geçirmek için uğraşıyorlardı. Recep Paşa, sabah erken saatlerde tugayın 10 taburunu muharebeye soktu. Tugay, bütün gücü ile 3 saldırı düzenledi ancak başarısız oldu. Saldırılan yerler arasında Ostrog Manastırı da bulunuyordu. Recep Paşa Tugayı, istenilen başarıyı gösteremediyse de en azından Karadağlıların savunma hattını kuşatan bir pozisyon aldı. Tugay, çarpışmalarda çok zayıf verdi. Ölenler arasında III. Ordu III. Talîa Taburu Komutanı Binbaşı Manastırlı Zülfikar Efendi ve Binbaşı Arap Bilal Ağa vardı. Tugaylar, 19-20 Haziran gecesini muharebe hattında geçirdiler. Recep Paşa Tugayı, gelen imdat kuvvetleri ile takviye edildi⁸⁰.

Nikola, Recep Paşa Tugayının Karadağ savunma mevzilerini kuşatması üzerine ordusunu Bogetici'ye çekip, karargâhı da Orani Do'ya taşımaya karar verdi. Ancak reislerden Lazar Sosiça ile Boğdan Simoniç, Recep Paşa Tugayının ele geçirdiği sırtların geri alınabileceğini düşünüyorlardı. Bunun üzerine çekilme kararı uygulanmadı. Gaçko ve Piva asileri ile Hersek eşkıyasından oluşan 6 seçme fedai taburu, 19-20 Haziran gecesini Recep Paşa Tugayına saldırdı. Saldırı karşısında tugay geri çekildi. Ancak Kolordu Komutanı Süleyman Paşa'nın bizzat Ostrog sırtlarına gelmesinden sonra çekilen Osmanlı kuvvetleri saldırıya geçtiler.

Karadağlıları kuşatarak mağlup ettiklerinden bahsedilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 3, G: 85, B: 85-1, 05. 04. 1293 (17. 06. 1877).

⁷⁸ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 126, B: 126-1, 09. 04. 1293 (21. 06. 1877).

⁷⁹ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 184-186.

⁸⁰ **a.g.e.**, s. 187-188.

Bu saldırıda Osmanlı kuvvetleri başarısız oldular. Sadece Recep Paşa, gece baskını ile Ostrog Manastırı'nın bulunduğu tepeyi aldı. Bunun yanında Veysel Paşa Tugayı ve Ahmed Şemsi Bey Alayı da Karadağlılar karşısında bir miktar ilerlediler. Böylece Süleyman Paşa Kolordusu, 4 gün boyunca süren muharebelerin neticesinde 2 kilometre ilerledi ve Ostrog Geçidi'ni biraz geçti⁸¹.

Karadağlılar, Kuzey Cephesi'nde çarpışmalar devam ederken Güney Cephesi'nde 20 Haziran günü İşkodra Kolordusuna mağlup olunca, bu cephedeki ümitlerini kaybederek kuvvetlerini Kuzey Cephesi'ne göndermeye başladılar⁸². Savaş, Karadağ'ın aleyhine geliyordu. Nitekim Bosna'dan Bâb-ı Seraskerîyeye gönderilen 21 Haziran 1877 tarihli telgrafnâmeye göre, Vladika Nikola savaşı durdurmak için aracı arayışına girmiş ve Çetine'de Meclisi toplamıştı⁸³. Bir çok aile de Karadağ'ı terkederek Kataro ve Budva'ya kaçmaya başladı⁸⁴.

Karadağlılar, Kuzey Cephesi'nde 21 Haziran'da da direnişe devam ettiler. Nikola, Dobrovo civarında Veysel Paşa Tugayına saldırdı. Vukotić ve Sosiça'ya bağlı kuvvetler de Recep Paşa Tugayına saldırdılar ve Osmanlı kuvvetleri Karadağlılar tarafından kuşatıldı. Osmanlı kuvvetleri, akşama kadar süren kanlı çarpışmalardan sonra 5 kilometre ilerlemeyi başardılar ve Ostrog Geçidi'nin dış ağzına yaklaştılar. Karadağlılar, 22 Haziran Cuma günü de Osmanlı kuvvetleri karşısında bir varlık gösteremediler ve Türk askerleri yürüyüşlerine devam ettiler⁸⁵. Cephedeki gelişmelere ilişkin Daniş Efendi'den alınan 22 Haziran tarihli telgrafa göre Süleyman Paşa Kolordusu ile Âli Sâib Paşa Kolordusu arasında 2 saatlik bir mesafe kalmıştı ve iki kolordunun 21 Haziran'da birleşecekleri tahmin ediliyordu⁸⁶.

Süleyman Paşa Kolordusu, 23 Haziran Cumartesi günü Gumanci-Crmeniç-Mazici-Donje Selo dağ yolundan ilerlemeye başladı ve Gradaç tepelerini ele geçirdi. Ancak Memiş Bey Tugayı, Karadağlılar karşısında tutunamayarak geri çekildi. Karadağlılar, Memiş Bey Tugayının dışında Gumanci köyünün güneyindeki

⁸¹ a.g.e., s. 188-190.

⁸² a.g.e., s. 191.

⁸³ ATASE, ORH, K: 3, G: 125, B: 125-1, 09. 04. 1293 (21. 06. 1877). Telgrafnâme için bkz. EK-13.

⁸⁴ ATASE, ORH, K: 3, G: 128, B: 128-1, 10. 04. 1293 (22. 06. 1877).

⁸⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 191-193.

⁸⁶ ATASE, ORH, K: 3, G: 128, B: 128-1, 10. 04. 1293 (22. 06. 1877). 13 Haziran 1877 tarihli bir belgede, Süleyman Paşa Kolordusunun Ostrog Boğazı'na geldiğinin atılacak topların sesinden anlaşılacağından top sesleri işitilir işitilmez, Âli Sâib Paşa Kolordusunun hemen harekete geçeceğinden bahsedilmektedir. ATASE, ORH, K: 4, G: 55, B: 55-1, 01. 04. 1293 (13. 06. 1877).

Yeşiltepe’de bulunan karargâha saldırdılarsa da geri püskürtüldüler. Akşama kadar süren çarpışmalar neticesinde Türk tarafı 500’den fazla ölü ve yaralı verdi. Ölenler arasında Kaymakam Memiş Bey’in de yer alması orduda büyük üzüntüye yol açtı. Süleyman Paşa Kolordusunun Blagaj Ordugâhı’ndan ayrılışının üzerinden 24 gün geçmişti. Artık eldeki cephâne ve gıda iyice azalmıştı. Ancak Süleyman Paşa Kolordusu, ilerleyişini 23-24 Haziran gecesi de sürdürdü. Birlikler, Gradaç sırtlarına yerleştiler. Bu sırada Veysel Paşa Tugayı da Bijelo-Pavloviç Ovası’na inerek oradaki tepeleri ele geçirdi. Osmanlı kuvvetleri, 24 Haziran sabahı erken saatlerde Gradaç Kilisesi civarında toplandılar. Bundan sonra Brestova-Çeryenik-Kaleziçi-Miziçi-Vucica yolu ile 15 kilometre mesafedeki Zdrebaonik Kilisesi’ne hareket ettiler. Vukotiç’in yolda Süleyman Paşa Kolordusunu sıkıştıma çabaları sonuçsuz kaldı. Kolordu, 6 saatlik bir yürüyüşten sonra Paziçi tepelerine ulaştı. Bu sırada Nikola da Danilovgrad kasabasını savunmak için Zdrebaonik sırtları boyunca bir mevzi kurdurdu. Türk birliklerinin bu mevziye yaklaşması ile birlikte karşılıklı topçu atışları ile muharebe başladı. Türk topçuları, Karadağlıların mevzisi ile birlikte Danilovgrad kasabasına da ateş açtılar. Kasabada kilise ve birçok bina yandı⁸⁷. Ostrog Boğazı’nda 7 gün süren çok şiddetli muharebelerden zaferle çıkan⁸⁸ Osmanlı kuvvetleri, Karadağlıların karşı saldırılarına rağmen ilerlemeye devam ettiler. Öncü taburları, öğle saatlerine doğru öncüleri Jelenak (Yelnak)’a kadar ilerlemiş olan Âli Sâib Paşa kuvvetleri ile birleştiler⁸⁹.

Sedes’in verdiği bilgilere göre Ostrog Geçidi’nde 8 gün devam eden muharebeler sonunda Süleyman Paşa Kolordusunda 1 kaymakam, 1 binbaşı, 2 kolağası, 5 yüzbaşı, 10 mülâzım ve 609 er öldü. 1 binbaşı, 2 kolağası, 9 yüzbaşı, 14 mülâzım ve 838 er de yaralandı. Karadağ ordusunun kaybı ise Karadağlıların resmi kayıtlarına göre 1.000 erdi. Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgiye göre Karadağ ordusunun kaybı 2.350 erdi⁹⁰.

⁸⁷ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 193-202

⁸⁸ *ATASE, ORH*, K: 3, G: 119, B: 119-1, 12. 04. 1293 (24. 06. 1877); *ATASE, ORH*, K: 4, G: 63, B: 63-1, 12. 04. 1293 (24. 06. 1877); *ATASE, ORH*, K: 18, G: 58, B: 58-1, 13. 04. 1293 (25. 06. 1877); *ATASE, ORH*, K: 88, G: 68, B: 68-1, 12. 04. 1293 (24. 06. 1877).

⁸⁹ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ*..., s. 201-202

⁹⁰ *a.g.e.*, s. 202.

Mahmud Celâleddin Paşa'ya göre Spuz mevkine ulaşınca kadar yapılan muharebelerde Osmanlı ordusu, 1495 ölü ve yaralı verdi. Karadağlılar ise Osmanlı kayıplarının iki misli kadar kayıp verdiler⁹¹.

Ostrog Boğazı'ndaki muharebelerde iki taraf da ölülerini gömmeye vakit bulamadılar. Geçitin kuytu yerlerinde, derelerin ve yarıların içinde insan ve hayvan cesetleri kaldı. Karadağlılar, cesetlerin gömülmesi işini ancak 10 Temmuz'da tamamlayabildiler⁹².

Harekât, Ostrog Geçidi'nin dağlık bir arazide olması, Karadağlıların bu araziye aşına olmaları ve o yıl Haziran ayında alışılmışın dışında yüksek bir sıcaklığın olması gibi olumsuz etkenlere rağmen başarıya ulaştığı için Türk kuvvetleri açısından önemlidir⁹³. Bu savaş ile ilgili Dağlıların söylediklerine göre Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'dan sonra Süleyman Paşa'nın gösterdiği başarıyı hiçbir Osmanlı kumandanı gösteremedi. Bu konuda Süleyman Paşa'dan sonra Derviş Paşa şöhret sahibidir⁹⁴. Süleyman Paşa Kolordusunun Ostrog Geçidi'ni geçmesi, yabancı ülkelerde şaşkınlık yaratmıştır⁹⁵.

5.4. GÜNEY CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELER

Güney Cephesi'ndeki muharebeler başlamadan önce Nisan ayı başlarında Müşir Derviş Paşa, İşkodra Komutanlığından alındı ve yerine Sırbistan savaşlarında görev almış olan Müşir Âli Sâib Paşa atandı. Âli Sâib Paşa, İşkodra'ya geldiğinde ortada henüz tam olarak çözülmemiş bir Mirdita Sorunu vardı. Bu sorunu çözmek için daha önce Mirdita'ya gönderilmiş olan kuvvetlere ek olarak Ferik Hafız Paşa komutasında 6 taburluk 2. bir tugay da Mirdita'ya gönderildi. Ferik Hafız Paşa Tugayı ve Abdi Paşa Tugayının birlikte düzenlediği

⁹¹ Mahmud Celâleddin Paşa, *gös.yer.*

⁹² Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 212. Gaçkolu bir Hıristiyanan eşkıya reisi Petro Stefan'ın Ostrog Boğazı'ndaki muharebede öldürüldüğü haberi alınmıştır. *ATASE, ORH*, K: 88, G: 184, B: 184-1, 22. 04. 1293 (04. 07. 1877).

⁹³ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 202.

⁹⁴ *Karadağ Coğrafyası*, s. 29.

⁹⁵ Sedes, *gös.yer.*

harekâtlar neticesinde 1 Mayıs 1877'de Mirdita'nın her tarafında hakimiyet sağlandı ve 3 tabur bölgede bırakılarak kalanlar döndü⁹⁶.

5.4.1. Martiniçi Muharebesi

Güney Cephesi'nde Karadağlıların saldırıları Mayıs ayının başlarında başladı. Bar civarındaki Osmanlı taburlarına saldıran Karadağlılar mağlup edildiler⁹⁷. Âli Sâib Paşa Kolordusu (İşkodra Kolordusu), Mirdita bölgesinde hakimiyeti sağladıktan sonra Kuzey Cephesi'ndeki Süleyman Paşa Kolordusuna destek olmak için harekât hazırlıklarına başladı. Osmanlı ordusunun hazırladığı Karadağ harekât planı çerçevesinde Süleyman Paşa Kolordusunun kuzeyde Nikşik üzerinden Ostrog Boğazı yolu ile Karadağ'a saldırmasına karar verildi. İşkodra'daki Âli Sâib Paşa Kolordusu ve Yenipazar'daki kuvvetler de Süleyman Paşa Kolordusunun işini kolaylaştırmak için saldırı da bulunacaklardı. Âli Sâib Paşa Kolordusu, hedef olarak Danilovgrad'ı seçti. Kuzey'deki Süleyman Paşa Kolordusu, Haziran ayı başlarında Krstac'dan hareket edecekti. Âli Sâib Paşa Kolordusu da aynı zamanda harekâta başlayabilmek için harekete geçti⁹⁸ ve 31 Mayıs 1877'de Podgorica'dan Spuz'a geldi. Ostrog'da Süleyman Paşa Kolordusu ile birleşmeyi amaçlayan Âli Saib Paşa Kolordusu, 2 Haziran'da Spuz'dan hareket ederek Mali Malet ve Veli Malet tepelerine doğru hareket etti⁹⁹.

Âli Sâib Paşa Kolordusunun harekete geçtiği sırada Güney Karadağ Ordusunda da hareketlilik yaşanıyordu. Âli Sâib Paşa Kolordusunun Spuz'dan ayrıldığı 2 Haziran günü Güney Karadağ Ordusu, 2 taburunu Kuzey Cephesi'ne gönderdi. Böylece Güney Cephesi'ndeki Karadağ kuvveti, 16 tabur ve 8 topa indi. Bu kuvvetin 6 taburu, Boşo Petroviç komutasında Yeniköy ve Danilovgrad civarında bulunuyordu. 4 tabur da İlyâ Plamanaç komutasında Martiniçi ve İstiyano'daydı. 6 taburluk bir Karadağ kuvveti de Marko Milanovo komutasında Medun ve Rugan taraflarındaydı. Martiniçi sırtları ve Kukosevina tepeleri, ortada bulunan İlyâ Planamaç komutasındaki 4 tabur ile işgal edilmişti¹⁰⁰.

⁹⁶ a.g.e., s. 149. ATASE, ORH, K: 5, G: 75, B: 75-1, 20. 02. 1293 (02. 05. 1877); ATASE, ORH, D: 4-20, B: 167-169 18. 02. 1293 (30. 04. 1877).

⁹⁷ ATASE, ORH, K: 33, G: 68, B: 68-1, 29. 02. 1293 (11. 05. 1877).

⁹⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 150.

⁹⁹ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 44.

¹⁰⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 150.

Âli Sâib Paşa Kolordusunun 2 Haziran'da Spuz'dan hareket etmesinden¹⁰¹ sonra kolorduya bağlı Hüseyin Hüsnü Paşa Fırkası, 3 Haziran'da Malet ve Visoçiça tepelerini ele geçirdi¹⁰². Osmanlı kuvvetlerinin Ostrog'a gidebilmesi için kolordunun sol cenâhının geçit vermeyen Zeta Nehri'ne gönderilmesi, sağ cenâhının da Martiniçi (Martinik) ve Slatice (Eslatice) sırtlarını ele geçirmesi gerekiyordu¹⁰³. Hafız Paşa Fırkasına bağlı Hacı Hüseyin Paşa Tugayı, Zeta Suyu'nun sağ kenarında bulunan Yeniköy tarafına gönderildi. Fırkanın kalan kısmı, ihtiyat kuvveti olarak kaldı. Hacı Hüseyin Paşa Tugayı, Yeniköy'e 1 km kadar yaklaştı ve Yeniköy'ün kuzeyinde 6 tabur ile mevzilenmiş olan Boşo Petroviç ile karşılaştı. Ancak saldırıya geçmeyerek sadece topçu ateşi ile yetindi¹⁰⁴.

Âli Sâib Paşa Kolordusu, 4 Haziran'da ele geçirdiği tepelerdeki tahkimâtı takviye etti ve 5 Haziran'da tekrar saldırıya geçmek için hazırlıklara başladı. Osmanlı kuvvetlerinin saldırı hazırlıklarına başladıklarını gören Karadağlılar, Crnça tepelerine 2 büyük top yerleştirerek Osmanlı hattını ve Spuz Kalesi'ni dövmeye başladılar. Bu saldırıya Osmanlı topçuları cevap verdiler¹⁰⁵. Saldırı hazırlıklarını tamamlayan Âli Sâib Paşa Kolordusu, 5 Haziran'da tekrar hücumla geçti ve 7-8 saatlik bir muharebeden sonra Danilovgrad yolu üzerinde bulunan stratejik Kukosevina tepelerini ele geçirdi¹⁰⁶. Türk askerleri, Malet Tepesi'ndeki bataryaları, Kukosevina sırtlarına getirdi. Kukosevina tepeleri ile Karadağlıların mevzilenmiş bulundukları Martiniçi sırtları arasında geniş Zeta Ovası bulunuyordu. Osmanlı kuvvetleri, Kukosevina sırtlarına yerleştirilen bataryaların ateş desteği ile Martiniçi sırtlarına doğru saldırıya geçti. Saldırıda Hüseyin Hüsnü Paşa Fırkası sağ tarafta, Hafız Paşa Fırkası da sol tarafta yer aldı. Kolordu, geniş bir cephe ile ovaya yayılarak Martiniçi sırtlarına doğru ilerlemeye başladı. Bu sırada Karadağlı komutan İlyâ Plamanaç, Martiniçi sırtlarına 4 tabur yerleştirip, buraları tahkim ettirdi. Ayrıca Boşo Petroviç komutasındaki 6 tabur ve Medun civarından 3 tabur da bölgeye getirildi. Böylece Karadağ kuvvetleri, 20 tabura ulaştı. Saldıran Osmanlı kuvvetlerinin mevcudu ise muâvene askerleri ile birlikte Karadağ kuvvetlerine yakındı. Osmanlı kuvvetleri, Martiniçi eteklerine ulaşmayı başardı ve

¹⁰¹ İsmail Fazıl Paşa, *gös.yer.*

¹⁰² Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 151. İsmail Fazıl Paşa, Osmanlı kuvvetlerinin Mali Malet ve Veli Malet tepelerini kontrol altına aldığı ve burada karargâh kurduğu bilgisini vermektedir. *gös.yer.*

¹⁰³ İsmail Fazıl Paşa, *92-93...*, s. 45.

¹⁰⁴ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 150-151.

¹⁰⁵ *a.g.e.*, s. 151-153.

¹⁰⁶ *ATASE, ORH*, K: 2, G: 107, B: 107-1, 24. 03. 1293 (05. 06. 1877).

burada biraz dinlendikten sonra vuruşarak sırtlara tırmanmaya başladı. Ancak bu şekilde biraz ilerledikten sonra geri çekilmeye başladılar. Hüseyin Hüsnü Paşa, Veli Rıza Bey ve Âli Sâib Paşa'nın çabaları ve ileriye alınan ihtiyat kuvvetleri sayesinde geri çekilen kuvvetler, Martiniçi eteklerinde Ölü Köşe civarında durdurularak tekrar taarruza geçirildi. Ancak tüm çabalara rağmen sonuç alınamadı. Askerler, tekrar çekilmeye başladılar. Her zaman olduğu gibi bozgun, muâvene askerlerinden başladı. Bunların kaçmaması için muharebe meydanında kurşuna dizilmeleri gibi tedbirler alındıysa da önüne geçilemedi. Kaçış, sonra diğer kıtalara da yayıldı. Bu muharebe sonunda Osmanlı tarafı 700 ölü ve yaralı verdi. Karadağlılar ise 400 kadar kayıp verdiler. Muharebe günü Süleyman Paşa Kolordusunun Krstac'da bulunduğu ve birkaç gün daha orada kalacağı öğrenildi¹⁰⁷. Alınan mağlubiyetten sonra Osmanlı kuvvetleri Malet tepeleri ve Kukosevina (Kukoşevinya) taşlıklarında dinlenmeye başladılar¹⁰⁸. İşkodra Kolordusu, 6 Haziran'a kadar gerçekleşen çarpışmalar sonunda Danilovgrad yolu üzerindeki Kukosevina Tepesi ile Martiniçi Boğazı'nın iki tarafındaki tepeleri ele geçirmeyi başardı¹⁰⁹.

Âli Sâib Paşa Kolordusu ile Karadağlılar arasındaki çarpışmalar, Martiniçi Muharebesi'nden sonra da devam etti. Karadağlılar, 7 Haziran'da Gareviç tepelerine 4 adet büyük top yerleştirerek Osmanlı mevzilerini ve ordugâhını ateş altına aldılar. Bir büyük topu da Crnica Tepesi'ne yerleştirerek Spuz kasabasını ateş altına aldılar. Osmanlı topçuları, bu ateşe karşı ateş ile cevap verdiler. Marko Milanovo, Âli Sâib Paşa Kolordusunun bağlantısını kesmek için 8 Haziran'da 4 tabur ile Medun'dan Podgorica'ya saldırdı. Bu sırada Podgorica'da komutan olarak bulunan Mirlivâ Âli Paşa, 2 tabur ve biraz muâvene askeri ile kasaba dışındaki kuvvetleri takviye etti. Ancak Karadağlılar, ovaya indikten sonra bu kuvvetleri

¹⁰⁷ Sedes, **gös.yer.** İsmail Fazıl Paşa'ya göre Osmanlı kuvvetleri, Martiniçi sırtları ve Kukosevina (Kokoşonya) sırtlarına 6 Haziran'da saldırdı. **gös.yer.**

¹⁰⁸ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.** 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini adlı eserde, Karadağlıların Spuz kasabasını top ateşine tutmaları sebebi ile Karadağlıların üzerine Hüseyin Hüsnü Paşa ve Hafız Paşa fırkalarının gönderildiği ve bu fırkalar ile Peter Vukotić'e bağlı Kuzey Karadağ Ordusu arasında 5 Haziran 1877 tarihinde yaşanan Martiniçi Muharebesi'nde her iki tarafın büyük zayıat verdiği ve Karadağlıların Martiniçi Boğazı'na çekildiği bilgisi verilmektedir. **a.g.e.**, s. 32.

¹⁰⁹ **ATASE, ORH**, K: 66, G: 10, B: 10-1, 25. 03. 1293 (06. 06. 1877)

mağlup ettiler. Karadağlılar, aynı gün Güney Ordusuna ait 6 taburu, Kuzey Ordusunu takviye etmek için Duga Boğazi'na gönderdiler¹¹⁰.

Martiniçi sırtlarında aldıkları mağlubiyetten sonra Malet tepeleri ve Kukosevina taşlıklarına dinlenmek için çekilen Osmanlı kuvvetleri, 3 gün dinlendikten sonra 9 Haziran'da tekrar saldırıya geçerek Martiniçi Kilisesi ve Martiniçi Tepesi'ni ele geçirdiler¹¹¹. Karadağlılar, bu gelişmeden sonra 10 Haziran'da Kukosevina sırtlarına saldırdılar. Bazı siperleri ele geçirdilerse de 11 Haziran'da geri çekildiler. Aynı gün Vuljani köyünün kuzeydoğusundaki sırtlara bir batarya yerleştirdiler ve Vezirköprüsü yanındaki Varna Kulesi'ni ateş altına aldılar. Bu tarihten sonra 15 Haziran'a kadar iki taraf arasında sonuç vermeyen karşılıklı top atışları yapıldı¹¹².

5.4.2. Razina Glaviça Muharebesi

Martiniçi Muharebesi'nden sonra Kukosevina sırtlarına saldıran ve top atışları ile sık sık Spuz kasabasını taciz eden Karadağlılar, bu faaliyetlerinin dışında Zeta Suyu'nun sağ tarafındaki tepeleri ele geçirmişlerdi. Bu durum, Spuz ve çevresindeki Türk müdafaa mevkiilerinin emniyetini ortadan kaldırdı¹¹³. Karadağlılar, Danilovgrad ve Kokot bölgelerinden Plana civarına gelerek saldırıya geçmek ve Osmanlı kuvvetlerinin çekilme hattını kesmek istiyorlardı. Osmanlı Karargâhı, tedbir olarak Ferik Hafız Paşa ve Mirlivâ Hakkı Paşa kuvvetlerini Karadağlıların üzerine sevk etmeye karar verdi¹¹⁴. Hazırlanan plana göre Razina Glaviça üzerinden Yeniköy sırtlarına bir müfreze gönderilecekti. Ferik Hafız Paşa kumandasında 3 tabur piyade, 2.000 kadar muâvene askeri ve bir dağ bataryasından oluşan bir müfreze hazırlandı. Mirlivâ Hakkı Paşa da müfrezeye katılacaktı. Müfreze, 16 Haziran sabahı saat 4'de Spuz'den Razina Glaviça sırtları istikâmetinde harekete geçti. Bu sırada söz konusu sırtlar, Boşo Petroviç

¹¹⁰ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 153-154. 7 Haziran 1877 tarihli belgede, Karadağlıların Piperi dağlarının eteklerine yerleştirdikleri toplar ile Spuz kasabasına ateş ettikleri ve karşılıklı top atışlarının yaşandığı belirtilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 68, G: 63, B: 63-1, 26. 03. 1293 (07. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 104, G: 186, B: 186-1, 26. 03. 1293 (07. 06. 1877). **ATASE, ORH**, K: 97, G: 66, B: 66-1, 26. 03. 1293 (07. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 97, G: 75, B: 75-1, 29. 03. 1293 (10. 06. 1877); **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 174 27. 03. 1293 (08. 06. 1877).

¹¹¹ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

¹¹² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 154.

¹¹³ **gös.yer.**

¹¹⁴ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 111, B: 111-1, 04. 04. 1293 (16. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 3, G: 114, B: 114-1, 07. 04. 1293 (19. 06. 1877).

komutasındaki 2 Karadağlı taburu tarafından işgal edilmişti. Hafız Paşa Müfrezesi, Razina Glaviça'ya yaklaşınca, Karadağ müdafaa hattını çembere almaya çalıştı. Çıkan çatışmada Karadağlılar çekilmeye başladılar. Osmanlı kuvvetlerine bağlı olan Arnavutlar ve Malisörler, çekilen Karadağlıları, Razina Glaviça Tepesi'ne kadar kovaladılar ve tepeyi ele geçirdiler. Boşo Petroviç, Yeniköy'ün kuzeyindeki sırtlara çekildi. Bu sırada Boşo Petroviç, 2 taburun yardıma gelmesi ile kaybettiği tepeleri yeniden ele geçirmek için Osmanlı topçusunun bulunduğu Suka Tepesi'ne saldırdı. Ancak bu saldırı, Osmanlı kuvvetleri tarafından püskürtüldü. Karadağlılar, çok zayıf verdiler. Hafız Paşa, ön hatta bulunan iki taburu takviye ederek karşı saldırıya geçti. Bu sırada Boşo Petroviç'e Martiniçi tarafından İlyâ Planamaç'ın gönderdiği 2 yardım taburu daha geldi. Bunun üzerine Hafız Paşa, saldırıyı durdurarak Razina Glaviça sırtlarına geri döndü¹¹⁵.

5.4.3. Jelenak Muharebesi

Haziran ayında Karadağlılar ile Osmanlı kuvvetleri arasında İşkodra Cephesi'ndeki çarpışmalar devam ederken Kuzey Cephesi'nde Süleyman Paşa Kolordusu, Nikşik'e girdikten sonra Ostrog Boğazı yolu ile Spuz'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Ancak Karadağlılar, bütün güçleri ile Süleyman Paşa Kolordusunu durdurmaya çalıştıkları için Süleyman Paşa, güçlkle ilerliyordu. Bu yüzden Âli Sâib Paşa'ya, Karadağlılara karşı İşkodra tarafından da harekât düzenlemesi için tekrar tekrar emir gönderiliyordu. Bu emirleri alan Âli Sâib Paşa, Süleyman Paşa Kolordusunun kendi kolordusuna yaklaşması üzerine Karadağlılara karşı yeni bir harekât düzenleme kararı aldı. Bunun için seyyar kolordu, Spuz'da toplandı. 18 Haziran günü öğleden sonra top ve ateş seslerinden Süleyman Paşa Kolordusunun Gradaç mevkiye yaklaştığı anlaşılnca Âli Sâib Paşa, Martiniçi sırtlarına saldırmaya karar verdi. Hazırlanan seyyar kuvvet, 3 kol halinde 19 Haziran sabahı Spuz'dan yola çıktı. Hakkı Paşa komutasındaki sağ kol, Gradina mevkiye saldırarak burayı ele geçirdi. Ferik Hafız Paşa komutasındaki sol kol da İlyâ Plamanaç'ın 4 tabur ile yerleştiği Martiniçi sırtlarına saldırdı. Karadağlılar, Gradina'nın düşmesi sebebi ile müdafaa hattının sol tarafı açık kalınca, Hafız Paşa kuvvetleri karşısında duramadılar ve Martiniçi köyünü yakarak Glizica sırtlarına çekildiler. Burada yeni siperler kazmaya başladılar. Martiniçi sırtları, kısa ve

¹¹⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 154-156.

şiddetli bir çarpışmadan sonra Hafız Paşa taburlarının eline geçti. Bu arada Hakkı Paşa da Geroviça'ya kadar ilerledi. Karadağlılar, bu çarpışmalarda Osmanlı kuvvetlerinden daha fazla kayıp verdiler¹¹⁶.

5.4.4. Danilovgrad Seferi ve Kolorduların Buluşması

Âli Sâib Paşa Kolordusu, Gradina mevkinin ve Martiniçi sırtlarını ele geçirdikten sonra 19-20 Haziran gecesini dinlenerek geçirdi ve 20 Haziran'da Danilovgrad üzerine hareket etti. 4 taburdan oluşan Hüseyin Hüsnü Paşa komutasındaki sağ kol, Martiniçi sırtlarının yüksek kesimlerine doğru Jelenak üzerinden ilerlemeye başladı. Yine 4 taburdan oluşan Hafız Paşa komutasındaki sol kol da Zeta Suyu'nun sol tarafından ilerlemeye başladı. Bu sırada Karadağlılar, Güney Ordusunun yarısını yardım için Kuzey Cephesi'ne göndermişlerdi. Güney Ordusunun mevcudu 9 tabura inmişti. Karadağlılar, 20 Haziran'da ordunun mevcudunu 14 tabura çıkararak Glizica-Jelenak hattını tutup, burayı 4 top ile takviye ettiler. Karadağ mevzilerine ilk önce Hafız Paşa Fırkasının öncülerine komuta eden Hakkı Paşa ulaştı. Ancak şiddetli ateş üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Karadağlıların takibe başlaması ile bozguna uğrayan Hakkı Paşa taburları, Kukosevina sırtlarına doğru kaçtılar. Karadağlıları, Binbaşı İsmail Efendi komutasındaki 3. Ordu 6. Alay III. Taburu, Zeta Suyu'nun sol tarafında durdurdu ve böylece Hakkı Paşa taburları kurtuldu. 3 saat süren muharebede Hakkı Paşa Müfrezesi 600'den fazla kayıp verdi. En çok kaybı Malisörler verdi. Malisörler, bir çok reisini bu muharebede kaybetti. Âli Sâib Paşa Kolordusu, bozgundan sonra Spuz Kalesi'ne çekildi. Âli Sâib Paşa, bu kuvvet ile tekrar saldırmanın mümkün olmadığını İstanbul'a bildirdi ve Yenipazar Fırkasının İşkodra'ya gönderilmesini istedi. Ancak İstanbul Hükümeti, Sırp tehdidi sebebi ile Yenipazar Fırkasının İşkodra'ya gönderilmesi isteğini kabul etmedi ve Âli Sâib Paşa'ya her ne surette olursa olsun Süleyman Paşa'ya yardım etmesini tekrar emretti. Âli Sâib Paşa, bunun üzerine Podgorica'dan 4 tabur takviye kuvvet getirerek 22 Haziran'da daha önceki seferde kullanılan güzergâhlardan tekrar Danilovgrad üzerine hareket etti. 17 taburdan oluşan kolordunun 1 tugayı Kukosevina'da bırakılarak kalan 11 tabur, Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa ve Mirlivâ Hakkı Paşa komutasında Goreviç üzerinden Martiniçi köyü istikâmeti ile Jelenak sırtlarına doğru ilerlemeye başladı. Taburlar,

¹¹⁶ a.g.e., s. 156-157; ATASE, ORH, K: 68, G: 92, B: 92-1, 07. 04. 1293 (19. 06. 1877).

22 Haziran akşamı Jelenak sırtlarına ulaştılar¹¹⁷ ve Âli Sâib Paşa Kolordusu, Danilovgrad kasabasını ele geçirdi¹¹⁸. İlk önce Âli Sâib Paşa Kolordusunun avcıları ile Süleyman Paşa Kolordusunun avcıları buluştular¹¹⁹. Kolordular da 23 Haziran günü saat 2'de¹²⁰ Danilovgrad ile Spuz arasında birleştiler¹²¹. Bu durum, iki Türk kolordusunda büyük sevinç yaşanmasına sebep oldu ve Karadağlıların taarruz hareketini sonuçsuz bıraktı¹²². Kumandanlar, İşkodra ve Hersek kolordularının birleşmesinden memnun olan Sultan II. Abdülhamid'in iltifâtına mazhar oldular¹²³.

İsmail Fazıl Paşa'nın 20 Haziran'da yaşanan muharebe ile ilgili verdiği bilgilere göre iki taburdan oluşan bir cânibdâr, 20 Haziran'da Martiniçi'den Zlatice sırtlarına doğru harekete geçti. Hacı Hüseyin Paşa Livâsı ile livânın sağ yanının ilerisindeki Prizren yardımcı kuvvetleri de Hafız Paşa kumandasında ovadaki yoldan harekete geçtiler. Âli Sâib Paşa da iki tabur ihtiyat kuvveti ile bu birlikleri takip etmeye başladı. Martiniçi Tepesi ve karargâhda birkaç tabur bırakıldı. Karadağlılar da iki Osmanlı fırkasının birleşmesini önlemek için 15.000'den fazla bir kuvvet ile harekete geçtiler. Âli Sâib Paşa, 23 Haziran'da Zlatice sırtlarına ulaştı. Karadağlılar, Zlatice sırtlarından cânibdâra ve ovadaki gelen kuvvetlere ateş etmeğe başladılar. Bu ateşe rağmen cânibdâr ve ovadaki kol, sırtlara hücum etmeğe devam etti. Bu sırada yardımcı kuvvetler, iki kol aralığı ilerisinde bir noktaya kadar ilerledilerse de sonradan bozguna uğradılar ve bozulan askerler hücum eden diğer kolların üzerine düşerek diğer askerlerin de düzeninin bozulmasına ve geri çekilmelerine sebep oldular. Sonuçta ovadaki livâ, Kukosevina taşlıkları ile civarına, cânibdâr da Martiniçi'ye çekilmek zorunda kaldı¹²⁴.

Karadağ ordusu, İşkodra Cephesi'ndeki muharebelerde özellikle de Ostrog Geçidi'ndeki muharebelerde çok zarara uğradı ve zayıfladı. Buna karşı Süleyman

¹¹⁷ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 157-160.

¹¹⁸ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 127, B: 127-1, 10. 04. 1293 (22. 06. 1877); **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 444-445 10. 04. 1293 (22. 06. 1877).

¹¹⁹ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 118, B: 118-1, 10. 04. 1293 (22. 06. 1877).

¹²⁰ **ATASE, ORH**, K: 5, G: 26, B: 26-1, 11. 04. 1293 (23. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 51, G: 27, B: 27-1, 11. 04. 1293 (23. 06. 1877).

¹²¹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 60. 23 Haziran 1877 tarihli belgede, Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa kolordularının avcılarının Danilovgrad kasabasının ilerisindeki tepelerde mülakat ettiklerinden bahsedilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 4, G: 70, B: 70-1, 11. 04. 1293 (23. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 68, G: 96, B: 96-1, 11. 04. 1293 (23. 06. 1877); **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 200 11. 04. 1293 (23. 06. 1877).

¹²² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 201.

¹²³ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 120, B: 120-1, 13. 04. 1293 (25. 06. 1877).

¹²⁴ İsmail Fazıl Paşa, **92-93**..., s. 45-46.

Paşa ve Âli Sâib Paşa kolordularının birleşmesi ile Osmanlı ordusu, bölgede daha da güçlendi¹²⁵. 20 gün boyunca Karadağ'ın sarp dağlarında savaşılarak ilerledikten sonra buluşan Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa kolordularının bu başarısı, İstanbul Hükümeti tarafından da takdir edildi. Mabeyn-i Hümayundan çekilen bir telgraf ile Âli Sâib Paşa ve Süleyman Paşa tebrik edildi ve tüm zâbitânın birer derece terfi ettirildiği bildirildi¹²⁶. Süleyman Paşa, Hersek Kolordusunun 3 livâsı ile birlikte 25 Haziran'da Spuz'dan Podgorica'ya geldi¹²⁷. 26 Haziran'da da Hersek Kolordusunun kalan 2 livâsı ve Âli Sâib Paşa Kolordusunun tamamı Spuz'dan Podgorica'ya geldi¹²⁸. Böylece iki kolordu, 26 Haziran'da Podgorica'da toplanmış oldu. Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa kolordularının birleşmesine yardımcı olma görevi verilen Mehmed Âli Paşa Fırkası da Moraça Vadisi'ne kadar geldikten sonra iki kolordunun birleşmesi üzerine Zeta Vadisi'ne gitmeyerek tekrar eski görev yeri olan Yenipazar'a döndü¹²⁹.

Osmanlı kolordularının birleşmesinden sonra Osmanlı ordusuna refâkat eden 200 kadar Nikşikli dilâver, dağ yolları ile memleketlerine dönerken bu sırada geçitleri temizlemekle meşgul olan Karadağlı müfrezeleriyle karşılaştılar. Dilâverler, 29 Haziran günü yaşanan müsâdemede kendilerini sarmaya çalışan Karadağlıları püskürterek yollarına devam ettiler. Ancak müsâdeme esnasında 30 kadar dilâver öldü¹³⁰.

5.5. YENİPAZAR CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELER

Yenipazar'da bulunan Osmanlı fırkası, Sırp lar ile devam eden muharebeler sebebi ile başlangıçta Karadağ muharebelerine katılamadı. Sırp lar mağlup olup, barış yapıldıktan sonra Yenipazar'daki Osmanlı kuvvetleri, Karadağlılar ile savaşıma imkanı buldu. Karadağ ile yapılan mütarekenin süresi dolup, müsâdemeler tekrar başlayınca, Yenipazar Fırkası da Karadağ kuvvetleri ile savaşımaya başladı¹³¹. Karadağlılar, 31 Mayıs 1877'de Bijelo Polje (Akova) ile

¹²⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 211.

¹²⁶ İsmail Fazıl Paşa, **92-93**..., s. 48-49.

¹²⁷ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 121, B: 121-1, 13. 04. 1293 (25. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 3, G: 155, B: 155-1, 13. 04. 1293 (25. 06. 1877).

¹²⁸ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 156, B: 156-1, 14. 04. 1293 (26. 06. 1877).

¹²⁹ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

¹³⁰ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 212.

¹³¹ **a.g.e.**, s. 204.

Kolaşın arasında yer alan Tara Nehri kenarındaki Estoraz köyüne saldırdılar. Böylece Yenipazar Cephesi'nde de çarpışmalar başlamış oldu. Karadağlılar, bu saldırı sonucunda yaşanan müsâdeme neticesinde ağır kayıplar vererek geri çekildiler¹³²

Kuzey ve Güney cephelerinde Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa'nın harekâta başlamaları ile birlikte Osmanlı Başkomutanlığı, Yenipazar Fırkasına Danilovgrad üzerine yürümek suretiyle Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa kolordularına destek olmasını emretti. Ancak Fırka Komutanı Ferik Mehmed Âli Paşa, gidilecek güzergâha itiraz etti. Mehmed Âli Paşa'ya göre yol, sarp ve elverişsiz olduğundan eldeki kuvvet, böyle bir harekât için yetersizdi ve yapılacak harekât ancak bir nümâyîş olarak kalacaktı. Ferik Mehmed Âli Paşa'nın bu açıklaması, Osmanlı ordusu yönetimi tarafından kabul edildi. Ferik Mehmed Âli Paşa'nın ordu yönetiminin savaş planını reddetmesinden sonra Yenipazar'daki seyyar fırka, Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa kolordularına yardım etmek için Haziran ayı başında Berane'da toplandı. Hedef yine Danilovgrad'dı¹³³. Fırka, 6 Haziran'da Berane imtiyaz hattında bulunan Buca ve Zepska köylerini ele geçirdi¹³⁴. Ferik Mehmed Âli Paşa, daha önce teklif edilen yürüyüş güzergâhını kabul etmediği için yeni bir güzergâh belirlendi. Buna göre Moraça Manastırı-Ruçi Raduçi-Martiniçi üzerinden Danilovgrad'a gidilecekti. Fırka, 6 Haziran 1877'de Berane'den Kolaşın'e doğru hareket etti¹³⁵ ve 7 Haziran'da Vasubey nahiyesini ele geçirdi¹³⁶. Yenipazar Fırkasının ilerlemesi karşısında Akova ile Berane arasındaki¹³⁷ ve Lim Nehri'nin Karadağ tarafındaki asi köyler, Osmanlı kuvvetlerinden af dilediler¹³⁸. Fırka, 11 Haziran'da da Zeçina nahiyesine girerek Zeçina köyünü ele geçirdi. Karadağlılar, ilerleyen Yenipazar Fırkasına karşı Vasoviç Nahiyesi Voyvodası Milan Vukoviç'in ve Drobnjak tarafında ayan azasından olan Pero Piyoviç (Popoviç)'in komutasında yaklaşık 6.000 kişilik bir kuvvet tahsis etti. Milan Vukoviç komutasında Moraça, Yukarı Vasoviç ve Aşağı

¹³² Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 30; ATASE, ORH, D: 1-7, B: 1044-1046 22. 03. 1293 (03. 06. 1877).

¹³³ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 204-205; ATASE, ORH, K: 5, G: 161, B: 161-1, 17. 03. 1293 (29. 05. 1877).

¹³⁴ ATASE, ORH, K: 66, G: 9, B: 9-1, 25. 03. 1293 (06. 06. 1877); Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 32.

¹³⁵ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 205.

¹³⁶ ATASE, ORH, K: 97, G: 125, B: 125-1, 26. 03. 1293 (07. 06. 1877); ATASE, ORH, D: 1-6, B: 85 28. 03. 1293 (09. 06. 1877).

¹³⁷ Takvîm-i Vekâyi Gazetesi, 15 Haziran 1877, No: 1929, s. 1.

¹³⁸ ATASE, ORH, K: 5, G: 173, B: 173-1, 29. 03. 1293 (10. 06. 1877).

Vasoviç taburları ile 2 dağ topundan oluşan bir kuvvet, Mateşevo'ya yerleşerek burada savunma düzeni aldı. Ancak Milan Vukoviç, Yenipazar Fırkasının Zeçina nahiyesini işgal ettiğini öğrenince, Moraça Taburunu Mateşevo'da bırakarak diğer 2 tabur ile Yenipazar Fırkasının geri ve yanlarına saldırmak için fırkayı takip etmeye başladı¹³⁹. Mehmed Âli Paşa, Seraskerliğe çektiği 16 Haziran tarihli bir telgrafta, yer ve tarih belirtmeden sadece geçen Çarşamba günü yaşanan muharebede, Türk tarafının 88 askerini kaybettiği bilgisini vermektedir¹⁴⁰.

Sarp ve ormanlık alanlarda Karadağlılar ile şiddetli muharebeler yaptıktan sonra ¹⁴¹ 11 Haziran'da Zeçina köyüne girmiş olan Yenipazar Fırkası, 15 Haziran'da köyden ayrılarak Kolaşin'e doğru yürüyüşe devam etti. Milan Vukoviç, yolda fırkaya saldırdıysa da başarısız oldu ve Arnavutların karşı saldırısına uğradı. Milan Vukoviç, bundan sonra Mateşevo'daki savunma pozisyonunu terk etti. Yenipazar Fırkası, Kolaşin kasabasına sorunsuz bir şekilde ulaştı. Güvenlik için taburların bazıları kasaba dışına bırakıldı. Kasaba dışına bırakılan taburlardan Gümölcine Taburu, Karadağlıların saldırısına uğradı. Ancak yardım kuvvetlerinin gelmesi ile Türk kuvvetleri, Karadağlıları geri püskürttü. Yarım saat süren çarpışmada Türk tarafı, 150 ölü ve yaralı verdi. Ölenler arasında Gümölcine Taburu Komutanı Binbaşı Ömer Efendi de yer aldı¹⁴².

Karadağlıların saldırısını Kolaşin kasabasının dışında püskürten Yenipazar Fırkası, 18 Haziran'da Lipova'yı ele geçirdi ¹⁴³ ve 20 Haziran'da Kolaşin'den ayrılmadan önce Tara Nehri'nin sol yanına yerleşmiş olan Karadağlıları, Moraça tarafına püskürttü. Bundan sonra 22 Haziran'da Moraça üzerine hareket etti¹⁴⁴ ve Moraça nahiyesine hakim olan tepeleri ele geçirdi ¹⁴⁵. Bu gelişme üzerine Mateşevo'da bulunan Voyvoda Milan Vukoviç ve Drobnjak'da bulunan Voyvoda Pero Piyoviç, Moraça'ya yardıma gittiler. İki voyvodanın komutasında toplam olarak 10 tabur ve 2 top bulunuyordu. Moraça, savunmaya elverişli bir yerdi. Gosinalı Âli Paşa komutasındaki muâvene askerleri ile Karadağlılar, 24 Haziran

¹³⁹ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 205-206.

¹⁴⁰ **ATASE, ORH**, K: 4, G: 74, B: 74-1, 04. 04. 1292 (16. 06. 1877).

¹⁴¹ **ATASE, ORH**, K: 68, G: 72, B: 72-1, 01. 04. 1293 (13. 06. 1877).

¹⁴² Sedes, **gös.yer**.

¹⁴³ **ATASE, ORH**, K: 18, G: 57, B: 57-1, 06. 04. 1293 (18. 06. 1877); **ATASE, ORH**, K: 37, G: 138, B: 138-1, 06. 04. 1293 (18. 06. 1877).

¹⁴⁴ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 207-208.

¹⁴⁵ **ATASE, ORH**, K: 4, G: 72, B: 72-1, 11. 04. 1293 (23. 06. 1877).

günü öğle saatlerine doğru karşı karşıya geldiler ve muharebeye girdiler. Aynı dakikalarda Abdullah Bey komutasındaki muâvene askerleri de muharebeye başladı. Gece yarısına kadar 12 saat süren muharebede, Türk tarafı başarısız oldu. Osmanlı kuvvetleri, bir nümâyiştan ibaret olan hareketlerinin neticesinde girdikleri muharebede muâveneden 500 ve kıtalardan 100 askerini kaybetti. Bu başarısızlıktan sonra Yenipazar Fırkası, 25 Haziran'da Kolaşin'e döndü¹⁴⁶. Bununla birlikte Ferik Mehmed Âli Paşa, 26 Haziran'da Seraskerliğe çektiği telgrafta, 24 Haziran'da Moraça nahiyesinde yaşanan muharebede Karadağlıların 500'den fazla kaybının olduğunu belirtti¹⁴⁷.

Yenipazar Fırkası, Kolaşin'e çekildikten sonra tekrar Karadağlılara karşı bir harekât başlattı. Fırka, 26 Haziran'da Sinajavina balkanlarını geçerek Tuşina nahiyesine girdi ve Taşlıca hizasına kadar ilerledi. Burada Taşlıca Müftüsü Vehbi Efendi, 200 kadar muâvene ile birlikte fırka ile buluştu¹⁴⁸.

Yenipazar Cephesi'nde yaşananlara ilişkin olarak Mahmud Celaleddin Paşa'nın verdiği bilgilere göre Yenipazar Fırkası, Karadağ'a bağlanan Vasovik nahiyesini ele geçirip, Berane ve Bijelo Polje arasındaki asi köyleri kontrol altına aldı ve Kolaşin civarında saldırmak için fırsat kollayan Karadağlıları dağıttı. Kolaşin Müfrezesi ile birleşerek sarp ve sık ormanlık tepelere saklanan Karadağlılar, mağlup oldular. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı himayesine sığınan asi Karadağlı köylerinin sayısı giderek arttı. Şaran ve Bizre nahiyeleri ile asilerin sığınağı olan Lipova nahiyesi, Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti¹⁴⁹.

Yenipazar Fırkası, Haziran ayında bazı yerleri ele geçirmiş olmasına rağmen Temmuz ayının başında İstanbul Hükümetinin emri ile Seniça'ya döndü. Hükümet, Ruslar ile savaşılan cephelerdeki durumun kritikleşmesi sebebi ile bütün işe yarar kuvvetleri Rus cephelerine göndermek zorunda kaldı. Sırbistan ve Karadağ karşısında savunma pozisyonuna geçti. Bu sebep ile seyyar taburlardan bir kısmı Bijelo Polje, Berane, Yenipazar, Seniça gibi yerlere iade edildi. Böylece Haziran ayından sonra Yenipazar Cephesi'ndeki hareketlilik sona erdi¹⁵⁰. Bununla

¹⁴⁶ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 207-209.

¹⁴⁷ **ATASE, ORH**, K: 4, G: 73, B: 73-1, 14. 04. 1292 (26. 06. 1877).

¹⁴⁸ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 209.

¹⁴⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 323.

¹⁵⁰ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 209-210.

birlikte Mehmet Âli Paşa, Karadağ Harekâtı'nın tekrar başlaması ihtimâlini dikkate alarak Bijelo Polje-Mojkovaç-Kolaşin yolunu top geçebilecek şekilde tamir ettirdi ve kötü durumdaki köprüleri elden geçirtti¹⁵¹. 10 Temmuz'da Sofya, Niş ve Yenipazar fırkaları, Yenipazar Komutanı Mehmet Âli Paşa'nın emrine verildi ve sonra da Yenipazar Fırka Komutanlığına İşkodra'da bulunan Hafız Paşa tayin edildi¹⁵².

Yakova Komutanı Abdullah Paşa, Yenipazar Cephesi'nde yaşanan muharebelerde başarılı olan komutanlar arasında yer aldı. Sultan II. Abdülhamid, kendisine Karadağlılara karşı başarı ile mücadele ettiği için 22 Temmuz 1877'de mîr-i mîrânlık (beylerbeyi) ünvanını verdi¹⁵³.

İsmail Fazıl Paşa'ya göre Karadağ ile 1877 yılında yapılan savaşta makul bir plan yapıldı ve Karadağ'ın kontrol altına alınmasına yönelik bir yol takip edildi. Ancak planın uygulanmasında bir takım hatalar yapıldı. Karadağ'ın merkezine doğru üç koldan ortak harekât düşüncesi unutuldu. Kollar arasında haberleşme vasıtaları tesis edilmedi. Her kol, farklı zamanlarda kendi başlarına harekât düzenledikleri için Karadağlılar, aynı anda 3 kol ile savaşma derdinden kurtuldular. Böylece her kola karşı daha rahat müdafaada bulunarak savaşın uzamasına sebep oldular. Âli Sâib Paşa Kolordusu, 6 ve 9 Haziran'da Martiniçi sırtlarında savaşırken Süleyman Paşa, 3 Haziran'daki Krstac zaferinden sonra bir hafta kadar gereksiz yere oyalandı. 20 Haziran'da da Âli Sâib Paşa Fırkası, Zlatice sırtlarında düşmanı tamamen üzerine çekmiş iken Süleyman Paşa, Ostrog civarında 4 gün oyalanmak yerine yürüyüşe devam etseydi direnişle karşılaşmadan Âli Sâib Paşa Kolordusu ile birleşecekti ve 3-4 gün Ostrog Boğazı'nda düşmanla çarpışmak zorunda kalmayacaktı. Âli Sâib Paşa Kolordusu da 20 Haziran'da geri çekildikten sonra Süleyman Paşa'nın Ostrog'da savaşa tutuştuğu sırada 3 gün anlamsız bir şekilde hareketsiz kaldı. Âli Sâib Paşa Kolordusu, 21 Haziran'da ilerlemeye devam etseydi Süleyman Paşa'nın işi kolaylaşırdı ve o gün birleşmeyi sağlayabilirlerdi. Karadağlılar daha kalabalık olsaydı ve silahları daha gelişmiş olsaydı Türk kolordularının birleşmesi zor olurdu. Karadağlıların az olan kuvveti, 3 Türk kolordusunun irtibatsızlığı yüzünden savaşı bir ay kadar sürdürmeyi başardı¹⁵⁴.

¹⁵¹ ATASE, ORH, K: 3, G: 186, B: 186-1, 27. 04. 1293 (09. 07. 1877).

¹⁵² Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 45.

¹⁵³ a.g.e., s. 52.

¹⁵⁴ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 52-54.

Âli Fitrî'ye göre üç Osmanlı kolordusuna kumanda edecek bir başkumandan olmadığı için her kol, birbiri ile irtibat kurmadan kendi başına hareket etmişti. Bu irtibatsızlık yüzünden 31 Mayıs'ta başlayan harekâta, iki kolordu arasındaki 80 km'lik yani 3-4 günlük yol, 23 günlük bir süre sonunda aşılabildi. Eğer iki kolordu işbirliği içerisinde olsalardı bu mesafe bir hafta ya da 10 gün içinde alınabilirdi. Bununla birlikte Süleyman Paşa'nın düşman ile savaşarak uzun bir mesafede ilerlemeyi başarması, askerî tarihimizdeki örnek başarılarından birisi oldu¹⁵⁵.

Âli Fitrî, Karadağ ordusunun savaşta uyguladığı taktiği de eleştirmektedir. Âli Fitrî'ye göre Karadağlılar, Nikşik Ordusunu üç kısma ayırmak yerine ordunun büyük kısmını Nikşik Ovası'nda toplayıp, Duga Boğazı ile Piva Vadisi'ne zayıf müfrezeler yollamalıydı ve bu müfrezeler vasıtasıyla Krstac ve Goransko'dan gelen Osmanlı kolları geçitlerden çıkıncaya kadar hırpalanmalı ve geçitten çıkınca Osmanlı kuvvetlerine saldırılmalıydı. Bu sayede Karadağ müfrezeleri, Osmanlı kuvvetleri tarafından mağlup edilmeyecekti. Âli Fitrî'ye göre Karadağlılar, Süleyman Paşa, Nikşik ve Ostrog boğazlarında oyalanırken 20 Haziran'da Danilovgrad'a giden Âli Saib Paşa Kolordusuna yaklaşık 10.000 kişi ile yaptıkları saldırı da elde ettikleri kısmi başarı ile yetinmeyip, Osmanlı kuvvetlerini takibe devam etselerdi kesin sonuç alabilirlerdi¹⁵⁶.

5.6. KARADAĞLILARIN TAARRUZA GEÇMESİ VE GELİŞMELER

5.6.1. Karadağlıların Taarruza Geçmesini Hazırlayan Gelişmeler

Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa kolorduları, 26 Haziran'da Podgorica'da birleştikten¹⁵⁷ sonra ordu yönetimi, ordunun üç kola ayrılarak Çetine üzerine yürümesini planladı¹⁵⁸. Süleyman Paşa, Çetine üzerine yürünmesine taraftardı¹⁵⁹. Ancak bu sırada harekâttan vazgeçilmesine yol açan bazı gelişmeler yaşandı. Kuvvetlerin tamamına kumanda edecek komutan konusunda ve harekâta nasıl devam edileceği konusunda anlaşmazlık ortaya çıktı. Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa, kendi kolordularına sahip çıktılar. Süleyman Paşa, düşman üzerine tekrar

¹⁵⁵ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 62-63.

¹⁵⁶ **a.g.e.**, s. 63-64.

¹⁵⁷ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 7, B: 7-1, 14. 04. 1293 (26. 06. 1877); İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 48-49.

¹⁵⁸ **Sedes, ...Osmanlı-Karadağ...**, s. 202-203.

¹⁵⁹ **a.g.e.**, s. 211.

yürünmesi gündeme geldiğinde askerinin yorgun olduğunu, kuvvetinin az olduğunu, düşmana son darbeyi vuracak kadar kuvvetin elinde olmadığını söyledi. Böylece çok önemli 10 gün Podgorica'da bu şekilde ziyan edildi. Süleyman Paşa'nın muhalefetine sebebi hakkında komutan ve zabıtlar arasında dolaşan söylentiye göre Karadağ'da devlet ve ordunun şanını artıran güç, Süleyman Paşa Kolordusu olduğu halde Mabeynden gelen telgrafta, Âli Sâib Paşa'nın Süleyman Paşa'ya takdimen zikr olunması Süleyman Paşa'yı rencide etmiş ve Paşa, bu yüzden hareket etmek istememişti. İsmail Fazıl Paşa'ya göre bu söylentilerin doğruluğu tartışmalı olmakla birlikte Süleyman Paşa'nın düşmana son darbe için yapılacak harekâta muhalefeti de açıklı¹⁶⁰. Süleyman Paşa'nın Âli Sâib Paşa'ya bakışına ilişkin önemli bir bilgi de kolorduların birleştiği günlerde Süleyman Paşa'nın ordu yönetimine; Âli Sâib Paşa Kolordusunun Karadağlılar ile arka arkaya yaptığı muharebelerde yılgınlığa uğradığını, kolordunun ümerâ ve zâbitânında büyük bir değişiklik yapılmasının gerekli olduğunu, aksi halde bu kötü halin kendi kolordusuna da sirayet edeceğini bildirmesidir¹⁶¹.

Âli Saib Paşa, Süleyman Paşa'nın harekâta muhalefet etmeye başladığı sırada 16 taburluk bir kuvvet ile Süleyman Paşa ile irtibata geçmeden Kokot-Çetine istikâmetinde hareket etti. İsmail Fazıl Paşa'ya göre Âli Sâib Paşa'nın bu hareketi de hataydı. İki Osmanlı kolordusu, Podgorica'da birleştikten sonra Karadağlılara savaşı bitirecek olan son darbeyi vurmalıydılar. Çünkü Karadağlılar kötü durumda idi ve bu harekâttan 2-3 gün içinde sonuç almak yüksek bir ihtimâldi. Bunun için iki kolordunun büyük kısmının Podgorica'dan batıya doğru Kokot Kilisesi'nden Çetine üzerine saldırması gerekiyordu. Ancak bu yapılmadı. Neticede kolorduların buluşması ile kazanılan zafer ve verilen ölümler, kararsızlığa belki de şahsi menfaat ve hırslara kurban edildi¹⁶².

Osmanlı Karargâhında Çetine üzerine yürünmesinin tartışıldığı günlerde Karadağ cephesinde de endişe hakimdi. Süleyman Paşa'nın elde ettiği başarıdan korkan Nikola, Osmanlı kolordularının birleştikten sonra Çetine üzerine hareket edeceklerini düşünerek Ragusa'ya kaçma hazırlıklarına başlamıştı¹⁶³. Osmanlı Devleti, Nikola'nın kaçmasını önlemek ve kendisini yakalamak için komutanlıklara

¹⁶⁰ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 54-56.

¹⁶¹ ATASE, ORH, K: 4, G: 79, B: 79-1, 14. 04. 1293 (26. 06. 1877).

¹⁶² İsmail Fazıl Paşa, gös.yer.

¹⁶³ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 203.

ve Karadağ'a komşu vilayetlerin valiliklerine emirler gönderdi. Nikola gibi birçok Karadağlı da komşu ülkelere sığınma hazırlıklarına başladılar. Nikola, bir yandan kaçma hazırlıkları yaparken bir yandan da İngiltere'nin İşkodra Konsolosu'ndan ve Avusturya-Macaristan İmparatoru'ndan bir barış antlaşması imzalanması için yardım istedi¹⁶⁴. İki Karadağlı memur, Avusturya'ya giderek General Rodiç ile görüştü¹⁶⁵. Ancak bu sırada Karadağlıları tekrar umutlandıracak gelişmeler yaşandı. 25 Haziran'da Rus ordularının Tuna'yı geçtikleri haberi alındı. Karadağlılar, bu haberi 21 pare top atışı ile kutladılar. Rus ordusunun elde ettiği başarıdan sonra Osmanlı ordusunun yönetimi, Karadağ'daki kuvvetlerin büyük kısmının Rus cephesine gönderilmesine ve kalan kuvvetler ile Karadağ'da savunma yapılmasına karar verdi. Artık sadece mahalli ve mevzi taarruzlar ile stratejik noktalarda bulunan kale ve kulelerin düşmanın eline geçmesi önlenecekti¹⁶⁶. Bu kararın alındığı günlerde Nikşik, Duga, Piva ve Zupçe kaleleri takviye edildi¹⁶⁷. 1 Temmuz 1877'de de Süleyman Paşa ve Âli Sâib Paşa'ya Çetine üzerine yapılması planlanan harekâtın tehir edildiği bildirildi¹⁶⁸ ve Rusların Balkanlar'ı geçtiği ve elde İstanbul yolunu savunacak kuvvet kalmadığı gerekçe gösterilerek Süleyman Paşa'dan derhal 40 tabur ile Bar İskeleyi'nden yola çıkarak Dedeagaç'a gitmesi istendi. Süleyman Paşa, aldığı emir gereğince İşkodra bölgesi için 20 tabur bıraktı. Bosna nizâmiye tugaylarına ait 7 taburu da Mirlivâ Âli Paşa ve Miralay Salih Bey komutasında Bosna'ya gönderdi¹⁶⁹. Kendi kolordusuna ilaveten, Âli Sâib Paşa Kolordusundan da 6 tabur alarak 3 Temmuz'da¹⁷⁰ 43 tabur ve 6 bölükten oluşan bir kuvvet ile Podgorica'dan ayrılarak Bar'a hareket etti¹⁷¹. Tuna Cephesi'ne gidecek kuvvetler, 6 Temmuz'da Bar İskeleyi'nde toplandılar¹⁷². İstanbul ve Girit'ten gelen zırhlı ve vapurlardan oluşan 19 gemilik bir filo, 14

¹⁶⁴ a.g.e., s. 211., Dip not: 1; **ATASE, ORH**, K: 37, G: 144, B: 144-1, 22. 04. 1293 (04. 07. 1877); Nikola, Avusturya-Macaristan İmparatoru'na mütareke yapılmasına aracı olması için mektup gönderdi. **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 463,464 21. 04. 1293 (03. 07. 1877). Osmanlı Hükümeti, Karadağ Vladikası'nın Avusturya'ya kaçma ihtimâline karşı sınırlarda tedbirler aldı. **ATASE, ORH**, K: 3, G: 170, B: 170-1, 17. 04. 1293 (29. 06. 1877). 25. 06. 1877 tarihli belgede, Kotor'da bulunduğu rivayet edilen Nikola'nın yakalanmasına çalışıldığından bahsedilmektedir. **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 450 13. 04. 1293 (25. 06. 1877).

¹⁶⁵ **ATASE, ORH**, K: 3, G: 130, B: 130-1, 12. 04. 1293 (24. 06. 1877); **ATASE, ORH**, D: 1-6, B: 176 19. 04. 1293 (01. 07. 1877); **ATASE, ORH**, D: 1-7, B: 1254 19. 04. 1293 (01. 07. 1877).

¹⁶⁶ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 211-213.

¹⁶⁷ **ATASE, ORH**, K: 4, G: 82, B: 82-1, 19. 04. 1293 (01. 07. 1877).

¹⁶⁸ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 7, B: 7-2, 19. 04. 1293 (01. 07. 1877); **ATASE, ORH**, K: 4, G: 81, B: 81-1, 19. 04. 1293 (01. 07. 1877); **ATASE, ORH**, K: 69, G: 22, B: 22-1, 24. 04. 1293 (06. 07. 1877).

¹⁶⁹ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 203.

¹⁷⁰ Âli Fitrî, a.g.e., s. 62.

¹⁷¹ Sedes, **gös.yer.**

¹⁷² **ATASE, OSK**, K: 8, G: 7, B: 7-3, 24. 04. 1293 (06. 07. 1877).

Temmuz'da Süleyman Paşa ve askerlerini Bar İskelesi'nden aldı¹⁷³ ve 21 Temmuz'da Dedeğaç İskelesi'ne ulaştı¹⁷⁴. Süleyman Paşa, Mesudiye Vapuru ile seyahat etti¹⁷⁵. Kolordunun beraberindeki 4.000 hayvanın hepsini yanlarına almak mümkün olmayınca 2.000 tane hayvan, karayolu ile Edirne'ye gönderildi¹⁷⁶. Bar'dan gelen birlikler Dedeğaç'ta indirildikten sonra Edirne'de toplanacak ve buradan Rumeli'deki cephelere gönderilecekti¹⁷⁷. Süleyman Paşa, Rumeli Cephesi'ne geçtikten sonra "Umûm Balkan Kumandanı" ünvanını aldı¹⁷⁸.

İsmail Fazıl Paşa'ya göre Süleyman Paşa, Podgorica'dan Bar İskelesi'ne giderken Çetine'ye bir harekât düzenleme imkanına sahipti ve bu harekât, Bar İskelesi'ne zamanında yetişmesine de engel değildi ancak bu fırsat değerlendirilemedi¹⁷⁹.

Osmanlı ordusunun bir kısmının Balkanlar'a doğru yola çıktığı günlerde Osmanlı kuvvetleri ile Karadağlılar arasında Bar bölgesinde muharebeler yaşandı. Bu muharebelerde Karadağlılar mağlup oldu¹⁸⁰. Bar civarında Karadağlıları mağlup eden Bar Komutanı İbrahim Bey'e 21 Temmuz'da bir kıt'a 4. mecîdiye nişânı verildi¹⁸¹.

Sedes'e göre Âli Sâib Paşa ve Süleyman Paşa kolorduları ile Yenipazar Fırkasındaki kuvvetlerin bir kısmının Rumeli'ye gönderilmesinden sonra Karadağ'da 65 Osmanlı taburu kaldı. Bu taburlar, İşkodra mıntıkasındaki Müşir Âli Sâib Paşa komutasındaki 19 tabur, Hersek mıntıkasındaki Ferik Salih Zeki Paşa

¹⁷³ Sedes, **gös.yer.** 16 Temmuz 1877 tarihli belgede, Süleyman Paşa'nın 16 Temmuz'da Bar Limanı'ndan hareket ettiği bilgisi verilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 10, G: 20, B: 20-1, 04. 05. 1293 (16. 07. 1877).

¹⁷⁴ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 7, B: 7-4, 09. 05. 1293 (21. 07. 1877). 19 Temmuz tarihli belgede, Süleyman Paşa Kolordusunun Dedeğaç'a ulaştığından bahsedilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 10, G: 26, B: 26-1, 07. 05. 1293 (19. 07. 1877). Hüseyin Râci Efendi'ye göre gemiler, 16 günde Dedeğaç İskelesi'ne ulaşmıştı. **Zağra Müftüsünün Hâtıraları – Târihçe-i Vak'a-i Zağra** - , (Hazırlayan. M. Ertuğrul Düzdağ), 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 146.

¹⁷⁵ **ATASE, ORH**, K: 9, G: 36, B: 36-1, 09. 05. 1293 (21. 07. 1877).

¹⁷⁶ Sedes, **gös.yer.**

¹⁷⁷ Ferik Selâmi, **Süleyman Paşa'nın Telgrafları Hulâsası**, 1293, Ankara Milli Kütüphane, Demirbaş No: 06 Mil Yz B 335/22, s. 1; 21 Temmuz 1877 tarihli belgede, Süleyman Paşa'nın Edirne'ye geldiğinden bahsedilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 45, G: 82, B: 82-1, 09. 05. 1293 (21. 07. 1877).

¹⁷⁸ **ATASE, ORH**, K: 17, G: 88, B: 88-1, 22. 06. 1293 (03. 09. 1877); **Osmânî Gazetesi**, 12 Ağustos 1877, No: 3, s. 1.

¹⁷⁹ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 58.

¹⁸⁰ **ATASE, ORH**, K: 10, G: 5, B: 5-1, 03. 05. 1293 (15. 07. 1877).

¹⁸¹ Gn.Kur. **ATASE Bşk., gös.yer.**

komutasındaki 22 tabur ve Yenipazar mıntıkasındaki Ferik Hafız Paşa komutasındaki 24 taburdu¹⁸².

Karadağ'daki Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı Rumeli'ye gönderildikten sonra Karadağ'da kalan Osmanlı kuvvetlerinden Ferik Hafız Paşa, 15 taburluk bir kuvvet ile Bosna ve Hersek bölgesini korumak ile görevlendirildi. Âli Sâib Paşa da İşkodra'da kalan 12 taburluk kuvvet ile 80 saatten fazla uzunluktaki sınırı ve 30 kadar sınır kalesini korumak ile görevlendirildi¹⁸³. İsmail Fazıl Paşa'ya göre bu kuvvet ile bir saldırı gerçekleştirmek mümkün olmadığı gibi Spuz, Podgorica, İşkodra, Bar İskeleyi gibi yerleri ve birçok sınır kalesini korumak da mümkün değildi¹⁸⁴. Osmanlı kuvvetleri, bölgeye çok dağınık ve düzensiz bir şekilde yerleşmişlerdi¹⁸⁵. Sonradan İşkodra Fırkasını takviye etmek için Schneider tüfenkleriyle donatılmış Berat Taburu, Podgorica'ya geldi. Ağızdan dolmalı şeşhâne silahlarıyla donatılmış Tiran Müstahfız Taburu da Bar'a gönderildi¹⁸⁶.

Osmanlı Devleti, Rus Cephesi'nde yaşanan gelişmeler sebebi ile Karadağ Cephesi'nde savunma ağırlıklı bir savaş planını benimserken¹⁸⁷ yeni durum karşısında Karadağ da politika değiştirdi. Osmanlı ordusunun Çetine'ye harekât düzenleme ihtimâlinin gündeme geldiği günlerde barış için İngiltere ve Avusturya-Macaristan'dan yardım istemiş olan¹⁸⁸ Nikola, Süleyman Paşa komutasındaki Hersek Kolordusunun Edirne'ye gideceğini ve Rusların Balkan Cephesi'nde ilerlediklerini öğrenince, barış yapmaktan vazgeçti¹⁸⁹. Ancak daha önce Karadağlıların barış yapma arzusunda olduklarını duyan Süleyman Paşa, bu konuda İngiltere'nin İşkodra Konsolosu Green ile görüşmüş ve durumdan Bâb-ı Âli'yi haberdar etmişti. Bâb-ı Âli'nin Karadağ ile barış yapılmasına onay vermesi üzerine İngiliz Konsolos'un barışa aracılık yapmak için Çetine'ye gitmesi konusunda uzlaşmıştı¹⁹⁰. Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye hareket etmesinden sonra Nikola ile barış şartları hakkında görüşmek üzere İşkodra İngiliz Konsolosu

¹⁸² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 213. Âli Fitri'ye göre Hafız Paşa, 10 taburluk bir kuvvet ile Yenipazar tarafına gönderildi. **a.g.e.**, s. 64.

¹⁸³ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 11.

¹⁸⁴ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 58.

¹⁸⁵ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 11.

¹⁸⁶ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 59.

¹⁸⁷ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 211-213.

¹⁸⁸ **a.g.e.**, s. 211., Dip not: 1

¹⁸⁹ Süleyman Paşa, **Umdetü'l-Hakayık**, C. I, Askeri Matbaa, İstanbul, 1928, s. 51.

¹⁹⁰ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 7, B: 7-4, 09. 05. 1293 (21. 07. 1877).

Green, İstanbul Hükümetinin bilgisi dahilinde ve kendi hükümetinden aldığı yetki ile Çetine'ye gitti ve Nikola'ya Osmanlı Devleti'nin barış şartlarını sundu. Bu şartlar; Karadağ'ın savaştan önceki sınırlarının ve durumunun kabul edilmesi, İşkodra, Hersek ve Bosna'daki eşkiyalardan vatanlarına dönmek isteyenlerin şartsız bir şekilde kabul edilmesi ve Karadağlı asilerden af dileyenler olursa bunlara baskı yapılmaması ve Karadağ, bu iki esası kabul ederse barışın yapılmış sayılmasıydı. İngiliz Konsolos, barışı sağlayamasa bile hiç olmazsa Rusya gailisinin bitimine kadar bir mütarekenin yapılmasına çalışacaktı¹⁹¹. Rusya'dan anlaşma teklifini reddetmesi talimatını alan¹⁹² Nikola, İngiliz Konsolosa cevaben Rumeli'ye giden kuvvetin az miktarda etkisiz bir kuvvet olduğunu, bundan kesin bir darbe beklemediğini, şu durgun zamandan istifade ederek savaşa devam niyetinde olduğunu ve ortada barışı gerektirecek bir durumun olmadığını belirtti¹⁹³.

Barış yapmaktan vazgeçen Karadağlılar, Osmanlı kolorduları Podgorica'ya geldikten sonra 10 gün geçmesine rağmen bir saldırıya maruz kalmadıklarını görünce ve Rusların Rumeli'ye saldırması ile birlikte Karadağ'daki Osmanlı kuvvetlerinin önemli bir kısmının Balkanlar'a gönderileceğini öğrenince, perişan olmuş olan kuvvetlerini tekrar toparlamaya başlamışlardı¹⁹⁴. Süleyman Paşa'nın Karadağ'ın bir başından girip, diğer başından çıkmasına rağmen Karadağ ordusunun ciddi bir bozguna uğramaması ve 40-45 tane Osmanlı taburunun harekât bölgesinden ayrılması, Nikola'yı zafer için tekrar umutlandırdı. Nikola'nın planı, hemen hemen hiç seyyar kuvvetin kalmadığı kuzeydeki harekât bölgesine ve Hersek civarına saldırarak sınır hattını ve Nikşik, Bileke, Trebin gibi müstâhkem mevkileri ele geçirerek ileride barış antlaşması imzalandığı zaman diplomasi yoluyla bu yerlere sahip olmak ve İşkodra ve Yenipazar taraflarındaki Osmanlı kuvvetlerinin muhtemel saldırılarına karşı savunmada kalmaktı¹⁹⁵.

Âli Fitrîye göre Karadağ'daki Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmının Rumeli'ye gitmesinden sonraki dönemde Osmanlı Devleti'nin savaş planı, Karadağ kuvvetlerinin zayıf olduğu güney ve doğu mıntıkalarını ele geçirerek hem kuzeyde

¹⁹¹ ATASE, ORH, K: 6, G: 45, B: 45-1, 28. 04. 1293 (10. 07. 1877).

¹⁹² ATASE, OSK, K: 8, G: 7, B: 7-4, 09. 05. 1293 (21. 07. 1877).

¹⁹³ İsmail Fazıl Paşa, 92-93..., s. 57.

¹⁹⁴ gös.yer.; İsmail Fazıl Paşa'ya göre Karadağ'da bir ay kadar ciddi bir çatışma olmadı. Ancak sonradan İşkodra Fırkasının Podgorica'daki birkaç taburu ile Malisör ve Arnavut gönüllüler, Podgorica civarındaki Karadağ köylerine girerek düşmanı yerinden çıkartmaya çalıştılar. a.g.e., s. 59.

¹⁹⁵ Âli Fitrî, a.g.e., s. gös.yer.

olabilecek toprak kayıplarını telafi etmek ve hem de Nikşik ve diğer kalelere yardım etmek için Nikola'nın kuzeydeki faaliyetlerini zorlaştırmaktı¹⁹⁶.

5.6.2. Hersek Cephesi

5.6.2.1. Nikşik Kuşatması ve Nikşik'in Teslim Olması

Nikola'nın, Rusya'nın teşvikiyle¹⁹⁷ savaşa devam etme kararı aldığı günlerde Karadağ ordusu, uzun süren muharebeler yüzünden zayıf düşmüş, mühimmât ve yiyecek sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Bu durumun ortadan kaldırılması için Rusya'dan yardım yola çıkarıldı. Nikola, hem Rus yardımının ulaşmasına kadar yiyecek sıkıntısı çekmemek, hem de askeri dinlendirmek için ordunun bir kısmını terhis etti. Karadağ ordusu, Rusya'dan yardım almanın yanında Karadağlılara yakınlık gösteren imtiyaz hattına yakın nahiyelerin halkından da destek alıyordu. Bu nahiyelerin halkı, daha önce sürekli saf değiştirmişlerdi. İmtiyaz sınırına yakın nahiyelerin halkının ve müttefik hükümetlerin desteği ile Karadağ ordusunun eksikleri giderildi. Karadağ ordusu, tekrar eski gücüne kavuşturuldu. Ordunun mevcudu, 21.300 asker ve 35 topa ulaştı. Bu kuvvet 11 tugaya ayrıldı¹⁹⁸.

Karadağ ordusunun kendisini toparladığı günlerde Osmanlı ordusunun Hersek Komutanlığında görev değişikliği yapıldı. Karadağ cephelerindeki Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmının Rumeli'ye gönderilmesinden sonra Süleyman Paşa'nın yerine Hersek Komutanlığına atanmış olan Âli Paşa, 18 Temmuz'da İstanbul'a çağrılarak yerine Ferik Salih Zeki Paşa atandı¹⁹⁹. Ferik Salih Zeki Paşa'nın komutasında 22 taburluk zayıf bir kolordu vardı. Kolordu karargâhı Mostar'dı. Taburlar dağınık bir durumdaydı. Bu zayıf ve dağınık kolordu ile Karadağlılara karşı harekât düzenlemek mümkün değildi ve eldeki toprakların korunabileceği bile şüpheliydi. Bu yüzden Hersek Kolordusu, eldeki kale ve kulelerin korunmasına yönelik bir politika benimsemek zorunda kaldı. Karadağ'ı çeviren sınır mıntıklarında ve imtiyaz hattı yakınlarında Trebin, Nikşik, Gaçko, Kolaşin, Berane, Podgorica, Spuz, Zabljak ve Bar gibi 9 önemli kale, 31 toprak tabya, 77

¹⁹⁶ a.g.e., s. 64-65.

¹⁹⁷ ATASE, ORH, K: 56, G: 5, B: 5-1, 16. 05. 1293 (28. 07. 1877).

¹⁹⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 212-213.

¹⁹⁹ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 45.

kule ve 100 kadar da küçük karakol vardı. Bu kaleler içerisinde Karadağlıların öncelikli hedefi Nikşik Kalesi idi²⁰⁰.

Nikola, Temmuz ayının başında Nikşik Kalesi'ne ve Duga Boğazı'ndaki küçük tabyalara doğru yürümeye başlamıştı²⁰¹. Karadağlılar, Nikşik'i ele geçirdikleri takdirde kuvvetlerini ikiye ayırıp, Gačko ve Bileke üzerine yürüyebilirlerdi. Bu da Avusturya-Macaristan'ın Trebin'e asker çıkarmasına yol açabilirdi²⁰². Karadağlılar, Nikşik Kalesi'ni alabilmek için Hersek ile askerî bağlantıyı sağlayan Duga Boğazı kalelerini, Piva ve Bileke taraflarını ele geçirdiler²⁰³. Nikola'nın Nikşik'i muhasara etmek için büyük bir ordu ile ilerlemekte olduğunun duyulması üzerine Nikşik'teki Müslümanların büyük bir kısmı şehri boşalttı²⁰⁴. Nikola, karargâhını Nikşik'in 10 kilometre güneydoğusundaki İslimya köyüne taşıdı. Güney Karadağ Ordusunun karargâhı, Orja Luka'da kaldı. Kuzey Karadağ Ordusunun büyük kısmını oluşturan Vukotić, Vrbiča ve Sosiča tugayları, 14 tabur ve 20 toptan oluşan bir kuvvet ile 21 Temmuz'da Nikşik'e geldiler. Sonradan Musić, Pavlović ve Plamanaç tugayları da bu kuvvetlere katıldılar. 21 Temmuz'da Sosiča Tugayı, Köprü Kulesi'ni top ateşine tutturarak yıktırdı. Kuledekiler, Nikşik Kalesi'ne sığındılar²⁰⁵. 21-22 Temmuz gecesi Arnavutluk sınırına bırakılan 6 taburluk bir kuvvetin dışında, Nikola'nın ordusunun tamamı Nikşik civarına ulaştı²⁰⁶ ve 24 taburdan oluşan Karadağ ordusu, Nikşik'i kuşattı²⁰⁷. Karadağlılar, 22 Temmuz'da Nikşik Kalesi'ne doğru saldırıya geçtiler²⁰⁸. Karadağlıların vahşi saldırılarından kaçan civardaki köylüler, Türk askerleri tarafından Nikşik Kalesi'ne kabul edildiler²⁰⁹.

Nikşik Kalesi, Hersek tarafında Karadağ sınırına çok yakın bir yerde, Duga Boğazı'nın çıkış yeri ile Ostrog Geçidi'nin başında çok stratejik bir mevkide bulunuyordu. Düz bir ovanın ortasında 649 metre yüksekliğindeki kayalık bir

²⁰⁰ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 214-215.

²⁰¹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 65.

²⁰² **ATASE, ORH**, K: 6, G: 58, B: 58-1, 18. 05. 1293 (30. 07. 1877); Avusturya-Macaristan Umûr-u Ecnebiyye Nezâreti, Temmuz ayının başlarında Avusturyalı memurların Karadağ'a nakledilen silah ve mühimmâtın geçişini engellemek için şartları ağırlaştırdıklarını açıklayacaktır. **ATASE, ORH**, K: 108, G: 62, B: 62-1, 30. 04. 1293 (12. 07. 1877).

²⁰³ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 500.

²⁰⁴ **ATASE, ORH**, K: 6, G: 54, B: 54-1, 10. 05. 1293 (22. 07. 1877).

²⁰⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 218-219.

²⁰⁶ Âli Fitrî, **gös.yer.**

²⁰⁷ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 218.

²⁰⁸ Gn.Kur. **ATASE Bşk.**, **a.g.e.**, s. 52.

²⁰⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 65-66.

tepenin üzerine yapılmıştı. Kartal yuvasına benzeyen kale, büyüklüğü sebebi ile savunmaya da çok elverişliydi ²¹⁰ . Asıl Nikşik Kalesi, kasabayı çeviren Romalılardan kalmış, kalın ve 5 köşeli eski, yüksek bir duvardı. Her bir köşe, bir burç ile desteklenmişti. Nikşik Kalesi, Nikşik kasabasını çevirir bir konumdaydı ve çok bakımsız bir haldeydi. Osmanlı kuvvetleri, bu zafiyeti ortadan kaldırmak için kaleyi avcı siperleri ve dış tahkimât ile takviye etti.²¹¹ Kasaba, burçların dışında 4 müfrez tabya ve kule ile tahkim edildi. Müfrez kulelerin en önemlisi kalenin güneyindeki Çatyaliça Tepesi'ndeydi²¹².

Nikşik Kumandanı Miralay İskender Bey'di. Kasabanın nüfusu Karadağlıların baskısından kaçan civardaki köylülerin katılımı ile 4.000 kişiyi geçmişti²¹³. İskender Bey, Karadağlıların kuşatması başlayınca kendisine bağlı kuvvetler ile birlikte Nikşik'te mahsur kaldı. Henüz kuşatma yeni başladığında casuslarını Hersek ve İşkodra fırkalarına göndererek yardım istemiş ancak olumlu bir cevap alamamıştı. Bunun üzerine elindeki kuvvetler ile Nikşik'i müdafaa etmeye başladı²¹⁴. ATASE Başkanlığındaki OSK kataloğunda yer alan 22 Temmuz 1877 tarihli belgede, kalede İskender Bey'in emrinde 600 muhafız bulunduğu bilgisi yer almaktadır²¹⁵. Bir diğer belgede de Nikşik'te muhasara sırasında halktan 350 kadar silahşör ve 150 kadar kordon askeri bulunduğu ve bunların 400 mevcutlu nizâmiye askeri ile birleşerek toplam muhafız sayısının 900'e ulaştığı ve elde top ve topçu askerlerinin de bulunduğu bilgisi verilmektedir²¹⁶. Sedes'e göre ise İskender Bey'in elinde Binbaşı Nuri Ağa'nın 800 mevcutlu 3. Ordu I. Alay I. Taburu ile mevcudu 400'e ulaşan Bosna Kordon Taburundan 4 bölük ve 600 kadar da Nikşik ve civarından dilâverler vardı. Seyyar ve kale topçu eratları ile birlikte toplam kuvvet, 2.000 askere ulaşıyordu. Ayrıca çeşitli cinslerden 17 adet top vardı²¹⁷. İsmail Fazıl Paşa'ya göre ise İskender Bey'in emrinde 800 kadar eli silah tutan Nikşikli ve 1.500 civarında piyade, seyyar ve kale topçularından oluşan bir kuvvet vardı²¹⁸. Nikşik kuşatması ile ilgili bilgi veren Âli Fitrî de İskender Bey'in

²¹⁰ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 18-19.

²¹¹ **a.g.e.**, s. 215.

²¹² Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 66.

²¹³ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 216.

²¹⁴ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 11-12.

²¹⁵ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 8, B: 8-1, 10. 05. 1293 (22. 07. 1877).

²¹⁶ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 8, B: 8-2, 10. 05. 1293 (22. 07. 1877).

²¹⁷ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 216-217.

²¹⁸ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 12.

elinde 1 adet nizâmiye taburu, 1 adet müstahfız taburu ve birkaç bölük Nikşikli'nin olduğunu belirtmektedir ²¹⁹. Nikşik Kalesi'nde bulunanların tamamı Müslümandı ve kadınlarda savaşa katıldılar²²⁰.

Kale Komutanı İskender Bey, elindeki gücü dikkate alarak İstanbul Hükümetine kuşatmaya uzun süre dayanamayacağını bildirdi. İskender Bey, İstanbul'daki yöneticilerden derhal Hersek, Yenipazar ve İşkodra kuvvetlerini harekete geçirmelerini istedi. Bunun üzerine Seraskerlik; Hersek, Yenipazar, İşkodra kolordu komutanlarına Karadağ üzerine hareket etmeleri için emir verdi. Ancak İşkodra Kolordusu Komutanı Âli Sâib Paşa, elindeki kuvvetler ile bir şey yapamayacağını bildirdi. Yenipazar Fırkası Komutanı Ferik Hafız Paşa da seyyar hale getirdiği bir fırka ile Kolaşin'e doğru hareket etti fakat bir netice elde edemedi. Hersek Fırkası Komutanı Ferik Salih Zeki Paşa, Hafız Paşa ile birlikte hareket etmek istedi. Ancak bu teşebbüs neticesiz kaldı. Hersek Fırkasının zayıf olması sebebi ile Nikşik'e müdahale edemiyordu. Bu zayıflığın giderilmesi için yerel halktan bir teşkilat oluşturulması düşünüldü. Ancak muvazzaf hizmete alınmış olan Boşnaklar, böyle bir teşkilata girmek istemediler. Boşnaklar, eskisi gibi başıbozuk bir halde muâvene şeklinde çalışmak istiyorlardı. Bu yüzden Hükümetin teşkilat kurma çalışmaları sonuçsuz kaldı. Neticede İskender Bey'e tavsiyeler ve teşvik edici sözlerin dışında bir yardımda bulunulamadı ve Nikşik Kalesi kaderine terk edildi²²¹.

Voyvoda Maşo, Karadağ ordusunun 22 Temmuz 1877 sabahı erken saatlerde Nikşik'e saldırı başlatmasından sonra kumandasındaki 3 tabur ile Nikşik'in ilerisindeki Osmanlı mevzisine saldırdı. Karadağlılar, şiddetli bir muharebeden sonra mevziyi ele geçirdiler ve Osmanlı müfrezesi, Nikşik'e çekildi. Karadağlılar, bu mevziye toplarını yerleştirdiler. 22 Temmuz'da yapılan kısa bir bombardımandan sonra iki blokhavz²²² Karadağlıların eline geçti²²³.

²¹⁹ Âli Fitrî, *gös.yer.*

²²⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 682.

²²¹ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 219-220. 29 Temmuz 1877 tarihli belgede, İşkodra'dan istenen yardıma karşılık birkaç taburun yola çıkarıldığı ve bu taburların, Nikşik'e ulaştığında nümâyiş kabilinden bazı hareketlerin yapılacağından bahsedilmektedir. *ATASE, ORH*, K: 6, G: 56, B: 56-1, 17. 05. 1293 (29. 07. 1877).

²²² Savunma amaçlı olarak betondan yapılmış küçük yapı.

²²³ Âli Fitrî, *a.g.e.*, s. 65-66.

Sedes'e göre Karadağlılar, 22 Temmuz sabahı kaleye saldırdılar. İlk saldırıyı kale civarında ayrı bir konumda olan Trebjeska Tepesi'ne yaptılar. Topçular için kale civarındaki en uygun yer, bu tepeydi. 5-10 gönüllü er ile savunulan bu tepe, kısa bir çarpışmadan sonra tahliye edildi ve Karadağlılar, buraya toplarını yerleştirdiler²²⁴.

Karadağlıların saldırısı, 23 Temmuz'da da devam etti. Vukotiç, bir tabur ve birkaç dağ topu ile Gornepol Kulesi'ni yıktı. Kuleyi savunan 53 er, 1 yüzbaşı ve 4 teğmen esir düştü²²⁵. Karadağlılar, Gornepol Kulesi'nden Nikşik mevkinde topa tutmaya başladılar²²⁶. Gornepol Kulesi'nden sonra 28 askerin savunduğu Rastovaç Kulesi de Karadağlılar tarafından yıkıldı. Akşam saatlerinde de Karadağlı Komutan Sosiça, Klačin Kulesi'ni ele geçirdi²²⁷. 25 Temmuz günü de Nadir Kulesi, Karadağlılar tarafından yıkıldı²²⁸. Nikola, 26 Temmuz'da Nikşik'e başarısızlık ile sonuçlanan bir saldırı düzenledi. Bu saldırıda Karadağlılar önemli sayıda kayıp verdiler²²⁹. Karadağlılar, Nikşik Kalesi'nin dışındaki kuleleri ele geçirdikten sonra 27 Temmuz'da kasaba ve kaleyi bombalamaya başladılar. Kasabadaki cami ve pazaryeri kısmen yandı²³⁰. Bombardıman, 28 Temmuz'da tekrar başladı ve kesintisiz olarak 18 saat sürdü. Türk kuvvetleri, bombardımana kaleden şiddetle karşılık verdiler. Karadağlılar, 50'den fazla askerini kaybetti²³¹. 29 Temmuz günü bir defa daha Nikşik'e saldıran Karadağlılar, mağlup olarak geri çekildiler²³².

Nikşik Kalesi'ne düzenledikleri saldırılar da bir türlü istedikleri neticeyi elde edemeyen Karadağlılar, 30 Temmuz'da Nikşik Kalesi'nin başlıca dayanaklarından biri olan Çatyalıça'ya saldırdılar. Ancak şiddetli bir direnişle karşılaştılar ve geri çekildiler²³³. Çatyalıça'daki 2 Türk tabyası ve kulesi, 31 Temmuz'da topçu ateşine

²²⁴ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 218.

²²⁵ **a.g.e.**, s. 218-219.

²²⁶ **ATASE, ORH**, K: 9, G: 49, B: 49-1, 11. 05. 1293 (23. 07. 1877).

²²⁷ Sedes, **gös.yer.** Âli Fitrî'ye göre Duga Boğazı'nın girişindeki bir Osmanlı tabyası, birkaç saatlik bir direnişten sonra Karadağlılara teslim teslim oldu. Aynı gün 3 kişilik diğer bir Osmanlı tabyası da Karadağlıların eline geçti. Karadağlılar, ele geçirdikleri kuleleri dinamit ile havaya uçurdular. **a.g.e.**, s. 66.

²²⁸ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 219.

²²⁹ Âli Fitrî, **gös.yer.**; **ATASE, ORH**, K: 45, G: 90, B: 90-1, 15. 05. 1293 (27. 07. 1877).

²³⁰ Sedes, **gös.yer.**

²³¹ **gös.yer.**

²³² Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 54; **ATASE, ORH**, K: 55, G: 128, B: 128-1, 18. 05. 1293 (30. 07. 1877); **ATASE, ORH**, K: 55, G: 88, B: 88-1, 19. 05. 1293 (31. 07. 1877).

²³³ Sedes, **gös.yer.**

tutuldu ve kule harap oldu²³⁴. Karadağlıların topçu ateşi, 2 Ağustos'a kadar devam etti. Türk topçuları da sayıları az olmasına rağmen Karadağlılara önemli sayıda zayıat verdirdi²³⁵.

Karadağlılar, Nikşik Kalesi'ne yapılan saldırılardan bir netice elde edemeyince, kaleyi zorla ele geçiremeyeceklerini düşündüler. Nikola, kaleyi susuz bırakarak teslim almayı düşündü ve kaleye giden su kanallarının dinamitlenmesi için çalışma başlattı. Ancak kaledekiler susuzluğa da dayandılar²³⁶.

Kuşatmanın 10. günü geçmesine rağmen hala bir netice elde edilememesi, Karadağlı komutanların ve askerlerin canını sıkmaya başlamıştı. Bu ortamda 4 Ağustos günü Veli Paşa komutasında 7 taburun Mostar'da toplandığı haber alındı. Karadağlılar, Veli Paşa'nın Nikşik'e gelme ihtimâlini düşünerek Vukotić Tugayı ile Krstac müdafaa hattını ele geçirdiler. Ancak bir süre sonra Veli Paşa'nın Gačko'dan ileriye geçemediği öğrenildi²³⁷.

Rusya'nın isteği ile²³⁸ Ağustos ayında da Nikşik'i kuşatmaya devam eden Karadağlılar, 19 Ağustos'da Çatyaliça Tepesi'ni ele geçirmeye karar verdiler²³⁹. Çatyaliça Tabyası, Nikşik'in anahtarı konumunda idi ve şehre bir kilometre mesafede, hakim bir mevkide bulunmaktaydı²⁴⁰. Akşam saat 9'da 300 Karadağlı fedai sürünerek tepenin eteklerine kadar geldi ve tepeyi ele geçirdi²⁴¹. Karadağlılar, Çatyaliça Tabyası'nı ele geçirdikten sonra Nikşik kasabasını top ateşine tutmaya başladılar²⁴². Çatyaliça Tepesi'nin Karadağlıların eline geçmesinden sonra Nikşik Kalesi'nin savunulması zorlaştı²⁴³. Bu sırada Türk askerlerinin cephânesi de azalmıştı²⁴⁴. Kaledeki Osmanlı topçuları, Karadağlıların

²³⁴ gös.yer.

²³⁵ Âli Fitrî, gös.yer.

²³⁶ Sedes, gös.yer.

²³⁷ a.g.e., s. 221. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini adlı esere göre Nikola, Rusya'nın teşviki ile 8 Ağustos'da Nikşik'i ikinci defa kuşatmaya başladı. a.g.e., s. 57.

²³⁸ ATASE, ORH, K: 12, G: 2, B: 2-1, 03. 06. 1293 (15. 08. 1877).

²³⁹ Sedes, gös.yer.

²⁴⁰ Âli Fitrî, a.g.e., s. 67.

²⁴¹ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 221-222.

²⁴² Âli Fitrî, gös.yer.

²⁴³ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 222.

²⁴⁴ ATASE, ORH, K: 13, G: 95, B: 95-1, 07. 06. 1293 (19. 08. 1877).

top ateşine cevap verememeye başladı. Osmanlı kuvvetleri, 20 Ağustos günü de Petrova Glaviça ve Kolbiya Glava tepelerindeki siperleri bıraktılar²⁴⁵.

Nikşik Kuşatması başladıktan sonra Hersek Fırkası Komutanı Ferik Salih Zeki Paşa ve Mirlivâ Hüseyin Fevzi Paşa komutasındaki taburlar, Yenipazar Fırkası ile birleşmek ve Nikşik'in yükünü hafifletmek için Gaçko'ya doğru hareket etmişlerdi. Osmanlı taburları, Ravna Kulesi'ne kadar ilerledikten sonra burada Karadağlılar tarafından durdurulmuşlar ve Gaçko'ya geri dönmüşlerdi. Karadağ Karargâhı, gerek Osmanlı kuvvetlerinin bu yardım teşebbüsleri sebebiyle gerek Nikşik Kalesi'ndeki direnişin devam etmesi sebebi ile bunalmıştı. Kaledeki direnişi kıracak yeterli ağır silah olmadığı düşünülüyordu²⁴⁶. Mevcut toplar ile yapılan bombardımandan bir sonuç elde edilememişti²⁴⁷. Nikola, Ruslardan yardım istedi. 19 Ağustos'da iki Yunan gemisi, Yeni Hersek (Kastellaus) Limanı'na 4 büyük muhasara topu ve mühimmât getirdi. Bunlar silahlar, 20-21 Ağustos gecesi sahile çıkarıldılar. Toplardan iki tanesi Güney Cephesi'ne gönderildi. İki tanesi de 2 Eylül'de İşkodra Gölü yolu ile Nikşik Kalesi önüne getirildi²⁴⁸. Avusturya-Macaristan, Karadağlıların Dalmaçya'daki Avusturya-Macaristan limanlarından silah sevkıyatı yapmasına izin vererek Karadağlıları desteklemiş oldu. Bu destek, özellikle Karadağlıları Nikşik'te rahatlatmıştı²⁴⁹.

Nikola, Eylül ayı başında İskender Bey ile görüşmek istedi. İskender Bey, yanına 3. Ordu 1. Alay I. Tabur Binbaşı Nuri Ağa ve eşraftan bazı kişileri alarak Karadağ ordusunun karargâhına gitti. Nikola görüşmede; kalenin kendilerine teslim edilmesi halinde kale muhafızlarının eşya ve silahlarına dokunulmayacağını, halktan isteyen kişilerin askerler ile birlikte gidebileceklerini, emlâk ve arazileri üzerindeki tasarruf haklarının saklı kalacağını ve eşya nakli için 200 hayvan vereceğini söyledi. İskender Bey, Nikola'nın bu teklifini reddetti. Bu sırada kalede tüfek başına 15 deste fişek kalmıştı²⁵⁰.

²⁴⁵ Sedes, gös.yer.

²⁴⁶ gös.yer.

²⁴⁷ ATASE, ORH, K: 12, G: 7, B: 7-1, 13. 06. 1293 (25. 08. 1877).

²⁴⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 222-223. İsmail Fazıl Paşa, Avusturya-Macaristan'dan 15 santimetrelilik bir batarya getirtildiği bilgisini vermektedir. Meşâhîr-i..., s. 13.

²⁴⁹ Karadağlılar, savaş devam ederken Almanya'dan aldıkları Krupp toplarını Dalmaçya'daki Avusturya-Macaristan limanlarından birisi olan Yeni Hersek Limanı'ndan Nikşik'e getirmişlerdir. Gölen, ...Bosna İsyânları..., s. 55.

²⁵⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 223.

Karadağlılar, 5 Eylül'de tekrar topçu ateşine başladılar. Özellikle 15 santimetrelilik Rus ağır toplarının ateşi tesirli oluyordu. Bombardıman sonucunda kalenin önemli dayanak noktalarından birisi olan Şeytan Tabyası, Karadağlıların eline geçti. Nikşikliler, Karadağlıların arka arkaya başarılar elde etmeye başlaması ve mühimmâtın tükenmeye başlaması üzerine savaşa devam etmenin anlamsız olduğunu ileri sürmeye ve müdafaaya katılmamaya başladılar²⁵¹. 7 Eylül gününde de saldırılarını sürdüren Karadağlılar, sabaha karşı bir iki mevziyi ele geçirdiler. 7-8 Eylül gecesi gerçekleştirilen şiddetli bir bombardımandan sonra hücumu geçerek iç kalenin batısında 250 metre mesafede bulunan bir tabyayı daha ele geçirdiler. Osmanlı askerleri, bu gelişme üzerine artık Batı cephesinde savunma yapmanın imkansızlığını görerek çekildiler²⁵². Şeytan Tabyası'nın düşmesinden sonra müdafa ve mukavemet imkanı göremeyen İskender Paşa, 8 Eylül'de Karadağ Karargâhına giderek bir kez daha Nikola ile görüştü ve Nikola'nın daha önceki görüşmede öne sürdüğü teslim olma şartlarını²⁵³ herkesin rızasını alarak kabul etti²⁵⁴. Türk kuvvetleri, 9 Eylül'de kaleyi boşalttılar²⁵⁵. Türk askerleri ve halk, silahları ile birlikte kaleden çıkarken Karadağlı kumandanlar, askerler ve Nikola'nın kayınpederi Petro Stefan, bir sıra halinde dizilerek İskender Bey'i ve askerlerini selamladılar²⁵⁶. Nikşik'in son valisi Hamza Muşoviç, şehrin anahtarını Nikola'ya teslim etti²⁵⁷.

Âli Fitrî'ye göre 50 gün süren müdafaadan sonra 600 Türk muhafızdan 200 kadarı ölmüş, yaralanmış ve esir düşmüş, geriye 400 kişi kalmıştı. Topçulardan da 30 asker ölmüştü. Nikola, müdafaayı gevşetmek için esirlere iyi davranmıştı. Kuşatma sonunda 12'si çelik ve 7'si tunç olmak üzere 19 top, Karadağlıların eline

²⁵¹ gös.yer.

²⁵² Âli Fitrî, gös.yer.

²⁵³ Sedes, gös.yer.

²⁵⁴ İsmail Fazıl Paşa, *Meşâhîr-i...*, s. 13-14; *ATASE, ORH*, K: 37, G: 129, B: 129-1, 28. 06. 1293 (09. 09. 1877).

²⁵⁵ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 224.

²⁵⁶ İsmail Fazıl Paşa, *Meşâhîr-i...*, s. 14.

²⁵⁷ Bancoviç, *a.g.m.*, s. 23.

geçti ²⁵⁸ . Karadağlılar, burada ele geçirdikleri topları daha sonra Bar'ın kuşatmasında kullandılar²⁵⁹ .

Sedes'e göre 48 gün süren müdafaadan sonra Türk tarafında halk ve askerlerden 200 ölü, 400 yaralı verildi. Kalenin teslimi sırasında esirler ve hastalar hariç, eli silah tutan 400 kişi kalmıştı²⁶⁰ .

İskender Bey, yaptığı müdafa ile Karadağ kuvvetlerinin çoğunu meşgul etmiş oldu. Böylece İşkodra ve Hersek fırkalarının işi kolaylaşmış oldu. İskender Bey, Avusturya'dan 15 santimetrelik batarya getirip bombardımanın şiddetini artıran Karadağlılar karşısında kuşatma boyunca cephâne ve erzağın idareli kullanılmasına özen gösterdi. Hatta askerler, her gün cephâne miktarını artırmak için kullanılan Martini cephânesinin boş kovanlarını İskender Bey'e getirdiler. İskender Bey, bunları çakmakçı ve tüfenkçi ustalarına kalede eskiden kalmış olan kapsül, barut ve kurşunlarla mümkün olduğu kadar doldurttu ve fişenkleri iki defa kullanılacak hale getirtti. Ayrıca Schnider sistemindeki tüfenklerin fişenkleri bitince, kapaklarını demir tellerle sararak ve iğnesini çıkararak ağızdan dolmalı kaval tüfenkler şekline sokturdu. Bu tüfenkleri de elde bulunan barut, kapsül ve kurşunlar ile kullandı. İsmail Fazıl Paşa, sağlıklı atış yapmanın mümkün olmadığı bu silahların, elinde mükemmel silahları olmayan Karadağlılara karşı hatırı sayılır bir müdafa aracı görevi gördüğünü belirtmektedir²⁶¹ .

Âli Fitrî'ye göre Nikola, Nikşik'te az sayıda Osmanlı askeri olduğu için ordunun büyük kısmını Nikşik'in kuşatılmasına tahsis etmek yerine burada sadece kuşatmayı sürdürecektir bir kuvvet kullansaydı daha doğru hareket etmiş olacaktı. Kaledeki Türkler zaten açlık ve susuzluk yüzünden teslim olacaklardı. Nikola, bu sırada kumandasız ve ordusuz kalan Hersek kıtasına yürümeliydi²⁶² .

²⁵⁸ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 68. Kuşatmanın süresi ile ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Mahmud Celaleddin Paşa, kuşatmanın 48 gün sürdüğünü belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 500. İsmail Fazıl Paşa, kuşatmanın 4 ay sürdüğü bilgisini vermektedir. **Meşâhîr-i...**, s. 13. Karadağ Coğrafyası isimli eserde ise kuşatmanın kesintisiz 2 ay sürdüğü belirtilmektedir. s. 38. Sedes de kuşatmanın 48 gün sürdüğünden bahsetmektedir. **gös.yer.**

²⁵⁹ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 224., Dip not: 1.

²⁶⁰ **a.g.e.**, s. 224.

²⁶¹ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 12-13.

²⁶² Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 71-72.

İskender Bey ve askerleri, Nikşik'i teslim ettikten sonra Bosna ve Hersek'e gittiler²⁶³. Nikola'nın iyi muamelesine rağmen birçok Nikşikli de Hersek'e gitti²⁶⁴. Nikşik'teki 410 Müslüman aileden 391'i şehri terk etti²⁶⁵. Nüfusu 3600 kişiye ulaşan kasaba halkından geriye 300 Müslüman ve 300 Hristiyan kaldı²⁶⁶. Osmanlı yönetimi, Nikşik'in kaybedilmesinin tesirini azaltmak ve Hotililer ile diğer bölge halkının ve ileri gelenlerinin itimadını kazanmak için İşkodra eşrafından Davud Efendi ile İşkodra Bayraktarı'nı görevlendirmeye karar verdi²⁶⁷. Ayrıca İşkodra ve çevresindeki halkı, para ile memnun etmek için İşkodra Kumandanlığına izin verildi²⁶⁸.

5.6.2.2. Hersek Cephesi'nde Yaşanan Diğer Çarpışmalar

Nikola, Nikşik Kalesi Karadağlıların eline geçtikten sonra kuvvetlerini ikiye ayırarak Hersek'in diğer bölgelerine yöneldi. Kuvvetlerin bir kısmı ile Bileke üzerine, diğer kısmı ile Duga Boğazı bölgelerine ilerlenecekti²⁶⁹. Hersek'te 30 taburluk Karadağ ordusu karşısında durabilecek bir Osmanlı kuvveti yoktu²⁷⁰. Nikola, 3 tabur ve 6 top ile birlikte 12 Eylül'de Bileke üzerine yürüdü²⁷¹ ve 15 Eylül'de Bileke önüne gelerek hem şehre hem de civardaki kule ve bataryalara ateş açtı. Bileke'yi Kaymakam Hasan Bey'in komutasındaki 350 kişilik bir tabur savunuyordu²⁷². Osmanlı kuvvetlerinin elinde 4 adet Krupp marka cebel topu vardı²⁷³. Ancak Karadağlıların tesirli ateşinden korkan halk, şehri teslim etmeye karar verdi. Hasan Bey, askerleri ile birlikte Gaçko'ya sığındı²⁷⁴. Askerler ve halk, şehri silahsız olarak terk ettiler²⁷⁵. Böylece Bileke, Karadağlıların eline geçti²⁷⁶.

²⁶³ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 14.

²⁶⁴ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 68; **ATASE, OSK**, K: 8, G: 8, B: 8-4, 1. 07. 1293 (13. 09. 1877).

²⁶⁵ Rastoder, *a.g.m.*, s. 88.

²⁶⁶ Sedes, **gös.yer.**

²⁶⁷ **ATASE, ORH**, K: 39, G: 68, B: 68-1, 11. 07. 1293 (23. 09. 1877).

²⁶⁸ **ATASE, ORH**, D: 2-10, B: 683 18. 07. 1293 (30. 09. 1877).

²⁶⁹ **ATASE, ORH**, K: 39, G: 67, B: 67-1, 11. 07. 1293 (23. 09. 1877).

²⁷⁰ **ATASE, ORH**, K: 39, G: 58, B: 58-1, 08. 07. 1293 (20. 09. 1877).

²⁷¹ **ATASE, OSK**, K: 8, G: 8, B: 8-3, 1. 07. 1293 (13. 09. 1877).

²⁷² Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 225

²⁷³ **ATASE, ORH**, K: 18, G: 131, B: 131-1, 05. 07. 1293 (17. 09. 1877).

²⁷⁴ Sedes, **gös.yer.** 16 Eylül 1877 tarihli belgede, Bileke Kaymakamı Mehmed Bey'in ve bir kısım Bilekeli'nin Trebin'e geldiği bilgisi verilmektedir. **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 536-538 04. 07. 1293 (16. 09. 1877).

²⁷⁵ **ATASE, ORH**, K: 89, G: 7, B: 7-1, 06. 07. 1293 (18. 09. 1877); **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 546 06. 07. 1293 (18. 09. 1877).

²⁷⁶ **ATASE, ORH**, K: 103, G: 123, B: 123-1, 03. 07. 1293 (15. 09. 1877).

Karadağlılar, Türk askerlerinden esir düşenleri serbest bıraktı²⁷⁷. Nikola, Zlastop tarafına getirttiği 4 taburdan 3'ünü Bileke'nin muhafazası ile görevlendirdi²⁷⁸. Bileke'de bu gelişmeler yaşanırken Karadağlı Fırka Kumandanı Petro Stefan, fırkası ile birlikte Krstac'a geldi²⁷⁹.

Nikşik'ten sonra Bileke'nin de düşmesi üzerine Ferik Salih Zeki Paşa Hersek Komutanlığından azledilerek yerine Banja Luka Mevki Kumandanı Mirlivâ Âli Paşa tayin edildi²⁸⁰. Nikşik'in kaybedilmesinden sorumlu tutulan Salih Zeki Paşa²⁸¹, görevini ihmâl ederek Bileke'nin Karadağlılar tarafından işgal edilmesine seyirci kalmakla suçlandı²⁸² ve Divan-ı Harbe verilerek yargılandı²⁸³.

Karadağlıların, Nikşik Kalesi'ni ele geçirdikten sonra saldırdıkları bir diğer hedef de Duga Boğazı'ndaki kulelerdi²⁸⁴. Bu kuleler, Süleyman Paşa Kolordusu, Duga Boğazı'ndan ayrıldıktan sonra kuşatma altına girmişti. Kule muhafızları, Nikşik Kalesi'nin düşüşüne kadar kuleleri savundular. Ancak Nikşik Kalesi'nin düşmesi, kule muhafızlarının morallerini bozdu. Vukotić ve Planamaç tugayları, 17 Eylül'de ağır toplar ile Presjeka Kulesi'ni sıkıştırdılar. 24 saat süren ateşten sonra kule yıkıldı. Yüzbaşı Mürsel Ağa ve 73 er, esir düştü. Esirler, silahları alındıktan sonra bırakıldılar. Karadağlılar, Presjeka Kulesi'nden sonra Hotçine-Polya Kulesi'ni tahrip ettiler²⁸⁵. 20 Eylül günü de topa tuttıkları Nozdere Kulesi'ni ele geçirdiler²⁸⁶. Kulede bulunan Kolağası Mustafa Efendi ve emrinde bulunan 90 asker esir düştü. Aynı gün Semenderya (Yıldız) Kulesi de yıkıldı. Muhafızlarının yarısından fazlası öldü ve 16 tanesi esir düştü. Yine 20 Eylül günü Zlostup Kulesi de Karadağlıların eline geçti. Böylece Karadağlılar, Duga Boğazı'nın tamamını ele geçirmiş oldular²⁸⁷.

²⁷⁷ Sedes, **gös.yer.**

²⁷⁸ **ATASE, ORH**, K: 89, G: 5, B: 5-1, 18. 07. 1293 (30. 09. 1877).

²⁷⁹ **ATASE, ORH**, K: 22, G: 42, B: 42-1, 03. 07. 1293 (15. 09. 1877).

²⁸⁰ **ATASE, ORH**, K: 22, G: 10, B: 10-1, 06. 07. 1293 (18. 09. 1877); **ATASE, ORH**, K: 89, G: 115, B: 115-1, 07. 07. 1293 (19. 09. 1877).

²⁸¹ Gn.Kur. **ATASE Bşk.**, **a.g.e.**, s. 66.

²⁸² **ATASE, ORH**, K: 22, G: 53, B: 53-1, 12. 07. 1293 (24. 09. 1877).

²⁸³ Gn.Kur. **ATASE Bşk.**, **gös.yer.**

²⁸⁴ **ATASE, ORH**, K: 56, G: 115, B: 115-1, 16. 09. 1293 (28. 11. 1877); **ATASE, ORH**, K: 39, G: 75, B: 75-1, 16. 07. 1293 (28. 09. 1877).

²⁸⁵ Sedes, **gös.yer.**; **ATASE, ORH**, K: 39, G: 60, B: 60-1, 08. 07. 1293 (20. 09. 1877); **ATASE, ORH**, K: 22, G: 46, B: 46-1, 08. 07. 1293 (20. 09. 1877); **ATASE, ORH**, K: 88, G: 193, B: 193-1, 1293 (1877).

²⁸⁶ Sedes, **gös.yer.**; **ATASE, ORH**, K: 55, G: 101, B: 101-1, 12. 07. 1293 (24. 09. 1877).

²⁸⁷ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 224-225; **ATASE, ORH**, K: 88, G: 194, B: 194-1, 1293 (1877).

Âli Fitrî'nin verdiği bilgilere göre Nikola, Nikşik'i teslim aldıktan sonra 15 Eylül'de Duga Boğazı'na giderek burada bir tabyayı müdafaa eden 80 Türk askerini esir almıştı. Nikola, Duga Boğazı'ndan sonra 5 tabur ve 4 top ile Bileke'ye giderek 16 Eylül'de de burayı ele geçirmiş ve Bileke'deki 4 bölük muhafızı serbest bırakmıştı. Âli Fitrî'ye göre Karadağlıların Nikşik'te olduğu gibi Bileke'de de Türk esirlerini serbest bırakmasının sebebi, esirleri besleyecek durumlarının olmamasıydı²⁸⁸.

Vukotić ve Plamanaç tugayları, Duga Boğazı'nı ele geçirdikten sonra ilerleyişlerine devam ettiler ve Goransko Kulesi'ne yöneldiler. Kule, 22 Eylül'de kuşatıldı ve 24 Eylül'e kadar 2 gün kesintisiz olarak bombardıman edildi. Neticede kule düştü ve Binbaşı Ragıp Ağa komutasındaki 4 bölük esir düştü. Vukotić ve Planamaç tugayları, 25 Eylül'de de Tara ile Piva sularının birleştiği noktada bulunan ve 14 kişi tarafından savunulan Crkvice Kulesi'ni ele geçirdiler²⁸⁹.

Karadağlılar Nikşik'i, Bileke'yi ve önemli sayıda kuleyi ele geçirdikten sonra Bosna ve Hersek'te gözü olan Avusturya-Macaristan'ın ilerleyişlerinden rahatsız olması üzerine Hersek'teki saldırılarını durdurdular²⁹⁰. Nitekim Avusturya-Macaristan, Karadağlıların Trebin taraflarına saldırması durumunda Trebin'e asker çıkarma niyetindeydi²⁹¹ ve saldırmaması için Nikola'ya direktifte bulundu²⁹². Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında Eylül ayında geçici bir mütareke imzalanarak savaş durumuna son verildi. Mütareke ile Osmanlı askerlerinin Karadağ'ı tahliye etmesine karar verildi. Karadağlılar da sürekli çarpışmalardan yorgun düştükleri için yalnız Podgorica karşısına bir miktar asker bıraktılar ve kalan askerlerini memleketlerine gönderdiler²⁹³. Viyana Sefaretinden Hâriciye Nezâretine gönderilen 6 Ekim 1877 tarihli telgrafta, Karadağ Emâreti'nin şimdiye kadar ele geçirdiği mahallerden bazılarını tahliye ettiği bildirildi. Aynı telgrafta, Karadağ'ın en çok önem verdiği mevkilerin Nikşik Ovası'na nazır olan büyük tepeler olduğu da belirtildi²⁹⁴.

²⁸⁸ Âli Fitrî, *gös.yer.*

²⁸⁹ Sedes, ...*Osmanlı-Karadağ...*, s. 225.

²⁹⁰ *gös.yer.*

²⁹¹ *ATASE, ORH*, D: 4-20, B: 489,490 19. 05. 1293 (31. 07. 1877).

²⁹² *ATASE, ORH*, K: 89, G: 8, B: 8-1, 09. 07. 1293 (21. 09. 1877); *ATASE, ORH*, D: 4-20, B: 547-548 09. 07. 1293 (21. 09. 1877).

²⁹³ Âli Fitrî, *a.g.e.*, s. 72.

²⁹⁴ *BOA, HR.TO*. 128/86 1294.N.28 (06.10.1877).

5.6.3. Yenipazar Cephesi

Osmanlı ordusunun Yenipazar Komutanlığına 21 Temmuz 1877'de Hafız Paşa atandı²⁹⁵. Osmanlı kuvvetleri ile Karadağ kuvvetlerinin Hersek Cephesi'nde savaşa tutuştukları sırada Yenipazar taraflarında sessizlik hakimdi. Bu durum, 10 Ağustos tarihine kadar devam etti. İstanbul Hükümeti, 3 Ağustos'ta Yenipazar Fırkasına kuşatma altında olan Nikşik'e yardım etmesi emrini verdi. Bunun üzerine 12 tabur, 2 batarya ve 2.000 muâvene askerinden oluşan seyyar bir fırka oluşturuldu. Ayrıca Kolaşin ve Berane'deki taburlardan da bir müfreze oluşturuldu. Mevcudu 1.500 kişi civarında olan Kolaşin Müfrezesi, 10 Ağustos'ta Gusinye ve İpek muâvenesi ile birlikte sınırı geçerek Reçine yolunu ile Mateşevo istikâmetinde ilerledi ve Reçine sırtlarını ele geçirdi. Ağustos ayının ortalarına kadar Reçine sırtlarında kalan müfreze, Milan Vukoviç komutasındaki Karadağlılar ile girilen bir müsâdemeden sonra Kolaşin'e döndü²⁹⁶. Aynı günlerde Karadağlıların Gusinye kazasına saldırdıkları yönünde haberler alınınca buraya da bir miktar asker gönderilmesi için Yenipazar Fırkasına yazı gönderildi²⁹⁷.

Kolaşin Müfrezesi ile aynı günlerde Hafız Paşa'nın komuta ettiği Yenipazar Fırkası da harekete geçti. Fırka, 12 Ağustos'ta Bijelo Polje'ye, 14 Ağustos'ta da Mojkoval'a geldi ve Tara Geçidi'ni savaşmadan ele geçirdi. Ertesi günü de yine savaşmadan Sinjavina Yaylası'na girdi. Yenipazar Fırkasının ilerlediği günlerde Karadağ kuvvetleri Nikşik önlerinde bulunuyordu. Yenipazar Fırkasının ilerlemesinin yanı sıra Gaçko'da toplanan Osmanlı kuvvetlerinin Piva üzerine yürüyeceğine dair haberlerin alınması üzerine Karadağlılar arasında panik ortaya çıktı. Yenipazar Fırkasını durdurmak için Piyoviç, Sosiça ve Vukoviç tugayları harekete geçti. 23 Ağustos'a kadar Sinjavina'da kalan Yenipazar Fırkası, birkaç tane köy yaktıktan sonra 24 Ağustos'ta Drobnjak ile Jezero nahiyeleri arasında ilerledi ve 18 saat süren bir muharebeden sonra Karadağlıların Çevo Taburunu mağlup etti. Bu galibiyetten sonra Şaranci bölgesi, Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti. Muharebede, yaklaşık 40 Türk askeri ve 100 kadar Karadağlı öldü²⁹⁸.

²⁹⁵ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 51.

²⁹⁶ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 227-228.

²⁹⁷ ATASE, ORH, K: 14, G: 92, B: 92-1, 01. 06. 1293 (13. 08. 1877).

²⁹⁸ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 228-229.

Yenipazar Fırkası, Şaranci bölgesine hakim olduktan sonra da ilerleyişine devam etti. 26 Ağustos'ta Aluga'nın batısındaki sırtları ele geçirdi. 30 Ağustos'ta da Miralay Ziya Bey komutasındaki 4 tabur ve muâvene askerleri, Jezero Ovası'ndaki köyleri ele geçirdiler. Osmanlı kuvvetleri, Durmitor köyüne kadar ilerledi. Bundan sonra Şaranci bölgesinde ve Jezero Ovası'nda 10 gün kadar kaldılar. Karadağlılar, bu dönemde Nikşik Kuşatması'ndaki kuvvetlerinden 5 taburu takviye olarak getirdiler ve 9 Eylül günü Durmitor Balkanı eteğindeki Türk taburlarının birkaçının istihkâmâtına yaklaşık 5.000 kişilik bir kuvvet ile saldırdılar. 15 saat kadar süren muharebeden sonra 300'den fazla kayıp veren Karadağlılar, geri çekildiler. Türk tarafı ise 15 askerini kaybetti²⁹⁹.

Karadağlılar, 11 Eylül günü de Lazar Sosiça, Pero Pijoviç ve Vukoviç komutasındaki tugaylar ile Yenipazar Fırkasına saldırdılar. Yenipazar Fırkası, 14 Eylül'e kadar süren çarpışmalardan sonra Taşlıca'ya çekilmeye başladı. 17 Eylül'de Tara Köprüsü'nden geçerken Karadağ kuvvetleri tarafından taciz edildi. Fırka, Taşlıca'ya ulaştıktan sonra Hafız Paşa, Âli Paşa ile birlikte 4 taburluk bir kuvvetin başına geçerek Karadağlıların kuşatmaya çalıştıkları Kolaşin'e yardıma gitti. İbrahim Paşa da diğer 4 taburu alarak Seniça'ya döndü³⁰⁰. Ekim ayının başında Karadağlıların Kolaşin-i Bâlâ'ya saldırma ihtimâllerine karşı tedbirler alındı³⁰¹.

Sedes, Yenipazar Fırkasının düzenlediği harekâtı, bir nümâyiş hareketi olarak değerlendirmektedir. Sedes'e göre bu nümâyiş hareketi sonucunda Türk tarafı 350 er, 3 top ve bir hayli mühimmât ve tüfek kaybetti. Karadağlıların da 100 kadar askerini kaybettikleri tahmin edilmekteydi³⁰².

Yenipazar Cephesi'ndeki çarpışmalar ile ilgili farklı bilgiler veren Âli Fitrî'ye göre Şaran nahiyesinin Osmanlı yönetimine isyan etmesi üzerine Hafız Paşa, 15 Ağustos'ta nahiyei işgal etti. Bunun üzerine asiler, Karadağ arazisine kaçtılar. Hafız Paşa, bu çatışmadan sonra 18 Ağustos'da 1.000-2.000 kişilik bir Karadağ müfrezesini geri püskürttü. Karadağlılar, aynı gün bir erzâk kafilesine saldırdılarsa

²⁹⁹ ATASE, ORH, K: 13, G: 95, B: 95-2, 28. 06. 1293 (09. 09. 1877).

³⁰⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 227-228; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini adlı eserde, Osmanlı kuvvetlerinin 30 Ağustos'da Yezre nahiyesini tekrar ele geçirdiği bilgisi verilmektedir. a.g.e., s. 60.

³⁰¹ ATASE, ORH, K: 22, G: 31, B: 31-1, 23. 07. 1293 (05. 10. 1877).

³⁰² Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 230.

da başarısız oldular. Hafız Paşa, 26 Ağustos'da düzenlediği bir harekât ile Şaran nahiyesi hududu üzerindeki mevzileri ele geçirdi. 27 Ağustos'ta da ileri yürüyüşe devam etti. 30 Ağustos'ta yapılan 4 saatlik bir muharebeden sonra 30 seneden beri Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden ve Karadağlılar ile işbirliği yapan Bizre nahiyesi, Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti. Hafız Paşa, Balkanları tutarak Yukarı Tara Havzası'na geçti ve başlıca dağ geçitlerinin çıkışlarına bayrak dikti. Hafız Paşa, bundan sonra Karadağlıların kuşatması altındaki Nikşik'i kurtarmak için Kolaşin'den harekete geçti. Bu gelişmeler üzerine Yüzbaşı Pero Piyoviç ile Voyvoda Şosiça müfrezeleri, 11 Eylül günü Durmitor civarında Hafız Paşa kuvvetlerine saldırdı. Türk tarafı 4.000-5.000 kadar asker kaybına uğradığı sırada Karadağ ile olan savaşa son verildi. Karadağ topraklarına giren Osmanlı kuvvetleri geri çekildi. Karadağ askerleri de evlerine gönderildi³⁰³.

Yenipazar Cephesi'nde son olarak 1878 yılının başlarında çarpışmalar oldu. Yenipazar Komutanı Hafız Paşa, Karadağlılar ile 7 Ocak'ta yaptığı muharebe sonucunda Kurşunlu Boğazı'nı geri aldı³⁰⁴.

5.6.4. İşkodra Cephesi

1877-1878 Osmanlı-Karadağ Savaşı'nın başlamasından sonra Karadağ'a harekât düzenleyen Âli Sâib Paşa ve Süleyman Paşa kolordularının birleşmesi ile birlikte İşkodra Cephesi'ndeki muharebeler durmuştu. Bu durum, Temmuz ayının ilk yarısına kadar devam etti. Temmuz ayının ilk yarısından itibaren Sutorman Kulesi yakınlarında çarpışmalar tekrar başladı³⁰⁵. Karadağlılar, 15 Temmuz'da Sutorman Kulesi yakınlarında Osmanlı kuvvetlerine saldırdılar ancak başarısız oldular³⁰⁶. Bu muharebeden sonra 22 Temmuz'da Sutorman Geçidi'nde yaşanan müsâdemede Karadağlılar mağlup oldular³⁰⁷. Bu müsâdemede 60'dan fazla Karadağlı öldürüldü³⁰⁸. 21 Temmuz'da da Bar taraflarında bir muharebe yaşandı³⁰⁹. Bar Kaymakamı İbrahim Bey tarafından hazırlanan Tiran Müstahfız

³⁰³ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 69-70.

³⁰⁴ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 83; **ATASE, ORH**, K: 41, G: 22, B: 22-1, 26. 10. 1293 (07. 01. 1878).

³⁰⁵ **ATASE, ORH**, K: 99, G: 127, B: 127-1, 11. 05. 1293 (23. 07. 1877).

³⁰⁶ **ATASE, ORH**, K: 10, G: 5, B: 5-1, 03. 05. 1293 (15. 07. 1877); **ATASE, ORH**, D: 4-19, B: 189 03. 05. 1293 (15. 07. 1877).

³⁰⁷ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 231-232; **ATASE, ORH**, D: 4-20, B: 206 11. 05. 1293 (23. 07. 1877).

³⁰⁸ Sedes, **gös.yer.**

³⁰⁹ **ATASE, ORH**, K: 10, G: 5, B: 5-1, 10. 05. 1293 (22. 07. 1877).

Taburundan 4 bölük, Karadağlılar üzerine gönderilmek için ayrıldı. Ancak söz konusu bölüklerin askerleri, bu karara muhalefet ettiler ve Karadağlıları bulundukları yerde karşılamak istediler³¹⁰. Bar dışındaki bölgelerde de Karadağlılar ile çarpışmalar yaşandı. Karadağlılar, Temmuz ayı sonunda Podgorica civarında mağlup edildiler³¹¹. Âli Saib Paşa kuvvetlerinden Podgorica'da ayrılmış olan Hüseyin Paşa, 29 Temmuz'da bir takım Dağlıların köylerdeki Osmanlı Devleti'ne sadık insanların mahsüllerini ve hayvanlarını gasp etmek için Kokot civarına doğru gittiğini öğrenince 1.000 kadar Lap gönüllüsü, 70 Debre süvarisi, bir tabur ve iki toptan oluşan müfreze ile Botun (Botan) civarındaki Moraça'yı geçerek Karadağlıların kapandıkları müstahkem Furmak Manastırı'na doğru yürüdü. Manastırdan çıkan Karadağlılar, Laplara saldırdıysalar da ağır kayıplar vererek çekildiler³¹². Bu olaydan bir gün sonra da Malisor, Hoti ve Grudi kabileleri mensuplarından oluşan 1.500 kişilik muâvene askeri, Farmaci köyünü ele geçirdiler³¹³.

İşkodra Cephesi'ndeki çarpışmalar, Ağustos ayında da devam etti. Bir Osmanlı müfrezesi, 10 Ağustos'ta Podgorica'dan Medun'a gönderildi. Osmanlı kuvvetleri, Kokoti köyünü ele geçirdiler³¹⁴. Karadağlılar, Ağustos ayının ortalarında tekrar Kokoti bölgesine saldırdılar. Bunun üzerine 15 Ağustos'ta bölgeye bir Osmanlı müfrezesi gönderildi ve Karadağlılar geri püskürtüldü. Aynı günlerde Podgorica'ya düzenlenen Karadağ saldırısı da geri püskürtüldü. Ağustos ayında İşkodra Gölü civarında da çatışmalar yaşandı. 18 Ağustos'da İşkodra Gölü sahiline saldıran Karadağlılar, gölde bulunan Türk monitöründen açılan top ateşi ile püskürtüldüler. İşkodra Cephesi'nde bu çarpışmalar yaşanırken İşkodra Komutanı Âli Sâib Paşa, 20 Ağustos'ta Podgorica civarındaki Beri kasabasına karşı bir nümâyişte bulundu ve Hüseyin Paşa kumandasındaki bir müfreze kasabayı ele geçirdi. 28 Ağustos'ta da 5.000 kişilik bir Osmanlı müfrezesi, Podgorica'dan çıkarak Furmak ve Beri üzerine yürüdü ve Karadağlıları mağlup edip, tekrar Podgorica'ya döndü³¹⁵.

³¹⁰ ATASE, ORH, K: 54, G: 99, B: 99-1, 26. 05. 1293 (07. 08. 1877).

³¹¹ ATASE, ORH, K: 99, G: 130, B: 130-1, 20. 05. 1293 (01. 08. 1877).

³¹² Âli Fitrî, a.g.e., s. 68-69.

³¹³ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 232.

³¹⁴ gös.yer.

³¹⁵ Âli Fitrî, a.g.e., s. 69.

Osmanlı kuvvetlerinin İşkodra Cephesi'ndeki saldırıları, Eylül ayının başlarında da devam etti. Medun Kalesi, 4 Eylül 1877'de Karadağlıların kuşatmasından kurtarıldı³¹⁶. İki taraf arasında Eylül ayında bir ateşkes yapıldı ancak bu ateşkes uzun sürmedi³¹⁷. 1.000 kişiden fazla Karadağlı, Eylül ayında Spiçi karyesine saldırdı³¹⁸. Osmanlı kuvvetleri de Karadağlılar üzerine saldırılarını, Ekim ayının başlarına kadar devam ettirdiler. Özellikle Osmanlı muâvene askerleri birçok kez Lyenska nahiyesine girdiler. Ancak bunlar önemsiz saldırılardı. Karadağ ordusunun Hersek bölgesinden tekrar güneye yönelip, İşkodra'ya saldırmasına kadar İşkodra Cephesi'nde bu saldırıların dışında önemli bir gelişme yaşanmadı³¹⁹. Nikola, bölgede savaşın başından beri kendisine destek olan Koçi eşkiyasını para ve nişân ile ödüllendirdi³²⁰.

Âli Fitrî'ye göre Nikola, Nikşik'i kuşattığı sırada Osmanlı kuvvetleri, Zeta Vadisi boyunca ilerleyip Danilovgrad ya da Kokoti üzerinden Çetine istikâmetine ciddi bir saldırı düzenlemeliydi. Furmak ve Beri üzerine yapılan saldırılar, hem az sayıda bir kuvvet ile düzenlenmiş hem de elde edilen başarıların devamı getirilmeyip, anlamsız bir şekilde geri dönülmüştü³²¹.

5.6.4.1. Bar Kuşatması ve Bar'ın Teslim Olması

Karadağlılar, Hersek Cephesi'nde Nikşik Kalesi ve bazı yerleri ele geçirdikten sonra bütün güçleri ile İşkodra Cephesi'ne yüklenmeye başladılar³²². Eylül ayında yapılan ateşkesten sonra Rusya Karargâhından gelen talimat üzerine Ekim ayında saldırılarına tekrar başladılar³²³. Ruslar, Ekim ayının başlarında Bar ve Podgorica'ya saldırılarını emretmişlerdi³²⁴. Bu dönemde İşkodra'daki Osmanlı kuvvetleri, savunma pozisyonu aldıkları için Karadağlılar, bölgede daha serbest hareket ediyorlardı. Spuz ve Podgorica, ele geçirilmesi zor yerlerdi. Buna karşın sahil bölgesindeki Osmanlı kuvvetleri daha zayıftı. Karadağlılar, gerek Podgorica ve Spuz'u gözlerine kestirememeleri, gerekse uzun zamandan beri

³¹⁶ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 61.

³¹⁷ Âli Fitrî, a.g.e., s. 72.

³¹⁸ ATASE, ORH, K: 22, G: 21, B: 21-1, 19. 07. 1293 (01. 10. 1877).

³¹⁹ Sedes, gös.yer.

³²⁰ ATASE, ORH, K: 41, G: 39, B: 39-1, 04. 08. 1293 (16. 10. 1877).

³²¹ Âli Fitrî, a.g.e., s. 71.

³²² Sedes, gös.yer.

³²³ Âli Fitrî, a.g.e., s. 72.

³²⁴ ATASE, OSK, K: 8, G: 8, B: 8-5, 1. 08. 1293 (13. 10. 1877).

denize ulaşma arzusu taşımalarından dolayı Braşka ve Dragva adını verdikleri sahil bölgesine saldırmayı tercih ettiler. Sahil bölgesi, Bar ve Ülgün limanlarının bulunduğu, İşkodra Gölü ile Adriyatik Denizi'nin arasında kalan topraklardı. Primiye adı verilen bu bölge, savunmaya çok elverişli idi. Kuzeyden İşkodra Gölü, güneyden Adriyatik Denizi ve doğudan Boyana Nehri ile çevriliydi. Deniz gücü bulunmayan Karadağlılar, buraya sadece batıdan saldırma imkanına sahiptiler. Batıdan bölgeye giriş de 3 yol ile oluyordu. Bunlar Soiça-Şiştani yolu, Sezina-Brca yolu ve Söğütorman (Sturman) Geçidi yoluydu. İçlerinde en elverişli güzergâh, Söğütorman Geçidi'ydi³²⁵.

Karadağlılar, İşkodra Cephesi'nde sahil bölgesini ele geçirmek için bir harekât planı hazırladılar. Hazırladıkları plana göre doğudaki Podgorica'yı zayıf bir kuvvetle kuşatarak Osmanlı kuvvetlerinin dikkatini buraya çekecekler ve asli kuvvetleri ile gizlice ve hızlı bir şekilde ilerleyip Bar Kalesi'ni ele geçirecekler ve sonra da mümkün olursa Ülgün ve İşkodra'ya doğru ilerleyeceklerdi. Bar ve Podgorica kaleleri önemli kalelerdi. Ülgün Kalesi ise daha küçük bir kaleydi. Karadağlılar, ele geçirecekleri limanlar sayesinde Karadağ'ın ticaretini canlandırıp, kalkınmasını sağlayacaklardı³²⁶.

Nikola, hazırlanan harekât planı çerçevesinde 30 Ekim'de Orja Luka'da karargâh kurdu ve Podgorica ile Spuz kalelerinin ele geçirileceği haberlerini yaydırdı. Bir yandan da Milanovo, Planamaç, Boşo, Vrbiça ve Musiç tugaylarını bir araya getirerek muhasara hareketini başlattı³²⁷. 6 Kasım'da Spuz Kalesi tabyalarına ateş açıldı³²⁸. Karadağ Karargâhı, Osmanlı Karargâhının dikkatini muhasaraya çekmek için 9 Kasım'da Martiniçi'ye taşındı ve çadırlar, Spuz'den görülebilecek bir noktaya kuruldu³²⁹. 2.000-3.000 kişilik bir kuvvet ile de Podgorica kuşatıldı, Podgorica-İşkodra telgraf hattı kesildi³³⁰ ve Podgorica, topa ateşine tutuldu³³¹. Bu ateşe, istihkâmlardaki Türk askerleri karşılık verdiler³³².

³²⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 233-234.

³²⁶ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 72-73.

³²⁷ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 234.

³²⁸ **ATASE, ORH**, K: 102, G: 104, B: 104-1, 27. 08. 1293 (08. 11. 1877); Sedes, **gös.yer.**

³²⁹ Sedes, **gös.yer.**

³³⁰ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 73.

³³¹ **ATASE, ORH**, K: 34, G: 119, B: 119-1, 29. 08. 1293 (10. 11. 1877); **ATASE, ORH**, K: 102, G: 113, B: 113-1, 29. 08. 1293 (10. 11. 1877).

³³² **ATASE, ORH**, K: 41, G: 134, B: 134-1, 29. 08. 1293 (10. 11. 1877).

Karadağlıların gerçekten Spuz ve Podgorica'yı almak niyetinde olduklarına inanan Âli Sâib Paşa, Podgorica'ya gelerek savunma hazırlıklarına başladı. Kastrati, Hoti, Gruda ve Iskriyeli kabilelerinden yardım istedi³³³. Buna karşın Bar Kumandanı İbrahim Bey, Karadağlıların Podgorica'ya saldırmasının gösterişten ibaret olup, asıl hedeflerinin Bar ve çevresi olduğunu anlamıştı. İbrahim Bey, durumu gerekli yerlere bildirerek yardım istedi. Ancak geç kalındığı için İbrahim Bey'in isteği yerine getirilemedi³³⁴.

Karadağlılar, Podgorica Kuşatması'nı başlattıktan sonra esas hedefleri olan batı bölgesine yöneldiler. Ellerindeki 12 adet ağır çaplı topu, 9 Kasım'da Danilovgrad'dan Rijeka'ya götürdüler ve 10-11 Kasım gecesi kayıklara yükleyerek Crnojavica Deresi vasıtasıyla göle indirdiler. Toplar, Vranjina ve Lesendro istihkâmları civarından geçirilerek Virpazar'a çıkarıldı. 11 Kasım'da Virpazar'da 8.000-10.000 kişilik bir ordu, 12 ağır top ve 6 cebel topu toplandı. Bu kuvvet, aynı gün Söğütorman'a doğru giderek geçitteki zayıf Osmanlı kuvvetlerine saldırdı. Hazırlıksız yakalanan Osmanlı kuvvetleri, mağlup oldular³³⁵. Karadağlılar, 13 Kasım'da da Söğütorman Kalesi'ni ele geçirdiler ve Tukemil Kulesi'ni yıktılar. Bar Kumandanı İbrahim Bey, Söğütorman Kalesi'ne yardım etmek istediye de Karadağlıların gücünü görünce vazgeçmek zorunda kaldı³³⁶.

Sahil bölgesinde bu çarpışmalar yaşanırken Spuz ve Podgorica'daki Karadağ kuvvetleri de Nikola'nın Martiniçi Karargâhından ayrılarak Virpazar'a gidişini gizlemek için 11 Kasım'da Podgorica ve Spuz'u şiddetli top ateşine tutmuşlardı³³⁷. Karadağ kuvvetleri, Bar'a doğru ilerlerken Karadağ ordusuna katılımlar da oluyordu. Spitz nahiyesinin Slavları, Karadağlıların yanında savaşa katıldılar. Nikola, diğer unsurları da kendi tarafına çekmek için Bar civarındaki Müslümanların ileri gelenlerinden birkaç tanesine nişân verdi³³⁸. Bugünlerde Atina Sefaretine, doğrulu teyit edilmemiş olan Arnavutların Karadağlılar ile ittifak yaptığına dair haberler geldi³³⁹.

³³³ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 234-235.

³³⁴ **a.g.e.**, s. 235., Dip not: 1.

³³⁵ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 73-74.

³³⁶ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 235-237.

³³⁷ **gös.yer.**

³³⁸ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 74.

³³⁹ **ATASE, ORH**, K: 56, G: 110, B: 110-1, 02. 09. 1293 (14. 11. 1877); Bu dönemde Mirditalılara Çetine'den silah gönderilmiştir. **ATASE, ORH**, K: 109, G: 96, B: 96-1, 10. 09. 1293 (22. 11. 1877).

Karadağ ordusunun Bar'a doğru ilerlediği sırada Bar'da kale içinde 3.000 kişi yaşıyordu. Sahile 5 kilometre mesafede bulunan³⁴⁰ ve tahkim edilmemiş bir yerleşim yeri olan Bar kasabasının savunması, kasaba yakınındaki hakim bir mevkide bulunan eski kale ve toprak tabya ile yapılıyordu. Kasabanın doğusunda ve yakınında iki tane kule vardı³⁴¹. Bar'daki Osmanlı kuvvetleri; Bar halkı, Ülgün'den yardıma gelen 500-600 civarında gönüllü ve kaval tüfenkleriyle donatılmış Tiran Müstahfız Taburunun 4 bölüğünün aralarında bulunduğu toplam 2.000 muharipten oluşuyordu. Osmanlı kuvvetlerinin elinde birkaç tane ağızdan dolmalı top vardı³⁴². Gönüllülerin içerisinde Bar'ın ileri gelenlerinden Selim Boşati Bey ve İşkodralı Şaban Bey de vardı. Selim Boşati Bey, Ülgün'den 200 kişi getirmişti. Şaban Bey de İşkodra'dan 300 kişi getirmişti³⁴³. Bar Mevki Kumandanı 3. Ordu 6. Alay Kaymakamı Aydınlı İbrahim Bey'di³⁴⁴. Bu kuvvetlere ek olarak İşkodra Gölü'nde Sürat, Suda ve Boyana isimlerinde ikinci sınıf savaş gemileri vardı³⁴⁵.

Nikola'nın komutasındaki Karadağ ordusu ise 19 tabur piyade, 1 süvari bölüğü ve 18 adet toptan oluşuyordu³⁴⁶. Âli Fitrî'ye göre Bar Kalesi'ni kuşatan Karadağ ordusunun mevcudu 7.000-8.000 civarındaydı ve kumandanları Nikola'nın amcazadesi Voyvoda Bojidar Petroviç'ti³⁴⁷.

13 Kasım'da Söğütorman Kalesi'ni ele geçiren Karadağ ordusu, bu başarıdan sonra da ilerlemeye devam etti ve yine 13 Kasım günü, Bar kasabasının kuzeyine ulaşarak buradaki yüksek tepelere muhasara toplarını yerleştirdi³⁴⁸. Bar Kalesi çevresindeki muhasara toplarının sayısı 18'e ulaştı. Bir Yunan vapuru ile de 800 sandık cephâne getirildi³⁴⁹.

Karadağlılar, bu hazırlıklardan sonra 14 Kasım'da kasabayı ve kaleyi bombalamaya başladılar³⁵⁰. Bombardıman gece ve gündüz kesintisiz sürdürüldü.

³⁴⁰ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 235-236.

³⁴¹ **a.g.e.**, s. 17.

³⁴² İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 16.

³⁴³ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 245.

³⁴⁴ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

³⁴⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 236-237.

³⁴⁶ **gös.yer.**

³⁴⁷ Âli Fitrî, **gös.yer.**

³⁴⁸ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 235-238.

³⁴⁹ **a.g.e.**, s. 244.

³⁵⁰ **a.g.e.**, s. 238; **ATASE, ORH**, K: 41, G: 137, B: 137-1, 05. 09. 1293 (17. 11. 1877).

Kale içindeki evlerin çoğu yandı ve kale içinde sürekli yangın çıktı³⁵¹. Bombardımanın başlaması ile birlikte askerler, kasabanın aşağı kısmını tahliye etti ve burası Karadağlıların eline geçti. Buradaki halk, kale ve konsoloshanelere sığındı³⁵². Kale Komutanı İbrahim Bey, kale içinde yaralıları ve hastaları yerleştirecek yer bulunamayınca, kasabanın yüksek bir noktasında bulunan camiye hastaneye çevirerek buraya Kızılay bayrağı çekti. Ancak Karadağlılar, burasını da ateş altına aldılar. Her gün 30-40 kişi ölmeye başladı³⁵³. Bar'ın top ateşine tutulmaya başladığı günlerde Bar çevresinde de Osmanlı ve Karadağ kuvvetleri arasında muharebeler yaşandı³⁵⁴.

Bar İskelesi, Bar Kalesi'ni kuşatan Karadağlıların elindeydi. Bu iskeleye Karadağlılar için sürekli yardım geliyordu. Ayrıca Garibaldi ve diğer bazı mahallerden seraseriler de buraya geliyordu³⁵⁵. Karadağlılar, kaleye yardım gelmesini önlemek için Podgorica Kuşatması'nın şiddetini arttırdılar. Birisi güneydoğuda Kakarička Tepesi'ne, diğeri biraz yukarıya Medun'un batısına ve üçüncüsü de Slaniča sırtına konulmak üzere 3 muhasara bataryasını yerleştirdiler. Ayrıca Voyvoda Plamanaç kumandasında bir tarassut müfrezesi, İşkodra istikâmetine gönderildi³⁵⁶.

Karadağlılar, Bar'ın yanı sıra Bar'a yakın ve uzak mesafedeki bazı mevzilere de saldırdılar. Bar'ın bombalanmaya başladığı 14 Kasım gününde Osmanlı kuvvetlerinin tahliye etmiş oldukları İskele Tabyası, Karadağlıların eline geçti. Yine 14 Kasım günü İşkodra'dan gelecek Osmanlı kuvvetlerini durdurmak ile görevlendirilen İlyas Planamaç komutasındaki 4 tabur, İşkodra tarafına giderek buradaki kuleleri ele geçirdi. Diğer Karadağ tugaylarından Gjuroviç Tugayı da Avusturya ile Bar arasındaki bölgeyi işgal etmek ile görevlendirildi. Vrbiça Tugayı ise Bar Kalesi'ni kuşatmak ile görevlendirilmişti. Kalan 7 Karadağ taburu, ihtiyat olarak Nikola'nın emrinde kaldı³⁵⁷.

³⁵¹ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 244.

³⁵² a.g.e., s. 238.

³⁵³ a.g.e., s. 244.

³⁵⁴ ATASE, ORH, K: 41, G: 137, B: 137-2, 04. 09. 1293 (16. 11. 1877).

³⁵⁵ ATASE, ORH, K: 41, G: 138, B: 138-1, 06. 09. 1293 (18. 11. 1877).

³⁵⁶ Âli Fitrî, a.g.e., s. 74-75.

³⁵⁷ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 238.

Karadağlılar, bir yandan Bar çevresindeki bazı tabya ve kulelere saldırırken bir yandan da Bar Kuşatması'nı sürdürdüler. Bar Kalesi'ni kuşatmak ile görevlendirilen Vrbiça, 15 Kasım'da topçu kuvvetini ateş hattına sokarak kaleyi dövmeye başladı. Bombardıman, 16-17 Kasım günlerinde de sürdü. Kaleden Türk topları karşılık verseler de Karadağ topları daha etkili idi. İki günlük bombardıman sonunda kale duvarlarının bir kısmı yıkıldı. Halk ve askerler, kazemat ve mahzenlere sığındılar. İbrahim Bey, durumun kötüye gitmesi üzerine yardım istedi. Bunun üzerine Âli Sâib Paşa 2 tabur, 4 top ve 1.500 muâvene askerinden oluşan bir müfrezeyi Abdi Paşa komutasında Bar'a gönderdi. Abdi Paşa'nın muâvene askerleri, 16 Kasım'da İlyâ Planamaç komutasındaki Karadağlılar ile Dobra Voda köyünde karşılaştılar. Gün boyu süren muharebe sonunda muâvene askerleri geri çekildi. Bununla birlikte Karadağlılara önemli sayıda zayıat verildi. Muâvene askerlerinden darbe yiyen Karadağlılar, Dobra Voda köyünü yağmalayıp, yaktılar³⁵⁸.

Muâvene askerlerinin çekilmesinden sonra Abdi ve Veli Rıza paşaların komutasındaki Osmanlı müfrezesi, İşkodra'dan gelen bir tabur ile birleşti ve bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin sayısı 3 tabura çıktı. Planamaç komutasındaki Karadağlılar ise 18-19 Kasım gecesi saat 12'de Bar-Katrakol mevkinde Osmanlı kuvvetlerinin bulunduğu hatta baskın düzenledi³⁵⁹. Karadağlılar, üç taburdan oluşan Osmanlı müfrezesinin Bar Kalesi'ne 4 saat mesafede bulunan Katrakol Hanı önünde konakladığı sırada gece vakti baskın düzenlediler. Gece saat 1'den sabah saat 11'e kadar devam eden muharebede, müfrezenin sağ cenâhında yer alan 3. Ordunun 4. Nizâmiye Alayının 1. Taburu uğradığı ani saldırı ile tamamen geriye püskürtüldü. Merkezde Sol Kolağası Kürd Hüseyin Ağa'nın kumandasında bulunan 3. Ordunun 6. Nizâmiye Alayının 3. Taburunun üç bölüğü de hem cepheden hem de sağ cenâhın boşalttığı tepeden Karadağlıların ateşine maruz kaldı. 3.000'den fazla asker ile saldıran ve rivayete göre saldıranlar içinde Nikola'nın da bulunduğu Karadağ kuvvetleri, Hüseyin Ağa'nın bulunduğu istihkâma birkaç defa girmeyi başardılarsa da Hüseyin Ağa ve askerleri her defasında süngü savunması ile Karadağlıları istihkâmdan atmayı başardılar. Türk müfrezesinin sol cenâhında bulunan Redif-i Mukaddem Kavala Taburu, büyük bir müdafaa yaparak

³⁵⁸ a.g.e., s. 238-239.

³⁵⁹ a.g.e., s. 239-240.

Karadağlıları durdurdu. Karadağlılar, sabaha karşı mağlup oldular. Muharebede Türk müfrezesinde bir yüzbaşı, bir mülâzım ve yetmiş asker öldü. Çok sayıda asker de yaralandı. Hüseyin Ağa, üç yerinden yaralanmasına rağmen sabaha kadar kumandaya devam etti. Karadağlıların ise sadece istihkâm önünde 100 ölüleri vardı. Bu üç Türk bölüğünün başarılı müdafaasını duyan İşkodra'daki büyük devletlerin konsolosları, savaş meydanına gelerek Hüseyin Ağa ve askerlerini tebrik ettiler. Zaferden sonra bir iki gün içinde Karadağlıların kuvvetleri fazlalaşınca, Türk müfrezesi İşkodra'ya çekilmek zorunda kaldı. Neticede Bar'a yardım ulaştırılamadı. Artık müfrezenin vazifesi İşkodra'yı korumak oldu. Elde ettikleri başarıdan sonra üç bölüğün bağlı olduğu 6. Alayın 3. Taburunun sancağına 2. rütbeden bir nişân verildi. Hüseyin Ağa, sağ kolağası yapıldı. Diğer zabitan ve askerlere de rütbe, nişân ve madalya verildi³⁶⁰. Muharebeyi kaybeden İlyâ Planamaç ise İşkodra'ya gitmekten vazgeçti ve Dobra Voda'ya çekilerek burada bir müdafa mevzisi kurdu³⁶¹.

İşkodra'dan gelen Türk taburlarının İlyâ Planamaç komutasındaki Karadağlıları geri püskürttüğü sırada diğer Karadağ kuvvetleri, 18 Kasım günü sahilde Voloviça Bataryası'nı ele geçirdiler. Bar Kumandanı İbrahim Bey, Karadağlıların Voloviça Bataryası'nı ele geçirdikleri sırada bir huruç hareketine teşebbüs etti. Ancak büyük bir Karadağ kuvveti ile karşılaşınca kaleye geri döndü³⁶².

Karadağ kuvvetlerinin Bar'a saldırmasından sonra Osmanlı kuvvetlerinin Bar çevresinde karşı karşıya geldiği bir diğer Karadağ kuvveti de Maşo Gjurovic Müfrezesiydi. Zupci-Sustaş istikâmetine gönderilen Gjurovic Müfrezesi, Şuşanj Kulesi'ni ve eski Rastaç Sahil Bataryası'nı ele geçirdi. Karadağlılar, bahsedilen yerlerin dışında 18 Kasım'da Spiçi ve Çay (Çanj) Kulesi ile 22 Kasım'da Murik köyünü ele geçirdiler. Sahilde ele geçirilen yerler arasında Nihaç Kulesi ve Golo Brdo Tabyası da yer aldı. Böylece Çay Limanı'ndan Ülgün'e kadar uzanan alanda bulunan Voloviça, Şuşanj, Rastaç, Golor Brdo ve Nihaç gibi istihkâmlar Karadağlıların eline geçmiş oldu³⁶³. Sahil hattının dışındaki Söğütorman Geçidi de 22 Kasım'da Karadağlıların eline geçti. Kasım ayının son haftasında da

³⁶⁰ İsmail Fazıl Paşa, *Meşâhîr-i...*, s. 15-21.

³⁶¹ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 241.

³⁶² *a.g.e.*, s. 238-239.

³⁶³ *a.g.e.*, s. 241-242.

saldırılarını sürdüren Karadağlılar, 24 Kasım gecesi Spitza kasabası ve limanına hakim olan iki Osmanlı tabyasını ele geçirdiler. Bu tabyalar, sınır savunması için yapılmıştı. Avusturya'nın Dalmaçya, Karadağ ve Osmanlı sınırlarının birleştiği yerde bulunan sırtları muhafaza ediyordu. Nikola, Spitza tabyalarının ele geçirilmesi ile ilgili olarak Çetine Mevki Kumandanı'na çektiği telgrafta, Spitza şehri ile birlikte 8 büyük topun ve birçok mühimmâtın elde edildiğini, o ana kadar da toplamda 9 tabya ve 22 büyük topun elde edildiğini, huduttan Boyana'ya kadar ve İşkodra Gölü'nden denize kadar olan yerlerin alındığını, yalnız Bar Kalesi'nin direnmeye devam ettiğini ancak onu da alacaklarını belirtti³⁶⁴. Osmanlı yönetimi, Bar bölgesinin öneminden dolayı Girit'ten Bar'a 3 tabur daha göndermeye karar verdi³⁶⁵.

Spitza tabyalarının düşmesi ile Boyana Nehri'nin Avusturya-Macaristan sınırı tarafındaki kısmının tamamı Karadağlıların eline geçmiş oldu. Artık İşkodra ile Bar arasındaki ulaşım Alessio vasıtasıyla sağlanabilecekti. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, artık Bar'a yalnız denizden yardım gönderilebilecekti. Sahilin büyük bir kısmı, gemilerin en kısa top menziline kadar karaya yaklaşabilecekleri bir şekildeydi. Ayrıca Karadağlıların deniz toplarıyla boy ölçüşecek topları yoktu. Sahilden Bar Kalesi'ne birkaç savaş gemisi ile yardım etmek daha önce düşünülmemişti. Bar'a yardım için denizin kullanılması son zamanlarda akıl edildi³⁶⁶. Aralarında Girit'ten gönderilen korvetlerin de bulunduğu³⁶⁷ Orhaniye Zırhlısı, Selimiye Fırkateyni, Sinop Korveti, Lübnan Korveti, Fevaid Yandan Çarklı Yatı ve Medar-ı Tefvik Nakliye Vapuru'ndan oluşan Osmanlı Akdeniz Filosu, Bar'ı kuşatmadan kurtarmak için harekete geçti³⁶⁸.

Osmanlı Devleti, Bar Kalesi'ne denizden yardım etmek için harekete geçerken kuşatmayı yürüten Mašo Vrbiča da 26 Kasım'da İbrahim Bey'e bir mektup göndererek müdafaaya devam etmenin boş yere kan dökmekten başka bir netice vermeyeceğini belirtti ve kalenin teslim edilmesini istedi. İbrahim Paşa, bu isteği reddetti ve Karadağ bombardımanı şiddetli bir şekilde devam etti. Bu arada Osmanlı Akdeniz Filosu da 25 Kasım'da Korfu Adası açıklarından geçtikten sonra

³⁶⁴ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 74-77.

³⁶⁵ **ATASE, ORH**, K: 90, G: 20, B: 20-1, 17. 09. 1293 (29. 11. 1877).

³⁶⁶ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 76-77.

³⁶⁷ **ATASE, ORH**, K: 41, G: 143, B: 143-1, 14. 09. 1293 (26. 11. 1877).

³⁶⁸ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 242-246.

27 Kasım'da Bar açıklarına ulaştı³⁶⁹. Sahilin bombardımanı için Mirlivâ Hakkı Paşa görevlendirildi³⁷⁰. Aynı gün Selimiye ve Orhaniye gemilerinden Sahil Bataryası'na ateş açıldı. Ancak Sahil Bataryası'ndan da karşı ateş açılınca, gemiler kıyıya yanaşamadılar. Lübnan ve Sinop korvetleri, 29 Kasım günü Voloviça Bataryası'na 100 civarında mermi attılar. Orhaniye, Selimiye ve Lübnan gemileri, 30 Kasım'da tekrar Bar önlerine gelerek bir ihraç denemesinde bulundular ancak başarılı olamadılar. Osmanlı Akdeniz Filosunun saldırıları, Aralık ayının başında da devam etti. 1 Aralık'ta bombardıman başlatıldı. Orhaniye Zırhlısı, etkili menzil içine girerek Voloviça Bataryası'nı etkili bir şekilde ateş altına aldı. Diğer gemiler de bombardımana katıldılar. Bombardıman, akşama kadar sürdü. Karadağ bataryası, zarar görmesine rağmen etkisiz hale getirilemedi. Osmanlı Akdeniz Filosu, Osmaniye Zırhlısı ile takviye edildikten sonra 6 Aralık'ta Voloviça Bataryası'nı 4.000 adım mesafeden ateş altına aldı. Bu sefer batarya yok edildi ancak karaya asker çıkarılamadı. Karadağlılar, etkisiz hale gelen bataryanın yerine yenisini yaptılar³⁷¹.

Osmanlı Filosunun Bar Kalesi'ne yardım ulaştıramamasında kalenin sahilden uzak bir konumda bulunması da etkili oldu³⁷². Ayrıca İşkodra Kumandanlığı, İstanbul'a, filonun zamanının çoğunu Valdanus Limanı'nda geçirdiği ara sıra Bar'a gelerek bombardıman yaptığını yönünde şikayette bulundu³⁷³. Bu gelişmelerin yaşandığı günlerde İşkodra'dan Venedik Körfezi'nde iki tane Rus gemisinin görüldüğüne dair haberler de alındı³⁷⁴.

Osmanlı Akdeniz Filosu, 6 Aralık'a kadar yaptığı saldırılarda Bar Limanı'ndan yararlanamayacağını görünce, yönünü Spiçi Limanı'na çevirdi. Filo, Hüdavendigâr Fırkateyni ile takviye edildi ve 8 Aralık'ta Golo Brdo Kalesi'ni topa tuttu. Bombardıman, 9 Kasım'da da devam etti ancak burada da bir sonuç elde edilemedi. Mısır, Babil, Avizo ve Beşir gemileri ile takviye edilen Osmanlı Akdeniz

³⁶⁹ gös.yer.

³⁷⁰ ATASE, ORH, K: 41, G: 143, B: 143-2, 16. 09. 1293 (28. 11. 1877); ATASE, ORH, K: 69, G: 50, B: 50-1, 16. 09. 1293 (28. 11. 1877).

³⁷¹ Sedes, gös.yer. 2 Aralık 1877 tarihli belgede, Karadağlıların Bar Limanı'nda bulunan Osmanlı kuvvetlerine ateş açtığı ve yapılan karşılıklı top atışından sonra Osmanlı Filosunun Avlonya Limanı'na sığındığından bahsedilmektedir. ATASE, ORH, K: 32, G: 159, B: 159-1, 20. 09. 1293 (02. 12. 1877).

³⁷² ATASE, ORH, K: 39, G: 90, B: 90-1, 10. 10. 1293 (22. 12. 1877).

³⁷³ ATASE, ORH, K: 41, G: 151, B: 151-1, 03. 10. 1293 (15. 12. 1877); ATASE, ORH, K: 40, G: 201, B: 201-1, 09. 10. 1293 (21. 12. 1877).

³⁷⁴ ATASE, ORH, D: 4-20, B: 571, 10. 09. 1293 (22. 11. 1877).

Filosu, 20 Aralık'ta tekrar Golo Brdo'ya ateş açtı. Bu ateşe, Karadağlılar da karşı ateş açtı ve Osmanlı Filosunun bu teşebbüsü de sonuçsuz kaldı. Osmanlı Filosu, 1 Ocak 1878'e kadar birkaç kez daha Bar ve Spiçi önlerine geldi ancak önemli bir eylemde bulunmadı. Bar Kalesi'ndeki Osmanlı kuvvetleri, Osmanlı Filosunu gördüklerinde umutlanmışlardı. Ancak mevsimin etkisiyle çoğu zaman denizin dalgalı olması ve filonun ateşinin Karadağlıları etkileyememesi gibi sebeplerle Bar Kalesi'ne yardım edilemedi. Osmanlı Filosu; Hüdavendigâr, Medâr-ı Tevfîk ve Babil vapurlarına Girit ve diğer yerlerden bindirilmiş olan 3 taburu bir türlü sahile çıkarmayı başaramadı³⁷⁵.

İsmail Fazıl Paşa'ya göre İstanbul'dan Bar'a, Aziziye ve Osmaniye zırhlıları ile Beyrut ve Cebel-i Lübnan korvetlerinden oluşan bir filo gönderilmişti. Osmanlı Filosu, Bar Kalesi çevresindeki kayalara ve bazı noktalara netice vermeyen atışlar yapmıştı ve bu atışlardan sonra çıkan fırtına sebebi ile Avlonya Limanı'na çekilmek zorunda kalmıştı. Filo, İstanbul'dan boş gelmek yerine beraberinde en azından 4 taburluk bir kuvvet getirerek bunları ateş desteği ile karaya çıkartmalıydı. Aynı anda İşkodra'dan Bar'a gönderilecek bir kuvvet ile bu karaya çıkarılan 4 tabur birleşerek bir sonuç elde edebilirdi³⁷⁶.

Âli Fitrî'nin verdiği bilgilere göre Osmanlı Filosunun saldırısı sırasında Yanya Kumandanı Abdi Paşa'ya yardım için bütün kıtaları ile birlikte İşkodra'ya gitmesi emredildi. Bu sırada Âli Sâib Paşa da savaş gemilerine güvenerek kuşatmayı yarmak ve Bar yolunu açmak istedi. Osmanlı zırhlıları, 7 Aralık günü Bar civarına yanaştılar. Karadağlıların ele geçirdiği bir tabyayı topa tuttular. Ancak bu sırada çıkan şiddetli bir fırtına sebebiyle donanma, sahilden açılmak zorunda kaldı. Osmanlı Filosu, birkaç defa daha saldırı teşebbüsünde bulunduysa da başarı elde edemedi³⁷⁷.

Nikola, Osmanlı Filosunun saldırısının başarısızlıkla sonuçlanması ile birlikte kara ve deniz desteğinden yoksun kalan Bar Kalesi Kumandanı İbrahim Bey'e 14 Aralık günü Vrbiça vasıtasıyla mektup gönderdi. Nikola, mektubunda

³⁷⁵ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ...**, s. 243-244. 4 Ocak 1877 tarihli bir belgede, Avusturya-Macaristan Devleti harp gemileri tarafından kuşatılan Bar Kalesi'nin her an düşmanın eline geçebileceğinden bahsedilmektedir. **ATASE, ORH**, K: 43, G: 2, B: 2-1, 23. 10. 1293 (04. 01. 1878).

³⁷⁶ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 16-17.

³⁷⁷ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 77.

halkın boş yere çektiği eziyetlere son verilmesinin insanlığa uygun bir karar olacağını, kaledekilere yardım imkanının kalmadığını, muhafızların gösterdikleri cesaret dikkate alınarak onların ve halkın serbestçe diledikleri yere gidebileceklerini belirterek teslim olma çağrısında bulundu. Vrbiça da Nikola'nın yazısına ek olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğunu, kurtuluş ümidinin kalmadığını, Rusların Kars ve Plevne'yi ele geçirdiklerini, Sırbistan'ın tekrar savaş ilan ettiğini ve Giritlilerin ayaklandığını mektuba ilave etti. İbrahim Bey, mektuba cevap olarak muhafazası kendisine ve askerlerine emanet edilmiş olan kaleyi ölünceye kadar korumanın vazifesi olduğunu belirtti. Karadağlılar, bundan sonra kuşatmanın şiddetini arttırdılar. İlk önce Selim Bey'in kasaba yakınına yaptırdığı kuleyi imha ettirdiler. Sonra da kaleye sığınan Müslümanların kale etrafındaki evlerini yaktılar. Bu şekilde askerlere yardım edenlerin umudunu kırmak istediler³⁷⁸. Bar telgraf hattı da Karadağlılar tarafından tahrip edildi³⁷⁹

Âli Fitrî'ye göre Osmanlı Filosunun yardım teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra kara ve denizden yardım alamayan İbrahim Bey, Avusturya-Macaristan Konsolosu'na, kaleyi Avusturya-Macaristan'a vereceğini söyledi. Nikola da Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun vereceği kararı kabul edeceğini İbrahim Bey'e bildirdi. Ancak bu tekliften bir sonuç çıkmadı. Karadağlılar, 25 Aralık günü kaleye saldırdılar. Karadağlılar kaleye saldırırken Osmanlı Filosu Bar kıyısına yanaştı. Bu esnada Karadağlıların attığı mermiler ile iki Osmanlı gemisi battı³⁸⁰.

Karadağlıların deniz desteğinden yoksun kalan Bar'daki Türk kuvvetlerine karşı bombardımanın şiddetini arttırması ile kasaba tamamen yandı. Buna rağmen İbrahim Bey ve askerleri direnişe devam ettiler. İbrahim Bey; kasabadaki düşkünleri, kadınları, çocukları kale duvarlarının arkasına ve kazamatlara yerleştirerek korunmalarına özen gösterdi. Ancak erzâk ve cephâne tükenmeye başlamıştı³⁸¹. Kale halkı arasında tifo ve dizanteri ortaya çıktı ve su sıkıntısı yaşanmaya başladı. Kaledeki durum bu haldeyken İbrahim Bey, Selim ve Şaban beyler ile görüştüktan sonra Karadağlılardan 6 Ocak 1878'de 3 günlük bir mütareke istedi. İbrahim Bey, bombardımanın yaptığı tahribatı gidermek ve su

³⁷⁸ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 245-246.

³⁷⁹ **ATASE, ORH**, K: 41, G: 148, B: 148-1, 09. 10. 1293 (21. 12. 1877).

³⁸⁰ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 77-78.

³⁸¹ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 17-18.

haznesini tamir edebilmek için zaman kazanmayı planlıyordu. Karadağlılar, bu teklifi reddettiler ve bombardımanın şiddetini arttırdılar. Bunun üzerine İbrahim Bey, 9 Ocak'ta Karadağlılara bir mektup yazarak 3 gün sonra kaleyi teslim edeceğini bildirdi. Sedes'e göre İbrahim Bey, hala denizden ya da karadan yardım geleceği ümidini taşıyor ve zaman kazanmaya çalışıyordu. Karadağlılar cevap olarak kale, 10 Ocak'ta teslim edilmediği takdirde kale teslim alınana kadar geçen her gün için 1.000 lira tazminat alacaklarını bildirdiler. İbrahim Bey, bir gün sonra cevap vereceğini bildirdi. Karadağlılar, 9-10 Ocak gecesi bombardımanı kestiler. İbrahim Bey, arkadaşları ile görüştüktan sonra yiyeceğin bitmesi ve askerlerin kötü durumunu da dikkate alarak ertesi günü kaleyi teslim etmeye karar verdi. Kalenin teslimi ile ilgili daha önceki teklifler, Türk tarafı tarafından kabul edilmediği için Karadağlılar, kaleyi kayıtsız, şartsız teslim aldılar³⁸² ve Bar'daki tükenen zahirenin Osmanlı yönetimi tarafından tedarik edilmesini Türk tarafına kabul ettirdiler³⁸³. Böylece 10 Ocak 1878 tarihinde Bar Kalesi düşmüş oldu³⁸⁴. Bar halkı ise silahları kendilerine verilmek şartıyla teslim oldu³⁸⁵.

İsmail Fazıl Paşa'ya göre halkın kötü durumu İbrahim Bey ve arkadaşlarının maneviyatlarını etkilemişti ve Karadağlılar, aynı Nikşik'te olduğu gibi askerlerin ve halkın savaş esiri sayılmaksızın eşya ve silahları ile birlikte diledikleri yere gidebilmeleri şartı ile kalenin teslim edilmesini teklif etmişlerdi³⁸⁶.

Nikola, Bar Kalesi teslim olduktan sonra İbrahim Bey ve arkadaşlarını askerî merâsim ile kabul etti. İbrahim Bey'in elini sıkarak ona kahraman bir asker olduğunu söyledi, tebrik etti ve kılıcını iade etti. İbrahim Bey de Bar muhafızlarının muhasara eden askerlere yenilmediğini, açlığa esir düştüğünü, yüksek efkar sahiplerinin böyle bir askerin silahını almayı reva görmeyeceklerini belirtti. Karadağlılar, İbrahim Paşa'nın yanı sıra subayların da eşya ve silahlarına dokunmadılar. Sadece erlerin tüfekleri alındı³⁸⁷.

³⁸² Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 246-248.

³⁸³ **ATASE, ORH**, K: 41, G: 167, B: 167-1, 30. 10. 1293 (11. 01. 1878).

³⁸⁴ Sedes, ...**Osmanlı-Karadağ**..., s. 248. **ATASE, ORH**, K: 42, G: 144, B: 144-1, 30. 10. 1293 (11. 01. 1878).

³⁸⁵ **ATASE, ORH**, K: 41, G: 30, B: 30-1, 31. 10. 1293 (12. 01. 1878).

³⁸⁶ İsmail Fazıl Paşa, **Meşâhîr-i...**, s. 17-18.

³⁸⁷ Sedes, **gös.yer.**

İbrahim Bey ve arkadaşları, askerler, komutanlar ve halk, kaleyi terk ederken kendilerini selamlamak için sıraya dizilmiş olan Nikola ve Karadağ ileri gelenlerini selamladılar. Karadağlılar da cevap olarak “hurra” şeklinde bağırdılar³⁸⁸. Bar’da evi ve tüm eşyaları yanan İbrahim Bey, başında bir er kaputu olan zevcesi ile birlikte kasabadan ayrılırken Nikola, Karadağlıların ustruka olarak adlandırdıkları paltosunu İbrahim Bey’in zevcesine hediye etti. Bundan sonra Osmanlı askerleri, Bar Limanı’na sevk edildi. Yaralılar da Kızılhaç’a teslim edildi. Osmanlı kuvvetleri, 13 Ocak’ta Veli Rıza Paşa’nın nezaretinde gelen vapurlar ile Shengjin İskeleyi’ne gönderildiler³⁸⁹. İsmail Fazıl Paşa’ya göre kasabadan ayrılan Bar müdâfiînlerinin bir kısmı İşkodra’ya bir kısmı da Ülgün’e gitmişti³⁹⁰. Sultan II. Abdülhamid, Barlıların İstanbul’da Küçükçekmece bölgesine yerleşmelerine izin verdi³⁹¹.

59 gün süren Bar Kuşatması sırasında Türk tarafından 500’ü asker olmak üzere 800 kişi öldü. 200’ü yaralı olmak üzere 1.000 asker de teslim oldu. Ayrıca birçok kişi de hastalık sebebi ile öldü. Karadağlılar, harabeye dönmüş bir şehir teslim aldılar. Bar düştükten sonra Karadağlıların Ülgün üzerine yürümelerinin önünde bir engel kalmamış oldu³⁹².

5.6.4.2. Karadağlıların Ülgün’ü İşgal Etmesi

Osmanlı Devleti’nin Adriyatik kıyılarında yer alan liman kasabalarından birisi olan Ülgün, 8.000 nüfusa sahip, gelişmiş bir kasabaydı. Limanı, kuzeyindeki 5 toplu eski bir batarya korumaktaydı. Karadağlıların Bar’ı ele geçirmesi üzerine Ülgün’deki Osmanlı kuvvetleri, 15 Ocak 1878’de Gorica’daki müfrezeden gönderilen Kavala ve Duma redif taburları ile ve bir miktar muâvene askeri ile takviye edildi. Ayrıca bir zırhlı, bir firkateyn, bir korvet ve iki avizodan oluşan Osmanlı Filosu, limanda savunma pozisyonu aldı. Kasabanın çevresinde avcı siperleri oluşturuldu. Bar’dan gelen yolun müdafaası için de kasabanın 5 kilometre kuzeyinde Bratica Boğazı’nda bir müdafaa hattı oluşturuldu³⁹³.

³⁸⁸ İsmail Fazıl Paşa, *Meşâhîr-i...*, s. 18.

³⁸⁹ Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 249.

³⁹⁰ İsmail Fazıl Paşa, *Meşâhîr-i...*, s. 19.

³⁹¹ Bancoviç, *a.g.m.*, s. 30.

³⁹² Sedes, *...Osmanlı-Karadağ...*, s. 248-249.

³⁹³ *a.g.e.*, s. 249.

Balkan Cephesi'nde Plevne'nin Rusların eline geçmesi ile moralleri artmış olan³⁹⁴ Karadağlılar, beklenildiği gibi Bar'dan sonra Ülgün'e de saldırdılar ve Ülgün'ün etrafını kuşatarak Çayağzına doğru ilerlemeye başladılar³⁹⁵. Planamaç komutasındaki 8 tabur ve 3 bataryadan oluşan Karadağ kuvveti, 17 Ocak'ta Bratica'daki müdafa hattına saldırdı. Osmanlı kuvvetleri, 8 saat süren muharebe sonunda çekildiler. Karadağ kuvvetleri, 18 Ocak günü de kasabanın doğusunda Tatas istikâmetinde yürüyerek buradaki siperlere saldırdılar. Bu sırada Osmanlı Filosu da Karadağlılar üzerine ateş açıyordu. Siperlerdeki Osmanlı kuvvetleri, Karadağlıların ilk saldırısını durdurmalarına rağmen müdafaayı sürdürme imkanını göremedikleri için iskeleye sığındılar. İskeleye bulunan Veli Rıza Paşa komutasındaki Osmanlı Filosuna ait gemiler, askerleri Shengjin İskeleyi'ne taşıdılar. Bu saldırılarda Karadağlılar, 400'den fazla asker kaybettiler. Ölenler arasında Pero Vukranoviç adlı reis de vardı³⁹⁶. Bu gelişmeler yaşanırken Ülgün halkı, Karadağlılara bağlılıklarını bildirdiler³⁹⁷ ve 18 Ocak günü güneye inmiş olan Bojidar Petroviç, 19 Ocak'ta Ülgün'ü ele geçirmeyi başardı³⁹⁸. Karadağlılar, Ülgün'ü ele geçirerek kendilere yakınlık gösteren Mirditalılar ile de ilişki kurdular. Böylece Osmanlı Devleti açısından İşkodra şehrinin müdafaası daha da güçleşmiş oldu³⁹⁹.

Ülgün'ü ele geçirdikten sonra İşkodra Cephesi'nde tamamen serbest kalan Karadağ kuvvetleri, bundan sonra İşkodra Gölü'ndeki adalara saldırmaya başladılar. Lesendro, Vranjina ve Grmozur isimli adalar, Osmanlı kuvvetlerinin elinde idi. Küçük gemiler, bu adaların müdafaasına yardım ediyordu. Karadağlılar, muhasara toplarının serbest kalması ile birlikte bu adalara sahilden ateş açmaya başladılar. Adaları koruyan Osmanlı gemileri, bu ateş karşısında etkisiz kaldılar. Adalarda bulunan zayıf Osmanlı müfrezeleri, günlerce direndiler⁴⁰⁰. Ancak Karadağlılar, 26 Ocak'ta Grmozur Adası'nı, 30 Ocak'ta da Vranjina ve Lesendro adalarını ele geçirdiler⁴⁰¹. Zabljak tarafına gönderilen harp gemisinin çabaları,

³⁹⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 78.

³⁹⁵ **ATASE, ORH**, K: 63, G: 104, B: 104-1, 05. 11. 1293 (17. 01. 1878).

³⁹⁶ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 250.

³⁹⁷ **ATASE, ORH**, K: 63, G: 105, B: 105-1, 07. 11. 1293 (19. 01. 1878).

³⁹⁸ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 78.

³⁹⁹ Sedes, **gös.yer.**

⁴⁰⁰ **gös.yer.**

⁴⁰¹ Suver, **a.g.e.**, s. 105. Âli Fitrî'ye göre Karadağlılar, 12 Ocak'ta İşkodra Gölü'ndeki Grmozur Adası'nı, 17 Ocak'ta Lesendro Adası'nı, 18 Ocak'ta müstahkem bütün adaları ve 29 Ocak'ta Vranjina Adası'nı ele geçirdiler. **gös.yer.**

Vranjina Adası'nı kurtarmak için yeterli olmadı⁴⁰². Karadağ ordusu, 29 Ocak'ta Boyana Nehri'ni geçti⁴⁰³.

Karadağ ordusunun hızla ilerlediği günlerde Rus ordusu da İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Osmanlı Devleti, ortaya çıkan tehlike karşısında mağlubiyeti kabul ederek 31 Ocak 1878'de Rusya ile Edirne Mütarekesi'ni imzaladı ve savaşı sona erdirdi. Mütareke, tüm cepheleri ilgilendirdiği için durum Karadağ'a da bildirildi. Nikola, Podgorica'da bulunan Veli Rıza Paşa'yı durumdan haberdar etti. Ancak Karadağlılar, mütareke imzalanmış olmasına rağmen ilerlemeye devam ederek Dinosi, Ljesko Polje ve Zabljak gibi yerleri savaşımadan işgal ettiler⁴⁰⁴ ve Podgorica'yı ele geçirdiler⁴⁰⁵.

Karadağ'ın 1877-1878 Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni mağlup etmesi, 1389 Kosova Savaşı'nın intikamı olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Nikola, 1876 yılında Karadağlılara hitaben yazdığı Boşnakça mektupta, I. Murad döneminde yıkılan Sırp Çarlığı'nın V. Murad döneminde tekrar canlanacağını ve bunun Karadağlıların olduğu kadar Tanrı'nın da isteği olduğunu ifade etmişti⁴⁰⁶.

⁴⁰² ATASE, ORH, K: 63, G: 108, B: 108-1, 20. 11. 1293 (01. 02. 1878); ATASE, ORH, K: 63, G: 109, B: 109-1, 21. 11. 1293 (02. 02. 1878).

⁴⁰³ Âli Fitrî, *gös.yer.*

⁴⁰⁴ Sedes, *gös.yer.*

⁴⁰⁵ Darkot, *a.g.md.*, s. 228.

⁴⁰⁶ Suver, *gös.yer.*

6. BÖLÜM

KARADAĞ'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI

6.1. EDİRNE MÜTAREKESİ'NİN İMZALANMASI

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yapılacak barışın hangi esaslar üzerine kurulacağına dair çalışmalar, daha savaşın devam ettiği dönemde başlamıştı. Savaş kimin kazanacağını belli olmadığı dönemde İngiltere ile Rusya arasında savaş sonundaki barış esaslarını belirlemek için gizli yazışmalar yapıldı. Bu yazışmalarda, devletler tarafından birlikte belirlenecek arazinin Osmanlı Devleti tarafından Sırbistan ve Karadağ'a bırakılması, Bulgaristan Prensiği'nin kurulması, Bulgaristan'ın güneyinde ve Bosna-Hersek'te idarî reformlar yapılması ve Romanya'nın bağımsızlığının devletler tarafından müzakere edilmesi gibi hususlarda uzlaşmaya varıldı¹.

İngiltere ve Rusya arasında savaş sonrasında kurulacak düzen görüşülürken Osmanlı Devleti de Balkan Cephesi'nde Plevne'nin 10 Aralık'ta düşmesinden sonra 12 Aralık 1877'de Paris Antlaşması'na imza atmış olan devletlerden savaşın durdurulması için arabuluculuk yapmalarını istedi². Bu arada Sırbistan, 14 Aralık'ta Osmanlı Devleti'ne tekrar savaş ilan etti³. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da 25 Aralık'ta Bosna'da kendi kontrollerinde müstakil bir yönetim kurma talebinde bulundu⁴.

Osmanlı Devleti, savaşın gidişatı ve Rusların Edirne'yi ele geçirme ihtimâlinin doğması sebebi ile barış teşebbüslerini Aralık ayından sonra da sürdürerek İngiltere'den barış için arabuluculuk istedi ve Rusya'ya mütareke teklif etti⁵. Sultan II. Abdülhamid, 10 Ocak 1878'de İngiltere Kraliçesi'ne mütareke için arabuluculuk yapmasını isteyen bir telgraf gönderdi⁶. Ancak İngiltere'den arabuluculuk konusunda olumlu bir cevap gelmedi. Grandük Nikola ise barış şartlarının belirlenmesi şartı ile mütareke yapılmasına sıcak bakıyordu. Grandük

¹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 434.

² Özkan, **a.g.e.**, s. 313.

³ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 79.

⁴ **a.g.e.**, s. 81.

⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 521-522.

⁶ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 85.

Nikola, İstanbul'a telgraf çekerek barış şartlarının görüşülmesi için Osmanlı temsilcilerinin Kızanlık kasabasına gönderilmesini istedi. Bu teklif, Osmanlı Devleti tarafından kabul edildi. Osmanlı Hükümeti, Kızanlık kasabasına göndereceği temsilcilerine; Karadağ Sorunu ile ilgili olarak Karadağ sınırının Kolaşin dışındaki yerlerden genişletilmesinin kabul edilmesi, liman isterlerse İstanbul'a danışmadan Avusturya-Macaristan menfaatlerine dokunan Sutorina Limanı'nın verilmesi ve başka bir liman isterlerse İstanbul'dan izin alma gereği ileri sürülerek mazeret belirtilmesi talimatını verdi⁷.

Sultan II. Abdülhamid, 13 Ocak'ta Rus Çarı II. Alexander'a telgraf göndererek savaşın sona erdirilmesi ve mütareke imzalanmasını istedi⁸. Bu arada Osmanlı temsilcileri Kızanlık kasabasına gitmek üzere 15 Ocak 1878'de İstanbul'dan ayrıldılar. Çar II. Alexander, İstanbul'a gönderdiği cevapta, mütareke imzalanmasının Grandük Nikola'nın teklif ettiği şartların kabul edilmesine bağlı olduğunu bildirdi. Öte yandan İngiltere Hükümeti, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1856 ve 1871 yıllarında imzalanan antlaşmaların hükümlerine aykırı maddeler içeren bir antlaşmayı bütün büyük devletlerin onaylamasının gerektiğini ve Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin görüşlerinin alınması gerektiğini aksi takdirde imzalanacak olan antlaşmanın geçerli olamayacağını Rusya ve Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Bu konuda Avusturya-Macaristan da İngiltere ile birlikte hareket etti⁹.

Osmanlı Devleti'nin Rus Başkomutanlık Karargâhının bulunduğu Kızanlık'a gönderdiği Hâriciye Nâzırı Server Paşa başkanlığındaki Mütareke Kurulu, 19 Ocak'ta Kızanlık'a ulaştı. Grandük Nikola; Hazine-i Hassa Nazırı Müşir Namık Paşa, Askerî Müşâvir Ferik Necip Paşa, Mirlivâ Osman Paşa ve Kaymakam Agah Bey'den oluşan kurulu kabul etti¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin Kızanlık kasabasına temsilci gönderdiği sırada cephedeki ilerleyişini sürdüren Ruslar, 20 Ocak 1878 tarihinde Edirne'yi işgal ettiler. Rus işgalinin devam etmesi üzerine Sadrazam Ahmed Hamdi Paşa, Kızanlık'taki temsilcilere, kendilerine daha önce verilen müzakere talimatlarından

⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 522-524.

⁸ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 86.

⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 523-525.

¹⁰ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 87.

vazgeçildiğini, karşıdan gelen teklifleri titiz bir şekilde değerlendirerek İstanbul'a danışmadan gereken kararı vermelerini istedi. Ancak Ruslar, şifreli yazıyı Kızanlık'a götüren serasker yaverlerinden İzzet Bey'den haber alınmasını engellediler¹¹.

Osmanlı temsilcileri ile Grandük Nikola arasında yapılan görüşmede, Grandük Nikola; aralarında Karadağ'ın bağımsızlığının tanınması ve sınırlarının genişletilmesi, Bulgaristan Prensiği'nin kurulması, Sırbistan ve Eflak-Boğdan'ın bağımsız olması, Bosna-Hersek'te muhtariyet idaresinin kurulması, Rusya'nın boğazlardaki menfaatleri, tazminat gibi isteklerin bulunduğu barış şartlarını açıkladı¹². Ruslar, Bosna ve Arnavutluk bölgesinden ve sahilinden bir kısım toprağın ve İşkodra Gölü'nün yarısının Karadağ'a bırakılmasını istediler¹³. Ruslar, tekliflerinin toptan kabulünü ya da reddini talep ediyorlardı. Osmanlı temsilcileri, Karadağ'ın bağımsızlığı ve sınırlarının genişletilmesini kabul ettiler. Bulgaristan ve Bosna-Hersek meselelerinde Londra Protokolü'nde alınan kararların benimsenmesini istediler ve Eflak-Boğdan ile Sırbistan'da tarafsız müstakil bir hükümet kurulmasını önererek bu gelişmeleri İstanbul'a da telgrafla bildirdiler. Heyet-i Vükelâ, Osmanlı temsilcilerinin gönderdiği telgrafın alınmasından sonra 25 Ocak 1878'de bir danışma meclisi topladı ve Rusların teklifleri müzakere edildi. Karadağ'ın devletin başına sürekli bela olduğu, devlete çok zarar verdiği, devletten ayrılmasının zararının devlete bağlılığı halindeki zararından fazla olmayacağı dile getirilerek Karadağ'ın bağımsızlığının kabul edilmesine ve Karadağ dışında, Sırbistan'ın ve Eflak-Boğdan'ın da bağımsızlıklarının kabul edilmesine karar verildi. Rusların diğer şartlarının kabul edilmesinde tereddüt gösterildiyse de Rusların İstanbul'a girmesini önleyecek bir güç kalmamasından dolayı diğer şartlarda kabul edildi¹⁴. Nitekim Ruslar, 26 Ocak'ta Dimetoka, Uzunköprü ve Lüleburgaz'ı işgal ettiler. Grandük Nikola, 26 Ocak'ta Edirne'ye geldi. Osmanlı Devleti'nin mütareke için yaptığı teklifin, Rus Çarı II. Alexander tarafından kabul edildiği 30 Ocak'ta açıklandı. Bundan sonra 9 ay 7 gün süren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bitiren Edirne Mütareke Mukavelenâmesi ve Ayastefanos Barış Anlaşması'nın esaslarını içerecek olan Sulh Mazbatası, 31 Ocak 1878'de

¹¹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 529.

¹² **a.g.e.**, s. 535-536.

¹³ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 536-540.

Edirne’de imzalandı. Mazbatayı, Osmanlı Devleti adına Hâriciye Nâzırı Server Paşa ve Hazine-i Hâssa Nâzırı Namık Paşa, Rusya adına da Grandük Nikola imzaladı¹⁵. Grandük Nikola’nın karargâhında imzalanan mazbatada şu hükümler yer aldı:

— Bulgar Prenslığı kurulacak, prenslik; vergi ile mükellef olacak, mahalli Hristiyan bir hükümet tarafından yönetilecek, yerli askerleri olacak, Osmanlı askeri Bulgaristan’ı terk edecek, Bulgaristan sınırları tayin edilirken Bulgar nüfusunun yoğunlukta olduğu yerler dikkate alınacak ve İstanbul Konferansı’nın belirlediği sınırlardan daha dar olmayacak

— Karadağ’ın bağımsızlığı tanınacak ve Karadağ’ın sınırları savaşta elde ettiği topraklara eşit miktarda genişletilecek ve kesin sınırlar ileride tespit edilecek

— Eflak-Boğdan ve Sırbistan’ın bağımsızlığı tanınacak ve Eflak-Boğdan’a yeterli miktarda toprak verilip, Sırbistan sınırları da düzenlenecek

— Bosna ve Hersek’te yeterli miktarda teminat ile muhtariyet yönetimi kurulacak ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki diğer topraklarında da aynı ıslahatlar yapılacaktır

— Osmanlı Devleti, Rusya’nın talep ettiği savaş masraflarını ödeyecek

— Padişah, Rusya’nın İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki hak ve menfaatlerini Rus Çarı ile müzakere edecek¹⁶.

Sulh Mazbatası’nı imzalayan Osmanlı temsilcileri ve Grandük Nikola, barışa esas olacak konuların görüşülmesine hemen karargâhda başlanması ve mütareke imzalandığı andan itibaren Eflak-Boğdan ve Sırbistan-Karadağ orduları da dahil olmak üzere tüm savaşan ordular arasındaki çarpışmalara son verilip, bu durumun barış müzakereleri neticeleninceye kadar devam etmesi konularında da anlaşmaya vardı. Osmanlı temsilcileri, Rusya’nın belirlediği esaslara göre mütareke imzalamayı kabul etti. Mütareke Mukavelenâmesi, 31 Ocak günü

¹⁵ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 88-89. Ragusa Şehbenderi Daniş Efendi’nin İstanbul’a çektiği 31 Ocak 1878 tarihli telgrafnâme, Karadağ Reisi’nin Rijeka’ya çekildiği ve Avusturya-Macaristan’ın Bar Sahrası’nın Osmanlı Devleti’ne iadesinin reddedilmesini talep edeceğini Çetine’ye haber verdiği belirtilmiştir. **BOA, HR.SYS.** 214/3 31.01.1878.

¹⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 540-543.

Edirne’de Osmanlı Devleti adına Necip Paşa ve Osman Paşa tarafından imzalandı. Rusya adına ise Çar Nikola’nın harp yaverlerinden olan Başkumandan General Nepoçinski ve Çar’ın maiyeti ve General Nepoçinski’nin yardımcısı olan General Lubički tarafından imzalandı. Edirne Mütarekesi’nde şu konularda uzlaşma sağlandı:

— Mütareke, barış görüşmeleri sürdüğü müddetçe Rusya, Sırbistan ve Romanya orduları ile Osmanlı ordusu arasında geçerli olacak ve Rusya, askerî harekâttan vazgeçmesini ve Osmanlı Devleti ile imzalanan mütarekenin şartlarını kabul etmesini Karadağ’a teklif edecek, Osmanlı Devleti de Karadağ’a karşı askerî harekât düzenlemekten vazgeçecek.

— Osmanlı askerleri ile Karadağlılar arasındaki sınır, aralarında bir Rus memurunun da bulunduğu Osmanlı ve Karadağlı temsilcilerden oluşan özel bir komisyon tarafından belirlenecek

— Rus, Sırp ve Karadağ askerlerinin bulunduğu bölgelerde kalacak olan yaralı ve hasta Osmanlı askerleri, Rusya müttefiklerinin askerî yönetimlerinin muhafazası altında olacaklar, bulundukları yerlerde Osmanlı doktorları varsa onlar tarafından tedavi edilecekler, savaş esiri sayılmayacaklar ancak özel izinleri olmadan bulundukları yerlerden ayrılamayacaklar.

Mütarekenin diğer maddelerinde mütarekenin yürürlüğe giriş tarihi, mütareke hattı ve savaşan tarafların çeşitli bölgelerdeki asker ve memurlarının durumları ve tahliye edilecek yerler ile ilgili hususlardan bahsedildi¹⁷.

Ruslar, Edirne Mütareke Mukavelenâmesi ve Sulh Mazbatası’nın imzalanmasına rağmen Trakya’daki işgallerini sürdürdüler¹⁸.

Edirne Mütareke Mukavelenâmesi imzalandıktan sonra 8 Şubat 1878’de Rus Miralayı Baron Kaulbars, Mülâzim Prens Obolenski ile birlikte İstanbul’dan Çetine’ye gitti. Osmanlı Murahhası Veli Rıza Paşa ile Karadağ Murahhası Maşo Vrbiça da bunlara katıldı. Karadağlılar, Edirne Mütareke Mukavelenâmesi’nin imzalanmasından sonra Poggorica ve Spuz civarında Müslümanların yaşadığı

¹⁷ **Muâhedât Mecmûası**, C. IV, Tıpkı Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 177-183; Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 543-545.

¹⁸ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 90.

köyleri işgal etmeye ve Müslümanları göçe zorlamaya başladılar¹⁹. Osmanlı temsilcileri, Karadağlıların Ljesko Polje, Dinosi ve Zabljak köylerini mütarekeden sonra işgal ettiklerini belirterek bu köylerin geri verilmesini istediler²⁰. Hüseyin Hüsnü Paşa, Seraskerlikten aldığı emir üzerine Nikola'ya protestonâme göndererek Karadağlıların Mütareke Mukavelenâmesi'nin imzalanmasından sonra işgal ettikleri yerleri boşaltmasını istedi²¹. İki taraf arasında gerilim arttı ve tekrar savaşa dönülmesi ihtimâli belirdi. Bunun üzerine Ruslar araya girdiler. Ancak sınırın tayin edilmesi işi uzadı. Sorun, Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanması ile halledildi²².

6.2. AYASTEFANOS ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASI

Edirne Mütareke Mukavelenâmesi'nin imzalanmasından sonra yine Edirne'de ön barış görüşmeleri başlatıldı. Görüşmelere Rusya adına birinci temsilci olarak Rusya'nın eski İstanbul Sefiri General Ignatieff, ikinci temsilci olarak da savaş başladığında Rusya Sefâreti Maslahatgüzarlığı görevi ile İstanbul'da bulunmuş olan Nelidoff katıldı. Osmanlı Devleti adına ise birinci temsilci olarak Hâriciye Nazırı Safvet Paşa ve ikinci temsilci olarak Berlin Sefiri Sadullah Bey katıldı. Osmanlı Hükümeti, barışa esas olacak protokol hükümlerinin müzakerelerde biraz olsun lehte değiştirilebilmesi için temsilcilerine talimatlar verdi. Bu talimatlarda, Karadağ ile ilgili olarak Karadağ'a verilecek toprakların İstanbul Konferansı'nda belirlenen araziye geçmemesine çalışılması, liman istenilirse kesinlikle İşkodra'dan verilmeyip, Dalmaçya tarafından verilmesi ve Karadağ gemilerinin İşkodra'daki Boyana Nehri'nden geçmesine izin verilmesi istendi²³.

Safvet Paşa'nın Edirne'ye ulaşmasından sonra Konferans Meclisi toplandı ve müzakereler başladı. Barışa esas olacak olan protokolün Karadağla ilgili 2. maddesi, birinci oturumda ele alındı. Ruslar, Karadağ'ın bağımsızlığını tekrar tasdik ettirip, Bosna ve Arnavutluk taraflarından ve sahillerden büyük bir bölgenin

¹⁹ ATASE, ORH, K: 63, G: 115, B: 115-1, 06. 12. 1293 (18. 02. 1878); ATASE, ORH, K: 51, G: 101, B: 101-1, 31. 11. 1293 (12. 02. 1878).

²⁰ Sedes, ...Osmanlı-Karadağ..., s. 251.

²¹ ATASE, ORH, K: 63, G: 112, B: 108-1, 31. 11. 1293 (12. 02. 1878); ATASE, ORH, K: 54, G: 56, B: 56-1, 29. 11. 1293 (10. 02. 1878).

²² Sedes, gös.yer.

²³ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 551-553.

ve İşkodra Gölü'nün yarısının Karadağ'a bırakılmasını istediler. Rusların Karadağ Sorunu ve diğer konular ile ilgili istekleri, Safvet Paşa ve Bâb-ı Âli'ye ağır geldi. Müzakereler kesin bir antlaşma ile sonuçlanmadan Rusların görüşmelere Ayastefanos köyünde devam etmek istemeleri üzerine iki tarafın temsilcileri Edirne'den ayrılarak Ayastefanos köyüne geçtiler ve çalışmalara burada devam ettiler²⁴. Bu arada 13 Şubat'ta Amiral Hornby komutasındaki 6 gemiden oluşan İngiliz Filosu, devletler hukukuna aykırı bir şekilde Çanakkale Boğazı'nı geçerek Mudanya önlerinde demirledi. Aynı gün Sultan II. Abdülhamid'in emri ve Hükümetin kararıyla Meclis-i Mebusan süresiz olarak tatil edildi²⁵.

Taraflar arasında kesin barış görüşmeleri, 14 Şubat'ta Ayastefanos (Yeşilköy)'ta başladı²⁶. Ayastefanos'daki ilk toplantı, 24 Şubat'ta Rus Başkomutanlık Karargâhında Grandük Nikola başkanlığında gerçekleştirildi. Burada da Osmanlı Devleti'ni Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa ve Berlin Sefiri Sadullah Bey temsil etti. Rusya'yı da yine Ignatieff ve Nelidoff temsil etti²⁷. Ruslar, görüşmelerde Karadağ'ı güçlendirmek için özel bir çaba sarf ettiler²⁸. Müzakereler sonunda Ayastefanos Barış Antlaşması, 3 Mart 1878 tarihinde imzalandı. Antlaşma, 29 maddeden oluşuyordu. Ayastefanos Antlaşması'nın 1. ve 2. maddelerinde Karadağ Sorunu ele alındı. Karadağ'a arazi terkinin öngören birinci maddede, iki devletin sınırları belirtildi. Bu maddeye göre Karadağ sınırı Dobrustiça Dağı'ndan başlayarak İstanbul Konferansı'nda gösterilen hat üzerinde Bileke'den geçerek Korito'ya uzanacak ve buradan da Metokya ile Gaçko Karadağ'da kalacak şekilde Gaçko'ya uzanacak ve Gaçko'dan Piva ve Tara nehirlerinin birleşme noktasına giderek Drina Nehri'nin Lim Çayı ile birleştiği noktaya kadar kuzeyden yukarıya çıkacaktır. Karadağ'ın doğu sınırı ise Lim Çayı'ndan Prijepolye'ye kadar uzanarak Rojay'dan Bihor ve Rojay Karadağ'da kalacak şekilde Sukaplanina'ya kadar uzanacaktır. Söz konusu hat Rugovo, Plava ve Gusinye'yi içeride bıraktıktan sonra İştip ve Paklen sıradağları boyuna doğru ve Koprivnik, Babavırlı ve Borvirh dağlarının tepelerinden Arnavutluk sınırı boyunca uzanan Prokleti Dağı'nın en yüksek tepesine kadar uzanacak ve buradan da Biskaşık Dağı tepesine doğru giderek İjiceni Hoti ve İjiceni-Kastrati'yi ikiye

²⁴ a.g.e., s. 563-567.

²⁵ Gn.Kur. ATASE Bşk., gös.yer.

²⁶ Engelhardt, a.g.e., s. 379.

²⁷ Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 93.

²⁸ Jelavich, a.g.e., C.II, s. 36.

ayırdıktan sonra İşkodra Gölü'nden geçip, Boyana'ya uzanacak ve Boyana Nehri'nin en derin noktasından denize kadar uzanacaktır. Bu sınırlara göre Nikşik, Gaçko, Spuz, Podgorica, Zabljak ve Bar, Karadağ'da kalacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Karadağ Prenslığı'nin birer üyesinin de bulunduğu bir Avrupa komisyonu, umumî haritada iki ülkenin menfaat ve güvenlikleri açısından gerekli gördüğü değişiklikleri yerinde gerçekleştirerek prensliğin kesin sınırlarını belirleyecek ve iki taraf, bu değişikliklerden dolayı arazi dikkate alınarak gerekli bedelleri verecektir. Komisyon, Boyana Nehri'nde faaliyet gösterecek gemiler ile ilgili özel bir nizamnâme hazırlayacaktır²⁹.

Ayastefanos Antlaşması'nda çizilen Karadağ sınırı ile birçok stratejik nokta ve Nikşik, Gaçko, Spuz, Podgorica, Zabljak, Bar, Ülgün³⁰ ve Spiçi Limanı gibi önemli yerler Karadağ'a bırakıldı³¹. Böylece Karadağ'ın deniz ile irtibatı sağlanmış oldu. Yenipazar sancağı da Karadağ ile Sırbistan arasında paylaştırıldı³². Karadağ'ın yüzölçümü 4.405 km²'den 15.355 km²'ye çıktı³³.

Ayastefanos Antlaşması'nın Karadağ ile ilgili olan 2. maddesinde de şu hükümler yer aldı:

— Bâb-ı Âli tarafından Karadağ'ın bağımsızlığı kabul edilecek

— Karadağ, İstanbul'da ve Osmanlı topraklarında gerekli gördüğü yerlerde memur bulundurabilecek

— Her iki ülkeye iltica eden suçluların iadesi konusu ve Osmanlı topraklarında seyahat eden ve yaşayan Karadağlıların milletlerarası hukuk kurallarına ve Karadağlılar ile ilgili konulan usule göre saltanat kanunlarına ve memurlarına tabi olmaları hakkında Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında cereyan

²⁹ **Muâhedât Mecmûası**, C. IV, s. 183-185; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 387; Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 575.

³⁰ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 79-80. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki dönemde Karadağlıların Bar, Ülgün, Spuz, Podgorica gibi yerlerde halka zulüm yaptıklarına dair haberler alınacaktır. **ATASE, ORH**, K: 69, G: 192, B: 192-1, 02. 03. 1294 (14. 05. 1878); **ATASE, ORH**, K: 69, G: 209, B: 209-1, 27. 03. 1294 (08. 06. 1878). Osmanlı Devleti, İşkodra Kolordusunun iskelesi olan Bar ve Ülgün limanlarının Karadağ'a bırakılmasından sonra Drin ve Boyana nehirlerinin denize döküldüğü bölgenin arasının yeni iskele olarak belirlenmesine ve sevk işlemlerinin buradan yapılmasına karar verdi. **ATASE, ORH**, K: 70, G: 31, B: 31-1, 13. 03. 1294 (25. 05. 1878).

³¹ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 65.

³² **a.g.e.**, s. 76.

³³ Karatay, "*Karadağ'ın...*", s. 465.

edecek ilişkilerin mahiyeti, ileride Rusya, Osmanlı Devleti ve Karadağ arasında birlikte belirlenecek

— Osmanlı Devleti ile Karadağ sınırında bulunan halkın ilişkilerine ve sınır üzerinde bulunan müstahkem mevkilere ait meseleler ile ilgili olarak Osmanlı Devleti ve Karadağ arasında bir sözleşme imzalanacak, anlaşma sağlanamayan konuları, Rusya ve Avusturya-Macaristan hakem sıfatı ile çözecek

— Karadağ askerleri kendilerine terk edilen yerlerin dışındaki yerleri antlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren 10 gün içinde tahliye edecek³⁴.

Ayastefanos Antlaşması'nın savaş esirleri ile ilgili 28. maddesi de Osmanlı-Karadağ ilişkilerini ilgilendiren bir maddedir. Bu maddede, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın ellerindeki savaş esirlerini tespit edip, özel görevliler vasıtasıyla Sivastapol ve Hocabey'de karşılıklı olarak iade etmesi ve Osmanlı Devleti'nin kendisine teslim edilen savaş esirlerinin masraflarını 6 sene içinde 18 eşit taksit ile ödemesi öngörülmüştür. Osmanlı Devleti ile Eflak-Boğdan, Sırbistan ve Karadağ arasında savaş esirlerinin iadesinin de bu hüküm çerçevesinde yapılması ve Osmanlı Devleti'nin iade edeceği esirlerin miktarının Karadağ'ın iade edeceği esirlerin miktarından savaş anında düşülmesine karar verilmiştir³⁵.

Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı Hâriciye Nezâreti tarafından Grandük Nilola'nın Politika Müdürü Nelidoff'a bir telgraf çekilerek Sırbistan ve Karadağ hatlarının mütareke mukavelenâmesi gereğince sulhiyenin başlarında yer alan umumî haritaya göre tayin olunmasında Bâb-ı Âli açısından bir mahzur olmadığı ancak hatların tayin edilmesinin geçici olacağı, bu meselenin oluşturulacak özel bir komisyon ile anlaşmada belirtilen şartlara göre halledileceği belirtildi³⁶.

Karadağlıların saldırıları, Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra da devam etti. Osmanlı Hâriciye Nezâreti tarafından Nelidoff'a gönderilen 18 Mart 1878 tarihli yazıda verilen bilgilere göre Karadağlılar, hâtt-ı fâsılaya saldırarak hayvanlarıyla birlikte Derviş Paşa ve İsmail Paşa istihkâmlarının bir hayli ötesine

³⁴ **Muâhedât Mecmûası**, C. IV, s. 185; Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 575-576; Erim, **a.g.e.**, s. 388.

³⁵ **Muâhedât Mecmûası**, C. IV, s. 200; Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 580-581.

³⁶ **BOA, HR.TO.** 497/6 1295.Ra.12 (16.03.1878).

kadar ilerlediler ve Podgorica istihkâmlarıyla Trebin'de bulunan tarla ve bağları harap etmeye başladılar. Bu hareketlerin önlenmesi için Karadağlı kumandanlar nezdine gönderilen Osmanlı zabitleri saldırılara uğradılar ve bir netice elde edemediler. İşkodra Memûrîn-i Askeriyyesi, yaşanan gelişmeler karşısında Hâriciye Nezâretinden, Karadağ memurlarının prensliğin kesin sınırının Ayastefanos Antlaşması'nın birinci maddesi gereğince bir Avrupa komisyonu marifetiyle kesin olarak belirlenmesine kadar statükoya riayet etmeleri yönünde tenbih edilmesi için Grandük'e başvurmasını, rica etti ³⁷ . Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Karadağlıların gerçekleştirdikleri bu saldırıların yanında Karadağ Prensi Nikola da savaş hazırlıkları yapmaya başladı³⁸.

Osmanlı Devleti, son derece ağır şartlar taşıyan Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladıktan sonra antlaşma da kendi lehine bazı düzeltmeler yapılabileceği ümidini kaybetmedi. Nitekim antlaşmanın imzalanmasından sonra fevkalade sefir olarak Petersburg'a gönderilen Serasker Rauf Paşa'ya, antlaşmada bazı düzeltmeleri içeren resmi talimat verildi. Bu düzeltmeler içerisinde Karadağ'a bırakılan Bar Limanı ile Podgorica'nın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi karşılığında Karadağ'a Hersek tarafından arazi verilmesi teklifi de vardı. Rauf Paşa, Petersburg'a ulaştıktan sonra Osmanlı Devleti'nin isteklerini Rus Çarı'na ve vükelâsına ilettiler. Çar, antlaşma hükümlerinin hafifletilmesinin Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı takınacağı tavıra bağlı olacağı şeklinde bir cevap verdi³⁹.

6.3. BERLİN ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASI VE KARADAĞ'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI

Rusya, Ayastefanos Antlaşması ile Balkanlar'daki dengeleri, Avusturya-Macaristan'ın aleyhinde değiştirdi. Karadağ, büyütülerek bağımsızlığına kavuşturuldu. Ayrıca Bulgaristan Prensiği kuruldu. Böylece Avusturya-Macaristan'ın Selanik yönünde ve Adriyatik sahillerinde genişleme yolu kesildi⁴⁰. Avusturya-Macaristan, Karadağ'a liman verilmesine karşıydı ancak Karadağ,

³⁷ BOA, HR.TO. 497/8 1295.Ra.14 (18.03.1878).

³⁸ ATASE, ORH, K: 79, G: 23, B: 23-1, 10. 02. 1294 (22. 04. 1878).

³⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, a.g.e., s. 586-587.

⁴⁰ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 68.

Ayastefanos Antlaşması ile Adriyatik'te liman elde etti ⁴¹ . Rusya, Peşte Antlaşması'nı ihlâl ederek Avusturya-Macaristan'ın menfaatlerine aykırı bir şekilde Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan'ın ve Rusya'nın ortak himayesine aldırdı. Bu durum, Avusturya-Macaristan'ın tepkisine neden oldu ⁴² . Avusturya-Macaristan'ın gözü, eskiden beri Bosna-Hersek'teydi. Bağımsızlıklarını kazanan Sırbistan ve Karadağ, bundan sonra Bosna ve Hersek'i aralarında paylaşabilirlerdi. Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsız olmasının, Bulgar Prensiği'nin kurulmasının ve Bosna-Hersek'teki gelişmelerin kendi topraklarında yaşayan Slavların kafasını karıştırabileceği düşüncesi de Avusturya-Macaristan'ı rahatsız ediyordu ⁴³ .

Rusya'nın Balkanlar'da kazandığı nüfuz, İngiltere'yi de rahatsız etmişti. Ayastefanos Antlaşması, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın birlikte hareket etmesini sağladı. İngiltere, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a bırakılmasını kabul etti ⁴⁴ . Avusturya-Macaristan, toplanacak bir kongre ile Ayastefanos Antlaşması'nda düzenlemeler yapılmasını teklif etti ⁴⁵ . Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması ile elde ettiği büyük kazanımlar Almanya'yı da rahatsız etmişti. Almanya, hem Rusya'yı barış şartlarını hafifletmeye ikna etmek, hem de Avusturya-Macaristan'ın ve İngiltere'nin tek başlarına Osmanlı topraklarında düzenleme yapmalarına mani olmak için Almanya başkanlığında toplanacak uluslararası bir kongre ile Ayastefanos Antlaşması şartlarının tekrar ele alınmasını istiyordu ⁴⁶ . Alman İmparatoru, Ayastefanos Antlaşması'nın Paris Antlaşması hükümlerini ihlâl etmesi sebebi ile Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlerin katılımı ile kongre toplanmasını önerdi ⁴⁷ . Bu konuda İngiltere, Almanya ile birlikte hareket etti. İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Salisbury, 1 Nisan 1878'de büyük devletlere bir genelge göndererek Ayastefanos Antlaşması hükümlerinin 1856 Paris Antlaşması hükümlerini ihlâl ettiğini açıkladı. Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi için toplanması düşünülen kongre ile ilgili olarak, İngiltere ve Rusya arasında barış sözleşmesinin kongreye getirilmesi hususunda antlaşmazlık yaşanmaktaydı. Bu sorun, İngiltere ve Rusya arasında biri 9, diğeri 6

⁴¹ BOA, HR.TO. 130/15 1295.R.24 (27.04.1878).

⁴² Hayta, *a.g.m.*, s. 22.

⁴³ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 595-596.

⁴⁴ *gös.yer.*

⁴⁵ Karal, *gös.yer.*

⁴⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 594-595.

⁴⁷ *a.g.e.*, s. 573.

maddelik olan iki memorandum hazırlanarak aşıldı⁴⁸. İkinci memoranduma, Karadağ ve Sırbistan'a bırakılacak araziye ilişkin kararın birlikte alınması hükmü konuldu⁴⁹.

Büyük devletler arasında Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi tartışılırken antlaşmanın Karadağ'da sükuneti sağlamadığını gösteren gelişmeler yaşanıyordu. Osmanlı Devleti'nin Viyana Sefaretinden Hâriciye Nezâretine gönderilen 11 Mayıs 1878 tarihli telgrafnâmeyle göre Avusturya-Macaristan, Karadağlıların saldırılarına karşı dağ topları ile beraber iki üç tabur askeri Karyovisçe'ye gönderdi. Aynı telgrafta, Petersburg ve Viyana kabineleri arasındaki müzakerelerin kesildiği de belirtildi⁵⁰.

Avusturya-Macaristan ve İngiltere, Ayastefanos Antlaşması'nın düzeltilmesi için toplanması düşünülen kongrede Osmanlı Devleti'ne yardım etme karşılığında Osmanlı Devleti'nden kendilerine toprak bırakılmasını istediler. İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Sefiri Graf von Zichy, Hâriciye Nâzırı Saffet Paşa'ya, Ayastefanos'tan sonra ortaya çıkan durumda Sırbistan ve Karadağ'ın Bosna ve Hersek'e, İtalya'nın da Arnavutluk sahillerine hakim olmak istediğini, Avusturya-Macaristan'ın bu durumu önlemesi için Bosna ve Hersek'in kendilerine bırakılmasını istedi. Avusturya-Macaristan Sefiri ayrıca malî sebepler ile Sırbistan ve Karadağ'ın Bosna ve Hersek'te yapacağı tahriklerin Osmanlı Devleti'ni sokacağı sıkıntılı durumdan bahsetti. Ancak Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan'ın bu isteğine olumlu yanıt vermedi⁵¹. Osmanlı Devleti, 4 Haziran'da Rusya'ya karşı İngiltere ile ittifak antlaşması yaparak Kıbrıs'ın hükümrânlık haklarını geçici olarak İngiltere'ye bıraktı⁵².

Avrupa devletleri, Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden ele alınması için düzenlenecek olan kongrenin Berlin'de toplanmasına karar verdiler. Berlin Kongresi, 13 Haziran 1878'de Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Rusya ve Osmanlı Devleti temsilcilerinin katılımı ile Alman Başbakanı Prens Bismark'ın başkanlığında toplandı. Görüşmelerde Osmanlı

⁴⁸ a.g.e., s. 599-601.

⁴⁹ a.g.e., s. 619.

⁵⁰ BOA, HR.TO. 130/17 1295.Ca.09 (11.05.1878).

⁵¹ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 70-71.

⁵² Gn.Kur. ATASE Bşk., a.g.e., s. 97.

Devleti'ni Nafia Nazırı Alexander Karatodori Paşa'nın başkanlığındaki eski Tuna Orduları Genel Komutanı Mehmed Âli Paşa ve Berlin Sefiri Sadullah Bey'den oluşan heyet temsil etti⁵³. Karadağ'ı ise Bojo Petroviç ve Voyvoda Stanko Radonjiç temsil etti⁵⁴. Osmanlı temsilcileri, kongrede Memleketeyn, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıklarının sakıncalı olacağını belirttiler⁵⁵ ve Karadağ ile Sırbistan sınırının Arnavutluk tarafında fazla genişlememesi için çabaladılar⁵⁶. Kont Andrassy, Osmanlı temsilcilerinden Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan'a bırakılmasına itiraz etmemelerini istedi ve karşılığında da Sırbistan ve Karadağ'da Osmanlı Devleti lehinde düzenlemeler yapacağı konusunda söz verdi⁵⁷.

Avusturya-Macaristan yetkilileri, kongre müzakereleri devam ederken 1 Temmuz'da bir rapor hazırlayarak Bar ve çevresinin Karadağ'a, Spiç'in Dalmaçya'ya, Ülgün'ün Osmanlı Devleti'ne bırakılması gerektiğini belirttiler. Osmanlı Devleti Bar, Kolaşin, Plav, Gusinye ve Podgorica'nın Karadağ'a bırakılmasını öneren raporu kabul etmedi. Ancak Hersek tarafından toprak verilmesi durumunda raporu kabul edeceğini belirtti. Anlaşma sağlanamayınca konu, Tahdid-i Hudud Komisyonuna havale edildi. Komisyonun raporu ile antlaşmanın 29. maddesi hazırlandı. Kongrede Karadağ'a bağımsızlık verilmesinin yanında nakit para ya da toprak olarak tazminat verilmesi de gündeme geldi. Ancak bu isteği Osmanlı Devleti kabul etmedi⁵⁸. 13 Temmuz'a kadar gerçekleştirilen görüşmelerden sonra 64 maddelik Berlin Antlaşması imzalandı. Bu 64 maddeden 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32 ve 33. maddeler Karadağ ile ilgilidir⁵⁹. Berlin Antlaşması'ndaki Karadağ ile ilgili maddelerde şu hükümler yer aldı:

26. madde: Karadağ'ın bağımsızlığı, Osmanlı Hükümeti ve antlaşmayı imzalayan diğer devletler tarafından onaylanmıştır.

27. madde: Antlaşmayı imzalayan devletler; Karadağ'da, din ve mezhep ayrılığı sebebi ile hiç kimsenin idarî ve siyasî haklardan yararlanma, kamu hizmetinde görev alma, sanat ve sanayii icra etme haklarından mahrum

⁵³ gös.yer.

⁵⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 91.

⁵⁵ Özkan, **a.g.e.**, s. 323.

⁵⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 642.

⁵⁷ Karpat, **a.g.e.**, s. 155.

⁵⁸ Özcan, **a.g.e.**, s. 93-95.

⁵⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 691-693.

bırakılamayacağı; yerli ve yabancıların ayinlerini serbestçe yapmalarının sağlanacağı; cemaatlerin rütbeleri sırasına göre tertiplerinde ve ruhanî liderleri ile olan ilişkilerinde engel çıkarılmayacağı konularında görüşbirliği içerisindeyler.

28. madde: Karadağ'ın hudut hattı, Klobuk'un kuzey tarafında bulunan Ilinobrd'o'dan başlayarak Hersek'teki Grançarevo'ya doğru uzanarak Trebinjica üzerine inecek, bundan sonra çayın, Çepeliça Çayı ile birleştiği noktanın aşağısında bir kilometre uzaklıkta bulunan noktaya kadar mecrası boyunca uzanacak ve buradan kısa bir hat ile Trebinjica etrafındaki tepelere ulaşacak. Hudut hattı, bundan sonra Pilatova köyünü Karadağ'da bırakarak bu köye uzanacak ve Somina-Planina ile Çurilo Tepesi arasındaki geçite kadar Bileke-Korito-Gačko yolundan ve kuzey yönündeki tepelerden 6 kilometre ilerleyecek ve söz konusu geçitten Hersek'e bırakılan Vratkovici köyüne ve köyden de Orlin Tepesi'ne kadar doğuya uzanacak. Hudut hattı, Orlin Tepesi'nden itibaren Ravno'yu Karadağ'a bırakarak ve Lebersnik ile Volujak tepelerini geçerek doğrudan kuzey ve kuzeydoğu istikâmetinde ilerleyecek ve bundan sonra kısa bir hat ile Piva üzerine inecek ve Piva'dan sonra Crkvica ve Nedvina arasından Tara'ya uzanacak. Bundan sonra Mojkovac'a kadar Tara boyunca çıkacak ve Mojkovac'dan Şişko Gölü (Şişko Jezero)'ne kadar uzanacak ve bu mahalden itibaren Şekular köyüne kadar eski hudut ile karışarak devam edecektir. Yeni hudut, Şekular köyünden sonra Mokra köyü Karadağ'da kalacak şekilde Mokra-Planina tepelerinden geçecek ve bundan sonra başlıca sıradağları, Lim ve Drina ile Cievna (Sivna) arasındaki su bölümü çizgisini takip edecek ve Avusturya-Macaristan Erkan-ı Harp haritasının 2.166 işaretli noktasına ulaşacak. Hudut hattı, Kuçi-Drekaloviçi aşireti ve Kučka-Krajna ile Klementi ve Grudi aşiretleri arasındaki hudut ile Podgorica arasına kadar karışacak ve buradan da Klementi, Grudi ve Hoti aşiretlerini Arnavutluk'ta bırakarak Plavnica üzerine uzanacak. Yeni hudut, bundan sonra Plavnica tarafından çıkarak Gorica-Topal Adacıği'nin yakınından gölü geçerek tepenin en yüksek noktasına ulaşacak ve buradan Megured ve Kalimed arasındaki su bölümü çizgisini takip edecek ve Mirkoviç'i Karadağ'a bırakarak Kruçi'den Venedik Körfezi'ne inecek. Hudut hattının güney-batı kısmı da Suşana ve Zupçi köyleri arasında sahilten geçen ve Vrsuta-Planina eski Karadağ hududunun güneydoğu noktası sonuna kadar uzanan bir hat ile oluşturulacak.

29. madde: Bar ve sahilleri, bazı şartlar ile Karadağ'a ilhak olunmuştur. Bu şartlar şunlardır:

— 28. maddede tayin edilen hudutların güneyinde bulunan ve Ülgün'ü de kapsayarak Boyana'ya kadar olan arazi Osmanlı Devleti'ne iade edilecek

— Spiçi (Sutomore) kasabası, hududun ayrıntılı açıklamasında gösterilen arazinin kuzey hattına kadar Dalmaçya'ya bırakılacak

— Boyana üzerinde Karadağ'ın gemicilik faaliyetleri ile uğraşması serbest olacak

— Boyana Nehri'nde istihkâmlar inşa edilmeyecek, sadece İşkodra'nın mahalli savunması için gerekli olan istihkâmlar olacak, bu istihkâmlar da İşkodra'dan altı kilometreden uzakta olmayacak

— Karadağ'ın savaş gemisi ve savaş bayrağı olmayacak, Bar Limanı ve tüm Karadağ suları bütün milletlerin savaş gemilerine kapalı olacak

— Karadağ topraklarında bulunan göl ile deniz sahili arasındaki istihkâmlar yıkılacak ve burada yeni istihkâm yapılmayacak

— Bar'da ve Karadağ sahili boyunca liman ve karantina zabıtası görevi, Avusturya-Macaristan tarafından sahilleri korumaya mahsus ufak gemiler ile yerine getirilecek

— Karadağ, Dalmaçya'da uygulanmakta olan deniz kanunlarını kabul edecek ve Avusturya-Macaristan, Karadağ'ın ticaret gemilerini konsolosları aracılığı ile himaye etmeyi taahhüt edecek

— Karadağ, yeni topraklarında bir karayolu ve bir demiryolu yapma ve idare etme hakları ile ilgili konulara Avusturya-Macaristan ile birlikte karar verecek ve bu yollar üzerinde tam bir ulaşım serbestliği olacak

30. madde: Karadağ'a bırakılan topraklarda emlâkı olup da Karadağ dışında yaşamak isteyenler, mülklerini iltizama vererek ya da başkası aracılığıyla yöneterek muhafaza edebilecekler. Hiç kimsenin emlâkına kanuni olarak kamu yararını gerektiren durumların dışında ve bedeli önceden ödenmeden el

konulamayacak. Osmanlı ve Karadağlı üyelerden oluşan bir komisyon, devlete ait emlâk ve vakıfların Bâb-ı Âli adına devredilmesi ve kullanılması işlerini ve söz konusu emlâk ve vakıfların halkla bağlantıları sebebi ile mevcut olan meselelerini 3 yıl içinde halledecek.

31. madde: Karadağ, İstanbul'a ve diğer Osmanlı bölgelerine memur tayin etme konusunda Bâb-ı Âli ile müzakere ederek karar verecek, Osmanlı topraklarında seyahat ve ikâmet eden Karadağlılar, uluslararası genel hukuk kurallarına ve Karadağlılar ile ilgili belirlenen adet ve teamüllere göre Osmanlı kanun ve yerel memurlarına bağlı olacaklar.

32. madde: Karadağ ordusu, yeni sınırlarının dışındaki toprakları, antlaşmanın tasdik belgelerinin değiştirilmesinden itibaren 20 gün içinde ya da mümkünse daha önce tahliye etmeye zorunludur. Aynı şekilde Osmanlı ordusu da Karadağ'a bırakılan toprakları 20 gün içinde terk edecektir. İki orduya da müstahkem mevkileri boşaltmak, erzâk ve mühimmâtı çıkarmak ve hemen çıkarılması mümkün olmayan malzemelerin defterlerinin hazırlanması için fazladan 15 gün daha mühlet verilecektir.

33. madde: Karadağ'ın antlaşma ile kendisine verilen yeni topraklardan dolayı Osmanlı umumî borçlarından alacağı hissenin miktarını, İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin sefirleri, Bâb-ı Âli ile birlikte adil bir şekilde belirleyeceklerdir⁶⁰.

Berlin Kongresi'nde Karadağ ile ilgili yapılan bu düzenlemelerde, İngiltere ile birlikte hareket eden Avusturya-Macaristan'ın etkisi oldu⁶¹. Avusturyalılar, böylece Ayastefanos Antlaşması'na göre Karadağ sınırlarının daraltılmasını sağlamış oldular⁶². Berlin Antlaşması'ndaki bu maddeler ile Ayastefanos Antlaşması'nda Karadağ ile ilgili kabul edilmiş olan şu hususlarda değişiklikler yapılmış oldu:

⁶⁰ **Muâhedât Mecmûası**, C. V, Tıpkı Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 126-130; Mahmud Celâleddin Paşa, **a.g.e.**, s. 691-693; Erim, **a.g.e.**, s. 414-417; **Tercümân-ı Hakikat Gazetesi**, 18 Temmuz 1878, No: 19, s. 1; Özcan, **a.g.e.**, s. 91-94.

⁶¹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 80.

⁶² Jorga, **a.g.e.**, s. 485.

— Kuzeybatı sınırının Tara'ya kadar olan kısmı Karadağ'dan geri alındı. Kuzeyde bazı yerlerin eskiden olduğu gibi Hersek'te kalması şartıyla Ayastefanos Antlaşması'nda gösterilen güney sınırı kabul edildi

— Makedonya'yı istila emeli besleyen, Selanik Limanı ve Adalar Denizi'ne inmek isteyen Avusturya-Macaristan'ın gelecekteki menfaati için Doğu sınırı Lim'den Tara'ya çekildi

— Ülgün, Karadağ'dan alındı ve Osmanlı Devleti'ne iade edildi⁶³.

— Ayastefanos Antlaşması'nda Karadağ'a bırakılan Spiçi Limanı ve Sırbistan ile Karadağ arasında paylaştırılan Yenipazar sancağı, Avusturya-Macaristan'a bırakıldı⁶⁴.

— Karadağ Prenslığı'nin eski merkezi bölgesi çevresindeki Piva ve Kolaşin Karadağ'a bırakıldı⁶⁵.

Bu maddeler ile Karadağ'ın sınırları Ayastefanos Antlaşması'na göre daraltılmış oldu. Bununla birlikte sınırlar, savaştan önceki duruma göre yine genişlemişti. Nitekim Piva, Nikşik, Kolaşin, Podgorica, Zabljak, Spuz, Ragnow, Peklin, Gačko, Gusinye, Plav ve Bar Limanı gibi geniş bir coğrafya, Karadağ'a bırakıldı⁶⁶ ve Karadağ, iki katından fazla büyüdü. Yüzölçümü, 4.366 km²'den 9.080 km²'ye çıktı⁶⁷. Engelhardt'ın verdiği bilgiye göre Karadağ'ın yüzölçümü, Ayastefanos Antlaşması neticesinde 15.355 km²'ye ulaşmış iken Berlin Antlaşması ile 8.655 km²'ye düştü⁶⁸. Yeni alınan yerler ile birlikte Karadağ'ın nüfusu 116.000 kişi arttı⁶⁹. Toplam nüfusu, 200.000 kişiyi geçti⁷⁰. Karadağ'a yeni katılan nüfusun 54.000 kadarı Hersek'ten, 62.000 kadarı Arnavutluk'tandı⁷¹. Yeni nüfusun 12.500

⁶³ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 80-81.

⁶⁴ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 76. Karadağ ile Sırbistan'ı birbirinden ayıran Yenipazar sancağının durumu, kongrede en uzun süre müzakere edilen konu oldu. Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 390.

⁶⁵ Darkot, *a.g.md.*, s. 228.

⁶⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 99.

⁶⁷ Darkot, **gös.yer.** Palaiet, Berlin Antlaşması ile Karadağ'ın yüzölçümünün yüzde 87 oranında büyüdüğünü belirtmektedir. **a.g.e.**, s. 242.

⁶⁸ Engelhardt, **a.g.e.**, s. 381, Dip not: 127.

⁶⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 82.

⁷⁰ Darkot, **gös.yer.**

⁷¹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 81-82.

kadarını Katolik Arnavutlar oluşuyordu ⁷² . Berlin Antlaşması'nın en önemli sonuçlarından birisi, Karadağ'ın çok milletli ve dinli bir ülke haline gelmesidir ⁷³ .

Karadağlıların sahil ile irtibatının sağlanmasına Berlin Antlaşması'nda da izin verildi. Karadağ, Berlin Antlaşması ile 45 kilometre uzunluğunda bir sahile, İşkodra Gölü'nün yaklaşık olarak yarısına ve birkaç tane adaya sahip oldu ⁷⁴ . Karadağlılar, sahilde toprak elde ederek Avusturya-Macaristan'ın gözetimini kabul etmiş oldular. Avusturya-Macaristan, Karadağ'ın sahilde toprak elde etmesi vasıtasıyla Rusya'nın Adriyatik'te üs elde etmesini istemiyordu. Bu sebeple antlaşmaya Karadağ sularının bütün ulusların savaş gemilerine kapalı olması hükmü konuldu ⁷⁵ . Ayrıca hem Karadağ'a hem Osmanlı Devleti'ne İşkodra Gölü'nde donanma bulundurmak da yasaklandı ⁷⁶ ve Avusturya-Macaristan 29. madde ile Karadağ'ın deniz ticaretini kontrol etme imkanına kavuştu.

Berlin Kongresi'nde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Balkanlar ile ilgili önemli endişelerinden birisi, Balkanlar'da Rusya ile birlikte hareket edebilecek büyük bir Slav devletinin kurulmasıydı. Berlin Antlaşması'nın 25. maddesi ile Avusturya-Macaristan'ın Bosna ve Hersek'i işgaline zemin hazırlandı. Karadağ ile Sırbistan'ın birleşmesini önlemek için de iki coğrafya arasında bulunan Yenipazar sancağı, Avusturya-Macaristan'ın Yenipazar'da asker bulundurması ve askerî ve ticârî iletişim imkanlarından faydalanması koşulu ile Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Böylece Yenzipazar üzerinde Avusturya-Macaristan kontrolü sağlanarak Sırbistan ve Karadağ'ın birleşme ihtimâline karşı tedbir alınmış oldu ⁷⁷ .

Avusturya-Macaristan'ın Berlin Antlaşması'nda Ayastefanos Antlaşması'na göre Karadağ'ın sınırlarının daraltılmasını sağlamasında Arnavutlar arasında başlayan hareketliliğin de etkisi oldu ⁷⁸ . Nitekim Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Karadağ'a verilen Arnavut topraklarını geri almak için bir Arnavut teşkilatı harekete geçmişti ⁷⁹ . Berlin Antlaşması ile Karadağ'ın kuzeyinde Avusturya-Macaristan'ın etkinliği arttı. Buna karşılık Karadağlılara güneye doğru az da olsa

⁷² Popovic, **a.g.e.**, s. 211.

⁷³ Özcan, **a.g.e.**, s. 100.

⁷⁴ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 82.

⁷⁵ Jelavich, **a.g.e.**, C.II, s. 36.

⁷⁶ Âli Fitrî, **gös.yer.**

⁷⁷ Karpat, **a.g.e.**, s. 130.

⁷⁸ Jorga, **gös.yer.**

⁷⁹ Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 68.

yayılma imkanı verilmiş oldu. Ancak Karadağ, güneye doğru genişledikçe Arnavut nüfusu artıyor ve bu da yeni karışıklıklara sebep oluyordu. Bu ortamda Ayastefanos Antlaşması'ndan hoşnut olmayan Arnavutlar, Berlin Antlaşması'nda da hiç bir şey elde edemediler⁸⁰.

Osmanlı Devleti, Karadağ'ın bağımsız olmasından sonra diğer Balkan devletlerinde yaşayan Müslümanlar ile olduğu gibi Karadağlı Müslümanlar ile de ilişkilerini kesmedi. Meşihat Dairesi, 1878 yılından sonra Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ Müslümanlarına yönelik olarak dinî konularda talimat düzenledi⁸¹.

6.4. BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDE KARADAĞ

Karadağ, bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk olarak Osmanlı Devleti tarafından tanındı⁸². Yeni dönemde Karadağ-Osmanlı Devleti ilişkilerinin en önemli konusu, Berlin Antlaşması'ndan kalan sorunların çözüme kavuşturulmasıydı. Bu sorunlardan birisi, Berlin Antlaşması'nda Karadağ'a bırakılan bazı yerlerin halkının Karadağ hakimiyetine girmemek için direnişe geçmesiydi. Avrupa devletleri, 1878 yılının Ağustos ayında Berlin Antlaşması gereğince Türk-Karadağ sınırını görüşmek için bir komisyon kurdular⁸³. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türklerin ve Karadağlıların Karadağ sınırındaki iddiaları yüzünden bölgedeki halk sürekli huzursuz olmuştu. Bu durum, Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra da devam etti⁸⁴. Gusinye ve Plav bölgesinin Karadağlılara bırakılmasına tepki gösteren Gusinyeli ve Plavlı Müslüman Arnavutlar, 1878 yılında Yakova Kadısı'nın liderliğinde ayaklandılar⁸⁵. Karadağlıların Arnavutluk'ta zapt ettikleri yerleri geri almak için Müslüman Arnavutlar ve Katolik Arnavutlar arasında ittifak yapıldı⁸⁶. Avrupa devletleri, Gusinye ve Plavlıların, Karadağ hakimiyetine karşı direnmesinin arkasında

⁸⁰ Glenny, **a.g.e.**, s. 139.

⁸¹ **Yunanistan ve Romanya ve Sırbije ve Bulgaristan ve Karadağ'da Bulunan Cemâât-i İslâmiye'nin Husûsât-ı Mezhebiyeleri Hakkında Cânib-i Şeyhülislâmîden Kaleme Alınan Ta'lîmâtı**, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1302, s. 2-23; **Düstur**, Birinci Tertib, C. 5, Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 1937, s. 274 vd.

⁸² Taşkıran, **a.g.e.**, s. 89.

⁸³ Jelavich, **a.g.e.**, C.I, s. 395.

⁸⁴ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 251.

⁸⁵ Jorga, **a.g.e.**, s. 490.

⁸⁶ **Tercümân-ı Şark Gazetesi**, 14 Ağustos 1878, No: 107, s. 1.

Osmanlı Devleti'nin gizli tahriklerinin olduğunu düşündüler ve Osmanlı Devleti'ni baskı altına almaya başladılar⁸⁷. Bu ortamda Berlin Anlaşması gereğince Karadağ ve Sırbistan ile yeni sınırın tespit edilmesi için görevlendirilen Müşir Mehmet Âli Paşa ve Erkan-ı Harbiye mirlivâlarından Rüştü Hüsnü Paşa, 29 Ağustos 1878'de Prizren'e ulaştılar. Ancak Gusinye, İpek ve Yakova'da toplanan silahlı direnişçilerin Gusinye'yi Karadağ'a teslim etmemek için direnişe geçmeleri üzerine Müşir Mehmet Âli Paşa, 5 Eylül'de Prizren'den Gusinye'ye gitti⁸⁸. Müşir Mehmed Âli Paşa ve Mirlivâ Abdi Paşa, Yakova'da bulundukları bir sırada memleketi düşmana sattıklarına dair çıkartılan bir dedikodu neticesinde cahil halk tarafından öldürüldüler⁸⁹.

Avrupa devletleri, Müşir Mehmed Âli Paşa'nın öldürülmesi üzerine Gusinye ve Plavlıların Karadağ'a katılmama konusundaki ciddiyetlerini görerek bölgede yeni karışıklıklara sebep olmamak için Karadağlılara, Gusinye ve Plav nahiyelerine bedel olarak Hoti nahiyesini vermeye karar verdiler. Ancak Hoti nahiyesindeki Malisörler de Gusinye ve Plavlılar gibi Karadağ hakimiyetine karşı çıkarak direnişe geçtiler⁹⁰. Avrupa devletleri, bu gelişmelerden sonra Ülgün'ü Karadağ'a vermeye karar verdiler⁹¹. İngiltere, bu meselenin daha fazla gecikmeden halledilmesini istiyordu⁹². Avrupa devletleri, Ülgün'ü karadan ve denizden baskı altına aldılar⁹³ ve Osmanlı Devleti'ne baskı yaptılar. Osmanlı Devleti, bir grup Arnavut'un işgal ettiği Ülgün'ü Karadağ'a vermek için Derviş Paşa'yı Ülgün'e gönderdi⁹⁴. Karadağlıların tercihi de Ülgün'dü. Ülgün'ün Karadağ'a ilhakı, Avusturya-Macaristan'ın muhalefetine rağmen gerçekleştirildi⁹⁵. Ülgün Kalesi, 26 Kasım 1880'de Arnavutların elinden alınarak Karadağlılara teslim edildi⁹⁶.

Ülgün ve Bar halkı da Malisörler gibi Karadağ hakimiyetine girmek istememişlerse de Avrupa hükümetleri, söz konusu limanlara zırhlılar göndererek

⁸⁷ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 12-13.

⁸⁸ Gn.Kur. ATASE Bşk., **a.g.e.**, s. 100; **ATASE, ORH**, K: 72, G: 113, B: 113-1, 24. 06. 1294 (05. 09. 1878).

⁸⁹ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 252; **ATASE, ORH**, K: 72, G: 127, B: 127-1, 27. 06. 1294 (08. 09. 1878).

⁹⁰ İsmail Fazıl Paşa, **92-93...**, s. 12-13.

⁹¹ **BOA, Y.EE.** 101/15/1 1297.Ş.05 (13.07.1880).

⁹² **BOA, Y.EE.** 147/16/1 1297.Ş.25 (02.08.1880).

⁹³ İsmail Fazıl Paşa, **gös.yer.**

⁹⁴ Darkot, **gös.yer.**

⁹⁵ Sedes, **...Osmanlı-Karadağ...**, s. 251-252.

⁹⁶ Şıvgın, **"Arnavutlarda..."**, s. 144.

kararı kabul ettirdiler⁹⁷. Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması gereğince Karadağ'a bırakması gereken toprakları 1880 yılının sonunda teslim etmesinden sonra 1883 yılında imzalanan ortak bir anlaşma ile sınırlar yeni şeklini aldı⁹⁸.

Âli Fitrî'ye göre Berlin Kongresi kararlarına tepki göstererek Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemeyen kabileler, Malisörler ve Mirditalılardı. Bunlar ırken Arnavut olmakla birlikte Malisörlerin bir kısmı Müslüman, çoğunluğu ise Katolikti. Mirditalıların ise tamamı Katolikti. Bu kabileler, Osmanlı-Karadağ sınırına yakın yerlerde, İşkodra'nın kuzeyinde ve güneyinde yaşadıkları için Osmanlı Devleti'nin sınırlarının güvenliği açısından önemliydiler⁹⁹.

Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında Berlin Antlaşması'ndan kaynaklanan diğer bir sorun da 1878 yılının ikinci yarısından sonra kendisini göstermeye başlayan göçmenler sorunuydu. Karadağ'ın işgali altında olan Bar, Kraina, Ülgün gibi yerlerden ayrılan insanlar tekrar evlerine dönmek istemekteydi. Ancak Karadağ Hükümeti, geri dönüşü izin vermedi ve bu insanların mallarına el koydu¹⁰⁰. 1878 yılından önce dinî açıdan Balkanlar'daki en hoşgörülü lider olarak tanınan Prens Nikola, Karadağ bağımsızlığını kazandıktan sonra bu politikasını değiştirdi. Kurmayı düşündüğü millî devletin önünde engel olarak gördüğü Müslümanları asimile etmeye ve göçe zorlamaya yönelik bir politika izlemeye başladı¹⁰¹. Osmanlı Devleti, Karadağ'dan gelen göçmenleri, Bosna-Hersek göçmenleri gibi doğrudan Anadolu'ya göndermek yerine Rumeli'ye iskan etmeye yönelik bir politika izledi. Bu politikayı izlemesinde İşkodra ve çevresindeki Müslüman nüfusu güçlendirme düşüncesi de etkili oldu¹⁰². Berlin Kongresi'nden sonra ilk göçmenler Kosova, Manastır ve İşkodra vilayetlerine yerleştirildiler¹⁰³. Ülgün, Podgorica, Nikşik, Spuz ve Zabljak kazalarındaki Müslümanlar, 1882 yılından itibaren Osmanlı topraklarına göç etmeye başladılar. Karadağ'dan göçler, sonraki yıllarda da devam etti ve bazı Karadağlı aileler, Anadolu'ya yerleştirildiler. Osmanlı topraklarına göç eden nüfus içinde bir miktar Hristiyan Karadağlı da

⁹⁷ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 81.

⁹⁸ Suver, **a.g.e.**, s. 106.

⁹⁹ Âli Fitrî, **a.g.e.**, s. 86-87.

¹⁰⁰ Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler, C. I, Doksanüç Muhacereti, 1877-1878**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1968, s. 88-96.

¹⁰¹ Temizer, "*Karadağ'da...*", s. 223-224.

¹⁰² Tufan Gündüz, **Alahimanet Bosna**, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 145.

¹⁰³ Özcan, **a.g.e.**, s. 354-355.

vardı¹⁰⁴. 1878-1910 yılları arasında 25.000 Müslüman Karadağ'ı terk etti. Bu rakam, Karadağ'daki Müslümanların %80'ini oluşturmaktaydı¹⁰⁵. Bununla birlikte Karadağlı tarihçi Şerbo Rastoder, o dönemde Balkanlar'da dinî inançlara en saygılı devletin Karadağ olduğunun kabul edildiğini, Prens Nikola'nın 1876-1878 savaşları sırasında ve sonrasında Müslümanları kendileri ile aynı ırktan insanlar olarak kabul ederek birlikte yaşamaya davet ettiğini ve Müslümanları göç etmemeye davet eden tek Hristiyan hükümdar olduğunu belirtmektedir¹⁰⁶.

Berlin Antlaşması'ndan sonra göçmenlerin geride bıraktıkları emlak da iki ülke arasında ciddi bir sorun haline geldi. Bu sorunun çözümü için Türk-Karadağ Karma Emlak Komisyonu kuruldu¹⁰⁷. Ayrıca göçmenlerin sorunlarının çözülmesi için Çetina'de bir sözleşme yapıldı ve vakıf arazileri sorununu çözmek için Türk-Karadağ Karma Vakıf Komisyonu kuruldu¹⁰⁸.

Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında Berlin Antlaşması'ndan kaynaklanan sorunlar yaşanmasına rağmen iki devlet arasında iyi ilişkiler kuruldu. Bu durumun ortaya çıkmasında Prens Nikola ve Sultan II. Abdülhamid'in bireysel çabaları etkili oldu¹⁰⁹. 1879 yılında İstanbul'da ve Çetina'de sefaret açıldı¹¹⁰. Prens Nikola, 1883 yılında İstanbul'u ziyaret etti¹¹¹. Osmanlı Devleti, malî kriz içinde olan Karadağ'a 1892 ve 1898 yıllarında borç para verdi¹¹². Bununla birlikte 1895 ve 1898 yıllarında iki taraf arasında küçük çatışmalar da yaşandı¹¹³. Prens Nikola, 1889 yılında ikinci defa İstanbul'a gelerek Sultan II. Abdülhamid'i ziyaret etti¹¹⁴.

¹⁰⁴ Gündüz, **a.g.e.**, s. 144-149.

¹⁰⁵ Agović, **a.g.e.**, s. 188.

¹⁰⁶ Rastoder, *a.g.m.*, s. 88.

¹⁰⁷ Şimşir, **a.g.e.**, C. II, s. 8 ve s. 169, Dip not: *.

¹⁰⁸ Bilâl N. Şimşir, **Turkish Emigrations From The Balkans-Documents, V. III, (1880-1885)**, Publications of The Turkish Historical Society, Ankara, 1989, s. CX-CXVIII.

¹⁰⁹ Uğur Özcan, "The Loan Agreement Between The Ottoman Empire and Montenegro, and Financial Aid to Montenegro", **Istorijski Zapisi (Историјски Записи) Ecris Historiques**, 2/2010, s. 168.

¹¹⁰ Uğur Özcan-Abidin Temizer, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karadağ'da Türk Elçileri ve Konsolosları**, 1. Baskı, Öncü Kitap, Ankara, 2012, s. 21.

¹¹¹ Sedes, **...Bosna-Hersek...**, s. 164.

¹¹² Özcan, "The Loan...", s. 170-173.

¹¹³ Darkot, *a.g.md.*, s. 227.

¹¹⁴ Suver, **a.g.e.**, s. 6.

Karadağ'da 1905 yılında ilk resmi anayasa hazırlandı¹¹⁵ ve yönetim 1905 yılında meşruti bir özelliğe kavuştu¹¹⁶. 1906 yılında perper adı verilen ilk Karadağ parası basıldı¹¹⁷ ve 1910 yılında krallık yönetimine geçildi¹¹⁸.

Karadağ, 20. yüzyılın başında Kuzey Arnavutluk'u ele geçirmeye yönelik bir politika izlemeye başladı¹¹⁹. Katolik Arnavutların İşkodra'da 1911 yılının Mart ayında başlattıkları isyan Karadağ tarafından desteklendi. Bu dönemde İtalya, Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtıyordu¹²⁰. İşkodra vilayetinden toprak elde etmek isteyen Karadağ yönetimi, 1912 yılında Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan ile yaptığı antlaşmalarla Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan Balkan ittifakına katıldı ve 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ile Balkan Savaşları başladı¹²¹. Karadağ ordusu, Balkan savaşlarında uzun süre İşkodra'yı kuşattı. II. Balkan Savaşı sonunda 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması ile Karadağ'ın toprakları genişledi ve Karadağ ile Sırbistan arasında ortak sınır oluştu. Bununla birlikte Avusturya-Macaristan'ın baskısı neticesinde Karadağ birlikleri ile Sırp birlikleri işgal ettikleri bazı yerleri yeni kurulan Arnavutluk'a bıraktılar¹²².

Osmanlı ordusu, Balkan Savaşları'ndan sonra Balkan devletlerindeki gelişmeleri yakından takip etmeye çalıştı. Mustafa Kemal Paşa, 27 Ekim 1913'de Sofya'da askerî ataşemiliterlik görevine atandıktan sonra 11 Ocak 1914'de Çetine, Belgrad ve Bükreş askerî ataşemiliterliği ile de görevlendirildi¹²³ ve bu dönemde Karadağ ile ilgili 3 rapor hazırladı¹²⁴.

¹¹⁵ Karatay, "Karadağ'ın...", s. 466.

¹¹⁶ Darkot, **gös.yer.**

¹¹⁷ Suver, **a.g.e.**, s. 111.

¹¹⁸ Darkot, *a.g.md.*, s. 222.

¹¹⁹ Hayta-Birbudak, **a.g.e.**, s. 3.

¹²⁰ Hale Şivgin, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, 2. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 15.

¹²¹ Necdet Hayta, **Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912 – 11 Ağustos 1913)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 1-4; Necdet Hayta, **Ege Adaları Sorunu (1911'den Günümüze)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s. 69-72.

¹²² Acaroğlu, **a.g.e.**, s. 109.

¹²³ Esra Sarıkoyuncu Değerli, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askerî Ataşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938)**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 9; **Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913 – Kasım 1914)**, Yayına Hazırlayan. Ahmet Tetik, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. X.

¹²⁴ Suver, **a.g.e.**, s. 113-114.

Karadağ, Balkan Savaşları'ndan sonra Rusya ile birlikte hareket ederek 5 Ağustos 1914 tarihinde İtilaf Devletleri'nin yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Karadağ orduları, savaşta Avusturya-Macaristan ordularına mağlup oldular ve Avusturya-Macaristan Karadağ'ı işgal etti. Savaş İtilaf Devletleri kazanmasına rağmen Karadağ bağımsızlığını kaybetti. Kral Nikola, savaş sırasında Fransa'ya kaçtı ve 1923 yılında İtalya'da öldü. Karadağ toprakları, 1918'de kurulan Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı'na verildi. Karadağ, sonradan Yugoslavya Krallığı'na dönüşen bu krallıkta, Zeta (Zetska Banovina) adı verilen idarî bir bölge haline getirildi¹²⁵.

Karadağlı Müslümanlar, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında saldırılara uğradılar. Karadağ'daki Müslüman nüfus, 1912-1921 yılları arasında %80 azaldı ve bu dönemde yaklaşık olarak 88.000 Müslüman Türkiye'ye göç etti. Kovren Vadisi'ndeki Müslümanlara 1924 yılında katliam yapıldı. Ayrıca Müslümanlara ait birçok dinî ve kültürel eser tahrip edildi. Karadağ Müslümanlarına yönelik baskı ve saldırılar 20. yüzyıl boyunca devam etti¹²⁶. Baskılar sebebi ile Karadağ'ı terk eden birçok Müslüman İstanbul'da Bayrampaşa semtine yerleşti¹²⁷. Bununla birlikte Karadağ'da kalan Türkler de oldu. 20. yüzyılın sonlarında Bar'da 40-50 kadar Türk ailesi ve 2.500-3.000 civarında Türk nüfus yaşamaktaydı¹²⁸.

Yugoslavya Krallığı, II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın saldırısına uğradıktan sonra parçalandı. Karadağ Krallığı, bu parçalanmadan sonra 12 Temmuz 1941'de İtalya'nın kontrolünde tekrar kuruldu. Ancak bu kuruluş, kağıt üzerinde kaldı¹²⁹. Karadağ, II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile birlikte 1946 yılında kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ne katıldı. Bu cumhuriyet, 1963 yılında Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştü. Yugoslavya'da 1991 yılında yaşanan iç savaştan sonra Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dağıldı. Slovenya, Makedonya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek bağımsızlıklarını ilan etti. Sırbistan ve Karadağ ise 1992 yılında birleşerek Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurdu. Ülkenin adı 4 Şubat 2003'te Sırbistan-Karadağ

¹²⁵ a.g.e., s. 118-122.

¹²⁶ Agović, a.g.e., s. 189 vd.

¹²⁷ Acaroğlu, a.g.e., s. 157.

¹²⁸ Recepoğlu, a.g.m., s. 28.

¹²⁹ Darkot, a.g.md., s. 229-230.

Cumhuriyeti'ne dönüştürüldü. Bu değişiklik, Sırbistan-Karadağ birlikteliğinin zayıfladığı anlamına geliyordu. Karadağ, 21 Mayıs 2006'da Karadağ'da yapılan referandum sonucunda Sırbistan'dan ayrıldı ve 3 Haziran 2006'da Karadağ Cumhuriyeti kuruldu.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Crnojeviç Hanedanlığı'na son vererek 1479 yılında hakimiyeti altına aldığı Karadağ'ı bazı dönemlerde Rumeli eyaletine ve Bosna eyaletine bağladı, bazı dönemlerde de müstakil sancak haline getirdi. Genel olarak Karadağ'ı yönetecek kişilerin seçilmesine karışmadı. Karadağ üzerindeki otoritesini sancakbeyleri vasıtasıyla sürdürmeye çalıştı ve vergi almak ile yetindi. Dış ilişkilerinde de bağımsız bir devlet gibi hareket etmesine göz yumdu. Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a bu serbestlikleri tanınmasında, dağlık arazisi ve savaşçı insanları sebebi ile tam hakimiyet kurmanın zor olduğu bir coğrafyaya sahip olması etkili oldu.

Karadağlılar, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girdikten sonra 1516 yılında kabileler üstü bir yönetimin kurulmasına karar verdiler ve ülkenin yönetimini vladika adı verilen Ortodoks metropolitlere bıraktılar. Böylece Karadağ'da 1852 yılına kadar devam edecek olan teokratik yönetim sistemi başladı. Vladikalar, Osmanlı hakimiyetindeki İpek Sırp Patrikliğine bağlıydılar. Osmanlı Devleti, Osmanlı millet sistemi içinde Ortodoks millete mensup olan Karadağlıları, Ortodoks Kilisesi vasıtasıyla kontrol etmeye çalıştı ancak başarılı olamadı. Karadağ halkı ile Osmanlı yönetimi arasında hiçbir zaman aidiyet bağı kurulmadı.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ üzerindeki nüfuzu, diğer Balkan bölgelerinde olduğu gibi devletin zayıflamaya başlaması ile birlikte azalmaya başladı. 16. yüzyıldan itibaren vergi anlaşmazlıkları sebebi ile çıkan isyanlar, 17. yüzyıldan itibaren Venediklilerin tahrikleri ile siyasî bir özellik taşımaya başladı. Bu süreçte vladikaların Karadağ'daki nüfuzları giderek arttı ve Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında yaşadığı Viyana bozgunu sonrasında bağımsızlık mücadelesi sürecinin başlamasına yol açacak ve Karadağ tarihinin 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemini şekillendirecek olan bir yönetim değişikliği yaşandı. 1696 yılında vladika seçilen I. Danilo Petroviç, kendisinden sonra vladikalığı akrabalarına bırakarak hanedanlık kurdu. Bu değişiklik ile 1918 yılına kadar Karadağ'ı yönetecek olan Petroviç ailesinin iktidar dönemi başladı. I. Danilo, yönetimini meşrulaştırmak için hanedanlığının tarihî temellerini Crnojeviç hanedanına dayandırmaya çalıştı. I. Danilo'nun bu politikası, diğer Balkan toplumlarında olduğu gibi Karadağlılarda da

Fransız İnkılâbı'ndan önce ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinin, Ortaçağ'da kurdukları krallıktan ilham aldığını ve Karadağlıların, millî bilinçlenmenin ilk yaşandığı Balkan topluluklarından birisi olduğunu göstermektedir.

Karadağ'da vladikaların nüfuzlarının artmaya başlamasından sonra Karadağ'daki Osmanlı hakimiyeti tartışmalı bir konuma geldi. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli gelişme, Karadağ vladikalarının bağımsız bir devlet hükümdarı gibi Avrupa devletleri ile siyasî ilişkilere girmesidir. Bu ilişkiler, çoğu zaman Osmanlı Devleti aleyhinde geliştirildi. 18. yüzyıla kadar zaman zaman Osmanlı Devleti'ne karşı Venedik ile ittifak yapan vladikalar, 18. yüzyıldan itibaren Rusya ve Avusturya ile yakınlaşmaya başladılar. Rusya, bu süreçte Ortodoks Kilisesini kullanarak Karadağ üzerindeki nüfuzunu giderek arttırdı. Karadağ Vladikalığı, İpek Patrikliğinin 1766 yılında kaldırılmasından sonra İstanbul Rum Patrikliğine bağlanınca vladikalar, Rusya'nın himayesine girdiklerini göstermek için Rusya Kilisesine bağlılıklarını bildirdiler. Osmanlı Devleti, bu durumu kabul etmedi. Osmanlı yöneticileri, Karadağ Vladikalığı'nın İstanbul Rum Patrikhanesine bağlı olmasını, Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetinin en önemli alâmetlerinden birisi olarak görüyorlardı.

Avrupa siyasetinde 18. yüzyılın sonunda yaşanan gelişmeler, Karadağ'ın Avrupa devletleri ile daha fazla yakınlaşmasına zemin hazırladı. Napolyon'un ordusunun 1797 yılında Venediklileri mağlup etmesinden sonra Venedik toprakları, Fransa ve Avusturya arasında paylaşıldı ve Dalmaçya ile Karadağ sahili, Avusturya'ya verildi. Böylece Avusturya, Karadağ'ın yeni komşusu oldu. Avusturya'dan sonra III. Koalisyon Savaşı'nda Avusturya-Rus kuvvetlerini mağlup ederek Dalmaçya'yı işgal eden Fransa da Karadağ ile komşu oldu. Karadağ, bu gelişmelerden sonra Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri etkiyelen bir sorun haline gelmeye başladı. Avrupa devletlerinin 19. yüzyılda bir Osmanlı toprağı olan Karadağ ile ilgilenmeye başlamaları, Karadağ Sorunu'nu Şark Meselesi'nin konusu haline getirmeye başladı ve Karadağlıların bağımsızlık konusunda daha kararlı hareket etmelerine yol açtı. Fransa'nın Dalmaçya'ya hakim olmasını istemeyen Rusya, bölgedeki Fransız kuvvetleri ile savaşmaya başladı. Karadağlılar, 19. yüzyılın başlarında yaşanan Fransız-Rus ve Osmanlı-Rus savaşlarında Rusların yanında yer aldılar. Karadağlıların Rusya ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı

savaşması, bu dönemde Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetinin kağıt üzerinde kaldığını göstermektedir.

Karadağ'da, Avrupa devletleri ile yakın ilişkilerin kurulmaya başlandığı 19. yüzyılda, Batı Avrupa'daki gibi modern devlet kurumları oluşturuldu ve kanunlar hazırlandı. Modern bir merkezi yönetimin kurulmasına yönelik olarak yapılan ıslahatlar, Karadağ'ın Osmanlı Devleti karşısında giderek güçlenmesine yol açtı. II. Petar'ın 31 Ekim 1851 tarihinde ölmesinden sonra vladika olan II. Danilo, Karadağ'ın Osmanlı Devleti ile vladikalık kurumunun kaynaklanan hukukî bağıni ortadan kaldırarak Karadağ'ı bağımsızlığına kavuşturmaya çalıştı. II. Danilo'nun amacı, Karadağ'da Osmanlı Devleti'nin desteklediği teokratik yönetim şeklini yani vladikalık sistemini kaldırdıktan sonra Karadağ'ın bağımsızlığını ilan etmesi anlamına gelen prenslik yönetimi kurmaktır. II. Danilo, prenslik yönetiminin kurulması ile hem kilisenin hem de devletin başkanı olmak yerine sadece devletin başında laik bir yönetici olarak yer alacaktı ve yönetim alanında başlayan modernleşme sürecini sürdürmüş olacaktı.

II. Danilo, projesini gerçekleştirmek için dış desteğe de sahipti. Zira bu dönemde Rus Çarı Nikola, Karadağ'da kendi himayesinde bir prenslik kurulmasını istiyordu. II. Danilo'nun Petersburg'a giderek Çar Nikola'dan gerekli desteği almasından sonra Karadağ Millî Meclisinde 21 Mart 1852'de kabul edilen 6 maddelik düzenleme ile vladikalık yönetimi kaldırıldı ve prenslik yönetimi ilan edildi. Prensliğini ilan ederek Osmanlı hakimiyetine de başkaldırmış olan II. Danilo, bu kararı ile ilk defa açık bir şekilde bağımsızlığını ilan eden vladika olarak tarihe geçti.

Fiilen olmasa da resmîyette İstanbul Rum Patrikhanesine bağılı olmasından dolayı Osmanlı Devleti açısından Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetini temsil eden en önemli kurum olan vladikalığın kaldırılmasının kabul edilmesi, Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ın bağımsızlığını tanınması anlamına gelecekti. Osmanlı Devleti, bu durumu kabul etmedi. Nitekim Osmanlı Devleti'nin resmi yazışmalarında, 1852 yılından sonra da Karadağ yöneticileri için vladika ünvanı kullanılmaya devam edilmiş ve prens ünvanının kullanılmamasına özen gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nin, ünvan meselesini, Karadağ Sorunu'nda kırmızı çizgi olarak kabul ettiğini, Karadağ vladikalarının Avusturya ve Fransa'ya seyahat

etmesinin gündeme geldiği dönemlerde Avusturya ve Fransa devletlerini vladikalari prens ünvanı ile karşılamamaları konusunda uyarmasından anlıyoruz.

II. Danilo, prenslik yönetimini ilan ettikten sonra mücadelesinin ikinci aşaması olan prensliğini Avrupa devletlerine ve Osmanlı Devleti'ne kabul ettirme çalışmalarına başladı. Bunun için Karadağ Sorunu'nu uluslararası bir sorun haline getirmesi gerekiyordu. 1852 yılında Hersek'te çıkan isyana fiilen destek vererek Avrupa devletlerinin dikkatini Karadağ Sorunu'na çekmeye çalıştı. Bu politika, bundan sonra süreklilik kazandı ve Karadağlı yöneticiler, bağımsızlıklarını kazandıkları tarihe kadar Hersek'te çıkan isyanlara müdahale ederek Karadağ Sorunu'nu Avrupa devletlerinin gündemine getirdiler. Karadağ'ın izlediği Hersek politikası, Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında 1852 ve 1862 yıllarında savaş çıkmasına neden oldu. Avrupa devletleri, her iki savaşta da Osmanlı ordusu başarılı olmasına rağmen Osmanlı ordusunun Çetine'ye girerek Petroviç ailesini iktidardan indirmesine izin vermediler.

Osmanlı Devleti, Karadağ'a düzenlediği askerî harekâtlarda elde ettiği başarılar sayesinde Karadağ'ın uzun süre kendisine bağlı kalmasını sağlamıştı. Ancak Karadağlılar, Avrupa devletlerinin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a düzenlediği harekâtlara Karadağ lehinde müdahale etmeye başlamalarından sonra bağımsızlık hedeflerine adım adım yaklaşmaya başladılar. Avrupa devletlerinin müdahaleleri sonucunda 1858 yılında Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında Karadağ'ın istekleri doğrultusunda bir sınır çizildi ve Karadağ'ın toprakları, Osmanlı Devleti aleyhinde genişlemeye başladı. Osmanlı-Karadağ sınırının çizilmesi, bağımsız Karadağ Devleti'nin kurulmasına yönelik atılan önemli adımlardan birisiydi.

Vladika Nikola, 1862 yılında Osmanlı ordusuna mağlup olduktan sonra Sırbistan ve Rusya ile daha fazla yakınlaşmaya başladı. Bu dönemde Balkanlar'da Panslavist faaliyetler yoğunlaşmış ve Panslavist düşünceler Karadağ'da etkili olmaya başlamıştı. Balkanlar'ı kendi kontrolü altına almaya çalışan Avusturya ve Rusya; Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek'teki milliyetçi hareketleri destekliyordu. Ancak Karadağ'ın tek başına Osmanlı ordusunu yenemeyeceği daha önce yaşanan savaşlarda ortaya çıkmıştı. Hersek'te 13 Nisan 1875 tarihinde başlayan ve kısa sürede uluslararası bir bunalıma dönüşen isyan, Karadağ'ın

Rusya'nın gözetiminde Sırbistan ile ittifak yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir savaşa girmesine yol açacak süreci başlattı. Karadağ yönetimi, 26 Mayıs 1876 tarihinde Sırbistan ile ittifak antlaşması imzaladıktan sonra Sırbistan ile birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Osmanlı ordusu, Sırbistan ordusunu mağlup etti. Ancak Karadağ ordusu karşısında istediği neticeyi elde edemedi. Avrupa devletlerinin diplomatik müdahaleleri ile 1 Kasım 1876'da ateşkes ilan edilmesinden sonra gerçekleştirilen müzakereler neticesinde Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında barış antlaşması imzalandı. Ancak Karadağ'ın toprak talepleri sebebi ile Karadağ ile anlaşma sağlanamadı. Rusya, bu gelişmeden sonra 19 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığına kavuşmasını sağlayacak olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başladı. Savaşın görünürdeki en önemli sebebi, Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında barış antlaşması yapılamamasıydı. Osmanlı Devleti'nin Hersek'te Ortodoksların yaşadığı nahiyeleri Karadağ'a vermeyi kabul etmesine rağmen Karadağ'ın bu nahiyelere ek olarak Müslüman nüfusun yoğun olduğu Nikşik'te ısrar etmesi, müzakerelerin barış ile neticelenmesini engellemişti. Osmanlı Devleti'nin Hâriciye Nâzırı Safvet Paşa, Nikşik'in Karadağ'a verilmesi ile Rusya ile savaşa girilmesinin önüne geçilebileceğini savunmuştu. Ancak Karadağ'ın isteklerinin tamamının kabul edilmesinden sonra Rusya'nın nasıl bir politika izleyeceği tartışmalı bir konudur. Zira Rusya, bu dönemde Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için sürekli olarak gerekçe yaratmaya çalışıyordu.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinden sonra Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki savaş da tekrar başladı. Osmanlı ordusu, savaşın başlarında 1876 yılındaki savaşın aksine önemli başarılar elde etti. Karadağ, çok zor bir duruma düştü. Ancak 1877 yılı yaz aylarında Rusların Balkanlar'da hızla ilerlemeye başlamaları ve İstanbul'un güvenliğinin tehlikeye girmesi üzerine Osmanlı Devleti, Karadağ Cephesi'ndeki kuvvetlerin önemli bir kısmını Süleyman Paşa komutasında Rusya ile savaşılan cephelere göndermeye ve kalan kuvvetler ile Karadağ Cephesi'nde savunmaya geçmeye karar verdi. Bu karar, Osmanlı Devleti'nin artık Karadağ'ı gözden çıkarttığı anlamına geliyordu. Nikola, Süleyman Paşa'nın emrindeki taburlar ile Karadağ'dan ayrılmaya başlaması üzerine tekrar Osmanlı topraklarına saldırdı ve hızla ilerlemeye başladı. Karadağ ordusunun Osmanlı topraklarında ilerlediği günlerde Osmanlı ordusunun İstanbul'a ilerleyen

Rus ordusunu durduramaması üzerine Osmanlı Devleti, mağlubiyeti kabul ederek 31 Ocak 1878'de Rusya ile Edirne Mütarekesi Mukavelenâmesi'ni ve Ayastefanos Barış Anlaşması'nın esaslarını içerecek olan Sulh Mazbatası'nı imzaladı. Başkenti ve Rumeli toprakları tehlikeye giren Osmanlı Devleti, Karadağ'daki Osmanlı hakimiyeti konusunda ısrarcı olmadı ve Sulh Mazbatası ile Karadağ'ın bağımsızlığını tanıdı. Karadağ'ın bağımsızlığı, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile uluslararası alanda kabul edildi.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ üzerindeki nüfuzunun tamamen kaybolmuş olmasına rağmen Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetinin resmi olarak 1878 yılına kadar devam etmesinin en önemli nedeni, Avrupa devletlerinin 19. yüzyıldan itibaren Şark Meselesi'nin konusu haline gelmiş olan Karadağ Sorunu'nun geleceği hakkında kendi aralarında bir anlaşmaya varamamalarıdır. Kırım Savaşı'ndan sonraki dönemde hiçbir Avrupa devleti, Karadağ Sorunu'nda yaşanan gelişmelere tek başına müdahale etme imkanı bulamadı. Rusya ve Avusturya'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmasına yönelik izlediği politikalar, İngiltere'nin Balkanlar'da statükonun korunmasını istemesi yüzünden sonuçsuz kaldı. Ancak İngiltere, Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Savaşı'nda ağır bir yenilgi alması üzerine Karadağ'daki Osmanlı hakimiyetinin devam etmesi yönündeki politikasını terk etti. Avrupa devletleri, İngiltere'nin Karadağ politikasını değiştirmesi ile birlikte Karadağ'ın bağımsızlığına kavuşturulması konusunda anlaşmaya vardılar.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

A. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Bâb-ı Âli Evrak Odası Sadâret Evrakı Katalogları

Divân-ı Hümayûn Âmedi Kalemi (A.AMD): 33/49, 38/92, 41/13, 41/44, 41/45, 41/57, 41/82, 42/4, 43/7, 49/79, 53/17, 64/29, 73/1, 74/11, 79/25, 82/83.

Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM): 54/48, 339/98, 421/72, 439/40, 440/74, 475/51.

Sadâret Mektûbî Nezâret ve Devâir Kalemi (A.MKT.NZD): 382/56, 419/69, 421/35.

Sadâret Mektûbî Umûm Vilâyât (A.MKT.UM): 119/54, 121/72/1,2,3; 124/81; 125/61; 141/85; 154/52; 200/30; 217/86; 313/21; 317/66; 348/64; 458/20; 482/42; 482/51; 503/12; 523/4; 539/76; 549/5; 550/89/1,2; 551/94; 560/25.

Sadâret Müteferrik (A.M): 18/55.

b. Cevdet Tasnifi Katalogları

Askeriye (C.AS): 1000/43723.

Hâriciye (C.HR): 106/5278.

c. Hâriciye Nezâreti Katalogları

Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi (HR.MKT): 51/76, 52/72, 53/89, 55/11, 55/67, 77/71, 90/21, 95/69, 112/14, 160/74, 167/79, 170/54, 178/27, 178/33, 192/99, 194/30, 194/34, 213/78, 224/42, 242/98, 254/78, 258/91, 324/92, 351/46.

Hâriciye Nezâreti Sefâretler Evrakı (Londra) (HR.SFR.3): 39/15/1,2,3,4,5,6,7,8, 9,10,11,12,13,14; 91/42/4,7,8,9,10,14.

Hâriciye Nezâreti Sefâretler Evrakı (Paris) (HR.SFR.4): 271/145.

Hâriciye Nezâreti Siyasî Kalemi (HR.SYS): 214/3.

Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası (HR.TO): 125/46, 125/58, 125/64, 125/81, 125/83, 125/105, 125/117, 128/86, 130/15, 130/17, 252/8, 282/17, 282/18, 282/19, 496/32, 497/6, 497/8, 553/74, 553/77, 553/108.

d. İrâdeler Tasnifi Katalogları

İrâde Dâhiliye (İ.DH): 233/14044/1,2,3,4,5,7; 235/14216/2; 237/14343/3,4,5; 246/14993/6; 246/15021/1,3; 253/15597/1,2,4; 259/16008/1,2,3,4,5,6,7,8; 260/16109/2,4; 263/16387/1; 271/16935/2; 275/17238/1,2,3,4,5,6,14,15; 281/17601/3; 285/17912/2; 294/18557/1,2; 295/18597/2,3; 296/18662/1,2; 357/23548/1; 358/23643/2; 408/26997/1,3; 420/27794/11,20; 458/30451/1; 460/30590/1; 475/31872/1; 483/32537/1; 486/32796/2,6; 490/33191/1,2,3; 490/332/21; 491/33248/1,2,3,4; 491/33280/1,2; 492/33373/1; 494/33522/1,2; 494/33536/1,2,3,4; 496/33688/1,2; 511/34782/1,2,3; 563/39239/1,2,3,4; 645/44821/1,2,3,4,5,6; 742/60713/1,2; 744/60812/1.

İrâde Hâriciye (İ.HR): 89/4370/3,5,6,7,9,16; 89/4371/1,2,3,4; 92/4497/1,2,3; 92/4498/2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,15,17,18,19,20,21,22,23,24,25,28,29; 93/4539/1; 94/4585/1; 94/4586/1,2,3,4,5,7,8,9,10,11,18; 94/4587/1,2,3,4,6,9,10,11,12,13,14,19; 94/4591/1,3; 94/4613/1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,19,22,25,26,27,28; 94/4621/1,3; 95/4631/2,3,4,5,6,7; 95/4632/1,2; 96/4685/8,9,10; 97/4737/1,3; 97/4740/1; 99/4816/5,6,9,11,16; 102/5006-M; 108/5304/1,2,4; 115/5589/1,2; 115/5591/1,2; 135/6949/1,2,4; 139/7246/1,2; 142/7450/1,2; 143/7508/1,2; 144/7573/2,5; 158/8439/1,2,3,4,5,6,11,13,14,15,16,21,22; 161/8640/1,2; 172/9387/1,2; 174/9502/1,2,3; 224/13065/1,2,3,5; 232/13677/1,2; 271/16339/1,2,3; 272/16447/1; 328/21215/1; 331/21311/1.

İrâde Meclis-i Mahsûs (İ.MMS): 2/76-1/1,2,3,4,5,6,7,8,9,11,12,13,14,15,16,17,18,20,21,22,23,24,25,26,27,32,35,37; 8/339/1,2,3,4,5,6,7,8,9; 12/502/1,2,3,4,5; 15/613/2,5; 23/985/1-2,3,4,5,11; 24/1052/2; 36/1504/1,2,3,4; 55/2456/1,2,3; 55/2465/1-1,1-2,2,3; 132/5657/2-1,2-2,2-3,3,4; 132/5660/1-1,1-2,1-3,2,3-2,4; 132/5661/1,6,8,10,11; 132/5663/1-1,1-2,2,3,4,5,6,7,8,9-1,9-2; 133/5687/1.

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL): 283/11129/1-1,1-2,1-3,1-4,2-1,2-2,2-3,2-4,3,4,5; 526/23613/9,10,11,12,13,14,15,16; 526/23632/1,2,3,4,5.

e. Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE): 33/3/1,2,3; 42/74/1,2; 42/86/1; 44/38/1,2; 44/82/2; 76/69/1,4; 76/79/3,4,5; 76/81/1; 76/82/1,2,3; 77/3/1,2; 77/13/1,2,3,4; 77/15/1; 77/42/1,2,3,4,5; 77/52/1,6; 84/73/1,2,3; 84/74/1; 84/76/1; 84/78/1,2; 84/79/1; 84/80/1; 84/81/1; 84/82/1; 84/83/1,2,3,4; 84/85/1; 84/88/1,2; 84/91/1; 101/15/1; 147/16/1.

2. Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Arşivi

a. Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (ORH): K: 2 G: 107 B: 107-1; K: 3 G: 21 B: 21-1; K: 3 G: 82 B: 82-1; K: 3 G: 83 B: 83-1; K: 3 G: 85 B: 85-1; K: 3 G: 86 B: 86-1; K: 3 G: 87 B: 87-1; K: 3 G: 90 B: 90-1; K: 3 G: 111 B: 111-1; K: 3 G: 114 B: 114-1; K: 3 G: 118 B: 118-1; K: 3 G: 119 B: 119-1; K: 3 G: 120 B: 120-1; K: 3 G: 121 B: 121-1; K: 3 G: 125 B: 125-1; K: 3 G: 126 B: 126-1; K: 3 G: 127 B: 127-1; K: 3 G: 128 B: 128-1; K: 3 G: 130 B: 130-1; K: 3 G: 136 B: 136-1; K: 3 G: 155 B: 155-1; K: 3 G: 156 B: 156-1; K: 3, G: 170 B: 170-1; K: 3 G: 186 B: 186-1; K: 4 G: 55 B: 55-1; K: 4 G: 63 B: 63-1; K: 4 G: 70 B: 70-1; K: 4 G: 72 B: 72-1; K: 4 G: 73 B: 73-1; K: 4 G: 74 B: 74-1; K: 4 G: 79 B: 79-1; K: 4 G: 81 B: 81-1; K: 4 G: 82 B: 82-1; K: 5 G: 26 B: 26-1; K:

5 G: 59 B: 59-1; K: 5 G: 60 B: 60-1; K: 5 G: 75 B: 75-1; K: 5 G: 111 B: 111-1;
 K: 5 G: 161 B: 161-1; K: 5 G: 170 B: 170-1; K: 5 G: 173 B: 173-1; K: 6 G: 23
 B: 23-1; K: 6 G: 45 B: 45-1; K: 6 G: 54 B: 54-1; K: 6 G: 56 B: 56-1; K: 6 G: 58
 B: 58-1; K: 9 G: 36 B: 36-1; K: 9 G: 49 B: 49-1; K: 10 G: 5 B: 5-1; K: 10 G: 20
 B: 20-1; K: 10 G: 26 B: 26-1; K: 12 G: 2 B: 2-1; K: 12 G: 7 B: 7-1; K: 13 G: 95
 B: 95-1, 95-2; K: 14 G: 92 B: 92-1; K: 17 G: 88 B: 88-1; K: 18 G: 52 B: 52-1;
 K: 18 G: 57 B: 57-1; K: 18 G: 58 B: 58-1; K: 18 G: 131 B: 131-1; K: 22 G: 10
 B: 10-1; K: 22 G: 21 B: 21-1; K: 22 G: 31 B: 31-1; K: 22 G: 42 B: 42-1; K: 22
 G: 46 B: 46-1; K: 22 G: 53 B: 53-1; K: 27 G: 124 B: 124-1; K: 27 G: 125 B:
 125-1; K: 27 G: 129 B: 129-1; K: 27 G: 135 B: 135-1; K: 27 G: 136 B: 136-1;
 K: 27 G: 143 B: 143-1; K: 27 G: 168 B: 168-1; K: 27 G: 191 B: 191-1; K: 32
 G: 159 B: 159-1; K: 33 G: 68 B: 68-1; K: 34 G: 119 B: 119-1; K: 37 G: 129 B:
 129-1; K: 37 G: 137 B: 137-1; K: 37 G: 138 B: 138-1; K: 37 G: 144 B: 144-1;
 K: 39 G: 58 B: 58-1; K: 39 G: 60 B: 60-1; K: 39 G: 67 B: 67-1; K: 39 G: 68 B:
 68-1; K: 39 G: 75 B: 75-1; K: 39 G: 90 B: 90-1; K: 40 G: 201 B: 201-1; K: 41
 G: 22 B: 22-1; K: 41 G: 30 B: 30-1; K: 41 G: 39 B: 39-1; K: 41 G: 134 B: 134-
 1; K: 41 G: 137 B: 137-1, 137-2; K: 41 G: 138 B: 138-1; K: 41 G: 143 B: 143-
 1, 143-2; K: 41 G: 148 B: 148-1; K: 41 G: 151 B: 151-1; K: 41 G: 167 B: 167-
 1; K: 42 G: 144 B: 144-1; K: 43 G: 2 B: 2-1; K: 45 G: 82 B: 82-1; K: 45 G: 90
 B: 90-1; K: 51 G: 27 B: 27-1; K: 51 G: 88 B: 88-1; K: 51 G: 91 B: 91-1; K: 51
 G: 101 B: 101-1; K: 54 G: 56 B: 56-1; K: 54 G: 99 B: 99-1; K: 55 G: 88 B: 88-
 1; K: 55 G: 101 B: 101-1; K: 55 G: 118 B: 118-1; K: 55 G: 128 B: 128-1; K: 56
 G: 5 B: 5-1; K: 56 G: 110 B: 110-1; K: 56 G: 115 B: 115-1; K: 63 G: 104 B:
 104-1; K: 63 G: 105 B: 105-1; K: 63 G: 108 B: 108-1; K: 63 G: 109 B: 109-1;
 K: 63 G: 112 B: 112-1; K: 63 G: 115 B: 115-1; K: 65 G: 121 B: 121-1; K: 66
 G: 9 B: 9-1; K: 66 G: 10 B: 10-1; K: 66 G: 122 B: 122-1; K: 68 G: 62 B: 62-1;
 K: 68 G: 63 B: 63-1; K: 68 G: 66 B: 66-1; K: 68 G: 69 B: 69-1; K: 68 G: 72 B:
 72-1; K: 68 G: 92 B: 92-1; K: 68 G: 96 B: 96-1; K: 68 G: 122 B: 122-1; K: 69
 G: 22 B: 22-1; K: 69 G: 50 B: 50-1; K: 69 G: 192 B: 192-1; K: 69 G: 209 B:
 209-1; K: 70 G: 31 B: 31-1; K: 72 G: 113 B: 113-1; K: 72 G: 127 B: 127-1; K:
 79 G: 23 B: 23-1; K: 88 G: 68 B: 68-1; K: 88 G: 184 B: 184-1; K: 88 G: 193 B:
 193-1; K: 88 G: 194 B: 194-1; K: 89 G: 5 B: 5-1; K: 89 G: 7 B: 7-1; K: 89 G: 8
 B: 8-1; K: 89 G: 115 B: 115-1; K: 90 G: 20 B: 20-1; K: 97 G: 58 B: 58-1; K: 97
 G: 61 B: 61-1; K: 97 G: 63 B: 63-1; K: 97 G: 66 B: 66-1; K: 97 G: 75 B: 75-1;
 K: 97 G: 121 B: 121-1; K: 97 G: 125 B: 125-1; K: 97 G: 129 B: 129-1; K: 97
 G: 135 B: 135-1; K: 99 G: 127 B: 127-1; K: 99 G: 130 B: 130-1; K: 102 G: 104
 B: 104-1; K: 102 G: 113 B: 113-1; K: 103 G: 123 B: 123-1; K: 104 G: 186 B:
 186-1; K: 108 G: 62 B: 62-1; K: 109 G: 96 B: 96-1; D: 1-6 B: 81-82; D: 1-6 B:
 85; D: 1-6 B: 176; D: 1-7 B: 146, 147; D: 1-7 B: 175-178; D: 1-7 B: 341-343;
 D: 1-7 B: 359-361; D: 1-7 B: 965,966 D: 1-7 B: 976-977; D: 1-7 B: 1044-
 1046; D: 1-7 B: 1254; D: 2-9 B: 26, 27, 28; D: 2-10 B: 604; D: 2-10 B: 683; D:
 4-17 B: 300; D: 4-17 B: 301; D: 4-19 B: 80; D: 4-19 B: 189; D: 4-20 B: 167-
 169; D: 4-20 B: 174; D: 4-20 B: 200; D: 4-20 B: 206; D: 4-20 B: 402; D: 4-20
 B: 444-445; D: 4-20 B: 450; D: 4-20 B: 463, 464; D: 4-20 B: 489,490; D: 4-20
 B: 536-538; D: 4-20 B: 546; D: 4-20 B: 547-548; D: 4-20 B: 571; D: 4-21 B: 9;
 D: 4-21 B: 12; D: 4-21 B: 16.

b. Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu (OSK): K: 1 G: 59 B: 59-1; K: 1 G: 87 B: 87-1; K: 1 G: 89 B: 89-1; K: 1 G: 90 B: 90-1; K: 1 G: 107 B: 107-1; K: 1 G: 110 B: 110-1; K: 1 G: 120 B: 120-1; K: 1 G: 132 B: 132-1; K: 1 G: 134 B: 134-1; K: 6 G: 46 B: 46-1; K: 7 G: 3 B: 3-1, 3-5, 3-14, 3-18, 3-19; K: 8 G: 4 B: 4-1; K: 8 G: 7 B: 7-1, 7-2, 7-3, 7-4; K: 8 G: 8 B: 8-1, 8-2, 8-3, 8-4, 8-5; K: 9 G: 6 B: 6-1; K: 9 G: 8 B: 8-1; K: 9 G: 9 B: 9-1; K: 9 G: 12 B: 12-1; K: 9 G: 13 B: 13-1; K: 9 G: 48 B: 48-1; K: 9 G: 57 B: 57-1; K: 10 G: 238 B: 238-1; K: 10 G: 242 B: 242-1; K: 10 G: 243 B: 243-1; K: 11 G: 14 B: 14-1, 14-3, 14-4, 14-5, 14-6; K: 11 G: 37 B: 37-1; K: 11 G: 40 B: 40-1; K: 11 G: 78 B: 78-1; K: 11 G: 80 B: 80-1; K: 11 G: 141 B: 141-1; K: 11 G: 175 B: 175-1; K: 11, G: 183 B: 183-1; K: 11 G: 225 B: 225-1; K: 11 G: 262 B: 262-1; K: 11 G: 273 B: 273-1, 273-2; K: 13 G: 28 B: 28-1; K: 15 G: 9 B: 9-1; K: 15 G: 49 B: 49-1; K: 15 G: 64 B: 64-1; K: 15 G: 118 B: 118-1; K: 15 G: 138 B: 138-1; K: 16 G: 203 B: 203-1; K: 16 G: 210 B: 210-1; K: 16 G: 211 B: 211-1; K: 16 G: 212 B: 212-1; K: 16 G: 213 B: 213-1; K: 16 G: 221 B: 221-1; K: 16 G: 223 B: 223-1; K: 16 G: 234 B: 234-1; K: 16 G: 235 B: 235-1; K: 16 G: 236 B: 236-1; K: 16 G: 238 B: 238-1; K: 16 G: 239 B: 239-1; K: 16 G: 240 B: 240-1; K: 16 G: 242 B: 242-1; K: 16 G: 243 B: 243-1; K: 16 G: 245 B: 245-1; K: 17 G: 21 B: 21-1; K: 17 G: 51 B: 51-1; K: 17 G: 53 B: 53-1.

B. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Bourne, K. and Watt, D. C. (General Eds.). Gillard, D. (Ed.). (1984a). ***British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856-1875*** (Pt. I Series B Vol. 1). University Publications of America.

Bourne, K. and Watt, D. C. (General Eds.). Gillard, D. (Ed.). (1984b). ***British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876*** (Pt. I Series B Vol. 2). University Publications of America.

Bourne, K. and Watt, D. C. (General Eds.). Gillard, D. (Ed.). (1984c). ***British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Diplomacy of the Powers, 1876-1878*** (Pt. I Series B Vol. 3). University Publications of America.

Bourne, K. and Watt, D. C. (General Eds.). Gillard, D. (Ed.). (1984d). ***British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire and the War with Russia, 1877-1878- The Powers and the Treaty of San Stefano, 1878*** (Pt. I Series B Vol. 4). University Publications of America.

Costes, A., Nouvelle, L. (Libraire-editeur). (MCMXXX). ***Documents Diplomatiques Français (1871-1914)*** (1re SÉRIE 1871-1900. Tome Second 1re Juillet 1875-31 Decembre 1879). Paris: Imprimerie Nationale.

Destani, B. (Ed.). (2001). ***Montenegro, Political and Ethnic Boundaries 1840-1920*** (Vol. 1: 1840-1880). Wilts: Archive Editions.

Düstur. (1937). (Birinci Tertib. C. 5). Ankara: Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü.

Erim, N. (1953). **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri** (C. I). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Handtke, F. (1878). **Special-karte der Fürstenthümer Serbien und Montenegro**. Glogau: Verlag von Carl Flemming.

Kiepert, H. (1862). **Das Fürstenthum Zrnagora oder Montenegro, H. Kiepert's neue Karte von Montenegro**. Berlin: D. Reimer.

Meclis-i Meb'usan 1293=1877 Zabıt Ceridesi (C. 1. Devre 1. İçtima 1,8.). (1940). (Toplayan. H. T. Us). İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi.

Muâhedât Mecmûası. (2008a). (C. IV. Tıpkı Basım). Ankara: TTK.

Muâhedât Mecmûası. (2008b). (C. V. Tıpkı Basım). Ankara: TTK.

Şimşir, B. N. (1968). **Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler, C. I, Doksanüç Muhacereti, 1877-1878**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Şimşir, B. N. (1970). **Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler, C. II, Bir Geçiş Yılı, 1879**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Şimşir, B. N. (1989). **Turkish Emigrations From The Balkans-Documents, V. III, (1880-1885)**. Ankara: Publications of The Turkish Historical Society.

Tetik, A. (Yay. Haz.). (2007). **Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913 – Kasım 1914)**. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Yunanistan ve Romanya ve Sırbıye ve Bulgaristan ve Karadağ'da Bulunan Cemâât-i İslâmiye'nin Husûsât-ı Mezhebiyeleri Hakkında Cânib-i Şeyhülislâmiden Kaleme Alınan Ta'limâtır. (1302). İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

II. YAZMALAR

Ergirili Ahmed Hilmi ibni Resul. **1268 den 1279 Târihine Kadar Cereyân Eden (Osmanlı-Karadağ) Muhârebâtına Dâir Târihçedir**. Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmet Zeki Pakalın Koleksiyonu, Arşiv Numarası: 34 Mzp 112.

Ferik Selâmi. **Muhârebe-i Şarkıyye Rumeli Vakayı-i Harbiyyesi**. Ankara Milli Kütüphanesi, Demirbaş No: 06 Mil Yz B 335/3.

Ferik Selâmi. (1293). **Süleyman Paşa'nın Telgrafları Hulâsası**. Ankara Milli Kütüphanesi, Demirbaş No: 06 Mil Yz B 335/22.

Karadağ Mes'elesine Dair Fuâd Paşa İnşasıyla fî 15 Rebî'ülevvel Sene 1269 Tarihinde Bi'l-cümle Sefâretlere İ'tâ' Olunan Takrîrin Sûretidir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Demirbaş No: 239.

III. GAZETELER

Basîret

Bosna

Cerîde-i Havâdis

Cerîde-i Vukuât

Efkâr

Hakikat

İstikbâl

Müsâvât

Osmânî

Sadâkat

Selâmet

Takvîm-i Vekâyi

Tasvir-i Efkâr

Tercümân-ı Ahvâl

Tercümân-ı Hakikat

Tercümân-ı Şark

IV. KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Acar, K. (2004). ***Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler*** (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Acaroğlu, M. T. (2006). ***Balkanlar'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*** (1. Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ademi, R. (2012). Karadağ Vakıfları: Hukuksal Perspektif. ***Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu İstanbul-Edirne 9-10-11 Mayıs 2012***. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Agović, B. (2007). ***Islamska Zajednica u Crnoj Gori, Istorijski razvoj i organizacija***. Podgorica: Mešihat Islamske zajednice u Republici Crnoj Gori.

- Ahmed Cevdet Paşa. (1980). **Ma'rûzât** (Haz. Y. Halaçoğlu). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1986a). **Tezâkir 1-12** (Yay. C. Baysun). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1986b). **Tezâkir 13-20** (Yay. C. Baysun). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1986c). **Tezâkir 21-39** (Yay. C. Baysun). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1986d). **Tezâkir 40-Tetimme** (Yay. C. Baysun). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Lütfi Efendi. (1988). **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi** (Yay. Haz. M. M. Aktepe). (C. X). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Lütfi Efendi. (1989). **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi** (Yay. Haz. M. M. Aktepe). (C. XI). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Lütfi Efendi. (1993). **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi** (Yay. Haz. M. M. Aktepe). (C. XV). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmed Sedâd. (1327). **Karadağlılarda Sevkü'l-ceyş ve Ta'biye**. Mekteb-i Harbiyye Matbaası.
- Ahmet Mithat Efendi. (2004). **Üss-i İnkılâp, Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid Han'ın Cûlûsuna Kadar** (Yay. Haz. T. G. Seratlı). (C. I). İstanbul: Selis Kitaplar.
- Âli Fitrî. (1327). **(91-92) Hersek Seferi, 92-293 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i Hâzır Dârü'l-harekâtı** (İkinci Kitâb). Dersaâdet: Mekteb-i Harbiyye Matbaası.
- Ali Suavi. (1876). **A Propos de l'Herzégovine Monténégro**. Paris: Imprimerie Victor Goupy.
- Anderson, M. S. (2010). **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme** (Çev. İ. Eser). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 1966'da yayımlandı).
- Armaoğlu, F. (2010). **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)** (Altıncı Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aydın, M. (2004). Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası. **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (15).
- Aydın, M. (2005a). **Balkanlarda İsyan: Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)** (1. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Aydın, M. (2005b, Aralık). Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rölü. **Belleten**, LXIX (256).
- Aydın, F., Göksu, E. (2003, Ağustos). Şipka Kahramanı Süleyman Paşanın Eğitim ve Kültür Alanındaki Faaliyetleri. **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, (2).
- Baltalı, K. (1982). 1875-1878 Balkan Buhranı. **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, IX (68-69).
- Baltalı, K. (1987). 1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dair Bazı Önemli Belgeler. **Belleten**, L (196-198).
- Baltalı, K. (1988). 1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması. **Belleten**, LI (199-201).
- Bancoviç, S. (2004). Müslümanlar'ın Karadağ'dan 19. Yüzyıldaki Göçü, H. Kolaşinli (Der.), **Muhacirlerin İzinde –Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Castellan, G. (1995). **Balkanların Tarihi, 14.-20. Yüzyıl** (Çev. A. Yaraman-Başbuğu). İstanbul: Milliyet Yayınları. (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı).
- Cebesoy, A. F. (2007). **Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete** (Yay. Haz. O. S. Kocahanoğlu). (C. I-II). İstanbul: Temel Yayınları.
- Coquelle, P. (1895). **Histoire du Monténégro et de la Bosnie Depuis les Origines** (Éd. E. Leroux). Paris.
- Danişmend, İ. H. (1955). **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi** (C. 4). İstanbul: Türkiye Yayınevi Tarih Serisi.
- Darkot, B. (1967). Karadağ. **İslam Ansiklopedisi** (C. VI). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Değerli, E. S. (2006). **Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askerî Ataşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938)**. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları.
- Deliso, C. (2009). **Culture and Customs of Serbia and Montenegro** (First Edition). London: Greenwood Press.
- Djilas, M. (1962). **Montenegro** (Trans. K. Johnstone). New York: Harcourt, Brace & World, Inc.
- Engelhardt. (1999). **Tanzimat ve Türkiye** (Türkçesi. A. Reşad). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Eserin orijinali 1882'de yayımlandı).
- Fosféro. (1858) **Le Monténégro. Simple Question a Messieurs les Plénipotentiaires des Nouvelles Conférences de Paris**, Paris: Chez Tous les Libraires.

- Genelkurmay ATASE Başkanlığı. (2004). **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizini**. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Glenny, M. (2001). **Balkanlar 1804-1999, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler** (Türkçesi. M. Harmancı). İstanbul: Sabah Kitapları. (Eserin orijinali 1999'da yayımlandı).
- Gölen, Z. (2009a). 1852-53 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları. **History Studies, International Journal of History**, 1 (1).
- Gölen, Z. (2009b). **Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)**. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Gölen, Z. (2009c, Ağustos). 1857-59 Bosna Hersek İsyanı. **Belleten**, LXXIII (267).
- Gölen, Z. (2010). **Tanzîmât Döneminde Bosna Hersek –Siyasî, İdarî, Sosyal ve Ekonomik Durum-**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gölen, Z. (2011, Ağustos). 1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları. **Belleten**, LXXV (273).
- Griffe, H. M. E. (2005). **Osmanlının Hizmetkârı, Galip Ali Paşa Rızvanbegovic-Stocevic** (2. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
- Gündoğdu, A. (2010). **Yusuf Akçura'ya Göre Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı** (1. Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gündüz, T. (2012). **Alahimanet Bosna** (1. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Güneş, İ. (1997). **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. VE II. MEŞRUTİYET** (C. I). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Hacıbeğîç, H. (1975). Karadağ Sahilinde Grbaly Nahiyesi Hakkında Resmi Türk Vesikaları. **İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı'ndan ayıbasım**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hamzaoğlu, Y. (2010). **Balkan Türklüğü (Osmanlı Öncesi, Osmanlı Dönemi ve Osmanlı Sonrası Sırbistan Türklüğü)** (C. III). Üsküp: Logos-A Yayınevi.
- Hayta, N. (1998). Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İlhakı (5 Ekim 1908). **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 18 (3).
- Hayta, N. (2002). **Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)** (Birinci Baskı). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hayta, N. (2006). **Ege Adaları Sorunu (1911'den Günümüze)**. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hayta, N. (2008). **Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912 – 11 Ağustos 1913)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Hayta, N., Birbudak, T. S. (2010). **Balkan Savaşları'nda Edirne**. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları.
- Hayta, N., Ünal, U. (2010a). **Osmanlı Askerî Gazetesi Cerîde-i Askeriyye 1-30**. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Hayta, N., Ünal, U. (2010b). **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)** (4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hearnshaw, F. J. C., M. A., LL. D. (1923). The European Revolution and After 1848-1854, In A. W. Ward and Litt. D. and F. B. A. and G. P. Gooch and M. A. (Eds.), **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919** (Vol. II 1815-1866). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, F. K. (1999). **Otomobille İlk Gezi Balkanlar 1908, Dalmaçya, Karadağ, Bosna ve Hersek Yollarında** (Çev. G. Ç. Güven). İstanbul: Aksoy Yayınları. (Eserin orijinali 1909'da yayımlandı).
- Hüseyin Râci Efendi. (2009). **Zağra Müftüsünün Hâtıraları – Târîhçe-i Vak'a-i Zağra** - (Haz. M. E. Düzdağ). İstanbul: İz Yayıncılık.
- İnal, İ. M. K. (1968). **Son Asır Türk Şairleri** (Cüz: V). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İrtem, S. K. (1999). **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi, Balkanlar'ın Kördüğümü** (Yay. Haz. O. S. Kocahanoğlu). İstanbul: Temel Yayınları.
- İsmail Fazıl Paşa. (1329a). **Meşâhîr-i Askerîyyemizden Bir Sahîfe, 1292-93 Muhârebesi Kahramânlarından Ferik Mustafâ Celâleddîn Paşa, Ferik İskender Paşa, Kaimmakam İbrâhim Bey, Kolağası Hüseyin Ağa, Karadağ Efrâd-ı Hudûdiyesinden İbrâhim Çâvûş, Onbaşı Ramo**. Dersâdet: Sahib ve Nâşiri Gayret Kütüphânesi Sahibi Garbis Fikri. Necm-i İstikbâl Matbaası.
- İsmail Fazıl Paşa. (1329b). **92-93 Osmanlı-Karadağ Seferi**. İstanbul: Sahib ve Nâşiri Gayret Kütüphânesi Sahibi Garbis Fikri. Necm-i İstikbâl Matbaası.
- Jelavich, B. (2006a). **Balkan Tarihi, 18. ve 19. Yüzyıllar** (Ter. İ. Durdu, H. Koç-G. Koç). (C. I). İstanbul: Küre Yayınları. (Eserin orijinali 1999'da yayımlandı).
- Jelavich, B. (2006b). **Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl** (Ter. Z. Savan, H. Uğur). (C. II). İstanbul: Küre Yayınları. (Eserin orijinali 1999'da yayımlandı).
- Jezernik, B. (2006). **Vahşi Avrupa, Batı'da Balkan İmajı** (Ter. H. Koç). (Red. N. B. Özel). İstanbul: Küre Yayınları. (Eserin orijinali 1998'de yayımlandı).
- Jorga, N. (2005). **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi** (Çev. N. Epçeli). (Yay. Haz. E. Afyoncu). (C. V). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kahraman, S. A. (Haz.). (2010). **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon [Estergon], Ciğerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije** (6. Kitap. C. I). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kaplan, R. D. (1993). **Balkan Ghosts, A Journey Through History** (First Edition). Newyork: St. Martin's Press.
- Karadağ Coğrafyası.** (1329). (Çev. Ahmed Tevfik). Dersaâdet: Mahmud Bey Matbaası.
- Karal, E. Z. (1988a). **Osmanlı Tarihi** (5. Baskı. C. V). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988b). **Osmanlı Tarihi** (4. Baskı. C. VI). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988c). **Osmanlı Tarihi** (4. Baskı. C. VII). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988d). **Osmanlı Tarihi** (3. Baskı. C. VIII). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karârgâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi. (1331). **Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle.**
- Karatay, O. (2006a). Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi. **Balkanlar El Kitabı** (C 1: Tarih). Ankara: KaraM&Vadi Yayınları.
- Karatay, O. (2006b). Ortaçağ'da Karadağ Tarihi. **Balkanlar El Kitabı** (C 1: Tarih). Ankara: KaraM&Vadi Yayınları.
- Karatay, O. (2006c). Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ. **Balkanlar El Kitabı** (C 1: Tarih). Ankara: KaraM&Vadi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2012). **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik** (Çev. R. Boztemur). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kilibarda, N. (1987). Similarities and Difference Between Njegoš's 'Mountain Wreath' and Gligor Prlićev's 'The Sirdar'. **Literary And Cultural Connections Between Macedonia And Montenegro From The Ancient To The Present Day, Papers From A Conferences Held in Skopje, September 19th-20th, 1985.** Skopje: Macedonian Academy Of Sciences And Arts.
- Kohn, H. (2007). **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği** (Çev. A. O. Güner). İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları. (Eserin orijinali 1953'de yayımlandı).
- Kurat, A. N. (1990). **Türkiye ve Rusya** (1. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mahmud Celâleddin Paşa. (1983). **Mir'ât-ı Hakikat, Târihi Hakikatların Aynası** (Haz. İ. Miroğlu). (C. I-II-III). İstanbul: Berekât Yayınları.
- Mazower, M. (2014). **Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar** (Çev. A. Ozil). İstanbul: Alfa Tarih. (Eserin orijinali 2000'de yayımlandı).

- Mcevedy, C. (2005). **Yakınçağ Tarih Atlası, 1815'ten 2000'e Avrupa** (Çev. A. Anadol). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları. (Eserin orijinali 1982'de yayımlandı).
- Mehmed Subhi. (1317). **Karadağ ve Ordusu, Karadağ'ın Ahvâl-i Târihiyye ve Coğrafiyyesiyle Kuvve-i Askeriyyesinden Bâhisdır** (1.Baskı). Kostantiniyye: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî-Tüccârzâde İbrâhim Hilmî.
- Mehmed Süreyya. (1996). **Sicill-i Osmanî 3**. (Yay. Haz. N. Akbayer). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Memiş, M. (2004). Tarihsel Süreç İçerisinde Sancak'taki Müslüman Varlığı, H. Kolaşinli (Der.), **Muhacirlerin İzinde –Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Mercer, D. (Editor-in-Chief). Burne, J. (Ed.). (1989). **Chronicle of the World**. London: Longman Group UK Ltd and Chronicle Communications Ltd.
- Milich, Z. (1995). **A Stranger's Supper: An Oral History of Centenarian Women in Montenegro**. New York: Twayne Publishers.
- Moačanin, N. (2001). Karadağ. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** (C. 24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Murad Efendi. (2007). **Türkiye Manzaraları** (Sunuş. M. Uysal). (Çev. A. S. Kırım). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Onay, Y. (2008). **Batı'ya Direnen Devlet Rusya, Rus Devlet Geleneği ve Kutsal Devletin Meşruiyeti** (1. Baskı). İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2014). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı** (38. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osman Nuri. (2008). **II. Abdülhamid ve Saltanatı, Hayatı, Özellikleri ve Siyaseti** (Türkçesi. K. Karabulut). (1. Baskı. C. I). İstanbul: 47 Numara Yayıncılık.
- Özcan, U. (2009, Mayıs). Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılda Karadağ Kadını. **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (19).
- Özcan, U. (2/2010) The Loan Agreement Between The Ottoman Empire and Montenegro, and Financial Aid to Montenegro. **Istorijski Zapisi (Icmopujcku 3anucu) Ecris Historiques**.
- Özcan, U. (2012a). **II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, U. (2012b). II. Abdülhamid'in Diplomasisinde Yüksek Topuklar: Karadağ Prensesi Milena ve Sultan Abdülhamid. **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (32).

- Özcan, U. (2012c/2). Sultan Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devletinde Yabancı İşçiler: Karadağlılar. **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Motif Academy Folklore Journal)**, (Balkan Özel Sayısı).
- Özcan, U., Temizer, A. (2012). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karadağ'da Türk Elçileri ve Konsolosları** (1. Baskı). Ankara: Öncü Kitap.
- Özdem, A. G. (2012). **Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özkan, A. (2011). **Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı, (1830-1878)** (1. Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öztuna, Y. (1996). **Devletler ve Hânedanlar, Avrupa Devletleri** (Genişletilmiş 2. Baskı. C.IV). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Palairret, M. (2000). **Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim** (Çev. A. Edirne). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi. (Eserin orijinali 1997'de yayımlandı).
- Palmer, A. (1995). **Osmanlı İmparatorluğu, Son üç yüz yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi** (Çev. B. Ç. Dişbudak). İstanbul: Sabah Kitapları. (Eserin orijinali 1993'de yayımlandı).
- Pepiç, A. (2005, Ekim). Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi. **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (18).
- Pitcher, D. E. (1999). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası** (Çev. B. Tırnakçı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 1972'de yayımlandı).
- Popovic, A. (1995). **Balkanlar'da İslâm** (Türkçesi. Komisyon). İstanbul: İnsan Yayınları. (Eserin orijinali 1986'da yayımlandı).
- Ramm, A., Sumner, B. H. (1960). The Crimean War, In J. P. T. Bury. (Ed.). **The New Cambridge Modern History** (Vol. X The Zenith of European Power 1830-70). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rastoder, Ş. (2004). Karadağ'dan Müslüman Göçleri -1878'den Günümüze Kısa Bir Tarih Denemesi-, H. Kolaşinli (Der.), **Muhacirlerin İzinde –Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Recepoglu, A. S. (1992, Nisan). 400 Yıllık Bar Türkleri. **Güneyde Kültür**, (38).
- Reddaway, W. F., M. A. (1923). The Crimean War and The French Alliance 1853-1858, In A. W. Ward and Litt. D. and F. B. A. and G. P. Gooch and M. A. (Eds.), **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919** (Vol. II 1815-1866). Cambridge: Cambridge University Press.
- Roberts, E. (2007). **Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro** (First Edition). New York: Cornell University Press.

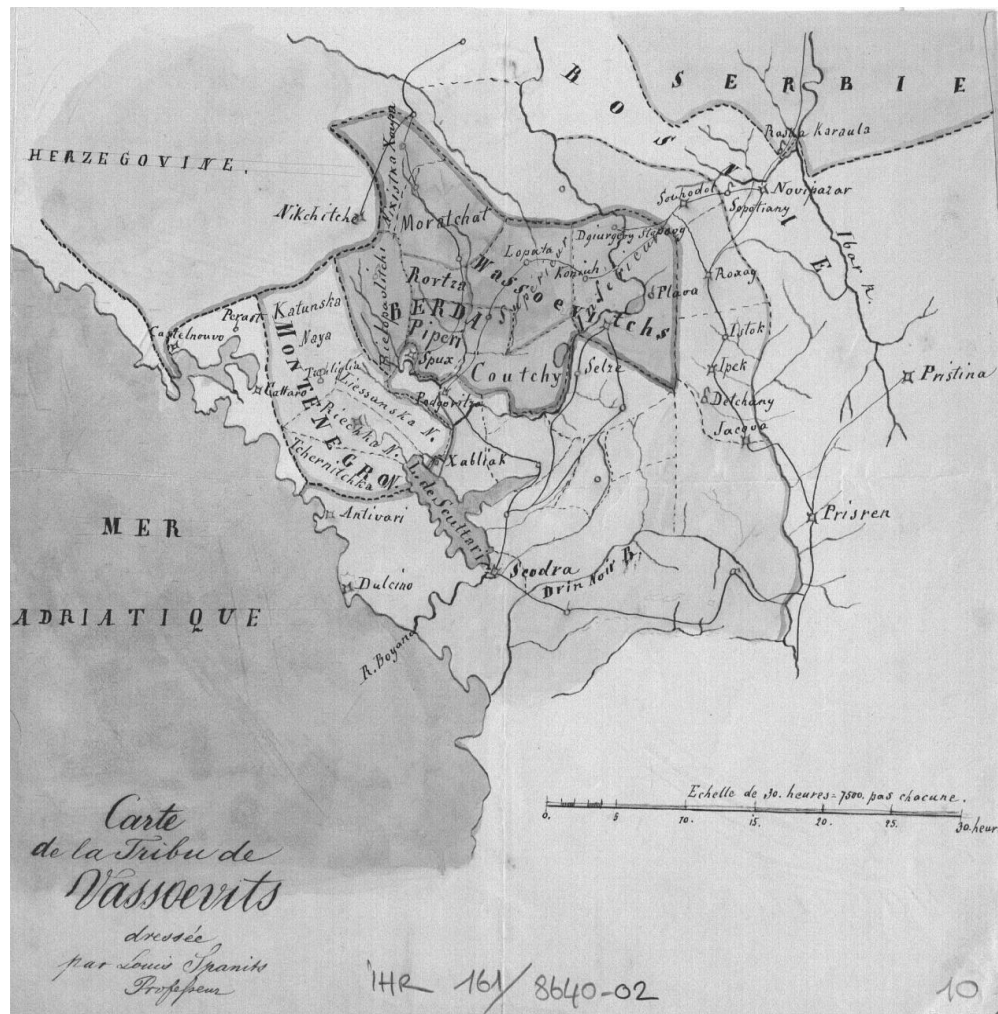
- Schimmelpenninck Van Der Oye, D. (2006). Russian Foreign Policy: 1815-1917, In D. Lieven. (Ed.), **The Cambridge History of Russia** (Vol. II Imperial Russia, 1689-1917). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sedes, İ. H. (1936). **1875-1878 Osmanlı Ordusu Seferleri, 1876-1877 Osmanlı-Karadağ Seferi**. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Sedes, İ. H. (1946). **1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları, 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilâlleri ve Siyasî Olaylar** (İkinci Bası. Başlangıç I. kıs.). İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi.
- Shaw, S. J., Shaw, E. K. (2010). **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye** (Türkçesi. M. Harmancı). (C. 2). İstanbul: e yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı).
- Stevenson, F. S. (1912). **A History of Montenegro**. London: Jarrold & Sons, Warwick Lane, E.C.
- Süleyman Paşa. (1928). **Umdetü'l-Hakayık** (C. I). İstanbul: Askeri Matbaa.
- Suver, A. (2013). **Prenslük'ten Krallığa, Krallık'tan Cumhuriyet'e, Osmanlı'dan Türkiye'ye Karadağ**. Podgorica: Almanah Yayınevi.
- Şçepanoviç, S. (2004). Kolaşin Müslümanları'nın Kökenleri, H. Kolaşinli (Der.), **Muhacirlerin İzinde –Boşnaklar'ın Trajik Göç Tarihinden Kesitler-**. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Şemseddin Sâmî. (1314). **Kamûs-ül-a'lâm** (C. V). İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şenel, Ş. (2006). 19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar. **Balkanlar El Kitabı** (C 1: Tarih). Ankara: KaraM&Vadi Yayınları.
- Şentürk, M. H. (1996). Tuna Vilâyeti'nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha. **Belleten, C. LIX, Aralık 1995, Sayı: 226'dan ayırabım**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şıvgın, H. (1996). Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1908 Yıllarında Makedonya (Rumeli Vilayeti) Sorunu. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12 (1-2).
- Şıvgın, H. (2003, Aralık). Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar. **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, (147).
- Şıvgın, H. (2006). **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri** (2. Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Taşkıran, C. (2010). **Balkanlar'daki İzlerimiz, Kosova Arnavutluk Karadağ Hırvatistan Bosna-Hersek** (5. Baskı). Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Taştan, Y. K. (2006). Balkanlar'da Ulusçuluk Hareketleri. **Balkanlar El Kitabı** (C 1: Tarih). Ankara: KaraM&Vadi Yayınları.

- T.C. Podgorica Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2011, Haziran). **Karadağ'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri 2010-2011 Yılı.**
- T.C. Podgorica Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2013, Aralık). **Karadağ İle İlgili En Sık Sorulan Sorular 2013 Yılı.**
- Temizer, A. (2010). Karadağ Ordusu (1876-1913). **History Studies, International Journal of History**, 2 (2).
- Temizer, A. (2013a). Karadağ'da Öteki Sorunu: Müslümanlar (1878-1913). **History Studies, International Journal of History**, 5 (3).
- Temizer, A. (2013b). **Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Tophâneî Kâmil Kapudan. (1294). **Karadağ, Karadağ Hakkında Ba'zı Ma'lûmatı Şâmildir.** İstanbul: Mihran Matbaası.
- Turan, M. (1997, Kasım). 20. Yüzyıl başlarında Osmanlı Dış Politikasında Ortadoğu'nun Önemi ve Hicaz Demiryolu'na Dair Bir Belge. **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1 (3).
- Turan, M. (2011). **Siyasi ve Hukuki Açidan Milli Mücadele (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923).** Ankara: Berikan Yayınevi.
- Türkgeldi, A. F. (1987). **Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye** (Yay. Haz. B. S. Baykal). (2. Baskı. C. II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ubicini, J. H. A. (1977). **1855'de Türkiye** (Çev. A. Düz). (C. I). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser. (Eserin orijinali 1855'de yayımlandı).
- Uçarol, R. (1989). **Gazi Ahmet Muhtar Paşa, (1839-1919), (Askerî ve Siyasi Hayatı)** (İkinci Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uyaniker, F. (2009). **Millî Mücadele'de Türk Kadını.** Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). **Osmanlı Tarihi** (5. Baskı. C. II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988b). **Osmanlı Tarihi** (4. Baskı. C. III, Kısım: I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988c). **Osmanlı Tarihi** (4. Baskı. C. IV, Bölüm: I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Wachtel, A. B. (2009). **Dünya Tarihinde Balkanlar** (Çev. A. C. Akkoyunlu). İstanbul: Doğan Kitap. (Eserin orijinali 2008'de yayımlandı).

- Wassa, P. (1872). ***Esquisse Historique sur le Montenegro D'après les Traditions de l'Albanie***. Constantinople: Imprimerie du Courrier d'Orient.
- Verloop, M. C. (1911). ***Le Royaume de Monténégro*** (Éds. Berger-Levrault). Paris.
- Vernadsky, G. (2009). ***Rusya Tarihi*** (Çev. D. Mızrak, E. Ç. Mızrak). İstanbul: Selenge Yayınları. (Eserin orijinali 1969'da yayımlandı).
- Yılmazçelik, İ., Özdem, A. G. (2013, Haziran). Düvel-i Muazzama'nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti İle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları. ***Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 1 (2).

EKLER

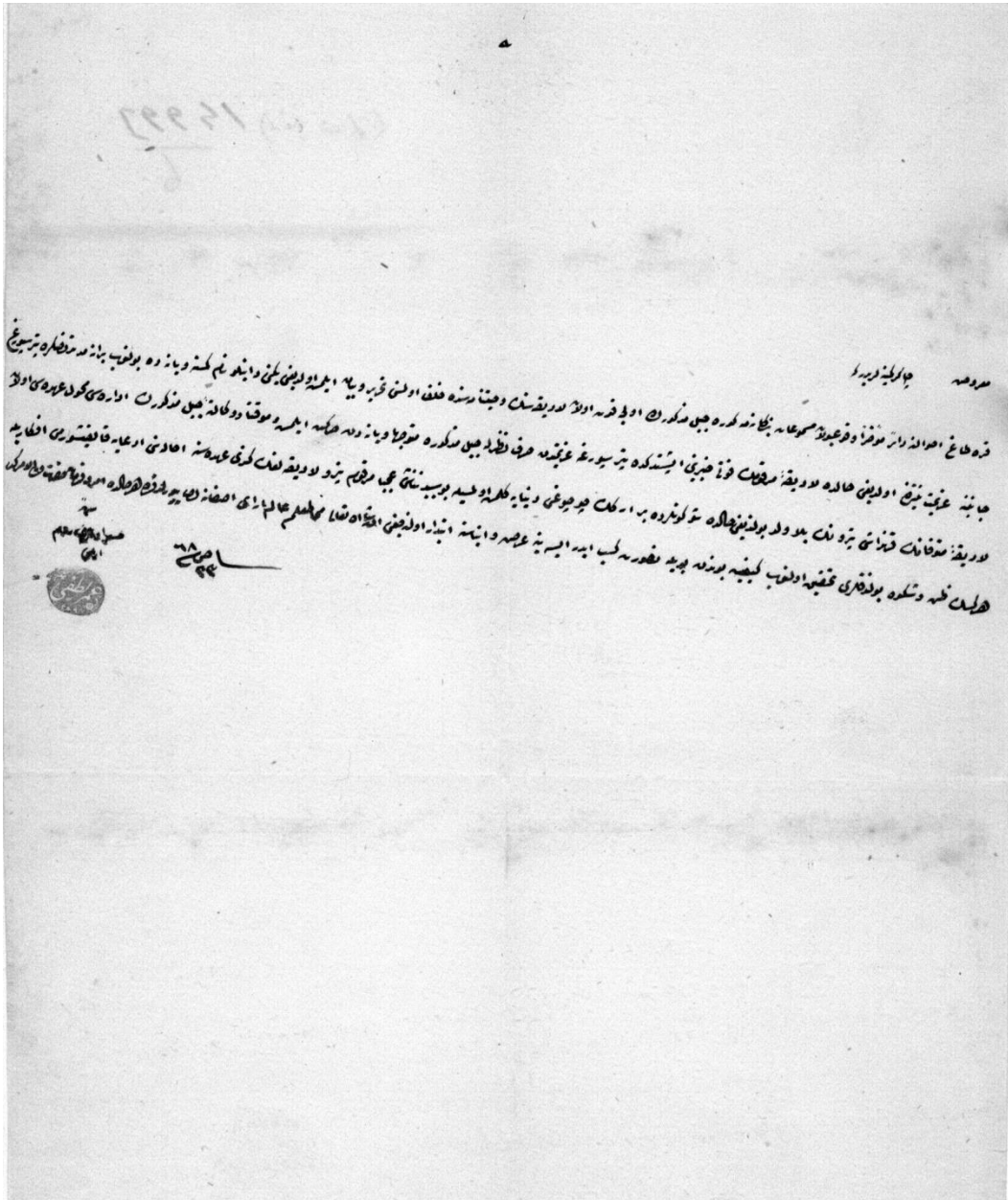
EK-1. Katunska, Crnica, Lješenska ve Rijecka nahiyelerinin sınırları (BOA, İ.HR. 161/8640/2)

EK-3. Friedrich Handtke'nin 1878 yılında yayınlanan Sırbistan ve Karadağ prenslikleri haritasının Karadağ kısmı (Handtke, F. 1878. *Special-karte der Fürstenthümer Serbien und Montenegro*. Glogau: Verlag von Carl Flemming)

EK-4. Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'nın Karadağ'daki iktidar mücadelesine ilişkin olarak İstanbul Hükümetine gönderdiği 18.12.1851 tarihli yazı (BOA, İ.DH. 246/14993/6 1268.S.23-18.12.1851)

EK-4. (devam) Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'nın Karadağ'daki iktidar mücadelesine ilişkin olarak İstanbul Hükümetine gönderdiği 18.12.1851 tarihli yazı (BOA, İ.DH. 246/14993/6 1268.S.23-18.12.1851)

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Karadağ ahvâline dâ'ir mu'ahharen vuku'bulan mesmû'ât-ı bende-gâneme göre Cebel-i mezkûrun evvelce fevt olan Ladikası'nın vasiyyet-nâmesinde halef olmasını tahrîr ve beyân eylemiş olduğu yeğeni Danilo nâm kimesne Viyana'da bulunup birâz müddetden sonra Petersburg cânibine 'azîmet niyyetinde olduğu hâlde Ladika-i merkûmun fevti haberini işittik de Petersburg'a 'azîmetden sarf-ı nazarla Cebel-i mezkûra müteveccihen Viyana'dan hareket eylemiş ve muvakkaten ve vekâleten Cebel-i mezkûrun idâresi muhavvel-i 'uhdesi olan Ladika-i müteveffânın karındâşı Petro'nun bilâ-veled bulunduğu hâlde şu günlerde bir erkek çocuğu dünyâyâ gelmiş olmasıyla bu sebebden nâşî 'acaba merkûm Petro ladikalığın kendi 'uhdesine ihâlesini iddiâ'ya kalkışır mı efkârıyla herkesin zann ve şekve bulundukları tahkik olunup keyfiyyet bundan böyle ne sûret kesb eder ise yine 'arz ve inbâ'sına ibtidâr olunacağı in-şâ'-Allahu te'âlâ muhât-'ilm-i 'âlem-ârâ-yı âsaf-âneleri buyurulduk da her hâlde emr ü fermân hâzret-i veliyy'ül-emrindir.

Fî 23 Safer sene 68

Müşîr-i Ordu-yu Rumeli Ömer Lütfi

EK-5. Karadağ Vladikası'nın iki defa Spuz'a saldırdığından bahseden 17 Kasım 1851 tarihli tezkire-i sâmiyye (BOA, A.AMD. 33/49 1268.M.22-17.11.1851)

[illegible]

EK-5. (devam) Karadağ Vladikası'nın iki defa Spuz'a saldırdığından bahseden 17 Kasım 1851 tarihli tezkire-i sâmiyye (BOA, A.AMD. 33/49 1268.M.22-17.11.1851)

Tezkire-i Sâmiyye

İşkodra Mutasarrıfı 'Atıfetlü 'Osman Paşa hazretleri tarafından bi-l-vürûd manzûr-ı ma'alî-mevfûr-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmak için 'arz ve takdîm kılınan bir kıt'a tahrîrâtın me'âlî Karadağ Ladikası'nın İşpozi kasabasına iki def'a vuku'bulan sarkındılığı ve sâye-i şevket-vâye-i hazret-i mülk-dârî'de münhezimen ric'at ettiğini beyândan 'ibâret olmağla muvâfık-ı emr ü fermân hazret-i şehen-şâhî buyrulduğu hâlde ba'de-zîn dahi muktezâ-yi me'mûriyyeti üzere havza-i idâresinde bulunan mahallerin o makûle mukayyedât-ı muhâfazası emrinde sarf-ı mesâ'î eylemesi vesâyâsını şâmil müşârün-ileyhe cevâb-nâme gönderileceği beyânıyla tezkire.

EK-6. Karadağ Vladikası II. Danilo'nun prenslik iddialarının kabul edilmeyeceğine dair arz tezkiresi (BOA, İ.HR. 97/4737/3 1269.C.13-24.03.1853)

عظمتی و قسّم حضرتی
 قریه و دیویشی شایر و بانی کلوب پرنسلیک، رعایای ایدیه جنگ و سفارہ بنیاد بنیہ جود و لوایح و حرکت ایلی، شہانہ و از و بانی سفیری سعادت
 عارف، قزاق حضرتی جنگ نوادر ایدیه بر قطعه شمس نظر عالی جویو، و زره تقدیم قزاقی دولت علیہ ملک رفوہی پرنس عوانیہ و بنیہ احتیاج و طریقه
 بر صورتی و سزای دولتی، مورافیه سی نظریه قطعیاً افارہ، ایتلک و و بانی کلیدی صورتی و قی سفارہ بنیہ بعزیتہ و دیویشی نایبلہ قبول و دلایلی حالہ
 بوکار بشی بنیہ جگندہ بویہ، و دیویشی پرنس نایبلہ و باشی باشہ قبول و دلایلی جود و لوایح و حرکت ایلی، شہانہ و از و بانی سفیری سعادت
 جواب یازسی شایر و بانی کلوب پرنسلیک، رعایای ایدیه جنگ و سفارہ بنیاد بنیہ جود و لوایح و حرکت ایلی، شہانہ و از و بانی سفیری سعادت
 شرفم قزاقی اقسّم

م
 مودودہ و لوایح و حرکت ایلی، شہانہ و از و بانی سفیری سعادت
 بانی کلوب پرنسلیک، رعایای ایدیه جنگ و سفارہ بنیاد بنیہ جود و لوایح و حرکت ایلی، شہانہ و از و بانی سفیری سعادت
 قزاقی حضرتی جنگ نوادر ایدیه بر قطعه شمس نظر عالی جویو، و زره تقدیم قزاقی دولت علیہ ملک رفوہی پرنس عوانیہ و بنیہ احتیاج و طریقه
 بر صورتی و سزای دولتی، مورافیه سی نظریه قطعیاً افارہ، ایتلک و و بانی کلیدی صورتی و قی سفارہ بنیہ بعزیتہ و دیویشی نایبلہ قبول و دلایلی حالہ
 بوکار بشی بنیہ جگندہ بویہ، و دیویشی پرنس نایبلہ و باشی باشہ قبول و دلایلی جود و لوایح و حرکت ایلی، شہانہ و از و بانی سفیری سعادت
 جواب یازسی شایر و بانی کلوب پرنسلیک، رعایای ایدیه جنگ و سفارہ بنیاد بنیہ جود و لوایح و حرکت ایلی، شہانہ و از و بانی سفیری سعادت
 شرفم قزاقی اقسّم

1. HR 97/4737

EK-6. (devam) Karadağ Vladikası II. Danilo'nun prenslik iddialarının kabul edilmeyeceğine dair arz tezkiresi (BOA, İ.HR. 97/4737/3 1269.C.13-24.03.1853)

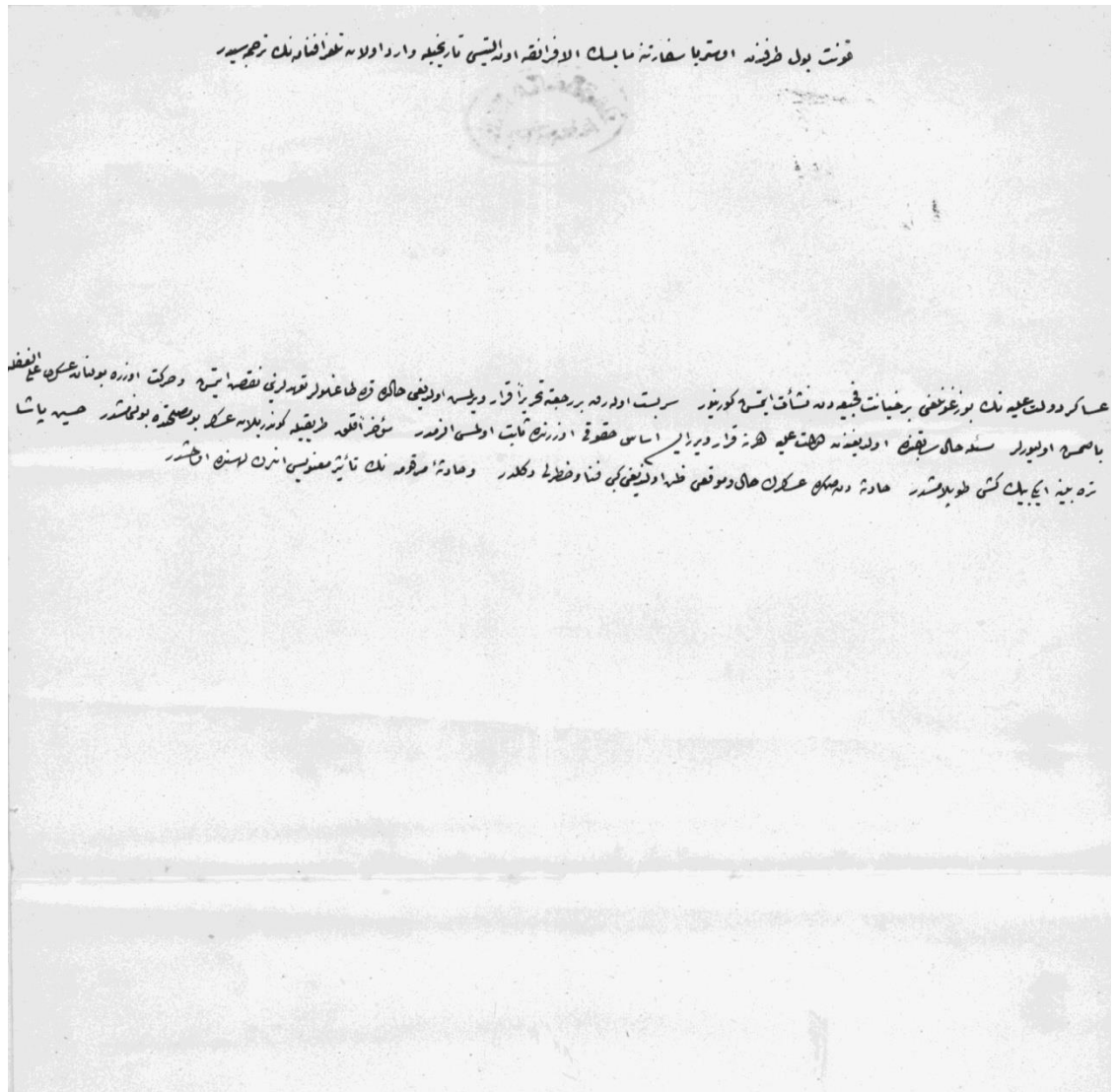
'Atıfetlü Efendim Hazretleri

Karadağ Ladikası şâyed Viyana'ya gelip prenslik iddiâ'sı edecek ve Sefâret-i Seniyyeyi tanımayacak olur ise ol-hâlde ne hareket eylemesi istizânına dâ'ir Viyana Sefîri Sa'adetlü Ârif Efendi hazretlerinin tevârüd eden bir kıt'a şukkası manzûr-ı 'âlî buyurulmak üzere takdîm kılındı. Devlet-i 'Âliyye'nin merkûmu prens 'ünvânıyla tanımak ihtimâli olmadığından bu sûreti Avusturya Devleti Umûr-u Ecnebiyyesi Nezâretine kat'ıyyen ifâde etmek ve Viyana'ya geldiği sûrette dahî Sefâret-i Seniyye ma'rifetiyle vladika nâmıyla kabûl olunduğu hâlde buna bir şey denilmeyeceğinden böyle olmayıp da prens nâmıyla ve başlı başına kabûl olunacak olur ise ol-hâlde dahî derhâl protesto eylemek üzere Sefîr-i müşârün-ileyhe cevâb yazılması münâsip gibi tahattur olunduysa da ol-bâbda her ne vechle emr ü fermân hazret-i şehinşâhî şeref-sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim. Fî 13 Cemâziyel-âhir sene 69.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiyye-i âsafâneleriyle zikr olunan şukka meşmûl-nigâh-ı dakâyık-iktinâh-ı hazret-i Pâdişâhî buyurulmuş ve vâkı'â Devlet-i 'Âliyye'nin Ladika-i merkûmu prens 'ünvânıyla tanımak ihtimâli olmadığından bu sûreti nezâret-i mûmâ-ileyhümâya kat'ıyyen ifâde etmek ve merkûm Viyana'ya geldiği sûrette dahî Sefâret-i Seniyye ma'rifetiyle vladika nâmıyla kabûl olunduğu hâlde buna bir şey denilmeyeceğinden böyle olmayıp da prens nâmıyla ve başlı başına kabûl olunacak olur ise ol-hâlde dahî derhâl protesto eylemek üzere Sefîr-i müşârün-ileyhe cevâb yazılması ma'âlî-efzâ-i sünûh ve sudûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn cenâb-ı şehinşâhî muktezâ-yi celîlinden bulunmuş ve şukka-i mezkûre yine savb-ı sâmi-i âsaf-ânelerine i'ade kılınmış olmağla ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliyy-ül-emrindir. Fî 14 Cemâziyel-âhir sene 69.

EK-7. Avusturya Hâriciye Nâzırı Kont Buol tarafından Avusturya Sefâretine gönderilen 16.05.1858 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi (BOA, İ.MMS. 132/5661/8 1274.L.02-16.05.1858)

EK-7. (devam) Avusturya Hâriciye Nâzırı Kont Buol tarafından Avusturya Sefâretine gönderilen 16.05.1858 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi (BOA, *İ.MMS.* 132/5661/8 1274.L.02-16.05.1858)

Kont Buol Tarafından Avusturya Sefâretine Mayıs'ın Alafranga On Altısı Târihiyle Vârid Olan Telgrâf-nâmenin Tercümesidir.

'Asâkir-i Devlet-i 'Âliyye'nin bozgunluğu bir hıyânet-i fecî'adan neş'et etmiş görünüyor. Serbest olarak bir ric'ata tahrîren karar verilmiş olduğu halde Karadağlular ta'ahhüdlerini nakz etmiş ve hareket üzere bulunan 'askerleri 'ale-l-gafle basmış oluyorlar. Mes'ele hâl-i sâbıkında olduğundan Devlet-i 'Âliyye her ne karâr verir ise esâs-ı hukuk üzerinde sâbit olması elzemdir. Mu'ahharen Klek târikiyle gönderilen 'asker bu maslahatta bulunmamıştır. Hüseyin Paşa Trebin'e iki bin kişi toplamıştır. Hâdiseden sonra 'askerin hâl ve mevki' zan olunduğu gibi fenâ ve hatarlı değildir ve hâdise-i merkûmenin te'sîr-i ma'nevîyyesi onların lehinde olmuştur.

EK-8. Kont Andrassy'nin İstanbul'daki Avusturya Sefâretine Gönderdiği
16.02.1876 tarihli telgrafnâmenin tercümesi (BOA, Y.EE. 77/13/3 1293.M.20-
16.02.1876)

۵
صورت
در سادۀ انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
عاری بدست فقط و سادۀ انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
از انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
نقص یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
از انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
حدود از انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
از انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
از انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ
از انبر یا سادۀ ۱۶ سطح یا نیمه قوت از انبر فقط و از دوات سادۀ انبر و سادۀ

EK-8. (devam) Kont Andrassy'nin İstanbul'daki Avusturya Sefâretine gönderdiği 16.02.1876 tarihli telgrafnâmenin tercümesi (BOA, Y.EE. 77/13/3 1293.M.20-16.02.1876)

Sûret

Der-sa'âdet Avusturya Sefâretine 16 Şubat Sene 76 Târihiyle Kont Andraşi Tarafından Vârid Olan Telgraf-nâmenin Tercümesidir.

'Arifi Paşa hazretleri Hersek Mes'elesi'nin indifâ'sı için vuku'bulan ihtâr-ı hâlis-ânemize dâ'ir cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den verilen karârı izbâr ile berâber buna dâ'ir tahrîren alacağı cevâbın dahi yakında teblîğ edeceğini beyân eyledi. İşbu teblîgatı İmparator hazretlerine 'arz eylediğimde nasâyih-i dostânemizin hüsn-ü telâkkisinde Bâb-ı 'Âlî cânibinden gösterilen müsâra'at nezd-i İmparatori'de fevkal-âde mahzûziyeti müceb olmuştur. Mebhûs-ün-'anh olan cevâbda her ne kadar derdest olunmamış ise de ma'a-mâ-fih şimdiden ihtilâlin def'ine tarafımızdan kemâl-i germiyyetle sarf-ı mesâ'î olacağı Bâb-ı 'Âlî'ye kat'iyyen te'mîn etmeğe me'zûnsunuz. Hudûdun emr-i muhâfazasına dikkat olunup bizim memâlik ve hudûdumuzdan 'usâtla birleşmek istiyenlerin mürûr etmelerine mümâna'at olunmak için lâzım gelenlere evâmir-i kat'iyye irsâl kılındı. Zât-ı hazret-i mülûk-ânenin teba'a-i Hristiyâniyyesi hakkındaki efkâr-ı şefkat-i âsâr-ı şehr-yârîleri tahakkuk ettiğine ve bunların icrâsı hâlinde artık mukâvemete bir bahâne kalmayacağına nazarân mesâ'î-i müştarekemiz eseriyle âsâyış-i dâhilîyi karîben i'âde eyliyeceğimizi ümîd edebiliriz. Tafsîlâtı taraf-ı vâlâlarına ba'de-mâ iş'âr olunacaktır.

EK-9. Osmanlı Devleti'nin Roma Sefâretinden Hâricîye Nezâretine gönderilen 15.02.1876 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi (BOA, YEE. 77/13/2 1293.M.19-15.02.1876)

مقام قلم حبیبه حاجیه ۱۵ سطر ۷۶ تاخیر در اسفند ماه سنه ۱۲۹۳ در دولت عثمانیه نقل شد و خود

مورد قیود بوند و حسن عصمت لند و در ده برادره بصدفیات و غیره معینا بسم حیات صوفیه و برتو اولیده

وزیر بوشقوش زنج و دفع ایردیک بیک و صیو انوم و قنده بخاره بیانه و تاسیه اولیده و کندن و صمد شکر ایلیم انبالا بیز

بیک و برسه و بعضی عاده انچه سبب شود و در انبالا قونسلی حایضه و ده و کوز لیکه و از بر ختم و قنده نشر اولیده و وارث طبع

تکلیف اولیده

EK-9. (devam) Osmanlı Devleti'nin Roma Sefâretinden Hâricîye Nezâretine gönderilen 15.02.1876 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi (BOA, YEE. 77/13/2 1293.M.19-15.02.1876)

Sûret

Makam-ı Nezâret-i Celîle-i Hâricîyyeye 15 Şubat Sene 76 Târihiyle Roma Sefâret-i Seniyyesinden Vârid Olan Telgrâf-nâmenin Tercümesi Sûretidir.

Ma'hûd komiteler Bosna ve Hersek 'usâtının lehine olarak burada bazı nümâyişât icrâsını tasavvur etmişler ise de cânîb-i Hükümetten verilen evâmîr-i ekîde üzerine bu misillü teşebbüsâtın men' ve def' edildiği bu kere Mösyö Artom tarafından bendenize beyân ve te'mîn olunmuş olduğundan kendisine 'arz-ı teşekkür eyledim. İtalya prenslerinden birinin vermiş olduğu i'âne akçesi İşkodra'daki İtalya Konsolosu cânîbinden Karadağ'a gönderildiğine dâ'ir bir gazete tarafından neşr olunan havâdis kat'iiyen tekzîb olunmuştur.

EK-10. (devam) Osmanlı Devleti'nin Petersburg Sefâretinden Hâriciye Nezâretine gönderilen 15.03.1877 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi (*BOA, HR.TO. 125/64 1294.S.29-15.03.1877*)

Mütercimi: 'Osman Şükrü

Nev'-i Tercüme: Karadağ Prensi'nin metâlibi ağır olduğundan tahfif etmesini kendisine bâ-tahrirât iş'âr eylediğini Gorçakof'un Lord Loftus'a ifâde eylediğine dâir.

Makâm-ı Nezâret-i Celîle-i Hâriciyeye Fî 15 Mart Sene 1877 Târihiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesinden Vârid Olan Telgrâf-nâmenin Tercümesidir.

Düнкü gün Prens Gorçakof, Lord Loftus ile vuku'bulan musâhabetinde demiştir ki "Prens Nikola'nın metâlib ve iddi'âlarını pek ağır addettiğimden bunları ta'dîl ve tahfif etmesini kendisine bâ-tahrirât iş'âr eyledim. Ma'a-mâ-fîh Bâb-ı 'Âlî'nin dahî temâyülât-ı muslih-ânesine bir delîl gösterdiği yoktur. Karadağ'ın metâlibini şimdiki gibi kat'iyen reddedeceğine müsâlahayı bir an evvel 'akd ile gerek kendisince ve gerek Rusya Devleti'nce kesb-i vehâmet etmiş olan hâl ve mevki'ye bir nihâyet vermelidir".

Bugün Mösyö Dö Cirs dahî bendenize bu me'âlde idâre-i lisân eyledi.

EK-11. Karadağ Vladikası Nikola'nın İstanbul Hükûmetine gönderdiği 13. 04. 1877 tarihli telgrafaîmenin tercümesi (BOA, HR.TO. 282/19 1294.Ra.29-13.04.1877)

طرفه اوله | ۱۴ ساله مارم فاصه بین طرفه کونیه
طرفه اوله

بد کنه تا خجسته کند و ناز ^{عایدت} دهد و بدی از خود ابرو کب فحش ایدم
و ملاقات من بقیه پذیرا گشته تا سفده برابر با عاییده قمار گیران رسند
تمدید ایمن حضرت طوفان دوری تکلیف نیست بهر کیفی خدا قادر ایدم

EK-11. (devam) Karadağ Vladikası Nikola'nın İstanbul Hükümetine Gönderdiği 13. 04. 1877 tarihli telgrâfnâmenin tercümesi (BOA, HR.TO. 282/19 1294.Ra.29-13.04.1877)

Taraf-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye/ 13 Nisân 77 Târihli Karadağ Prensi Tarafından Gönderilen Telgrâf-nâmenin Tercümesidir.

Bugünkü târihli telgrâf-nâme-i 'âlîlerini ahz ile kesb-i fahr eyledim. Mutâlebâtımızın netîce-pezîr olmamasına te'essüfle berâber Bâb-ı 'Âlî'nin mütârekeyi ez ser-i nev temdîd eylemek husûsunu taraf-ı senâveriye teklîf niyetinde bulunmadığını sened ittihâz ederim.

EK-12. (devam) Dervîş Paşa'nın Karadağlıların Medun Kalesi'nden ve Hersek Fırkasından esir aldıkları Türk askerlerinin âkıbetinden bahseden 09. 11. 1876 tarihli telgrafnâmesi (ATASE, OSK, K: 9, G: 57, B: 57-1, 28. 08. 1292-09. 11. 1876)

Dervîş Paşa Hazretlerinden Mevrûd Fî 28 Teşrîn-i Evvel Sene 92 Târihli Telgrâf-nâme.

Diğer telgrâf-nâme-i çâker-ânemle tafsîlen 'arz olunduğu üzere Medun Kal'ası'ndan ve Hersek Fırkasından Dağlu tarafından taht-ı esârete alınmış olan neferâtdan bir mülâzım-ı evvel ile dört yüz kırk iki neferin Dağlu tarafından salıverilmiş olduklarından Jabyak tarîkiyle Podgorice'ye vâsıl olarak mensûb oldukları taburlara verildikleri ve Medun'dan ve Hersek'ten götürdükleri zâbitânın kâffesini Çetine'de tevkîf eyledikleri fî 25 Teşrîn-i Evvel sene 92 olup 27 Teşrîn-i Evvel sene 92 târihinde vürûd eden emr-i telgrâfilerine cevâben 'arz olunur. Fermân.

EK-13. Bosna'dan Bâb-ı Seraskerîyeye gönderilen 21. 06. 1877 tarihli telgrafnâme
(ATASE, ORH, K: 3, G: 125, B: 125-1, 09. 04. 1293-21. 06. 1877)

<table border="1"> <tr> <td>A</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>86</td> </tr> <tr> <td>F</td> <td>5-3</td> </tr> </table>		A	1	D	86	F	5-3		
A	1								
D	86								
F	5-3								
تلفرافنامہ									
مکتوب کوندرن مرکز نومبروسی ۱۳۰۴		صل نومبروسی							
ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه						
تاریخ مرکز مذکور فی سنہ ۱۲	تاریخ مرکز مذکور فی سنہ ۱۲	محلہ	کوندرلشدر						
تاریخ وصول مکتوب فی سنہ ۱۲	تاریخ وصول مکتوب فی سنہ ۱۲	تلفرافخانه سنہ	۱۳۹۴						
سر مأمور نوبت	مأمور مخبرہ	مأمور سوق مکاتب	۹						
عدد کلمات									

ماہیہ لکھنؤ بہ کن بنہ جلیہ سنہ

۱۳۹۴ صبرانہ کلم تا غیبت تفرافہ فحیماہ لکھنؤ مرکزہ مواصت جہانہ فی شفاع الہی
سجائات فرقہ سنہ سبب موصفت وایہ حضرت و النعمیہ کمال مظہریہ نائیدی
حرف الخہ و لوعہ قدر بوجہ اولہ برتضیفاف سوزی ابیلہ شد
الکوزہ شہنہ لکنہ بالود و دھدرق نبرہ محرف تفرافہ ماہیہ رضیفاف
تید سنہ اراہیف اولیفی اشراہ وایما ابیدر سہ مع صافہ لکھنؤ
واستفودرہ ایدہ مخبرہ انجک اولیفیدہ الزجہ معلوماہ و حال عہہ
ایم فلاہ ۱۳۹۴ صبرانہ کلم

غایت محمانہ در

قرہ صوغت حالی بوارادہ دھابند در دھنت تداید انجک در

یرنی توسط تحریکیندہ اولوب جہتہ دہ مجلس عقد ایستہ

۱۳۹۴ صبرانہ کلم

۹

EK-13. (devam) Bosna'dan Bâb-ı Seraskerîyeye gönderilen 21. 06. 1877 tarihli telgrâfnâme (ATASE, ORH, K: 3, G: 125, B: 125-1, 09. 04. 1293-21. 06. 1877)

Telgrâf-nâme

Numro: 4602

An: Bosna

İlâ: Bâb-ı Ser-askerî

Târih: 9 Haziran 1293

Ma-beyn-i Hümâyun Başkitâbet-i Celîlesine

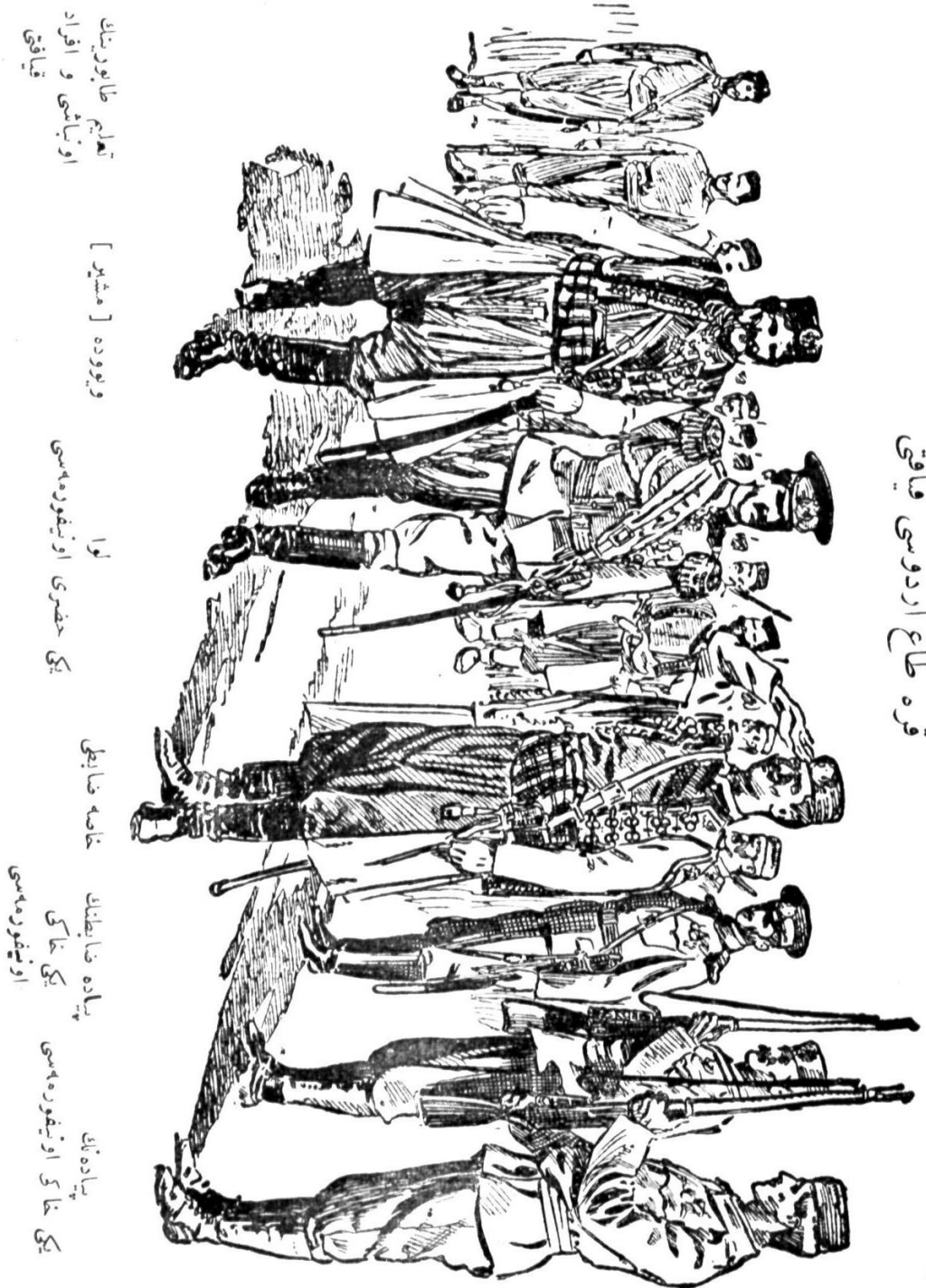
Fî 9 Hazirân sene 1293 târihli telgrâf-nâme-i fehîm-âneleri şimdi merkeze muvâselet-i çâker-ânemi müte'âkib alındı. Süleymân Paşa Fırkasının sâye-i muvaffakîyyet-vâye-i hazret-i veliyy-ün-ni'amî'de kemâl-i muzafferiyete nâ'iliyetleri haberi alınmış ve bu sâ'ate kadar buraca öyle bir tazyikât sözü işitilmemiştir. Şimdi Raguza Şehbenderliğinden bi-l-vürûd sûreti zîrde muharrer telgrâf-nâme me'âli dahi tazyikât şâyi'asının erâcîf olduğu işrâb ve imâ ediyorsa da ma'a-mâ-fîh Hersek ve İşkodra ile muhâbere etmekde olduğumdan alınacak ma'lûmâtı derhâl 'arz eylerim. Fermân. Fî 9 Hazirân sene 93 Mazhar

Gâyet Mahrem-ânedir

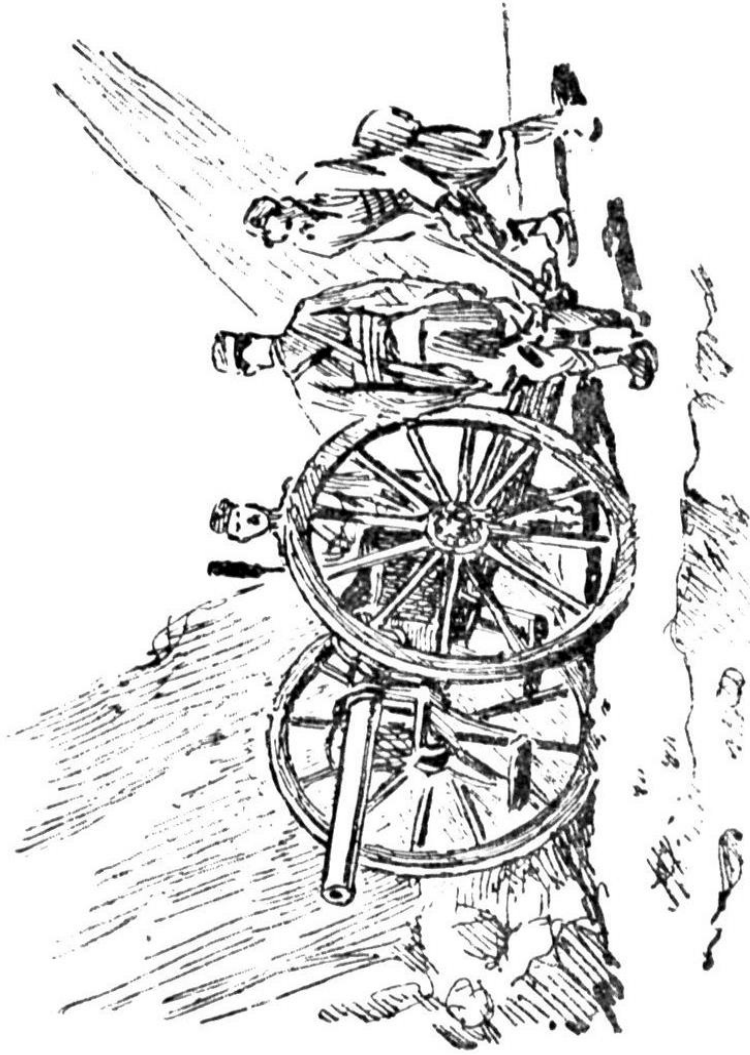
Karadağ'ın hâli burada daha beterdir. Dehşet tezâyüd etmektedir. Prens tavassut taharrîyesinde olup Çetine'de Meclis 'akd eylemiştir.

Fî 9 Hazirân sene 93

EK-14. Bağımsızlık döneminde Karadağ ordusunun kıyafeti. Resimin solundan sağına doğru: ta'lîm tâburunun onbâşısı ve efrâd kıyâfeti, voyvoda [müşîr], livâ yeni hazarî üniforması, hâssa zâbiti, piyâde zâbitinin yeni hâkî üniforması, piyâdenin yeni hâkî üniforması (Karârgâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi. 1331. *Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle*)

EK-15. Karadağ topçusu (Karârgâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi. 1331. *Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle*)

قره طاغ طوچیسى

EK-16. Karadağ ordusunda kullanılan askerî kıyafetler (Mehmed Subhi. 1317. *Karadağ ve Ordusu, Karadağ'ın Ahvâl-i Târihiyye ve Coğrafiyyesiyle Kuvve-i Askeriyyesinden Bâhisdir.* s. 15)

Levha 1

Kıyâfet-i Askeriyye

Karadağ ve Ordusu

LITH. R. LOSFELER. PERA.

EK-17. Karadağ bandırası ve nişânları (Mehmed Subhi. 1317. *Karadağ ve Ordusu, Karadağ'ın Ahvâl-i Târihiyye ve Coğrafiyyesiyle Kuvve-i Askeriyyesinden Bâhisdır.* s. 47)

Levha 3

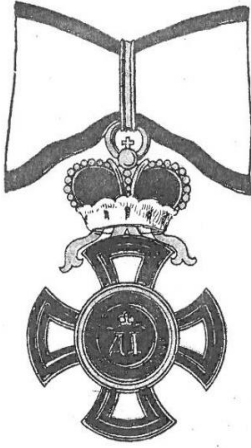
Bandıra ve Nişânlar

Karadağ ve Ordusu

لَوْجَتَا

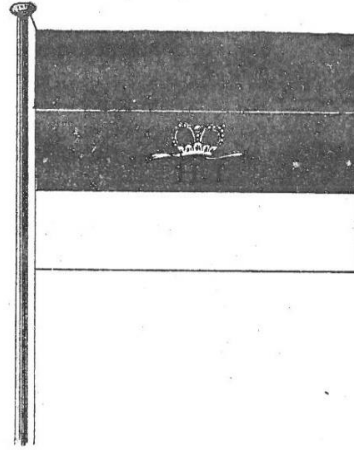
بَانْدِيرَا وَنِشَانَلَر

قَرَّة طَاغ وَنِشَانِ

دانيلو نيشانى

Danilo Nişanı

قَرَّة طَاغ بَانْدِيرَا

Karadağ Bandırası

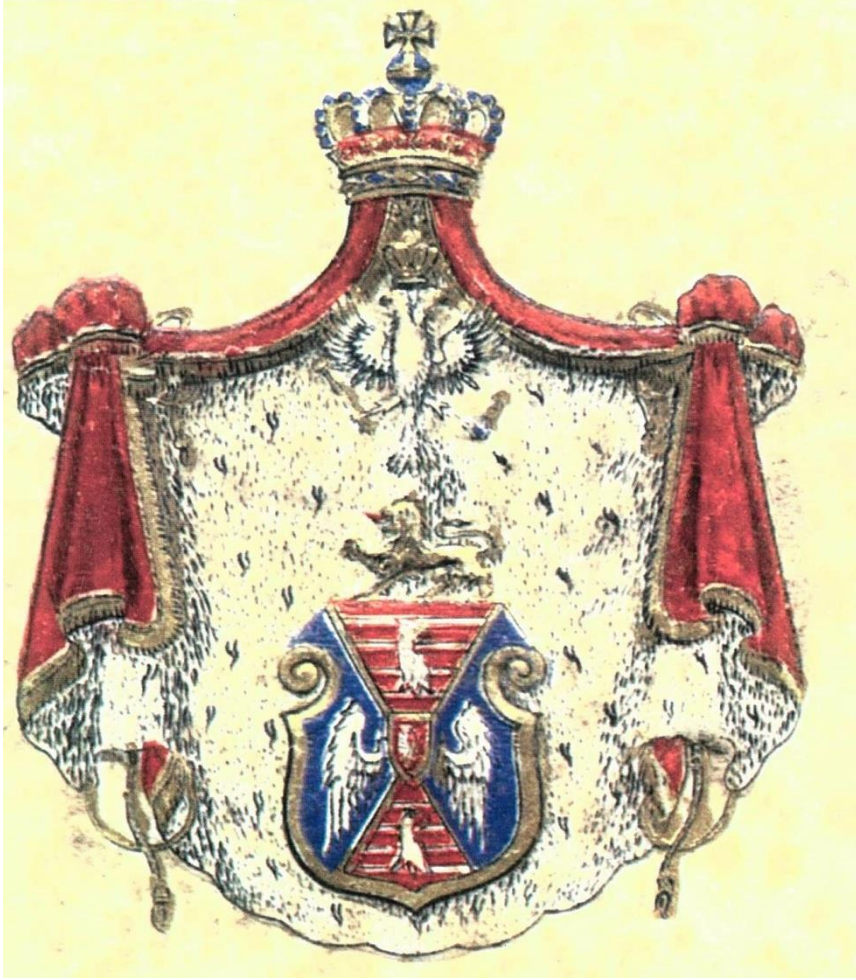
هَانَدَانِ پَرِنْس نِشَانِ

Hanedân-ı Prens Nişanı

EK-18. Karadağ hanedân arması (Suver, A. 2013. *Prenslık'ten Krallıĝa, Krallık'tan Cumhuriyet'e, Osmanlı'dan Türkiye'ye Karadağ*. s. 26)

EK-19. Petroviç-Njegoş hanedânının arması (Suver, A. 2013. *Prenslık'ten Krallıĝa, Krallık'tan Cumhuriyet'e, Osmanlı'dan Türkiye'ye Karadaĝ*. s. 66)

EK-20. Vladika I. Petar (Roberts, E. 2007. *Realm of the Black Mountain*. s. 144)

EK-21. Vladika II. Petar (Suver, A. 2013. *Prensluk'ten Krallığa, Krallık'tan Cumhuriyet'e, Osmanlı'dan Türkiye'ye Karadağ*. s. 99)

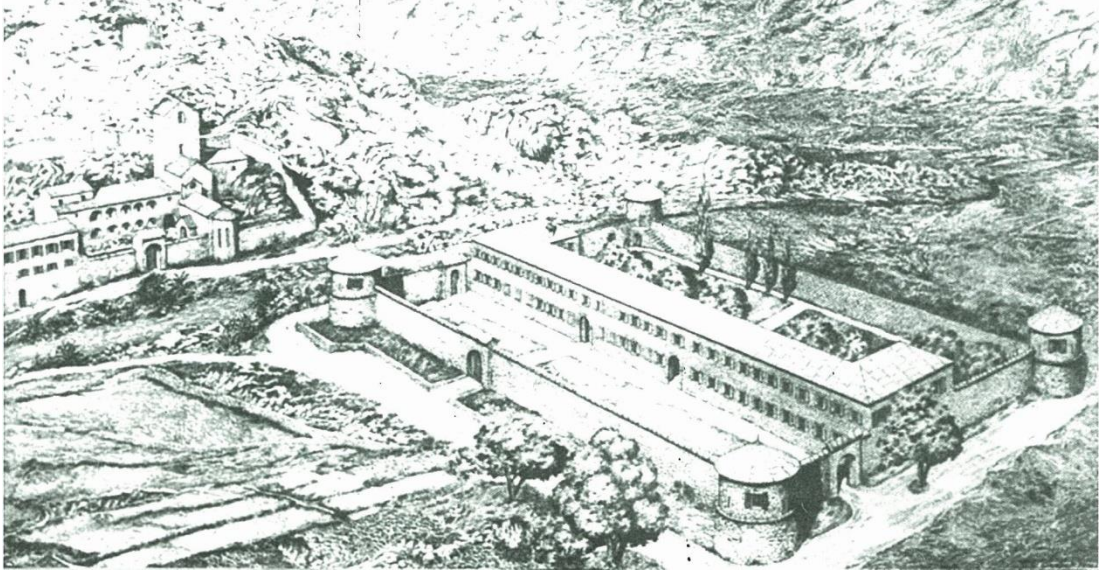
EK-22. Vladika II. Danilo (Suver, A. 2013. *Prensluk'ten Krallıĝa, Krallık'tan Cumhuriyet'e, Osmanlı'dan Türkiye'ye Karadaĝ*. s. 96)

EK-23. Vladika Nikola (Hutchinson, F. K. 1999. *Otomobille İlk Gezi Balkanlar 1908, Dalmaçya, Karadağ, Bosna ve Hersek Yollarında*. s. 175)

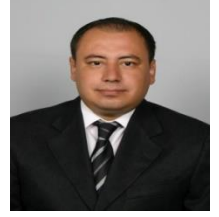
EK-24. Çetine Manastırı (Suver, A. 2013. *Prenslik'ten Krallığa, Krallık'tan Cumhuriyet'e, Osmanlı'dan Türkiye'ye Karadağ*. s. 56)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Urhan, Vahit Cemil
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 16.05.1979 Manisa/Merkez
Medeni hali : Bekar
Telefon : 532 511 30 54
Faks :
e-mail : vahit.urhan@hotmail.com

Eğitim

Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	2006
Lisans	Celal Bayar Üniversitesi	2003
Lise	İzmir Selma Yiğitalp Lisesi	1996

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009-devam ediyor	Trakya Üniversitesi	Okutman

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Hobiler

Spor

GAZİ GELECEKTİR...

Gazi gelecektir...

